پياسي ڌرتي رمندا بادل

ناول

سراج

باغي اڪيڊمي

Digitized By M. H. Panhwar Institute Of Sindh Studies, Jamshoro.

پياسي ڌرتي رمندا بادل

(ناول)

سراج

باغي اڪيڊمي

ڪراچي ـ سنڌ

2012ع

Digitized By M. H. Panhwar Institute Of Sindh Studies, Jamshoro.

ڪتاب جو نالو: پياسي ڌرتي - رمندا بادل
موضوع: ناول
ليکڪ: سراج
ڇاپو: 2012ع
ڇپائيندڙ: باغي اڪيڊمي، ڪراچي، سنڌ
قيمت: 400/- رپيا
پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

PIYASEE DHARTEE-RAMANDA BADIL
(NOVEL)

By: Saraj
Published by: Baghi Academy, Karachi, Sindh
Edition 2012
Price Rs. 400/-
Digitized By M. H. Panhwar Institute Of Sindh Studies, Jamshoro.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيش لفظ

دل تي چوي تہ هن ناول بابت بہ اکر پڙهندڙن جي گوش گذار ڪري ڇڏيان. هيءَ ناول مون تڏهن لکڻ شروع ڪيو هو جڏهن اجان نوڪريءَ جو پَٽ ڳچيءَ ۾ هو. مون کي ياد آهي تہ جن ڏينهن مون ناول پورو ڪيو هو انهن ئي ڏينهن مان هڪ ڏينهن، ڪن پيارن يارن ۽ دل گهرين دوستن جي هڪ محفل متي هئي. اياز سکر کان آيو هو. رشيد ڀٽي ساڻ هوس. رباني ۽ تنوير بہ هئا. پانيان ٿو تہ (رسول بخش) پليجو بہ هو. اسان سڀني جو مهندار محمد ابراهيم جويو ۽ شيخ صاحب (ع-ق) ۽ (شايد) مراد علي مرزا بہ هئا. ڪن ٻين يارن جا نالا وسرنم ٿا. ان محفل ۾ نياز (همايوني) پنهنجو هڪ نئون گيت، نهايت درد ۽ سوز سان، سُر ۾ جهونگاري ٻڌايو هو. نياز بہ ان وقت نوان تجربا ڪري رهيو هو. شاعر تہ هونئن ئي غضب جو آهي. پر گيت ۽ ماهيا چوڻ ۾ هن جو ڪو مٽ نہ آهي. ان خوبصورت گيت جا ٻول ڪجهہ هن ريت هئا.

منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل، تنهنجي دنيا، سپ رنگ سانول
منهنجي دنيا، مرگهہ ترشنا، تنهنجي دنيا، رمندا بادل!

اها جهونگار اجا تائين منهنجي هڪ ٽيپ تي محفوظ آهي. مون ان وقت ئي يارن کي چيو هو تہ پنهنجي ناول جو نالو رکندس "منهنجي دنيا مرگهہ ترشنا!" جڏهن منهنجو ڪتاب، "سنڌي ٻولي"1964ع ڌاري ڇپيو تڏهن منهنجي دوست ۽ پبلشر احمد (زيب ادبي مرڪز واري احمد) ان ناليءَ جو اعلان بہ ڪري ڇڏيو. پر ان کان پوءِ 1965ع واري جنگ لڳارائي وئي. اياز ۽ رشيد ڀٽي جيل موڪليا ويا. منهنجو هنياءُ هڃي ويو. (آئون سارتر جي وصف موجب، بنيادي طرح ڪائنر آسيان) لکڻ تہ ڪو نہ ڇڏيم پر ناول ڇپائڻ تان ارواح ڪڇي ويم. لطيف جي روايت وانگر "لکي مٽ ۾ وجهي ڇڏيم!" احمد منٿون ڪندو رهيو تہ نقل ڪري ڪيس ڇپائڻ لاءِ ڏيان، پر دل مڃي ئي نہ. ٿورو ئي وقت پوءِ مولوي عبدالواحد جي "زوراوري" ۽ شمشير جي "ارهہ زورائي" تي ڪين هڪ ڪهاڻي "نئين زندگي" لاءِ ڏنم. ڪهاڻي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنگ جي موضوع تي هئي پر اها ڳالهه وسري ويم ته "نئين زندگي" سرڪاري پرچو هو. شمشير جي مجبوري به سمجهان ٿو. جيڪڏهن ڪهاڻي نه ڇپي ها ته سائنس شڪايت ڪو نه ڪريان ها. (اڄ به ياريءَ جي حجت سمجهي پيو شڪايت ڪريان!). هن ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي (به جملا) بدلائي ڇڏيا ڪهاڻي مري ويئي. سڄو امپئڪٽ ختم ٿي ويو. ڪهاڻي لکڻ تان ارواح ڪڇي ويو. آئون ماٺ ٿي ويس. ڪجھ عرصو ته لکڻ تي دل نٿي ٿي. ناول ڪي " مٽ مان ڪڍڻ" جو جيڪو حرص ٿيندو هو سو به ٺڏو ٿي ويو.

ڪجهه وقت کان پوءِ بيمار ٿي پيس. علاج ڪرائڻ لاءِ لنڊن پهتس. اُتي خبر پئي ته نئين زندگي واري ڪهاڻي (جيڪا شمشير بيضرر بڻائي ڇڏي هئي) ۽ منهنجين ٻين ڪهاڻين ۽ مضمونن جي سرڪاري سطح تي ڇنڊ ڇاڻ پئي ٿئي. فائيل جو پيٽ پرجي ڦاٽڻ تي هو. ان فائيل ۾ اهي قسطوار مضمون به هئا جيڪي "ڪاروان" ۽ "مهراڻ" (روزانه اخبارن) ۾ ڇپجندا رهيا هئا. (انهن مهربانن مان ٽي چار مهربان مرحوم ٿي ويا آهن. خدا سندن مغفرت ڪري!) ان سان گڏ اردوءَ ۾ جيڪي جُلهون ٿينديون رهيون، سي به فائيل جو پيٽ پريندڙيون ويون. (ڪجهه سالن کان پوءِ ان فائيل جو "ديدار" نصيب ٿيو تڏهن سڀ حقيقتون سامهون آيون!) خير، جڏهن موٽي آيس ته ان فائيل جي طفيل 303 ۾ نالو اچي ويو. ڏاڍي ڪاوڙ آيم. (مون جهڙا ڪانئر جڏهن ڪاوڙيا آهن، تڏهن وڏيڪ ڦوڪبا شوڪبا آهن!) ان ڪاوڙ ۾ "پڙاڏو سوئي سڏ" لکڻ لڳس. هيڏانهن 303 واري انڪوائري هلندي رهي، هوڏانهن روز صفحن جا صفحا لکندو رهيس. اهو به عجيب اتفاق ٿيو جو جنهن ڏينهن (3- اپريل 1970ع) تي ناول لکي پورو ڪيم. ان ساڳي ڏينهن تي نوڪريءَ تان رٽائر ٿيڻ جو پروانو مليو. (ناول نومبر 1970ع ۾ شايع ٿيو هو.)

ان کان پوءِ جيڪي اٿلون پٿلون ٿيون، انقلاب ۽ زلزلا آيا، سي ويجهي تاريخ جو حصو آهن. انهن تي لکڻ جو نه هي وقت آهي، نه پاڻ ۾ ان جو حوصلو توپانيان (بنيادي ڪانئرتا ڪا صحتمند علامت نه آهي!) نئين سر نئين روزگار سنڀالڻ ۾ ڪجهه عرصو لڳي ويو. ڪجهه ان "تگ و دو" ۽ ڪجهه ذهني زلزلن وري بيمار ڪري وڌو. مرض اهو ساڳيو هو جيڪو لنڊن گهلي ويو هو. وري ڊاڪٽرن جي حوالي. منهنجي گهر واري سيما ۽ منهنجي هڪ پياري دوست ڊاڪٽر جماليءَ جي گڏيل سازش مون کي هڪ نئون ڊپ ڏياريو. (ڪانئر لاءِ نئون ڊپ به ڪاوڙ جو باعث بڻبو آهي.) اهو ڊپ اجا تائين طاري آهي ته

جيڪڏهن لکڻ بند ڪيم ۽ تي ڏهاڪا پراڻي ناول کي ڇپائيءَ لائق بنائڻ لاءِ ڪم نہ ڪيم تہ ذهني اڌ رنگ ٿي پوندم! سخت ڪاوڙ آيم (۽ اجا تائين ڪاوڙ جي زير اثر آهيان!) نتيجو اهو ٿيو آهي تہ سڄو ڏينهن روزگار لاءِ ڳهي ڳهي رات جو لکندو آهيان ۽ ناول کي درست ڪرڻ جو ڪم اڄي پورو ڪيو اٿم.

جيئن مٿي چيو اٿم تہ ناول جو اصلوڪو نالو "منهنجي دنيا، مرگهہ ترشنا" رکيو هوم پر جڏهن درست ڪرڻ ويٺس تہ ڏٺم تہ ٽيڪنيڪ جي لحاظ کان ناول ٽن ڪتابن تي مشتمل آهي: "ترايالجي" (Triology) آهي. انهن مان پهرئين ڪتاب جو نالو رکيو اٿم "منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل" ٻئي ڪتاب جو نالو آهي "تنهنجي دنيا، سپ رنگ سانول" ۽ ٽئين ڪتاب جو نالو ٿيندو "منهنجي دنيا، مرگهہ ترشنا!" سڄي ڪتاب جو نالو پوءِ بہ گهربل هو. ذهن تي نالو تري آيو: "پياسي ڌرتي رمندا بادل" (هن تحريف تي نياز اڳيان شرمندو آهيان. اميد تہ هو درگذر ڪندو!) ڪڏهن ڪڏهن تاريخ پاڻ ورجائيندي آهي. سنڌ جي تاريخ بہ شايد پاڻ کي ورجايو آهي. تازين چونڊن ۾ سنڌين هڪڙو فيصلو ڏنو آهي. ان فيصلي کي سمجهڻ ڪا ڏکي ڳالهہ ڪانہ آهي. سنڌين وٽ نياڻي ست قرآن آهي. سنڌين وٽ هڪڙي ٻي بہ روايت آهي تہ جيڪو سنڌن ٻنهہ پنهنجو هجي، سو سنڌن پنهنجي حوالي سان ٻي گناهہ ماريو وڃي. ان کي وسارڻ هنن جي وس کان ٻاهر آهي. هنن موهن جي دڙي جي ساک تي فيصلو ڪيو آهي. ان فيصلي جي صحيح يا غلط هجڻ جو سوال پڇڻ وارا تاريخ کي وساري ٿا وهن. هو شاهہ عنايت شهيد ۽ مخدوم بلاول شهيد کي وساري ٿا وهن. سنڌين جا فيصلا نتيجن کان بالاتر آهن. انهن کي جذباتي فيصلا سڏڻ بہ غلط آهي. اهي سپردگيءَ جا فيصلا آهن. اهي احساس جا فيصلا آهن. انهن فيصلن کي تاريخ تي ڇڏي ڏيڻو آهي. ڇاڪاڻ تہ لطيف فقط سنڌين لاءِ ئي هي لفظ چيا هئا تہ:

عاشق زهر پياڪ، وهہ ڏسي وهسن گهڻو!

تاريخ جو وهہ پيڻ ئي سنڌي قوم کي ٻين قومن کان ممتاز ۽ مختلف ڪري ٿو. عجيب ڳالهہ رڳو اها آهي تہ وهہ پيڻ کان پوءِ بہ نہ رڳو اسين جيئرا آهيون، پر جيئري هجڻ جي هام بہ هڻي سگهون ٿا.

سراج

4 ـ ڊسمبر 1988ع

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سراج جو ناول "پياسي ڌرتي، رمندا بادل" ٽيڪنيڪ جي لحاظ کان ٽن ڪتابن تي مشتمل آهي، ٽرايالجي (Triology) آهي. ان ناول جو پهريون ڪتاب "منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل" (ٻيو ايڊيشن نومبر 1988ع ۾ آگسٽ 1989ع ۾ شايع ٿيا). ٻيو ڪتاب "تنهنجي دنيا، سڀ رنگ سانول" (سيپٽمبر 1989ع ۾ شايع ٿيو) ۽ ٽيون ڪتاب "منهنجي دنيا، مرگهه ترشنا" (آگسٽ 1990ع ۾ شايع ٿيو) آهي. اهي ٽئي ڪتاب نيو فيلڊس شايع ڪيا هئا.

جيئن ته پهريون ۽ ٻيو ڪتاب اڳ ڪمپيوٽر تي نه هئا، صرف ٽيون ڪتاب هو. هاڻي ٽئي ڪتاب ڪمپيوٽر تي ڪمپوز ٿيل آهن ۽ مڪمل هڪ ناول جي صورت ۾ پڪي جلد ۾ شايع ڪيا ويا آهن.

-ادارو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي دنيا
هيڪل وياڪل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل

انتساب

سنڌ جي اُن پيڙهيءَ جي نالي

جنهن

اسان جي ڳچيءَ ۾ ڳٽ وجهڻ وقت اهو بہ شايد نہ سوچيو تہ آزاد پکيءَ کي بہ پڃري ۾ بند ڪبو تہ ڪيس پنهنجي لات بہ لانئين لڳندي، ۽ اُن کي وساري وهندو!

سراج

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

1

پل پلان جو تہ ڪو ڇيهہ ئي ڪونهي، پر هيل جهوڪ شريف جو ميڙو واهہ جو لڳو هو. ماڻهو ائين اچي ڳاهٽ ٿيا هئا، ڄڻ تہ وري الائي شاهہ عنايت جي چانئٺ تي اچڻ ٿئي يا نہ. سموري سنڌ اٿلي پئي هئي: ماڻهن ٿي چيو تہ پٽ جو ميڙو بہ ماڻهن کان وسري ويندو. ڪن تہ ائين ٿي چيو تہ انگريزن پنهنجي فتح جي خوشيءَ ۾ ڪامورن کي اک هنئي هئي تہ هيل ميڙو اهڙو لڳي جو هيءَ سال ڪنهن کان بہ نہ وسري. ڪن وري ائين ٿي چيو تہ ماڻهن کي پڪ هئي تہ هاڻ جو جنگ ختم ٿي آهي تہ انگريزن جا ڏنهن بہ اچي پورا ٿيا هئا، ۽ آزادي اجهو تہ آئي. آزاديءَ جو اوسيئڙو ڪندي ڪندي ماڻهن جا نيڻ ٿڪجي پيا هئا ۽ هنن رڳو آزاديءَ جي آسري تي ئي ڇيڇ وجهڻ تي گهريا. آزادي ڇا آڻيندي، ان جو اونو ڪنهن کي بہ ڪو نہ هو. ڇنيهن ۾ جڏهن سنڌ بمبئيءَ کان جدا ٿي هئي، تڏهن بہ ماڻهن سنڌ جي "آزادي" تي خوشيون ملهايون هيون. الائي ڇو ماڻهن کي "آزادي" ۽ "ڇوٽڪاري" جهڙا لفظ ٻڌڻ سان ئي خوشي ٿيڻ لڳندي هئي. شايد انهن لفظن ۾ ئي ڪا اهڙي ڳالهہ هئي، جنهن ماڻهن جي احساس جي ڪنهن اهڙي تند کي ڇيڙي ٿي ڇڏيو جنهن مان خوشيءَ جا سُر سنگيت نڪرڻ تي لڳا. ڇنيهن کان پوءِ بہ سنڌ جي ڀهراڙين کي ڪو فائدو خير ڪو پهتو هو: وڏن وڏن شهري ماڻهن جيڪي خواب کين ڏيکاريا هئا، سي ساپيان ڪڏهن ٿيندا، سو ڪانئن ڪنهن بہ ڪو نہ پڇيو هو. هيل بہ ماڻهن رڳو اها ڳالهہ ٿي ڪئي تہ انگريز ويندو تہ سموريون بي انصافيون ختم ٿي وينديون. پنهنجا راڄ ڀاڳ هوندا. پنهنجا فيصلا ماڻهو پاڻ ڪندا. ڪاموري ڪڙي هينئر انگريزن جي اشاري تي جيڪي ظلم ٿي ڪيا، سي ختم ٿي ويندا. پوليس جو ماڻهن کي سڀ ڏهين ۾ هرويرو ٿي ٻڌو سو آزاديءَ کان پوءِ کين مجال ٿي ڪا نہ ٿيندي! وڏي ڳالهہ تہ هر ماڻهوءَ کي پنهنجو ٻنيءَ ٽڪر هوندو، پنهنجو صاف سٿرو گهرڙو هوندو، اسڪول ۽ اسپتالون سنڌن در تي هونديون، انصاف ٿي انصاف جو دور هوندو! مجال آهي وڏيري جي، جو ڪنهن هاري ناريءَ کي بيدخل ڪري، يا هن جي ننگن ۾ اک وجهي! اڌ بٽئيءَ کان وڌيڪ وڏيري کي ڪجهہ بہ نہ ملندو. ٻج ۽ ڏلون بہ وڏيري جي ڪنڌي ٿينديون. هٽ ـ واٽين ۽ سيٺين قرضن ۾ گرويءَ جي نالي

تي زمين جا جيڪي ڪاتا ڦيرائي ڇڏيا هئا. سي زمينون به اصل مالڪن کي موٽي ملنديون! جيترا هئا وات، اوترئون هيون ڳالهيون. ميڙن ملاکڙن ۾ ننڍا نيڍا جوان توتاڙا ۽ ٻونبو ڪٽيو عجب جهڙيون ڳالهيون ڪندا وتندا هئا. انگريز هيئن، انگريز هونئن: "آزادي اسان جو حق آهي": "سوراج وٺي رهنداسون"! الائجي ڪٿان جي ڳالهه ڪٿان وڃي ڪيندا هئا. وڏي ڳالهه ته ننڍيون نينيون زائفائون به انهن سان گڏ هونديون هيون. سي وري ماين ۽ زائفائن جي وچ ۾ ويهي آزاديءَ جي برڪتن بابت اهڙيون اهڙيون ڳالهيون ٻڌائينديون هيون، جو پوڙهيون پڪيون به چونديون هيون: "مئو ڪڏس، انگريج جي اهڙا ڪِيس ڪريو وينو آهي ته پوءِ دستگير ڪيندس!"

ميڙي ۾ هونئن ته طرح طرح جي ٽولن جا دڪان، تماشن جون لانڍيون، چوڏول ۽ چڪرا لڳل هئا. پر هيل هڪڙي لانڍي ڀهراڙيءَ جي ماڻهن جي لاءِ خاص دلچسپيءَ جو باعث هئي، سا هئي "هاري حقدار" وارن جي. ان لانڍيءَ ۾ هڪڙي وڏي ميز تي ڪتابڙا ڍڳ ڍيا پيا هئا. جيڪي هڪڙي جوان مڙس مفت پئي ورهايا. هڪڙي ڪروڙ ماڻهوءَ توتاري سان ماڻهن کي زميندارن جي ظلم ۽ وڏيرن جي هوڙهيائين جون اهڙيون اهڙيون تي ڳالهيون ٻڌايون، جو ماڻهن کي ڏندين آڱريون تي آيون. جيئن پوءِ تيئن، انهيءَ لانڍيءَ اڳيان ماڻهو ڳاهٽ ٿيندا ٿي ويا. هن همراه جيڪي ڪجهه چيو ٿي، سو هنن مان ڪيترن سان نس پس ائين ٿيندو رهيو هو پر هنن ڪڏهن به اهو ڪو نه سوچيو هو ته ڪو خدا جو بندو اهڙو به هوندو جيڪو انهن هوڙهيائين جي ائين پڌري پٽ ٻيهي اپٽار ڪندو! هو ته دل جو سور دل ۾ ڪري، درگذر پيا ڏينهن گهاريندا هئا. سڀ کان وڏي ڳالهه اها هئي جو هن ماڻهوءَ ٿي چيو ته جيڪڏهن هاري ناري ۽ پورهيت پاڻ ۾ ٻڌي ڪن ته وڏيرن جون اهي هوڙهيائون ختم ٿي ٿي سگهيون. حدخليون ۽ بيدخليون به بند ٿي ٿي سگهيون. چيڙون ۽ ونگارون به ختم ٿي ٿي سگهيون. هاري جيڪي اُپائين ٿا، انهن تي حق ئي هارين جو آهي. جيڪو اُپائي، سو کائي! اڄ جو هاري ٻنيءَ تي سمورا حصا پتيون ڏيئي، پوتڙو ڇنڊي ٿو اُٿي. سو جي هاري پاڻ ۾ ايڪو ڪن ته ٻنيءَ ۾ به انصاف ٿيندو. ٻج ۽ ڍل به زميندار تي، ڪمدار ۽ مُلي جي وٽ به زميندار تي، هاري خڪما حڪمي پنهنجو اڌ ڪٽي ويندو ۽ پنهنجي ٻچن لاءِ چار داڻا آن جا بچائي به سگهندو! جي هاري پاڻ ۾ ٻڌي ڪن ته جن زمينن مان هن جي ابن ڏاڏن سون اُپائي، وڏيرن جي حويلين ۽ ڪوٽن اڏڻ جو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سامان ڪيو هو ۽ اڄ بہ پنهنجو رت ست ڏيئي، لُنڊيون لتاڙي، خرارن جا خرار آٽي تي وڏيرن جي ڪرن ۽ گندين ۾ گڏ ڪيائون. سي زمينون ئي لاشڪ سندن مِلڪ بڻجي ويندين!

نورل بہ پنهنجي جيڏن سنگتين سان ميڙو گهمڻ آيو هو. سڳين جي دڪان تان پيڻ لاءِ سڳين جو جوڙو خريد ڪري، هو بہ اڄي انهيءَ هاري حقدار وارن جي لانڍيءَ اڳيان بيٺو. هن همراهہ جون ڳالهيون ٻڌي، هو اتي ئي ڄمي ويو هو: پيلي، هن همراهہ چيو تہ سچ تي، پر اهو نظام ڪو بدلجي بہ سگهي ٿو ان جي هن کي پڪ ئي ڪا نہ ٿي ٿي. ان پڪ نہ هوندي بہ هن جي دل ۾ اها ڳالهہ ڄڻ تہ پٿر تي ليڪ بڻجي ويئي تہ وڏيرا سڄي ڄمار ڪک ڇني ويٺو بہ ڪو نہ ٿا ڪن. تڏهن بہ- پرائي مال تي، ٿوبي نراڙ تي- ٻنيءَ وقت ڪري تي ائين اچي ويندا آهن، ڄڻ تہ سموري اَن تي حق رڳو هنن جو ئي آهي، هاري تہ هرو ڀرو نَڪ جي ڏاڏائي ڪري پيا پنهنجو حصو گهرن! ٽڪي جا ڪمدار ۽ ڪاراوا هارين تي حڪم ائين ٿا هلائين ڄڻ تہ هاري ناري هنن جا زرخريد ٻانها ۽ گولا غلام آهن. پورهيو ڪندي، هنن جا ڪنڌ ڪُٻا ٿيو وڃن، تڏهن بہ آڪڙ هنن تي! وڏيرو اهو ئي پلي وهٽ تي سواري ڪري، بوسڪيءَ جا وڳا پهري، سونا ٻٽڻ پائي، اوطاقن تي ڪڄريون نچائي، ست رڇيون ڪائي، چار چار شاديون ڪري، ويهہ ويهہ سُريتون رکي، شڪار شونق ڪري، رڇن تي ڪتن جون ٻچون ڪرائي! آخر ڇو؟ پورهيو ڪن هڪڙا، ڪائين پهرين پيا- اهو ڪتان جو انصاف آهي؟ آخر اهو ظلم ڪيترو وقت هلندو تہ جيڪو لُنڊيون لتاڙي، ڏنگهر جهڙي حياتي گهاري، پورهيو ڪري سو سدائين سورن ۾: بہ ويلا رُکي جوئر جي ماني بہ نہ کائي سگهي، پنهجن سنهن ٻچن ۽ ننگن کي سال ۾ هڪڙو وڳو بہ نہ ڏيئي سگهي، بيماري ٿئي، تہ دوا دارونءَ لاءِ پائي بہ نہ هجيس، نياٽي اُتاري يا پٽ پرڻائي تہ اهڙو قرضي ٿئي جو اهو قرض سندس پوٽا پڙپوٽا بہ نہ لاهي سگهن! ائين سڄي عمر ٻاٽون کائيندي، عذاب جي زندگي گذاريندو رهي- آخر ڇو؟ ان "ڇو؟" هن کي منجهائي وڌو هو ۽ هو وري هاري حقدار واري همراهہ جي ڳالهہ ڪن ڏيئي ٻڌڻ لڳو جيڪو چئي رهيو.

"اوهان مان گهڻن کي خبر آهي تہ هي ميڙو ڇو ٿو لڳي؟ هيءُ ميڙو ان هستيءَ مٿان ٿو لڳي، جنهن کي شاهہ عنايت شهيد ٿا سڏيون. پر اها بہ ڪا خبر اَٿوَ تہ هن کي ڪنهن شهيد ڪيو؟ ڇو شهيد ڪيو؟ هن کي شهيد هن حد جي وڏيرن ڪرايو ۽ هن کي ان ڪري شهيد ڪيائون جو هن ٿي چيو تہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زمين خدا جي آهي، اُن تي حق ان جو آهي، جيڪو ان کي کيڙي! هنن ئي پٽن ۾ جيڪي زمينون غير آباد پيون هيون، تن کي هن جي مريدن ۽ فقيرن آباد ڪرڻ شروع ڪيو. جيڪي ٿي اُپايائون، سو پاڻ ۾ ورهائي ورڇي ٿي کنيائون. هنن کان حصو پتي چڪڻ وارو ڪو بہ نہ هو: زمينون بہ هنن جون، پورهيو بہ هنن جو تہ اُپت بہ سڄي جي سڄي هنن جي. حد جي وڏيرن زمينن کي جو آباد ٿيندي ڏٺو تن کي اها ڳالهہ ڏاڍي ڏکي لڳي تہ هي هَرَ- هاري، جن جي بدن تي سڄو ڪپڙو بہ نہ هوندو هو سي ائين سموري اُپت کڻيو ٿي ويا! سو پاڻ ۾ ٻڌي ڪري، ميڙ ڪٺي وقت جي حاڪم وٽ دانهين ٿي ويا تہ جيڪڏهن شاهہ عنايت کي هتان نہ اٿاريو ويو تہ سندن هر هاري بہ سندن زمينون ڇڏي اچي هنن زمينن کي آباد ڪندا. يا وري اها گهر ڪندا تہ هو جيڪو پورهيو ڪري اَن ٿا اُپائين، ان تي سموري جو سمورو حق هنن جو آهي. ڪلهوڙن جي اڏو گابري صاحبي هئي. ميان يار محمد وڏيرن جي چوڻ تي فقيرن تي وڏو لشڪر چاڙهي موڪليو. شاهہ عنايت جا فقير ۽ پورهيت، جن پنهنجي پگهر جي پورهئي سان، انهن زمينن کي آباد ڪيو هو جهنگ وڍيا هئا، ڪيڙون ڏيئي سڏو ڪيو هو پنهنجي رت جو ٻيجو ڏيئي اَن اپايو، سي هي لشڪر ڏسي، شاهہ عنايت وٽ دانهين ٿي آيا، شاهہ عنايت کين رڳو هڪڙو گفتو چيو "هيءَ مٽي اسان جي ماءُ جيجل آهي. ان تان سر ويو تہ گهوريو!"

لانديءَ اڳيان ميڙاڪو ٽيل ماڻهن تي ماٺ ڇانئجي ويئي. جيڪڏهن ڪنهن پڻ پڻ بہ ٿي ڪئي تہ پاسي ۾ ويٺل ڪنهن همراهہ نُونٽ هڻي هن کي چپ ڪرائي ٿي ڇڏي. ماڻهن کي جڻ تہ ڪنهن اجاتي احساس هيٺ هڪ اميد جاڳي پئي تہ شل شاهہ شهيد وري جيئرو ٿي پوندو ۽ هو سندس فقير ٻڌجي، انهن لشڪرن سان دويدو مقابلو ڪندا. ڪن نوجوانن بنا ڪنهن ارادي جي پنهنجي شهپرن تي هٿ پئي لاتا، ۽ سندن بدن جڻ سيئجندا پئي ويا.

"پوءِ خبر آٿوَ تہ ڇا ٿيو؟ وڏي جنگ لڳي، ۽ پوءِ لشڪري ائين ٿي پيا جڻ تہ جنن ڀوتن تي نظر پئي هئن! هڪڙا ڪرندا ويا ٻيا انهن کي لتاڙيندا، اورانگهيندا، پچڻ جي واٽ پلجي ويا... ۽ ائين پورهئي جي طاقت ڏاڍ ۽ ظلم جي طاقت تي فتح پائي وئي!"

ماڻهن کان ٿڌو ساهہ نڪري ويو جيڪو هو جڻ تہ ڪجھ وقت کان روڪيو ويٺا هئا. هلڪي مرڪ [illegible] تي ڪنوڻ لڳي. اکين ۾ عجيب روشني اوتجي آئي، پر هنن جا ڳن اجا ڪجهہ ٻڌڻ لاءِ آتا هئا ۽ همراهہ ڪنگهڪار ڪري چئي رهيو هو:

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"شاهه شهيد جي فتح ساريءَ سنڌ ۾ اُٿل پٿل مچائي ڏني: جتي زمينون غير آباد پيل هيون، اتي نت نوان قبيلا لڏي اچڻ لڳا. آبادي ڪري ونڊي ورهائي ڪائڻ جي اصول تي ڪيتي سر سيتي ڪرڻ لڳا. ڪن ڪن هنڌن تي ائين به ٿيو جو جاگيردارن ۽ زميندارن کي هارين ٻني ڪرڻ ئي نه ڏني: چي- زمين الله جي آهي، پورهيو اسان جو اوهان جو ڇا؟ جيڪو اُپائي، سو کائي! اهو اهڙو نئون اصول هو جو چوڌاري چوٻول ٿي ويو. وڏيرا ۽ جاگيردار ڪلهوڙن وٽ ويا ۽ نيٺ دهليءَ تائين مغلن وٽ دانهين ٿي ويا. ڪلهوڙن ۽ مغلن جو گڏيل لشڪر وري جهوڪ تي ڪاهي آيو. اهو لشڪر ايترو وڏو هو ۽ شاهه شهيد جا فقير ايترا ٿورا، جو سڄي ويڙهاند ۾ سندن ڪٽڻ ڏاڍو ڏکيو هو. سو هنن مغل لشڪرين تي راتاهن جو اهڙو سلسلو شروع ڪيو جو هنن کي اها به خبر نه ٿي پئي ته حملو ڪنهن ڪيو، ڪيڏي مهل ڪيو ۽ ڪهڙي طرف کان ڪيو. سوين مغل سپاهي پنهنجي ئي پاڇي کان ڏڪڻ لڳا. فقيرن جا سِرَ ترِيءَ تي هئا، ۽ مغلن جون تريون سِرن تي! پوءِ هڪڙيءَ رات، راتو رات فقيرن مغلن جي سڄي ڇانوڻيءَ کي چوڌاري سڪل ٻنگهرن جو لوڙهو ڏيئي ڇڏيو. جڏهن سڄو لوڙهو اڏجي ويو، تڏهن فقير خاص تهيل لوڪهن وٽ کهاڙيون ۽ تراريون کڻي ويهي رهيا. هڪڙي فقير مقرر وقت تي، اُماڙي ٻاري ٻنگهرن کي باهه ڏيڻ شروع ڪئي. جڏهن اُماڙيءَ واري فقير چڪر پورو ڪيو، تڏهن سموري ڇانوڻي باهه جي آڙاهه جي وچ ۾ هئي! مغل لشڪري ٻن باهين جي وچ ۾ اچي ڦاٿا: جي نٿا ڀڄن ته سڙي ٿا مرن، جي لوڪهن ڏانهن ٿي ڀڳا ته فقيرن جي کهاڙين جو بک ٿي ٿيا! نيٺ عاجز ٿي، آڻ مڃيائون. ان شرط تي ته هو وري شاهه شهيد جي فقيرن کي نه ڇيڙيندا، ۽ مغل ناظم ۽ ڪلهوڙا انهن زمينن جو پڪو پروانو فقيرن کي لکائي ڏيندا. فقيرن هنن جي جان بخشي ۽ ڪين لوڪهن مان لوهه پائي ڀڄي نڪرڻ جي اجازت ڏني!"

ماڻهن جي وات مان وري به شوڪارا نڪري ويا. "ابو...!" "صدقي شاهه شهيد تان!" "ڀيلي مڙس ته اهي...!" ماڻهن اهڙي هيج مان ٿي اهي نعرا هنيا جڻ ته پاڻ انهيءَ ويڙهاند ۾ شامل هئا. همراهه وري کنگهڪار ڪئي، ۽ ماڻهن ۾ ماٺ ٿي ويئي.

"پر پوءِ، مغلن، ڪلهوڙن ۽ وڏيرن هڪڙي ڪيڏ رٿي ورتي. ڀهرين ننڍي وڃي، مُلن مولوين کان فتوي لکائي ورتائون ته شاهه شهيد ڪافر هو ۽ جيڪو هاري ناري جهوڪ وارين زمينن تي پورهيو ڪندو سو به ڪافر ٿي مرندو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪو هاري جاگيردارن ۽ زميندارن کي بٽئيءَ کان سواءِ چوٿ، عشر (مُلن جي ڏهين پتي) ۽ ٻيون واجبات نہ ڏيندو، سو بہ ڪافر ۽ واجب القتل ٿيندو! جڏهن اهي فتوائون هٿ ۾ آيون، تڏهن بہ هنن کي اها همت نہ ٿي جو شاهہ شهيد سان وري ڪو سڌو ملهالو مچائين. سو وٺس قرآن ميڙ ڪٺي ويا، ۽ کيس ٺاهہ ڪرڻ لاءِ ٺٽي هلڻ جي دعوت ڏنائون. فقيرن شاهہ شهيد کي گهڻيون ئي آزيون نيزاريون ڪيون تہ ٺٽي نہ وڃي، پر شاهہ شهيد جهڙي هستي قرآن ميڙ ڪيئن موٽائي، قرآن کي عزت ڪيئن نہ ڏئي! سو ٺٽي سنبري هليو. ٺٽي ۾ جنهن اوطاق ۾ مهمان ڪري رکيائونس، اُن تي راتو واهہ لشڪرين کان حملو ڪرائي، کيس گرفتار ڪرائي، صبح جو ٺٽي جي امير اڳيان پيش ڪيائون. اتي امير سان شاهہ شهيد جيڪي سوال جواب ڪيا، سي تاريخ ۾ سونن اکرن ۾ لکيا پيا آهن. پوءِ ٺڳي، دوکي ۽ دولاب سان، مُلن جي فتوائن جي آڌار تي، هن سدا ملوڪ مرشد کي شهيد ڪري ڇڏيائون!"

مجمعي جي ماڻهن مان اوچتو درد جي دانهن نڪري ويئي. هنن پانيو ڇڻ تہ هنن جو بنهہ ڪو پنهنجو ڪونڌر ڪسجي ويو. ڪن کان تہ ظاهر ظهور اوڇنگارون نڪري ويون. جيڪي ماٺ هئا، تن بہ پنهنجي اکين ۾ مرچ پوندا محسوس ڪيا. سندن اکيون ماٺ هيون پر سندن دلين ۾ وَڏَ پوندا ٿي ويا. اڃا ماڻهو پنهنجي لڙڪن کي پرچائڻ ۾ پورا هئا تہ اوچتو پوليس جو اٽالو "هٿو پري، هٿو پري" ڪندو ماڻهن ۾ ڏوڪي آيو. صوبيدار سان گڏ هڪڙو مولوي ۽ رئيس گهرام خان جو ڪمدار نبن. پنهنجي ٽن شودن سان، ماڻهن جي ميڙ کي چيريندا اچي تقرير ڪندڙ همراهہ اڳيان بيهي رهيا. صوبيدار ميز تي رکيل ڪتابڙا اٿلائڻ پٿلائڻ لڳو. ماڻهن ۾ ماٺ ٿي ويئي پوليس کي لانديءَ ڏانهن وڌندو ڏسي، آس پاس جي هٽن ۽ لانڊين اڳيان بيٺل تماشبين بہ تڪڙا تڪڙا لڙندا آيا.

اوچتو ڪمدار نبن سان گڏ آيل شودن مان هڪڙي تقرير ڪندڙ همراهہ کي ڪٺي ڳتر کان جهليو ۽ کيس ڌونڌاڙيندي چيائين: "ماستر، هي مولبي تو چوي تہ تون ڪافر آهين، ۽ اسان جي رئيس کي گهٽ وڌ ٿو ڳالهائين!"

ماستر پنهنجي ڳچي ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪندي چيو: "مون ڪنهن کي بہ گهٽ وڌ ڪونهي ڳالهايو. صوبيدار صاحب، ڏسو تہ توهان جي سامهون هي همراهہ مون سان هٿ ڪڙنس ٿو ڪري هن کي سمجهايو!"

صوبيدار ڪا گهڙي ماستر جي هراسيل اکين ۾ نهاريو ۽ پوءِ هن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي گوڏن سان ميز کي ٽيلهو ڏنو ميز ڪتابن سوڌي اونڌي ٿي پئي. ميز جي پنيان ڪرسي تي ويٺل جوان مڙس کي ڇڻ ته اعتبار نه آيو ۽ هن جي وات مان نڪري ويو. "هيءَ ڪهڙي شرافت آهي!؟"

هن جا اهي لفظ صوبيدار کي ڄڻ ٽانڊو ٿي لڳا. هن هڪڙي ابتي چماٽ نوجوان کي وهائي ڪڍي. "رڍ جا پٽ اسان کي اشرافت جا ويٺ ٿو ڏين. هڪڙو ته ماڻهن ۾ بغاوت ڦهلائي، غير قانوني ڪم ڪريو پيو وري ايڏي آڪڙ! اڙي وٺي هلو ٻنهي کي ٿاڻي تي ته کين اسين ٿا اشرافت سيکاريون!"

صوبيدار جي اشاري تي سپاهين اڇي ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ورتو ۽ کين ڪُٽيندا، ماڻهن جي وچ مان دينا داستي ائين گهليندا ويا ڄڻ ته وڏا ڪي روپوش جوابدار هٿ ڪيا هئائون. ماڻهو ڄڻ سراپجي ويا. پوليس ۽ شودن کان ڪنهن ڏيپ ڏاءَ جي بدران هنن جي اکين ۾ بي اعتباري هئي، حيرت هئي. اهو سڀ ڪجهه ايترو ترت ۽ تڪڙو ٿيو جو جيڪي ماڻهو پرپرو بيٺل هئا، تن کي ته سمجهه ۾ ئي نه آيو ته ٿيو ڇا. جيڪي ويجها بيٺل هئا، سي به دل من هٽي رهيا هئا ته وچ ۾ پون يا نه. جيسين ماڻهن ۾ ڪو رد عمل پيدا ٿئي، ان کان اڳ ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي پوليس وارا ڌڪيندا، گهليندا، لانڍين جي پنيان هليا ويا.

اوچتو هڪڙي پير مرد کان ٿڌو شوڪارو نڪري ويو ۽ هن رڳو ايترو چيو: "ابا، ڏاڍي جي لٺ کي به مٿا... سو لقاءُ پٺهنجي اکئين ڏٺوسين..."

"پر به ههڙو قهر... ههڙو انڌير..." ڪنهن پٽڪو ڪڍيو. ماڻهو ڄڻ ته انهيءَ پٽڪي جي انتظار ۾ هئا: سڄي ميڙ ۾ چڻ پڻ شروع ٿي ويئي. اهي سرگوشيون پهرين هلڪيون هيون، پوءِ ڏاڍيان ٻُرڻ لڳيون. هڪڙي همراهه ڄڻ بيزار ٿي چيو: "يَرَ، حيف آهي اسان تي، جو هيڏو ظلم ڏسي به ماٺ رهياسون!"

"اسين يلا ڇا ٿا ڪري سگهون؟..."

"بيلي جي مڙسي ڪريو ته هلو ته هلون ميڙي جي ماجسٽريٽ وٽ.. من ڪو انصاف ٿئي!" ڪو شهري تي ڏنو جنهن وچ ۾ ڳالهه اڇلائي وڏي پوءِ اها ڳالهوڙو ٻڄڻ لڳي، ۽ ماڻهو هري هري تي ماجسٽريٽ جي ڪئمپ ڏانهن وڌڻ لڳا.

نورل به پنهنجي سنگتين سوڌو ماڻهن جي انبوهه سان ماجسٽريٽ جي ڪئمپ پهتو. هونئن ته پوليس جي هوڙهيائين بابت هن گهڻيون ئي ڳالهيون ٻڌيون هيون، پر اڄ جيڪي ڪجهه اکين سان ڏٺو هئائين، تنهن هن کي حيرت کان وڌيڪ مونجهاري ۾ وجهي ڇڏيو هو. پوليس ته چورن، رهزنن ۽ خونين کي ٻڌڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاءِ هوندي آهي: هن غريب ماستر ۽ سندس ساٿيءَ سان اها جٽ ڇو ڪيائون؟ هن اهو به ٻڌو هو ته وڏيرن جي چورت تي هارين نارين کي پوليس ڪوڙا ڪيس ٺاهي ٻڌي ويندي آهي. هن ماستر وڏيري جي ڪهڙي ٻلي ماري هئي جو پوليس ائين ٻڇ ڪري آئي هئي! هن ماستر ته شايد سڀ ڳالهيون سچيون سچيون پئي ٻڌايون. ڇا سچي ڳالهه ڪرڻ ڪو ڏوهه هو. ڀلا اهو "بغاوت" جو ڏوهه ڇا ٿيندو آهي؟ ڇا سچي ڳالهه کي ته بغاوت ڪو نه ٿا چون؟ ۽ هن مولويءَ ماستر کي "ڪافر" ڇو چيو هوندو؟ ڪافر ته واٺين کي سڏيندا آهن. هي ماستر ته مسلمين ٿي ڏٺو. متان شاهه شهيد جون ڳالهيون ڪرڻ ڪفر هجي! يا هارين نارين جي ڳالهه ڪرڻ پر به ڪفر هجي ته ڪهڙو شڪ؟ هن جي دل چيو ته هو ڪنهن کان اهي ڳالهيون پڇي ڏسي ته ڪير سچو هو ڪير ڪوڙو؟

ماجسٽريٽ ماڻهن جو هل هنگامو ٻڌي پٽيوالي کي موڪليو ته خبر وٺي ته هي گوڙ ڇا جو هو. پر پٽيوالي جو ماڻهن جو مچريل انبوهه ڏٺو سو پاڻ هيسجي ويو. اندر وڃي صاحب کي سڏي آيو. ماجسٽريٽ ٻاهر نڪتو ته گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويئي. هر ڪو پائنئين ته ٻيو ڪو ڳالهه ڇوري. نيٺ هڪڙي اڌڙوٽ، چاپئين ڏاڙهيءَ واري همراهه همت ڪئي ۽ هٻڪندي سڄي ڳالهه سربستي ڪري ٻڌائي. ماڻهن اکيان وري سڄو منظر ڦري آيو ته ڄڻ چٽنگ وري ڏکي پئي، ۽ چوٻول شروع ٿي ويو:"ههڙو انڌير... هيڏو بيدادا... انصاف ٿيڻ کپي!"

ماجسٽريٽ ڪا گهڙي ائين بيٺو رهيو. سندس منهن تي فقط بيزاريءَ جو تاثر هو. ههڙا اُڙيا ٽڙيا انبوهه هن گهڻا ڏٺا هئا: هي ميرا سيرا ماڻهو هي گوڏيون ۽ ڦاتل سُٿڻيون پاتل ڪارا ڪوجها ماڻهو... جن کي الائي ڪيترا پيرا سؤ سٿين ۽ سؤ ڏهين ۾ ٻڌندو رهيو هو... هن پڻ پڻ ڪندي چيو:"وڃو وڃي ميڙو ڏسو...سرڪار پاڻهي انصاف ڪندي!" ۽ هو اندر وڃڻ لاءِ مڙيو.

اوچتو نورل جي وات مان لفظ ڇٽي نڪتا "انصاف نه ٿيو ته اسين پاڻ ماستر کي ٿاڻي تان ڇڏائي ايندا سين: مڙس مڙس جو مٽ آهي. صوبيدار هوندو ته پنهنجي گهر هوندو... اسين شاهه شهيد جي ميڙي تي ههڙو بيداد ٿيڻ نه ڏينداسون" اهي لفظ ٻڌي انبوهه ڄڻ نئين سر چڙي پيو مچرجي پيو. هن ڪنڌ کان هُن ڪنڌ تائين ڇهرا لفظ ٻڄجي ويا:"هائو"... "بلاشڪ"... "ائين ظلم سهبو ته پاڻ وڏيڪ شير ٿيندا"... "هلو ته ٿاڻي تي هلون"... "جيڪو پاڙي ٿئي سو هتان ئي موٽ ڪائي!"

انبوهه جو رويو ائين ڳالهه مان ڳالهه ڪڍندي، بدلجندو پرُ ٿيندو ويو. ماجسٽريٽ وري بيهي رهيو. مارا هي ميرا سيرا ماڻهو ته مرڪو ٿا ميڙو ڦٽائين.

هن جي بيزاري حرفت ٻڻجي ويئي. مجاڻ ڪو وڏو ملهالو نہ مڇي. اهو سوچيندي هن چيو: "بابا، انصاف ضرور ٿيندو آءُ پاڻ ٿو ٿاڻي تي هلان. جي ماستر ۽ سندس همراهہ بي گناهہ آهن تہ پوليس ڪين ڇو ٻڌندي؟ پوليس ڪي بہ آخر ڪنهن دانهن ڏني هوندي نہ... خير هلو تہ ڏسون!"

ماجسٽريٽ اڳيان، ماڻهو پويان. ٿاڻي تائين پهچندي، ماڻهن جو ميڙ جيئن پوءِ تيئن وڌندو ويو: ڪي ماڻهو رڳو تماشي ڏسڻ لاءِ تہ ڪي وري تجسس ڪاڻ اچي انبوهہ ۾ شامل ٿيا. ٿاڻي جي ٻنهہ اڳيان، انبوهہ بيهي رهيو. جڏهن تہ ٿاڻي ۽ پوليس جي ويجهائيءَ ڪين اوچتو ڊيڄاري وڌو هو. ماجسٽريٽ ٿاڻي ۾ سڌو صوبيدار جي ڪمري ۾ هليو ويو. ٻاهر ماڻهن جي انبوهہ ۾ هڪ چرندڙ پرندڙ ماٺ ڇانيل هئي. هنن جي چپ ۾ بہ پڙاڏا هئا_ اجاتا، غير محسوس! جيئن جيئن وقت گذرندو ويو تيئن تيئن اهي پڙاڏا بہ آواز ٻنجڻ لڳا ۽ انهن آوازن جا نوان پڙلاءَ صوبيدار جي ڪمري جي ديوارن مان پار اُڪري، صوبيدار ۽ ماجسٽريٽ جي سرگوشين تي ڇانئجڻ لڳا، غالب پوڻ لڳا، ۽ سرگوشيون شڪست کائي چپ ٿي ويون.

ماجسٽريٽ ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ساڻ ڪري ٻاهر آيو. ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي اتي ئي ڇڏي، هڪ نئين بيزاريءَ مان قدم کڻندو نڪري ويو. ماڻهو ڪجهہ دير هن کي ويندو ڏسندا رهيا. پوءِ هنن نئين سر ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ڏٺو جن جا مُنهن سُڄي پيا هئا. هو حيران هئا تہ سندن ڇوٽڪارو ايترو ترت ڪيئن ممڪن ٿي سگهيو هو. پر ماڻهن جو انبوهہ ڏسي هنن کي ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي ويئي. هنن جي سڄيل منهن تي هڪ نئين نڪوري مرڪ ڦهلجي وئي. ان مرڪ ۾ هڪ نئون اعتبار موٽي آيو. نئون اعتماد اچي ويو. انبوهہ جا ماڻهو بہ مرڪي پيا. هنن جي ان گڏيل مرڪ ۾ بہ هڪ نئين جاڻ هئي، نئون اعتماد هو. ماستر ۽ هنن جي احساس ۽ ان هڪجهڙائيءَ هنن کان اها ڳالهہ بہ وساري ڇڏي تہ پوليس ساڻن ظلم ڇو ڪيو هو. ان ۾ ڪمدار ۽ مولويءَ جو ڪيترو هٿ هو؟ هنن لاءِ جڻ وڏيڪ پائيدار حقيقت اها هئي تہ هنن گڏجي بيداد کي منهن ڏنو هو.

ان احساس هيٺ جيڪو تيڪو پاڻ وڌي، ماستر ۽ سندس ساٿيءَ سان ياڪر پائي ملڻ لاءِ آتو هو. نورل جيڏي مهل بي اختيار ٿي ماستر کي ياڪر پاتو تہ هن کي ماستر جي اکين مان اڻ_ لکا لڙڪ بہ نظر آيا. اهو سوچڻ وقت هن کي اهو بہ محسوس ٿيو تہ خود سندس اکيون بہ آگمجي آيون هيون، ۽ هن جي نڙيءَ ۾ ڪا ڳنڍ اٽڪڻ لڳي هئي. هو نہ ماستر جي لڙڪن جو ڇيد ڪري سگهيو نہ پنهنجي ان احساس جو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

2

نورل کي هونئن تہ ملاکڙي ڏسڻ جو ڪو گهڻو شوق نہ هو پر ماستر سان وعدو ڪيو هئائين۔ سو اڄ وري ميڙي لاءِ سنبريو هو. شاخ جو ڪپ ڏيئي، جڏهن هو موري ٽپيو تڏهن بہ ماستر بابت پئي سوچيائين. ڪالهوڪو سچو واقعو وري هن جي اکين اڳيان ڦري ويو: ۽ هڪ نئين سمجهہ هن جي ذهن ۾ لِيا پائڻ لڳي. اڳي جيڪي ڳالهيون هو سمجهي نہ سگهيو هو اهي بہ ڇڻ ڪنهن ڏنڊ مان هن جي اکين ۾ گهورڻ لڳيون هيون.

انهن خيالن ۾ ئي هو تہ پويان ايندڙ ٽلين جي آواز ڏانهن هن جو ڌيان ڇڪجي ويو. هن مڙي پويان نهاريو: زائفائن سان پريل هڪ ڏڳي گاڏي، رستو صاف ڏسي تڪڙي تڪڙي پئي آئي. گاڏيءَ واري جون هڪلون ويجهيون پونديون ويون. ڏڳن جي ڳچيءَ ۾ ٻڌل ٽلين جو آواز بہ تڪڙو تڪڙو ويجهو پوندو ويو. "ڪهي ڪهي..." ڌوڙ جي هڪ ڪڪر مان، هن گاڏيءَ واري جو آواز ٻڌو ۽ هو رستي جي ٻر جهلي بيهي رهيو تہ جئن گاڏي مٿي وڃي.

اوچتو هن "گهُو گهُو... پيين پيين" جو زوردار آواز ٻڌو ۽ ان سان گڏ موٽر جي "گهرڙ گهرڙ" جو آواز ويجهو پوندو ويو. ڌوڙ جي بادلن کي پويان ڇڏيندي، هن جيپ کي تيزيءَ سان پاڻ ڏانهن ايندو ڏٺو. ڌوڙ هوندي بہ هن سڃاتو تہ جيپ هلائيندڙ وڏيري گهرام جو پٽ گلڻ خان هو. جيپ ڌوڙ جا ڌوڙيا اُڏائيندي، ڏڳي گاڏيءَ جي پويان اچي پري ٿي ويئي. رستو بنهہ سوڙهو هو ۽ ڏڳي گاڏيءَ کي رستي کان هيٺ لاهڻ جي ڪا واهہ ڪا نہ هئي. هڪڙي پاسي شاخ هئي ۽ ٻئي پاسي وڏا وڏا گهانچا. هن ڏٺو تہ گاڏيءَ واري اڳيان ٿورو پٽ سڌو ڏسي، گاڏي آڏي بيهاري ڇڏي تہ جيپ مٿي وڃي. جيپ گاڏيءَ جي پاسي کان لنگهي وڃڻ بدران، گاڏيءَ جي پويان بيهي رهي. عين ان وقت وڏيري زور زور سان هارن وڄائڻ شروع ڪيو: "گهُو گهُو... پان... پيين پيين..." جي آواز سان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گڏ. جيپ جي انجڻ مان بہ زور زور سان "گهرڙ گهرڙ" جو پڙاڏو اٿيو ۽ جيئن پوءِ تيئن اهو آواز وڌڻ لڳو. ڏڳن ٿهڻ شروع ڪيو ۽ هڪ گهانچي ڏانهن گاڏيءَ کي گهلڻ لڳا. گاڏيءَ وارو رينن کي چڪي، ڏڳن کي بيهارڻ خاطر سڄو پوئتي ڀيٽو ٿي ويو. ان وقت وري انجڻ جي "گهرڙ..گهرڙ" جو زوردار آواز ٿيو ۽ ساڳئي وقت هارن جي "پان پان... پين پين" جو آواز لاڳيتو انجڻ جي آوازن جي موٽ ڏيڻ لڳو. هن ڏٺو تہ جيپ جو ڊرائيور محض رونشي خاطر زور زور سان انجڻ ۽ هارن مان ڀيچاريندڙ آواز ڪڍي رهيو هو.

اوچتو ڏڳن ٽٽ ڏيئي، گهانچي ڏانهن موڙ کاڌو. رينون گاڏيءَ واري جي هٿن مان نڪري ويون. گاڏيءَ جو هڪڙو چاڪ تڙاڪ ڪري گهانچي ۾ لهي پيو. ان پاسي واري ڏاند جا پير تڙيا ۽ گوڏن پر گسڪندو منهن پر لڙڪي پيو. گاڏيءَ وارو بہ اچلجي گهانچي ۾ وڃي ڪريو. بہ زائفائون گاڏيءَ مان اچلجي، ٻنهي جي سڪل ڊنگهرن مٿان اچي ڪريون... ۽ پوءِ هن ڏٺو تہ جيپ زور زور سان "پان پان" ڪندي ڌوڙ جا واچوڙا اُڏائيندي لنگهي ويئي. جيپ ۾ ويٺل جا ٺهڪ هن جي ڪنن ۾ شيهو پگهاريندا ويا.

نورل اُمالڪ ٽپ ڏيئي گهانچي ۾ لهي پيو. پهرين تہ گاڏيءَ واري همراهہ کي اچي اٿاريائين: همراهہ جي مٿي مان رت ٽيندبيون ڪري پئي وهيو. سندس هڪڙي ٻانهن ٽونٽ وٽان پئي لڙڪي. هن جي هٿ وجهڻ سان همراهہ ڪان دانهن نڪري ويئي. جيئن تيئن ڪري، هن کي سهارو ڏيئي، گهانچي ڪان مٿي ٽپائي ڪيس اتي ئي ويهڻ جو اشارو ڪيائين ۽ پاڻ تڪڙو تڪڙو وري گهانچي ۾ لهي پيو. ڊنگهر هٽائيندي، پهرين هن هڪڙي زائفان کي اٿاريو ۽ ان کي بہ سهارو ڏيئي، آٽي گاڏير جي پر ۾ ويهاريائين. پوءِ وري ٻي زائفان وٽ پهتو. هن جي ٻانهن ۾ هٿ وڌائين تہ هن ڪان ڪيڪ نڪري ويئي. هن ڏٺو تہ هڪڙي سنهي ڪاني پچي چِپر جيان هن جي ڏوري ۾ گهڙي ويئي هئي، ۽ رت زائفان جي چولي جي ٻانهن کي ڳاڙهو ڪندو ڪرائيءَ ڪان ٽيندو هٿ جي آگرين تائين اچي پهتو هو. نورل پنهنجو پٽڪو لاهي، ڀيٽو ڪري هن جي ڏوري جي چوڌاري ويڙهي ڇڏيو ۽ ڪيس هنج ۾ کڻي آٽي گاڏيءَ واري جي پر ۾ ويهاري ڇڏيائين. هن کي اتي ويهاري وري گهانچي ۾ لهي پيو ۽ ڪريل ڏاند کي اُٿاري، پاڇاريءَ وٽان زور ڏيئي ڏڳن کي پوئتي موٽڻ جو اشارو ڪيائين. ڏڳا پوئتي هٽيا، پر گهانچي ۾ لٽل چاڪ مٿي چڙهي ئي نہ. گاڏيءَ ۾ اچا بہ بہ زائفائون ڪروندڙيون ٿي ويٺيون هيون ۽ ڊپ ڪان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي اجرڪن ۾ وڏيڪ ويڙهجي ويون هيون. هنن جو هن جوان مڙس کي اڪيلي سر گاڏيءَ کي پوئتي ڌڪيندي ڏٺو ته جيئن تيئن ڪري اٿل گاڏيءَ مان هيٺ لهي آيون. ڏپ ۽ حيرت کان سندن اکڙيون به کُلي ويون. پر هنن کي ان جو هوش ڪو نه هو. هو وڏي وحي ڦٿيلن پيڙيون تيون!

نورل پيو ڪو چارو نه ڏسي، ڪٽي چاڪ کي ڪلهو ڏنو. زور لائڻ سان هن جي ڪنڌ جون رڳون سيتجي ويون. هن جي اندر ۾ ڪاوڙ جو ڪهرام متل هو. جيڪڏهن وڏيرو گلڻ ان وقت سندس سامهون هجي ها ته هوند ڪيس صفا خون ڪري وجهي ها! ان ڪاوڙ مان هن وري چاڪ تي زور لاتو ۽ چاڪ گهانچي جي ڏپ تپي، مٽي چڙهي پيو. پوءِ ڏگن کي ہچڪاريندو هو گاڏي پوئتي ڪندو سنئين پٽ تي وٺي آيو. هڪڙي ڏاند جي ڄنگهه ڦٽجي پيئي هئي، سو پنهنجي تنگ مٽي ڪٽي ويهي رهيو.

هن هڪڙي اُتاچري نظر گاڏيءَ تي وڌي: گاڏيءَ ۾ ٻه رليون وڇايل هيون. هڪڙي هڙ ٻه نظر آيس، جنهن ۾ ديڳڙي ۽ ٻه ٽي ٿيا ٿانوَ ٻڌا پيا هئا. هن هڙ کولڻ بنان ئي، هڪڙي پاسي کان ڇڪي، هڪڙو وٿو ڪڍي ورتو. شاخ مان پاڻي پري، هو گاڏيءَ واري همراهه وٽ آيو ۽ وٿو اڳيان جهلي ويهي رهيو: ڄڻ ڳالهائڻ جي ڪا ضرورت ڪا نه هئي. همراهه وٿو هن کان وٺي، ٻه ڍڪ پاڻيءَ جا پري چئي وينو: "پاڻي تنهنجا لک ٿورا..."

نورل ڪو جواب نه ڏنو. رڳو کيس ايترو اشارو ڪيائين ته زائفائن کي پاڻي پياري، هنن پاڻي پيتو ته ڄڻ سامت ۾ اچي ويون. هاڻ هنن جي حيرت، اچرج ۽ ڏپ لهڻ لڳو هو. هن وري به ڪجهه نه ڳالهايو ۽ رڳو اشارو ڪيائين ته هلي گاڏيءَ ۾ ويهن. گاڏيءَ واري همراهه کي سهارو ڏيئي، هو گاڏيءَ تائين وٺي آيو ۽ پوءِ زائفائن ڪاڻ هڪ پاسي ٿي ويهي رهيو. جڏهن سڀ گاڏيءَ ۾ ويٺا تڏهن هن ڏگن کي ہچڪاريندي، ميڙي ڏانهن رخ رکيو. هن اهو ئي سوچيو ته ميڙي ۾ ضرور ڪو سرڪاري ڊاڪٽر هوندو جتي هنن جي ملم پٽي ٿي سگهندي. هڪڙو ڏاند ڦٽيل هو ان ڪري گاڏي هري هري ميڙي ڏانهن هلڻ لڳي. ان مانائتي چال سان ٽلين جو آواز به مانو ۽ غمگين ٻڌجي ويو.

خاموشيءَ کي وري به گاڏيءَ واري همراهه ٽوڙيو ۽ پنهنجي سڃاڻپ ڪرائيندي ٻڌايائين ته هن جو نالو يار محمد هو. ٻن ڪوهن جي پنڌ تي سندن ڳوٺ "جُڙئي پنوهر جو ڳوٺ" هو. پنهنجو زمين ٽڪر هون، ۽ مالوند ماڻهو هئا. مڙئي خير جي پئي گذري، ميڙي گهمڻ ۽ زيارت ڪرڻ آيا هئا.

هن به پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي: نالو نورل هوس. اصل ڪاڇي جا هئا. هن پٽ ۾ لاوارو ڪمائڻ ايندا هئا. ڏاڏي بولا خان ۾ به مائٽ هئس پر هتي مامن وٽ ترسيل هو جيڪي سيٽ سيرو مل جا هَر- هاري هئا. هتان ڪوهه ڪن پنڌ تي سندن لانڍيون هيون. هو به ملاکڙي ڏسڻ لاءِ پنڌ پيو هو.

لهندڙ سج، مانڙي ڪري، اولهه پاسي لڙندو ويو. گاڏيءَ ۾ موجود ماڻهن مان ڪنهن به نه ڳالهايو. نورل به چپ هو پر سندس اندر ۾ گهمسان متل هو. وڏيري جي جيپ جو سوچيندي ئي، هن جي اکين ۾ رت لهي تي آيو. سندس ڪنن ۾ به رت ڌنئون ڌنئون ڪرڻ لڳو هو. هن جا هٿ ڏڍن جي رينن ۾ ايترو زور سان ڪُپي تي ويا جو هن جون آڱريون به پوسرڻ تي لڳيون. هن کي پنهنجي دل ڦنڊجنديءَ سيني کان ٻاهر اچڻ لاءِ آتي ڀانئجڻ لڳي. الائي ڇو هن کي ورِي ماستر ياد اچي ويو. ماستر جون ڳالهيون ياد اچي ويون: وڏيرن کي ايڏو بانور رڳو ان ڪري آهي جو هنن کي خبر آهي ته هنن کي روڪڻ ٽوڪڻ وارو ڪير ڪونهي. هاري ناريءَ جي مجال آهي، جو سندس اڳيان ٻڙڪ ٻولي. پوليس ته هونئن ئي هنن جي اوطاقن جي سلامي آهي. حڪومت جا ڪامورا ڪتا هنن جي گيدي ۾ پيا آهن. پر به آخر ڪيستائين؟ ماستر ته اهو به ٿي چيو ته جيڪڏهن هاري پاڻ ۾ همراهي ڪن ته وڏيرن جي مجال آهي جو اهي هوڙهيائون ڪن؟ پر اها همراهي، اها ٻڌي ڪٿان اچي؟ ايندي به الائي نه؟ جيسين ٻڌي اچي، تيسين هي ڪوچرايون ڪيئن بند ٿينديون؟ منٿ ميڙ سان؟ پٽڪو لاهي ڳچيءَ ۾ وجهڻ سان؟ وڏيرن جي ڪٽ اڳيان ڀِٽَ تي وهڻ سان؟

اوچتو نورل جو سڄو بت سيٽجي ويو. نه نه هوڙهيائيءَ کي هوڙهيائي سڏبو- وڏي واڪ، ماڻهن جي سامهون. پوءِ ڀلي ڪنهن کي ڏکي لڳي. آخر ماستر به ته سر تان سانگو لاهي، وڏي واڪ، سوين ماڻهن جي اڳيان ظلم کي ظلم سڏيو هو. پر پوءِ... ماستر سان ڪهڙي جٽ ٿي هئي. اها ڳالهه ياد اچڻ سان، هن جي بدن جي سيٽ ڍري ٿي ويئي. وڏيرن سان ڪُونسڻ منجهه عزت وڃڻ جو ڊپ آهي. هنن جا وهاريل شودا، هنن جي پاٽارين تي پلجندڙ چور ۽ رهزن حياتي وهڻ ڪري ڇڏيندا! پر به مڙس مڙس جو مٽ آهي. لٺ جو جواب ڏکي سان به ته ڏيئي سگهجي ٿو. ائين مانڙي ڪري، مارجي وڃڻ کان ته اها ڳالهه ڀلي آهي ته چئن شودن کي ماري پوءِ مرجي! ڪجهه ته ظلم گهٽجندو؟ هن جي بدن جي سيٽ وري موٽي آئي: ها ها، مڙس مڙس جو مٽ آهي. پٽڪي جو ور ڪنهن مَلهَ جو سندرو به ٿيندو آهي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن سوچن ئي سوچن ۾ هو ميڙي تائين پهتو. پڇائون ڪري، هن وڃي ڊاڪٽر کي هٿ ڪيو. جيڪو لوڪل بورڊ پاران ميڙي ۾ ڊيوٽيءَ تي هو. ڊاڪٽر زاڻفائن جا زخم ڌوئاري پٽيون ٻڌرايون. ۽ کين دلداري ڏنائين ته ڪا خوف جي ڳالهه ڪانهي: ڪنهن کي ٻه هڏائون ڏک ڪو نه لڳو هو. يار محمد جي ٻانهن ٻه پڳي ڪا نه هئي، سنڌ ڪان نڪري پئي هئي. ڊاڪٽر ڳالهين ئي ڳالهين ۾ نورل ۽ ڊريسر جي مدد سان، سٽ ڏيئي، هن جي ٻانهن وري سَنڌ ۾ ورائي ڇڏي، يار محمد سور ڪان سڄو پيلو ٿي ويو. سندس اکين ۾ ڏنڊ ۽ لڙڪ پرجي آيا. پر وات مان "اونهه" ٻه نه ڪيائين. ... ـيسر سندس ڪلهي ڪان ڪرائيءَ تائين پٽيون ويڙهي، سندس ئي پٽڪـ ـ ـڙڪٽي ٺاهي، ڳچيءَ جي پويان ٻڌي. ۽ يار محمد کي چيائين ته هفتو ڏهه ڏينهن، ٻانهن انهيءَ لڙڪٽيءَ ۾ لڙڪائي رکندو ته پاڻهي چڱي ڀلي ٿي ويندي. ۽ سور ٻه لهندو ويندو. جڏهن ملم پٽي پوري ٿي ته پويان دهلارين جي ملاکڙي جي ڌمال ڪن تي پيئي.

نورل وري ٻه هنن کي گاڏيءَ ۾ ويهاري، يار محمد جي ڳوٺ ڏانهن موٽڻ جي ڪئي. ميڙي جي وچ مان لنگهندي اوچتو هن جي نظر وڏيري جي جيپ تي پيئي، جيڪا هڪڙي لانڍيءَ اڳيان بيٺي هئي. ڪجهه ماڻهو ٻه جيپ کي گهيرو ڪريو بيٺا هئا. هنن لاءِ جيپ ته عجب جهڙي شيءِ هئي. هنن جي منهن تي عجب، حيرت ۽ شايد ڪنهن اجائي ڊپ جون ريکائون هيون. جيپ هنن لاءِ وڏيري جي شان ۽ دٻدٻي سان گڏ وڏيري جي وڏنڊڙ زوراوريءَ جو اهڃاڻ ٻه هئي. جيپ تي نظر پوندي ئي، نورل جو رت وري سندس ڪنن ۾ ڳڙڻ لڳو. سندس لونڊڙين ۾ ڏڪ ڪا تيڻ لڳا. سندس ٻانهن ۾ نئين سر سيٽ اچي ويئي.

ماڻهن جا هشام پئي لانڍين اڳيان آيا ويا. هڪ طرف چوڏولن جو گوڙ گهمسان هو. ٻئي پاسي دڪاندارن ۽ گهوڙين جون رڙيون هيون. هڪ ويجهي لانڍيءَ مان بينن ۽ مرلين جو گڏيل آواز وراڪا ڪندو پئي آيو. پريان ڪنهن لانڍيءَ مان رکي رکي گهنگهرن ۽ ڇير جو ڇمڪو ٻه ڪن تي ٿي پيو. پر اهي سمورا آواز نورل جي ڪنن ۾ زوزاٽ ۽ لونڊڙين جي دريا کي ماٺو نه ڪري سگهيا. لانڍيءَ اڳيان پهچي، ڏاندن کي ٻچڪار ڏيئي، ٻيهاري، هيٺ لهي آيو لانڍيءَ جي اڳيان ماڻهن کي هٽائيندو هو لانڍيءَ جي اڳيان منهه جي مهاڙيءَ وٽ بيهي رهيو. اندر ٻه ٽي ڪتون پيل هيون. ٻيون ڪتون خالي هيون: نقط هڪڙي کٽ تي وڏيرو گلڻ، ٻن وهاڻن کي ٽيڪ ڏيو ويٺو هو. هيٺ تڏن ۽ تئونرين تي ڏهاڪو کن ماڻهو ويٺا هئا. کن کي ڪانيون ٻڌل هيون، ته ڪي

اٿين ٿي پٽلي ماريو ويٺا هئا. هڪڙيءَ ڪنڊ ۾ ٻه همراهه ڏنڊي ڪونڊي ۾ ٽاڏل گهوٽڻ ۾ مصروف هئا. سندن پير ۾ پاٽيءَ جي هڪ ننڍي نادي هئي، جنهن جي ڍڪ مٿان نڪر جون ٻه چلون رکيون هيون.

نورل هڪل ڪئي: "وڏيرا، تو کي حياءُ ڪو نه ٿو ٿئي جو اٿين راهه ويندن سان ڪوچرايون ڪندو وتين؟ ڏس ته تنهنجي هوڙهيائيءَ ڇا ڪيو آهي. هن مڙس ماٺهوءَ کي ته ڪٽي ڇڏ. ڏس ته هنن زائفائن جو ڪهڙو حال ٿيو آهي! اِهي ٻه ڪنهن جا ننگ آهن. جيپن جا مالڪ ٿيا آهيو ته ان جو اهو مطلب ڪونهي ته راهه ويندن کي ماريندا وتو. ڪجهه شرم حياءُ ڪريو ها!"

هن جي هڪل تي ماٺهو آهستي آهستي هن جي پويان گڏ ٿيندا ويا. ۽ پوءِ ماٺهن پوئتي نهاري، ڊِگي گاڏيءَ ۾ ويٺل يار محمد کي ڏٺو جيڪو ڳچيءَ ۾ ٻانهن لڙڪايو ويٺو هو مٿي تي ٻه پٽيون ٻڌل هئس. هنن جي نظر زائفائن تي به پئي، جن جا ڪپڙا رت جي دٻن هاڻا هئا. هنن جون نظرون وري لانڊيءَ اندر موٽي ويون. ۽ هنن اتي وڏيري گلڻ خان کي وهاڻن تي ٽيڪ ڏيئي ويٺل ڏٺو: نظرن جي اها موٽ، هنن ۾ ڪا سمجهه ڪٽي آئي. گهڙي دير اڳ جا حيرت ۽ حشمت هنن وڏيري ۽ سندس جيپ لاءِ محسوس ڪئي هئي، هاڻ ان جي بدران ڪا اڃاتي نفرت، هنن جي اندر ئي اندر لهرون هڻڻ لڳي. ماٺهن ۾ سُس پُس ۽ چڻ پڻ پئجي ويئي. "ادا، پيٽ-پرائي ان کي چٽبو آهي!" ڪنهن چيو: "ياٺو ان کي غريبان مار چٽبو آهي!" هڪڙي پرئي مڙس زور سان ڪانگهارو ڪيندي چيو: "ههڙن سان اها ڪار ڪجي جو ڪارو منهن دانگيءَ مان ڪري، گڏهه تي ابتو چاڙهي گهمائجين!"

وڏيرو اهڙو ڪجي، جهڙي پته وهاڻن تان مٿيرو ٿي، ٽنگون هيٺ لڙڪائي، ڦڪائي لڪائڻ لاءِ ڪجهه چوڻ تي هو ته سندس همراهن مان هڪڙو ڪانپ چوڙي اُٿيو ۽ پاسي ۾ رکيل لوڙهه کٽي، گار ڏيئي، نورل تي اُلر ڪري آيو. ڪجهه ماٺهو هيسجي پوئتي هٽي ويا. پر نورل وار پنهنجي هٿ تي روڪي، سٽ ڏيئي، لوڙهه شودي کان ڦري ورتي. پوءِ لوڙهه کي، گوڏي تي هٽي، ٻه ٽڪر ڪري، اڇل ڏنائين ته ٻئي ٽڪر وڃي وڏيري جي لڙڪندڙ پيرن وٽ پيا. ٻيءَ گهڙيءَ حملي ڪندڙ همراهه سان ٻڪين پئجي ويو. سندس اُبداٽي ٻر هٿ وجهي کٽي مٿي کنياٽينس، ۽ ڪيس اهڙي اڇل ڏنائين جو منهن ڀر اچي ماٺهن منجهه ڪريو. ماٺهن کي الائي ڪاوڙ هئي يا رؤنشو سجهين، سو ڪنهن لت هنيس ته ڪنهن ٻُجو- سَٽ سَٽان ٿي ويئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهن جي ان گوڙ ۾ وڏيرو اُٿيو. ساڻس گڏ ٻي همراهه پيا به اُٿيا. چارئي ڄڻا ڪلها هڻندا اچي جيپ تائين پهتا. وڏيري گلڻ تڙ تڪڙ ۾ جيپ اسٽارٽ ڪئي. جيپ جي "گهرڙ... گهرڙ" تي ماڻهو هٽي پاسي ٿيا. ۽ جيپ تيزيءَ سان جهٽڪو ڏئي اڳيان وڌي ويئي. ماڻهو وڏيري ۽ سندس ماڻهن کي، ڪا گهڙي ويندو ڏسندا رهيا. پوءِ اوچتو هنن کي وڏيري جو شودو ياد اچي ويو. ۽ نئين سر ڏکن ٻجن سان ورائي ويس!

ڪنهن چيو: "ابا. تون ته انب شيدي واري اُچل ڪري آيو هئين؟ هاڻي چو مکر ڪري ڪٽي ماڻ ڪئي اٿئي؟!"

شودو ماڻهن کي ٻانهون ٻڌڻ لڳو: "ٻيلي، مون کي بشڪ ڪريو. قرآن ميڙ اٿوَ. نياڻين ميڙ اٿوَ مون کي بشڪ ڪريو!"

انهن لفظن تي سمورا هٿ روڪجي ويا. هڪڙي پرئي مڙس چيو: "بابل! وڏيرن جي تڪر پور تي پلجڻ وارن مان ماڻهپو موڪلائي ويندو آهي. ۽ باقي ٻچندا آهن ههڙا سوئر! سو هاڻ ڇڏيوس ته وڃي ماڻس کي ڪو يار وٺي ڏئي!"

نورل ماڻهن جي گوڙ مان هلندو ڏکي گاڏيءَ تائين آيو ۽ ڏڳن کي ٻچڪاريندو گاڏيءَ کي رستي تي ڪاهي آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

3

ڄُڙڻي پنوهر جو ڳوٺ، سنڌ جي انهن ڳوٺن مان هو جتي زندگي اڇا لوڙهن ۽ ڏنگهرن ۾ گهيريل هئي. انهن لوڙهن ۽ ڏنگهرن پويان ماڻهو ۽ مال گڏ گذاريندا هئا، جتي ماڻهن جي هڪلن ۽ سڏ واڪي سان گڏ ماهي ۽ ڳائي مال جون رنڀون، ٻڪرين ۽ رڍن جا ٻيڪڙاٽ ۽ پلن وهڻن جون هڻڪارون صبح جي آجيان ڪنديون هيون. ڇڙن ۽ ٽلين جي لاڳيتي ٽلڪار پري کان اُٿندڙ ڌوڙ جي لڪ جي پس منظر ۾ شام کي الوداع ڪندي هئي. ڳوٺ جي ماڻهن جي حياتي کير جي ڳوهڻ وانگر اڇي اُجري ۽ پوتر هئي: ان جو هر آواز ڪنهن نه ڪنهن طرح، زندگيءَ جي اڇي اجري هجڻ جو آواز هو ۽ اهي اڇا اجرا آواز ماڻهن جي دلين ۾ نيڪيءَ ۽ خير جا نياپا کڻي ايندا هئا، ۽ اهي نياپا محبتون ٻڌجي ويندا هئا. پنهنجائپ ۽ ماڻهپي جون روايتون ٻڌجڻ لڳندا هئا.

ائين ڇو هو؟ - اهو ڪنهن به نه سوچيو هو. پلا، پلائيءَ لاءِ به ڪو سبب سوچيندو آهي. البت پيرسن چوندا هئا ته "ابا، هت ماڻهو آهن سڀ پاڙيرا ۽ پاڻ-وهيٽا، ڪو ڪمدار ڪڙو ڪونهي جو وڏيري پاران ڪوجهايون ۽ ڪُريتون ڪري، ڪو مالڪ ڪونهي جو ماڻهن کي نوڪر ۽ غلام سمجهي، ڪو مجيري ڪونهي جو وڏيرپ ويڙهائي ڇيڙا نبيرا ڪري، ۽ وڏي ڳالهه ته ڪو وڏيرو ڪونهي جو پرائي پورهئي تي پرملر ڪري هَڙ کڻي وڃي، ۽ هاريءَ کي سڪٽو ڇڏي، سندس ماڻهپي کي به ٻهاري وڃي! هت ته هڪڙي ابي ڏاڏي جو اولاد آهي، هر ڪنهن کي پنهنجو ٻارو ٻني آهي، پنهنجو مال آهي، پاڻ اُپائي پاڻ کائي يا پٽاري مال کي کارائي- پوءِ پلا ٻڇڙايون ڪن به ته آخر ڇو؟"

پر نيٺ هڪڙو وڏيرو ڄُڙڻي پنوهر جي ڳوٺ ۾ ٻڇڙائي کڻي آيو ۽ ڳوٺ جي محبتي ماڻهن کي سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته ان ٻڇڙائيءَ کي ڪيئن منهن ڏين. ٿيو ائين جو تر جو وڏيرو گهرام خان يار محمد کان سندس پيڻ مهروءَ جو

سگ پنهنجي پٽ گلڻ خان لاءِ گهرڻ ڪاڻ چڙهي آيو ۽ چئي ويو ته هو انڪار ٻڌڻ جو عادي ڪونهي.

يار محمد ته ساڳي جيپ ڏسي ٻاهه تي ويو هو پر تڏي تي آيل مزمان سان ٽِڪو مٺو ٿيڻ هنن جي پر ڪا نه هئي. هنن جي پر ته اها هئي ته جي ويري به تڏي تي لنگهي اچي ته هن کي مانُ ڏيو. کٽون وڇائي، هن مزمانن کي ويهاريو ۽ خوش خير عافيت کان پوءِ جڏهن مانيءَ جي صلاح هنيائين، تڏهن وڏيري گهرام خان پنهنجي شهپر کي وٽ ڏيندي چيو: "يار محمد، مانيون به کائيبون، پر پهرين پرئي مڙس جيوڻ خان کي گهرائي وٺ ته ڪچهري ڪريون. پوءِ به جي زور پريندين ته مانيءَ جا ٻه گراهه تنهنجا ڪو نه موٽائيندا سون!"

جيوڻ خان نه رڳو ڳوٺ جو چڱو مڙس هو پر يار محمد جو سڳو مامو پڻ هو. ڳوٺ جي گهرن ۾ سڀ کان غريب جيوڻ خان جو گهر هو پر مان مريادا ۾ هو سيني کان شاهوڪار هو ۽ هن جو چيو موٽائڻ جو ڪنهن سوچيو به ڪو نه هو ڇاڪاڻ ته سيني کي اهو يقين هو ته جيوڻ خان جيڪو فيصلو ڪندو سو ڏکيو ڪٺي هجي به سهي، پر هوندو انصاف ئي انصاف. سڱابنديءَ جا سمورا نبيرا به جيوڻ خان اهڙا ڪندو هو جو سڀ ڪو کلندي مرڪندي قبول ڪندو هو. پنهنجي ڇوڪري جو مڱڻو پنهنجي ئي پاڻتيءَ سان رڳو ان ڪري ٽوڙي ڇڏيائين جو پاٽس ڏي ميرڻ وارن جو بدو رهيل هو ۽ پاٽس وٽ ٻڌي جي قول پاڙڻ لاءِ رڳو اها ئي هڪڙي نياڻي هئي جيڪا ننڍي هوندي ئي پٽس سان مڱائي ڇڏي هئائون. مڱڻي ٽٽڻ جو پٽس تي اهو اثر ٿيو جو جهنگ مُنهن ڪري هليو ويو ۽ وڃي شهر جي ڪارخاني ۾ مزوري ڪيائين ۽ وري ڳوٺ جو منهن نه ڏٺائين.

جيوڻ خان خوش خير عافيت ڪري، سامهون ڪتولي تي ويهي رهيو. هو منجهي پيو هو ته آخر رئيس گهرام خان ڪيئن پنڌ پيو هو. تر ۾ گهرام خان جي ڪا نيڪي ڪا نه هئي. ذات ڇور، لنب ۽ شودو هن جي اوطاق جو سلامي هو. اوڙي پاڙي ۾ چوري چڪاري ٿيندي هئي ته پيري پر ڪٺي اچي گهرام خان جي اوطاق تي بيهندا هئا ۽ پاڳيا پَنگ ڏئي پنهنجو مال ڪاهي ويندا هئا ۽ ڏينهن جا ڏينهن رئيس جا مزمان ٿي رهندا هئا. ماٺهن جي ٻڌ-چوڙ ۾ رئيس جو نالو ڪٺي ٻس ڪر. دنگئي وڏيرا هن کان اهڙو ونئن ويندا هئا جو ڪنهن ميڙي ملاکڙي ۾ يا شادي مراديءَ تي مڪا ميلو ٿيندو هون ته پاڻ ۽ ته پيرن هيٺان ٽانڊو اچي ويندو هئن! وڏيري خان محمد وارو مامرو سيني کي، ياد اچي ويندو هو: ٿيو هيئن جو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيري خان محمد وٽ هڪڙو ٻلڊاڪ ڪتو هوندو هو جنهن جو نالو ئي رکيو هئائين"شيرل". هونئن تہ رئيس گهرام خان وٽ ڪتن جي لوڏ هئي، پر جڏهن کان وڏيري خان محمد جي "شيرل" جي ناموس ٻڌي هئائين، تڏهن کان هن جو سُک ڦٽي پيو هو. هن نياپا سنيها موڪليا، وڏيري خان محمد کان ڪتو گهريو. ڏهہ هزار بہ آڇيائين، پر وڏيري خان محمد نہ مڃيو. هيڪاري جڏهن وڏيري خان محمد پنهنجي ويانهن جي خوشيءَ ۾ رڇ ۽ ڪتن جي ويڙهہ ڪرائي ۽ وڏيري گهرام پنهنجي اکين سان اها ويڙهہ ڏٺي، تڏهن کان تہ "شيرل" لاءِ هن جي تقاضا چوٽ چڙهي ويئي. رڇ ڇئن پنجن پلن تازي ڪتن کي واري واري سان ڏڪ ئي هڪڙو هنيو ۽ ڪتا ڪيڪڙاٽ ڪندا، پُڇ ٽنگن ۾ ڏيئي گولي ٿي ويا. پر جڏهن خان محمد "شيرل" جي پَٽي مان زنجير ڪڍي تڏهن شيرل رڇ کي ائين چنبڙي ويو چڻ رڇ نہ پر ڪو لومڙ هو. رڇ گهڻائي ڪيس چنبا وجهڻ جي ڪوشش ڪئي، پر "شيرل" وچي نڙگهٽ کان ورتس. جيڪڏهن وڏيرو خان محمد سينڌ وجهائي شيرل کي نہ سڏي ها تہ لاشڪ رڇ پورو ٿي وڃي ها. "شيرل" سينڌ جو آواز ٻڌو. گهڙي کن مُنجهي بيهي رهيو ۽ فيصلو نہ ڪري سگهيو پر پوءِ امالڪ رڇ جي نڙگهٽ مان وات ڪڍي، پڇ لوڏيندو خان محمد وٽ موٽي آيو! واه واه ٿي ويئي، ڪوڪريا پئجي ويا. رڇ رت ڳاڙيندو رنيون ڪندو ڪلي جي چوڌاري ڦِرموٽيءَ وانگر ڦرندو رهيو ۽ پوءِ اوچتو ويهي رهيو. ڪهيري ٻڪ پائي رڇ تائين پهتو ۽ کيس اٿارڻ جي ڪوشش ڪيائين پر رڇ اُٿڻ جي نہ ڪئي. ڪهيري ڪا گهڙي پنهنجي چيتاڙيل رڇ کي ڏسندو رهيو ۽ پوءِ موٽي آيو ۽ ڪنڌ جهڪائي وڏيري خان محمد اڳيان بيهي رهيو. هن جي اکين مان ڳوڙها پئي وهيا. ۽ اوچنگارن کي روڪڻ ڪري سندس ڪلها پئي ڏڏيا. وڏيري خان محمد کيسي ۾ هٿ وجهي ڳپل جيترا نوٽ ڪڍي ڪهيريءَ کي ڏنا ۽ پوءِ پيار مان شيرل جي ريشمي لسي کل تي هٿ ڦيرائڻ لڳو.

گهرام خان سٺ ڏيئي اٿيو خان محمد ۽ "شيرل" جي پر ۾ اچي بيهي رهيو. گهڙي کن "شيرل" کي ڏسندو رهيو ۽ پوءِ خان محمد کي چيائين: "شيرل" تو کان گهري تو وٺان. پئسا جيڪي چوندين سي ڏيندس. ويهہ هزار، پنجويهہ هزار، ويندي ٽيهہ هزار- پر "شيرل" مون کي ڏي!"

خان محمد رکو ايترو چيو: "رئيس! 'شيرل' جي ڳالهہ تان لهي وڃ، منهنجي تڏي تي آيا آهيو سي اوهان جا لک ٿورا. پر 'شيرل' ۾ منهنجو ساهہ اٽڪيو پيو آهي!"

”تہ چئبو تہ تون ڪتو ڪو نہ ڏيندين؟“ گهرام خان جي آواز ۾ هڪ عجيب سختي اچي ويئي.

”رئيس هيو جيڪو ڪتو چئين، سو تنهنجي مِلڪ آهي، پلي ڪاهي وڃ. باقي ’شيرل‘ ڪو نہ ڏيندس!“

”خان محمد ڌسجئين متان پوءِ پڇتائين...آءٌ سياڻي تائين انتظار ڪندس. جي ’شيرل‘ مون وٽ نہ پهتو تہ پوءِ مون تي ميار ڪانهي!“ ائين چئي رئيس گهرام خان پنهنجي همراهن سان گڏ چڙهي نڪتو. مانيءَ لاءِ بہ ڪو نہ ترسيو.

ٻن ڏينهن کان پوءِ، ٽر ۾ چوبول ٿي ويو تہ خان محمد جي ڳوٺ ۾ ڌاڙو لڳو آهي. خان محمد وارن جا بہ همراهہ اُڦٽ مارجي ويا ۽ چار ڇٽا ڌڪجي پيا...۽ ڌاڙيل خان محمد جي نياڻي بہ کڻي ويا! پوليس ڪمانيءَ جاءِ وارادت تي پاڻ اچي منزل ڪئي. هفتو ڏهہ ڏينهن آسي پاسي ۾ پوليس رڻ ٻاري ڏنو. ڌاڙو بہ خان محمد وارن جو لڳو شڪ ۾ ماڻهو بہ خان محمد وارن جا ٻڌا. خان محمد پاڻ پوليس ڪمانيءَ کي سڌو سنواتو چيو تہ منهنجو شڪ گهرام خان ۾ آهي، پر پوليس ڪمانيءَ کيس سمجهائيندي چيو تہ ان ڳالهہ تان لهي وڃي نہ تہ ڳالهہ مان ڳالهوڙو ٿي پوندو ۽ ڪيس ڌاڙي جي بدران ٻانهن کڄڻ جو ٿيندو. ماڻهو چوندا تہ ٻانهن پاڻ ڀڄي ٿي نڪتي تہ ڌرين ۾ جهيڙو ٿي پيو. خان محمد رت جو ڍُڪ پي، چپ ٿي ويو. جڏهن پوليس وئي، تڏهن خان محمد کي نياپو ٿيو تہ ٻانهن وراڻي اٿئي تہ ”شيرل“ پهچائي، پنهنجي امانت وٺي وڃ! پوءِ جيڪي ٿيو تنهن تہ ماڻهن جا وات پٽي ڇڏيا. چون ٿا تہ خان محمد پاڻ ”شيرل“ جي زنجير جهلي انجام واري هنڌ تي پهتو. ڪتو ڏيئي، پنهنجي ٻانهن موٽايائين پر تڏهن بہ ڳوٺ اڪيلو پهتو. ڪن چيو تہ ٻانهن ڪا نہ موٽي، تہ ڪن وري چيو تہ خان محمد پنهنجي هٿن سان نياڻيءَ کي ڪهاڙين مان ڪڍيو ۽ پنهنجي هٿن سان ڪڏ ڪوٽي، کيس پوري، پوءِ ڳوٺ پهتو. ان ڏينهن کان پوءِ ڪنهن ماڻهوءَ سان خان محمد کي ڳالهائيندي ڪنهن ڪو نہ ڏٺو. جي ڳالهائيندو هو تہ رڳو پنهنجي ڪتن سان يا وهٽن سان!

جيوڻ خان کي اهي ڳالهيون ياد آيون تہ سندس هنئين ۾ هڌڪ پئجي ويو. خدا خير ڪري، هن رهزن جو اسان ۾ الائي ڪهڙو ڪم پيو آهي! هن گلڻ خان جي هوڙيائيءَ واري ڳالهہ بہ ٻڌي هئي: اهو تہ ٿي نہ ٿي سگهيو تہ ڪو رئيس گهرام خان پٽ جي خطا بخشائڻ آيو هجي، تہ پوءِ ڪهڙو ڪم هوندس اسان ۾! اسين غريب سَهي جي ڳل، هن بگهڙ جو اسان سان ڪهڙو ڪم!

"رئيس، ڀلا پيو تہ مڙئي خير آهي نہ؟" جيوڻ ڳالهہ جو پير کڻڻ لاءِ چيو.

"ها ها، جيوڻ خان، مڙئي خير آهي، سوچيوسون تہ پاڙي ۾ ويٺا آهيون. پاڙو نبين کي بہ پيارو هو. پاڙي جا ننگ اسان جا پنهنجا ننگ آهن. متان ميار ڏيو تہ ميان گهرام خان پاڙي ۾ ويٺو آهي، پر اسان کي اڌ تي بہ ڪو نہ پڇي. ڪمدار وڏي ڪان پڇي ڏس. اسان پاڻ ڪيس چيو تہ جيوڻ خان وارن وٽ پيرو ڪجي، ڪيئن ڪمدار؟" رئيس گهرام خان پنهنجي ڪمدار ڏانهن نهاريو بہ ڪو نہ سندس اک اها ئي جيوڻ ۾ کُتل هئي.

"بروبر، رئيس جن پاڻ ڳالهہ ڪئي تہ جيوڻ خان وارن ڏي پيرو ڪجي." ڪمدار سُر وٺايو.

"ڀلي ڪري آيا، جيءَ ڪري آيا. اسان جون اکيون ٺريون. ڀلا هاڻ اجازت ڏيو تہ ڇوڪرو ماني رکائي. ابا يار محمد ماني رکائي وٺ!"

"هائو ماما، بس تون رئيس کي هٿ ڏئار تہ آئون بيٺي پير ماني کڻي ٿو اچان!" يار محمد مامهنس ڏانهن اهڙين نظرن سان ڏٺو جيڪي خود جيوڻ کي بہ سمجهہ ۾ نہ آيون.

مانيءَ تي رئيس گهرام خان جيوڻ ۽ يار محمد کي زوريءَ پاڻ سان پنهنجي کٽ تي وهاري ماني کائڻ لاءِ چيو. ماني کائيندي، گهرام خان چيو: "جيوڻ خان، اسان کي تہ ڪمن ڪارين مان واندڪائي ڪا نہ ٿي ملي، ڳالهہ هيءَ آهي تہ پنهنجا اچي وهيءَ چڙهيو آهي پانيان تہ هاڻ پرڻايانس."

گراهہ جيوڻ جي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو ۽ ذري گهٽ اُٿوڙيو هو. ڳيتون ڏيندي چيائين: "اها تہ چڱي ڳالهہ ويچاري اٿوَ. آءٌ پاڻ ان خيال جو آهيان تہ ڇوڪرن کي مُڇن جي ساوڪ اچي تہ پرڻائي ڇڏجين. گهڻين بچڙاين کان بچي پوندا."

"برابر، انسان آهي شيطان جو گهر ۽ پيو تہ آءٌ بہ اچي پيريءَ کي پهتو آهيان. الله سائينءَ اهو ئي هڪڙو پٽڙو ڏنو اٿم. پانيان تہ اهو ڪم اُڪلائي وٺان."

"جي جي..." جيوڻ کان وڌيڪ ڳالهائڻ نہ اڪليو.

"يار محمد تنهنجي ڇا صلاح آهي؟" رئيس اوچتو يار محمد ڏانهن مهاڙ ڪندي چيو.

"رئيس، آءٌ ڀلا ڪهڙي صلاح ڏيندس! صلاحون تہ وڏا ڏيندا آهن..." يار محمد کي جواب ڏيڻ نہ آيو. هن جي اندر ۾ ڪورا پئي ٻريا. رئيس جي پٽ هنن سان جيڪا ڪوچرائي ڪئي هئي، سا سندس ذڪر اچڻ شرط وري هن جي اکين آڏو اچي ويئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"مون ٻڌو آهي تہ گلڻ خان اوهان سان مڙئي ڪا ٻاراڻي ڪئي هئي. ننڍو نينڍو آهي. جواني ديواني چوندا آهن. سو مڙئي حرڪتڙي ڪري وينو..."

جيوڻ ۽ يار محمد جي ساهہ ۾ ڪجهہ ساهہ پيو. ٻيلي، رئيس تہ پٽ پاران ڏوهہ بشڪائڻ آيو آهي. هنن جڙن دليون ڦونڊجڻ لڳيون.

"هاڻ اوهين مٿس ڪو ڏنڊ رکو ڪا سزا ڏيوس!" رئيس مرڪندي چيو.

"تهيو رئيس، اوهين اسان وٽ هلي آيا، اهو ئي ڪوڙ آهي. سزا ڄزا جي ڳالهہ نہ ڪريو. اسان جي دل صاف ٿي ويئي آهي!" جيوڻ هڪ نئين اُتساهہ سان چيو.

"نہ نہ هن کي سزا تہ ڏيڻي پوندي.." رئيس ماني بس ڪندي چيو.

هٿ ڌوئي، جڏهن وري اچي کٽ تي ويٺا تہ گهرام خان چيو: "جيوڻ خان هن کي سزا اها ڏجي جو هتان پرڻائجيس! يلا يارمحمد خان، اوهان جي پيڻ جو سڱ ڪٿي ڏنل تہ ڪونهي نہ؟..."

"نہ رئيس نہ..." يار محمد جو منهن ڪاوڙ کان ڳاڙهو ٿي ويو. هو چوڻ وارو هو تہ رئيس اوهان کي ائين اسان جي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ نہ گهرجي. ٻُر سندس ڳالهہ کي وچ ۾ ئي ڪٽيندي گهرام خان چيو: "تہ پوءِ جيوڻ خان، تون وڏو آهين. تون جڏهن چئين، تڏهن ڏينهن ٻڌڻ لاءِ وري اچي اوهان جا مڙمان ٿيون!" گهرام خان پنهنجي شهپرن کي وٽيندي چيو.

جيوڻ جي سموري تن بدن ۾ ماڪوڙيون سُرڻ لڳيون. هن جي بدن ۾ لرزش پيدا ٿي ويئي. هن جي اکين ۾ اهڙو ڏنڌ ڇانئجي ويو جنهن مان هن کي رئيس گهرام خان جو منهن ڏڏندو محسوس ٿيو. هو سڄو ٽڪجي ويو ۽ اکر ڏاڍي مشڪل سان هن جي نڙيءَ مان نڪتا: "رئيس اسين مشڪين برابر آهيون، پر الله اسان کي ڪنهن جو محتاج ڪو نہ ڪيو آهي، ۽ اسان کي بہ پنهنجي عزت آهي. هڪڙو اسان جي ننگن سان هوڙهيائي ٿي، پيو وري اسان جي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ لڳا آهيو. اسان جي تڏي تي آيا آهيو سو اسان وس آهر اوهان کي آدر ڏنو مانُ ڏنو باقي سڱ جي ڳالهہ تان لهي وڃو!"

گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويئي. لوڙهي تان هڪڙي ڪبر چيٽ ڪري اڏامي ويئي. اوچتو رئيس گهرام خان اٿي بيٺو. سندس ڪمدار ۽ پيا همراهہ بہ اٿي بيٺا. جُتي پائيندي، گهرام خان چيو: "جيوڻ خان، آءُ ڪا شئي فقط هڪڙو ڀيرو گهرندو آهيان، نہ ملي تہ زوريءَ کڻي ويندو آهيان. اوهان کي ڏهہ ڏينهن جي مهلت آهي. ڪمدار، اڄ چنڊ جي ڪهڙي تاريخ آهي؟ تيرهين تاريخ اوهان جي قبوليت نہ پهتي تہ پوءِ مون تي ميار نہ رکجو. ٻانهن آءُ زوريءَ کڻي ويندس!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيوڻ ۽ يار محمد بتن وانگر هنن کي ويندو ڏسندا رهيا. جيپ جي اسٽارٽ ٿيڻ جي گهرڙ گهرڙ تي ته هو حقيقت جي دنيا ۾ موٽي آيا. هنن جي منهن تي ڳاڙهاڻ بدران پيلاڻ ڦهلجڻ لڳي. ان ۾ ڊپ کي ڪو دخل ڪو نه هو. ڏچڻ هو سکيا ڪو نه هئا. اهو رنگ هنن جي مظلوميت جو رنگ هو ان مجبوريءَ جو رنگ هو جنهن هيٺ هو ڪجهه به نه ٿي ڪري سگهيا. ڌاڙي کي ائين دڙڪو ڏيئي ويندي ڏسڻ جو رنگ سنڌ جي آسمان جي شفق جي ڳاڙهاڻ تي هميشه غالب پوندو رهيو آهي ۽ ان رنگ ۾ رتل ڦيرا. پير جي هڪ تاريءَ تي پار ڪڍي، گهُو گهُو ڪرڻ لڳا. اونده آهستي آهستي يار محمد جي لوڙهي اندر لنگهي آئي ۽ ڪا گهڙي لوڙهي جي ڍنگهرن ۾ اٽڪي بيهي رهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

4

اهو ڏينگهر، اوندهہ سوڏو مهروۓ جي من ۾ لهي پيو. پلڙن جي چلي کٽي، هن ٻڪرين اڳيان رکي. چونٺري هڪڙي ٻڪريءَ جي ٿڻن هيٺان رکي. ٻڪري ڏوهڻ ويهي رهي. کير جي پهرئين گوهي، جستي چٺونريءَ جي تري ۾ اهڙو پڙاڏو پيدا ڪيو جهڙو هن جي من ۾ متل هو. نہ چاهيندي بہ هن سڀ ڪجهہ پنهنجي ڪنين ٻڌو هو: "تيرهين تاريخ مون کي اوهان جي قبوليت نہ پهتي تہ پوءِ مون تي ميار نہ رکجو. ٻانهن آءُ زوريءَ کٽي ويندس!" کير جي هر گوهي سان، اهي لفظ ورَ ورَ ڪري چٺونريءَ مان ٻرڻ لڳا. ۽ هن جي ڪنن کان ٿيندا، هن جي دل کي ڏڙڪائيندا رهيا. هڪ اڇاتي ڏپ کان هن جي بدن ۾ هلڪي رڦٽي پئجي وئي. هيءَ رڦٽي ان رڦٽيءَ جهڙي هئي، جهڙي هن گلڻ خان سان ڳالهائيندي محسوس ڪئي هئي...

گلڻ خان کي هن ڪل تي پيرا ڏنو هو: بہ پيرا پريان، ۽ ٽيون پيرو مُنهان منهن، دوبدو. پهريون پيرو تڏهن جڏهن جيپ ڪاهيندي، هن سندن ڏڳي گاڏيءَ کي گهانچي ۾ ڪيرائڻ لاءِ ڏِگن کي ٽاهيو هو. ڏڏڙ جي چوهي منجهان، هن جيپ هلائيندڙ کي ڏٺو: بوسڪيءَ جي پٽڪي سان هڪ چوڪرات، جنهن جا شهپر ائين تي لڳا، جڻ وقت کان اڳي جمي آيا هئا: بلڪل ائين جيئن ڪنهن ننڍي چوڪر جي چپن تي، هٽرادو مڇون چنبڙائي ڇڏجن. نڪ ٻنون، اکيون وڏيون جيڪي بني نڪ جي ڪري هيڪاري وڏيون ٿي لڳيون. هڪڙو پرون اڏو گابرو پٽڪي جي پيرَ ۾ لڪي ويو هو. ان ڪري جڻ هن جي اکين مٿان ٻن پرن بدران، هوئي ڏيڍ پرون. پر سڀ کان مکيہ ڳالهہ جا هن ڏٺي، سي هئا ڇهچ گهاتا ڪارا وار جيڪي هٿن جي آڱرين جي پُٺ کان ٺونٺين تائين ڳتيل هئا. هن جون ٻئي ٻانهون جيپ جي گول چڪر تي ويڙهيل هيون، ۽ ان چڪر کي ڦيرائيندڙيون ٽي آيون. انهن ٻانهن ۽ هٿن جو

ماس بنھ نظر ڪو نہ ٿي آيو. رڳو ڪارا گھاتا ۽ ڳتيل ڳھنڊيون ڳھنڊيون ٿيل وار ٿي نظر آيا.هن کي الائجي ڇو ننڍي هوندي کھيرين وٽ ڏٺل پولڙو ياد اچي ويو جنھن جي ٻانھن تي تہ وار هئا، پر جنھن جي آڱرين جي ٽٽين ۽ ڏوڏن تي بہ وارن جا مُڇا هئا. هن اچا انھن وارن بابت سوچيو پئي تہ جيپ گھرڙاٽ ڪري، گاڏيءَ جي پاسي کان لنگھي، ۽ گاڏي گھانچي ۾ لڙي پئي. هوءَ اچلجي وڃي گھانچي ۾ ڪري، ۽ هڪڙي اپي ڪاٺي، تلھي ڇيت وانگر، هن جي ڏوري ۾ گھڙي ويئي. سور کان هن جي دانھن نڪري ويئي، جيڪا هن گھٽو گھٽڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر سندس ڇپن هن جو ساٿ نہ ڏنو.

پوءِ جيڪي ٿيو سو ايترو ترت ٿيو جو هن کي انھن ڳالھين جو سلسلو اچا تائين ياد نٿي پيو. هڪڙي مڙسالي وڏي هن جي ٻانھن ۾ هٿ وڌو ۽ هن کان وري ڪيڪ نڪري ويئي. هن کي اهو بہ ياد نہ هو تہ هن پھرين ڪيڪ ڪئي، يا مڙسالي پھرين هن جي ٻانھن ۾ هٿ وڌو هو. ها، هن کي هڪ ڳالھہ هينئر بہ ياد هئي ۽ ان ڳالھہ هينئر بہ هن جي دل ۾ هڪ عجيب ڏکٽي وجھي ڇڏي. اها ڳالھہ اها هئي تہ اوچتو مڙسالي ڪٽي هن کي پاڪر وڌو ۽ هن کي هنج ۾ ڪٽي آٽي پائوءَ جي پير ۾ لاٿو. ان پاڪر مھل هن جو بدن ڄاڻي وانگر ڪوئجي ويو هو هن جي دل زور سان ڏڪ ڏڪ ڪرڻ لڳي هئي. هن کي تہ سور بہ وسري ويو ۽ هن چاهيو هو تہ ڪنھن طرح ڦتڙي ڦتڙي ان پاڪر ۽ هنج مان نڪري وڃي: ائين جيئن ننڍي هوندي، پائو ڳيريون جھلي هن کي هٿ ۾ ڏيندو هو ۽ ڳيريون هن جي هٿن مان ڦتڙي ڦتڙي پڙڪو ڪائي اڏامي ويندڙيون هيون. جڏهن هن ڪيس پاڪر مان هيٺ لاٿو تڏهن هن جي اجرڪ بہ مٽي تي ڪا نہ هئي. هن مڙسالي ڇا سوچيو هوندو تہ هن زائفان کي ڪو حياءُ ئي ڪو نہ هوا هوءَ جڏهن پائوءَ جي پير ۾ ويئي، تڏهن سور هوندي بہ پنھنجي اجرڪ ٺيڪ ڪندي، هن ان مڙسالي کي ڏٺو هو: ڏگھو مڙس، وڏن شھپرن بدران هلڪيون مڇون، سنئون نڪ، سيبتي پيشاني جنھن ۾ جاڙا پرون، ڪاريون پنوئر اکيون، ويڪرا ويڪرا ڪلھا، ڏگھا ڪارا وار جيڪي پتڪي لھڻ سان هوا ۾ پئي اُڏاٽا. بدن ٿورو اڳيان جھڪيل، گھيريدار ڳري اڇي سٿڻ تي ڪارو پھراڻ، پيرن ۾ ڇھنب وارو گھيتلو جھڙو مامو جيوڻ پائيندو هو. اهي سمورا تفصيل گھڙيءَ پل ۾ هن جي اکين ۾ لھي آيا. هن کي ٿوري لڄ اچي ويئي: پراون مڙسالن کي ائين جانچبو آهي! هن پنھنجون نظرون هيٺ ڪري ڇڏيون. هن تان نظرون هٽيون تہ هن کي پنھنجي پيءُ ياد

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچي ويئي. سور کان سندس سڄي ٻانهن ڪيري تي پئي هئي. سور ڏوري ۾ ته ڏنئون ڏنئون ڪري رهيو پر سندس آڱرين جي پُڇڙين ۾ به چنڪڻ لڳو هو. پوءِ ائين ٿيو جو هو مڙسالو شاخ تان پاڻيءَ جو وڏو پري پاڻو پاروءَ وٽ آيو تڏهن نه چاهيندي به هن وري ان مڙسالي کي ڏٺو. هن کي ٻانهن جو سور گهڙيءَ پل لاءِ وسري ويو. هن ائين سمجهيو ته هن جون اکيون مڙسالي جي اکين ۾ کَن لاءِ اٽڪيون هيون: ان مهل هن جي دل زور سان ڌڙڪڻ لڳي هئي ۽ ان ڌڪ ڌڪ کان بچڻ لاءِ هن ورُي نظرون هيٺ ڪري ڇڏيون هيون!

هن پاڻوءَ کي پنهنجو نالو "نورل" ٻڌايو هو. الائي ڇو هن کي اهو نالو ڏاڍو وڻيو ۽ هن سوچيو ته جنهن به ماڻهوءَ جو نالو نورل هوندو سو ڏاڍو ڀلو مڙس هوندو. پوءِ نورل گاڏي ڪاهي، ڪين ميڙي تي وٺي آيو ۽ جڏهن ڊاڪٽر هن جي ڏوري مان ڏکي چيت ڪڍڻ لاءِ قينچيءَ سان ڪلهي وٽان چولو ڪپي ڇڏيو تڏهن هن پنهنجي ٻانهن ڏانهن نهاريو جيڪا سڄي رت ۾ ٻاڙهي تي ويئي هئي، ۽ رت ڪٿي ڪٿي ڄمي ويو هو. هري هري ڪري ڊاڪٽر ڪپهه سان رت صاف ڪري، ڏوري کي هيٺان هٿ ڏيئي، ڪاٺيءَ جي ڏکي چيت ڇڪي ڪڍي ورتي، تڏهن هن کان وري به سور کان ڪيڪ نڪرڻ تي هئي، پر ان وقت هن کي وري نورل جو چهرو اکيان اچي ويو ۽ هن پانيو جڻ نورل چوندو هجي ته "ڇري مهرو ائين ڪيڪون ڪبيون آهن! سور ته سهسائي وڃبا آهن!" هن ڏند پڪوڙي، اٽندڙ ڪيڪ کي اتي گهٽي ڇڏيو. ڊاڪٽر هن جي منهن ڏانهن ڏسي چيو " مائي بابا، سور ته ڏاڍو ٿيو هوندو پر شڪر ڪر ته چيت اندر پڄي نه پئي، نه ته مرڪو گوشت ڪورٽو پوي ها!" ڊاڪٽر جڏهن هن کي پٽي ٻڌي ته هن جي سور جي ڏنوڻ ڪجهه گهٽجي ويئي، هن پنهنجي اگهاڙي ٻانهن اجرڪ ۾ ويڙهي ڇڏي.

پوءِ نورل هن کي وڏيري جي لانڍيءَ وٽ آڻي، پاڻ گاڏيءَ مان لهي، اندر ويو. ماڻهن جا هشامر گڏ ٿي ويا. جن ڪڏهن اندر تي نهاريو ڪڏهن هن جي رت هاڻن ڪپڙن ۽ پٽيون ٻڌل ڦٽن کي ٿي ڏٺو. اندران نورل جو آواز ٻُريو: "وڏيرا، تو کي شرم نٿو اچي جو ائين راهه ويندن سان ڪوچرايون ڪندو وتين؟"

۽ پوءِ هن ٻيو ٻيرو وڏيري گلڻ خان کي ڏٺو هو. هو تڪڙو تڪڙو اندران لانڍيءَ مان نڪتو ۽ پنهنجي جيپ ڏانهن وڌيو. اندران ايندي وقت، ڀِرين شئي جيڪا مهروءَ ڏٺي هئي، سو هو پستول جي گولين جو پٽو جيڪو گلڻ خان جي ڪلهي ۾ پيو هو. گلڻ خان جو هڪڙو هٿ پٽي جي هيٺان ڇمڙي

اندر پيل پستول جي مٿان هو جنهن جو لوهي ڳن پئي نظر آيو. ٻي شئي جنهن تي هن جي نظر پئي، سا هئي هن جي پهراڻ جي ڳلي ۾ سوني زنجير ۾ سونا ٻيڙا. جن مان مٿيون ٻيڙو کليل هو ۽ ڇاتيءَ جي وارن جو هڪڙو مُڇڪو پهراڻ کان ٻاهر نڪتل ٿي پانيو. ان وقت الائي ڇو هن جي ذهن ۾ هڪڙو خيال ڪيئن اٿيو هو: "مئي کي وار ته ڪيترا آهن!"

۽ ٽين شئي جا هن ڏٺي، سي هيون هن جون اکيون. انهن اکين مان هن جي منهن جو گهُنڊ پئي بکيو. هن ڪڏهن به بگهڙ ڪو نه ڏٺو هو پر هن سمجهيو ته بگهڙ جون اکيون اهڙيون ئي هونديون. انهن اکين ۾ هن کي ڪاوڙ سان گڏ ڪو ڊپ به نظر آيو هو: هيسيل هيسيل پر ڪاوڙيل اکيون. انهن اکين گهڙيءَ لاءِ گاڏيءَ ۾ ويٺلن تي هڪ نظر وڌي ۽ پوءِ اهي اڳتي وڌي ويون. انهيءَ هڪڙي نهار ۾ الائي ڪهڙو نياپو هو جو مهروءَ جي ٻانهن ۾ وري سور جي سٽ اپري آئي!

پوءِ نورل گاڏي ڪاهي ڪين ڳوٺ وٺي آيو. لوڙهي وٽ گاڏي بيهاري، هن پهرين پائو پاروءَ کي لهڻ ۾ مدد ڪئي ۽ پوءِ پاسو ڏيئي بيهي رهيو ته جيئن زائفائون لهن. هوءَ جڏهن پنهنجي پاڇائي صالحان سان گڏ اندر وڃڻ لاءِ اڳتي وڌي، ان وقت نورل چئي رهيو هو: "پائو تُڪريور ڪاٺڻ جو هي وقت ڪونهي. حجاب ڪونهي پرهاڻ موڪلائي. اوهين ڇاڇ ٿيو ته وري پيرو ڪري ويندس!"

ان وقت مهروءَ پنهنجي اندران ڪي لفظ اٿندا محسوس ڪيا. ۽ هن وڏي سڏ ڇيو: "ادي، انهيءَ کان ته مري وڃون ها ته چڱو ڪو ڪانڌي ڪلهو ڏيڻ لاءِ ته ترسي ها!" هن کي اڄ به پڪ نه هئي ته ڪو هن اهي لفظ چيا هئا. چيا به ڪيئن هوندائين؟ پرائي مڙسالي ڇا ويچار ڪيو هوندو؟ پر پوءِ نورل ترسي پيو هو ۽ ماني کائي پوءِ موڪلائي هليو ويو. جڏهن نورل پائوءَ سان گڏجي ماني کائي رهيو هو تڏهن هوءَ چلهه وٽان هن ڏانهن ڏسندي رهي. پاڇايس چيس به ته "امان مهرو تون وڃي ليٽي پئو". پر هوءَ اتي ئي پاڇائيءَ وٽ ويٺي رهي. هن جون اکيون دانگيءَ تي پچندڙ مانيءَ کي ڏسنديون رهيون: ڪنهن وقت پاڇائيءَ جي هٿن ۾ اتي جي ڇاٽي کي گول ٿيندو تي ڏٺائين. پر رکي رکي هن جون اکيون ڪٽ تي ويٺل پائوءَ ۽ نورل کي ڏسڻ تي لڳيون: ها، هن مڙسالي اسان سان وَڙ ڪيو هو ۽ وڙ ڪندڙ مڙسالا ڀلا مڙس هوندا آهن. پر نورل ته رڳو ڀلو مڙس نه پر ٺاهوڪو جوان هو. اهو خيال ايندي ئي هن جي دل پنهنجو ڌڪ گسائي ويئي.

نورل ٻئي چوٿين ڏينهن پيرو ڪندو هو ۽ پاروءَ سان گهڙي ساعت رهاڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري هليو ويندو هو. هڪڙو ٻه پيرو يارو، زور ڪري ڪيس ماني کائڻ قبول ڪرايو هو. الائي ڇو مهرو، کي ڪنهن ڪنهن صبح جو اٿڻ سان پڪ ٿيندي هئي ته اڄ نورل ضرور ايندو. جيسين هو نه ايندو هو، تيسين هن جي ڪنهن به ڪم ۾ دل نه لڳندي هئي. ڪا ڳالهه نه هوندي به هو، پاڇائي، سان ڳالهيون ڪندي هئي. پورين جون ڳالهيون، ڳنڍين جي ڳالهيون، ٻري ٻڪري، جون ڳالهيون، جنهن جو ڇيلڙو ماء کي ڏائڻ وقت ايئن ڇڪڙون ڏيندو هو جڻ ته ماڻس جا ٿڻ ئي کائڻ ٿو گهري، لوڙهي تي ويهندڙ پکين جون ڳالهيون، وڻن جي ويندڙ ولرن جون ڳالهيون، ۽ اهڙيون ڳالهيون جن جو نه منهن هوندو نه مهاڙ! ۽ جڏهن نورل ايندو هو ۽ پائو آڳنڌ ۾ کٽ تي فراسي وڇائيندو هو، تڏهن هو، چپ ٿي ويندي هئي، هن جون ڳالهيون اوچتو بند ٿي ويندون هيون. هن کي ڪا ڳالهه سُجهندي ئي ڪا نه هئي جا ڪري. البت هن جي دل چوندي هئي ته نورل جون ڳالهيون ڪري، ميڙي جون ڳالهيون ڪري، ڏٻگي گاڏي، ۾ ان سفر جون ڳالهيون ڪري، جنهن هن جي ٻانهن کي ڦٽي وڌو هو. هن چاهيو ٿي ته هو، ان ڇيت جون ڳالهيون ڪري جيڪا هن جي ڏوري ۾ گهڙي پئي هئي، پٽڪي جي ان ليڙ جون ڳالهيون ڪري جيڪا نورل پٽڪو ڦاڙي هن جي ٻانهن ۾ ڇڪي ٻڌي هئي، ۽ وڏي ڳالهه ته ان پاڪر جون ڳالهيون ڪري، جنهن پاڪر ۾ پري نورل هن کي هنج ۾ کڻي پائو، جي پر ۾ ويهاريو هو. پر هو، اهي ڳالهيون نه ڪندي هئي. ڇُلهه وٽ ويهي، ٻرندڙ ڪاٺين ۾ نهاريندي هئي ۽ ڪيڏي ڪيڏي مهل نورل ۽ يارو، کي اوچتي نظر سان ڏسندي هئي. اکيون ته کي ڏاڍيون نامراد هيون: هرو ڀرو ذري ذري اوچتي نظر سان نورل کي ڏسڻ تي لڳيون، ۽ هر نظر کان پوءِ هو، حجاب ۽ حياءَ کان سڄي ڳاڙهي ٿي ويندي هئي. هن کي ائين پاسندو هو ته ڳنڍي هن جي مٿي تان کسڪي لهي ويئي آهي. ڳنڍي مٿي تي هوندي به هو، ان جي پلئه کي ڇڪي سولو ڪري پائيندي هئي.

هڪڙي ڏينهن صبح لاڪون هن جي دل تي ڇيو ته نورل ايندو. پر يارو گيهه جا دٻا هٽ تي پهچائڻ لاءِ فجر جو ڏٻگي گاڏي جوٽي نڪتو هو ۽ چئي ويو ته ڏينهن ٿاري پوءِ واپس ايندس. يارو نه هوندو ته نورل ٻاهران ئي هليو ويندو. هن جي دل چيو ته پائو اڄ شهر نه وڃي ها ته چڱو! ڏينهن چڱو مٿي چڙهي آيو هو. هو، مال لاءِ ڪُتر ڪرڻ لاءِ ويهي رهي. جوئر جي ڪانن کي ڪُتر ڪندي، هن جون اکيون گهڙيءَ گهڙيءَ لوڙهي جي لوگهي ڏانهن کڄي ٿي ويون. اوچتو سڏ ٿيو: "يار محمد، او پائو يار محمد!"

هن جو هٿ بيهي رهيو. هن جي دل بہ بيهي رهي. هن جون سوچون بہ بيهي رهيون. هوءَ بنا ارادي اُٿي، لوڙهي جي لوڳهي وٽ آئي. سامهون رڳو نورل جا ڪلها ۽ منهن ٿي نظر آيو. الائجي ڇو هن جي دل چوڻ لڳي تہ هوءَ ان منهن تي هٿ لائي ڏسي، پٽڪي جي پنيان لڪل وارن ۾ آڱريون گهمائي ڏسي، ائين جيئن پاڇايس ياروءَ جي وارن ۾ آڱريون گهمائيندي هئي.اهو خيال ايندي ئي هن کي لڄ اچي ويئي. پراون مڙسالن لاءِ ڪو ائين سوچبو آهي! اوچتو وري سڏ ٿيو: "يار محمد، او يار محمد!"

"پاڻو تہ شهر ويو آهي..." هن جي وات مان اکر ئي نہ پيا اُڪلن. ان مهل هن جون اکيون نورل جي اکين سان چار ٿيون. هن ائين ڀانيو ڄڻ نورل جي اکين هن جي اکين ۾ ڏانوڻ وجهي ڇڏيا. هن پنهنجي اکين کي پري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي بہ پر اکين جو اهو اٽڪاءُ نہ ٽٽو پوءِ هن ڀانيو تہ نورل جي اکين مرڪي ڏنو. اکيون ائين مرڪنديون بہ آهن ڇا؟ ان مُرڪ هٽي وڃي هنڌ ڪيو: هن ائين ڀانيو تہ هن جي دل اُڃ ڪان ماندي پئي ٿي ۽ پوءِ هن نورل کي چوندي ٻڌو: "نهيو. آءُ شهر ٿي ويس. سوچيم تہ يار محمد کي ساڻ وٺي ويندس. اچي تہ ٻڌجوس نورل آيو هو..." ائين چئي نورل پُٺ ورائي.

هن جي اکين پوءِ بہ پنهنجي راهہ نہ ڇڏي، هوءَ ويندڙ نورل کي ڏسندي رهي.هن جي دل چيو تہ سڏ ڪري چوي، "نورل، گهڙي تہ ترسين ها!"

پريان پاڇايس جو آواز آيو: "ڪير هو؟"

"نورل هو: پاڻوءَ لاءِ آيو هو..." ائين چئي، هوءَ اندر هلي آئي، ۽ گهڙي مان پاڻي جي چلي پري ڏوک ڏوک ڪري پي ويئي. پر اُڃ نہ لٿيس، ٻي چلي پيتائين، تڏهن بہ اڃ نہ لٿيس. هيءَ ڪهڙي اُڃ هئي جا پاڻيءَ سان لهڻ جي نہ هئي، هن سوچيو: اڳي تہ ڪڏهن بہ اهڙي اُڃ نہ لڳي هيس. هن خالي نظرن سان چلي ۾ نهاريو: چلي جي تري ۾ پاڻيءَ مان نورل جون اکيون هن ۾ گهوري رهيون هيون. انهن اکين ۾ بہ مرڪ هئي. هن جهٽ ۾ چلي رکي ڇڏي، موٽي اچي ڪتر ڪرڻ ويهي رهي. اُس جي ڪرڻي، ڪهاڙيءَ ۾ ليئو پاتو: هن کي ڪهاڙيءَ مان بہ اکيون کيس گهوريندڙيون نظر آيون. "مون کي، مون کي ٿيو ڇا هي؟" هن پنهنجي ڪنڌ کي جهٽڪو ڏيئي انهن اکين کي وڃائڻ گهريو: ناڪام ٿي، هن ڪهاڙي رکي ڇڏي! اهو سڄو ڏينهن نورل جون اکيون مرڪنديون هن ڏانهن گهوريندڙيون رهيون. پاڇايس جي گڄ جي ٽِڪن مان بہ اهي اکيون گهور پائي کيس ڏسنديون رهيون. چلهہ جي ٽانڊاٽن ۾ بہ اهي اکيون ڪِنوڻ ٿي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڳيون. رات جو جڏهن هنڌ تي ليٽي ۽ اکيون پوريائين ته پنبڻين جي پويان اهي اکيون اندر هلي آيون. هن اکيون کوليون ڇڏيون، ۽ پوءِ هن کي الائي ڪيڏيءَ مهل ننڊ اچي ويئي!

صبح جو ڀاڄائي ۽ ڳوٺ جي ڇئن پنجن ماين سان گڏجي، هوءَ ڏوري تان پاڻي ڀرڻ لاءِ نڪتي، تڏهن به اهي اکيون هن سان گڏ پئي هليون. هوئن جا هوءَ پاڻي ڀرڻ تي دنيا جهان جون ڳالهيون ڪندي هئي، تنهن کي اڄ ماٺ ڏسي، خود ڀاڄايس حيران هئي. ماين مان هڪڙيءَ چئي به ڏنس: "اٿي امان مهرو ڪهڙا پُور پئي پچائين جو ماٺ تي وئي آهين؟"

"ڪجهه ڪونهي ماسي، رڳو مٿي ۾ تورو سور اٿم." هن کي مٿي ۾ بلڪل سور ڪو نه هو. سڄي رات جاڳندي هن نورل جي اکين سان ويڙهه ڪاڙي هئي، پر تڏهن به هوءَ تازي تواني هئي، پر الائي ڇو اکر نه پئي اکليس. پاڻئي ته ماٺ ماٺ ۾ انهن اکين کي ڏسندي رهان.

پاڻي ڀري، هن سينهوڙي ناهي مٿي تي رکي. ڀاڄايس ۽ هڪڙي ٻي مائيءَ هٿ وجهائي، گهڙو سندس مٿي تي رکيو. ٻيو گهڙو هن چيلهه تي کنيو. هو اڃا ڏوري کان ٻاهر نڪري، پيچري تي آيون ته هڪ ٻئي پٺيان بندوق جا ٻه فائر ٿيا. ٻئي لاڳيتا ٺڪاءَ هنن جي ايڏو ويجهو هئا، جو هنن جا حواس خطا ٿي ويا. مهروءَ جيئن فائر جي آواز ڏانهن ڪنڌ لاڙيو ته مٿي وارو گهڙو سنڀالي نه سگهي، ۽ هن جي ڪلهي تان ٿڙڪندو، پويان ڪريو ۽ پرزا پرزا ٿي ويو. هڪ ٻن ٻين ماين جا گهڙا به ڪري پور پور ٿي ويا. مهروءَ جي پويان ڪرندڙ گهڙي جي ڦينگن هن جي سڄڻ پسائي ڇڏي.

"اٿي گهوڙا، منيس...!" هن جي وات مان اکر پاڻمرادو نڪري ويا.

پريان گهوڙن جي ٽاپڙ ٽاپڙ ويجهو پوندي ويئي. ژالن جو دپ کان ساهه سُڪندو ويو. هڪڙي مائيءَ چيو:

" چوريون، هڪڙي پاسي ٿي بيهو. مٿا کي شڪاري ٿا ڏسجن. ڀل ته لنگهي وڃن..."

"پر ماسي، هي ته پنهنجو پٽ آهي: هٽ اوڻتو شڪاري ڪيئن... ڏٺي منهنجا تون رحم ڪج..." ڀاڄايس چيو.

ڀاڄايس ڳالهه ڪري بس ڪئي ته ٻن گهوڙيسوارن ٻوڙن مان ڦاٽ ڪاڙو- ٻنهي جي هٿن ۾ بندوقون هيون. هني ۾ حلال ٽيل ٽتر پئي لڙڪيا. گهوڙيسوارن زائفائن کي ڏٺو ته لغامن کي ڇڪي، گهوڙن کي بيهاري ڇڏيائون.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهوڙن جو هانبارو پئي لڳو. اوچتو لغار ڇڪجڻ تي ٻنهي گهوڙن کان ڌبيل هٽڪارون نڪري ويون. گهوڙيسوارن مان هڪڙو جوان مڙس هو ۽ ٻيو وچين عمر جو. جوان مڙس کي بوسڪيءَ جا ڪپڙا پيل هئا. ۽ سندس پهراڻ ۾ سونا بيڙا، زنجير سوڌا، نظر پئي آيا. مٿي تي پٽڪو به بوسڪيءَ جو هوس. وچولي عمر جي همراهه کي اڇا هرڪ جا ڪپڙا هئا ۽ مٿي تي اجرڪ جو پٽڪو اٿين ٻڌل هو جيئن مڱٽهار ٻڌندا آهن.

مهروءَ جوان مڙس کي پهرينءَ سٽ سڃاڻي ورتو. هيءُ مئو ته اهو ساڳيو جيپ وارو وڏيرو هو! هن جي ٻانهن جا گهنڊيدار ڇڇ ڪارا وار ڏسي هن کي هينئين ۾ هِڊڪ پئجي ويو. وڏيري ٻين ماڻهن تي سرسري نظر وڌي ۽ سندس اکيون مهروءَ ۾ کپي ويون. مهروءَ اٿين پاڻيو جڻ ته اهي اکيون هن جي آرپار مٿي پئي ويون. هن اٿين پاڻيو جڻ ته هوءَ اگهاڙي ٿي پئي هئي. اهو خيال ايندي هئي هن پنهنجي گندي ڇڪي ڪلهن تي ورائي، ڇاتيءَ کي ڍڪي ڇڏيو. هن کي انهن اکين کان ڏاڍو ڊپ ٿيڻ لڳو. انهن اکين جون نظرون سئيءَ وانگر هن کي وڍينديون سوراخ ڪنديون، ايذائينديون ويون. انهن اکين کان بچڻ لاءِ، پنهنجن پيرن ۾ پُسيل جتيءَ جي ٽنئورن ۾ نهارڻ لڳي.

"ابا، ڏاڍا ڪي اشراف ٿا ڏسجو. جو اٿين نياڻين جي رستي روڪ ڪري بيهي رهيا آهيو." هڪڙي مائيءَ کان رهيو نه ٿيو ۽ چئي ڏنائين.

"رستي روڪ اوهان ڪئي آهي يا اسان؟ هتي پري ٿيو ته اسين هتي وڃون..." جوان مڙس مهروءَ مان نظرون ڪيڏنديءَ مائيءَ کي گهوري ڏنو.

"ابا، الله کان ڊڄ. رستي روڪ اوهان ڪئي، ڪينَ اسان... اسين ته پنهنجو رستو وٺيو پئي آيون سون، جو اوهان ڦٽر ڪندي اچي دڳ جهليو..."

وچولي عمر جي مڙسالي گهوڙو اڳتي آڻيندي چيو:

"نهيو بابا نهيو: ڪهڙي ڳوٺ جون آهيو؟"

"پنوهرن جو ڳوٺ... او هُو پريان پيو ڏسجي..."

"جڙئي پنوهر جو ڳوٺ ٿيون ڇئو نه؟ پنوهر ته اسان جا پنهنجا آهن. رئيس، هلو ته هلون: مرڳو مايون اهو نه چون ته اسان مٿن ڦائر ڪيا هئا!"

ٻنهي گهوڙيسوارن، گهوڙن کي موٽايو ۽ وري ٻوڙن مان ٿيندا، غائب ٿي ويا. مايون سراپجي بيٺيون رهيون. ههڙي ڪار هنن سان ڪڏهن نه ٿي هئي، ۽ نه ئي هنن کي ڪو خواب خيال هو ته اٿين به ٿي سگهيو ٿي. هن پٽ ۾ ههڙي هوڙهيائيءَ جو تصور به هنن لاءِ ممڪن نه هو. نياڻيون سياڻيون جُهڳن کان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻيءَ جا مٽ ڀيلهہ ڪٽي ڳوٺن ۽ واهڻن ۾ ايندي وينديون ٿي رهيون: ڪنهن ٻنهہ لُنب يا لُچ ڪي بہ انهن نياڻين کي ستائڻ جو ڪڏهن ڪو خيال نہ آيو هو. هي ڪهڙو زمانو آيو هو جو ڏينهن ڏٺي جو، وڏيرا ڏيناداستي نياڻين کي ڏيهارين ۾ رستي روڪ ڪن!

مهروءَ ڪنهن سان بہ اها ڳالهہ نہ ڪئي تہ ڪو هن ان جوان مڙس کي سڃاتو هو. نڪي پاڇايس ئي ڪا ڳالهہ ڪئي. ٻنهي کي اهو ڊپ هو تہ جيڪڏهن هنن ڳالهہ ڪئي تہ پڪ ئي پڪ جهيڙو ٿيندو ڪهاڙيون ۽ بندوقون ڪڇنديون. ڳچ ڳرندا. مسين جو لابارو لهندو ۽ پوليس جا گهوڙا گهرن ۾ ڪاهي پوندا. ڊپ مهروءَ جي لنو لنو ۾ هُرڪڻ لڳو. اٿئي ويٺي هن کي اٿين پاسندو هو جڻ ڪو گهوڙيسوار لوڙهو ٽپي هن کي کڻڻ لاءِ اچي پهتو هو. ٿوري کڙڪي يا ٺڪاءَ تي هن جي دل دهلجي ٿي ويئي. هن کي هر وقت ڪي اکيون پنهنجي جسم ۾ سوراخ ڪنديون، ٽنبجنديون ٿي محسوس ٿيون. هن ڪوشش ڪئي تہ هوءَ اندر ئي اندر نورل جون اکيون ڏسي، پر نورل جون اکيون جڻ وڏيري جي اکين کان ڊڄي پوئتي هٽي ٿي ويون. ۽ انهن نين اکين کان بچڻ لاءِ هو پنهنجي جُتيءَ جي تنئورن کي ڏسڻ ٿي لڳي! وڏي ڳالهہ تہ هن کي خواب ڏيهارڻ لڳا هئا. هڪڙي خواب ۾ هڪڙو بگهڙ پنهنجي رتايل اکين سان هن کي گهوريندو هو ۽ هوءَ ان جي خوف کان ڀيلهہ گهڙن سان، ڊوري جي ڏگ تان ڊُڪ پائي، پاڻ بچائڻ لاءِ، ٻوڙن ۾ لڪي ويندي هئي. اوچتو هن کي پنهنجي پويان ڪنهن جي ساهہ جي هانباري جو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو هو. پويان نهارڻ تي ڏسندي هئي تہ اهي ئي بگهڙ جون اکيون هن کي گهورينديون نظر ايندون هيون. هوءَ گهڙا اتي ئي ڇڏي وري ڀڄڻ لڳندي هئي. ان وقت تمام پري کان هوءَ ڏسندي هئي تہ نورل هن کي ٻانهن ۾ لڪائڻ لاءِ ٻانهون کوليندو هو پر بگهڙ هن جي ڪڍ لڳو ايندو هو ۽ پوءِ هوءَ وري پاڻ کي ڊوري جي ڏگ تي ڏسندي هئي. نورل الائي ڪيڏانهن گم ٿي ويندو هو ۽ هوءَ اڪيلي، ڀيلهہ گهڙن سان، بگهڙ جي اکين ۾ نهارڻ کان بچڻ لاءِ جُتيءَ جي تنئورن ۾ نهارڻ لڳندي هئي، ۽ جُتيءَ جا ڳاڙها ڪارا تنئور هن جي اکين ۾ اٿين ٽنبجي ويندا هئا جو بگهڙ جون اکيون بہ انهن تنئورن جي ڳاڙهي ڪاراڻ ۾ گم ٿي ويندون هيون. ۽ هوءَ ڇرڪ ڀري اٿي ويهندي هئي!

پنج ڇهہ ڏينهن گذريا تہ هڪڙي مائي، اجرڪ جي اکڙيءَ سوسيءَ جي سٿڻ ۽ ٺونٺ تائين عاج جي چوڙ پاتل، پوڙهي اندر هلي آئي. اڃان لوگهي وٽ هئي تہ سڏ ڪري چيائين: "اٿي امان، ڪو ڪتو تہ ڪونهي؟"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهرو ته هر ڪڙڪي تي ڇرڪ پرڻ لڳي هئي، تنهن جو اهو آواز ٻڌو ته هٿ ۾ پاڻيءَ جي ڇِل هيس، اها ڇڏائجي ويس ۽ هيٺ ڪري پور پور ٿي وئي. هوءَ اتي نمي ٺِڪريون ميڙڻ لڳي. تيسين مائي به لنگهي آئي. ڀاڄايس وڏي ڪيڪاريس: "امان، پلي ڪري آئينءَ"

"ائي امان: پلايون هُجنئي! مُئن ڪتن کان ڏاڍي ٿي ڊڄان..."

مائي اجرڪ لاهي کٽي کٽ تي رکي، ۽ پاڻ به ٺهي جُڙي، کٽ تي ويهي رهي. ٺڪريون مَيڙينديءَ هن مائيءَ ڏانهن ڏٺو: موٽ کاڌل عمر، ڳاڙهسرو ڪارڙو رنگ، سينڌ ۾ ٻنهي پاسن کان اڇن وارن جون لٽون، جن جي وچان نَٽ جو ڳاڙهي سُٽ جو ڏاڻ ڇڪيل، اکين ۾ ڪجل ايترو جو اکين کان ٻاهر نڪري آيو هوس، ويڪرو ويڪرو منهن، ويڪرو موڪرو نڪ جنهن ۾ هڪڙي لال ۽ ٻن اڇن شيلاني موتين واري جهانءَ سان وڏي نَتَ، ٿلها پريل پر لڙڪيل ڳل، هڪڙي ڳل تي اک جي هيٺان وڏو ڪارو هَسو چپن ۽ ڏندن ۾ مِسي ايتري لڳل هئس جو ڳاڙهاڻ بدران چپ ناسي رنگ جا ٿي نظر آيا، ڪنن ۾ چانديءَ جا ڳرا پنڙا، جن جي ڪري ڪن لڙڪي پيا هئس. ٻنهي ٻانهن ۾ ٺونٺ تائين ٻانهين، ڳاڙهي گج تي ساوا ۽ ڪارا ٽنئور، ٻانڊٽي جي ڊگهي گنديءَ ڳاڙهي سوسيءَ جي سٿڻ. پيرن ۾ ٽن ٽنئورن واري جتي- ٻن ڳاڙهن ٽنئورن جي وچ ۾ هڪڙو ڪارو ٽنئور: مٿان وري وڏي ڦليءَ واري لاڪائين اجرڪ! جيڏي مهل مهروءَ هن مائيءَ جو جائزو پئي ورتو اوڏيءَ مهل هن مائيءَ جي نظر به هن ۾ هئي، جيتوڻيڪ ڳالهايائين ڀاڄايس سان پئي. مائيءَ جي اکين ۾ ڪا اهڙي ڪيفيت هئي، جا مهروءَ کي سمجهه ۾ نه آئي، پر جيڪا نهار هن کي چئي رهي هئي، ته مون تو کي سڃاڻي ورتو آهي.

ڪيڪار کان پوءِ مائيءَ مهروءَ ڏانهن منهن ڪري چيو "ائي امڙ، پاڻيءَ ڇڪو ته پيارينم..."

مهرو چپ چاپ پاڻيءَ جو وٽو پري آڻي مائيءَ کي ڏنو. مائي هڪڙي هٿ ۾ وٽو جهليو ۽ ٻئي هٿ سان پنهنجي نٿ کي مٿي جهليندي، پنهنجي چپن تائين آندو. وٽي جي مٿان هن جون ڪجل سان ڪاريون اکيون هن کي گهوريندڙيون رهيون.

ڄاڻ سڃاڻ لاءِ ڀاڄايس ڳالهه ڇوري، پنهنجي سڃاڻ ڪرائي چيائين: "هيءَ منهنجي ٽٺان آهي، مهرو."

"ائي امڙ... ها سو ڳالهه ٿي ڪيم ته آءٌ هونئن ته گهران نڪران ئي ڪو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿـ.. مئو گوڏن جو سور هلڻ ئي نٿو ڏئي، پر رئيس گهرام خان جي وڏي گهر واري اصل وهڻ ئي نہ ڏي۔ چئي تہ اڄ جو اڄ پنوهرن جي ڳوٺ سڏ ڏئي اچ.. بادشاهہ پير جي ڳُني ڪئي اٿس... سمورن راڄن کي ڪوٺ ڏني اٿئون. اسان جا مرشد سائين پنهنجي پاڪن سوڏا ٿا اچن.. سو رئيس چوائي مُڪو تہ سڀني راڄن جي نياڻين کي سڏ ڏجو تہ ست ختما پورا ٿين... سو امان، آءٌ اوهان وٽ لنگهي آئي آهيان... پيو مڙئي خير..."

"ماسي، رئيس گهرام خان وارن سان تہ اسان جي برادري، نہ شراڪت، نہ ڪا اچڻ وڃڻ جي وات.."

پاڃايس اجان ڪجهہ وڌيڪ چوڻ واري هئي، پر مائيءَ سندس ڳالهہ اڌ ۾ ڪٽي چيو: "ائي امان، هيءَ ڪوٺ ڪا رئيس پاران ٿوروئي آهي، ڪوٺ تہ بادشاهہ پير جي آهي... پاڪن موڪلي آهي..."

"پر ماسي، اهي فيصلا تہ پاءُ برادري وارا ڪندا آهن تہ ڪٿي اچجي، ڪٿي وڃجي..ها، جيڪڏهن رئيسن مامي جيوڻ کي سڏ ڏنو آهي، ۽ مڙسالن ها ڪئي تہ پوءِ اسين اڪين سين ايندي ونسين" پاڃايس نيٺ پنهنجي ڳالهہ پوري ڪئي.

"هائو امڙ هائو.. هيءَ ڪوٺ سگهري آهي... رئيس جو وڏو ڪمدار پاڻ جاڻ ڪي آيو اوهان جي مڙسالن کي بہ ڪوٺ ملندي.. پاڙو نبين کي بہ پيارو... رئيسن جي پاڙي ۾ ويٺا آهيو.. چڱو ڀلا، امان آءٌ هلان ٿي..." ائين چئي مائي پنهنجي اجرڪ ۾ هٿ وڌو ۽ اٿڻ لاءِ سنبرڻ لڳي.

"پر ماسي، تڪر پور تہ کائي وڃين ها.."پاڃايس وات ٽڪائي ڪئي.

مائي وري سهي سنبري ڪٽ تي ويهي رهي ۽ چيائين "ائي امڙ تون سِڪ مان زور پئي پرين، سو نهڪر ڪا نہ ڪندس!"

مهرو مائيءَ جي ان اوچتي بدلجڻ تي حيرت ۾ پئجي ويئي، پاڃايس بہ وسامجي ويئي، پر لڪا ڪا نہ ڏنائين ۽ چيائين "مهرو، تون ماسيءَ وٽ ويهہ تہ آءٌ جهٽ ڪري ماني ناهي ٿي وٺان..."

پاڃايس ائين چئي، وڃي چلهہ کي لڳي. مهروءَ کي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ هن مائيءَ سان ڪهڙيون ڳالهيون ڪري، پر مائيءَ پاڻ آهستي سرپات ڪندي چيو: "ائي امان، ڀلا تو کي ڪٽي مڱايو بہ اٿن، ڪين نہ؟"

مهروءَ رڳو ڪنڌ ڏوٽي نهڪر ڪئي، حياءَ کان هوءَ سڄي ڳاڙهي ٿي ويئي. مائي گهڙيءَ لاءِ هن جي منهن ۾ نهاريندي رهي، پوءِ نڪ تي آڱر رکندي چيائين:"چوري، تو جهڙي سدا ملوڪ مومل کي تہ راڻين وانگر راڄ ڪرڻ

ڪپي... هنن لوڙهن ۾ لانڍيين ۾ ڇا رکيو آهي... مون سان هل ته اهڙا شيل ڪرايانءِ جو مائٽ وسري ويندءِ.. آءُ تو ڪاڻ پنڌ ڪري آئي آهيان. رئيس گلڻ خان جڏهن کان تو کي ڏٺو آهي، تڏهن کان چت چريو ٿي پيو اٿس...نه اٿندي آرام نه وهندي سک... اصل سک ڦٽي پيو اٿس... ڪيس ٻانهن جي ڪا کوٽ ڪانهي... هينئر به سوني ڪُنڊارڻ کي وهاريو ويٺو آهي، جنهن جي انگ انگ ۾ اهڙي سونهن آهي، جو هلي ٿي ته ڌرتي ٿي ڌڃي... پر تو کي ڏٺو اٿس ته منهنجو ويهڻ وهه ڪري ڇڏيو اٿس... ماسي، اها ٻانهن نه ملي، ته آءُ زهر کائي مرندس... ڇيمس: صدقي وڃان، مون کان ڪيڏانهن ويندي، آسمان جي ڪا حور هوندي ته به ڪاهڻ ڪري آڻي تنهنجي سيج تي نه وهاريانس ته هيءُ منهنجي سينڌ، هي تون..."

مهرو اهو سڀ سرٻاٽ ٻڌندي رهي. هن اهڙيون ڳالهيون ڪڏهن نه ٻڌيون هيون، ۽ نه اهڙين ماڻهن سان ڪو واسطو پيو هوس. هن رڳو اهو ٻڌو هو ته ڪي رنون ڌوتيون ۽ ڪٽيون ٽيڻديون آهن. ڪنهن ڌوتيءَ ۽ ڪٽڻ رن سان هن جو به واسطو پوندو، ان جو هن تصور به نه ڪيو هو. هن پانيو ته هن جي من اندر ڪو مڇ ٻري پيو هو جنهن ۾ ڪاوڙ ۽ چڙ سان گڏ ٻچان جا آڙاهه پئي ٻريا. هن جا لفظ هن جي اندر ۾ ڪنهن شئي کي ڪتر ڪري، وڍي ڪپي رهيا هئا ۽ ان مچ ۾ آڙاهه کي وڌيڪ مچائي رهيا هئا. الائي ڇو هن جون اکيون پوسرڻ لڳيون. هن جون مٺيون ڀيڙجنديون ويون. هن جي سموري ٻُت ۾ شيون شيون لڳڻ لڳيون. هن جا چپ ٿڙڪڻ لڳا ۽ هن ڪجهه چوڻ ٿي چاهيو پر مائي هن کي گهوريندي چوڻ لڳي:"صدقي وڃانءِ، منهنجي رئيس سان ياري رکنديئن ته سڄو سون ۾ ڳاڙهو ڪري ڇڏيندءِ. راڻين وانگر راڄ ڪنديءَ، اڳيان پويان مُون جهڙيون ٻانهيون ۽ گوليون پيون ڦرنديون... انگل ڪنديئن ته شهر ۾ نئون بنگلو به وٺي ڏيندءِ..."

هن کان وڌيڪ ٻڌو نه ٿيو. ڪنن ۾ تاڙيون ۽ اکين اڳيان انڌ اچي ويس ۽ هن جي دل چاهيو ته ٻاڪو ڦاڙي، پرڙاٽ ڪري روئي. ۽ پوءِ هن رن کي چُنڊن کان جهلي لوڙهي کان ٻاهر ڪڍي ڇڏي. هن جو سڄو بدن رڙڻ لڳو ۽ هن مٺيون ڀيڙي، چپن ۾ ڇيو: "رَن ڪٽڻا!"

پوءِ هوءَ اتان اٿي، ٿڙندي ٿاٻڙندي اندرين ڪوٺيءَ ۾ هلي ويئي. ۽ هيٺ وڇايل تنئوريءَ تي گوڏن ۾ منهن وجهي ويهي رهي. وڏا وڏا ساهه کڻي پنهنجي اندر جي مچ کي اُجهائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي.

گهڙيءَ ساعت ڪان پوءِ ياچايس اندر آئي، پر هن گوڏن مان منهن مٿي نه ڪنيو. ياچايس وڏيءَ سندس مٿي تي هٿ رکيو ته هن منهن مٿي ڪيو. هن کي خبر نه هئي پر لڙڪ سندس اکين مان لڙي هن جي چولي کي پسائي ويا هئا. ياچايس جڻ ورچجي پڇيو: "پر ٿيو ڇا؟ هن مائيءَ تو کي ڇا چيو؟ تو هن کي ڇا چيو؟"

هن نماٽين اکين سان پنهنجي ياچائيءَ کي ڏٺو. اکين جي ڏنڊ ۾ ياچايس جي منهن تي جيڪي ريکائون ڏٺائين، تن کي ڏسي رڳو هن ايترو چيو: "جيجان، هن رن ڏاڍيون ڪِنيون ڳالهيون ٿي ڪيون، سو مون چيومانس: "رن ڪُتڻ!"

ياچايس جي اکين ۾ ڪا سمجهه موٽي آئي ۽ ان سمجهه سان گڏ هڪ نئون اعتماد، ۽ هن لاءِ پاڻوهه موٽي آيو ۽ هن چيو: "آءٌ به چوان، ته رن ائين تڙ تڪڙ ۾ اجرڪ ويڙهي، لوهه پائي چو وٺي پڳي؟... هاڻ اُٿ، هٿ ڪاڙهي ۾ ته ساهه ٿو منجهي. بادشاه پير شل چَٽُ ڪري هنن نانگ ڪاڏين ڏوتين کي...!"

چئونري کير سان پرجي ويئي، ۽ هن جي خيالن جو سلسلو به ٽٽي پيو. وري وڏيري گهرام جا اهي اکر هن جي ڪنن ۾ وڄڻ لڳا: "تيرهين تاريخ مون کي اوهان جي قبوليت نه پهتي ته پوءِ مون تي ميار نه رکجو: ٻانهن آءٌ زوريءَ ڪٽي ويندس!" لفظ ياد ايندي ئي هن کي نئين سر بدن ۾ رڦٽي پئجي ويئي. اوڏي مهل بري ٻڪري هڪڙي لت چئونري کي هڻي ڪيڏي ۽ چئونري اونڌي ٿي پئي. اڇو اڇو کير پٽ تي ڦهلجي ويو ۽ هوءَ ڳچ دير ان اڇي اڇي هاريل کير کي گهوريندي رهي!

5

چوڏهينءَ جي چانڊاڻ سنڌ جي آسمان تي ائين ڪڙندي آهي، جيئن ڪنهن نئين سهاڳڻ جي منهن ۾ حياءُ ۽ حجاب جور نگ، پر اڄ ته چوڏهينءَ جو چنڊ ائين ڪاراٽيل هو جڻ ڪنهن ڏهاڳڻ جو ورلاپ، آس پاس ويٺلن جي دلين ۾ درد جو دونهون ٻڌجي ويو هو. مهروءَ جون اکيون ذري ذري چنڊ ڏانهن کڄي ٿي ويون: هن جي دل ٿي چاهيو ته ڪي ڪارا ڪکر ڪارونيار ڪان اچي چنڊ کي ڍڪي ڇڏين، جيئن هنن جو چونئرو اونده جي تابوت ۾ بند ٿي وڃي. اڄ چنڊ هن جو دشمن هو هنن جي لوڙهي جو دشمن هو هنن جي چونئري جو ويري هو هنن جي ڳوٺ جو ويري. اوچتو ڪنڌيءَ رنيپ ڪئي، ۽ هن ڪان هڪ ڊگهو چرڪ نڪري ويو. هن جو سڄو بدن رڦڻ لڳو. سخت ڪاڙهو هوندي به هن جي جسم ۾ اجهل سيءَ جون ميخون چڀنديون ويون. هن جي دل مان پاراتو نڪري ويو: "مئي ناس ٿي! اڄ رات ته چپ رهه!"

هوءَ ڏڪندي اٿي ، ۽ گهڙامنجيءَ تان دِلي کي ليٽائي، پاڻيءَ جي ڇُل پريائين، ۽ پنهنجي سڪل ٺوٺ چپن تائين آندائين. هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ ڇل جي ٺڪر ۽ هن جي چپن ۾ ڪوفرق نه هو پاڻي هن جي چپن کي آلو ڪرڻ بدران وڏيڪ اُڃائيندو ويو. هن جي تارونءَ ۾ چيندڙ ڪندا، وڏيڪ آلا ٿي، هن جي نڙيءَ کي وڏيڪ لهسائڻ لڳا. هٿ جي ڏڪڻ جي ڪري، ڇل جي ٺڪري هن جي ڏندن سان لڳي، اهڙي ڪڙ ڪڙ ڪرڻ لڳي، جنهن جو آواز هن سمجهيو ته پاڇايس کي جاڳائي وجهندو. هن هراسجي، ڪنڌ موڙي پويان نهاريو جتي پاڇايس ستل هئي. پاڇايس جي موجودگيءَ جو احساس نئين سر ايندي ئي. هن جي هٿن جي ڏڪڻيءَ کي جڻ ته ڏيرج اچي ويو ۽ هن پاڻيءَ سان ڀريل ڇل خالي ڪري ڇڏي پر هن جي اُڃ

۽ اُسات نہ لٿي. هن ڇل کي وري پرڻ لاءِ، دِلي جي ڪنگر تائين آندو ۽... پاڻيءَ جي بدران، دلو گهڙامنجي جي ڇئونڪ تان ٽڙيو هڪ وڏي ٺاڪئين نڪاءَ سان اچي هيٺ ڪريو! هن جي هڪڙي پير جو آڱوٺو دلي هيٺان اچي ويو ۽ هن ڪان دانهن نڪري وئي: "ائي الا...!" پڳل گهڙي جون ٺڪريون، پري پري پکڙجي ويون ۽ اڇلجندڙ پاڻيءَ هن جي چولي جي آڳي ۽ سٿڻ جي پائنچن کي پسائي ڇڏيو.

آواز تي پاڇايس ڇرڪ پري اٿي ۽ ڊوڙندي وٽس پهتي: "ائي امان ڇا ٿيو؟"

هن ڪو بہ جواب نہ ڏنو اتي ئي ويهي رهي. ٻنهي هٿن سان، ڪٽي زخمي پير جي پٻ کي جهليائين. چنڊ جي روشنيءَ ۾ دلي جي پور پور ٺيل ٺڪرين کي، ۽ هاريل پاڻيءَ کي ڏسي، پاڇايس سمجهي وئي. پاٻوهہ مان پڇيائين: "امان ڏک تہ ڪو نہ لڳئي...؟"

هن وري بہ ڪو جواب ڪو نہ ڏنو. رڳو زور زور سان پير جي پٻ کي نپوڙيندي رهي. سور ڪان هن جي اکين ۾ لڙڪ پوسرڻ لڳا.

"ائي ڇوري، ڏسان تہ..." پاڇايس هيٺ جهڪي هن جي پير کي ڏٺو. آڱوٺو سڄو رتايل هو ۽ نهن وٽ رت مڙي آيو هو. نهن ڪان مٿي ڏوڏو نيرو ڪارسرو ٿي ويو. پاڻيءَ ۾ آلي ٿيڻ ڪري، سٿڻ مرئي وٽ چنبڙي پئي هيس. پاڇايس آهستي آهستي هن کي اٿاريو. اٿي بيهي، پير تي ٿورو ئي زور ڏنائين تہ ڪانئس وري دانهن نڪري ويئي: "الا... ميس!" ۽ وري اتي ئي ويهي رهي.

آواز تي پاڻڙن بہ اٿي آيو. هن کي پٽ تي ويٺل ڏسي، هو بہ سمجهي ويو تہ ڏک ڪو زوراٿو لڳو هئس. ٿورو نئڙي، ڪلهن ۾ ٻانهن وجهي، هن کي اٿاريندي، چيائين: "مڙيو ئي خير، مڙيو ئي خير ٿيندو... شابس، هنڌ تائين هلي ڏس..." پاءَ جي پاڪر جي پاٻوهہ ۾ گهڙيءَ لاءِ هن ڪان سور وسري ويو ۽ منڊڪائيندي، هنڌ تائين هلي آئي. پاڇايس جهٽ ۾ چلهہ دکائي، هيڊ جو پهو ٺاهڻ لڳي. پاڻس هن جي تنگ ڊگهاڙي آڱوٺي تي آروس لاءِ هٿ رکيو تہ هن ڪان وري دانهن نڪري وئي...

اڃا اها دانهن هن جي نڙيءَ ۾ ئي هئي تہ هڪ خوفناڪ نڪاءَ ٿيو! ۽ پوءِ هن ڏٺو: پاڻس اڇل کائي، اونڌي منهن هن جي پيرانديءَ کان ٿيڙ کائي، وڃي پٽ تي ڪريو. هڪ نئين دانهن، هن جي نڙي بدران، هن جي دل مان نڪتي: "پائو...!"

هن جي رڙ چانڊوڪيءَ کي ڪنبائي ڇڏيو. هوءَ سيٽ ڏيئي اٿي: هن کي

پنهنجو زخمي پير بہ ياد نہ رهيو ۽ ٽاپڙجي پاءُ تائين آئي. هوءَ اتي ئي ويهي رهي. پاءُ کي سڌو ڪري، هن جو ڪنڌ هنج ۾ رکي، اکين اڳيان ايندڙ اونداهہ مان هن ڏٺو: يار محمد جي منهن جو هڪڙو پاسو لوٽي کان ڪاڏيءَ تائين ايئن چچريل هو ڄڻ ڪنهن مُڏي ڪاتي سان ماس ڪوري ڇڏيو هجيس. لوٽي وٽ هڪ سوراخ مان رت بوڙيا ڏيئي وهي رهيو هو: ڪجهہ رت ڪياڙيءَ طرف وارن ۾ ورچجي ويو هو. ڪجهہ بند ٽيل اک تان وهي، ماس ڪوريل مٿين ڄاڙيءَ مان، اندر هن جي نڙيءَ طرف وهندو ٿي ويو. يار محمد جي نڙيءَ مان خر خر جو آواز ائين اچي رهيو هو ڄڻ ڪو واڍو ڪارائيءَ سان ڪاٺي ڪپي رهيو هو. رکي رکي، پاڻس جي جسم ۾ اوچتي اڇل ٿي آئي ڄڻ ڪا جيئري مڇي پاڻيءَ کان ٻاهر اڇلون ڏيندي هجي. هن ان مهل پنهنجي پاڪر کي وڏيڪ پيڙي تي ڇڏيو. آس پاس ٿيندڙ فائرن جي خوفناڪ پڙاڏن جي باوجود هن جو اندر سنسان ٿيندو ٿي ويو ۽ بنا ڪنهن ارادي جي، هن پنهنجي پوتيءَ سان، يار محمد جي اک ڏانهن ويندڙ رت اگهيو. اوڏيءَ مهل اوچتو هن ڏٺو: پاڻس جي اک اڌوڪاري کلي، ۽ پوءِ سڄي کلي پئي. اها اک گهڙيءَ لاءِ هن کي گهوريندي رهي. هن ڀانيو ڄڻ تہ اها اک ڪجهہ چوڻ چاهيندي هجي، پوءِ ان اک موت ڪاڏي: يار محمد جي جسم ۾ هلڪي اڇل آئي، ۽ اک جي ماٺڪي مٿي ڇڪجي ويئي...

ٻن کهرن کهرن هٿن، هن جي ڪڇن ۾ هٿ ڦٻائي، هن کي ڇڪيو. اوچتي ڇڪ اچڻ تي، پاڻس جو ڪنڌ هن جي هنج مان لڙڪي، پٽ تي ڪري پيو. هڪڙو هٿ هن جي ڪڇ کان نڪري هن جي وات ۽ نڪ تي ڦبي ريو. اُن هٿ جي ڪرائي، هن جي ڪاڏيءَ هيٺان اچي، ٺونٺ وٽان هن جي ڪنڌ ۾ وڪوڙجي وئي. ٻيو هٿ بہ ڪڇ کان نڪري، هن جي ڇاتيءَ کان ٽورو هيٺ وڪڙ ڪائي، هن جي ٻانهن ۾ ڦبي ويو ۽ هن پاڻ کي مٿي ڪڇندو محسوس ڪيو. گهڙي لاءِ اوپري اگري پگهر جي بوءِ ڪياڙي کان ٿيندي، هن جي مغز ۾ ڦهلجي وئي. ان وقت هن هلڪي سرگوشي ٻڌي: " رئيس، ٻانهن سوگهي آهي... توهين هلو جيپ تي، آءٌ ڪٽيو ٿو اچانس!"

6

نورل کي ڳوٺان آئي، هوندئن تہ ڪي مهينا بہ مس ٿيا هئا پر هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ تہ هن کي ورهيہ گذري ويا هئا. هن کي پنهنجا پڌ وسرندا ٿي ويا. انهن جي بدران هي نئون پٽ نئين سج نئون ۽ وڏيڪ پنهنجو پاسڻ لڳو. هن جي دل اکين ۾ لهي آئي هئي ۽ انهن اکين کي هر وقت ڪا ڳولا هئي، ڪا هورا کورا هئي. هن کي سمجهہ ۾ نہ ايندو هو تہ هن جي اکين کي ڪنهن جي ڳولا هئي، ڇا جي هورا کورا هئي. سڄي ڄمار هن کي ڪڏهن بہ اهو محسوس نہ ٿيو هو تہ هن جي پاسراٽين جي پوياڻ ڪا دل بہ آهي، پر هاڻ اوچتو ئي اوچتو هن کي دل جي موجودگيءَ جو احساس ٿيڻ لڳو هو. هن جي دل بنان ڪنهن سبب جي ڌڙڪڻ لڳي هئي ۽ ڌڙڪندي ڌڙڪندي ڏک گسائڻ لڳي. ياروءَ جي گهر ڏانهن ويڃڻ جو سوچيندي ئي هن جي دل ماندي ٿيڻ لڳندي هئي. دل جي انهي ماندڪائيءَ کي گهٽائڻ لاءِ هو مامي جي ٻنيءَ تي هليو ايندو هو ۽ مامي کي منٿ ڪري هَرُ ڪاهڻ لڳندو هو. جهنگ وڍڻ لڳندو هو. پيو ڪجهہ نہ سُجهندو هوس تہ وهڙي کي سڱن کان جهلي، زور آزمائي ڪرڻ لڳندو هو. وهڙو بہ هن کي ايترو سڃاڻي ويو هو. جو هن کي ڏسندي شرطِ دوڙ هيٺ ڪري، سڱ الاري بيهندو هو ۽ هڪڙي کُر سان زمين تي دڙهيا هڻڻ لڳندو هو. نورل کي گهڙي لاءِ پنهنجي دل جي آنڌ مانڌ وسري ويندي هئي. هن جون پنهنجيون رڳون بہ وهڙي وانگر ٽڪجنديون ويندون هيون ۽ جڏهن هن جا هٿ وهڙي جي کهرن کهرن سڱن ۾ ڦٻندا هئا، تڏهن هن جي دل ۾ فقط اهو ئي خيال هوندو هو تہ هو ايڏي طاقت لائي، ايڏي تہ طاقت لائي جو وهڙي کي ٽنگون ٻيڏيون ڪرڻ تي مجبور ڪري وجهي، زور لائڻ وقت هن جي نڪ جون ناسون ڦنڊڻ لڳنديون هيون ۽ هن جي ناسن مان هن جي ساهہ جو آواز سيٽيون ٻڌجي نڪرندو هو ۽ وهڙي جي ناسن مان نڪرندڙ ڦوڪارن ۾ گم

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿي ويندو هو. جڏهن وهڙو وڏيڪ ست نہ ساريءِ هڪڙو گوڏو پيٽ ڪريءِ هن جي اڳيان جهڪي پوندو هو تڏهن هن کي پنهنجي دل جي ڏڪ ڏڪ صاف ٻڌڻ ۾ ايندي هئي. ست ڏيئي وهڙي کي اٿاريءِ سنڌس ڳچيءَ تي هڪ نئين پيار مان ٿڦڪيون ڏيڻ لڳندو هو ۽ پوءِ هن کي پنهنجو ڳڀرو ۾ شل ٽيل جسم ياد اچي ويندو هو. هن جي دل جي ڏڪ ڏڪ ڍري ٿيڻ لڳندي هئي ۽ ان جي ٻدران هڪ عجب ٽڪ هن جي بدن ۾ ڪر موڙڻ لڳندو هو. ان ٽڪ لاهڻ لاءِ هو واهہ تي هليو ايندو هو. واهہ ۾ تڙڳنديءِ هو ڪو وقت سنئون سڌو پاڻيءَ جي بستري تي. پٽ پر ترندو پاڻ کي وهڪري جي آڌار تي ڇڏي ڏيندو هو!

هن جي من ۾ جيڪي مانداڻ متل هو ان جو ڪو سڌو سنئون سبب، ڪو طرف، ڪو آڳو پيڇو هن کي سمجهہ ۾ نہ ايندو هو. هن کي رکي رکي اها ڳالهہ ياد ايندي هئي تہ اهو مانداڻ ان ڏينهن کان متو هو. جنهن ڏينهن هو شاهہ شهيد جو ميڙو گهمڻ ويو هو ۽ جڏهن ٽاٽي تان ماستر کي ڇڏائي آيا هئا. ان مانداڻ جو منڍ شايد اهو واقعو هو: يا وري وڏيري گلڻ جي يارءَ وارن سان ڪوچرائي. هو جڏهن بہ انهن واقعن کي ياد ڪندو هو تڏهن هن کي ماستر جي اکين جا لڙڪ پنهنجي اکين ۾ لهندا محسوس ٿيندا هئا. يا وري هن کي ڪنهن جو رت ۾ ڳاڙهو ڏورو ياد ايندو هو ڪنهن جون هيسيل هراسيل اکيون ياد ايندڀون هيون ۽ اهي ٻول ياد ايندا هئا تہ " اديءِ انهيءَ کان مري وڃون ها تہ چڱو. ڪو ڪانڌيءِ ڪلهو ڏيڻ لاءِ تہ ترسي ها!" اهي لفظ بہ هن کي پنهنجي دل ۾ لهندا محسوس ٿيندا هئا.

ان کان پوءِ هن جو سمورو وقت انهن ٻن سنڌن ۾ ورهائجي ويو هو. هن جي سموري ڪائنات جو اتر ۽ ڏکڻ اهي بہ سنڌا هئا. هو ڪڏهن اتر ويندو هوتہ ڪڏهن ڏکڻ لهي پوندو هو. ماستر سان هن جي ياري وڻ ويڙهيءَ وانگر هن کي ويڙهيندي ويئي. الائي ماستر جي ڳالهين ۾ ڪهڙي ڳالهہ هئي جو نہ سمجهندي بہ هو ياڻيندو هو تہ اهي ڳالهيون هن جون پنهنجيون هيون، جن کي سمجهڻ جي هرو ڀرو ضرورت بہ ڪا نہ هئي. ڀلا ماٺهو ان ڳالهہ کي ڇا سمجهڻ جي ڪوشش ڪري تہ هن کي بہ هٿ آهن، بہ پير آهن، بہ اکيون آهن، بہ ڪن آهن، تہ هن کي بک لڳي ٿي. اُڃ لڳي ٿي، ٽڪ ٿئي ٿو ننڊ اچي ٿي. ماستر جون ڳالهيون بہ ائين هيون: تہ هڪڙا هن وانگر، هن جي مامي وانگر ۽ هزارين لکين ڪڙمين وانگر پورهيت هئا ۽ ٻيا وڏيري گهرام، وڏيري گلڻ ۽ سيٺ سيرو مل جهڙا ماٺهو هئا، جن ڪڏهن بہ ڪو پورهيو ڪو نہ ڪيو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پورهيت پورهيو ڪري جيڪي اپائيندا هئا، سو هنن جو پنهنجو نه هو: وڏيرا ۽ سيٺيون پورهيو ڪين ڪندا هئا، ڪجهه ڪين اپائيندا هئا، تڏهن به سڀ ڪجهه هنن جو پنهنجو هو. ٽيان ڪمدار هئا، ڪارا وا هئا، مولوي هئا، صوبيدار هئا، ڪامورا هئا، جيڪي پورهيتن جو پورهيو ميڙي چونڊي ڏينا داستي وڏيرن ۽ سيٺين جي حوالي ڪندا هئا، پنهنجي وٽ ڪٽندا هئا، ۽ " شهنشاهه اسان جي ڪي، سلامت رک خداوندا!" جهڙا ڳيچ ڳائيندا هئا.

مونجهارو فقط تڏهن ٿيندو هو جڏهن هڪڙو سوال هن جي دماغ جي ڪنهن ڪنڊ ۾ پوسرڻ لڳندو هو ته ائين ڇو آهي؟ ماستر هن جي اکين ۾ اهو سوال پڙهي، ڪجھ دير ماٺ ٿي ويندو هو. ڇڻ ته هو هن کي سمجهائڻ جي باري ۾ دل من هٽندو هو ته هن سان حقيقت بيان ڪري يا نه. پوءِ ڇڻ پنهنجي پاڻ سان ڳالهائيندي چوندو هو: " نورل ائين ڇو آهي، اهو ڏاڍو وڏو سوال آهي. ڏاڍو ڏکيو سوال آهي! ايڏو ڏکيو جو تنهنجي منهنجي حياتي ان کي سمجهڻ لاءِ ڪافي نه آهي. پر تو مون لاءِ اهو سمجهڻ هرويرو ضروري به نه آهي ته ائين ڇو آهي. ائين ڪٿي سمجهه ته ائين آهي. پر اهو سوال وڏيڪ ضروري آهي ته ائين هئڻ گهرجي يا نه. جيڪڏهن نه ته اسين ان کي بدلائڻ لاءِ ڪجهه ڪريون يا نه نه رڳو هتي، پر جتي ڪٿي، خدا جا ڪي بندا ان ڪوشش ۾ آهن ته ان کي بدلائين ۽ اهڙو ڪو بندوبست ڪن جو ڪير ڪنهن جو حق نه ماري، ڪو وڏيرو ۽ سيٺ نه هجي جو ڪنهن هاريءَ ۽ پورهيت جو پورهيو ائين ڏينا داستي ڪٽي وڃي!"

نورل ان جواب کان مطمئن نه ٿيندو هو بي اطميناني گهنج ٻڌجي، هن جي نرڙ تي اڀري ايندي هئي. ماستر به ڇڻ ڦڪو ٿي چوندو هو: "آءٌ اٺ ڪتابن جا پڙهي به تو کي سمجهائڻ جهڙو جواب ڏيئي نه سگهندس!"

هڪ ڏينهن ته نورل ذري گهٽ ماستر سان ڪاوڙجي پيو هو. ٽيو ڇا جو ڪاتيارن جي ڳوٺ جا به همراهه ماستر وٽ مزمان ٿي آيا. نورل جڏهن به ماستر وٽ ايندو هو، تڏهن هن وٽ به ٽي همراهه هميشه ڏسندو هو. هو جيڪي پاڻ ۾ ڳالهائيندا هئا، نورل خاموشيءَ سان ويٺو ٻڌندو هو ڪڏهن به وچ ۾ نه پوندو هو، نه ڳالهائيندو هو. ڳالهيون به اڪثر اهڙيون هونديون هيون، جن جي هن کي ڪا خبر نه هوندي هئي: سياست جون ڳالهيون، قانون جون ڳالهيون، جنگ جون ڳالهيون، آزاديءَ جون ڳالهيون، انگريز ۽ جرمن جون ڳالهيون! ڪڏهن وري چونڊن جون خبرون، ووٽن جي لسٽن جون ڳالهيون، وزارتن جا مامرا، ڪانگريس

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ليڳين جا مقابلا ۾ جهيڙا ـ اهي ڳالهيون نورل لاءِ نيون بہ هيون تہ اوپريون بہ. هن کي انهن ۾ ڪا دلچسپي محسوس ئي نہ ٿيندي هئي.

خوش خير عافيت ڪان پوءِ حالي احوال ٿيا تہ خبر پيس تہ پير جاڻ شاهہ واري جاگير تان لاکن جي پنجاهي گهرن کي بيدخل ٿي ڪيائون جيڪي انهيءَ زمين تي پيڙهين کان هر هاري هئا. سڄي ڳوٺ کي پوليس گهيرو ڪريو ويٺي هئي پر لاکا بہ مرڻ مارڻ لاءِ تيار ويٺا هئا. هو ڪنهن بہ صورت ۾ پنهنجا اباڻا پٽ ڇڏڻ لاءِ تيار نہ هئا. هنن جو چوڻ هو تہ اسان جي ابن ڏاڏن هن زمين کي رت جو ريج ڏيئي آباد ڪيو آهي. پڌن کي پريہ جهنگ ۾ توهر وڍيہ ڪاتيون ڪٽي زمين کي آباديءَ لائق ڪيو. پير جاڻ شاهہ جي ابي ۾ خود سندس چوڻ تي زالين مڙسين بيگرون وهيون آهن. هنن جي وڏڙن جا مقام بہ انهيءَ زمين تي آهن. ـ هاڻ جڏهن زمينون پليون ٿيون آهن تہ هو کين بيدخل ٿو ڪريہ رڳو ان ڪري جو جڏهن کان لاهور مان نئين بيبل آٽي وهاري اٿس تہ ان جا مائٽ ڪٽان ڪٽان اچي لڏا لاهي ويٺا آهن ـ چي: سنڌي هاري پورهيو نٿا ڪن، سو زمينون اسين وڏيڪ سٺيون ڪيڙينداسون. آڻي باقي جو پرپاسي ۾ هڪڙي رٽائرڊ صوبيدار ملڪ جهانداد خان اچي زمينون سنڀاليون هيون، ۾ هاري بہ پنهنجي ملڪ مان آندا هئائين، تنهن جي زمينداريءَ جي هاڪ ٻڌي پير جاڻ شاهہ اصل مُتو ٻڌي ويهي رهيو هو تہ لاکن کي لڏائي، نوان هاري جهليندس. ملڪ جهانداد خان جو ڏکو سڄي تر ۾ مچيل هو: جڏهن نوڪريءَ ۾ هو تڏهن حرن واري ويڙهاند ۾ هن اهڙا ”ڪارناما“ ڪيا هئا جو سپاهيءَ مان چاڙهي صوبيدار ڪيائونس ۽ انعام ۾ پليون زمينون ڏنائونس. جيڪي ماڻهو جهلبا هئا، تن کان سچي ڪرائڻ لاءِ کين جهانداد خان جي حوالي ڪندا هئا. ان وقت هو ملڪ جهانداد خان بدران پنهنجي اصلي نالي سان ”جهاڙو“ سڏبو هو. عام ماڻهو کيس ”چمتو“ سڏيندا هئا. هو ان نالي تي ڏاڍو خوش ٿيندو هو. هن کي هونئن تہ سڄي ڪرائڻ جا سڀ انگ ۾ ڪرتب ايندا هئا: پيرَ ڪٽڻ، مُڇون پٽڻ، اُبتو ٽنگڻ، ڪلهن جي ڦٽين ۾ پاچاري ٻڌڻ، ننهن پٽڻ، نازڪ هنڌن تي ڏنڀ ڏيڻ، ڏنڊي لنگهائڻ پر جنهن ڳالهہ هن کي سڄي سنڌ جي پوليس ۾ مشهور ڪري ڇڏيو هو اهو فن رڳو جهاڙي کي ئي ايندو هو. چا ڪندو هو جو جوابدار کي آنورن جي مٿان حجامن وارو چمتو چاڙهي ڇڏيندو هو. سندس ٽاٽي تي سدائين اُستو امام دين حجام سندس سنوارت لاءِ سڏبو هو پر هن جو اصل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪم اهو چمنو چاڙهڻ هو. اُستو امام دين پنهنجي حد جو ڄاتل سڃاتل حجام هو ۽ ظهر وهارڻ ۾ هن جي هاڪ ملڪان ملڪ مشهور هئي. چمنو چاڙهي، هڪڙي هٿ سان مصريءَ جي ڳڙي نينگر جي وات ۾ وجهندو هو ۽ ٻئي هٿ سان پاڪيءَ جي هڪ ئي گهڪي سان لوڙهي وچي پري پوندي هئي ۽ اوطاق ۾ "مبارڪون" "لک لک مبارڪون" جو هل هنگامو مچي ويندو هو ۽ اُستو امام دين سوئا مينهن ڪاهي ويندو هو. پوءِ جڏهن جهاڙو صوبيدار ٿي آيو ۽ استي امام دين سان سندس ڏيٺ ويٺ ٿي، تڏهن کان استي امام دين جو ڏس پتو ٽاٽي تي ٻڌبو هو. هن جو چمنو هاڻ جهاڙي جو هٿيار بڻجي ويو. ڪنهن کان سچي ڪرائڻ وقت اُستو امام دين، جڏهن هيٺ جهڪي آنورن مٿان چمنو چنبڙائي، پاڪيءَ کي هٿ جي ترڻيءَ تي ڦٽڪا ڪڍائيندو هو تڏهن چپن ۾ پڙ پڙ ڪري چوندو هو: " هاءِ هاءِ! ههڙو سهڻو جوان سڄي عمر تاڙيون وڄائيندو... هاءِ هاءِ!" ۽ پوءِ هن جي آواز جو پڙاڏو ٽاٽي ۾ گونجندو هو: "سائين، هاڻ هن مسڪين تي رحم ڪريو! چئي ٿو ته سچي ٿو ڪريان!"

جڏهن کان زميندار ٿيو هو تڏهن کان هو جهاڙي مان ملڪ جهانداد خان سڏجڻ لڳو. جيئن جيئن وقت گذرندو ويو تيئن تيئن آس پاس جا دنگئي وڏيرا هن جا سلامي ٿيندا ويا. هو هنن کي لاهور گهمائڻ وٺي ويندو هو ۽ واپس ورڻ تي وڏيري جي بغل ۾ ڪا نئين بيبل هوندي هئي. ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ اهو ئي وڏيرو پنهنجي زمين به ملڪ جهانداد وٽ گروي رکندو هو ۽ منٿو ميڙون ڪري ڪيس لاهور ۽ ڪراچي هلڻ لاءِ هائو ڪرائيندو هو. ڪي وڏيرا وري پنهنجن هارين نارين يا ويرين کان وير وٺڻ ڪاڻ ٻڌ- چوڙ لاءِ به ملڪ جهانداد جي در جا سلامي هوندا هئا. جو حد جو صوبيدار ۽ ٿا جمعدار ملڪ جهانداد جا ٻولڻا نيازمند يا مٺ مائٽ ٿي مقرر ٿي ايندا هئا ۽ ٿر ۾ ڪا واردات ٿيندي هئي ته اهو ملڪ جهانداد ئي هوندو هو جنهن جي صلاح مشوري سان واردات جا جوابدار سڳ سوڙ جهلجي پوندا هئا. اوڙي پاڙي ۾ جڏهن به مال ڪاهبو هو ته پاڳيا سڏ واڇي ملڪ جهانداد جو در جهليندا هئا ۽ هن جي ناموس اهڙي هئي جو هڪڙي ڏينهن پاڳيا پنگ ڏيئي ويندا هئا ته ٻئي ڏينهن وهٽ پاڳين جي وٿاڻن تي پهچي ويندا هئا.

ماستر لاکن کي اها صلاح ڏني ته مڙي وڃن ۽ پوليس سان مقابلو ڪرڻ بدران لڏي وڃن. نورل جون منيون پيڙجي ويون. هن جي اکين ۾ جڙ لوڻ ٻرڪجي ويو ۽ رتاڻل اکين سان، ماستر کي شوڪي ڏسندي چيائين: "ماستر، پنهنجي جوءِ ۽ اباڻا پڊ ڇڏي وڃڻ جي صلاح ڏيڻ کان اڳ ڪجهه ته ويچار

ڪرين ها!“ ماستر گهڙيءَ لاءِ نورل جي اکين ۾ نهاريو: انهن ۾ ٻرندڙ مچ ۾ گهڻي دير نهارڻ جو تاب نه جهلي، هن ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيو. ڦٽڪندي چيائين: ”ويچار؟ ڪهڙو ويچار ڪريان ها؟ اهو ته پلي وڏي ويڙهاند ٿئي؟ پلي ته ڪنڌ ڪرن؟... آءُ شهر وڃي، وفد ٺاهي وزيرن سان مليو آهيان. ڪامورن سان ڳالهايو سون. وڪيلن سان صلاحون ڪيون اٿم... جتي جتي وياسون، اتي پير جانڻ اسان کان اڳ ۾ وڃي پهتو آهي. ملڪ جهانداد پوليس ڪمانيءَ سان ملي آيو آهي. سڀ چون ٿا ته لاکن کي سمجهايو ته جهيڙو ٿارين ۽ پوءِ ڪورٽ جا در کڙڪائين. باقي جيڪڏهن جهيڙو ٿيو ته زمينون به ويندن ته مڙس به مارائيندا ۽ باقي همراهه بيدريافتا پيا جيلن ۾ سڙندا. سنها ٻچا رلي ويندن...“

”پر ماستر تو ته چيو ٿي ته انگريز جو قانون ڏاڍو برجستو آهي.“ نورل ٻهريون پيرو ماستر کي چڙٻ ڏني، پر ڪيس ڪا شرمساري نه ٿي.

ماستر ڪجهه عاجزيءَ مان ۽ ڪجهه ورڇجي چيو: ”نورل، انگريز جو قانون برابر برجستو آهي پر اهو قانون جيسين حرڪت ۾ اچي. تيسين لاکن جو جڻ ٻچو رلي ويندو... رکو پير جانڻ شاهه يا ملڪ جهانداد جي ڳالهه هجي ها ته آءُ پاڻ ڪهاڙي کڻي وڃي لاکن سان گڏ بيهان ها... پر هن وقت لاکن جي سامهون پوليس، قانون جي لٺ کنيو بيٺي آهي...“

نورل کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي، سو وري چيائين: ”پوءِ تو وارو قانون ڪيڏانهن ويو...؟“

هاڻ ماستر کي به ڪاوڙ اچي وئي ۽ هن رڙ ڪندي چيو: ”وڏو ڪوڙ مغز آهين! تو کي ڪيئن سمجهايان ته انگريز وڏيري جي ڪلهي تي چڙهيو ويٺو راڄ ڪري: ۽ هي قانون به وڏيرن جو ٺاهيل آهي جيڪي اسيمبلين ۾ چونڊجي ويا آهن. وڏيرن جو قانون ٻهرين وڏيرن جو بچاءُ ڪندو آهي ۽ پوءِ ٻئي ڪنهن جو... قانون تائين پهچڻ لاءِ به پئسو گهرجي، سو پير جانڻ شاهه وٽ آهي: لاکن غريبن وٽ پنهنجي کائڻ لاءِ ئي ڪي ڪجهه ڪونهي ته قانون تائين ڪيئن پهچندا؟“

”ته پوءِ اهڙي قانون کان ته پينگ پلي آهي. واهه جو قانون آهي! اهڙي قانون جي ڳچي مروڙجي ته چڱو: نه هوندو قانون، نه هوندا ڪوڙا آسرا!...“ نورل کي هاڻ ڪاوڙ نه هئي. هو به ورڇجي پيو هو. هن جي لوڻن ۾ رت ڏنئون ڏنئون ڪرڻ لڳو هو: بي سبب، اڇاتو اوچتو.

پوءِ لاکن کي چيائين: ”يائو... هي ماستر پلي ويٺا ٻارن کي ڪوڙا ڪتاب پڙهائين: پاڻ هلو ته هلون، منهنجو سر اوهان سان لڳي...“

هو لاڪن سان گڏجي سندن ڳوٺ آيو. هن جي اندر ۾ وڏي ويڙهه جاري هئي: پَرَ ماستر سان ائين ڳالهائڻ جو مون کي ڪو حق ڪو نه هو: متان ماستر سچي ڳالهه تي ڪئي... نه نه ماستر ڏٺو هو ڪانئر هو ملڪ جهانداد جو نالو ٻڌي ڏنو هو يا پير جانڻ شاهه سان وڃائڻ نتي گهريائين! نه نه ائين ڪونهي. ماستر ڪوڙو مڙس نه هو... پر هي پڙهيل ڳڙهيل ماڻهو رڳو وڏيون وڏيون ڳالهيون ڪندا آهن. هر ڳالهه ۾ سياست پيا سوچيندا... نهيو موتي ماستر کان ڪٿي گتا لفظ بشڪ ڪرائيندس...

۽ پوءِ جڏهن وَڏي ويڙهاند تي، تڏهن هن ائين تي پانيو جڻ هو پاڻ لاڪن مان هو: هيءَ جوءِ هن جي هئي: ۽ هي مقام هن جي ابن ڏاڏن جا مقام هئا. هن پانيو ته هو شاهه شهيد جو فقير هو ۽ هيءَ ويڙهاند مغل لشڪرين سان هئي. لاڪا خود حيران هئا ته هي همراهه جنهن جو هنن سان نه تاجي نه پيٽي سو هنن سان گڏ، هنن لاءِ ائين وڙهيو جيئن ڪو لاڪو به نه وڙهيو. جڏهن پوليس جو گهيرو ٽوڙي، هن پير جانڻ شاهه تي لومڙ ڪئي، تڏهن هن جي من ۾ ماستر جا اهي لفظ ٻئي هُريا: "انگريز وڏيري جي ڪلهي تي چڙهيو ويٺو راڄ ڪري!"

پير جانڻ شاهه جيسين پنهنجو پستول سنڀالي، تنهن کان اڳ هن جي ڪهاڙي، هُن جي مغز کي ڦاري ويئي، ۽ پوءِ اوچتو مات تي ويئي. فئر بند تي ويا... فقط اهي لفظ هن جي ڪن پيا ته "ٻيلي لاڪا ڏاڍا مڙس آهن!"

نورل کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي ته هن کي جنهن ڪنهن پاڪر چوتي پاتو: هو پاڻ ته لاڪو ڪو نه هو پر هر ڪنهن لاڪي جي پاڪر هن جي ڦڻَ ۾ اها سرگوشي تي ڪئي ته تون اسان جو آهين، اسين تنهنجا آهيون. ائين به ٿيندو آهي پائو ته رت جي رشتن بنان به ڪي مِٽ تي پوندا آهن. هن جي اکين کي انهي سرگوشي پوسرائڻ شروع ڪيو ۽ ڪنهن ڏنڊ مان هن ڏٺو ته ڏکيل ماڻهن کي ڪٽن تي سمهاري شهر نيڻ جون تياريون پئي ڪيائون. هن جي سڄي بدن ۾ پنواتيون پئي پيون. هن سوچيو ته آءٌ شايد ٽڪجي پيو آهيان. ان مهل هن هڪ پيو پڙڪو ٻڌو:"ماستر، نورل کي ننڊ اچي ويئي آهي... تون خبر ڪر ته ٽاٽي وارن ڇا چيو؟"

۽ پوءِ هن ماستر جا لفظ ٻڌا: "پوليس صوبيدار پاڻ ڪو نه هو پر مون رپورٽ درج ڪرائي ڇڏي آهي... پوليس سموري پنوهرن جي ڳوٺ چڙهي ويئي آهي... يارو پنهور واري خون جي واردات تي... وڏيرو گهرامر پنوهرن جي ٻانهن ڪٽي ويو..."

7

هن جي من ۾ اونده دَتُ هنيو پئي هئي. انهيءَ اونده ۾ ڪنئين پاڇولا هئا- خوف، بيوسي ۽ نفرت جا پاڇولا. جن جو اصل جسم هن جي پهچ کان ٻاهر هو. رکي رکي اهي پاڇولا، دَتَ- هاٿا، پاڻ - وهيٽا، هن جي اکين جي لڙڪن جي ڏنڊ ۾ يارو، جو لاش بڻجي تي ويا. جنهن جي هڪڙي اک اڃا تائين هن کي گهوري رهي هئي. هن اک ۾ نهارڻ، ڪجهه ڳولڻ، ڪجهه سمجهڻ، ڪجهه پروڙڻ جا ڏاڍا جتن ڪيا، پر اها پنڊ پهڻ اک هن کي ڪجهه ٻڌائيندي به خاموش هئي، ڪجهه سمجهائيندي به بي سمجهه هئي، ڪجهه ڏيکاريندي به بي نور هئي. جڏهن ڪا سمجهه ڪا پروڙ هن جي ذهن ۾ جاڳ بڻجي آئي، تڏهن ان اک جي ماٺڪي مٿي ڇڪجي بي نور پهڻ بڻجي ويئي: ان وقت هن، ڪنجهي جي وٽيءَ جهڙو آواز ٻڌو: "آئي آئون گهوري وڃانءِ، اڪيون ته کول... مائي، مون کي ته اڃي مئو اهو وهم وينو ته تون وڃي الله کي پر تينءَ...!"

مهروءَ اڪيون هري هري کوليون، پر سامهون وينل زائفان تي نظر پوندي ئي، وري زور سان بند ڪري ڇڏيائين. هن جي دل ۾ وري سير پئجي ويئي، ان سير مان ڦُٽندڙ رت، هن جي اکين ۾ لڙڪ بڻجي آيو.

"رن ڪُتڙ!" هن کي پنهنجا اهي چيل لفظ ياد آيا. هن کي يقين نه آيو ته اهي لفظ هن کي رڳو ياد آيا، يا هن جي چپن وري چئي ڏنا.

" ڇوري، مون کي جيڪي گاريون ڏيٽيون هجنئي، سي ڏئي وٺ. پر رب جو پلاند اٿئي، اکيون ته کول: تون جي ائين ساڻي تي پئي هوندينءَ ته رئيس نندو منهنجو چوٽ پٽي اصل اگهاڙو ڪري ڪيندم!"

مهروءَ جي اکين ۾ لڙڪ گهڻو وقت جالي نه سگهيا. ۽ ڇپرن جا بند ٽوڙيو، هن جي ڳلن کي اورانگهڻ لڳا. "ائي مُئي، ڇو پئي پنهنجا ڳچ ڳارين: جيڪي ٿيو سو ٿيو. پنهنجي ڪئي جو نڪو ويچ، نڪو طبيب جي منهنجي ميچو ها ته

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪي رئيس ڪاوڙجن ها، نڪي اهڙا هاجا ٿين ها... هاڻ، ائين اونڌي منجي ڪرڻ سان ڪو يارو وري جيئرو ڪو نه ٿي پوندو... رئيس وڏي ٿي چيو ته پنوهرن پنهنجي پاڻ سان ڪئي آهي. جي سنئون سنواتو سگ ڏيڻ لاءِ "ها" ڪن ها ته هرو ڀرو ماڻهن مارڻ جو ڪو هن کي شونق ڪو نه هو... هاڻ اُٺ، اهي نخرا ڪو نه ٽا ٺهن... اچي هان هي پاڻي پيءُ، پنهنجو جيءُ سجو ڪر ته آءٌ وڃي رئيس ننڍي کي جاڻ ڪري اچان! ٻه ڏينهن، ٽي راتيون، حرام جو آرام ڪيو هجيس... جيڏي مهل اچي ته پڇي ته پلا جي نٽي هوش ۾ اچي ته شهر کان ڊاڪٽر کي وٺي اچان... اصل سڪ ڦٽو پيو اٿس... ڏاهي ٿي، هاڻ انگل ڇڏ...!"

ڪنجهي جي وٺيءَ مان اٿندڙ اهي لفظ متر ڪن وانگر هن جي دل ۾ ڪهرام مچائيندا رهيا. پر هاڻ هن جي اکين مان وهندڙ لڙڪ بند ٿي ويا. هن جون منيون پيڙجي ويون. نفرت ڳنڍ ٻڌجي هن جي نڙيءَ ۾ ڦاسي پئي. هن جي دل عجيب رفتار سان ڌڙڪڻ لڳي. هن جي ڪنن ۾ رت ڦوڪجي، دڙهيا هڻڻ لڳو. هن جي ڪنن مان ڄڻ دونهان نڪرڻ لڳا ۽ پوءِ هن ۾ الائي ڪٿان طاقت آئي. هن ڇال ڏيئي، پنهنجا ٻئي هٿ ڪٽي زائفان جي چُنڊن ۾ وڌا. مهرو ڄڻ چتي ٿي پئي: هن جي ٻانهن ۾ جيتري سگهه هئي، ان سان هن جي چنڊن کي پٽيندي، ڏوندا اڙيندي رهي. سندس چپن ۾ ۽ ڏندن مان بار بار اهي لفظ چيرجي نڪرندا رهيا: "رن ڪُتڻ... رن ڪُتڻ... رن ڪُتڻ..."

"اٽي مئي، ڪهڙو ڄڻ پيئه... ڇڏ منهنجي چنڊن کي... اڙي گهوڙا ڙي.."

هن جي چيٽن ڄڻ مهروءَ جي نفرت کي ڪا نئين مهميز ڏيئي ڇڏي، ياروءَ جو رت هن جي اکين ۾ لهي آيو هو. هن کي ائين چنڊن کي ڇڪيندي، هن ڪٽ کان هيٺ ٽپ ڏنو. مائي گهلجي، ڇڪجي، اهڙيءَ طرح اونڌي لڙڪي پئي، جو سندس ڌڙ ڪٽ جي پيرانديءَ تي هو ۽ سندس سسي ڪٽ جي پاڳي ۽ ايس جي وچ ۾ لڙڪيل هئي، پر سندس وار مهروءَ جي هٿن ۾ سوگها هئا. مهرو پوري طاقت سان وارن کي هڪ جهٽڪو ڏنو ته گهنڊيدار وارن جو هڪ مُچو سندس هٿن ۾ اچي ويو هوءَ ٽاٻڙجي پويان ڪري پئي. ان وقت هن دانهن ٻڌيا" "اڙي الاڙي.. اڙي مري ويس... گهوڙا...!"

مهرو پاڻ سنڀالي اٿي، ۽ اکين جي ڏنڊ کي جهٽڪيندي ٻئي هٿ ڪٽي مائيءَ جي نڙيءَ ۾ وڌائين. هن کي گهوگها ڏيندي مائيءَ جو ڪنڌ مٿي ڪٽي، سندس مٿو زور سان ڪٽ جي پاڳي سان هٽندي، ڦريون پيرو زور سان رڙ ڪيائين: "رن ڪُتڻ...!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڻ جي ڀاڳي سان مائيءَ جي مٽي ٽڪرجڻ سان "ڌبڙڪ" جو گهگهو آواز هن جڏهن ٻڌو اُٿيو ڪري ڇڏيو ۽ ور ور ڪري هن جو مٿو ڀاڳي سان هٽندي رهي "رن ڪٽڻ... رن ڪٽڻ..." جا لفظ جڏهن هن جي زبان تي چنبڙي پيا هئا!

اوچتو هن جا هٿ بيهي رهيا. مائيءَ جي مٽي مان ڦٽي نڪرندڙ رت جي آلاڻ محسوس ڪري، جڏهن پاٺيهي پاڻ بيهي رهيا. هن کي يقين نٿي آيو تہ اهو رت هو. عجب ۽ حيرت مان، هن هٿ مائيءَ جي سسي مان ڪڍي، پنهنجي سامهون آندا: ڳاڙهو ڳاڙهو گهاٽو ڪارسرو رت. هن جي هٿن جي ترين مان هن کي گهورڻ لڳو. اهو رت ڏسي هن کي پنهنجي ڀاءُ يارو،ءَ جو ڇهچ ڳاڙهو رت ياد آيو. اها ياد ايندي ئي، هن جي ٽنگن مان ست ڇڏائي ويو. هن جي پيٽ ـ وَٽن ۾ ڪو جذبو اُبڙڪو ٻڌجي ايريو ۽ هوءَ اتي ئي ويهي آت ڏيڻ لڳي. هن جو سارو وجود جڏهن ٻاهر اچڻ لاءِ آتو هو. لڙڪن جو احساس، هن جي اندر اٿندڙ ڀنواٽين ۾ سمائجي ويو. انهيءَ ڏنڌ مان هن مائيءَ جي ٻي سڌ مڙهہ ڏانهن نهاريو.

"هي مون ڇا ڪيو؟!" اهو سوال هن جي نگاهن ۾ پوسرڻ لڳو. هن جي دل ۾ هڪ وڏو خال پيدا ٿي پيو ۽ پوءِ اهو خال هيٺ لهي، هن جي پيٽ ۾ هڪ اڄاتي خوف جي ڪڏ ٻڌجي ويو. هن جي دل چاهيو تہ هوءَ رانياٽ ڪري روئي، اوڇنگارون ڏئي،سڏڪا ڀري، پار ڪڍي.. "يارو... منهنجا ياٽڙا يارل... منهنجا ادل...!"پر هن کي ائين محسوس ٿيو جڏهن هن جي اندر ڪا شئي مري ويئي، جيڪا هن جي پنهنجي وجود جو هڪ حصو هئي.

اوچتو هن پري کان ايندڙ قدمن جي آهٽ ٻڌي، هن جي سموري جسم ۾ ڪا ڪنوڻ ڪڙي ويئي.هن کي رڦٽي وٺي وئي. ڊنل هرڻيءَ جيان هن هيڏانهن هوڏانهن نهاريو. ڪٽ تي زائفان جي اجرڪ تي نظر پيس. جهپ هڻي اجرڪ ڪڍي، پاڻ کي ان ۾ ويڙهي هن دروازي کان ٻاهر لوهہ پاتي، سامهون وڏو اڱڻ هو. اڱڻ اڱيان ڏيڏي هئي ۽ ڏيڏيءَ کان ٻاهر... ان تي هن سوچڻ بہ نٿي گهريو!

اڱڻ ٽپي، جڏهن مهرو ڏيڏيءَ ۾ پهتي، تڏهن هن جي ٽنگن مان ساهہ نڪري ويو. هڪڙو دنير مڙسالو هڪڙي مُوڙي تي ويٺو هو. در کي تاڪي چڙهيل هئي ۽ در جي اوٽ ۾ هڪ بندوق ۽ هڪڙي ڪهاڙي رکيل هئي.

"مائي بابا... ڪيڏانهن؟"

هن چوڻ چاهيو تہ "ٻاهر" پر هن جي چپن مان ڪو بہ آواز نہ نڪتو. هن جي نڙيءَ ۾، هن جي ساهہ جي ڳنڍ، ائين اٽڪي پيئي جو هن جو هيٺيون ساهہ هيٺ، مٿيون ساهہ مٿي رهجي ويو...پوءِ هن پنهنجي پويان ڪنهن جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساهہ جو هانبارو ٻڌو. ٻن ٽلهين سگهارين ٻانهن ڪٽي هن کي ڀاڪر ۾ مٺي ڪنيو. ڪوڙڪي ۾ ڦاٿل پکيءَ وانگيان، هوءَ انهن ٻانهن ۾ ڦٿڪڻ لڳي. انهن ٻانهن جي سگهہ کان وڌيڪ هن کي انهن ٻانهن جي وارن جو احساس ٿيو ۽ هن جي جيپ جي اسٽيئرنگ جي چوڌاري وڪوڙيل وارن سان جهنجهيل ٻانهون ياد اچي ويون.

"رئيس، توهين هلو اندر... ٻاهر جي ڪا ڳڻتي نہ ڪريو..." دنير مڙسالي جي آواز جو پڙاڏو مهروءَ ان مهل ٻڌو جڏهن رئيس ننڍو ڏيڍيءَ کان مڙي پڊر ۾ پهتو. هاڻ هن جي ڪنيراٽين پاڻ پتوڙڻ بہ ڇڏي ڏنو. ڊپ اجرڪ جي اوڇي جيان هن جي وجود کي ويڙهيندو ويو ۽ حياءُ سڏڪو بڻجي، هن جي دل کي لوڙهي ويو. پر پوءِ اوڏي مهل هن پهرئين ڦٽر جو آواز ٻڌو.

8

ٻيلي جا وڻ، هن جي خيالن سان گڏ، پوئتي سِرڪندا ٿي ويا- ٽڪرا ٽڪرا، اوچتا اوچتا . هن کي ائين محسوس ٿيو تہ هن جي اندر ۾ بہ خيالن جو ڪو گجگاهہ ٻيلو هو جيڪو هِن ٻيلي وانگر ڪُٽڻ جوڳي ڪو نہ هو. هِن ٻيلي وانگر، هن جي خيالن کي ڪو سڌو سنواٽو رستو ڪو نہ هو. رڳو ٻيچرا هئا، جيڪي اوچتو سامهون ٿي آيا ۽ اوچتا گم ٿِي ٿي ويا. هن کي رکي رکي اهو خيال ٿي ٿيو تہ هو واٽ وڃائي ويٺو هو. گهوڙي جو لغام برابر هن جي هٿ ۾ هو پر جڏهن ڪو نئون ٻيچرو سامهون ٿي آيو، تڏهن هن پنهنجي ارادي بدران گهوڙي جي ارادي تي لغام کي موڙي ٿي ڇڏيو. هر نئين ٻيچري تي، هن کي ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ ڪُڪين وٽ رکيل بہ هٿ، وڌيڪ پڇي ٿي ويا، ۽ ڪو دٻيل دٻيل ساهہ هُن جي ڪياڙيءَ جي آسپاس، هن جا وار ڪانڊارڻ ٿي لڳو ۽ هو خيالن جي ٻيلي مان موٽي، حقيقت جي هُڙيءَ ۾ موٽي ٿي آيو. هن جا ڪن وري ڪتن جي ڀونڪ جهٽڻ لاءِ وڌيڪ سَرلا ٿي ٿي ويا. هاڻ ڪتن جي ڀونڪ توڙي گهوڙن جي سنبن جي ٽاپڙ ٽاپڙ ٻڌڻ ۾ ڪا نہ ٿي آئي، پر ڪنهن اوچتي راتاهي جي ٽاپڙ ٽاپڙ هن جي دل ۾ اجا تائين ڌڙڪڻ نہ ڇڏيو هو. ڪنهن هلڪي کُڙڪي، ڪنهن پکيءَ جي چيٽ، ڪنهن گدڙ جي اوچتي اوناڙ تي هن جو سڄو بدن سيٽجي ٿي ويو. سندس هٿ هَني ۾ وڌيڪ زور سان ڦهي ٿي ويو سندس گوڏا گهوڙي جي ڪُکين ۾ وڌيڪ زور سان ڪُپي ٿي ويا، ۽ ٻيلي جا وڻ ٽڪرا ٽڪرا پوئتي سِرڪڻ ٿي لڳا. روشني ۽ پاڇولن جي ان ٽڪري متا ستا هاڻ هن جي اکين کي ٿڪائي وڌو هو. گهوڙي جي هانباري مان بہ هن سمجهيو تہ جيڪڏهن اجا ڪجهہ وقت هو ائين ئي هلندا رهيا تہ گهوڙو اُٿ مري پوندو. پوءِ وڏيري گهرام جي ڪتن کان بچي نڪرڻ محال هو. جيڪڏهن اتي ئي هڙيءَ ۾ ڪتي ڊابو ڪن، تڏهن بہ ساڳيو جوکم

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪٽيل هو. پر وهڻ جي مري پوڻ کان اهو جوکم گهٽ جوکائتو هو. پوءِ به جيسين ڪارتوس آهن، تيسين ماشامولا...

جڏهن هن مهروءَ کي گهوڙي تان هيٺ لاٿو تڏهن نما شام جا پاڇا وهيٺا ڪرڻا. هن جي منهن کي اهڙو رنگ بخشي ويا، جو نورل کي پنهنجي سموري بدن ۾ ڪا ڪنوڻ محسوس ٿي. هن جي دل ۾ اهڙو ڌهڪو پيدا جو ويو جو هو ڊڄي ويو ته مون کي الائي ڇا ٿو ٿئي. رت هن جي لوندڙين ۽ ڪنن جي پاپڙين ۾ اُپامڻ لڳو. اندر ئي اندر هن جو ماس رڌڻ لڳو. هن کي پنهنجي ڪلهن ۽ ڏورن جون مُشڪون ڦنڊنديون محسوس ٿيون. هوءَ منهنجي اها رڌٿي ڏسي نه وٺي. اهو سوچي، هن کي گهوڙي تان لاهي، هو هن کي پُٺ ڏيئي بيهي رهيو.

"گهوڙي جهٽ هتي ترسون ٿا، نه ته گهوڙو مري پوندو..." هن ڄڻ پنهنجو پاڻ کي چيو.

"ڀلي..." مهروءَ مختصر جواب ڏنو.

گهوڙي جي هَني هيٺان ڪيس ڪڍيءَ، هن ڪپڙن جي جهُنڊ وٽ، وڇائي پوئتي موٽ ڪاڏي ۽ گهوڙي کي لغام کان وٺي، هڪ پاسي لڙي پيو.

"ٻڌو ته.. اڄ ڏاڍي لڳي اٿم..." مهروءَ هٻڪندي چيو.

هو اتي ئي ڄمي ويو. هن کي پاڻ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي. هن اهو به ڪو نه سوچيو ته زال ذات اڪيلي، آوس ڊڄندي ۽ خاص ڪري مهرو جنهن وک وک تي، موت کي مُنهان منهن ڏنو هو. نورل جي دل ۾ هن لاءِ اٿاهه پيار پرجي آيو.

"سامهون لئين جي هن پر شاخ تي پاڻي پر پاڻ وٽ ته ڪو ٿانءُ به ڪونهي.. ٻُڪن ۾ پاڻي پيئڻو پوندو." هن وري به ڄڻ پاڻهي پاڻ سان ڳالهايو. هن کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته هو هن سان سڌو سنئون ڪيئن ڳالهائي: "مهرو" ڪري سڏيس، يا ٻيو ڪجهه زائفان سان ڪيئن ڳالهائبو آهي، ان تي هن ڪڏهن سوچيو به ڪو نه هو.

شاخ تي پهچي، هن گهوڙي کي پاڻي پيئڻ لاءِ ڇڏي ڏنو ۽ لغام هَني ۾ هٽي ڇڏيائين. پوءِ پاڻ شاخ جي ڪناري تي، اوڪڙون ويهي، ٻنهي هٿن جو ٻُڪ ٺاهي پاڻي پيئڻ لڳو. پاڻي پيئنديءَ، هن تيڏيءَ اک سان مهروءَ ڏانهن ڏٺو: مهروءَ ٻنهي هٿن بدران، هڪڙي هٿ جو ٻڪ ٺاهي، پاڻي تي پيتو ۽ ٻئي هٿ سان، ڪلهي وٽ اجرڪ کي اهڙيءَ طرح جهليو هئائين جو اجرڪ هن جي منهن جي چوڌاري گول دائرو ٺاهي بيٺي هئي. ڪاري نيري ڪکر واري اجرڪ جي گول دائريءَ ۾ مهر . . هن کي ائين لڳو جيئن ڪارن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيرن ڪڪرن ۾ چنڊ ٻهڪندو جرڪندو آهي. هن جي دل ۾ وري ڌهڪو پئجي ويو. هن کي وري سمورو رت پنهنجي منهن ۾ مڙندو محسوس ٿيو. پاڻي پيئڻ تان هن جو ڌيان هٽي ويو ۽ هڪ مان پاڻي هن جي چپن ۾ اوتجڻ بدران، هن جي ڄاڙيءَ وٽان هن جي ڀهراڻ ۾ اوتجي ويو.

اوڏيءَ مهل هن مهروءَ کي اتوڙجندو کنگهندو ٻڌو. هن ڏٺو ته مهرو کل ۾ اچي چتڪي هئي ۽ کل کي روڪڻ جي ڪوشش ۾ اتوڙجي پئي هئي ۽ هڪ سان پنهنجي چپن کي ۽ کلڻ کي، لڪائڻ لڳي هئي.

هن جي چوري جهلجي پوڻ تي، هن کي به کل اچي ويئي، ۽ هو بي اختيار ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳو. مهرو به اجرڪ جو پلاند. نڪ تائين آڻي کلندي رهي. هن جون رڳو اکيون ٿي نظر آيون پر هن کي اهي کلندڙ اکيون ڏاڍيون وڻيون. هن جي دل چاهيو ته هو انهن کلندڙ اکين ۾ گهوري گهوري نهاري، انهن کي پنهنجي جيءَ ۾ جايون ڏيئي ڇڏي، جيئن انهن اکين جي کل هن جي پنهنجي جيءَ جو حصو بڻجي وڃي.

ان مهل گهوڙيءَ شاخ مان ٻوٽ ڪڍي، ڦونگار ڏيئي، پنهنجي ڊوڙ ڪرڻ جو اعلان ڪيو ته هنن ٻنهي کان چرڪ نڪري ويو. هو ٻئي ساڳئي وقت اٿي بيهي رهيا. نورل گهوڙي جي هني مان لغام ڪڍي، کيس توبرو چاڙهي، لغام هڪ کٻڙ ۾ اٽڪائي ڇڏيو. مهرو چپ چاپ هن کي ڏسندي رهي. هو هن جي نظرن کي پنهنجي پٺ ۾ کپندو محسوس ڪندو رهيو پر الائي ڇو منهن ورائي هن کي ڏسڻ جي آرزو پوري نه ڪري سگهيو.

"تون ويهه آئون اجهو آيس..." هن پويان نهارڻ بنان ٿي چيو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته اهي لفظ ڏاڍا اوپرا هئا: هن "مهرو" چئي، هن کي سڏڻ گهريو ٿي، پر هن جي زبان هن جي دل جو ساٿ نه ڏنو. هن کي اهو لفظ "تون" ڏاڍو کهرو ڏاڍو ٻسو ۽ اوپرو لڳو. پر حُجت ۽ پنهنجائپ تي اچا به هن جي همت نه ٿي. ڪيترائي مونجهارا هن کي وڪوڙي ويا. هڪ پل اڳ، جڏهن هوءَ کلي هئي ته اهي مونجهارا غائب ٿي ويا هئا ۽ پنهنجائپ هن جي سموري بدن ۾ ڪر موڙي آئي هئي، پر اُهو پل گذري ويو ۽ مونجهارا ۽ اوپراڻ ڪر کڻي بيهي رهيا.

شام جا پويان پاڇا هُڙيءَ جي وڻن جي پاڇولن ۾ وچڙي پيا هئا. پکي پکڻ پنهنجي آکيرن ۾ موٽڻ کان اڳ پير وارين ٽارين تي ويهي، پاڇولن جي رنگ بدلائڻ واري سمي کان اڳ واريون لاتيون لنوڻ لڳا هئا. وهين جو هڪ ولر هن جي اڳيان پڙڪو ڪائي اُڏاڻو: ڪجهه هڪڙي پاسي لڙيا ته ڪجهه ٻئي پاسي.

سامهون هڪڙي وڻ کي ٽُڪينديءَ هڪ ڪانڪٽي انهيءَ پڙڪي تي چرڪ پريو ۽ پنهنجي رنگا رنگي پرن کي ڪوئيءَ هڪ پاسي لوهه پاتي. پويان ڳيرن جي گهو گهُو ۽ بين پکين جي چڙڪار پاڇولن کي بدلائڻ لڳي هئي. نورل کي به ٽي وليون چيڙن جون نظر آيون. وچ وچ ۾ نوهه جا پيلا پيلا ڏينا ڪر ڪنيو بيٺا هئا. هن تڪڙو تڪڙو چيڙن ۽ ريڙين سان جهول پريءَ پوئتي موٽ ڪاڏي

مهرو ڪيس تي سچي اجرڪ ۾ ويڙهي سيڙهي ليٽي پئي هئي. هڪ ٻانهن ڪنڌ هيٺان هيس، ٻئي هٿ ۾ اجرڪ جو پلاند جهليل هئس، جيڪو هن گوڏن کي ويڙهي چڏيو هو. ائين ٽي پانيو چڻ ته ائين اجرڪ کي ٿاهيندي ٿاهيندي هن کي ننڊ اچي ويئي هئي. سندس اکين جا ڇپر جڻ ته ٽڪ ڪان ڳورا ٿي ڍري پيا هئا. نورل کي اهي بند اکيون کليل کلندڙ اکين کان به وڌيڪ وڻيون. هن کي پنهنجي دل وري ڦڏجندي محسوس ٿي. هن جي ڪلهن جي مشڪن ۾ اڻ ـ لکي جنبش آئي ۽ سندس سموري جسم ۾ پکڙجي ويئي:

"ڏاڍي ٿڪجي پئي هوندي" هن سوچيو.

هن هيٺ جهڪي، چيڙ جهول مان ڪيس تي لاهي وڌا ۽ پاڻ هڪ ڪنڌ ڪان ويهي رهيو. هو اجا ويٺو مس ته مهرو اٿي ويئي.

"ڏاڍي دير لاتوَ..." مهروءَ جي آواز ۾ شڪايت جي بدران اون ۽ ٻُکتي هئي.

"اچي هان، به ٽي ريڙيون ڪائي، هانءَ سچو ڪر... بک لڳي هوندءِ... هُڙيءَ ۾ بيو ڪجهه ڪو نه هو. سِگر هئا پر ڪچا هئا..." هن کي چيڙ ۽ ريڙيون آڇيندي الائي ڇو لڄ پئي آئي. ڦڪائي لڪائڻ لاءِ هڪڙو چيڙ ڪٽي پاڻ ان کي چڪ هنيائين.

"متان کائو..." مهروءَ ذري گهٽ رڙ ڪندي چيو. "اهي نانگ ـ ولين جا چيڙ آهن... پيٽ ۾ سور ڪندا آهن..."

"پر پيٽ جي باهه ته اجهائڻي آهي..." نورل چيڙ وات مان ٿوڪاريندي چيو.

مهروءَ اجرڪ جي اندران هڪ هَڙ چوڙيندي، ٻاجهر جو سچو ڍوڍو ڪڍي سندس اڳيان رکيو:

"ادي نوران... ماستر جي گهر واريءَ هلندي مهل، هيءَ هڙ ڪڍي هٿ ۾ ڏني هيم... هينئر ڪوليم ته ڏنم ته ماني هئي..."

هو ڪا گهڙي، ڍوڍي کي گهوريندو رهيو. هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته اهو ڍوڍو ماستر جي پيار ۽ پناهه جي آخري سوکڙي هو. اها سوکڙي هن جي نڙيءَ ۾ پيار جي ڳنڍ ٻڌجي ويئي ۽ هن جي دل کي جهوري ويئي. هن جون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڪيون پوسرڻ لڳيون. هن ان جهوريءَ کان ٻچڻ لاءِ چيو: ”تون به ته ڪاءِ...“

هن ڏٺو ته مهرو لڄ کان سچي ڳاڙهي ٿي ويئي.

”نه نه... اوهين ڪائو...“ مهروءَ پڻ پڻ ڪندي چيو.

”آءَ ته اهڙو بکيو آهيان جو حرام جو ڪو پور به بچي... سچو ڏينهن لنگهڻ تي گذريو آهي...“

”ته پوءِ سدا ڪائو...“ لڄ کا مهروءَ جو آواز نه پيو اُڪلي.

”۽ تون ايئن بک ئي بک تي...!“

”سچي، اوهين ڪائو... مون کي بک ڪانهي...“ هاڻ مهروءَ جي آواز ۾ هڪ نئون ڳڻ هو جنهن کي هو سمجهي نه سگهيو.

”ته پوءِ آئون به ڪو نه ڪائيندس... مون کي به بک ڪانهي...“ هن ڊوڙوي کي مهروءَ ڏانهن سيري چڏيو.

۽ پوءِ ٻنهي جا هٿ ساڳئي وقت مانيءَ ڏانهن وڌيا ۽ ٻنهي کان کِلَ نڪري ويئي. ان کل سموري اوپراڻ کي ٽڙي چڏيو ۽ سموريون وڇوٽيون وچ مان نڪري ويون. سمورا فاصلا ٽئي ٿي ويا. پر نه هڪڙو فاصلو اچا باقي هو: روايت جو فاصلو: وڏندڙا ونده جو فاصلو جنهن جي پريئن پر. خبر ناهي ته ڇا هو. هن ان فاصلي تي سوچڻ نئي گهريو پر وڏندڙا ونده انهيءَ فاصلي کي هڪ جسم ڏيئي چڏيو هو. جيسين روشني هئي، تيسين اهو فاصلو فاصلو ڪو نه ٿي ڀانيو پر هاڻ اهو فاصلو ڇپري جي ڇيٽ وانگر. هن کي چرڪائي رهيو هو ۽ هن کي ماستر جا اهي لفظ ياد اچڻ لڳا: ”نورل، هتان اڳتي وڃين يا پوئتي، اهو فيصلو تو کي ڪرڻو آهي... پر ياد رک ته هر فيصلو بندوق جي گوليءَ وانگر اٽموٽ آهي...“ ۽ پوءِ هن کي اهو فيصلو ياد آيو جيڪو هن لاکن جي ڳوٺ ڪيو هو...

... ...

ماستر جي لفظن تي پهرين ته هن کي اعتبار نه آيو. پر جڏهن انهن لفظن جي گنڀيرتا هن جي ذهن ۾ جاءِ ورتي، تڏهن هو اُپو ٿي ويو.

” ماستر، ڇا چيئه؟“ هن اهو سوال نهايت آهستي ڪيو هو پر خود سندس ڪنن ۾ انهن لفظن جا پڙاڏا ٻُرڻ لڳا.

” ڪجهه ڪونهي، نورل.. تون ٿڪل آهين. گهڙي ڪن آرام ڪري وٺ ته پوءِ پنڌ کي ڇڪيون...“ ماستر ڏيرج مان چيو پر هن کي محسوس ٿيو ته ماستر جو آواز ڏڪي رهيو هو. ماستر هن کان ڳالهه لڪائي نه سگهيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"يارو پنهور منهنجو سنگتي هو ماستر! منهنجو ڀاءُ هو... تو کي تہ سچي خبر آهي. پوءِ بہ مون کان لڪائين ٿو... ڇا ٿيو ياروءَ کي؟" هن جي آواز ۾ اهڙي سختي اچي ويئي. جيڪا هن کي پاڻ ڌکي لڳي. پر هن جي اندر ۾ جيڪو طوفان متل هو تنهن هِن جي مت کسي ورتي هئي. ان طوفان ۾ رت جي دريا پئي چوليون ڏنيون، جن هن جي سموري وجود کي لوڙهڻ شروع ڪري ڏنو هو.

"وڏيري گهرام پنوهرن کان ياروءَ جي پيڻ جو سگ گهريو هو پنهنجي پٽ گلڻ خان لاءِ، پنوهرن جواب ڏنس. ٿيءَ رات وڏيرو گهرام ڀانهن زوريءَ کڻي ويو: يارو گهر ۾ هو. وڏيري جي شاهينگن ياروءَ کي اُڦٽ ماري وڌو... پوليس وڏيري گهرام جي چرچ تي پنوهرن تي چڙهي آئي آهي... پرئي مڙس جيوڻ، ميرڻ ۽ هڪ ٻن ننڍن نيڻن کي جانچ ۾ کڻي ويئي آهي...."

ماستر ڳالهہ ختم ڪئي. ماٺ ٿي ويئي. ڳالهہ اعتبار جهڙي ڪا نہ هئي. پر سيني کي خاطري هئي تہ ڳالهہ سچي هئي. لاکن سان جيڪي پير جانڻ شاهہ ڪئي هئي، سا بہ اعتبار جهڙي ڳالهہ ڪا نہ هئي، پر سچي هئي. وڏيرو گهرام تہ پير جانڻ شاهہ کان بہ رتيون ڪسر هو. سچي ٿر ۾ هن جو ڌمڪاءُ هو. هن جي نالي ٻڌڻ سان ئي غريب غربو سراپجي ويندو هو. ائين ديناداستي ڪنهن جي ننگن ۾ هٿ وجهڻ ۽ وري مٿن ئي پوليس چاڙهي اچڻ گهرام خان کان سواءِ ٻئي ڪنهن جو ڪم ٿي نہ ٿي سگهيو. نورل بہ ڪا گهڙي ماٺ ٿي ويو. پوءِ هو اُٿيو هو سڄو پئي ٿڙڪيو. هن جي اکين اڳيان انڌ اچي ويو هو رت هن جي لوڙن ۾ پئي ٽهڪيو ۽ هن جي ٽنگن مان ڄڻ سمورو ست نڪري ويو هو. ٿورو اڳتي وڃي هو پيٽ کي هٿ ڏيئي، ويهي رهيو. جڏهن ڀرين اُلٽي آيس، تڏهن هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ هن جون سموريون نسون ڦاٽڻ تي هيون، ۽ هن جي اندر جيڪي ڪجهہ هو۔ دل، ڦڦڙ آنڊا، گجيون۔ سي ٻاهر نڪري ايندا. هو آٽ ڏيندو رهيو. ڪارو ڪارو زهر اوڳاريندو رهيو. هن جو سڄو جسم پگهر ۾ شم ٿي ويو هو. هن جي نرڙ جو پگهر هن جي اندر الندڙ هر زلزلي کان پوءِ، نئين سر هن جي نرڙ ۽ ڪياڙيءَ ۾ گڏ ٿيندو ويو!

ماستر هن جي پٺن تي هٿ گهمائيندو رهيو پر هن جو ڀراڻ هن جي پٺن ۾ چنبڙي پيو هو. هر آٽ، هر اوڪاري کان پوءِ نورل جي بدن ۾ نئين سر ڏڪڻي پئجيو ٿي ويئي. ماستر هڪ همراهہ کان اجرڪ ورتي، هن جي پٺن کي، چڳيءَ طرح ويڙهيندي، هن کي اٿاري، کٽ تائين وٺي آيو. اجرڪ جي پلاند سان، هن جي منهن جو پگهر اگهندي، ماستر پاٻوهہ مان چيو: "نورل،

هڪ وڏو اونهو ساهه کڻ... شابس، ائين... وري هڪ ڊگهو ساهه کڻي، گهڙيءَ لاءِ اندر جهلينس... هاڻ وري هڪ ٻيو ساهه کڻ...“

هن جي پيٽ اندر زلزلا هري هري ٿي ڍرا ٿيڻ لڳا. ماستر جي چوڻ تي، هڪڙو همراهه پاڻي جي ٿِل ڀري کڻي آيو. ماستر هن جي ڪنڌ کي مٿي کڻندي چيو: ”ڍڪ ڍڪ ڪري، سمورو پاڻي پي ڇڏ... هاڻ گهڙي کن لاءِ وري ليٽي پئو... شابس!“

نورل کي پنهنجي پاڻ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي: هي ڪهڙو تماشو کڻي مچايو اٿم... لاکن جو راڄ پنهنجي لاشن ۾ ڏڪيل همراهن کي سنيالي يا مون کي سنيالي... ۽ ماستر ڇا سوچيندو؟ لاکن ۾ ماتام متو پيو آهي ۽ هي ڏڪي رَنَ وانگر پيو اوڪارا ڏئي! واهه جو پنهنجي جگري يار ياروءَ سان ياري نڀائي اٿس!

ياروءَ جي ياد ايندي ئي، هن جون مُٺيون پيڙجي ويون ۽ ٽِپ ڏيئي اٿي ويٺو. ڪلهن ۾ ويڙهيل اجرڪ لاهيندي، هن پنهنجو منهن اگهيو ۽ ڪٽ تان لهي آيو. منهه ۾ ٽنگيل، پنهنجي ڪهاڙي کڻي ماستر وٽ آيو.

”ماستر، هاڻ الله واهي...“

”نورل، ڏاهو ٿيءُ: هڪ ته تنهنجي طبيعت ناچاق آهي، ٻيو ته ڳوٺ کان ٻاهر پوليس جو گهيرو آهي. تو کي ته پريان ئي سڃاڻي وٺندا. تون اڪيلي سر، راهه ويندي مارجي ويندين!“ ماستر جي آواز ۾ ڊپ سان گڏ، هن لاءِ ڳڻتي صاف ظاهر هئي.

”مارجي ويس ته چڙهيس آڳوڻي تان... مون کي ياروءَ جو پلاند ضرور ڪرڻو آهي.“ هن ٺر ٻار جيان، هٺيلي آواز ۾ چيو.

”گهرام خان جهڙي پاڻاريدار شودي سان پلاند ڪرڻ لاءِ، ڪهاڙيءَ کان وڌيڪ عقل جي ضرورت آهي نورل!“ ماستر هن کي ڇڙٻ ڏيندي چيو. ماستر کان سواءِ لاکن مان ٻه ڪجهه تجربيڪار همراهن هن کي گهٽو ئي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هو نه مڙيو. لاکن سان ته هن وڙُڪيو هو سي هن سان وڌيڪ حجت نه ڪري سگهيا. پوءِ جڏهن سيني کان موڪلايائين ته لاکن مان هڪ همراهه هڪ گهوڙو پلاڻي ڪاهي آيو. سندس هٿ ۾ هڪ دونالي ۽ ڪارتوسن جو پٽو هو.

”ادا، تنهنجا ٿورا ته لاهي ڪو نه سگهنداسون پر هي هٿيار جي تنهنجي ڪم اچي ته تنهنجي مِلڪ آهي!“

ماستر هن کي اڳيرو ڪرڻ لاءِ ڪافي پنڌ اڳتي نڪري آيو. پوءِ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مرڪلائيندي مهل، هن کي ياڪر پائيندي چيائين: ”هاڻي ڏٽيءَ کي پرتين، هن پيڊي کان ٻاهران ئي ٻاهران، اتر پاسي لڙي پئج... خدا ڪندو ته انهيءَ پاسي پوليس کي شڪ ڪو نه پوندو... آءٌ به سياڻي شام اول خير، پنهنجي ڳوٺ ويندس... اتان لانگهائو ٿين ته پنهنجو گهر سمجهجانءِ..“

....

نورل پنوهرن جي ڳوٺ پهتو پر هن کي اها خبر نه هئي ته عذر خواهي ڪنهن سان ڪري، هن کي ته اها به خبر نه هئي ته عذر خواهي ڪيئن ڪبي آهي. هن جو جيڪڏهن ڪو رشتو ناتو هو ته فقط يارو؟ سان، يا جيوڻ خان سان عليڪ سليڪ ڪندو هو. پنوهرن جي ڳوٺ ۾ جڻ راڪاس گهمي ويو هر ماڻهن جا ڪنڌ هيٺ هئا، ۽ اڌ مئن مڙهن وانگر پنهنجي ڪرت ۾ لڳا پيا هئا. هونئن جو ٻارن جون چلولائيون ڏسي، هن کي پنهنجو ننڍپڻ ياد ايندو هو سي ٻار به ماٺ هئا، جڻ ڪين مائرن ٻوٽاڙا چاڙهي ڇڏيا هئا.

هو ياروءَ جي گهر وٽان لنگهيو ته دل ۾ چڪ پئجي ويس. ساڳيو لوڙهو موجود هو پر اڄ انهيءَ ۾ هن جو يار موجود نه هو. گهڙيءَ لاءِ هن کي خيال آيو ته هميشه جيان هن کي سڏ ڪري: ”پائو يار محمد... او پائو يار محمد“ ۽ اندران آواز ايندو:”پائو ته شهر ويو آهي“ اهو سوچيندي ئي هن جو اندر وڍجي ويو. هن جي اکين ۾ لڙڪ بس ئي نه ڪن، ۽ هو تڪڙو تڪڙو ڳوٺ کان ٻاهر هليو آيو. پڇائون ڪندي، هو مقام ڏانهن لڙي پيو. پنهنجي سنگتي جي تازي قبر تي، هن جا وري ڳچ ڳڙي پيا. گهوڙو هڪڙي وڻ سان ٻڌي، بندوق ساڻ ڪري، هو پٿلي ماري، ياروءَ جي قبر اڳيان ويهي رهيو. جيئري انسان سان ته ياري هئس، پر مٽين مٽيءَ هيٺان پوريل هن يار سان جڻ هن جي روح جو رشتو پيدا ٿي پيو هو. هو الائي ڪيترو وقت اتين ويٺو رهيو پڻ پڻ ڪندو رهيو پنهنجي يار سان رهاڻ ڪندو رهيو پوءِ مٽيءَ جو ٻڪ ڀري، پنهنجي پٽڪي جي پلاند ۾ ٻڌي ڇڏيائين ۽ وڏي سڏ چيائين: ”يارو جي حياتي رهي ته رئيس گهرام خان ۽ گلڻ خان سان تنهنجو پلاند ضرور ڪندس- اهو تو سان منهنجو انجام آهي!“

هن کي ته اها خبر نه هئي ته گهرام خان يا گلڻ ڪٿي هوندا ۽ ٻانهن ڪٿي جهلي هئائون. گهرام خان جي ڳوٺ يا حويلي جي پڇا ڪرڻ به هرويرو پاڻ کي ڏنو ڪرڻو هو. هن جي تر ۾ ايتري حشمت ۽ هيبت هئي، جو ڪنهن اُڙئي ٿُڙئي ماڻهوءَ کان پڇا ڳاڇا ڪرڻ معنيٰ پنهنجي پاڻ کي هٿ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٺي اڙاڻو هو. اهو سوچيندي، هو گهرام خان جي ڪمدار جي پڇا ڪندو ڪري واري اوطاق تي پهتو. هن کي رڳو اهو ڊپ هو ته جيڪڏهن اوطاق تي ڪو اهڙو همراه هوندو جيڪو گلڻ خان سان گڏ ميڙي تي هو ته پوءِ هن کي سڃاڻندي ويرم ئي ڪو نه ڪندو. اهي ڳالهيون سوچيندو هو اوطاق تي پهتو.

اوطاق جي ٻاهران هڪ همراه کٽ تي ڪانپ ٻڌيو ويٺو هو. پيراندي ۽ کان دونالي بندوق ۽ ڪارتوس جو پٽو رکيو هو. کٽ جي پٽيان اوڏڪي پٽ وٽ ٻه دلا پاڻيءَ جا رکيا هئا. نورل ويجهو پهتو ته همراه ڪانپ ڇوڙي، بندوق ۾ هٿ وڌو، پٽو ڪلهي ۾ ڪري، کٽ تان لهي بيٺو. نورل وڌي سڌ سلام ورايو ۽ گهوڙي تان لهي پيو. هن جي پنهنجي دونالي ۽ کهاڙي پريان ئي پڌري هئي. پر هن بندوق ۾ هٿ نه وڌو نه ئي کهاڙيءَ ڏانهن ڌيان ڏنائين.

خوش خير عافيت ڪندي، ٻڌايائين ته هن جو نالو نور محمد هو. پير جانڻ شاهه بادشاهه جو مريد هو. رئيس گهرام خان کي ختمي جي ڪوٺ ڏيڻ آيو هو ۽ ڪجهه روبرو به رئيسن سان ڳالهائڻو هئس. ڳوٺ ويو هو پر اتي ٻڌايائون ته رئيس وڏو ته پوليس سان چڙهي ڪنهن پاسي ويو هو ۽ ننڍو رئيس اوطاق تي هو. پيو مڙئي خير.

گهرام خان جي همراهه کي به ڪي سڀ خبرون هيون. ان ڪري نورل جي ڳالهين مان هن کي ڪو شڪ نه پيو. هيڪاري نورل جو هن جي هٿيارن جي تعريف ڪئي ته همراهه جون واڇون ٽڙي پيون.

”ڀائو ڀلي ڪري آئين... سائين جانڻ شاهه بادشاهه جي خبر ٻڌي اصل پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي آهي. لاڪن پنهنجي ته قيامر ڪاري ڪئي آهي پر پنهنجي آل اولاد تي الله ۽ الله جي رسول جي غضب کي سڌ ڏنو اٿن. رئيسن سان ته ڏاڍي ياري هيس- هڪل ڪري ها ته اسين لاڪن کي اهي ڏينهن جا تارا ڏيکاريون ها، جو راج ٻڌن ها!“ همراه هن سان عذر خواهيءَ ڪندي چيو.

”بروبر بروبر... پر ادا، سائين بادشاهه کي ڏاڍو ماڻ هو ته يارن کي تڪليف ڏيڻ جي اجا مهل نه آئي آهي... پر پوءِ قسمت کي اهو ئي منظور هو...“

نورل کي ڪوڙ ڳالهائڻ ئي نٿي آيو... هن کي اهو ئي اُڌڪو هو ته هن جي ڪنهن اکر مان همراهه کي ڪو شڪ نه پئجي وڃي.

”ها ڀائو... ڀلا توهين هلو اندر... هٿ منهن ڌوئو ته آئون ڪمدار وڏي کي چاڙ ٿو ڪرايان... رئيس ننڍو ته نئين بنگلي تي آهي...“

” پوءِ ته ڏاڍي ڳالهه تي... نياپو به اهڙو آهي جيڪو روبرو ڏيڻو آهي... پوليس

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪمانيءَ سان رئيس جو رستو آهي، سو سائينءَ حڪم ڪيو تہ روبرو نياپو ڪجان... مون کي تہ اجا ہن ٽن پاسن ڏي وڃڻو بہ آهي." نورل ڏکو هڻيو.

"رئيس وڏو آهي ٿي پوليس ڪمانيءَ سان...!"

"پنوهرن واري جانچ ہر..." نورل وري بہ ڏُکو هڻيو.

"هاڻو اڄ ٽيون ڏينهن ٿيو آهي... ۽ رئيس ننڊ و تہ شڪ آهي..." همراهہ جي چپن تي اهڙي مرڪ آئي، جو نورل جو اندر ئي سڙي ويو. پر ٻاهريون ٻنو رکندي چيائين: "سچي ٿو چئين... پوءِ پلا سائينءَ جي چئي ڪيئن پهچائجي... سائينءَ تہ چيو تہ جواب وٺي موٽج!"

همراهہ گهڙي کن سوچ ۾ پئجي ويو... نورل وري ڏکو هڻيو: "مون تہ نئون بنگلو ڏٺو بہ ڪونهي... هن تر ۾ اڳي ڪڏهن لانگهائو بہ ڪو نہ ٿيو آهيان... هاڻ ڪا پلائي ڪر... منهنجو سونهون ٿي، بنگلي تي پهچاءِ... موٽ ۾ تو کي هتي ئي پهچائيندو ويندس!"

" نہ ياڻو اوطاق ڇڏيم تہ رئيس اصل صفا خون ڪري ڇڏيندم... پر هاڻ هيئن ڪر... هي پريان جيڪو ڊورو پيو ڏسجي نہ... او هُو هن اناس کان پريان، اتان ڪاہي پاسي ڊوري ۾ لهي پئہ... ڪوهہ کن جو پنڌ ٿيندو... ڊورو پورو ٿئي تہ مٿي چڙهي پئہ... پوءِ تہ سڌو ئي سڌو شاخ جو پنڌ آهي. هڪڙي موري ٽپي، ٻي موريءَ تي پهچندين تہ پريان بنگلو ڏسڻ ۾ ايندو... اتي پهچي خانڻ جو نالو وٺندين تہ پاڻهي رئيس ننڍي کي نياپو ڪندا..." همراهہ هن کي اشاري سان سمجهائيندو ويو.

"ياڻو تنهنجا لک ٿورا... مرشدن جو ڪم آهي، دعا ٿيندءِ پر هاڻ موڪلائي ڪانهي..." نورل گهوڙي ڏانهن لڙيو.

"ادل، ترسين ها تہ ڪا محفلڙي ڪريون ها..." همراهہ گهوڙي تائين هلي آيو. بندوق جي ڪنداڪ کي ڏسي چيائين: "هٿيار تہ تو وٽ بہ واهہ جو آهي.."

"سائينءَ هلندي مهل، پاڻ کي ڏنو تہ متان لاڪا ڪا ڪئونس ڪن... اسان جي لاءِ تہ ٻيلي ڪهاڙي پلي آهي... هي شيطاني هٿيار پاڻ کي وٽي ئي ڪو نہ... پر سائينءَ کي انڪار ڪير ڪري!" نورل گهوڙي تي لانگ ورائيندي چيو.

"ٻيڙا ئي پار...!" همراه تيسين بيٺو رهيو جيسين نورل گهوڙي جي واڳ ڊوري ڏانهن نہ موڙي.

ڊوري ۾ هيٺ لهنديءَ هن گهوڙي کي هڪل ڏني ۽ هوا سان ڳالهيون ڪندو اچي شاخ تي چڙهيو. گهوڙي جي واڪڙ واڪڙ سان گڏ هن جو من بہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڻ واڪڙ واڪڙ ڪندو هن لاءِ منصوبا ٺاهيندو رهيو. پهرين موري ٽپيو ته پريان ئي نئون بنگلو نظر آيس. سڄي بنگلي کي ٻاهران اوڏڪي پٽ جو ڪوٽ ڏنل هو. پر اندر پڪ۔سِري ماڙيءَ جا منگهه صاف نظر پئي آيا. سڏ پنڌ تي هو ته گهوڙي تان لهي پيو. ڪهاڙي ڪيڏي، هني ۾ هٽي چڙهيائين. بندوق ۾ ڪارتوس پري، هڪڙي هٿ ۾ ڪيائين: ٻئي هٿ سان گهوڙي جي واڳ وٺندو بنگلي جي در تائين آيو.

بنگلي جي ٻاهرئين در جي ٻاهران ڪڪڙوڪو لڳي پئي هئي. دروازو اندران بند هو. در ڪافي وڏو هو ۽ هن سمجهيو ته در جي اندران ڏيڍيءَ ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻه همراهه ته چونڪيءَ تي هوندا. گهڙيءَ لاءِ هن سوچيو ته بندوق تي اعتبار ڪونهي. دوبدو ويڙهه ۾ وري به ڪهاڙي چڱي آهي. پر وڏيري جي همراهن وٽ پڪ ئي پڪ بندوقون هونديون.

بندوق جا ٻئي گهوڙا چاڙهي، هن در تي ٺڪ ٺڪ ڪئي. ان وقت هن آواز ٻڌو: "رئيس، توهين هلو اندر... ٻاهر جي ڳڻتي نه ڪريو."

نورل جي دل، هن جي پاسراتين سان ٽڪرجي، ائين ٿي ڏڙڪي جو هن سمجهيو ته هن جي دل جو اهو دهڪو پري پري ٻڌڻ ۾ ايندو. هن جي ڪنڌ، ٻانهن ۽ ڳچيءَ جون مشڪون ٽڪجي ويون.

"ڪير...؟" اندران آواز آيو.

"خانڻ...!" نورل جيترو ٿي سگهيو آواز کي ڇپي ڪيڻ جي ڪوشش ڪئي.

هن تاڪي کلڻ جو آواز ٻڌو ۽ ان سان گڏوگڏ هن فائر ڪيو. دروازي کلڻ سان جيڪو منهن هن کي گهڙيءَ لاءِ نظر آيو، ٻي گهڙيءَ اهو منهن ڦوندا ڦوندا ٿي ويو. همراهه پٺيءَ ڀر، موڙي تان ٿاٻڙجي، ڪنڌ ڀر ڌمي پيو ۽ ڪرڙيءَ وانگر ڦٿڪڻ لڳو. هن جي نڙگهٽ مان رڳو گڙگڙ جو آواز پئي نڪتو.

نورل ڏيڍي ٽپي، اڱڻ ۾ آيو ته هن گلڻ خان کي ڏٺو جنهن جي پاڪر ۾ هڪڙي زائفان، اجرڪ ۾ ويڙهيل سيڙهيل پاڻ ڇڏائڻ جي ڪشمڪش ۾ هئي. هن پريان ئي هڪل ڪئي:"متان ويو آهين، گلڻ خان...!" گلڻ خان ٿورو هٻڪيو ۽ پوءِ هن زائفان کي ڇڏي ڏنو ۽ نورل کي سامهون ٿي، پستول ڏانهن هٿ وڌايائين. پر هن جو هٿ اڃا پستول جي مٺيءَ تي هو ته نورل فائر ڪيو. نورل اهو به ڪو نه ڏٺو ته گلڻ خان کي ڌڪ لڳو به يا نه. هن رڳو ايترو ڏٺو ته گلن خان ٻئي هٿ ڪٽي منهن کي ڏنا ۽ گوڏن ڀر ڍرڪي پيو.

نورل وڏي زائفان جي ٻانهن ۾ هٿ وڌو. گهڙيءَ لاءِ هنن جون اکيون چار

ٽيون، ۽ وري جدا ٿي ويون. هو زائفان کي ڇڪيندو ڏيڍيءَ ڏانهن ڀڳو ۽ دروازو ٽپي هن پهرين پاڪر ۾ پيري زائفان کي گهوڙي تي چاڙهيو ۽ پوءِ پاڻ چڙهي، گهوڙي کي اڙي هنيائين.

جڏهن هو ماستر جي ڳوٺ پهتو تڏهن نورل فيصلو ڪري نه سگهيو ته ماستر وٽ لهي يا نه. ماستر وٽ ترسڻ معنيٰ ماستر لاءِ گهرام خان جي دشمني. هو پاڻ لاڪن واري واردات ۾ اڳي ئي پوليس کي گهربل هوندو: هاڻ ته ٻه ٻيا خون به هن جي ڪنڌي لکجي ويا هئا. هڪ پاسي پوليس ٻئي پاسي گهرام خان جا چاريءِ ماستر ويچاري ڪهڙو ڏوهه ڪيو هو جو هو هن کي ٻوهي ۾ ڏئي. پر هو ڪري به ڇا؟ ۽ هيءَ پرائي ٻانهن؟ ان جو ڇا ٿيندو؟ اهي اهڙا فيصلا هئا جو نورل جي وس کان ٻاهر هئا. رکي رکي هن کي اهو ئي خيال آيو ته ماستر دنيا ڏٺي آهي، قاعدي قانون کان واقف آهي، هو ئي ڪا صلاح ڏيندو ته هتان کان اڳتي ڇا ڪرڻو آهي. هن کي سواريءَ ۽ ويڙهه ايترو ڪو نه ٿڪايو هو جيترو فيصلن جي ڏيڻ ۾ هن جو ذهن ٿڪجي پيو هو. سڄي وات هن جي ڪُڪين وٽ يا پنن تي مهروءَ جي هٿن ۾ ساهه هن کي نت نون موجهارن ۾ مبتلا ڪري وڌو هو. مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ اهو سوال گهوڙي جي ٽاپڙ ٽاپڙ سان گڏ هن جي ذهن ۾ ڏونڊو رهيو. مهرو به آخر انسان هئي، هوءَ رت جا دريا ٽپي آئي هئي. پنهنجو ڪونڊر پاءُ اکين آڏو خون ٿيندو ڏٺو هئائين. رئيس جي بنگلي تي به هن سان الائي ڇا وهيو واپريو هوندو ۽ هاڻ هن وري پنهنجي اڳيان، پنهنجي لاءِ خون وهندڙ ڏٺو هو. هن جي اندر ۾ ڪهڙي ماجرا متل هوندي؟ ان جو فيصلو به هو نٿي ڪري سگهيو. سڄي وات هن جي دل بار بار ٿي چيو ته هن کي چوي ته مهرو ڪيئن آهين؟ خوش ته آهين نه؟ پوءِ پنهنجي ئي ان سوچ تي هن کي ڪاوڙ ٿي آئي: هوءَ خوش ڪيئن هوندي؟ اهو سوال پڇڻ ئي هن جي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ ٿيندو ۽ تنهن کان سواءِ هو ڪير ٿيندو آهي، هن کان پڇڻ وارو؟ ياروءَ جي سنگتي هجڻ کان سواءِ هن جو ڪهڙو رشتو ناتو آهي؟ پر ڪنهن پرانهين ڏنڌ ۾ هن کي به اکيون ٿي نظر آيون، جن ۾ هن ڪڏهن نهاريو هو ۽ انهن اکين ۾ ڪو سنيهو هو ڪو نياپو هو جيڪو هن سمجهيو هو يا نه ان جي هن کي پڪ نه هئي. هن کي فقط ايتري پڪ هئي ته انهن اکين ۾ هن لاءِ پنهنجائپ هئي، يا پنهنجائپ کان به ڪجهه وڌيڪ – اهڙو جذبو جيڪو هن جي مت ۾ ايندي به نٿي آيو. هن کي ڪڏهن ڪڏهن اهو به خيال آيو هو ته ياروءَ کان ڪٽي سگ گهران: پر هن کي ته اها خبر ڪا نه هئي

تہ سڳ ڪيئن گھربو آهي ۽ دوستي ياريءَ ۾ سڳ گھربو بہ ڪيئن؟ يارو ڇا سوچيندو؟ تہ هن جي ياري مطلب جي هئي؟ اهو ويچار ايندي ئي، هو ياروءَ جي سامهون، بنهہ گونگو ٻُڌجي پوندو هو. پوءِ وري جڏهن اکيون آرسيون ٿينديون هيون، هن جي دل تائين مهروءَ جو آواز پهچندو هو تہ وري سوچيندو هو تہ ياروءَ سان ڳالهہ ڪيڏي تہ ڏسان پر پوءِ انهيءَ حجت جي هن کي همت ئي ڪا نہ ٿيندي هئي ۽ هو چپ چاپ، پنهنجي دل جي وڏنڊ ڌڪي جي سوڙان، ياروءَ کي تڪيندو رهندو هو!

ماستر هن کي ڏسي واڻڙو ٿي ويو. هن اهو تہ سمجهيو هو تہ نورل وڏو شهزور ۽ پاڻ وهيٽو اڏو ماٺو هو پر سندس خواب خيال ۾ بہ اها ڳالهہ ڪا نہ آئي هئي تہ هو ائين شينهن جي ٻر ۾ ڪاهي ويندو ۽ شينهن جو شڪار بہ ساڻ ڪٽي ايندو. رئيس گهرام جهڙو وڏيرو جنهن جي ڌهڪاءَ ۽ ڏاڍ مڙسيءَ جو سڄيءَ سنڌ ۾ هُل هو ان سان اهڙو ڪئونس ڪرڻ جو تصور ۽ امڪان بہ هن جي سمجهہ کان ٻاهر هو. پر حقيقت هن جي اڳيان بيٺي هئي. هو ڪا گهڙيءِ نورل کي ياڪر ۾ پيريءِ بيٺو رهيو. الائي ڇو لڙڪ هن جي اکين ۾ لڙي آيا. هھڙا شهزور جي ٻيا بہ ٿين تہ هوند اسين سنڌ جي قسمت بدلائي وجهون. وڏيرا تہ پنهنجي ماڳ، اسين انگريز کي بہ ڪاري پاڻيءَ تائين پهچائي اچون ۽ چارلس نيپئر واري سنڌ موٽائي وجهون!

نورل ماستر جي اکين ۾ لڙڪ ڏسي ششدر ٿي ويو هن جي جذبن کي غلط سمجهندي چيائين: "ماستر، مون کي بشڪ ڪر...مون کان خطا ٿي جو تو وٽ لڙي آيس.. پر مون کي ٻي ڪا واهہ ڪا نہ ٿي سُجهي... تو کي ٻوهي ۾ ڏيڻ جو بنهہ ويچار ڪو نہ هئم!"

"ڇريو ٿيو آهين ڪيئن؟ تون هنن لڙڪن کي سمجهي نہ سگهندين... جيئن تون منهنجيون ڪيتريون ڳالهيون سمجهي نہ سگهندو آهين... اڙي مون کي تہ ڳالهہ ئي وسري ويئي. مائي بابا، تون لهہ هل اندر... نوران، ڏس تہ ڪير مهمان ٿي آيو آهي..." ماستر اندر پنهنجي گهر واريءَ کي سڏيندي چيو.

پوءِ جڏهن ماستر ۽ پاڻ مانيءَ تي ويٺا، تڏهن نورل سنجي ڳالهہ ڪري ٻڌايس ۽ جيڪي سوال هن کي منجهائي ماندو ڪري رهيا هئا، پڇي ويٺو. "ماستر، هاڻ جيئن تون چوندين، تيئن ڪندس!"

ماستر ڪيترو وقت ماٺ ۾ رهيو، سوچيندو رهيو ۽ پوءِ وڏو ساهہ پريندي چيائين: "نورل تو کي تہ خبر آهي تہ لاکن واري واردات ۾ پوليس اڳي ئي

تنهنجي ڳولا ۾ آهي، لاڪن مان ڪنهن به تنهجو نالو ڪو نه ورتو آهي، پر پير جانڻ شاهه جا ڪيترائي ماڻهو اکين ڏٺا شاهد آهن: خود پوليس جي ڪن ماڻهن تو کي ڏٺو آهي. هاڻ وري نئين واردات ٿي آهي، تو کي برابر ڪنهن سڃاتو ڪو نه هوندو پر خانڻ پوليس کي ۽ رئيس کي سڀ پار پتا ڏنا هوندا.

پوليس ته جيسين جانچ تي چڙهي، رئيس گهرام خان پنهنجي پيرين ۽ تازي ڪتن ۽ ٻلڏاڳن جي لوڏ سان نڪتو هوندو. هو اصل چتو ٿي پيو هوندو. هن جي تر ۾ هوندين ته تنهنجو جيئرو بچي وڃڻ ناممڪن آهي. سو منهنجي مڃ ته هينئر ئي هتان هليو وڃ. ڪاڇي وڃين يا جبل هليو وڃين، سو تون پاڻ چاڻ پر هن هينئين تر ۾ توڙي اُتر ۾ ڪنهن وسنئن ۾ منهن به نه هڻج. ايترن خونن جي جوابدار لاءِ جتي ڪٿي جي پوليس نوس نوس ڪندي وتندي!“

نورل کي پنهنجي پيٽ ۾ ڪڏ پوندي محسوس ٿي: ۽ هن جهيڻي آواز ۾ پڇيو: ”۽ ٻانهن؟“

”ها، ٻانهن جو سوال ڏکيو آهي... پر هيئن ٿا ڪريون، جو ٻانهن آءٌ ٿو جهليان، هئو مئو ٿري ته پوءِ جيڪي مناسب لڳو تيئن ڪندس.“

”نه ماستر نه ٻانهن تو جهلي ته اڄ نه سڀان ڳالهه ڪلندي ۽ وڏيرو گهرام خان تو کي صفا خون ڪري ڇڏيندو. ايترو آءٌ به سمجهان ٿو. اسان کي رات تڪائي، تو مون سان وڏو وَڙُ ڪيو آهي پر پنهنجي لاءِ تو جڻ نانگ پالي وڏو آهي. ٻانهن آئون ڏٽين کي پهچائيندس...“

”نورل، منهنجي ڳالهه ڇڏ.. اسين مولائي مڙس اڳي ئي نانگن سان وير وجهيو پيا هلون... الائي ڪيڏي مهل نرڙ جو لکيو پورو ٿيندو... پر تون پنهنجو فيصلو پاڻ ڪر. هتان اڳتي وڃين يا پوئتي، اهو فيصلو تو کي ڪرڻو آهي، پر ياد رک ته هر فيصلو بندوق جي گوليءَ وانگر اٽموٽ آهي...“

ٻئي ڏينهن نيرن ڪري اڃا واندا ٿيا ته ماستر کي در تي سڏ ٿيو. ڪجهه دير کان پوءِ، جڏهن ماستر اندر آيو ته هن جي منهن تي جيڪي احساس هئا، تنهن مان ئي نورل سمجهي ويو ته ڪاري ڏاند جا ڏٽي اچي کي اورتي ٿيا هئا. هو اٿيو ۽ وڃي گهوڙي تي سنج وڌائين. دونالي ۾ به ڪارتوس وجهي، توبري ۾ داٽو ڏسي، وري موٽي آيو. هن کي سمجهه ۾ نه آيو ته ماستر کان ڪيئن موڪلائي سو ڪيس پاڪر پائي، رڳو ايترو چئي سگهيو: ”ماستر، موڪلائي ڪانهي...!“

”ڏٽيءَ کي پرتوءَ... هتان الهندي هليو وڃج. واهه جي ڪپ کان بيلي ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لهي پئجانءِ...!" ماستر کان اکر نہ پيا اکلن. هن کي پاڪر ۾ پريءَ وري ڪيس ٻانهن کان جهليو. سندس اکين ۾ گهوري ڏنائين، ۽ پوءِ وري پاڪر پائي، هٽي بيهي رهيو. مهروءَ کي سوار ڪري، نورل هڪ هٿ ۾ بندوق سنڀالي ۽ ٻئي هٿ ۾ گهوڙي جو لغام.

... ...

ٻيلي ۾ لهڻ سان ئي هن ڪتن جي پونڪ ٻڌي. مهروءَ بہ اها پونڪ ٻڌي هئي ۽ هن جا هٿ وڌيڪ مضبوطيءَ سان هن جي ڪکين وٽ ڦهي ويا هئا. ائين ٿي پاتيو جڻ تہ ڪتن هنن جو اڳ ورتو هو. پر پوئتي موٽڻ سان سنئين پٽ ۾ هنن کي پهچڻ ۾ ويرم ئي ڪا نہ لڳندي. هن گهوڙي کي اڙي هنئي ۽ ٻيلي جو وچ ڪٽي ورتائين. ڪتن جو آواز پاڻ ويجهو پوندو ويو نورل ائين پاتيو تہ هو گهرام خان جي چارين ۽ شڪارين کي ايترو ويجهو هو جو شايد سندس گهوڙي جي سنبن جو آواز بہ هو ٻڌندا هوندا. هن دل ئي دل ۾ هڪ ڪيڏ رِتي هئي. ان جي ڪاميابيءَ يا ناڪاميءَ تي هن سوچڻ بہ نٿي گهريو. "ماشا مولا..." هن چپن ۾ پٽڪو ڪڍيو.

ڪجھ پنڌ اڳيان نڪري، هن گهوڙي کي وري پوئتي موٽايو. هڪڙو وڏو چڪر ڪاٽي، هو شڪارين جي پويان ڦري آيو هاڻ ڪتن جا آواز هن جي پويان نہ پر هن جي اڳيان هئا. ٻيرن جي هڪڙي گهاٽي جُهنڊ ۾ بيهي، هن هلڪي آواز ۾ چيو: "ڊڄ نہ...!"

هن کي موٽ ۾ ڪنهن جواب جي اميد بہ ڪا نہ هئي. جڏهن هن هوائي فائر ڪيو تڏهن مهروءَ جا هٿ وڌيڪ سختيءَ سان هن جي چيلهہ ۾ چنبڙي پيا. گهوڙي کان بہ هن جي اوچتي آواز تي ڇرڪ نڪري ويو ۽ ٺهندي هڪ طرف ڪٽي لوهہ وڌائين. نورل لغام کي سٽ ڏيئي، گهوڙي کي واپس موڙيو ۽ وڌيڪ تيزيءَ سان اڳتي نڪري آيو. فئير جي آواز کان پوءِ ڪتن جي پونڪڻ جو آواز وڌيڪ چٽو ٿي ويو ڪتا جڻ تہ چتا ٿي چنائي پڳا هئا. پنج ڇهہ بلاڪ لتاڙي، هن وري ٻيو فائر ڪيو. ڪتن جي آوازن ان نئين فئير جي پڙاڏي ڏانهن لوڙ ڪئي.

هن گهوڙي کي وري پوئتي موٽايو ۽ پنهنجي اڳئين پنڌ کي ورتائين. ڪتن جي پونڪ پوئتي رهجي ويئي. پر هن گهوڙي جي رفتار نہ گهٽائي. هن ڪتن ۽ پنهنجي وچ ۾ گهٽي ۾ گهٽو فاصلو وجهڻ تي گهريو. گهوڙو بہ هاڻ هن جي اشارن ۽ مهميزن کي سمجهي ويو هو. هر ڪوهہ ٻن کان پوءِ هڪ وڏو چڪر ڪاٽي،

ڪتن کي اڳيان ڪندي، هن هوائي فئير ٿي ڪيا ۽ وري پنهنجي اصلوڪي پنڌ تي موٽي آيو. جڏهن صبح لڙيو ۽ پاڇولا ڊگها ٿيا، تڏهن هن اطمينان جو ساهه کنيو هاڻ ڪتن جي پوئنڪ ۽ هن جي وچ ۾ ايترو فاصلو پئجي ويو هو جو هن جي دل ۾ اميد جاڳي ته شايد گهرام خان جا شڪاري پوئتي موٽي ويا هجن.

پر ان اطمينان جي جڳهه تي، هن کي هڪڙي نئين مونجهاري اچي گهيري ورتو: مهرو جيڪا هن جي مونجهارن جو مرڪز هئي، مهروءَ کي پنهورن جي ڳوٺ پهچائڻ جو خيال، هن کي ماستر وٽان نڪرندي ئي هو پر هاڻ جڏهن جياپي جي جنگ ختم ٿي سمجهيائين، تڏهن اهو خيال وري هن جي دماغ ۾ ممڻ مچائڻ لڳو. پرائي ٻانهن ڪيئن موٽائبي آهي؟ ڪنهن کي موٽائبي آهي؟ يارو ويچارو ته وچي الله کي پرتو. مامي جيوڻ خان کي به شايد پوليس جهلي ويئي آهي ته پوءِ هن کي ڪنهن وٽ پهچايان؟ مون کي ته ٻيو ڪو سڃاڻي به ڪونه؟ ۽ ڪٿي ڪو وارث والي هجي به ته ان کي چا چوان ته هيءَ ٻانهن موٽائي آيو آهيان. جهليوس! ته بس، مهروءَ سان منهنجو اهو ناتو آهي. پر هن جون اکيون ۽ انهن ۾ منڊل منڊل نياپا، هن جي پنهنجائپ ۽ هي هن جيڪي ڪجهه ڪيو آهي، سو ڪهڙي ڪنڊي لکبو؟ چا انهن جي ڪا اهميت ڪانهي؟

۽ پلا جيڪڏهن پوليس اچا به پنوهرن وٽ لڪل هجي ته پوءِ؟ رئيس گهرام خان به ته پنهنجا ماڻهو چڏيا هوندا ته اوس ٻانهن موٽي، ڏٽين وٽ ايندي ته؟... هن جيئڻ تي وڏيڪ سوچيو. تيئن تي هن جا مونجهارا وڌيا. پوءِ اوچتو هن کي خيال آيو ته هن هيڏي ساري ماري ۾ مهروءَ جي به ته ڪا راءِ هوندي؟! اهو خيال ايندي ئي، هن جو هٿ گهوڙي جي لغام ۾ وڏيڪ ڪپي ويو: هوءَ جنهن هيترو سٺو آهي، تنهن ڪان به ته پڇان ته هيڏي قيامت گذرڻ کان پوءِ هاڻ چا ٿي چاهي. فيصلو هن کي ڪرڻ گهرجي. هوءَ به اسان انسانن جهڙي انسان آهي. اسين ڪيئن ٿا هن جي قسمت جو فيصلو ڪريون. هن کي به زبان آهي جهڙي مون کي زبان آهي. پوءِ هوءَ پنهنجي وات وڪيل چو نه هئي؟ ها ها! فيصلو هن کي ڪرڻو آهي. آئون ڪير ٿيندو آهيان. هن لاءِ اڻموٽ فيصلا ڪرڻ وارو جيڪي چُٽل گوليءَ وانگر اٽل ٿي وڃن!

هن جي اندر جا مونجهارا، ان نئين فيصلي جي آڏو ڪنهن چاري وانگر صاف ٿي ويا ۽ هن هڪ ٿڌو ساهه کڻي لغام تي هٿ ڍرا ڪري ڇڏيا. پر پوءِ اوچتو هڪ نئين مونجهاري، هڪ نئين اڻ ڇاتل پيچري وانگر هن جي اڳيان ڳر کنيو ير پڇانس چا ۽ ڪيئن؟

هن جي ڪِلِ هن کي وڏو ڏڍ ڏيئي ڇڏيو هو. ڌڏهن ٻه هن جي اندر ۾ ڏاڍي آنڌ ماند متل هئي. هن کي پنهنجي دل جو ڌهڪو صاف پئي ٻڌڻ ۾ آيو. هن هيڪندي چيو: "هڪڙي ڳالهه چوان..."

هن کي يقين ئي نه پئي آيو ته هن اهي لفظ چئي ڏنا. يا رڳو هن جي سوچ هئي.

"جي..." مهروءَ جو جهيڻو آواز هن ٻڌو ۽ هن جي ڪنڌ ڌوڻ ٻه ڏنائين. تڏهن وچي پڪ ٿيس.

"مون کي سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڇا چوان... يارو منهنجو دلبر يار هو... سو ان جو پلاند ڪرڻ جو سُنهن کنيو هئم. سو پلاند ڪيم... پر هاڻ ڇا ڪرڻو آهي، سو ماستر کان پڇيم. پر هن به ڪا مت ڪا نه ڏني... ڳوٺ ۾ منهنجي ايتري ڇاڻ سڃاڻ به ڪانهي... ياروءَ کان پوءِ مامي جيوڻ سان عليڪ سليڪ هئي. سو به ٻڌو اٿم ته پوليس جانچ ۾ وٺي ويئي اٿس... هاڻ تون ئي ڏسينم ته تو کي ڪنهن وٽ ڇڏيان..!؟"ڇوڙ کي ته ڇئي ويو پر کيس اُيساهي پئجي ويئي. مونجهارن هن جي نڙيءَ ۾ ڳنڍيون وجهي ڇڏيون هيون.

پر مهروءَ طرفان ڪو جواب ڪو نه آيو. پوءِ هن کي هلڪي اڻ لکي سُڏڪي جو آواز ڪنن تائين پهتو. هن مهروءَ ڏانهن نهاريو. اونده گاڏڙ روشني ۾ هن کي مهروءَ جي اکين مان ٽمندڙ لڙڪ به نظر آيا. جيڪي هن اجرڪ جي پلاند سان اگهيا. اجرڪ جي پلاند ۾ هوءَ پنهجي سڏڪن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. هن جي اندر ۾ وڍ پئجي ويا: هي مون ڇا ڪيو؟ پر مون ته اهڙي ڪا ڳالهه ڪا نه ڪئي! ها پڪ سان يارو ياد آيو اٿس. تڏهن ٿي روئي. هن پنهنجي پاڻ کي ڏڍ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي...

هن جي دل چيو ته هو اُٿي مهروءَ کي ڳراٽي پائي، دلداري ڏئي. پر اهو خيال ايندي ئي هن جي اندر ۾ طوفان مچي ويو. هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ هن جي ڪنن ۾ لوڻن ۾ وڄڻ لڳي.

پوءِ سڏڪن جي وچان، هن مهروءَ جو ڇڇريل آواز ٻڌو:"جتي ايڏو وڏُ ڪيو اٿئي ته... هڪڙو وڏ ٻيو به ڪر... اها ڪهاڙي کڻي، پاڻ پنهنجي هٿن سان مون کي پورو ڪري ڇڏ..."

انهن لفظن جي هن کي نه اميد هئي، نه ڪو خواب خيال. هيءَ ڇوي ڇا پئي؟ هن جي سمجهه ۾ ڪجهه نه آيو. ٻيو ڪجهه نه سُجهيس ته ڇئي ويٺو "سو ڀلا ڇو؟"

"... هاڻ منهنجو ڪهڙو مِٽ آهي، جنهن وٽ منهن کڻي ويندس... پنوهرن

جي راڄ لاءِ آئون ان ڏينهن مري ويس، جنهن ڏينهن وڏيرو ڪٽي ويم... هاڻ وٽن کهڙو نڪ ڪٽي ويندس... مون کي ڏسندا ته ڪاري سمجهي ڪهاڙين مان ڪيندا... پوءِ ڪٽي ماموجيوڻ هجي يا پيو... يارل جيئرو هجي ها ته به ... يارل پاڻ ڪهاڙي کڻي بيهي ها... ۽ پنهنجي هٿن سان پوري، پوءِ وڃي ٿاڻي تي چڙهي ها ته پيڻ کي ڪاري سمجهي، خون ڪري آيو آهيان... منهنجي قسمت..."

هاڻ ته مهروءَ پنهنجي سڏڪن ۽ لڙڪن کي روڪڻ جي به ڪوشش ڇڏي ڏني هن جو سمورو جسم پٿر بڻجي ويو. لڙڪ هن جي ڳلن تان وهي، ڪاڏيءَ جي پنهي پاسي اجرڪ تي جذب ٿيندا ويا. هن جي دل فيصلو نه ڪري سگهي ته هو هن کي ڪيئن آٿت ڏئي. نه ته هو پاڻ به لڙهي ويندو ۽ روئڻ لڳندو. هن ان ڪاري ڪاريءَ واري امڪان تي سوچيو به ڪو نه هو. جڏهن مهروءَ ڳالهه ڪئي تڏهن ڪاري ڪارِيءَ جي روايتن جو ڄڻ هن جي اکين ۾ نچڻ لڳو. هن ان ڄڻ کي ڏسڻ به نه ٿي گهريو. برابر ڪاري ڪاريءَ کي راڄن جا راڄ ٿا ميڙين... پر مهرو ڪيئن ڪاري ٿيندي؟"

"پلا پوءِ..." هن کي آخر فيصلو ته ڪرڻو هو.

"نورل، منهنجي قسمت هاڻ تنهنجي هٿ وس آهي..." هن هڪ ڊگهو سڏڪو ڀريندي چيو: "هاڻ آئون تنهنجي پناهه پئي آهيان... وٺي ته مون کي ماڻهن ڇڏي اچ ته اهي ڪهاڙين مان ڪيندم، وٺي ته اها ڪهاڙي کڻ، ۽ تون پنهنجي هٿن سان پورو ڪرينم... تنهنجي هٿان مرنديس ته ڏک ڪو نه ٿيندم... ياد اٿئي، ميڙي مان موٽڻ وقت مون چيو هو ته مري پوان ها ته ڪو ڪانڌي ٿيڻ لاءِ ته ترسي ها... سو هاڻ تنهنجي هٿن سان مرنديس ته... ..."

هوءَ وري اچي سڏڪن ۾ پئي. روئڻ جو آواز ٻيلي جي چپ چپات ۾ نورل کي ائين لڳو ڄڻ سمورا وڻ ٽي رُنا: ڪِڙ لئيون، ڪرڙ ٻير سڀ ٽي رنا.

هاڻ لڙڪ هو پاڻ به روڪي نه سگهيو. هن لڙڪن کي روڪڻ به نه ٿي چاهيو.

"پوءِ سون سان جبل هلنديئن؟" گهڙي اڳ اهڙو ڪو به سوال هن جي ذهن ۾ ڪو نه هو. گهڙي اڳ اهو خيال به هن کي اچي ها ته هن کي پاڻ حيرت ٿئي ها. پر هاڻ جڏهن هن جي روح مان اهي لفظ نڪتا، تڏهن هن کي ڪا به حيرت نه ٿي. هن جي اندر جا سمورا طوفان بيهي رهيا.

"آئون... تنهنجي... ٻڏي ٻانهي آهيان... تنهنجي گولي ٿي... گذاريندس...!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تنهنجي دنيا
سپ رنگ سانول

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انتساب

اسان واري پيڙهيءَ جي عذابن جي نالي،
جنهن لاءِ ئي شايد سچل چيو هو ته:
”ماٺ ڪريان ته مُشرڪ ٿيان، ڪُڇان ته ڪافر!“

سراج

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

1

ڪهڙي شاعر چيو هو تہ وقت بادشاهہ آهي! عجيب خيال آهي: پيانڪ ۽ هرڪائيندڙ سچ. ڏند ڪٿائن جا بادشاهہ ڪيئن نہ انسانن جي رت کي سندن ئي ماس ۾ ڳوهي، نپوڙي، ڪنهن سانچي ۾ وجهي غلام ڪهڙي ونندا هئا: ۽ سندن روحن کي چيپاتي، چاڻ جي ديوارن تي ڇيٽڻ وانگر ٽڪي ڇڏيندا هئا. اڪين وارن لاءِ عبرت خاطر يا پنهنجي بادشاهيءَ کي ثابت ڪرڻ خاطر! وقت بہ اهڙو ئي ڪنور دل بادشاهہ هوندو...

مون سمجهيو هو تہ پيار محبت ۽ عشق وقت جي ان بادشاهت تي ضرور سوڀ حاصل ڪري سگهندو. ڪهڙو نہ عجيب خيال هو اهو بہ! مون سمجهيو هو تہ جڏهن نينهن، زائقان جي نيٽڻ مان ٽيندو سندس نَس نَس ۾، رڳ رڳ ۾ رَچي ويندو، تڏهن وقت بہ مات ڪري بيهي رهندو، تڏهن وقت جي بادشاهي بہ ڪنڌ نِئڙائي بيهي رهندي- هار ڪاڏل، شڪست جا گهاوَ چٽيندڙ وقت!

عورت جو مَنَ بہ تہ شهنشاهہ آهي! وقت جي بادشاهي هن جي حڪمرانيءَ جي زيردست آهي! ۽ آءُ سيني پراچين ۽ پراڻن ودياپتين وانگر اهو ئي مڃيندو آيو آهيان تہ مرد جي روح ۾ بہ جسم ۽ ان جون لذتون سمايل آهن، پر عورت جي جسم ۾ ئي روح ۽ روح کان بہ پري جون لطافتون لڪل آهن! رومانويت بہ ڪيتري نہ ”چور جي ڏاڙهيءَ ۾ ڪکَ“ مثل آهي: اڄ جڏهن منهنجي روح ۾، جسم ۽ ان جون لذتون پوين پساهن ۾ آهن، تڏهن مهروءَ جي جسم جو روح ۽ ان جون روحَ کان بہ پريرو روحاني لطافتون ڪيڏانهن ويون؟ ان تبديليءَ، ان موتَ لاءِ جوابدار ڪير آهي؟ وقت؟ آءُ؟ يا ڪا اَجاتل اُج، جا عورت جي جسم کي ڪڏهن ڪڏهن روح جي پيٽ ۾ وڏيڪ سگهارو بنائي ڇڏيندي آهي...؟

۽ هي ارڙهن اوڻيهہ سال، نينهن سنيهہ جون اهي اَڻ- ڳڻيون صديون، ٻن جسمن جو ايترو ڳوڙهو اَجيل هي تاَجي پيتو- انهن کي ڪا حيثيت ئي نہ آهي؟ اهي سال، جن جي پَل پَل ۾ منهنجي پيار هن جي نينهن، منهنجي ڳولا، هن جي منزل، منهنجي دل، هن جي دڪ دڪ، منهنجي اکين ۽ هن جي ڳوڙهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي سڳنڌ رچيل آهي: جن جي ڏينهن ڏينهن پر هن جا ٺهڪڙا، هن جا روڄ، هن جا رُساما، ڏوراپا ۽ سنيها، ۽ منهنجا پرچاءَ ، منهنجا سرچاءَ، منهنجيون دلداريون ۽ دلبنديون اجا بہ ڳرُ ڪنيو ڳرُ پيون موڙين! ۽ جن جي رات رات پر، اجا تائين رابيلن ۽ رات جي راڻين جي سڳنڌ سان گڏ اسان ٻنهي جي جسمن جي گڏيل پگهر جو هڳاءُ پيو اچي. اهي سموريون ڳالهيون وقت ڪيڏانهن ڪيون؟ اسان جو ساٿ، اسان جو سنگُ وقت ڪٿي لڪايو آهي؟ جيڪڏهن اهي ڳالهيون لڪڻ، گم ٿيڻ جهڙيون آهن تہ باقي رهڻ واري ڇا شئي آهي؟!

پر هي اڄ ڪهڙو دورو پيو اٿم جو ڏوراپي ۽ رُسامن واري ريت سان پيو سوچيان؟ منهنجي اها آزاد خيالي، روشن دماغي ڪيڏانهن پَر ڪر اڏامي ويئي؟ آءٌ ڇو هاڻ پنهنجي وجود جي اڻ ڇڄندڙ حصي، پنهنجي مهروءَ جي هر ڪم، هر عمل کي شڪ جي نظر سان ڏسڻ لڳو آهيان؟ منهنجي ڀروسي، منهنجي اعتماد کي ڇا ٿيو آهي؟ اهو خيال مون کي يا منهنجي دل کي ڇو نٿو وٺي تہ مهرو هن نوجوان فنڪار سان، اڪيلائيءَ ۾ بہ چار گهڙيون سڪون ۽ ميناج ۾ گذاري؟ مون ۾ حسد، هيءَ ريس ڇو ٿي ڳرُ ڪٽي؟ متان ائين تہ ڪونهي تہ آءٌ پنهنجي جسماني موت جي سڪرات ۾ بہ ٻئي ڪنهن جي جوانيءَ ۽ جوڀن تي ريس پيو ڪريان؟ يا منهنجي دل ۾ متان اها ريس گهر ڪري ويئي آهي تہ مهرو اجا اوتري ئي سهڻي، من موهڻي، اوتري ئي حسين دلڪش بلڪ جسم کي ڇڪيندڙ ڇو آهي. جڏهن منهنجو پنهنجو جسم مرندو ٿو وڃي؟ جيڪڏهن هن کي پنهنجي ويجهو ڏسي، منهنجي هٿن ۾ ڇُهاءُ جي اها لذت ۽ آرزو نٿي پيدا ٿئي تہ ان ۾ هن جو ڪهڙو ڏوهہ؟ ائين تہ نہ آهي تہ باوجود پنهنجي پاڻ کي پنيلائڻ ۽ سنيالڻ جي، اجا تائين مون منجهان، مهروءَ جي حد تائين، ذاتي ملڪيت جو تصور پاڙئون پٽجي نہ سگهيو آهي؟ ۽ آءٌ اجا تائين هن سامهون پيل گلدان وانگر، مهروءَ کي بہ پنهنجي ذاتي ملڪيت سمجهندو رهيو آهيان؟ شايد!

شايد اهو ئي سبب آهي منهنجي حسد جو منهنجي ريس جو! هن گلدان، هن ڪرسيءَ، هن ٽيبل ۽ مهروءَ ۾ جيڪو فرق آهي، سو وساري ويٺو آهيان! آءٌ وري بہ هن کي پنهنجي هٿن ۾ ائين محسوس ڪرڻ گهران ٿو جئن ڪو اکين کان معذور شخص نظر وڃائڻ کان اڳ جي پڙهيل ڪنهن محبوب ڪتاب کي پڙهي نہ سگهڻ جي باوجود، ان جي جلدَ، ان جي اکرن کي مهٽ مان ڏکندڙ آرزومند آڱرين سان ڇهڻ چاهيندو هجي! ڇاڪاڻ تہ آءٌ هڪ اپاهج ٻار جيان آهيان، جيڪو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنهن خوبصورت رانديڪي کي هٿن ۾ ڪٽي نه سگهي پر ساڳئي وقت ڪنهن چڱي ڀلي صحتمند ٻار جي هٿن ۾ ڏيڻ کان به ڪيٻائيندو هجي!

هي منهنجي ذهن کي ڇيو ڇا هي؟ بار بار پاڻ کي معذور اپاهج ۽ مظلوم سمجهڻ ۽ پنهنجي پاڻ تي رحم ڪائڻ ڇو لڳو آهيان؟ ائين به ٿي سگهي ٿو ته منهنجي اندر جي ڪنهن اڌوهي ڪاڏل ڪنڊ ۾ اهو گهمنڊ جاڳي پيو هجي ته مهروءَ کي مون عذاب ۽ گوندر جي ڳُن مان ڪڍي، خوشيون ۽ محبتون بخشي ڇڏيون هيون. ان ڪري مرڻ تائين مون کي ڪيس ذاتي ملڪيت سمجهڻ جو حق رهندو. مون مهروءَ کي ڳوٺ ۾ بابا جي هنج مان ڪڍي هٿ آندو. پاڻ کي ڪو عظيم انسان ثابت ڪرڻ لاءِ. يا محض پنهنجي ڪمزوريءَ کي لڪائڻ خاطر؟ هن کي عذاب ۽ اهنج مان ڪڍي، خوشيون ۽ محبتون ڏيڻ لاءِ. يا خود پنهنجي رحم جوڳي حالت تي وڏيڪ رحم ڪائڻ لاءِ؟ هڪ حسين زائفان کي پنهنجي عشق ۽ نينهن جو ڪاج ٻڌائڻ ڪاڻ؟ ڇا لاءِ.. خدايا... ڇا لاءِ؟

ان لاءِ ارڙهن سال به ته شاهد آهن... ٺيڪ ارڙهن سال- سورت سترنهن سالن جي آهي- ٺيڪ ارڙهن سال... ڪيترو نه تڪڙو گذري ويا اهي ارڙهن سال! ۽ اڄ ئي ان پيانڪ رات جي ويهين سالگره به آهي. جڏهن سانئڻ گهڙيءَ لاءِ "مهرو" ٻڌجي ويئي هئي...

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ديسي سيڻ ڪجن، پرديسي کهڙا پرين"...! ڪيڏو نه سوز آهي انهن لفظن ۾ ۽ ڪيڏي نه ڀنيلائيندڙ حقيقت! منهنجو ويجهو ماضي پرديسي پرينءَ جهڙو ته نه هو ۽ نه منهنجو حال ڪو ڪنهن ديسي سيڻ جهڙو آهي. پوءِ لطيف جي اها سٽ هرويرو ڇو پنهنجي ذهن جي آرسيءَ مان لِيا پائي. درد جو هڪ اٿاهه سمنڊ پار اُڪري، آءٌ سمجهانءِ ٿو ته شايد آءٌ ڪنهن سڪون ۽ ماٺار جي بيٽ تي اچي لٿو آهيان. پر هيءَ ماٺار به ڪهڙي ماٺار آهي، هي سڪون به ڪهڙو سڪون آهي ۽ هي بيٽ به ڪهڙو بيٽ آهي! مون کي ته شايد هاڻ اهڙي اَجهي جي تلاش هئي، اهڙي پڙ جهلي جي ڳولا هئي، جنهن کي وري به لطيف جي لفظن ۾ "پاجهه ٻيلاڻي پانئيان..." واري معنيٰ هجي!

جڏهن ڪان ڳوٺ پهتو هوس، ماضي سُتل ڪاريهر وانگر جاڳي پيو هو ۽ سندس لهسائيندڙ سُرات روح جي لوڻ لوڻ ۾ سمائجندو ٿي ويو. ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ ته آءٌ هڪ عجيب خواب، ڀيانڪ اوٿاري ۾ ويڙهجي ويو آهيان: ماضيءَ جون حقيقتون، بنهه اگهاڙيون، مادر زاد ننگيون، منهنجي اڳيان پيون اُپڙڪن. آءٌ هٿ وڏائي کين ڇهڻ گهران ٿو پر هٿ ۾ طاقت نه اٿم، هٿ ٻي سٽ ساٿو ساٿو ٿي ڍُرڪي ٿو پوي. پر پوءِ حال به ڪنهن ٻالڪ جي ڍيچوڙي کان گهٽ نه آهي، ۽ دل ٿي چوي ته روئان، رڙيون ڪريان، اوڇنگارون ڏيان. ڇڙيون هڻان ۽ پوءِ ڪيڪون ڪندي ڪندي اُن ڊنل ٻالڪ جيان پنهنجي ئي وجود ۾ ويڙهجي. دَتُ هٽي سمهي پوان!

اُن اوٿاري مان جاڳ به ايتري ئي ڇيچلائيندڙ آهي. حال ماضيءَ کان به وڌيڪ ڊيڄاريندڙ آهي. هت ته وقت جي ان ويڇي، زندگيءَ کي ڪا نواڻ ڏيئي، ڦلارڻ بدران، اُن کي آچار وانگر ڪني ڪرڻ ۽ سَنڊڻ کان سواءِ ڪجهه به نه ڪيو آهي. حقيقت وڌيڪ ڪِني ٿي، وڌيڪ بانس ڪري ويئي آهي. منهنجي ڳوٺ، منهنجي سنڌ، ماضي کان هڪڙو قدم به اڳتي نه ڪنيو. پاڻ ڪجهه وکون پوئتي آتڙجي پئي آهي. هاڻ هت ته نه حال آهي، نه مستقبل، محض ڪنو تيل، سنڌيل ماضي آهي!

پنجن سالن ۾ دنيا ۾ ڪيتري اُٿل پٿل، ڪيتري نه تبديلي آئي آهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيڏا نہ انقلاب آيا آهن: يورپ جنگ ۾ نابود ٿي، نئين سر تعمير ٿي رهيو آهي. نئون انسان زندگيءَ کي وري زندهہ رهڻ جي قابل بنائڻ لاءِ، ماضيءَ جي هر انهيءَ لعنت کي ميساري رهيو آهي، جنهن جي ڪري هيرو شيما ۽ ناگاساڪيءَ جي لکين ماڻهن کي دوزخ جي باهہ ۾ پسم ٿيڻو پيو. سامراج جتي ڪٿي ڀاڄ جي تيارين ۾ آهي. بيٺڪي راڄ پورين پساهن ۾ آهي. ڪاريون، ڪوجهيون، ڪمزور، محتاج ۽ چڇريل، چيٿاڙيل قومون ڳاٽ کڻي آزادي ماڻڻ ۽ پاڻ کي نئين سر اڏڻ جي جتن ۾، اوجاڳيا اکين ۾ سجائي، نئين صبح جي آجيان لاءِ پٻن تي بيٺيون آهن!... ۽ سنڌ، اُتي جو اُتي، پاڻ بہ قدم پوئتي ڌڪجي ويئي آهي. هن کي انگريز جي غلاميءَ مان ڪڍي، وري ڪنهن نئين غلاميءَ ۾ ڏيڻ لاءِ سنبتون ٿي چڪيون آهن. سانباها ٿي ويا آهن. سنڌ هن وقت اُن سرحد تي آهي، جتي ترخانن سمي هئي، ۽ اڪبري لشڪر ڪيس چوٽڪاري جي نالي ۾ پنهنجي غلاميءَ ۾ آڻڻ لاءِ خيما کوڙيو ويٺو هو. اڄ بہ اهو ئي ساڳيو ناٽڪ ڪيڏيو ويو آهي، اڄ بہ سنڌ کي ڪنهن اسلامي سلطنت جي پنجوڙ ۾ واڙڻ جون تياريون مڪمل ٿي چڪيون آهن. راڏي شيام ۽ الله اڪبر جي وچ ۾ سنڌ ٻوساٽجي وئي آهي، اها ڇڻ ڀڻ، اها وڏي واڪ سرگوشي، جيڪا سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ، واهڻ واهڻ ۽ شهر شهر ۾ هئي، ان کي کهڙو اجگر ڳڙڪائي ويو تہ "سنڌ جي تقدير نہ ڪانگريس سان، نہ ئي مسلم ليگ سان، سنڌ جي تقدير فقط آزاد سنڌ سان آهي!"

مون کي پروفيسر رشيد جا اهي لفظ ياد آيا، جيڪي هن جيل ويڃڻ کان اڳ چيا هئا: "مٺا، سنڌ هن وقت اڪيلي انقلاب جي دَر تي پئي ڪڙو ڪڙڪائي. برابر، اسين انگريزن خلاف ويڙهاند ۾ شامل آهيون پر ان ويڙهہ کي ڪانگريسي يا ليگي رنگ ڏيڻ لاءِ وڏيون سازشون پيون هلن. سنڌ کي رڳو انگريزن سان نہ پر هندو قوم پرستن ۽ مسلم قوم پرستن ٻنهي سان بہ جهيڙڻو آهي. اهي ٻئي قوتون، جيڪي آهي ان کي جيئڻ جو تيئڻ رکي، ان کي رڳو هندو يا مسلمان نالو ڏيڻ چاهين ٿيون. اسين هنن کي ٻڌائڻ گهرون ٿا تہ سنڌ هميشه کان هند کان الڳ هڪ حقيقت هئي ۽ آهي. چارلس نيپئر سنڌ کي هند جي حصي طور نہ پر هڪ آزاد ملڪ طور فتح ڪيو هو. ان ڪري جڏهن انگريز کي لوڏي ڪيِنداسين، تڏهن اسين ٻي ڪنهن غلاميءَ کي قبول نہ ڪنداسين!"

پر پوءِ هڪ ڏڏو ساهہ کڻي چيو هئائين:"پر اسين ٽن قوتن سان الائي پڄي بہ سگهنداسون يا نہ. سنڌ جي سياست وڏيرڪي ڪوڙڪي ۾ ڦاسندي وڃي، پوءِ اها هندو سيٺڻي جي وڏيرڪي سياست آهي يا مسلمان جاگيردار

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي وڏيرڪي سياست. وڏيرو ڪڏهن به سنڌ کي آزاد ٿيڻ نه ڏيندو ۽ نه هندو سيٺ ان کي آزاد ٿيڻ ڏيندو. ٻنهي جا مقصد اُبتڙ هوندي به ساڳيا آهن. مون جهڙن تي ان ڪري ئي ليگي وڏيرا توڙي ڪانگريسي سيٺيا ڪوڙيون شاهديون پيا ڏين. ۽ انگريزن کي ته اها ڳالهه هوئڻ ئي سيهي ۾ آهي. هنن جي انصاف جي ساهميءَ ۾ ھڪڙي پاسي ڪانگريس آهي ته ٻئي پاسي ليگ: وچ تي سنڌ. مکڻ جي چاٽي جيان. وگهرندي وڃي. هي جو چوٻول آهي، گهٽيءَ گهٽيءَ، ڳليءَ ڳليءَ ۾ شاگردن ۾ استادن ۾ ننڍين نينگن ۾ ته "سنڌ جو ماڳ: آزاديءَ!"سو تنهي ڌرين جي نڙيءَ ۾ اٽڪندو ٿو وڃي ۽ ...۽ آءٌ سمجهان ٿو ته سنڌ سان وڏو ڌوهه ٿيندو. وڏو دولاب ٿيندو: ۽ انهيءَ ڌوهه ۽ ان دولاب جي سنڌ جو وڏيرو ۽ سنڌ جو سيٺئو گڏجي مهنداري ڪندا!"

۽ اڄ اهو ڌوهه اهو دولاب اکئين پيو ڏسجي. وڏيري ڳوٺن ۾ ۽ سيٺ شهرن ۾ آزاديءَ جي آواز کي نڙيءَ تي ننهن ڏيئي چڙهيو آهي. ان کي نشو پياري سمهاري ڇڏيو آهي. سوچيان پيو ته اهو آواز وري جاڳندو به الائي نه ۽ جڏهن جاڳيو تڏهن ڇا ٿيندو؟ پر تيسين زندگي سُتي پئي آهي، ڪِني تي رهي آهي، ڇڻ ته اها ننڊ موت جي، وڪرجندڙ لاش جي ننڊ آهي. هت اهو ئي وڏيرو گهرام آهي، اهو ئي نالو آهي، اهي سندس سُريتون آهن. الائجي ڪيتريون نيون سريتون سندس حرم ۾ داخل ٿيون هونديون. هيل تائين الائي ڪيترن هارين جا ڪرا سڙي رک ٿيا هوندا!

هي ٻڙ جو وڻ ته ساڳيو آهي، پر وڏيڪ پوڙهو ٿي ويو آهي، سندس چيلهه وڏيڪ ڇپي تي وئي آهي، سندس جٽائن ۾ ڪا جوت نه آهي، سندس پَنَ به ڇٽي ويا آهن. ۽ رَنَ- زال وانگر کهڙو نه ٻٽو ٻٽو پيو لڳي. ٻڙ جو وڻ ڇا، هتي ته سموري زندگي ٻٽي ٻٽي، ٻُسي پئي لڳي. گهڙيءَ لاءِ مون کي پنهنجي تصور جو ڳوٺ اکين ۾ لڙڪن جيان تري آيو: سرنهن جا پيلا پيلا کيت، مٽڙي پونءِ جي ڇيڪي ڇيڪي مٽيءَ جي خوشبوءِ، واهه جي ٻنهي پاسي بيٺل سرهل جا معشوقڙا وڻ، جن جي گلن جي سڳنڌ، ڪنهن سهڻي سيبتي سرير جي سڳنڌ جو ساءُ ٿي ڏنو. پر حقيقت ان جي ڪيتري نه اُبتڙ ۽ برعڪس هئي.

سرنهن جي گلن جي بدران، کيتن ۾ سالن جون سُڪل لوساٽيل ونڻانيون بيٺيون هيون. پونءِ تي رڳو ڪلر ۽ ڪني پاٽيءَ جي بانس ٿي آئي. واهه جي ڪپ تي بيٺل سمورن وڻن تي بي پاڙي چڙهي ويئي هئي ۽ منجهانئن ڪنهن بيگر ۾ وهندڙ پورهيت جي چوويهن ڪلاڪن جي پورهئي جي پگهر جي بوءِ ٿي آئي. مون ڀانيو ته . سوري ڳوٺ تي، سموري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زندگيءَ تي بي پاڙي چڙهي ويئي هئي. ۽ منهنجي ذهن ۾ وري وري اهو خيال ٿي آيو تہ ناحق ڳوٺ آيس. هي ڳوٺ منهنجو نہ آهي. هت زندگي پرائي اوپري آهي. هت تہ آءٌ ڪا شئي نہ سڃاڻان. نہ هت ڪو مون کي تو سڃاڻي! پوڙهي ٻَرَ بہ تہ منهنجي آجيان ڪا نہ ڪئي!

بابي ائين هٿ ملايو جڻ آءٌ سندس پُٽ نہ پر ڪو اوڏر گهُرڻ وارو هاري هوس. برو بر. ڪيس مون تي ڪاوڙون آهن. پر گهٽ ۾ گهٽ ماڻهن اڳيان تہ منهنجو يا پنهنجو ئي ڀرم رکي. ڀاڪر پائي ملي ها! پر جيڪڏهن هو اهڙو ڪوڙو ڀاڪُر پائي بہ ها تہ شايد آءٌ خود ان ڪوڙي ڀاڪُر کان تهڻ لڳان ها! ائين ئي نيڪ آهي. گهٽ ۾ گهٽ ان ڳالهہ ۾ تہ سچائي ڏيکاريائين.

سموري حويليءَ ۾ آءٌ نقط هڪڙي ئي صورت کان آشنا هوس. ۽ آهيان: سا هئي منهنجي جيجي امڙ. جنهن کي آءٌ پنجن سالن کان پوءِ ڏسي رهيو هوس. ائين ٿي محسوس ٿيو جڻ تہ هن بہ مون کي پنجن سالن کان پوءِ نہ پر پنجن صدين کان پوءِ ڏٺو هو: سندس پوڙها پوڙها. گهنجيل، ڏڪندڙ ڏڪويل هٿ وَرَ وَرَ ڪري منهنجي منهن تي آسيسون ڪندا. منيون ڏيندا. ٿڙندا ٿي ويا ۽ سندس لڙڪن سان ڳوريون ڳوريون ماماتا جون ماريون اکيون. لڙڪن جي ڌُنڌ مان. مون کي ائين ڏسي رهيون هيون جڻ تہ ڪنهن نابينا جي اکين ۾ روشني ۽ نور موٽي رهيو هو ۽ اهي اکيون ان نئين روشنيءَ. نئين ديد جي بار کان بند ٿيڻ تي لڳيون.

جڏهن هائو مائو ٿري. تڏهن آءٌ امڙ جي پيرانديءَ کان ويهي. سندس هٿي پير. پنهنجي جهول ۾ جهلي. ڪانئس حال احوال وٺڻ ويهي رهيس. جيڪي پڌر ان جو اندازو مون کي اڳي ئي هو. امڙ تہ منهنجي هوندي ئي ڪنهن ليکي ۾ ڪا نہ هئي: هاڻ بہ سندس حيثيت گهر جي عام گهڙامنجيءَ تي رکيل ڪنهن پراڻي گهڙيءِ يا ڪنهن پراڻي ڪٽ جي هڪڙيءِ ڀاڳي جهڙي هئي. ۽ بابا پنهنجي پنجين سُريت جي نازبردارين ۾ مشغول هو.

مون کان رهيو نہ ٿيو سو پڇي ويٺس: "يلا امان. ٻڌاءِ تہ هت نئين ڪير آهي؟"

"ابا. مُئي نوري پخاليءَ جي سُريت مهروءَ کي آڻي وهاريو اٿس. مون تہ مُئيءَ کي رڳو هڪڙو پيرو اکئين ڏٺو آهي. الله شل ڪنهن کي ملوڪ مهاندو نہ ڏي. نہ هوندي تہ بہ تيهارو ورهين جي جمار هونديس. پر لڳي سورنهن جي مَنَ تي. جڏهن کان آئي آهي. منجو وٺيو پئي آهي. اڍائي سالن جو ڇورو هوس. تنهن کي گهٽيءَ مان ڪو ريهي ريبي وٺي ويو سو تنهن لاءِ پئي ڳچ ڳاڙي!"

امان تي ٻڌايو تہ نورو پخالي سلهہ ۾ ونجي ويو هو ۽ سلهہ بہ ڪا ٿئي درجي جي هيس: رڳو هڏين جو پڃرو وڃي بچيو هو. جيسين سگهو هو پورهيو ڪري،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهرو کي سکيو رکندو آيو پر جڏهن کم کان بنهه ويهي رهيو تڏهن ويچاري زال ذات پنهنجا گهه ڳڻنا ڳاري ڇڏيا. اوڙي پاڙي جا جنڊ پيهي جنيون سهي پنهنجي نوري جي دوا درمل پئي ڪئي. پويان نورو ڇوري کي ڇوندو هو ته جيسين ماٺهين اچي، تيسين وڃي ٻاهر ڪيڏ. نه ته تون به بيمار ٿي پوندين. سو نينگر سڄو ڏينهن پيو ٻاهر ڌڪا کائيندو هو. بابا به ڪو مهروءَ کي اوچتو ڏسي ورتو سو سک ڦٽي پيس. گهٽئي ڏوتيون، ڪُنڊيون موڪليائين. پر مهروءَ مرڳو ڌوڙائي ڪڍين. پوءِ بابا پاڻ سندس چائنٺ اورانگهي نوري جي پڇڻ جي بهاني، اچي سندس سلامي ٿيو. ڪڏهن هڪڙو حڪيم وٺيو پيو اچي ته ڪڏهن پيو. دوائون، ڪُشتا، هَبَ، معجونون پيون اچن. نينگر کي روز ريوڙيون، نان ڪتائيون ۽ ڪتمنڙا پيا ڏجن. ڪڏهن اٽي جي ڳوڻ ته ڪڏهن چانورن جو خرار، ڪڏهن بادشاهه پير جي خيرات، سڄو ڏينهن بابا جي لانگ پئي لڳي، ۽ نورو جيئن پوءِ تيئن مرڻ ڪنڌيءَ تي پهچندو ويو. پوءِ اوچتو هڪڙي ڏينهن نينگر کي سنجها ٿي ويئي پر ڪو نه موٽيو. جيئن جيئن رات پوندي ويئي. تيئن تيئن مهرو ماندي ٿيندي ويئي. گهر گهر پاڻ هلي وئي، گهٽين ۾ ڳوليائين. مقام مان به ٿي آئي، پر نينگر هجي ته لڀي. پوءِ بابا ياد آيس ۽ حويليءَ جي چائنٺ اُڪري آئي.

بابا ڪيس ڏاڍا آٿت ڏنا. "الله مڙئي چڱي ڪندو پر ..." ان "پَر" ۾ ڪنئين معنائون هونديون.

"رئيس، ڇورو مون کي ورائي ڏي ته تنهنجي حويليءَ جي گولي ٿي گذاريندس...!" اهڙن سڏڪن ۽ وَرلاپن جو بابا تي جيڪو اثر ٿيندو هو ان جو تصور ڪرڻ ڏکيو ڪونهي.

اهو ڏينهن اڄوڪو ڏينهن: مهروءَ وري حويليءَ کان ٻاهر پير نه رکيو هو. ڪڏهن ڏڍ ته ڪڏهن آٿت، ڪڏهن اشارا ته ڪڏهن ٻاپيسون، ڪڏهن کهڙا ڦند ته ڪڏهن کهڙا. ٻانهيون اڳيان پويان ڪنن ۾ پيون سُس پُس ڪنس، ته ڪڏهن گهڙيءَ، جهَٽَ لاءِ ڪيس رئيس سان رهاڻ ڪرڻ سان نينگر جي لڀجي پوڻ جون آسون اُميدون پيون ڏيارين.

پلا، اٽي ڪا ڦٽي ڇوتي ڪر، ڪجهه کائي پي هينئون سڄو ڪر. پر مهروءَ جي وات مان جي ڪو اکر ٿي اُڪليو ته رڳو اهو: "الا، منهنجو ساجن...!" ۽ پوءِ هڪ ڍگهي اوڇنگار! نيٺ بابا پنهنجي صبر کي وڌيڪ برداشت نه ڪري سگهيو هڪڙي ٻانهيءَ کيس شربت ۾ ڪا اهڙي سُتي وجهي ڏني، جو جڏهن جاڳي تڏهن پاڻ کي بابي جي ٻڪَ ۾ ستل ڏٺائين!

مون کي الائجي ڇو مهروءَ سان همدردي جاڳي پئي. امان وٺان اٽي،

حويليءَ کان ٻاهر نڪري آيس. ڪجھ وقت مهروءَ جي مظلوميت تي سوچيندو رهيس، ۽ انهن سوچن ۾ سواءِ همدرديءَ جي ٻيو ڪو به جذبو ڪو نه هو پر آءٌ ڪري به ڇا ٿي سگهيس. جڏهن ڪافي پنڌ ڪري، ٿڪجي واپس موٽيس ته حويليءَ ۾ مانڌاڻ متو پيو هو. هڪڙي ٻانهيءَ، سائڻ ٻڌايو ته ڪلاڪ کن کان مهرو ڏندڻجي ويئي آهي. گهڻائي حيلا ڪيا ٿن، پر هوش نٿو اچيس. مون ۾ وري به همدرديءَ جو احساس موٽي آيو. پر پانيان ٿو ته ان ۾ تجسس به شامل هو. آءٌ وڏي مهروءَ جي ٻنهي تائين پهتس. ڪوٺيءَ ۾ دائي سليمت، بابو ۽ ٻئي ٻانهيون ڳاهٽ ٿيل هيون. ڪنهن پيرن جون ترين ٿي مهٽيس ته ڪنهن هٿ جي ترين کي ٿي مالش ڪئي. دائي سليمت نازبوءَ جا ڪچڙا پَنَ پٿي گهوٽيا، جنهن جي تيز تيز سُڳنڌ سان سڄو ڪمرو واسجي ويو هو. ٻاهي هڪ ٽِڪَ مهروءَ جي منهن ۾ چتائي پئي نهاريو جڻ ته شڪ هجيس ته مڪر ڪري .دَٽُ هنيو سُتي پئي آهي. سامهون مهرو بيسُڌ، سڌي ئي سڌي ستي پئي هئي.

هن کي ڏسڻ سان، منهنجي سموري وجود ۾ جڻ ڪنوڻ ڪڙڪي ويئي. ڪو نهايت ٿڌو برف کان به ٿڌو احساس لوڻءَ لوڻءَ ۾ ڪانڊارجي ويو ۽ ان وقت مون کي مئڊونا جو اهو مجسمو ياد اچي ويو جنهن کي ڏسي، روم جي وڏي گرجا گهر ۾ هڪ اهڙي ئي احساس کان، ذري گهٽ ٿاٻڙجي منهن ڀر اچي ڪريو هوس. هن مئڊونا ۽ هُن مئڊونا ۾ پٿر ۽ انساني جسم جو فرق به ڪو فرق هو! سندس ڏکيا ڏکيا پنجر سندس اکين تي ائين سميل هئا جڻ ڪنول نسري رهيا هئا. وارن جي هڪ ڇڳڪ سندس سڌي سيند وٽان ٿڙي، پيشانيءَ تي لڙي پئي هئي: مون ائين پانئيو ته ڪهڪشان کان ايندي ڪا ڪٽي رستو ڀلجي آئي هئي. سندس سنهڙا پريل چپ، ڪمزوريءَ جي ڪري اڇا ٿي ويا هئا ۽ ڪالهوڪي موتئي جي ٻن پنکڙن وانگيان ٿي لڳا. سندس ڳاڙهسرا ڳل بيهوشيءَ جي ڪري اهڙو پيلو رنگ وٺي چڪا هئا، جنهن جهڙو رنگ آءٌ ڪٿي نه سنيران.

هن مئڊونا کي ڏسي، منهنجي ذهن مان اهو خيال به وسري ويو ته هوءَ ڪا بيمار هئي، بيهوش هئي. گهڙيءَ لاءِ ته مون کي اهو به وسري ويو ته آءٌ هن ڪمري ۾ اڪيلو نه آهيان. منهنجي دل ۾ هڪ عجيب آرزو ڪَرَ موڙي جاڳي پئي ته آءٌ پنهنجا چَپ هن جي اکين جي ڪنولن تي رکي مري وڃان!

آءٌ اڃا انهيءَ طلسم ۾ هوس ته هن اکيون کوليون. آءٌ ٻنهه سندس سامهون هوس، ۽ اکين کولڻ سان، سندس بيمار نظرن سان، هن جي پهرين نگاهه مون تي پئي. يا شايد اهو منهنجو پنهنجو خيال آهي ته هن جي پهرين نظر مون تي پئي هئي. سندس ان نهار ۾ موت جي ٿڌاڻ هئي، ۽ ساڳئي وقت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زندھ رهڻ جي بي اختيار آرزو جيڪا ڪجھ اچرج، ڪجھ حيا ۽ ڪجھ پشيمانيءَ جي صورت وٺي ويهي رهي.

هن جي چپن مان هلڪو جهيڻو آواز آيو: "ساجن آيو؟!" اهي لفظ سوال بڻجي ادا ٿيا هئا، پر جهيڻائيءَ ۽ نستائيءَ جي ڪري سوال جي مفهوم بدران عجب جو مفهوم بڻجي ويا.

مهروءَ جي هوش ۾ اچڻ سان بابا بہ هوش ۾ اچي ويو ۽ سندس آواز منهنجي ڪنن تائين پهتو. مون کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ آءٌ ڪنهن جبل جي ترائيءَ ۾ بيٺل هوس ۽ هن جو آواز هڪڙي پڙاڏي جيان منهنجي ڪنن سان اچي ٽڪريو هو. هن مون کي اهڙين نظرن سان ڏٺو ڄڻ تہ اهي لفظ هن جي اکين اُچاريا هئا.

"تون هت ڇو آيو آهين؟"

اهي لفظ ٻڌي، آءٌ ڪو فيصلو ڪري نہ سگهيس تہ انهن لفظن مون ۾ ڪهڙو احساس، ڪهڙو ردِ عمل پيدا ڪيو: نفرت، چڙ يا محض ورچي پوڻ جو احساس. آءٌ بنان ڪنهن جواب ڏيڻ جي، پٺ ورائي، ٻاهر نڪتس. مون ائين ڀانئيو تہ مهرو مون کي پويان گهوري ڏسي رهي آهي. مون اهو محسوس ڪيو تہ هن جي اها گهور منهنجي جسم ۾، تمام سنها سوراخ ڪري، منجهن هڪ عجيب آرزو هڪ عجيب پيڙا اوتيندي ٿي وڃي. جيئن جيئن آءٌ ان ڪوٺيءَ کان پري ٿيندو ويس، تيئن تيئن اها پيڙا وڌندي ٿي ويئي.

منهنجي جذبن ۽ احساس جي پور پور ۾ ڪوهيڙا ڇانئبا ويا. ۽ آءٌ اهو فيصلو نہ ڪري سگهيس تہ منهنجي جذبن ۽ احساسن جي هيءَ ڪهڙي صورت هئي؟ ڇا مون کي پهرين نظر ۾ هن سان عشق ٿي ويو هو؟ اهو تہ بنهہ ڇسو خيال آهي، محض شاعرانہ مسخري، ۽ آءٌ اهڙي مسخريءَ جو قائل ٿي ڪو نہ آهيان. پر جيڪڏهن اهو عشق يا محبت نہ آهي تہ پوءِ ڇا آهي: جنسي ڪشش، يونانين وارن جاڙن روحن جو تصور يا ڪو ٻيو "ڪامپليڪس؟"

جنسي ڪشش تہ يقيناً ڪا نہ هئي ڇاڪاڻ تہ ان ۾ منهنجو ڪو بہ جسماني رد عمل نہ هو ۽ نہ ئي منهنجي ان حس ۾ ڪنهن قسم جي ڇڪ يا ٽڪ محسوس ٿيم، جا جنسي ڪشش جو مظهر ٿيندي آهي. جيڪڏهن هوءَ منهنجو جاڙو روح هئي تہ پوءِ هيءَ پيڙا ۽ پيڙا لاءِ آرزو ڇو؟ هيءُ تہ هڪ قسم جي اَڇڪ يا ڇڪ جو اُبتو تاثير پئي ڀانئجي، جيئن ٻن چقمقن جي ساڳين ڇيڙن جي ويجهو اچڻ تي ٿيندو آهي. تہ پوءِ هي ڪهڙو "ڪامپليڪس" آهي، جو جيڪا وِکَ هن کان پري کڻندو وڃان، سا ايڏي اٿموت، ايڏي اٿانگي، ايتري گمراهہ ڪندڙ ايتري ڀنيلائيندڙ ۽ ايتر تڙ [illegible] ائيندڙ آهي!.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عذاب جا ٻہ ٽي ڏينهن ان تجزئي ڪرڻ ۾ گذري ويا. ۽ آءٌ پنهنجي ڪمري مان ئي ٻاهر ڪو نہ نڪتس. پر هر ساعت، هر گهڙي جا گذرندي ويئي. ان ۾ مهروءَ جي منهنجي ڪمري ۾ موجودگيءَ جو مجرمانہ وهم پختو ٿيندو ويو. ايتري قدر جو ٻانهي سانئڻ ڪتاب چنڊيندي، هڪڙو ڪتاب ڪيرائي وڌو تہ مون کان ڇرڪ نڪري ويو. آءٌ چئي ويٺس: "مهرو؟!" ۽ ويچاري سانئڻ الائجي ڇا سوچيندي ڪمري مان هلي ويئي.

ان عذاب ۽ اڪيلائپ جي ڪُنَ مان وري بہ امان اچي ڪڍيو.

"ڇو پٽ، ڇاڪ تہ آهين؟"

"ها امان... بس، ائين ٻاهر نڪرڻ تي دل نٿي چئي!"

.ابا، ايئن مُئي اونداهي ڪوٺيءَ ۾ اٺ ئي پهر خدا جا پوريو پيو هوندين تہ اکهو ٿي پوندين!"

هن پنهنجا سياجهڙا هٿ منهنجي منهن تي ڦيرائيندي جڻ مون کي ننڊ مان جاڳائي وڌو. "اُٿ، وڃي چار وکون کڻي، لڳ سچا ڪري اچ!" هن حڪم ڏنو.

"ها امان!"

مون حڪم جي تعميل ڪئي، ۽ ڪمري مان ٻاهر نڪتس. نظر بنان ارادي، بيساخته مهرو جي ڪوٺيءَ ڏانهن کڄي ويئي. مهرو ٻاهر ورانڊي ۾ کٽ تي، ڪاڏيءَ هيٺان هٿ ڏيو ويٺي هئي. هن تي نظر پوندي ئي، مون کي پنهنجي دل ٻڏندي محسوس ٿي. منهنجو هڪ هڪ قدم مڻين ڳرو ٿي پيو. آءٌ اُتي ئي بيٺو رهيس. هڪ عجيب بيقراري، عجيب پريشاني منهنجي سموري جسم کي سُن ڪندي ويئي. اهو سُن ٿيڻ جو احساس پهريون پيرو من ۾ جاڳيو هو. ان احساس اُٿندي ئي، مون کي پاڻ تي ڪاوڙ اچي ويئي. هي منهنجي ذهن مون سان ڪهڙي مسخري مچائي آهي؟ هڪ زائفان منهنجي جسم ۽ ذهن کي سُنُ ڪرڻ لاءِ، ڪڏهن کان ۽ ڇو ڪافي تيڻ لڳي آهي؟ ڇا تيو جو هوءَ ايڏي سهڻي آهي، ايتري حسين آهي؟ دنيا ۾ هر قدم تي حسين عورتون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ملنديون رهيون آهن. ملنديون رهنديون. پوءِ هيءَ صورتحال ر دماغ سوچڻ کان بس ڪٽي ڪٽي. شايد اها نئين دماغي ڪيمه.

جي بيوسي ۽ سُن ٿيڻ جي احساس ڪي لوڙهي ويئي ۽ آءُ اڳتي وڌي مهروءَ اڳتي نڪري وڃڻ لاءِ. تڪڙيون ۽ وڏيون ٻرانگهون پري وڌندو ويس. پر... پر سندس پرسان پڇڻ سان. ذهن جي ڪنهن ڇور گُنبذ مان هڪڙو سوال اُڀري آيو: "تون ٻاڻ کان ايترو ڇرڪڻ لڳو آهين. جو بيمار پرسيءَ کان به وئين؟"

منهنجا قدم اتي ئي ڄمي ويا. منهنجي ائين اوچتي بيهي رهڻ تي، مهروءَ کان به ڇرڪ نڪري ويو.

پوءِ مون پنهنجو آواز ٻڌو: "هاڻ طبيعت ڪيئن آهي؟" آءُ پنهنجي انهن لفظن تي ڪِڪورِڪو تي ويس: هيءُ به ڪو سوال هو. ٻسو ڪُڄسو ڇسوَ!

مهروءَ گهڙيءَ لاءِ ڪو به جواب نه ڏنو. سندس منهن ۾ بيمار هجڻ جي پيلاڻ لهي، اکين ۾ ڇُلڪي آئي هئي ۽ سندس اکين جا ڪنول پيلا پيلا نظر اچڻ لڳا هئا. هن جي چپن ۾ مون ائين محسوس ڪيو ته هڪ اڻ –لکي جنبش، هڪ اڻ –لکي لرزش ايندي ايندي رهجي وئي ۽ هن چيو: "شڪر آهي!"

مون ڪي اهو جواب به بنهه ٻسو ٻسو لڳو ۽ مون سوچيو جهڙو سوال ڪيم، اهڙو جواب مليم. آخر آءُ ڇا ٿو ڀانيان؟ ته هوءَ اتي، منهنجي ڪُڇيءَ ۾ ٻانهون وجهي، ڀُرانڙي پائي، ڪن ۾ هوريان هوريان سرگوشي ڪري ته ڏس تنهنجي لاءِ آءُ بيمار هوندي به ڇڱي ڀلي آهيان؟!

هي آخر مون کي ٿيو ڇاهي؟ هوءَ منهنجي پيءُ جي وهاريل سُريت آهي... اڌ– زال ۽ منهنجو ۽ هن جو رشتو ڪيترو اڻنگو سهي، ايترو حقيقي ضرور آهي ته آءُ هن جي يار جو پٽ آهيان! اهڙا مونجهارا اچان ئي وڏيڪ منجهي پون ها، پر پوءِ مون بي ارادي چئي ڏنو: "ڪو ڪم ڪار هجي ته حاضر آهيان...!"

مون کي پاڻ تي وري به ان ڇسپائيءَ جي جملي تي ڪاوڙ اچڻ لڳي، ۽ آءُ شرمندگيءَ کان بچڻ لاءِ تڪڙو اڳيان وڌي ويس. پر پويان هن جو جهيڻو آواز ڪن تي پيم: "دعا ڪجو!"

منهنجي ڇسپائي جي اها مناسب سزا آهي، مون خارن مان سوچيو. منهنجي حيثيت واهه جي مقرر ٿي آهي: آءُ ٻئي ڪنهن ڪم جو نه آهيان. ان ڪري دعا ڪرڻ جي ڪوڙي تسلي پنهنجي دل کي ڏيئي سگهان ٿو!

منهنجي عادت ٿي ويئي هئي ته جڏهن به اڪيلائيءَ ۾ ڪجهه سوچڻ جي ضرورت محسوس ڪندو هوس. تڏهن واهه تي هليو ويندو هوس، ۽ واهه ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڙهندڙ ڪڪرن پٺن ڪي گهوريندو پنهنجي خيالن جا ڪڪ پن لوڙهي گهر موٽي ايندو هوس. ان ڏينهن به واهه جو ڪپ ڏيئي، آءُ الائجي ڳوٺ کان ڪيترو اڳتي نڪري آيو هوس. منهنجي خيالن جي اها حالت هئي جڻ ته اهي ڪک پن مولهوتو ٿي، ڪنهن ڳُنَ ۾ ڦاسي پيا هئا. ۽ هڪ ئي هنڌ ڦيراٽيون ڏيئي رهيا هئا: نه اڳتي ٿي وڌيا، نه پوئتي، ۽ نه ئي ڳُنُ انهن کي پاتال ۾ ٻوڙڻ لاءِ تيار هو. آءُ اڄ به فيصلو نه ڪري سگهيس ته مهروءَ لاءِ منهنجي احساسن جي ڪهڙي حيثيت هئي: ڇو آءُ هن جي موجودگيءَ ۾ ايترو پريشان، ايترو بي قرار، ايترو بي هٿيار ٿو محسوس ڪريان. جيڪڏهن مون کي هن سان نينهن آهي ته مون ۾ اها جرائت ڇو نه ٿي اچي ته آءُ ان جو مناسب اظهار ڪريان؟ شايد بابي سان هن جو تعلق منهنجي لاشعور ۾ ڪو بند ٻڌي، مون کي هن ڏانهن وڌڻ نٿو ڏئي! آخر به ته آءُ هن ئي سماج جي پيداوار آهيان. ۽ ننڍي هوندي جون ڏنل، ٻڌل، ڪرٽيون ۽ نه ڪرٽيون ڳالهيون، اخلاق جا ٿهه ٿڀجي، منهنجي لاشعور جي تاڃي پيٽي جو حصو ٿڀيل آهن. ۽ پيءُ جي زال يا سُريت سان عشق ڪرڻ به ته گناهه جي هڪ سرحد آهي!

يا شايد ائين آهي ته ڪجهه عرصو شهرن ۾ رهڻ سان منهنجي ذهن ۾ پيار ڄاڻائڻ جا انگ به متجي ويا آهن. ڳوٺن ۽ ٻهراڙين ۾ عشق جو اظهار - ريشمي رومال ۾ مصري، ڦوتا، اگر ۽ لونگ ڪيترو نه سولو آهي. ۽ ان ۾ ڪيترين نه پياريون معنائون، ۽ ڪيڏا نه پيارا اونها تصور سمايل آهن: ۽ ان جي ڀيٽ ۾ شهري عشق، ڪاغذ ۽ قلم يا ڪنهن هَڪڙَ جي ٻاتي زبان ۾ هٽڪي هٽڪي هٻڪي هٻڪي ڇيل تقرير جو محتاج آهي! ائين ته ڪونهي ته منهنجو عشق، اظهار جي تڪميل جي ڳولا ۾ آهي؟! پر جيڪڏهن اظهار جو ڍنگ اچي وڃي ته پوءِ ڇا؟ منهنجي منزل ڇا آهي؟ منهنجي ان تانگهه جو حاصل مطلب ڇا آهي؟... ته مهرو بابي جي سُريت هجڻ بدران، منهنجي سُريت ٿڀجي وڃي؟! اهو اهڙو خيال هو جنهن جي ذهن جي سطح تي اڇڻ سان ئي مون کان ڇرڪ نڪري ويو جڻ ڪاريهر تي پير پئجي ويو! ۽ ان ڇرڪ ’ کان پوءِ مون کي پنهنجي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي: جيڪڏهن منهنجي منزل اها ئي هئي ته پوءِ بابي ۽ مون ۾ ڪهڙو فرق آهي؟! هڪ ٿهيءَ جو ويڇو هڪ پيڙهيءَ جي ويڇوٽي، جاگيرداريءَ جي ماحول جي وڏيرپ ۽ شهري آزاد خياليءَ جو ويڇو ايترو خسيس، ايترو ڪوڙو ڪيئن هوندو!

ان خيال ۾ هوس ته پريان ڇاڇي خيري کي، لٺ ٽيڪيندو ايندو ڏٺم.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خيالن جي دوزخ مان لهي، اُها حقيقت جي آجيان لاءِ اڳتي وڌي آيس ۽ سلام ورائي اچي کيس گڏيس. چاچي خيري مون کي ٻنهي ڪو نه سڃاتو: سندس اکين ۾ سڃاڻپ جي روشني نه ڏسي منهنجي دل وسامي ويئي: چا اُها ايترو بدلجي ويو آهيان جو ڳوٺ جو هي زنده دل پوڙهو به مون کي ڪو نه ٿو سڃاڻي.

مون وري به همت ٻڌي چيو: "چاچا خيرا، خوش ته آهين؟"

"ابا، ڏٺيءَ جا شخرانا آهن... تون پاڻ ڪير جوان آهين؟"

"چاچا خيرا، ايترو جلد وساري ويٺين: اُها انور آهيان. وڏيري نور محمد جو پٽ"

مون لفظ "وڏيرو" چوڻ نٿي گهريو پر سڃاڻپ لاءِ ٻي واٽ ڪا نه سمجهيم. منهنجي نالي ٻڌڻ سان ئي، چاچي خيري جي اکين ۾ ڪا چڻنگ جاڳي پئي. اها چڻنگ سڃاڻپ جي چمڪ بڻجي ويئي. هن اڳتي وڌي ڪٽي مون کي ياڪر وڌو.

"اڙي ابا، پلي ڪري آئين، جيءَ ڪري آئين. اُها به چوان ته نينگر آهي ته ڏنل واڻل، پر ڪٿي، سو نه سمڊم. اُها ٿي ويو آهيان پيرسن، اکيون به پيرسن ٿي ويون اٿم. پر تون آيو ڪڏهن آهين؟"

"چاچا، هفتو کن ٿيو آهي!"

"واهه ابا واهه، سڄا سارا اٺ ڏينهن ٿيا اٿئي آئي، ۽ اڄ گڏيو آهين! ابا شهر وڃي، پنهنجي ڳوٺ کي ئي وساري ڇڏيئه...! ائين ڪبو آهي!"

سندس آواز ۾ هڪ عجيب پنهنجائپ اچي ويئي، جنهن ڪيترن مفاصلن کي ڪوري ڪپي ڇڏيو. مون کي ٻانهن کان وٺي، آٽي ريگيوليٽر جي دڪي تي وهاريائين. پاڻ به ويهي رهيو. گهڙي کن ماٺ ٿي ويئي: هو ماضيءَ جي ڪُن ۾ گهوري ڪجهه ڳولڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو ۽ اُها به هن جو جائزو وٺي رهيو هوس ته هي هميشه کلندڙ هميشه ٽهڪ ڏيندڙ ڪچهريءَ جو موڙ ڳوٺ جو روح ايترو هراسيل، ايترو اُجهاٽل ڇو ٿو ڏسجي. مون کي اهي ڏينهن ياد آيا، جڏهن نه چاهيندي به آئون شهر مان موڪلن ۾ ڳوٺ موڪليو ويندو هوس، ۽ ان زوريءَ جي ڏکوئيندڙ موڪل کي ڳوٺ جي ههڙن دل جي ملوڪ ماڻهن کل ۽ خوشيءَ ۾ گذاري ٿي ڇڏيو. منهنجي دل انهن انيڪ يادگيرين جي سهاري، هن ڳوٺ جي روح لاءِ نئين سڪ محسوس ڪرڻ لڳي. ان سڪ ۽ اُڪير منهنجي سموري جسم ۽ روح کي سڪون بخشي ڇڏيو. پر پوءِ ان سڪ جي اظهار کي لڪائڻ جي ڪوشش ڪندي ("لعنت هجي شهري ڦنوطيت ۽ ڊپلومسيءَ تي. جو سچن جذبن جي اظهار تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻہ بندش وجهي ڇڏي". مون دل ئي دل ۾ چيو ۽ ڏاڍيان چيم: "چاچا، ٻيو تہ مڙئي خير آهي نہ... ڀلا علو ۽ منو ڪٿي آهن؟ ڪهڙي حال ۾ آهن؟ ايڏانهن ڪيڏانهن پنڌ پيو هئين؟"

چاچا خيري جي اکين ۾ ماضيءَ جي روشني مري ويئي، ۽ حال ۽ مستقبل جي اوندهہ جاڳي پئي.

"ابا ڪهڙا تو حال پڇين؟ اڳي سمجهندا هئاسون تہ ڪلر رڳو زمينن ۽ جاين کي کائيندو آهي، پر هت ڳوٺن ۽ ٻهراڙين ۾ تہ ماڻهن جي حياتين کي بہ ڪلر کائي ناس ڪري ڇڏيو آهي... شهرن ۾ تہ الائي ڪهڙو حال آهي، پر اسان نڌڻڪا تي مارجي ويا آهيون!" هن جي دل مان دانهن نڪري، منهنجي وجود کي ويڙهي ويئي.

۽ پوءِ هن ٽڏو ساهہ پرينديءَ وري چيو: "ابا، زندگي ڏاڍي بي فڪري گذرندي هئي. اڻين ڪو نہ هو تہ ڪو ڏک سور ڪو نہ هئا، پر انهن ڏکن سورن کي کلندي منهن ڏنو هو. اسين هاري ناري ماڙهو وڏيرن جا ڌمڪا ڌمڪا سهي، وڏا ٿيا آهيون. اٿين بہ ٿيندو هو تہ ٻٽئي ٽيندي هئي تہ وڏيري، ڪمدار ۽ سيٺ کي سڀ ڪجهہ ڏيئي، پوتڙو ڇنڊي اٿي کڙا ٿيندا هئاسون. اندر ٻاهيون هونديون هيون، پر ٻاهران ٺهڪ ڏيئي ڪچهريءَ مان اٿندا هئاسون ۽ پنهنجي ڪيڙيءَ مان مٽيءَ مُٺ کڻي، اکين تي رکي، چُمي چوندا هئاسون تہ جيسين هيءَ ڀلاري اسان جي پورهئي ۾ آهي. تيسين پيا ٽڳنداسون..! پر هاڻ... هاڻ تہ الائي ڪهڙو واءُ وريو آهي!"

سندس آواز ۾ اڳوٽو ڪڙڪو شڙڪو تہ شايد ڪڏهوڪو مري چڪو هو هاڻ تہ سندس چپ جنسي روئندا ٿي رهيا. مون آهستي چيو: "چو چاچا، هاڻ ڇا ٿيو آهي؟"

"اڙي ابا، ٿيو تہ الائجي ڇا آهي... اسين ڄٽ ماڻهو ڇا سمجهون پر ڪمدار تو چوي تہ هاڻ تہ ملڪ اسان جو پنهنجو آهي، هاڻ تہ سڀ سُک ئي سُک آهي... پر مون کي ڪو ٻڌائي تہ سک ڪٿي آهي؟... تو کي الائي يادگيرو آهي ڪين نہ. پر جڏهن اڌ ـ ٻٽئيءَ واري مامري تي چوڪرن رونشو ڪيو هو تہ سڄو ڳوٺ مڙي آيو هو: وهہ واهہ جا ڪوڪريا هئا... ۽ هاڻ پٽر سال، سيٺ ليلي واري زمين تي ڪو نئون زميندار آيو ۽ حاجي جمن وارن کي چيائون تہ اُتان لڏي وڃي ڪنهن ٻئي ڳوٺ وهن. جو ڪي نوان هاري آڻيا هئن!... ابا اسان تہ اهڙي ڪڏهن ٻڌي نہ سُٺي... تو کي تہ شايد خبر آهي تہ

حاجيءَ وارن جي ابن ڏاڏن جا مقام به ان زمين ۾ آهن. ۽ هو الائي جي ڪيترين پيڙهين کان اها زمين آباد ڪندا ٿي آيا..."

گهڙيءَ لاءِ چاچو خيرو ماٺ ٿي ويو ۽ لٽ سان پنجوءَ ۾ ليڪون ڪڍڻ لڳو پوءِ وري چيائين: "ابا. آسي پاسي جي راڄن ٻڌو ته سيني کي اچي پنهنجي سر سان لڳي ته الائجي ڪڏهن ٿا بي دخل ٿين! حاجي جمن وارن پهرين تي منٿون ميڙون ڪيون. ڪجهه مڙسن ته شهر وڃي دڙڪاسون به ڪيون. پر ڪنهن ٻڌن به ڪونه. پٺيون وٽ دانهين ٿي ويا. سو به هٿ ڪڍي ويهي رهيا! حاجيءَ جو ننڍو نينگر. احمد. پنهنجي ڪن سنگتين سان ڪهاڙيون ۽ ڏوناليون کڻي ويهي رهيو ته جنهن زمين ۾ هن جي ابن ڏاڏن جا مقام آهن. اتان ڪين بيدخل ڪرڻ کان اڳ. هنن جا پنهنجا مڙهه به اتي پوريا!

"به ڏينهن ته ڪين ڪو ويجهو ڪو نه آيو. ٽئين ڏينهن مُلي اسماعيل جمعي نماز جي ڪتبي ۾ چيو ته حاجيءَ جي راڄ جا سمورا مڙس ماڻهو لک صلواتون پڙهن ته بلا ٽري ويندي! سو ابا. پيا ته سمورا مسيت سڳوريءَ ۾ هئا. پر احمد وارا نه آيا. ماڻهو اجا مسيت ۾ هئا ته رڙين ۽ ڪيڪن جا آواز ڪن پياسون. پوليس حاجيءَ وارن جي گهرن کي ورائي ويئي. ۽ سندن لوڙها زوريءَ پٽڻ لڳا. جيسين ماڻهو پهچن. تيسين هنن سمورا گهر ڏاهي پٽ ڪري ڇڏيا. احمد ڪهاڙيءَ سان ٻن پوليس وارن کي ڌڪي وڌو. جيڪي سندن گهر ۾ گهڙي ننگن ۾ هٿ وجهڻ لڳا هئا. بس پوءِ ته واويلا ٿي ويئي.!"

ڳالهائيندي ڳالهائيندي چاچي خيري کان سڏڪو نڪري ويو. سندس اکين مان لُڙڪ ائين پئي وهيا ڄڻ ته هن الائي ڪيترو وقت اهي روڪي رکيا هئا. اهي لڙڪ به الائجي مظلوميت جا هئا يا ڪاوڙ جا... پوءِ منيون پيڙيندي چيائين: "بس ابا. پوءِ اڌو ڪارا مڙس ته پوليس جهلي ويئي. باقي ٻه چار پير مرد. پنهنجون لڇون وٺي. ڏکي ڳاڏيون پيري نڪتا... ابا منهنجي حاجيءَ وارن سان ڪڏهن ڪا نه پئي، پر ان ڏينهن سندس حال ڏسي. منهنجي دل ۾ چڪ پئجي ويو: ويچارو پنهنجا سنها ٻچا وٺي. الائي ڪٿي ڌڪا کائيندو هوندو! احمد کي ڏهه سال ٽيپ اچي ويئي. باقي ڪن کي سال، ڪن کي ٻه...!"

الائجي ڇو منهنجي اکين به جهل نه ڏني، ۽ آءٌ به روئي پيس. مون کان اهو منظر ڪڏهن به نه وسرندو: چاچو خيرو ڪنهن عجيب جذبي کان سڄو پئي ڏڪيو لڙڪ. سندس مينديءَ رتل ڏاڙهيءَ ۾ منهن لڪائيندا. سندس هٿن تي ڪرندا ٿي ويا. هن منهنجو هٿ پنهنجي پنل هٿ ۾ وٺندي، زور ڏيندي چيو: "

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ابل اڳي وڏا چوندا هئا تہ "آهہ غريبان، قهر خدائي". پر هاڻ ائين ٿو ڀانيان تہ اهو قهر خدائي بہ هيٺن ۽ ڏٻرن مسڪينن تي ئي ٿو ڪڙڪي!"

ان ڪان پوءِ هو ماٺ ٿي ويو. لڙڪ سندس اکين مان ٽمندا رهيا. جن کي روڪڻ يا اگھڻ جي بہ هن ڪوشش نہ ٿي ڪئي. ماحول ۾ ڪربلا جي رات وارو ماتم وسڻ لڳو ۽ منهنجي دل ٻوساٽجڻ لڳي. رڳو ان ٻوسات کان بچڻ لاءِ ڳالهہ کي زوريءَ ڦيرائيندي چيم: "پلا چاچا، علوءَ کي تہ پرٽايو هوندءِ؟"

علو منهنجو ٻاروتڻ جو يار هو. ونجهہ وٽيءَ ۾ هو سڄي ڳوٺ جي ڇوڪرن جو مهندار هو. شڪل جو سهڻو. بدن جو جانٺو چاچي خيري وانگر ڪڇهريءَ جو ڪوڏيو. چاچي خيري جي منهن تي هڪ رنگ آيو ۽ وري لوساڄي ويو.

"بابل، علڻ جو پرڻجڻ شايد الله کي منظور ڪو نہ هو!"

پوءِ هڪ ڏکھ ٽڌو ساهہ ڀري ٻڌائين: "زمينن جون بيدخليون شروع ٿيون تہ ڪيترا ماڻهو ڳوٺان لڏي ويا. جيڪي پنهنجا وڻ ڇڏي نہ سگھيا، تن ڳوٺ ۾ پورهيو نہ ڏسي، شهر وڃي مِلن ۾ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. علڻ بہ ڪپڙي جي ڪارخاني ۾ وڃي ڀرتي ٿيو... ۽ سال ۾ سلهہ جو مرض کڻي واپس آيو. اهو ڏينهن، اڄوڪو ڏينهن. مون پنهنجو الھ تلهہ سندس بيماريءَ تي ڳاري ڇڏيو تون هوند ڏسينس تہ سڃاڻيندي‌س بہ ڪو نہ: ڀاڏي جھڙو مڙس ڳري ونڃاٽي تي ويو آهي! چون ٿا تہ سلهہ جون ڪي خاص اسپتالون آهن. سا ڳالهہ الائي سچي ڪين نہ؟"

"ها چاچا، اسپتالون تہ برابر آهن، پر..."

مون سندس خوابن کي پچي پور ڪرڻ مناسب نہ سمجھيو. ان ڪري سينيٽوريم جي سهوليتن تي وڏيڪ چورڻ مناسب نہ ڄاتم. الائي ڇو مون ۾ اهو احساس چور ٻڌجي هُرڻ لڳو تہ انهن حالتن لاءِ آءٌ بہ اوترو ئي جوابدار آهيان، جيترو ٻيا. ان چور کان بچڻ لاءِ وري ڳالهہ مٽائيندي چيم:" ڳوٺ جا ٻيا ڪهڙا احوال آهن؟"

"اڙي ابا، ڪهڙا ٿو احوال پڇين؟ يا تہ اسان جو اٽو خراب ٿيو آهي يا ڳوٺ جي ننڍن نيتن جي مٽي پليت ٿي وئي آهي. اڳي ڳوٺن ۾ سڀ ڪو هڪ ٻئي جو حال ڀائي، ڏک سک ۾ شريڪ ۽ ڀائيوار هوندو هو. شادي غمي ۾ تہ ايترو ويجها هوندا هئا جو جڻ تہ رت ۾ گڏيل آهن... ۽ هاڻي ... ۽ هاڻي سڀ ڪو پنهنجيءَ ۾ پورو آهي: سنڌي ماڻهو ڇُڙ ڇُڙ گابا! ڪين ٻُک وچان اوگھڙ ياد ئي ڪانهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اڳي سانجهي ٿيندي هئي يا ڪا چيٽ جي چانڊوڪي رات ايندي هئي تہ ڳوٺ جا نينگر نڪري، وڏي ميدان ۾ ونجهہ وٽي، وڏ ڪبل ۽ پيلهاڙا ڪيڏندا هئا، ۽ اسان جهڙا ڪراڙا بہ جوانن ۾ جوانڻ ٿي پوندا هئا: ڪڏهن لالوءَ واري پڙ ۾ ويهي، ڪافيون چوندا هئا. ڪڏهن مسيت ۾ مولود پڙهڻ لاءِ جسڪاڻي ايندا هئا تہ مهتن لاءِ مسيت کان ٻاهر وڏي توئنري وڇائبي هئي، ۽ جسڪاڻين کي اسين مسلمين ايترو ڪين ڏيندا هئاسون، جيترو مهتا ڏيندا هئا. ان ساڳئي لالوءَ واري پڙ ۾ سائي آچار تي پڳت بہ ٿيندي هئي: ڪي ننگر کان تہ ڪي ڪنڊڪوٽ کان. پڳتن جي ڪوُم اچي ڪَني ٿيندي هئي، ۽ اها پڳت پوندي هئي جو وچي ٿيا خير. مهينا پيون ڳائبيون هيون! ڏٽ جي ميڙي تي ڪتان ڪتان جا راڳيڻا اچي ڳاهٽ ٿيندا ۽ سُک جون ست راتيون استاد الهڏني جي آلاپ سان ملهائبيون هيون...!"

هن هڪ ڊگهو ٿڌو شوڪارو ڀريندي چيو: "۽ هاڻ... هاڻ شام کان پوءِ، ڪراڙا پيرسن وڃيو مسيت ڀيڙا ٿين، يا گهر ۾ ويٺا رلين ۾ روئن، جوانڻ جماڻ نينگر وري ڪاڪوءَ جي هوٽل تي ويهي رِڪارڊ ٻڌن: اڳي سانجهي ٿيندي هئي تہ سوڍل جي ڪافيءَ جو ٽل ڪنين پوندو هو: "جيءَ ۾ جوڳين جڻ لاءِ، دونهڙا دُکن ٿا" ۽ هاڻ، نہ مهل نہ ڪمهل، ڪو ٻي سُرو گهٽيءَ مان لنگهندي "اڪ دل ڪي ٽڪڙي هزار هوئي، ڪوئي ايڌر گرا، ڪوئي اوڌر گرا..." ڳائيندو ٿو ٻڌجي!"

چاچو خيرو چڻ تہ پنهنجي دل جي ٻاڦ ڪڍڻ لاءِ پريو ويٺو هو. شايد پريل تہ اڳي بہ هوندو پر ٻڌائي تہ ڪنهن کي ٻڌائي. ڳوٺ جي حياتيءَ تي جيڪو سينور چڙهي ويو هو ٻڌڻ ۽ هنڊائڻ جون صلاحيتون بہ انهيءَ کان بچيل ڪو نہ هيون. گهڙيءَ لاءِ آسمان جي بدليل رنگ تي اُتاچري نظر وجهندي وري چيائين:

"هن رڍ جي پٽ ريڊئي جي رڪاڊن تہ ڳوٺ جي چورن ۾ اهڙي بڇڙائي وڌي آهي جو پنهنجي جيجل جي ٻولي سنڌي ٻڌڻ کان ئي وانجها ٿي ويا آهيون. پاڻ ۾ ٿا ڳالهايون تڏهن بہ شڪي شڪي پيا ٿيون. پيو تہ نهيو اسڪول جي ماسترن جو اهڙو اٿو خراب ٿيو جو ڀانءِ تہ هن ڀونءِ جو مٽن ڪو حق ئي ڪونهي. جڏهن تون ۽ علوءَ جن پڙهندا هئا تہ اسڪول جا ماستر ٻارڙن کي پنهنجا ٻچا سمجهندا هئا. مون کي ياد آهي تہ هڪڙي ڏينهن ماستر چيٺو مل مون وٽ هلي آيو ۽ هبڪندي هبڪندي چيائين تہ "چاچا، علڻ ۾ پڙهڻ جو حال ڪونهي، تون مڙئي ڳرانڙي پائي سمجهائينس پر پلائي ڪري چڙٻ نہ

ڏجانس!" ابو ڙي ابو... ماستر عُرس هوندو هو سو گريب ٻارن لاءِ ڪتاب به پنهنجي هڙان وٺي ڀندو هو... ۽ هاڻ ماستر ... بنهه ٽوٽ: هڪڙو ته ٻارن کي ماريو ماريو پنايو ڇڏين. پڙهائين اصل ڪو ڪونه. وري سال به سال پاس ٿيڻ جي منائي طلبين! منهنجو ته اسڪول ڪان لنگهه آهي: جڏهن لنگهان، ماستر ميز تي ٽنگون رکيو بالم ٿيو ستو پيو هوندو... اڙي ابا، الائي ڪهڙو واءُ وريو آهي؟

"ها، سو ڳالهه تي ڪيم. اڳ ۾ انب لهندا هئا ته اسين ٻار ماستر وٽ کڻي ويندا هئاسون ته پهرين سوکڙي اوهان لهڻي، ته ويچارا پيا لڄي ٿيندا. اصل نه وٺندا. منتون آڙيون ڪري، ڪاوڙ ڪري کين مڃائيندا هئاسون... ۽ هاڻ ماستر، انب ٿيا، ٻير ٿيا، ڳدرا ٿيا، هندوانا ٿيا، اصل حڪما حڪمي گهري ٿا وٺن...

"ابا، تون ته ڇڱو ڪاشو پڙهيو هوندين، آخر ائين ڇو ٿيو آهي؟"

اهو سوال ايڏو وڏو ۽ ايترو ڳرو هو جو منهنجو دماغ سوچڻ ڪان ڀڙ ڪيڍي بيهي رهيو. "ائين ڇو آهي؟" ان تي مون اڃا تائين نه سوچيو هو يا مون سوچڻ نٿي گهريو. مون کي ان مهل پروفيسر رشيد ياد اچي ويو. هن چيو هو: "وڏيرن ۽ سيٺن جيڪا آزادي سوچي آهي، اها ايڏي بدصورت ٿيندي، جو ڇڱا ڇڱا سمجهه رکندڙ ماڻهو به ان جي بدصورتيءَ لاءِ ڪور سُتر. ڪو ڏڪ ڳولهي ڪو نه سگهندا ڇاڪاڻ ته چپ رهڻ سان هو به ان بدصورتيءَ لاءِ اوترائي ذميدار ٿيندا، جيترا اهي وڏيرا ۽ سيٺيون. سنڌ کي رڳو نيٺر ڪو نه پوندا، پر سنڌ جي ماڻهپي کي دفن ڪرڻ جا سانباها ٿيندا.!"

الائجي ڇو چاچي خيري جي منهن مان پروفيسر رشيد جي صورت نظر اچڻ لڳي، ۽ آءٌ ڪانئس موڪلائي، پوئتي موٽيس. ويندي ويندي چاچي خيري جهيڻي آواز ۾ چيو: "ابا ٻڌو اٿئون ته ڪنهن اڪبار الوحيد لکيو آهي ته سنڌ سان وڏا دوکا دولاب ٿيا آهن...!"

مون هن جي اها ڳالهه به ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ڇڏي. آءٌ هن کي ڪيئن ٻڌايان ته هن پنهنجي سوال جو جواب پاڻ ئي ڏيئي ڇڏيو هو ۽ جنهن کي لنوائڻ لاءِ مون پنهنجي لاءِ عشق محبت جو طلسم گهڙي ورتو هو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءٌ جڏهن گهر موٽيس، تڏهن اونده، چمڙي جيان آسمان ۾ اونڌي لڙڪيل هئي. ڪي ڪي راتيون ايتريون پاٽ اونداهيون الائي ڇو ٿينديون آهن؟ ايئن ٿي پانئيو ڇڻ تہ تارن جو نور بہ ڪنهن ڪسي ورتو هو ۽ رات، ڪنهن ڏاهڻ جي پاڳ وانگر، بي نور ۽ بي آسري، دنيا جي لاش تي اوساريندي ٿي نظر آئي.

دالان مان لنگهي اڱڻي ٽيس تہ مهروءَ جي ڪمري جي در جي سيرن مان لالٽين جي روشني منهنجي پيرن ۾ ڏانوڻ وجهي ڇڏيا. دل چيو تہ ان سير مان ليئو پائي ڏسان تہ مهرو هن گهڙيءَ ڇا پئي ڪري! خواهش جاڳي تہ سهي، پر اُن سان گڏ روايتي اخلاق، هڪ ديوار بڻجي منهنجي آڏو اچي بيهي رهيو تہ نہ اها هڪ نهايت ڪريل حرڪت ٿيندي آءٌ منجهي پيس: اها روايتي اخلاق جي چٽنگ هئي يا منهنجي ذهن جو خوف تہ متان ڪو مون کي اها حرڪت ڪندي ڏسي وٺي؟ متان بابا متان اچي وڃي؟ متان امان ڏسي وٺيمر؟ متان... متان؟!... آءٌ پاڻ کي خود پنهنجي ئي عدالت ۾ "جهوتو" ۽ "پيپنگ ٽام" (Peeping tom) ثابت ٿيڻ کان ٿي ڊنس!

پر ان مونجهہ ۽ مونجهاري جي باوجود، آءٌ پاڻ هرتو بي ساختہ دروازي جي ويجهو پهچي ويس، ۽ در جي سِيرن مان منهنجون نظرون مهروءَ کي ڳولڻ لڳيون. پر منهنجي بي قرار اکين جيڪي ڏٺو ان نظاري ڇڻ تہ منهنجي سموري جسم ۽ روح کي ٿهڪندڙ اوڙاهہ ۾ اڇلائي وڌو جتي منهنجي جسم ۽ روح جون سموريون آسون اُميدون سڙي ڪُلهيار ٿي ويون!

مون ڏٺو: سامهون بابو گنجيءَ ۽ ريشمي گوڏ سان سٽل هو. سندس ڇاتيءَ جا ڪي اڇا، ڪي ڪارسرا وار، گنجيءَ جي ڳچيءَ کان ٻاهرتي نڪري، سندس خضاب لڳل ڪاري ڏاڙهيءَ سان هڪ عجيب اڻنگو ڪُجسو تضاد پيدا ڪري رهيا هئا. سندس ڏاڙهيءَ جي پاڙن ۾ بہ اڇو رنگ چٽو نظر رهيو هو. شايد خضاب پنهنجو اثر وڃائي رهيو هو: ان اڇي ڪاري ڏاڙهيءَ جو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نظارو ڏسي، مون کي رستي تي سڪندڙ ڇيٽا ياد اچي ويا. جتي اُس جي ٿڌ کان ڇيٽا سُڪي ڪارا ٿيڻ لڳندا آهن. ۽ سندن ڇوڏاري زمين جو لوٽيائو ڪلر. تري ڪان اڇو رنگ ڪيڻ لڳندو آهي. ڇيٽن جو خيال ايندي هئي، مون کي پنهنجي آس پاس ڪِني ٿيندڙ ڇيٽي جي بانس محسوس ٿيڻ لڳي، ۽ پوءِ اها بانس، هري- هري ٿي، منهنجي جسم جي مسامن ۾ داخل ٿيڻ لڳي. سامهون مهرو هئي، جيڪا ڪنڌ هيٺ لاڙي، ريشمي گوڏ جي مٿان، بابي جي ٽنگن کي پيڙون ڏيئي رهي هئي! سندس منهن تي ڪو بہ احساس ڪو نہ هو: هڪ زرد روُ پيلو بُت، ڪنهن پٿر جي مجسمي جيان هو جنهن جي رڳو هٿن ۾ ساهہ هو ۽ اهي هٿ، ريشمي گوڏ جي سَرن ۽ گهنجن تي ڪرندا، ڪڇندا، ڪرندا ٿي ويا. ۽ ريشمي گوڏ ۾ ڇيٽي مان ٿهيل بُت، ڪنهن بہ حرڪت بنان، ڪونگهرا هٽي رهيو هو!

مون ست ڏيئي پنهنجون اکيون هٽائي ڇڏيون. الائجي ڇو منهنجي ڪنن ۾ جڻ چاچي خيري جو آواز ڪو سوال ڪندو رهيو: "ابا، ائين ڇو آهي تہ اسان جي نينگرين جو شباب، سندن جواني، سندن امنگ، سندن اميدون ڪنهن وڏيري جي خضاب لڳل ڏاڙهيءَ جون سريتون بڻجڻ لاءِ مجبور آهن، جتي اهي پنهنجي بي حس هٿن ۽ ڪچي ڪچي دل سان بابهين جهڙي پوڙهي جي ٽنگن کي زور ڏيئي، منجهس دفن ٿيل شهواني خواهشون جاڳائڻ تي مجبور آهن؟ ابا، ايئن ڇو آهي؟ ابا، ايئن آخر ڇو آهي؟"

مون پنهنجي ڪنن تي هٿ رکي انهن آوازن کي هڪالي ڪيڻ جي ڪوشش ڪئي. ان آواز منهنجي سڄي وجود ۾ بي انت نفرت پري ڇڏي ان نفرت جي احساس ڪان منهنجي دل بہ ڪچي ڪچي ٿيڻ لڳي. اها نفرت مهروءَ سان هئي، يا بابي سان هئي؟ يا سنڌي سماج سان؟ يا پنهنجي پاڻ سان؟... اهو فيصلو آءٌ نہ ڪري سگهيس. مون کي پنهنجو ساهہ گهٽجندو ٻوساتجندو محسوس ٿيو ۽ آءٌ وري وڏي ڏيڊيءَ ڪان ٻاهر نڪري آيس تہ تازي هوا شايد انهن آوازن، ۽ انهيءَ بانس ڪان منهنجي پناهہ بڻجي، جنهن منهنجي روح کي وڪوڙي ڇڏيو هو.

پر ٻاهر بہ نگاهہ جي سرحدن تائين اونداهہ هئي اونداهہ ئي. ماحول تي موت جي ماٺ ڇانيل هئي: اڄ تہ ڳوٺ جي ڪُتن بہ ڪو نہ ٿي اونايو. ان ماٺ ۽ انَ اوندهہ ۾ ڪُڙ ڪبيتن وانگر، اوچتن ترورن وانگر، مهروءَ جو وجود منهنجي اکين جي اندر ئي اندر اُهاءَ ڪري چمڪي ٿي اٿيو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڌ رات تائين، آءُ ائين ئي بي مقصد، پاڻ کان ڀڄندو مهروءَ جي تصور کان لڪندو بابي جي خيال کان ٿهندو چڪر ڪندو واپس گهر موٽي آيس. گهر ۾ مڪمل اونداهه هئي، فقط منهنجي ڪمري ۾ لالٽين جي جهڪي جهڪي روشني نظر آئي. پنهنجي ڪمري ۾ داخل ٿي، ڪپڙن متائڻ کان سواءِ ئي، هنڌ تي آڏو ليٽي پيس. مون کي پنهنجو وجود جائيتو نٽي محسوس ٿيو: پانيم تہ آءُ هتان جو ماڻهو ئي نہ هوس. هي ڪمرو منهنجو نہ هو هي ڳوٺ منهنجو نہ هو هن گهر سان منهنجو ڪو رشتو ناتو واسطو نہ هو. سڀ رشتا ناتا واسطا وَجهہ اوچتي سَٽ سان ڇڄي پيا هئا. منهنجي دل- اُباٽڪي، نڏٽڪي، ويڳاڻي، هيڪل وياڪل دل خود مون کان ورچي پئي هئي. هيڪلائپ جو اهڙو احساس، ايتري شدت سان مون ڪڏهن بہ محسوس نہ ڪيو هو. ان تنهائيءَ جي جوکم کان بچڻ لاءِ مون فيصلو ڪيو تہ آءُ سڀاڻي ئي شهر هليو ويندس- هن ماحول کان پريهہ مهروءَ کان دور!

لالٽين جي جُهڪي روشنيءَ ۾ مون هڪ پاڇولو پنهنجي در جي چائنٺ اورانگهيندو ڏٺو. مون کان ڇرڪ نڪري ويو. هي منهن جي هيڪلائپ، منهنجي تنهائيءَ جي طلسم کي ٽوڙڻ جو حق ڪنهن سيناليِ ورتو هو؟! پاڇولو اچي، نندي ٽپائيءَ اڳان بيهي رهيو: مهرو...! هتي ڪيئن؟ هتي ڇو؟

منهنجي دل زور زور سان ڌڪ ڌڪ ڪرڻ لڳي. منهنجي رت جو دورو منهجي لوڻن ۾ ڌڌڪا هڻڻ لڳو ۽ اڃاتن جذبن جي درياءَ منهنجي دل جا ڪپرَ ڪَدي ڇڏيا. آءُ بي اختيار بي ساختہ بنان ارادي نادانستہ اٿي، ان پاڇي تائين پهتس، ۽ پوءِ... عورت جي جواني منهنجي هٿن ۾ مکڻ وانگر ڳري وئي، ۽ ٿوري دير لاءِ منهنجي هيڪلائپ، منهنجي تنهائي جو سمورو احساس لوڙهي وئي!

مون کٽ تي پاسو ورائي سگريٽ دکائڻ لاءِ تيلي ٻاري تہ ڪمري ۾ ڦهلجندڙ زرد زرد روشنيءَ ۾، منهنجي اکين جيڪي ڏٺو تنهن منهنجو سمورو وجود ڌوڏي ڌونڌاڙي ڇڏيو! کٽ تي، منهنجي پاسي ۾، سانئڻ ٻانهي، اڌ- اگهاڙيهہ پاڻ بچائڻ جي جتن ۾ روشنيءَ کان منهن ٻئي پاسي ڪري ڇڏيو. منهنجي وات مان الائجي لفظ ڇڇر جي ڪيئن نڪتا: "سانئڻ؟!... تون؟!"

جواب ۾ سانئڻ جي وڏين وڏين، ڊنل ڊنل، سانوريون اکين ۾، وري لڙڪ پرجي آيا...!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان رات سانئڻ جي اکين جا لڙڪ، ٻاهه جا اهڙا اُلا ۽ تاندا بڻجي ويا، جن منهنجي روح کي ڏَنيي وڏو هو ۽ ان ايذاء کان آءٌ الائي ڪيتريون صديون لُڇندو ڦٿڪندو رهيس. ڪمري جي هر شئي باهه جي ڄيي بڻجي، مون کي ڏنيڻ لاءِ اڳتي وڌڻ لڳي هئي. ڄڻ ته ڪمري جي هر بيجان شئي ۾ جان پئجي ويئي هئي ۽ هر شئي ۾ بجليءَ جي ڏار ۽ وِڄُ سمائجي ويئي هئي، جنهن جو مقصد رڳو مون کي ڀسم ڪرڻ هو. ان ٿوَ ۾ ٻوسٽ کان بچڻ لاءِ، آءٌ ڪمري کان ٻاهر، حويليءَ کان ٻاهر، اوندهه ۾ ڏڪا ڏاڍا کائيندو الائجي ڪيئن ۽ ڪيڏي مهل ريگيوليٽر تي پهتس، ۽ ڪپڙن سوڌو شاخ ۾ گهڙي پيس. پاڻيءَ جي سرد سرد لهرن ڪي قدر انهن ڏنيڻ، ڦلوڪڻ ۽ ڦوڪيندڻ کي ٿڌو ڪيو: ڪافي وقت پاڻي ۾ ٽڙڪي ٽڙڪي، ريگيوليٽر جي ٿلهي تي ويٺو رهيس. هلڪي هوا، آلن ڪپڙن مان ٿيندي، منهنجي نس نس ۾ ٿڌڙا ڪيڻ لڳي، ۽ پوءِ جسم سان همدرديءَ طور روح جي لهس ۽ تئونس به جهڪي ٿيڻ لڳي. ڪجهه گهڙين کان پوءِ ذهن خالي خالي هو ۽ منهنجي روح ذهن جي ان خال تي ڄڻ شوڪارو ڀري شڪر گذاريءَ جو اظهار ڪيو. مون ائين محسوس ڪيو ڄڻ منهنجو جسم آهستي آهستي هلڪو ۽ بي وزن ٿيڻ لڳو هو ۽ نيٺ هوا جهڙو اڻ لکو بڻجي ويو. ان ۾ ڪو به وزن، ڪا به تور نه رهي. هڪ خيال خالي ذهن جي ڪنهن ڪنڊ مان جاڳيو ته منهنجو جسم به هوا ۾ تحليل ٿي رهيو هو ۽ شايد... جيڪڏهن هوا ڪجهه تيز لڳي ته آءٌ به ڪنهن ڪکَ پنَ وانگر لڙهندو ڪنهن اَجاتي دنيا ۾ پهچي ويندس!

اهو خيال سڪون بخش به هو ته ڏکوئيندڙ به. الائجي ڇو منهنجي دل ۾ اها آرزو جاڳي ته آءٌ پنهنجو بدن ائين تحليل ٿيڻ نه ڏيان، گم ٿيڻ نه ڏيان ۽ مون پنهنجي پاڻ کي ڇُهڻ گهريو: ڄڻ ته منهنجون به شخصيتون هيون، ۽ انهن مان هڪ پري کان بيهي، مون کي گهوري ڏسي رهي هئي. ان شخصيت جي چپن تي هڪ مرڪ هئي- نوڪدار، چُڀيندڙ مرڪ. ڄڻ ته گناهه تي

پشيمانيءَ جي مرڪ! آءٌ پنهنجي پاڻ کي پهريون ڀيرو ڏسي رهيو هوس: آءٌ پنهنجي همزاد، ٻئي "آءٌ" کي ڏسي رهيو هوس. اهي ٻئي "آءٌ" هوس! هڪ آءٌ تحليل ٿي رهيو هوس، ٻيو آءٌ اهو تماشو ڏسي رهيو هوس. هڪ ڪجهه سوچي رهيو هو ٻئي سوچڻ تہ درڪنار پنهنجي پاڻ کي تحليل ٿيڻ کان بچائڻ جي ڪوشش بہ نٿي ڪئي. تماشبين "مون" کي پنهنجي همزاد ۽ گڏ۔ جائي تي رحم اچي ويو ۽ آهستي آهستي تحليل ٿيندڙ شخص جي ويجهو اچڻ لڳو ۽ بنهہ ويجهو اچي، ان کي پنهنجي ٻاڪر ۾ آندائين: سندس ان ٻاڪر ۾ ايترو تہ گوندر هو ايترو تہ ورونهن هو جو ان تصور کان ئي منهنجا ڏند ڏڪڻ لڳا. مون محسوس ڪيو تہ شايد سيءَ کان منهنجا ڏند ڪڙڪي رهيا هئا. ان احساس ٿيندي ئي، منهنجا آلا ڪپڙا بہ بدن کي ڇهندا ويا، ۽ منهنجي سيءَ ۾ شامل ٿي ويا. آءٌ حويليءَ ڏانهن وڌڻ لڳس: سيءُ جيئن پوءِ تيئن وڌڻ لڳو: منهنجي بدن کي هاڻ پارو سانڙڻ لڳو هو.

الائجي ڪيترو وقت ان پاري جهڙي ٿڌ ۾ ٺڙڪندو ڏڪندو رهيس، ۽ جڏهن اکيون کوليم تڏهن هڪ عجيب منظر ڏٺم: منهنجي پيرانديءَ کان سانئڻ ڪنڌ جهڪائيو ويٺي هئي. مون کي اهو بہ شڪ پيو تہ هوءَ روئي رهي هئي. منهنجي کٽ جي پاين سان لڳو لڳ اماں تڏي تي وڇايل مصلي تي نماز پڙهي رهي هئي. سيرانديءَ کان هڪ ميز تي مختلف شيشين ۽ بوتلون، ڪنهن سليقي سان سجائي رکيون هيون. ڪرسيءَ تي هڪ ڄاتل سڃاتل شڪل جو مرد ويٺل نظر آيو. منهنجي ذهن ۾ هڪ عجيب خيال پيدا ٿيو تہ ان ماڻهوءَ جي شڪل بابي جهڙي ٿي لڳي، ۽ ان مهانڊي ۾ منهنجي لاءِ پيار نہ تہ بہ همدرديءَ جو جذبو ضرور هو. ان خيال اچڻ سان مون کي ماحول جي غير رواجي هجڻ جو پڻ احساس ٿيو. ڪمري ۾ موجود شڪلين تي اوٻَ، ڳڻتيءَ ۽ اوجاڳي جي آثارن مان ڄڻ تہ ڪنهن سازش جو گمان ٿيڻ لڳو۔ جذبن جي سازش جو گمان! ان گمان ۽ احساس کي متاثر خاطر، مون خيال ڪيو تہ ٽپ ڏيئي بستري تان لهي پوان. پر منهنجا لڱ پڙُ ڪيڏي بيٺا. مون ڪنڌ مٿي ڪڻڻ جي ڪوشش ڪئي تہ مٿي تي سوين مڻن جو بار محسوس ٿيو ۽ ڇاتيءَ ۾ سور جي آڇهل سٽ ايري آئي. ان ٿوري گهڻي حرڪت تي، مون کي ڪنئين آواز پنهنجي ڪنن ۾ سوسٽ ڪندا پڌڻ ۾ آيا. ڄڻ تہ هڪ ئي وقت سوين زائفائون چئي رهيون هيون:"شڪر اٿئي، منهنجا رب!" ۽ پوءِ اماں جا ڏڪندڙ ٿڌا هٿ منهنجي منهن کي ٻاڪر وجهڻ لڳا.

مون پنهنجي پاڻ کي جهيڻي آواز ۾ ڳالهائيندو ٻڌو: ”ڇو امان، مون کي ڇا ٿيو آهي؟“

پر ان ڳالهائڻ به ڄڻ ته منهنجي ڇاتيءَ ۾ هَرَ هلائي ڇڏيا. مون کي پنهنجي سهڪڻ جو آواز به چٽو ٻڌڻ ۾ اچڻ لڳو. امان منهنجي اڳيان کٽ جي ايس تي ويهي رهي، ۽ جواب جي بدران مون کي سندس سمورو جسم ڏڏندو محسوس ٿيو. سندس اکين مان لڙڪ لڙيا، سندس چولي ۾ جذب ٿيڻ لڳا. منهنجي مٿي تي هٿڙا گهمائيندي، ڄڻ پاڻ کي اوچنگار کان روڪيندي چيائين: ”ابا، تو ته اسان جو ساهه سُڪائي ڇڏيو هو. اڄ چوٿين ڏهاڙي اک پٽي اٿئي. الائجي تنهنجي ويرين کي ڇا ٿيو: شهر جو ڊاڪٽر چوي ٿو ته ڊبل نمونيا اٿئي... اي رب سائين، تنهنجون لک لک پلائيون... منهنجي ٻچڙي کي سَگهو ڪر ته دستگير تي ديڳيون لهرايان...“ ۽ پوءِ هوريان هوريان مون کي سڀ ڪجهه ياد اچڻ لڳو... مون کي سائنڻ ياد آئي...

مون سانئڻ ڏانهن نهاريو: هوءَ اجا تائين رئي پر منهن لڪايو شايد روئي رهي هئي. منهنجي دل کي بہ جهوريو اچي ويو ۽ پنهنجي احساسن کي لڪائڻ لاءِ مون اکيون بند ڪري ڇڏيون. اوچتو هڪ مضبوط هٿ منهنجي ٻانهن پنهنجي هٿ ۾ جهلي تہ مون اکيون کولي ڇڏيون. بابو منهنجي نبض ڏسي رهيو هو. مون کي الائي ڇو هن سان همدردي جاڳڻ لڳي. هن ٿوري ڏڪندڙ آواز ۾ چيو: "ابا، ڏٺي صحت ڏيندءِ!" ايترن سارن مختلف جذبن کي منهنجو ذهن سلجهائي نہ سگهيو ۽ چپڙي ڪري وري سمهي رهيو.

الائجي ڪيتري وقت کان پوءِ مون وري اکيون کوليون تہ سامهون ڊاڪٽر ڪرسيءَ تي ويٺل نظر آيو. مون شڪر گذار نظرن سان ڏانهنس نهاريو تہ هن جي چپن تي هڪ شرير مرڪ ڦهلجي ويئي. انگريزيءَ ۾ چيائين:

"ميان، مرڻ جا پيا بہ ڪيترا سولا طريقا پيا آهن. باقي پاڻ کي ڊبل نمونيا ڏيئي مارڻ تہ فقط پاڻ وٽائڻ لاءِ هوندو آهي!"

مون کي سندس ٽوڪ ۾ بہ گهري همدردي جهلڪندي نظر آئي. پوءِ سانئڻ کي چيائين: " مائي، ڪير گرم ڪريءِ هي ٽڪيون کارايوس. خدا ڪندو تہ ٺيڪ ٿي ويندو. صبح جو سُئي هڻڻ لاءِ وري ايندس." ايئن چئي ڊاڪٽر هليو ويو.

ڪجهہ دير کان پوءِ سانئڻ کير کڻي آئي. هن جي منهن کي ڏسي، منهنجي دل ڍهلجي ويئي. روج ۽ اوجاڳي کان هن جون اکيون سُڄي پيون هيون، ۽ سندس اکين جي چوڌاري ڪارا نيل پئجي ويا هئا. پر هن جي اکين ۾ الائي ڪهڙو ڏوراپو هو: آءٌ هڪ پل بہ سندس اکين ۾ نهاري نہ سگهيس. خاموشيءَ سان هن بہ وهاڻا ڏيئي، ٽيڪ ڏياري مون کي وهاريو. هن جي ويجهي اچڻ سان منهنجي اندر ۾ الائي ڇا ٽيڻ لڳو ۽ مون هٻڪندي چيو: "سانئڻ مون کي معاف ڪج... مون کي الائي ڇا ٿي ويو هو... الائجي ڪهڙو اَنڌُ چڙهي ويو هو..."

۽ پوءِ ڪوڙ ڳالهائيندي چيم: "جڏهن مون پنهنجي چُڪ محسوس

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪئي، تڏهن پاڻ کي ٻوڙي مارڻ جي ڪوشش ڪيم... پر افسوس، ٻڏي نه مُئس. شل هاڻ هن بيماريءَ وگهي مري وڃان!"

مون کي پاڻ تي حيرت ٿيڻ لڳي ته ان ڪوڙ ڳالهائڻ ۾ مون کي ذرو به هٻڪ نٿي ٿي: پاڻ هڪ قسم جو اطمينان ٿيڻ لڳو ڇڻ ته آءٌ پاڻ کي شهادت جي درجي ڏيڻ ۾ فخر محسوس ڪرڻ لڳو هوس!

سانئڻ جون اکيون وري آڳمجي آيون ۽ لڙڪن منجهان هيٺ نهاريندي چيائين: "هي ڇا پيا چئو...؟ خير گهرو... آءٌ اوهان تان گهوري... آءٌ ته اوهان جي مِلڪ آهيان... هن دَرَ جي گولي ٻانهي آهيان... مون جهڙيون سئو اوهان تان صدقي ٿين... مرن اوهان جا ويري... شل اوهان جي آهي مون تي اچي...!"

۽ پوءِ هن اڳتي جيڪي لفظ چيا، سي ٻين حالتن ۾ مون کي دل ۾ وڏ وجهي ڇڏين ها، ۽ شرم کان آءٌ زمين ۾ دفن ٿيڻ لاءِ تيار ٿي وڃان ها... سانئڻ چئي رهي هئي: "آءٌ ته اوهان جي ٻانهي آهيان... منهنجي ماءُ، منهنجي ناني، پڙناني سڀ هن دَر جون گوليون هيون...۽ ...۽..." هن الائجي ڇا ڇا تي چوڻ گهريو پر اوچتو چپ ٿي ويئي.

دل ۾ پيو ڪجهه هو پر چيم:"ڇري، تون ٻانهي ۽ گولي بابا جن جي هوندينءَ-منهنجي، لاءِ اهي ڳالهيون ته پاڻ ڇيڙائيندڙ آهن...پر هاڻ جيسين پنهنجي مک سان ائين نه چوندينءَ ته تو مون کي معاف ڪيو تيسين منهنجو مَنُ مون کي ملامت ڪندو رهندو..."

پر هن کو به جواب نه ڏنو هن جي پورين پورين اکين ۾ وري به ڳوڙها پرجي آيا. اوجاڳي جي ڳاڙهاڻ ۽ سنڌن اصل پُوراڻ ۾ ڳوڙهن عجيب جڳمڳ لاتي ڏني. منهنجي دل ۾ عجيب بي آرامي ڦهلجي ويئي، ڇڻ ته منهنجي دل وري سانئڻ کي هڪ ڏکهي پاڪر پائڻ لاءِ ماندي ٿي رهي هئي. منهنجي کهڙي اڳ جي پشيمانيءَ تي سندس عورتپڻو ڪٺُ چاڙهندو ويو. منهنجي دل اهو ئي چاهڻ لڳي ته هوءَ منهنجي چپن کي ڇُهي يا منهنجا چپ هن جي جسم جو ڇهاءُ محسوس ڪن. الائجي ڪهڙي ڳُن مان مون پنهنجا لفظ ٻڌا: "سانئڻ، منهنجي نراڙ تي هٿ ته رکي ڏس ته اجا تپ بيٺو آهي يا نه؟"

منهنجي آواز ۾ مريض واري نستائيءَ بدران، ڇوري پڪڙجي پوڻ جي ڪمزوري هئي پر ٻنهي ڪمزورين ۾ ڪو فرق نه هو. شايد اهو ئي سبب هو جو منهنجي دو کي جي ديانت ۾ سچائيءَ جو دوکو ٿي ٿيو. ان دوکي ڏيڻ ۾ به مون کي هڪ عجيب خوشي محسوس ٿي رهي هئي. آءٌ پنهنجي ان ڪِريل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حرڪت تي حيرت به محسوس ڪري رهيو هوس، پر منهنجي نامعلوم خوشيءَ جو جذبو حيرت ۽ پشيمانيءَ کان وڌيڪ طاقتور هو. منهنجي اکين ۾ اهو جذبو ظاهر هو يا نه، سو ته آءٌ چئي نٿو سگهان. پر جڏهن سائڻ جو هٿ منهنجي نراڙ تي پهتو تڏهن منهنجي منهن ۾ هڪ اهڙي لرزش پيدا ٿي، جهڙي گهوڙي کي هٿ لائڻ سان سندس چمڙيءَ ۾ پيدا ٿيندي آهي. ان لرزش ۾ لذت به هئي، ۽ ڪو ڊپ به! سائڻ جو هٿ برف کان به ٿڌو هو يا منهنجو جسم ايترو گرم هو جو هن جي هٿ جي معمولي گرمي منهنجي نراڙ جي گرمي آڏو ڄمي برف ٿي پئي هئي.

ان برف جي احساس جي باوجود، بي ساخته مون سندس هٿ پنهنجي هٿن ۾ وٺي، پنهنجي چپن تي رکي ڇڏيو ۽ پڻ پڻ ڪندي چيم: "سائڻ، چئو ته تو مون کي معاف ڪيو... چئو ته تو مون کي معاف ڪيو..."

مون محسوس ڪيو ته منهنجو آواز بيماريءَ کان نه پر ڪن ٻين جذبن کان ڏڪي رهيو هو. سائڻ پنهنجي هٿ ڇڏائڻ جي ڪا به ڪوشش نه ڪئي: سندس هٿ منهنجي هٿ ۾ بلڪل اپاهج، اڇي رنگ ۾ ورتل هٿ جيان بيجان پيو هو. مون سندس آواز ڄڻ ته پري کان ٻڌو: "اوهان کي تپ جا ٻٽ چڙهيا پيا آهن... اوهان اٿو نه، ليٽي پئو..."

هن ڄڻ مون کي پنهنجي بيماري ياد ڏياري ڇڏي، ۽ مون هن جي هٿ کي ڇڏي ڏنو. اکيون بند ڪري، هيٺتي ڍرڪي ليٽي پيس...

آءٌ اٿي ويهي، پاڻ دوا پيئڻ ۽ کائڻ جهڙو ٿيس، پر اڃان دَرَ کان ٻاهر قدم رکڻ تي همت نه ٿي ٿي. موٽندڙ تندرستيءَ، ذهني اُساٽ کي جاڳائي وڌو ۽ وري مهرو منهنجي خيالن ۾. پنهنجي زرد زرد چهري، ٻاڏائيندڙ بيمار اکين، ۽ فضا ۾ نقشا ٺاهيندڙ جسم سان احساس جون سرحدون اورانگهي اچڻ لڳي.

ان ڏينهن شام جو پنهنجي دريءَ مان، ٻڏندڙ سج جي منظر کي ڏسندي، شفق جي لالاڻ ۾ سمائجندو ٿي ويس ته مون پنهنجي پويان هلڪي آهٽ ٻڌي، منهن ورائي نهاريم ته مهرو بيٺي هئي... مهرو پر هڪ مختلف مهرو! گهڙيءَ لاءِ منهنجون نظرون هن جي منهن ۾ کپي ويون، ۽ مون پاڻ کي نستو ڪمزور ٿيندو محسوس ڪيو. منهنجي ٽنگن مان ساهه هري هري ٿي نڪرندو ٿي ويو. مون کي ڪنهن سهاري جي ضرورت محسوس ٿي، ۽ آءٌ کٽ جي پائي تي هٿ رکي، ٽيڪ ونندي سيرانديءَ واري اوبري تي، ٺيڏو ٿي ويهي رهيس.

مهروءَ جي منهن تي پيلاڻ بدران ڳاڙهاڻ اچي ويئي هئي. آءٌ اهو فيصلو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ ڪري سگهيس تہ اها ڳاڙهاڻ سندس اصل رنگت هئي يا سندس چولي ۾ جُڙيل ٽڪن منجهان سامهون دريءَ کان ايندڙ شفق جي ڳاڙهاڻ، جرڪندي هن جي منهن ۾ لالاڻ اوتيندي ٿي ويئي. سندس اکين ۾ اجان تائين اگهائي هئي، جڏهن تہ سندس اکين جي اها هڪ خاصيت هئي ۽ جڏهن مون انهن اکين ۾ نهارڻ جي ڪوشش ڪئي تہ منهنجي دل جي رفتار سست ٿيڻ لڳي، ۽ مون سَٽ ڏيئي، زوريءَ ان ڪُن مان پنهنجون اکيون ڪڍي ورتيون.

مون کي هڪ پڪ ٿيڻ لڳو هو: هن جي اکين کان...! سندس اکين تان هٽندي، منهنجون نظرون هن جي سنهي نڪ تان لهنديون، سندس چپن تي ڄمي ويون: مون کي اهو گمان جاڳيو تہ سندس چپن ۾ مسلسل هڪ هلڪي جنبش، هڪ هلڪي لرزش هئي، جڏهن گلاب جون پنکڙيون، پنوئر کي واسيندو ڏسي لرزڻ لڳيون هيون. ۽ جڏهن منهنجون نگاهون سندس ڳچيءَ تائين پهتيون تڏهن مون کي هڪ عجيب خيال آيو: اها گردن جيڪڏهن منهنجي هٿن ۾ سمائجي وڃي تہ شايد آءٌ تيسين پنهنجي هٿن کي ڍرو نہ ڪريان، جيسين منهنجا هٿ ان گردن ان سسيءَ جو حصو نہ بڻجي وڃن. ان ريشمي ڳچيءَ تي نيريون نيريون نسون اڀي ڪان ڪجهہ وڌيڪ ابري آيون هيون، ۽ خاص طرح هڪڙي نَس جي وَرَن وَڪڙن کي ڏسي، مون کي سنڌ جي نقشي مان سنڌوءَ جي وهڻ جو خاڪو ياد اچي ويو ۽ مون کي پٽائيءَ جو محبوب جي وهيءَ تي بيت ياد اچي ويو...

آءٌ الائجي ڪيترو وقت هن مجسمي کي ڏسندو رهيس، ۽ پوءِ مون هن جو آواز ٻڌو: "هاڻ ڪيئن آهين؟"

سندس آواز ۾ ڪا اهڙي ڳوراڻ هئي،جنهن منهنجي جسم سان ٽڪرائجي، مون کي وڏڪ نِستو بڻائي ڇڏيو. ان آواز کي بہ ڄڻ هڪ شڪل هئي، هڪ تنُ هو هڪ روح هو. مون کي اهو بہ احساس ٿيو تہ آواز جي ان بدن ۾ هڪ پنهنجائپ، هڪ ويجهڙائي موجود هئي، بلڪل اهڙيءَ طرح، جڻ منهنجي گرم بستري ۾ هڪ ويجهائي، هڪ پنهنجائپ هئي. جنهن ۾ پرايو اوپرو ڪي ڪو نہ هو. ان جي باوجود ان سان ٽڪرجڻ سان مون ۾ نِستائي وڌي ويئي هئي، ۽ مون جهيڻي آواز ۾ چيو: "جيئرو آهيان!"

مون سمجهيو هو تہ مون نهايت جهيڻي آواز ۾ جواب ڏنو هو پر پوءِ خود مون کي ان آواز جو پڙاڏو ڪمري ۾ گونجندو محسوس ٿيو. ان "جيئري هجڻ" جي اعلان مون کي پنهنجو سَٽُ ۽ ٻَلُ واپس ڏيئي ڇڏيو. آءٌ حيران ٿي

ويس تہ جيئري هجڻ جو احساس تہ ٿيو. رڳو ان جي اعلان ڪرڻ ۾ بہ ڪيڏي نہ زندگي هئي! ان وقت تائين شايد مون کي احساس نہ هو تہ آءُ ڪيڏو جيئڙو هوس. پر مهروءَ جي موجودگيءَ، ان احساس کي نہ رڳو جنم ڏنو پر اهو احساس منهنجي نَس نَس ۾ سمائجي ويو. ڪنهن نامعلوم جذبي تحت آءُ اٿيس، ۽ سندس بلڪل سامهون بيهي رهيس. اسان جي ٻن وجودن جي وچ ۾ خيرڪو فاصلو هو: مون هٿ سان سندس ڪاڏي مٿي ڪري، سندس اکين ۾ نهاريو. دل ٻُڏڻ واري ڪيفيت تي ڪا نئين همٿ، نئين قوت، نئين سگهہ حاوي ٿي ويئي. منهنجي چپن ۾ اڻ لکي جنبش پيدا ٿي، جڻ اهي چوڻ لاءِ آتا هئا تہ "اسين گهڙي کن انهن ڪنول- اکڙين کي چمڻ چاهيون ٿا!"

منهنجي چپن جي ڳالهہ شايد مهروءَ جي اکين هڏي ورتي، ۽ انهن ۾ هڪ گهري گنڀيرتا اچي ويئي. هن جي منهن جي ڳاڙهاڻ وڌيڪ لال ٿي ويئي: منهنجي هٿ کي هٽائيندي، هن چيو: "ڏاها ٿيو!"

۽ آءُ اهو سوچيندي ڪٽ ٿي ويهي رهيس تہ هوءَ مون کي ڪهڙي ڏاهپ ڏسي رهي هئي: پيار جي ڏاهپ، ويجهڙائيءَ جي ڏاهپ يا طعني جي ڏاهپ، دوريءَ جي ڏاهپ، پرائي هجڻ جي ڏاهپ! الائجي ڇو مون کي بابو ياد اچي ويو: ريشمي گوڏ ۽ چاتيءَ جي وارن سان ليٽيل... ۽ پوءِ اها ڏاهپ مون کي ڏنگڻ ۽ ڏنيڻ لڳي. ان ڏنگ کان بچڻ لاءِ مون وري هن ڏانهن نهاريو پر هوءَ اتي ڪا نہ هئي...الائجي ڪيڏي مهل اتان هلي ويئي، ۽ مون کي اهي ڏنپ ڪيترا ڏينهن وسري نہ سگهيا...

جنهن ڏينهن آءٌ گهوڙيءَ تي چڙهي، ٻنين ڏانهن نڪري ويس، ان ڏينهن امان صدقي جون ديڳيون لاٿيون. سڄو ڳوٺ دعوتي هو ۽ ڀيريون ڀيرو مون پنهنجي ڳوٺ جي ماڻهن کي وري انساني نظرن سان ڏٺو. الائجي ڇو مون کي اهو محسوس ٿيو ته سيني جا منهن لٽيل هئا: شينهن جهڙا قداور مڙس، ننڍڙن ٻلونگڙن وانگر هسيل ٿي ڏٺا. مون کي اوطاق ۾ داخل ٿيندو ڏسي، سڀ اٿي بيٺا...

"رئيس مبارڪون لک مبارڪون!"... "رئيس ڀلائيون هجنئي!"...

"رئيس، شال جواني ماڻين" جا آواز هڪ ئي وقت ٻڌڻ ۾ آيا ۽ مون کي اهي ڪيڪرون مهڻا ۽ طعنا محسوس ٿيڻ لڳيون. مون کي انهن ۾ ظاهري خلوص ته نظر آيو پر ان خلوص جي پويان، مون کي رڳو ٻيَت جي بوءِ نظر آئي. مون کي جڻ يقين ٿيندو ٿي ويو ته هنن جي مون سان سچي پچي همدردي خيرڪا هئي. اها همدردي اُڌاري اُڌاري، ڌارين جهڙي هئي. انهيءَ ۾ پنهنجائپ نه هئي: ڄڻ ته هو وڏي واڪي چئي رهيا هجن: "رئيس، اسين سال ۾ هڪ ٻه ڀيرو چانورن جو منهن تا ڏسون، ۽ سو به ڦندڙن ۽ دُنبن جي لذيذ گوشت سان گڏ. يا وري تهريءَ جي شڪل ۾: سو جڏهن به هڏويت يا تهري ڪارائيندڙ اسين اوهان جي دَرَ تي، ڪوهن جا ڪوهه پنڌ ڪري اچي سلامي ٿيندا اسين ته من پوتڙي ۾ ڀَتَ جا ٻه ٽي گراهه ٻچن لاءِ ڪٽي وڃون! تون شل روز واهه ۾ ڪرين، ۽ روز چڱو ڀلو ٿين! نه ته اسان کي تو سان ڪهڙي همدردي: اسين ته جيڪي اُپايون ٿا، سو ڪنهن نه ڪنهن بهاني سان بابهين ڪٽيو وڃي، ۽ اسين ڪري تان پوتڙو چنبڙي ڏٽيءَ جو نالو پاڻ سان ڪٽيو وڃون! اسان کي تو سان بنهه همدردي ڪانهي. شايد اسان کي تو لاءِ پاڻ ڪا نفرت آهي. جيڪڏهن وس پڄيسون ته هوند تنهنجي ، تنهنجي بابي جي ڳچي مروٽي ڇڏيون، ۽ پوءِ هن اوطاق جي پٺئين گدام کي ڀڃي، اسين ڪڻڪ، چانور، جوئر ۽ ٻاجهر ۾ پاڻ کي وهنجاري ڇڏيون: بابهين جون سُريتون گهرن ۾ آڻي، پرڻجي ويهي رهون!... پر وَس نٿو پڄي... اسين اڪيلا، ڇڙوڇڙ آهيون نه. تنهن ڪري! ۽ اسان جا ٻچڙا بکيا، انگ اگهاڙا به انهيءَ ڪري آهن جو..."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهي ازغيبي آواز منهنجي ڪنن ۾ پُرڻ لڳا. ۽ مون سمجهيو ته شايد آءٌ اڃان مڪمل طرح صحتياب نه ٿيو آهيان. شايد ان ڪري مون کي هنن هيسيل ماڻهن، ۽ سندن بند، پر خاموش سرگوشيون ڪندڙ زبانن کان ڊپ ٿيڻ لڳو. مون ڪجهه هيسجي بابي ڏانهن ڏٺو بوسڪيءَ جي قميص، تنهن ۾ سونا بيڙا، بوسڪيءَ جي سٿڻ، جنهن مان پَٽَ جي ڊگهي اڳٽ جو پلاند ٻاهر پئي لڙڪيو. بوسڪيءَ جو پٽڪو ٻانهن ۾ سوني پونچيءَ سان ٻڌل واچ. شڪاري ڪپڙي جو نئون سبيل ڪوٽ. وارن ۽ مڇن تي تازو ڪيس ڪيل، جنهن جا داغ اڃان تائين سندس لوڻن ۽ ناسن وٽ نمايان هئا. ٻنهي ڪنن ۾ عطر جا ڦڙا، ڪڇيءَ ۾ پستول جو پٽو سندس نظرن ۾ حقارت پري هڪ مرڪ: ماڻهن جي هن هجوم تي سندس اک ئي ڪا نه ٿي ٻڌي!

الائجي ڇو مون کي بابي جي بيعزتي ڪرڻ جو خيال پيدا ٿيو ۽ بنان گهڻو سوچڻ جي، پريان چاچي خيري کي تڏي تي ويٺل ڏسي، اڳتي وڌي تڏي تي ويهي رهيس. چاچو خيرو ته جڻ سراپجي ويو ۽ گهُٽيل گهُٽيل آواز ۾ چئي ڏنائين "ابا ابا رئيس، هي ڇا ٿو ڪرين؟... يلا ٻيهه ته آءٌ ڪٿ ئي ڪٽي وٺان..."

مون ٿيڏي اک سان بابي ڏانهن ڏسي چيو: "نه چاچا، هت تڏي تي ويهي، تو سان رهاڻ ڪرڻ تي دل ٿي چوي..."

۽ ڪيتريون اکيون حيرت مان مون ڏي کڄي ويون... انهن نظرن جڻ اهو پئي چيو ته "تنهنجي اها حرڪت اسان جي سمجهه ۾ ڪا نه ٿي اچي. ان ۾ به تنهنجي وڏيرائپ جي ڪا رمز ٿي پائنجي!" مون کي سندن اکين جو اهو نياپو پڙهي چڙ اچي ويئي: هي ماڻهو منهنجي خلوص ۾ به شڪ ٿا ڪن... آهن به ته تڪي جا ماڻهو...! ۽ تيسين چاچو خيرو چئي رهيو هو: "يلا رئيس، ٻيهه ته آءٌ اجرڪ وڇائيان پوءِ ويهه!"

مون سندس هٿ کي ٿوري بي صبريءَ مان جهٽڪو ڏنو ۽ اتي ئي ميري سيري تڏي تي پٿلي ماري ويهي رهيس. پنهنجي چڙ تي قبضو ڪندي، ٿورو مرڪندي چيم:"چاچا، خبرون ڪر. ڳوٺ جو ڪهڙو حال آهي؟"

ويچارو چاچو خيرو هيسجي هيڊو ٿي ويو جڻ ته هن کان ڪو بدسوڻ ٿي ويو هو. مٺل آواز ۾ چيائين: "ابا، مڙوئي خير آهي، ڏٽيءَ جون پلايون آهن!"

منهنجي چِڙَ وري مون تي حاوي پوڻ لڳي هئي:"هون، عجيب گڏهه انسان آهن هي... پيٽ ۾ بک هوندن، بدن تي ليڙ به نه هوندن، سندن زالن ۽ نياڻين کي ڪو وڏيرو سريتون ڪريو وهاريو ويٺو هوندو، تڏهن به چوندا: 'رب جون پلايون،

خدا جا شڪرانا آهن!“ منهنجي من ۾ آيو ته رڙيون ڪري ڪين ٻڌايان ته اوهان لاءِ وڏيرو ۽ خدا هڪجهڙا آهن... هڪڙو اوهان جي ڳالهين ٻُڌي ڪِي ٿو سريتون بنائي، ۽ ٻئي وٽ اوهان جا روح قبضي ۾ آهن... پر چاچي خيري ۽ ٻين سمورن جي منهن تي اهڙي محرومي ۽ اپوجهائي نظر آئي جو منهنجي دل دهلجي ويئي. هنن غريبن وٽ وري به ڪو ته سهارو آهي، پوءِ ڪيترو اڻ لکو سهي، اهو هنن کان کسڻ مان ڪهڙو فائدو ٿيندو: سندن دل ڏکوئبي، هو پنهنجي زندگيءَ جي ڏِس وڃائي ويهندا... ۽ هي اڻ سونهان ماڻهوڙا پنهنجي ويران ويران حياتيءَ ۾ ان رُڃَ کان به وانجها ٿي ويندا، جنهن مان سندن اکين جي اُڃ ته لهي ٿي! هي اهڙا حساس ته ڪونه آهن جو چئي ڏين ته: ”اسين اڻ سونهان سونهون!“

مون کي چاچي خيري تي رحم اچي ويو. هن کان جيڪڏهن خدا تي پروسي جي آخري لٺ به ڦري وئجي ته هي ٿابڙجي، ڪنهن گهُگهہ اونداهي کڏ ۾ ڪري پوندو. هي اڳيئي جهُريل، جهِنجهريل، چچريل هستي وڏيڪ جهُري پوندي گهڙيءَ لاءِ مون کي اهو خيال آيو ته منهنجو اهو سوچ جو انداز به ته هڪ وڏيري جي پُٽَ جي سوچ جو انداز آهي، پر مون جهٽڪو ڏيئي اهو خيال پنهنجي ذهن مان ڪڍي ڇڏيو ۽ ميناج سان چاچي خيري کان پڇيم: ”چاچا، علوءَ جا ڪهڙا حال آهن؟“

”ابا، مون وٽ ته هاڻ رڳو دعائون وڃي بچيون آهن: هن جي ٻچڻ جي ٻي ڪا واهہ ڪا نه ٿي سُجهيم. ڳري هڏا تي ويو آهي: جيڪا ٿو ٽُڪَ ڇڏيءِ سا رڳو رَتَ جون پوٽيون... مسيت وارو حڪيم به چوي ٿو ته هاڻ ٻچڻ جو ڪو آسرو ڪونهيس!“

”پوءِ سرڪاري اسپتال ڇو نه ٿو ڪٺي وڃينس؟“

گهڙيءَ لاءِ چاچو خيرو چپ ٿي ويو. سندس منهن تي پيڙا جي هڪ لهر آئي، ۽ سندس چهري کي وڌيڪ هڏو ٻڏائي ويئي. سندس نِگاهن ۾ جڻ ڪو ڏورانهون منظر اچي ويو: ” ابا، ان لاءِ ته گهرجي ناڻي جي خرزين، سا ته مون وٽ ڪانهي، جون ٿا ته ڪيترو به علاج ڪرائيندين، ڇورو بچندو ڪو نه!“

مون چاچي خيري جي اکين کان ٻچڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ هن به پنهنجي سڏڪي کي لڪائڻ لاءِ ڪٺي زمين ۾ نظرون ڪپايون.

ايتري ۾ رمون ڪمدار جو آواز آيو: ”ابا، جاءِ ڪريو ته ماني رکايون!“

مانيءَ جو ٻڌندي هجوم ۾ ڪجهه سرهائي اچي ويئي. ان سرهائيءَ ۾ ڪيڏي نه بک هئي! ڪيڏي نه تانگهه هئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءُ ماني کائڻ بنان هليو آيس: بابا جي ڪٽ وٽان لنگهندي مون وري به اها نفرت جي لهر محسوس ڪئي، جا هن جي اکين مان نڪري منهنجي تن بدن سان ٽڪرجڻ لڳي هئي. پر مون پُٺ ورائي ڪو نه نهاريو: متان اهي نگاهون مون کي ڪنهن احمقپڻي تي مجبور نه ڪن. آخر به ته هو مون کي هن جهان ۾ آڻڻ جو سبب بڻيو هو... هو منهنجو پيءُ هو...

حويليءَ ۾ عجيب شور متل هو. دَرَ تي ڪتان ڪتان جون آيل فقيراڻيون صدائون هڻي رهيون هيون ۽ اندر زالون، ڪي هيسيل، ڪي همت واريون، ٻانهيون، وڏيريون سڀ ملي اهڙو گهمسان مچائي رهيون هيون جو آءُ پاسو ڏيئي لنگهي پنهنجي ڪمري ۾ هليو آيس. ڪتو ڏيئي انهن ئي ڪپڙن ۾ هنڌ تي ليٽي پيس، ۽ الائجي ڪيڏي مهل مون کي ننڊ اچي ويئي...

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوير سمهي رهڻ جي ڪري صبح جو جاڳ بہ ساجهر ٿي. وقت ڏنم تہ اڃا چار ٿيا هئا. بوٽ سوڙو سمهي رهڻ ڪري پير تپي پيا هئا. جن جي ڪري شايد دماغ تي بہ ان جي تپت وڃي پهتي هئي، ۽ ذهن ۾ ڪي ئي اَڙيا ٽُٽيا پريشان خيال اچي گڏ ٿيا هئا. جن جي گهمسان ٽڪائي وڌو هو. ننڊ مان اٿڻ سان، ڪيترو وقت تہ آءٌ اونداهہ ۾ گهوريندو رهيس. اوندهہ ۾ ٽيبل، ڪرسي، ڪپڙن جي ٽنگٽين ۽ ڪٻٽن جا خاڪا منهنجي اکين آڏو ڀوتن وانگر نچڻ ٽپڻ لڳا هئا ڄڻ تہ هنن ۾ جان پئجي ويئي هئي، ڄڻ تہ هو ئي جيئرا جاڳندا ساهوارا هئا ۽ آءٌ هڪ بيجان شئي. آءٌ ڪمري جي سامان ۽ فرنيچر جو هڪ بيجان حصو هوس، ۽ هو منهنجي اوپري موجودگيءَ تي اعتراض ڪندي، پاڻ ۾ اشارن ئي اشارن ۾ دليلبازي ڪري رهيا هئا. مون ۾ اها شديد آرزو پيدا ٿي تہ آءٌ ڪين ڇُهي ڏسان: ان ارادي سان ڪٽ تان لهي، انهن شين کي هٿن سان ڇُهي ڏسڻ لڳس. سندن ناچ اوچتو روڪجي ويو. ۽ هو وري بيجان شيون ٿي ويون. عين ان وقت ٻانگي جو حسرت ڀريو آواز ڪن تي پيو. سندس آواز وراڪا ڏيندو فضا کي بہ حسرتناڪ بنائيندو ويو. مون کي ايئن محسوس ٿيڻ لڳو تہ ڄڻ تہ سموري دنيا مري ويئي هئي، ۽ ٻانگو دنيا جي موت تي پار ڪڍي روئڻ لڳو هو. فجر جي ٻانگي جو ننڍاڪڙو آواز هميشه مون تي عجيب مايوسي طاري ڪري ڇڏيندو هو. ان ۾ انسان جي مجبوري ۽ بيوسيءَ جي هڪ دردناڪ بازگشت محسوس ٿيندي هيم، ڄڻ تہ هن دنيا ۾ محض ڏک آهن، ۽ خوشي ڪنهن پاڻ وهيٺي پريءَ جي صورت ۾ دنيا کان ڪاوڙجي، رُسي هلي ويئي هجي!

آءٌ ڪجهہ گرم ڪپڙا پائي، ڪمري کان ٻاهر نڪتس. حويليءَ ۾ ننڍاڪڙي ماٺ ڦهليل هئي. ڪنهن ڪنهن ڪُنڊ مان مڪڙين ۽ تڏين جو هلڪو چرڪاٽ، رکي رکي ان ماٺ ۾ خلل وجهي رهيو هو. مهروءَ جي ڪمري اڳيان اچي، منهنجا قدم پُنڊ پهڻ تي ويا. ڇا اها ئي منهنجي منزل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي؟ آءُ اچا انهيءَ مونجهاري ۾ هوس ته اسان جو ڪتو ”موتي“ نوس نوس ڪندو منهنجي ٽنگن ۾ وچڙيو. پيار مان پنهنجو جسم منهنجي ٽنگن سان مهٽڻ لڳو. هن مون کي سڃاڻي ڪو آواز ڪو نه ڪيو: ڪُتي جي ان محبت ۽ پنهنجائپ کي ڏسي منهنجو من ٽاڪُوڻ تي پيو. ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو ڏيڊيءَ مان ٿيندو حويليءَ کان ٻاهر هليو آيس!

ٻاهر به ماحول تي پوري ڪاري سانت ڇانيل هئي. ائين ٿي ڀانيو ته اونده ان ماٺ جو جسم هئي، يا ماٺ اونده جو ڪارو جبو پائي، آبشار وانگر ماحول تي ڪِري رهي هئي. ان ماٺ ۾ وَڻَ به ڄڻ اونده جا پاڇولا بنيل هئا. پره ڦٽڻ تي هئي ۽ ڪنهن ڪنهن وڻ مان هڪ اڌ پکيءَ جو آلاپ. ماٺ کي ٽوڙڻ جو جتن ڪري رهيو هو ڄڻ ته پکين به سانت کي بدشگني ۽ اُپسوڻ تي سمجهيو. گنبذيءَ واري مسجد ۾ نمازي هڪڙو هڪڙو ٿي داخل ٿي رهيا هئا. پره جي ڀُڻ ڀڻ جهُڻ روشنيءَ ۾ انهن جا وجود به وڻن کان مختلف نه هئا: وڻن جا وجود جميل ۽ ساڪت هئا ۽ هنن نمازين جا وجود چرندڙ ۽ متحرڪ: مون سوچيو ته شايد اهو تحرڪ ئي انسانن کي وڻن کان نرالو بڻائي ٿو!

مسجد جي ويجهو پهتس ته چاچو خيرو به نماز پڙهي ٻاهر پئي نڪتو: ڪارَ سِري روشنيءَ ۾ هن مون کي نه سڃاتو. مون کيس سڏ ڪيو ته هن کان هلڪو چرڪ نڪري ويو. هن کي ايترو ساجهر پنيان سڏ ٿيڻ جي اميد نه هئي. مون سوچيو: هنن ويچارن جي زندگي ڪيتري نه سَهميل ۽ چرڪيل آهي. هلڪي آواز يا سَڏَ تي به هنن کان چرڪ نڪريو وڃي. ڪيڏو نه ڀؤ ڪيڏي نه بيوسي ڇانيل آهي هنن جي حياتين تي!

چاچي خيري ڪيڪاريندي چيو: ”رئيس، پره جو ڪيڏانهن نڪري پيا آهيو؟“

مون کي اهو لفظ ”رئيس“ ٻڌندي ئي احساس ٿيو ته چاچي خيري مون کي ”پنهنجن“ جي دائري مان ڪڍي، ”ڌارين“ ۾ شمار ڪري ڇڏيو آهي. مون کي سندس پنهنجائپ وڃائي ڏاڍو افسوس ٿيڻ لڳو. دل چيو ته کيس چوان: ”چاچا، اها رُڪائي ڪڏهن کان؟“ پر اکر نه اُڪليا. مون صرف ايترو چيو: ”بس چاچا، ائين ئي تازي هوا کائڻ نڪري پيس... تو کي ڏٺم ته سوچيم ته علوءَ کي هلي ڏسان...“

پير مرد ڪو جواب ڪو نه ڏنو. فقط ايئن ڀانيم ته هڪ ٿڌو ساهه ڇپن تي اُبري آيس، پر مون کان لڪائڻ خاطر، ان ساهه کي هري هري پنهنجي ساهه سان ملائي ڇڏڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. جيئن ڪو ننڍاڪڙو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماٺهو اوپاسي اچڻ تي، ٻين ماڻهن جي ٽوڪ کان بچڻ خاطر، اوپاسيءَ کي نڪ ۾ وات مان ڏکيو ڏکيو ساهه کڻي، پڇي وچڻ جي ڪوشش ڪندو آهي!
مون سوچيو جن ماڻهن کي پنهنجون آهون ۽ دانهون به ايئن ساهه سان ساندڻيون پون، تن جي زندگيءَ جو درد به ڪيترو نه تڙڦائيندڙ هوندو!

چاچي خيري جي ڪکائين جهوپڙي ۾ پهچي آءٌ لوگهي تي بيهي رهيس ته پاڻ مون کي ٻانهن کان جهلي اندر وٺي آيو. ان وقت هن منهنجي ٻانهن کي جيڪو زور ڏنو ان ۾ هن جي پنهنجائپ موتي آئي هئي. اندر داخل ٿيس ته مَنهَه جي هڪ ڪُنڊ ۾ ڦاٽل رلين ۾ علو ويڙهيو سيڙهيو ستو پيو هو. ڪڙڪو ٻڌي هن اکيون کوليون. مون علوءَ کي نه سڃاتو: سڃاڻپ جهڙي ڪا شئي هن ۾ باقي نه رهي هئي! ان سرير ۾ يا ته هڏيون ۽ پاسراٽيون هيون يا اُپريل اُپريل ڪاريون نيريون نسون! سندس پنهنجي قميص هن جي بدن تي ايتري ويڪري هئي جو ايئن ٿي ڀانئيو جڻ ڪنهن حد کان وڌيڪ ٿلهي ماڻهوءَ جا لاٿل ڪپڙا پاتا هئائين. سندس اکين ۾ به ڏياٽيون ٻري رهيون هيون، جن ۾ جوت ته هئي، پر اهڙي جوت جا ڪنهن شڪار ٿيل زخمي سيهڙ جي اکين ۾ هوندي آهي. منهن ۾ ماس نه هئڻ ڪري، سندس ڏند معمول کان وڌيڪ وڏا ۽ ٻاهر نڪتل ٿي محسوس ٿيا. مون کي هن جي حسن ۽ خوبصورتيءَ جو اهو زمانو ياد آيو جڏهن ليلا چنيسر جو ناٽڪ ڳوٺ ۾ ڪرڻ وقت اسان هن کي "چنيسر" ٺاهيو هو. ڳوٺ جي سمورن ڇوڪرن مان سڀ کان قداور ۽ شڪل جو ٺاهوڪو علو ئي هو. سنڌ ناٽڪ منڊليءَ جي مشهور روپڪار سُندر به اهو ناٽڪ ڏٺو هو ۽ هن چيو هو ته جيڪڏهن علو هن سان گڏجي هلي ته هو هن کي ساري سنڌ گهمائيندو ۽ چار ڏوڪڙ به ڪمائي ايندو! اڄ اهو چنيسر ڪيڏو نه ڀيانڪ، ڪيترو نه بدصورت هو!

علوءَ به جڻ منهنجي دل ۾ متل هلچل کي پڙهي ورتو ۽ جهيڻي آواز ۾ چيائين: "انو حياتيءَ جو ناٽڪ اڃي پوري ٿيڻ تي بيٺو آهي!"

هن مون کي رئيس بدران، ننڍپڻ جي يارانگي نالي سان سڏيو هو ۽ حجت ڪري، ڪيڪر کي به اجايو سمجهيو هئائين: زندگيءَ جي حقيقتن جي ڇانئٺ جهلي بيٺو هو. مون کي هن جي دردناڪ حالت تي رحم سان گڏ، هڪ عجيب خوشي ٿيڻ لڳي هئي: علوءَ وٽ اڃا ماضي ڪِنو نه ٿيو هو پنهنجائپ ۾ ڏاريائپ اڃا منهن نه وڌو هو!

مون کي نڙيءَ ۾ ڪنڊ ڪنڊ محسوس ٿيڻ لڳي. اکين جي ڪُنڊن ۾ ڪا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تپش محسوس ٿيڻ لڳي، ۽ پوءِ مون اوچتو چئي ڏنو: ”علو اڄ اڄ تہ شهر گهمي اچون. تون تيار ٿي وٺ تہ آءٌ اچهو موٽيس!“ چاچو خيرو ۽ علو حيرت مان مون ڏي ڏسڻ لڳا، پر آءٌ هنن کي ان اچرج ۾ مبتلا ڇڏي ٻاهر نڪري آيس.

منهنجي ذهن ۾ هڪ خيال ارادو بڻجي داخل ٿيو ۽ آءٌ ڪلاڪ کان پوءِ بابي جي جيپ ڪاهي موٽيس. چاچو خيرو ۽ علوءَ اچا حيرت ۾ هئا، ۽ جيپ جو آواز ٻڌي جڏهن زمين تي موٽي آيا. ۽ پنهنجي چوڌاري شين کي عجيب رحم کائڻ وارين نظرن سان ڏسڻ لڳا، جڏهن هو انهن کي پهريون ڀيرو ڏسي رهيا هئا. جيپ جي موجودگيءَ هنن کي پنهنجي مختصر ۽ مسڪينيءَ جي سامان جو تجزيو ڪرڻ تي مجبور ڪيو هو: ڪيڏي نہ تڇ هئي هنن جي موجودات، ڪيڏي نہ بي حقيقت هئي هنن جي زندگي! جيسين هنن شاهوڪاري بنهہ پنهنجي مدمقابل نہ ڏٺي هئي، تيسين هنن جي دل ۾ مسڪينيءَ جو احساس گهري ننڊ پيو هو. جڏهن پنهنجي سامهون شاهوڪاريءَ جي علامت ڏٺائون تہ هنن ۾ تجزئي، ريس ۽ هراس جا احساس پيدا ٿيا، ۽ هو ڪجهہ هيسيل هيسيل نظرن سان مون ڏانهن ڏسڻ لڳا. اهڙي ئي هڪ نظر، آءٌ ان کان اڳ واري شام جو ڳوٺ جي اڪثر ماڻهن ۾ ڏسي چڪو هوس، ۽ مون اهو منظر وري ياد ڪرڻ نٿي گهريو. سو جلدي جلدي، علوءَ کي اٿاري ڪيس جيپ ۾ وهاريم. چاچو خيرو بہ پويان چڙهي علوءَ جو ڪنڌ پنهنجي جهول ۾ رکي ويهي رهيو. هو ٻئي ماٺ ۾ هئا. اندر جي آنڌ مانڌ هنن کان ڳالهائڻ جي طاقت ئي کسي ورتي هئي!

لوڙهي کان جيپ ڪڍي، ٿوري ئي پنڌ تي جيپ روڪي ويهي رهيس، “ چيم:”چاچا خيرا، آءٌ اچهو ٿو موٽان!“

ائين چئي، آءٌ هڪ ٻئي گهر ۾ گهڙي ويس، جيڪو ڪکن بدران اوڏڪي پٽين جو ٺهيل هو. اندر گهڙڻ سان مون کي جڏهن تہ ڪنگهي جي وٿي يا ڪنهن ٿانءَ جي ڪرڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو: هڪ جي پٺيان ٻيو! ۽ مون ڏٺو تہ نورل ٻئي هٿ پيٽ کي ڏيئي ڪنگهي رهيو هو ۽ اهو آواز هن جي ڦڦڙن مان اچي رهيو هو. هيٺ زمين تي چوڌاري ڪارسِرو رَٽُ مٽيءَ ۾ گڏجي وڏيڪ ڪارو ٿي ويو هو. سندس همت ۽ جوان مڙسيءَ جي هاڪ مون سڄي ٿَرَ ۾ ٻڌي هئي. پهلوان مڙس کي سلهہ ٿوري عرصي ۾ اُڏوهيءَ وانگر کائي ويئي هئي. هن جي اکين ۽ علوءَ جي اکين ۾ وڏو فرق هو: علوءَ جي اکين ۾ هراس ۽ بيوسي هئي، نورل جي اکين ۾ زهر پريل طنز ۽ ويرُ پريل هو. جڏهن هو سڄي دنيا سان ناراض هو. جڏهن مون پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي، تڏهن اهو ويرُ ۽ اها

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

طنز تيهان ئي وڌي ويئي. ڪنگهه جي ڪري اڳ ئي سندس اکيون ٽانڊاٽا تي رهيون هيون، ۽ هاڻ مون کي ڏسي، اهي ٽانڊا. جنسي باهه جا اُلا ٻڏجي، مون کي ڀسم ڪرڻ لڳا. سندس بدن شايد ڪاوڙ کان هيڪاري وڏيڪ ڏڪڻ لڳو. ان ڪاوڙ ۾ هن جي ڪنگهه به گهڙيءَ لاءِ بند ٿي ويئي.

هن سهڪندي چيو: ”رئيس خير ته آهي، اڄ مون غريب جي دَرَ تي لنگهي آيا آهيو... پر هاڻ مون وٽ ڇا آهي، جو کسڻ آيو آهين... متان جاءِ سودڻ آيو آهين... جاءِ به ته مون گروي رکي ڇڏي آهي... باقي هي هڏا وڃي بچيا آهن، سي به اوهان جي پَيءِ پرڻ ۾ ڪم اچن ته بسم الله!“ هن اهي لفظ نهايت ڪاوڙ مان چيا هئا، پر اهي لفظ برف جهڙا ٿڌا هئا. ۽ منهنجي ذهن کي پاري جيان ساڙڻ لڳا.

پر مون پاڻ ڌيرج سان چيو:”نورل، بابا جو بدلو مون کان ڇو ٿو وٺين؟ آءُ ته تو کي وٺڻ آيو آهيان ته تو کي شهر جي اسپتال ۾ داخل ڪرايان...“ انهن لفظن چوڻ وقت منهنجو ذهن هر جذبي، هر احساس کان وانجهو هو!

هن ڇڻ ته مون کي وَڍڻ لاءِ چيو:” ته جيئن رئيس وڏي جي جند مون مان هميشه لاءِ ڇٽي پوي... ۽ مهروءَ سان بي ڌڙڪ بي کٽڪي رهاڻيون ڪري سگهي؟... واهه رئيس واهه، واهه جي وات ويڙهائي اٿوَ... منهنجي ٻانهن مون کان ڦريوَ... منهنجي ٻچڙي کي الائي ڪهڙي هاڃي ۾ هنيوَ... حڪيم کان منهنجو اهڙو علاج ڪرايوَ جو هاڻ هَنگان مُتان ڪَٽَ تي... اجان به پيٽ نه ڀريو اٿوَ... پلائي ڪري هاڻ ته مون مسڪين جي پَڇَرَ ڇڏيو... ته ته...“

مون کي ايئن محسوس ٿيو ته ڪو ڪُنل روح رڙيون ڪري، ساري ڪائنات کي شاهد بنائي رهيو هو... پر تڏهن به مون کي الائي ڪهڙو خيال آيو ۽ منهنجي وات مان نڪري ويو:”نورل، مهرو تنهنجي به ته نڪاح ٻڌي ڪا نه هئي!“

آءُ اهي لفظ چئي ويس، پر پوءِ مون کي ڏاڍو افسوس ٿيو... مون کي محسوس ٿيو ته ڄڻ اهو جملو مون مهروءَ کان ڪو بدلو وٺڻ لاءِ چيو هو!

نورل تي ڄڻ ڪو گاسليٽ جو ڇنڊو پيو...”رئيس... مهروءَ کي مون پنهنجي ٻارن جي سَگهہَ سان آندو هو... ڪهاڙين ۽ بندوقن جي اوڙاهه مان ڪڍي آيو هوسانس... سال برابر اسين پوليس ۽ وڏيري گلڻ خان جي ماڻهن کان لڪندا وتياسين... ۽ جڏهن اچي پنهنجو گهرڙو اڏي وينس ته ملان به نڪاح پڙهائڻ کان نهڪر ڪئي... اسين تڏهن به نه مڙياسين... پر اسان ته ايئن سمجهيو هو ته اسان جو ازل کان نڪاح آهي: جيڪڏهن مُلي نڪاح نه

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهايو تہ ڇا ٿي پيو... ۽ تون ٿو اڄ مون کي طعنو هڻين تہ مهرو منهنجي نڪاح ۾ڏي جوءِ ڪانهي...!“

نورل کي اُتساهي ٿي پئي، پر هن جڻ پنهنجي پاڻ تي جبر ڪندي وري چيو:

”رئيس، منهنجو وات نہ کولاءِ. نہ تہ رئيس وڏي جي اولاد ۽ نڪاحن جي بہ راڄن کي خبر آهي...!“

هن مون کي گار ڏيئي ڪڍي هئي: سچي گار ٿي هوندي بہ مٺيان وڏيڪ لڳندي آهي. پر مون کي پوءِ بہ مٺيان نہ لڳي، ۽ وري بہ ڏيرج سان چيم:”ڏس نورل گارين ڏيڻ مان ورندو ڪجهہ بہ ڪين... آءُ تنهنجي دَرَ تي گاريون کائڻ کو نہ آيو آهيان... پر جيڪڏهن گارين ڏيڻ سان تنهنجي دل جو بار ڪجهہ هلڪو ٿئي ٿو تہ جيڪي وڻئي، سي ڏيئي وٺ... بابي جيڪي تو سان ڪيو تنهن جي مون کي خبر آهي... بابي بدران آءُ جيڪڏهن تو کان معافي گهرندس تہ بہ ان ۾ ڪو ڦيرو ڪو نہ ايندو... آءُ تہ ان لاءِ آيو هئس تہ... جيڪڏهن آءُ انهن حالتن کي بدلائي نٿو سگهان تہ گهٽ ۾ گهٽ تو سان ڪو پير تہ پري سگهان ٿو. مون کي ڳوٺ آئي ٿورا ڏينهن ٿيا آهن. ٻڌم تہ ڇاڇي خيري جي ڇوڪري ۽ توکي سلهہ ٿي پئي آهي. شهر جي اسپتالن ۾ جيڪڏهن اوهان جو علاج ٿئي تہ هوند اوهين چڱا ڀلا ٿي پوندا...“

مون هِڪَ ٽِڪَ هن جي منهن ۾ ڏسندي، ڪجهہ ڊپ، ڪجهہ اميد سان وري چيو:”اعتبار ڪر، منهنجو مقصد رڳو اهو آهي تہ اوهان جو علاج ٿئي... علو پٽس سوڍو ٻاهر جيپ ۾ ويٺو آهي. بابي کي تہ اها بہ خبر ڪانهي تہ ڪو آءُ سندس جيپ ڪاهي شهر ٿو وڃان، نہ تہ شايد جيپ کي بہ سنگهرون هڻائي ڇڏي ها! جيڪڏهن مون تي اعتبار ڪري سگهين تہ مون سان گڏجي هل: چڱو ڀلو ٿي، پوءِ جيئن وڻيئي تيئن ڪر. بابي سان وڙهي مهروءَ کي هٿ ڪرين يا ان ويڙهہ ۾ مارجي وڃين، سو تون ڄاڻ، تنهنجو نصيب!“

مون کي پڪ نہ هئي تہ آءُ ڪا ايڏي ساري تقرير ڪري سگهندس يا نورل تي ڪو اثر وهاري سگهندس، پر جڏهن مون ڳالهائڻ بند ڪيو تہ نورل ڪنگهہ ـ ڀي اٿيو: لٺ تي ٽيڪ ڏيندو هو مون سان جيپ تائين گڏجي آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن آءٌ ٻنهي مريضن کي سينيٽوريم ۾ داخل ڪرائي موٽيس، تڏهن ئي آءٌ پنهنجي مقصدن تي سوچڻ لڳس. چاچو خيرو شايد دل ئي دل ۾ روئي مون کي دعائون ڏيئي رهيو هو ۽ آءٌ جيپ جي رفتار سان پنهنجي خيالن کي سلجهائڻ لڳس. علوءَ ۽ نورل کي پنهنجي هڙان وڙان خرچ ڪري، سينيٽيوريم ۾ داخل ڪرڻ ۾ مون وٽ ڪهڙا مقصد هئا؟ منهنجي مراد ۽ منشا ڇا هئي؟ ان مراد ۾ احسان ڪري ڏيکارڻ جي جذبي جو ڪيترو حصو هو؟

علو منهنجو ننڍپڻ جو يار هو. چاچي خيري سان به منهنجي ڏاڍي دل هئي. هو غريب هئا، ڏتڙيل هئا. ڇا منهنجو اهو فرض نه هو ته آءٌ هنن جي مدد ڪريان؟ پر جيڪڏهن ائين هو ته پوءِ منهنجي ساڳئي ڳوٺ ۾ ٻيا به ڪيترائي سله جا مريض هئا، مسڪين هئا: مون انهن جي مدد ڇو نه ڪئي؟ مون ۾ اهڙو حاتم طائي ٿيڻ جو جذبو ڪڏهن کان پيدا ٿيڻ لڳو هو؟ يا "منهنجي نظر چاچي خيري جي ڌيءَ ڇوڪري منوءَ تي هئي... سانئڻ منوءَ جي مڱ هئي... ۽ سانئڻ...!"

مون ان خيال کي هڪالي ڪيڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي: آءٌ پنهنجي مَنَ جي چور کي چُپُ ڪرائڻ لاءِ ماندو ٿيڻ لڳس. "نه نه ائين ڪونهي ته ڪو علوءَ ۽ چاچي خيري تي احسان ڪرڻ جي پٺ ۾ فقط احسان ۽ دوستيءَ کان سواءِ به ڪو مقصد هو!" مون ڀاڻ زوريءَ اهو فيصلو ڪرڻ تي گهريو ته منهنجو مقصد بلڪل نيڪ هو ۽ سانئڻ ته بلڪل اتفاق هئي!

۽ نورل سان منهنجو ڪهڙو واسطو هو؟ ڇا مون بابي جي ظلم ۽ گناهه جو ڪو ڪفارو ادا ڪرڻ تي گهريو؟ بابي جي گناهن بابت مون ڪڏهن کان تجزيو ڪرڻ شروع ڪيو هو؟ يا انهن گناهن جو ڪفارو ادا ڪرڻ جو خيال مون کي ڪڏهن کان آيو؟ جيڪڏهن مهروءَ جو وجود حويليءَ ۾ نه هجي ها ته پوءِ؟ مهرو...؟ يا آءٌ خود بابي کان بدلي وٺڻ جي تيارين ۾ آهيان؟ نورل کي صحتياب ڪرائڻ ۾ منهنجو اهو ارادو ته ڪونهي ته هو نئين سر زندگي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حاصل ڪري، بابي ڪان بدلو وٺي، ۽ ڪيس گناهن جي سزا ڏي؟ اهي ۽ئي خيال ڪيترا نہ هڪٻئي جي ابتڙ آهن! ذهن جي ڪنڊ ۾ ڪو چور هئي بہ چَپ چورڻ ٿو گهري؟ متان سچ اهو آهي تہ آءٌ مهروءَ کي پنهنجي فياضي، نيڪي ۽ سخا جو يقين ڏيارڻ گهران ٿو؟ يا آءٌ کيس اهو ڏيکارڻ ٿو چاهيان تہ نورل کي صحتياب ڪري مون مٿس وڏو احسان ڪيو آهي؟ ۽ شايد ان سان گڏ کيس اهو بہ احساس ٿيندو تہ نورل چڱو ڀلو ٿي بابي ڪان بدلو وٺندو ۽ هوءَ انهن احسانن جي بار هيٺ، مون کي...؟!

مون ان چور ۽ چغلخور کي بہ چپ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي. مون اتي بہ صرف اهو فيصلو ڪيو تہ منهنجو مقصد فقط "نيڪي"، هئي: اگهن کي سگهائي عطا ڪرڻ...! مون پاڻ کي عام ماڻهن کان بلند، عام سطح کان مٿي، جڻ تہ خدا جي بلنديءَ ۽ حيثيت هٿ ڪرڻ جو فيصلو پاڻ تي مڙهيو. احسان ۾ ڪيڏي نہ قوت آهي! احسان ڪري پنهنجو مطلب ڪڍڻ تہ خود غرضي آهي، ۽ آءٌ خود غرضيءَ کان بالاتر آهيان! واقعي آهيان يا نہ آهيان؟!

حويليءَ ۾ داخل ٿيس تہ منهنجو من سانت هو. ان ۾ ڪو بہ جهيڙو فساد يا مونجهارو نہ هو. آءٌ پنهنجي پاڻ سان ٺاهہ ڪري چڪو هوس. پر مون کي اها سُڌ نہ هئي تہ اهو ٺاهہ ڪيترو عارضي هو. مهروءَ جي ڪمري اڳيان لنگهيس، وراندي ۾ ٿي موڙي تي مهرو ويٺل هئي: هڪ ٻانهي کيس ڦٽي ڏيئي سينڌ ڪڍي رهي هئي. منهنجي دل جي رفتار تيز ٿي ويئي. مون کي اهو محسوس ٿيو جڻ تہ منهنجي دل مهروءَ جي ان سنئين سينڌ کي سورانگهڻ ۽ ان ڪهڪشان ۾ گم ٿيڻ تي گهريو. ڪيتري نہ خسيس آروز هئي! مون کي پنهنجي خسيس هجڻ تي ڪاوڙ اچي ويئي. ۽ ڪاوڙ منجهان رڙ ڪري ٻانهيءَ کي چيم: "گلان، پاڻيءَ جو گلاس تہ پيارا!"

گلان پاڻي پيرڻ لاءِ اتي ويئي، مهرو لڄ ۽ ڀؤ کان سجي پيلي ٿي ويئي. هن هبڪندي پڇڻ پڇڻ ڪئي: "وڏو رئيس اندر ويٺو آهي...!" مون کان ڇرڪ نڪري ويو. مون ان امڪان تي غور ئي نہ ڪيو هو تہ ڪو بابو بہ موجود ٿي سگهي ٿو!

مون آهستي چيو: "بابو اوطاق تي ويجي تہ آءٌ وري ايندس. مون کي ڪا صلاح ڪرڻي آهي...!" ڇرڪ پوڻ سان مون کي موزون لفظ ئي نہ پئي مليا. ڀلا اهي بہ ڪي لفظ هئا: چوڻ ڪجهہ ٿي چاهيم، چئي ويس ٻيو ڪجهہ!

پنهنجي ڪمري ۾ داخل ٿيس تہ گلان پاڻيءَ جو گلاس کڻي آئي. گهڙي اڳ مون کي اُڃ ٻنهہ ڪا نہ هئي، ۽ هاڻ اُڃ کان منهنجا چپ ۽ زبان خشڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ويا هئا. ۽ پاڻيءَ جو گلاس هڪ ڳيت ۾ پي ويس: گلان گلاس واپس کڻي ويئي. سندس اکين ۾ الائجي ڪهڙي شرير مرڪ پئي نچي. مون دل ئي دل ۾ ڪيس گارڏني: ”رَن ڪُتڙ!“

لاشعوري طرح ٻئي لفظ بي معنيٰ لفظن جي گار ٻڻجي پيدا ٿيا هئا. پر جڏهن اهي ئي لفظ شعور جي حدن ۾ داخل ٿيا، تڏهن اها هڪ نئين معنيٰ کڻي آيا: ”گلان“ ۽ ”ڪتڙ“! اها معنيٰ سمجهندي ئي مون کان رڙ نڪري ويئي.

”گلان!“ مون اهو سڏ ايڏي وڏي آواز ۾ ڪيو جو هوءَ به گهبرائجي ويئي، ۽ ان سڏ جي پڙاڏي طور گلاس جي ڀڄڻ جو آواز ٻڌم.

”جي، رئيس!“ هن هيسيل آواز ۾ چانئٺ وٽ بيهي چيو:

”گلان، ٻڌ ته ... تو اهو به ڪو نه پڇيو ته رئيس، اجان اُڃ اَٿوَيا نه. پيو پاڻي آڻيان يا نه! بس گلاس کڻي هلندي ٿيئن. ڄڻ ته آڳ لاهي هلي وئينءَ..“ مون ڪيس وڌيڪ هيسائڻ لاءِ چيو.

”جي... جي... اوهان گلاس خالي ڪري ڏنو... مون سمجهيو ته...“

”تو سمجهيو ته بس منهنجي اُڃ لهي ويئي؟ گلاس خالي ٿيڻ سان اُڃ لهي ويندي آهي؟ جيڪڏهن وڌيڪ اُڃ هجي ته گلاس کي خالي ڪرڻ بدران، ڀريل گلاس تو کي ڏيئي ڇڏيان ها. ائين نه؟“

هن غريب کان ڪو جواب ڪو نه اڪهيو. منطق جي چڪرن مان هوءَ غريب ڇا ڄاڻي؟ هوءَ واقعي هراسجي ويئي. مون هڪدم رخ بدلايو ۽ نرميءَ مان چيم: ”خير. ننڍو هوس ته مون کي سڄو ڏينهن ڊيڄيءَ تي چاڙهي پئي گهمائيندي هئينءَ. ۽ هاڻ بيمار ٿيس. مرڻ تي هوس ته اهو ڪو نه پڇيئه ته مئس ڪي بچيس!“ مون آواز کي تورو ڏکارو بنائيندي چيو.

”رئيس خير گهر! مرن تنهنجا ويري! آءٌ صدقي وڃان... چار ڏينهن تنهنجي پيرانديءَ کان بيٺي گذاريم. دستگير جو سُنهن ته حرام جو اک به پوري هجيم. اڃن ۾ چائي پونديم جو تو سان ڪوڙ ڳالهايان...!“، هن پاڻ سنڀاليندي، خوشامد مان چيو.

”يلا، ٻڌاءِ ته پنهين ڪيئن آهي؟ ڪو ڪم ڪار به ڪري ٿو ڪين نه؟“ مون سندس وڌيڪ دل وٺڻ شروع ڪئي.

”ابا، هن مُئي مان ته نه سڄڻ کي آسرو نه دشمن کي ڀؤ! اهي ملاڪڙا اهو پاڻ! ڪڏهن لاڙ ته ڪڏهن اتر. ملهه اڇي ڪا نه. مڙس ملاڪڙا پيو وڙهي! آءٌ سندس منهن ڏسڻ جي به روادار ڪا نه آهيان.“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪا جوءِ وٺي ڏينس تہ پاڻهي سڌو ٿيندو... ڪو پورهيو ڪري پيو عيال سنڀاليندو..."

"ابا، جويون تہ اڄڪلهہ ٿيون ٽڪن سان! مون مٺي رَنَ زال وٽ ٽڪا ڪٿان آيا... هو مئو تہ شادي ڪندو ئي ڪو نہ سچو ڏينهن چورن جي پويان جهوتون ڏيئي مرندو... چاندي فقير جي وڏور ڇوري، ستيرائيءَ لاءِ هي آڇا ڪٽي وٽن ويس، پر مُئو چوي تہ مائي، ست سو روڪڙا آٽي ترڪيءَ تي رکينم، پوءِ ڇوريءَ جو نالو ڪڍ..."

مون کي موقعو سجهي آيو. سهاجهي آواز ۾ چيم: "ڇري، تون اڄ ئي وڃي وري چاندي فقير سان ڳالهہ پڪي ڪر. آءٌ تو کي اهي ڏوڪڙ ڏيندس! آخر بہ تہ تو مون کي نپائي، سانڍي وڏو ڪيو آهي. تنهن جو مون تي حق بہ آهي... هان هي وٽ سو رپيا، وڃي ستيرائيءَ جو نڪ ٽوپي لڌون ڪارائين. ڳالهہ پڪي ٿئي تہ جيڪي گهرجئي سو مون کان گهري وٺج... پر ڪنهن کي چئج نہ تہ ڪو مون تو کي پئسا ڏنا..."

مون ڏنو تہ نوٽ وٺندي، هن جا هٿ ڏڪي رهيا هئا. هن غريب تہ ڪڏهن ايترا نوٽ اڌارا بہ پنهنجي هٿن ۾ ڪٽي ڪو نہ ڏنا هئا. هن جي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا، شڪر گذاريءَ جا، خوشيءَ جا!

"ابا... الله وڏائيندئي! بادشاهہ پير ڪندو تہ ست پٽيتو ٿيندين!"

مون کلي چيو: "جوءِ نهي ئي ڪا نہ ست پٽيتو ڪٿان ٿيندس؟ آءٌ جڻيندس ڪيئن؟"

هوءَ فوراً پنهنجي رنگ تي اچي ويئي. اها ئي شرارت سندس اکين ۽ چپن تي موٽي آئي، ۽ معنيٰ خيز مرڪ سان چيائين:"منهنجي رئيس کي ڪي جويون ڪٿيون آهن؟ تون تہ هڪڙي جوءِ تو چوين، تون رڳو وات سان چئہ تہ جوين جي سنتر آٽي تنهنجي آڏو بيهاريان...! وڏيري جُمن جي ڇوڪري ساماٽي ويٺي آهي: اهڙي ملوڪ آهي جو تو کي شهر وسري ويندو. وڏيري خانڻ جي ننڍي پيڻ بہ اچي سياڻي ٿي آهي: هلي ٿي تہ جڻ ڊيل پئي نچي... جي تون "ها" ڪرين تہ آءٌ تي تو کي سڱ ناهي ڏيان."

اهڙين ڳالهين ۾ تہ هوءَ پڙ هئي. مون وري بہ پاڻ کي ويچارو بڻائيندي چيو: "جيسين سڱ ڳولبا، تيسين تہ مڇون ئي اڇيون ٿي وينديون: هن عمر ۾ تہ اڪيلو سمهڻ، جڻ تاندن تي سمهڻو آهي!"

هن هڪدم بي حجاب ٿي چيو:" اها ڳالهہ پهرين نہ ٿي ڪيئي...! خير، اڇا بہ ڳالهہ وئي ڪانهي: ملڪ ۾ معشوق ڪوڙ... سوڊي مينگهواڙ ڏٺي اٿئي؟ هاڻ

تہ آيوڻ وانگر پڇي چڪي آهي. چئين تہ مٽس ڪاماڻ ڪري سانجهيءَ ٽي اوطاق واري ماڙيءَ تي وٺي اچانس... جي ميار ڏنئي تہ تنهنجي جتي، منهنجي سينڌ! ڏس، وڏي رئيس لاءِ ڪهڙي ہانهن آنديم؟ منهنجي "مهرو" راڻي آهي ڪي نہ؟ سندس سمورين سريتون هن اڳيان جهڙيون پنگياڻيون!"

"ها... سو مال مليد سڀ بابي لاءِ، باقي اسان جي لاءِ سوڏي مينگواڙڻ رهجي وئي آهي!"

هوءَ ڪجهہ ماٺ تي ويئي. لفظ هن جي دماغ تي اثر ڪرڻ ۾ دير ڪري رهيا هئا. جيڪڏهن ٽڪرو اثر ڪيائون. تڏهن بہ پنهنجي آئيندي گفتار ڪي ڇپي ڇتي ٺاهڻ ۾ هن کي ڪجهہ وقفي جي ضرورت هئي. پوءِ ڪنهن فيصلي تي پهچي چيائين: "ابا، اهڙي مورت سونهين تہ تو کي تي، پر..."

"نہ نہ منهنجو اهو مطلب ڪو نہ هو... منهنجي نظر ۾ پيو ڪو ماٺهو آهي... اهڙي ڪا گهرج پئي تہ تو کي ٻڌائيندس..."

مون کي ياد اچي ويو تہ مون مهروءَ کي اچڻ لاءِ چيو هو. مون اهو ٻڌڻ تي گهريو تہ هوءَ مون سان ڪهڙي روش تي هلي. گلان کي ٽارڻ لاءِ چيم: "چڱو گلان تون وڃي ڪم هاج کي لڳ ضرورت پيم تہ تو کي نہ چوندس پيو ڪنهن کي چوندس!"

گلان جي وڃڻ کان پوءِ، آءٌ ڪيترو وقت کٽ تي ليٽي پنهنجي آئيندي بابت سوچيندو رهيس. ماضي ۽ حال جي پيٽ ۾ آئيندو ڪافي اونداهو هو. مون پاڻ کي بلندين تان پستين ۾ ڪرندو ڏٺو. آءٌ سوچڻ لڳس تہ منهنجي اصول پرستي ڪيڏانهن پرَ ڪري اُڏامي ويئي؟ مهروءَ کي حاصل ڪرڻ لاءِ، آءٌ هاڻ انهن ئي عملن تي پاڙڻ لڳو هوس، جن کان مون ذهني طرح بغاوت ڪئي هئي، جن لاءِ مون شعوري طرح پاڻ ۾ نفرت پيدا ڪئي هئي. مون مان پنهنجو پاڻ نفسياتي تجزيو ڪرڻ جي قوت ختم ٿيڻ لڳي هئي. آءٌ خيالن ۾ بہ ڪُنٽين ۽ ڏوتين تي پاڙڻ لڳو هوس. مون کي پنهنجي عملن جيان خيالن تي بہ اعتقاد ۽ ايمان نہ رهيو هو. اهو سڀ ڪجهہ ڇو ۽ ڇا هو؟ ڪن ڳالهين تي پشيماني بہ هاڻ عذر ۽ بهانا ڳولڻ لڳي هئي. آءٌ پنهنجي پاڻ کي ٺڳڻ ۽ دلبڻ لڳو هوس. آءٌ ڇو اهو اعتبار ڪرڻ نٿو گهران تہ مون ۾ اهي سموريون برائيون ۽ بَدِ لڇڻ موجود آهن. جيڪي مون جهڙي ماڻهوءَ جي رَت ۽ ماحول جو لازمي نتيجو آهن. آءٌ ڇو عقل پرستيءَ ۽ اخلاق جو مصنوعي خول پائڻ گهران ٿو؟ آءٌ ڇو پاڻ کي نيڪ ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ٿو ڪريان، جڏهن تہ ان ڪوشش ۾ نيڪيءَ بدران بديءَ جو پوت لڪل آهي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خيالن جي انهيءَ جهنگ ۾ ڀٽڪندي، الائجي ڪيڏي مهل منهنجي اک لڳي ويئي هئي. موتيءَ جي ڏاڍيان ڀونڪڻ جي آواز تي منهنجي اک کلي پئي. آءٌ ڇرڪ ڀري اٿي ويٺس. سج لهڻ ۾ باقي ڪي گهڙيون بچيون هيون. پر اڃان ڪافي روشني هئي. ڪپڙا بدلائي، آءٌ ڪمري مان ٻاهر نڪتس. ورانڊي ۾ ڪير ڪو نه هو. پهرين ته مهروءَ جي ڪمري اڳيان لنگهي ويس. جڏهن ڪيس اڪيلو ڏٺم، تڏهن موتي دل جهلي اندر هليو ويس. هوءَ ڪاڏيءَ هيٺان هٿ ڏيو ڪنهن گهري سوچ ۾ ويٺي هئي. منهنجي اچڻ تي ڇرڪ ڀري اُٿي بيهي رهي. مون کي پنهنجي پاڻ تي رحم اچڻ لڳو. ڇا هو هن عورت ۾ جنهن جي اڳيان منهنجي حواسن مون سان بغاوت ڪرڻ تي شروع ڪئي؟ مون اهو سوچيو هو ته آءٌ هن جي منهن ۾ گهوري نه نهاريندس. پر ان وقت مون پاڻ کي هڪ ٽِڪ هن جي منهن ۾ نهاريندو ڏٺو. مون کي روحانيت جي جهنجهٽ کان مڙئي سچي پچي چڙ هئي، پر حسن ۽ شفاف پاڪيزگيءَ جو هيءُ مجسمو مون کي ان جوت ۽ نور جي دائري جي ياد ڏيارڻ لڳو جيڪو هندو ديوين ۽ ديوتائن ۽ ڪرستانن جي پيغمبرن ۽ سنتن (Saints) جي تصويرن ۾ مصور ڏيکاريندا آهن. مون کي يورپ جي ڪلاسيڪي دور جي "مئڊونا" ياد اچي ويئي. اهو سچ پچ نور جو دائرو هو يا سامهون دريءَ مان پڌندڙ سج جي ڳاڙهي روشني، هن جي وارن ۾ دئو ۽ عڪس پيدا ڪري رهي هئي: منهنجي ذهن اهو فيصلو ڪرڻ نه ٿي گهريو. منهنجي گهورڻ تي هوءَ ششدر ٿي ويئي. نيٺ منهجي وات مان اکر اُڪليا: "وهو!"

جمع ۾ مخاطب ڪرڻ جي نه مون کي خواهش هئي، نه هن کي اميد هئي. اسان وٽ عورت کي اهو درجو اڃا ڪي صديون نصيب ڪو نه ٿيندو: هوءَ وري کٽ تي ويهي رهي.

سندس ٽنگون کٽ کان هيٺ پئي لڙڪيون. منهنجي نظر سندس پيرن تي پئي: ڪهڙا نه سهڻا پير هئا اهي! منهنجون اکيون انهن پيرن کي مِٺيون ڏيڻ لاءِ آتيون آتيون ٿيڻ لڳيون. گهڙيءَ لاءِ هڪ عجيب خيال منهنجي ذهن ۾ آيو ته انهن خوبصورت پيرن کي مُرين کان وڍي، ڪنهن شفاف شيشي جي پليٽ تي رکي، پنهنجي شهر واري بنگلي جي ڊرائنگ روم ۾ رکي ڇڏيان- بلڪل ائين جيئن حسين گلدانن ۾ سهڻا گلدستا سجائي رکبا آهن. اهڙا خوبصورت پير شايد ئي ڪي دنيا ۾ هوندا!

هي مون کي ڇا ٿي رهيو هو؟ آءٌ ته "پلئٽونڪ" محبت کان به اڳتي وڌي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هاڻ اُگرو ۽ "ماربڊ (Morbid) ٿيندو ٿو وڃان! مون پاڻ کي سنڀالڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ چيم: "مون نورل کي سلھ جي اسپتال ۾ داخل ڪرائي ڇڏيو آهي. ڊاڪٽر چون ٿا تہ ڇهن مهينن ۾ چاق چڱو ڀلو ٿي پوندو. اوهان کي ٻڌائڻ مناسب سمجهيم. پر ڀلائي ڪري بابي کي اها سُڌ نہ ڏجو!"

منهنجي لفظن هن تي الائي ڪهڙو اثر ڪيو: هن جي منهن جو رنگ لهي ويو. جيئن اصطلاح ۾ چئبو آهي، تيئن هن جي منهن جو هڪڙو پنو لهي ويو. هوءَ سڄي پيلي ٿي ويئي. سندس بدن ۾ هلڪي ڪنبڻي پئجي ويئي. اکين ۾ ڳوڙها پرجي آيس، ۽ انهن ڏندڏ پرين اکين سان مون کي ڏسندي رهي. آءُ سمجهي نہ سگهيس تہ اهو ڪو اڄاتو ڏڪ هو يا نورل لاءِ سندس پراڻو پيار جاڳي پيو هو. اهو تہ ظاهر هو تہ ڪنهن احساس کان هن جو سڄو وجود ڏڏي ويو هو. پر هن پاڻ تي ضابطو آڻيندي چيو:"مون مسڪين تي ٿورو ڪيو اٿوَ. ڏٺي ان جو اجر ڏيندوَ!"

انهن لفظن مون تي عجيب اثر ڪيو ۽ منهنجي وات مان لفظ ڇڻ اڇلجي نڪتا:"مهرو مون کي ڏٺيءَ جي اجر جي لوڙ ڪانهي. منهنجو مقصد رڳو اهو آهي تہ توِن خوش رهين. تنهنجو اهو نماڻو منهن، ڳَنين ۽ ڏکن کان ڪوماڻل منهن، هاڻ مون کان ڏٺو نہ ٿو ٿئي. آءُ جڏهن کان هت آيو آهيان، تنهنجو اهو ڪوماڻل ڪوماڻل منهن، منهنجي اندر ۾ وَڍَ وجهندو رهيو آهي. تون جيڪڏهن کلي گزارين تہ مون کي پنهنجو اجر ملي ويندو!" اهو سڀ ڪجھ آءُ يڪ ساهيءَ چئي ويس.

مون کي اميد نہ هئي تہ اهو فاصلو آءُ ايترو جلد طئي ڪري سگهندس. پوءِ مون ڪوڙ ڳالهائيندي چيو: "تنهنجي نينگر کي ڳولڻ لاءِ بہ مون پنهنجا ماڻهو ڇڏيا آهن. پوليس ۾ منهنجي بہ چڱي واقفيت آهي. جتي بہ ڇوڪرو هٿ لڳن تہ ڪيس هٿ وٺي ايندا. هاڻ خدا جي واسطي، ٿورو کلي ڏيکار ڪيترو وقت ايئن د ڪوماڻي وساڻي رهندينءَ؟"

هن جي نڙيءَ ۾ ڇڻ سڏڪو اٽڪي پيو. لڙڪ بجاءِ بند ٽيڙ جي، هن جي ڳلن تان لار ڪري وهڻ لڳا. منهنجي دل گائون مائون ٽيڙ لڳي. الا. ان وقت منهنجي ڪيڏي نہ آرزو هئي تہ انهن لڙڪن کي پنهنجي دل تي واري ڇڏيان. هن هبڪندي چيو: "آءُ اوهان جا اهي ٿورا لاهي ڪين سگهنديس. منهنجو ٻچڙو مون کي ملي تہ آءُ اوهان جي دَر جي گولي ٿي گذاريندس.!"

مون وري بہ ساڳئي انداز ۾ چيو:"تون منهنجا ٿورا اڳوات لاهي ٿي

سگهين: تون رڳو ڪلي، ٺهڪ ڏيئي، خوش ٿي گذار ته منهنجا ٿورا لحظي ۾ لهي ويندا.!“

ڪيڏو نه مصنوعي هو اهو انداز! منهنجو مقصد پيو ڪجهه هو پر ان ڪي زبان تي آڻڻ بدران، خوامخواهه جي روماني ڳالهين ۾ مبتلا ٿي رهيو هوس. پر مون کي پنهنجي ان نئين ڪردار ۾ هلڪي خوشي محسوس ٿيڻ لڳي هئي.

”مون نياڻي نپٽيءَ لاءِ ڪل ۽ خوشي ڪٿي! منهنجا ٺهڪ ته پنهنجي گهر جي چانئٺ چڙهڻ سان اُتي ئي گهٽجي مري ويا!“

مون کي ان وقت اندازو ٿيڻ لڳو ته هوءَ ڪيتري نه ڏکويل هئي، ۽ هن جو نورل سان ڪيڏو نه اٿاهه پيار هو. هن جي اکين ۾ سمنڊ سمائجي ويو ۽ لڙڪ هن جي ڳلن تان بي اختيار لڙي، هن جي بي داغ ڳچيءَ تي ٽُلڪڻ لڳا. مون کي وري به پنهنجو وجود انهن اکين ۾ غوطا کائيندو محسوس ٿيو.

آءٌ ايترو ڪمزور ڪڏهن کان ٿيو هوس! مون کي پنهنجي پاڻ تي رحم اچڻ لڳو. شايد هن تي قياس اچڻ، ۽ پنهنجي پاڻ تي کهل اچڻ مون لاءِ ساڳي ڳالهه ٿيڻ لڳي هئي.

ڪجهه گهڙين کان پوءِ، مون ٿورو مرڪندي چيو:”هاڻ ڪلي ڏيکار نه ته جهوجهائوءَ کي ٿو سڏ ڪريان...“

منهنجي ان جملي، شايد هن کي ماءُ هجڻ جو احساس ڏياري ڇڏيو. آءٌ هن لاءِ هڪڙي ننڍڙي شرير بالڪ مثل، هن جي آهلَ ڪري رهيو هوس، ۽ هن جي مامتا مُرڪڻ لڳي. مون کي اهو منظر ڪڏهن به نه وسرندو: هلڪي مرڪ، هن جي هينئين چپ ۾ هلڪو خال وجهي ڇڏيو ۽ اتان مرڪ جون لهرون ٿڙڪنديون، ڏڪنديون هن جي اکين ۾ پهچي ويون. سندس اکين جي ڏنڌ ۾ اها مرڪ مون کي ايئن محسوس ٿيڻ لڳي ڄڻ ڪنهن سمنڊ جي ڪوهيڙي مان، ٻڏندڙ ڪي ڪنهن ٻيڙيءَ جو سڙهه نظر اچي ويو هجي! مون سمجهيو اهو منظر ئي منهنجي وجود جو سرمايو هو. آءٌ ڪنهن اڻاتي خوشي ۽ جادوءَ جي اثر هيٺ، هن جي ڪمري کان ٻاهر نڪتس ته اوچتو بابي جون ڦهر آلود نگاهون مون کي گهورينديون نظر آيون. ڪيڏو نه ضد هو اکين جي انهن ٻن جوڙن ۾!

آءٌ تڪڙو تڪڙو پنهنجي ڪمري ڏانهن وڌيس، پر ائين ڀانيم ته اهي نگاهون منهنجي پٺ ۾ ڪِلن وانگر کپنديون وڃن. منهنجي دل زور سان دڪ دڪ ڪرڻ لڳي، ۽ ڪو ڊپ منهنجي وجود کي ويڙهيندو ٿي ويو. آءٌ ايترو گيدي، ايترو ڪانئر ته ڪو نه هوس! پر اها ڪانئرتا پنهنجي پاڻ لاءِ نه هئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنهن اجاتي جذبي هيٺ، مون کي مهروءَ لاءِ پوءِ ٿيڻ لڳو. پنهنجي ڪمري ۾ اچي، کٽ تي اڌ ليٽي پيس، پر مون محسوس ڪيو ته منهنجون ٻانهون نوڙيئين ڪان هيٺ ٿڙڪي رهيون هيون. سگريٽ دکايم ته سگريٽ چپن ۾ ڌڪڻ لڳي. تيلي ٻارڻ ۾ منهنجي هٿن جو ڌڪڻ ايترو پڌرو هو جو مون کي پنهنجي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي. سج لهي چڪو هو ۽ اونده ڪمري ۾ ڦهلجڻ لڳي. اونده جي وڌڻ منهنجي ڏپ کي هيڪاري وڌائڻ شروع ڪيو. مون کي اونده کان وحشت ٿيڻ لڳي. ٻانهين تي ڪاوڙ اچڻ لڳي ته اجا بتيون ڇو نه ٻاريون هئائون؟ دراصل مون کي ان وقت انساني سنگ ساٿ جي سخت ضرورت هئي. بتيءَ جو لاپ مٿي ڪٽي. تيلي هنيم: هلڪي هلڪي زرد روشني ڦهلجي ويئي. پر ان روشنيءَ منهنجي هيڪلائپ ۾ پوءِ جي احساس کي ماٺو نه ڪيو.

اوچتو ماڻهن جي تکڙي تکڙي هلڻ ۽ ڊوڙڻ جو آواز ڪن تي پيم ۽ ڪنهن جي رڙين جو آواز حويليءَ ۾ ڦهلجي ويو. ڪمري کان ٻاهر آيس ته گلان، سهڪندي، امان جي ڪمري ڏانهن ويجهڻ لڳي. مون اُمالڪ ڪٽي سندس ٻانهن ۾ هٿ وڌو: ”گلان، هيءُ هُل ڇا جو آهي؟“

”ابا، خدا خير ڪري پر اڄ مٺي مهروءَ جو خير ڪونهي. اڄ رئيس وڏو ڪيس خفا خون ڪري ڇڏيندو!“

هن جي ان جملي، مون تي الائي ڪهڙو اثر ڪيو. منهنجو سڄو بدن سيٽجي ويو. اُن ساڳي مهل، مون کي نيٽ جي لڪڻ جو شپڪو ٻڌڻ ۾ آيو. بابا چرين وانگر رڙيون ڪري رهيو هو: ”ڪميڻي، ڪُتي، يار ڪرڻ جو ڪو پيو هنڌ ئي ڪو نه مليئه.. منهنجي اکين اڳيان... منهنجي اجهيءَ هيٺ.. منهنجي ئي چوري سان..“ ان کان پوءِ مون کي نيڪ ياد نه آهي ته مون کي ڇا ٿيو مون ڇا ڪيو!

جڏهن هوش آيم تڏهن محسوس ڪيم ته نيٽ جو لڪڻ منهنجي هٿ ۾ هو ۽ امان مون کي ۽ بابي کي ڇڏائڻ ڪاڻ منهنجي ٻانهن ۾ لتڪيل پئي هئي. بابو تکل سامبر وانگر سهڪي رهيو هو. مهرو هڪ ڪنڊ ۾ مولهوتو تي پئي هئي، ۽ سندس ٻانهن تي نيرا ڪارسرا ڦنا اُڀري آيا هئا. بابو اجا تائين گاريون ڏئي رهيو هو. امان مون کي دروازي ڏانهن ڇڪي رهي هئي: ٻه ٻانهيون بابي کي سنڀالڻ ۾ پوريون هيون!

نيٽ جو لڪڻ اڇلائي امان کي ڪلهن کان جهليندي، آءٌ وري اندر گهڙي آيس. منهنجي لفظن ۾ نفرت جا ڪوٽ پرجي آيا: ”ڪنهن گگدام تي هٿ هلائڻ ته اوهان جي وڏيرپ جو مانُ آهي، پر منهنجي ڪري، ڪنهن معصوم

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي مار پوي، سو مون کان سٺو نہ ٿيندو... اوهان کي پنهنجي اولاد تي بہ ڀروسو ڪونهي تہ پوءِ ايتريون سريتون هڪڙي ئي حويليءَ ۾ ڇو ٿا آڻي پريو؟"

بابي بہ سهڪندي چيو: "حويلي منهنجي آهي... منهنجي مرضي، جيڪي وڻيم سو ڪندس: سريتون رکان يا ڪيڙيون نچايان: تون ڪير ٿيندو آهين جو مون کي جهليندين! نڪر ٻاهر هن گهر کان نہ تہ مون کان بڇڙو ٻيو ڪو نہ ڏسندين!"

"فڪر نہ ڪريو، آءُ هليو ويندس. مون کي بہ اوهان جي حويليءَ ۾ رهڻ جي ڪا سڌ ڪانهي... پر اوهان منهنجي شرافت ۾ شڪ آندو آهي، سو اهو فيصلو ڪري پوءِ هتان ويندس... ٻڌو تہ ٻڌايانوَ... اوهان جي ڀَرڪارن هنن غريبن جو گهر تڙ تباھ ڪري ڇڏيو... مڙس تہ وڃي قبر پيٺيءَ پهتو پر ابهم نينگر تان بہ نہ ترِيا! شهر جي ڪن دوستن ۽ پوليس آفيسرن کي نياپو ڪيو هوم تہ ڇوڪرو ڳولي ڏين. اڄ ئي نياپو مليو تہ ڇوڪري جا اهڃاڻ موڪليو جو پوليس کي ٻهراڙيءَ جا ڪجھ ڇورا لڌا آهن، سو مهروءَ کان ڇوڪري جا مهاندا ۽ اهڃاڻ پڇڻ آيو هوس. پڇي ڏسوس تہ برابر اها ڳالھ آهي يا نہ؟ مون ٻي ڪا اربع خطا ڪا نہ ڪئي آهي. خدا اوهان جون سريتون اوهان کي نيبھ ڪري!"

مون محسوس ڪيو تہ ڪوڙ ڳالهائڻ ۾ جيئڻ پوءِ ٿيئڻ، آءُ وڌيڪ ٻُڙ ٿيندو پئي ويس. ضرورت ايجاد جي ماءُ آهي ۽ ڪوڙ ضرورت جو پيءُ آهي. ان ڳالھ جي سچ ۾ ايمان وڌندو ويم. بابو خاموش ٿي ويو هو منهنجي ڪاوڙ منهنجي صفائي ۽ منهنجي اداڪاري اهڙي تہ نڪور ۽ ڪامياب هئي، جو شايد هن کي بہ پنهنجي ابهرائيءَ جو ڪجھ ڪجھ احساس ٿيڻ لڳو. امان موقعو ڏسي، مون کي ڇڪي ٻاهر وٺي آئي.

منهنجي ڪمري ۾ پهچي، مون کي پنهنجي سامهون وهاري، ڪجھ دير تائين، امان مون کي گهور ڪري ڏسندي رهي، پوءِ ڏکاري آواز ۾ چوڻ لڳي:

"اوهين پيءُ پٽ اڃا ئي پاڻ ۾ ڪو نہ نهو: تون سالن کان پوءِ موٽي آئين تہ مون الله کان اهي ئي دعائون ٿي گهريون تہ شال ڏٽي سائين ٻنهي کي ساڃھ ڏيندو ۽ اوهين پاڻ ۾ وري کير کنڊ ٿي ويندا. پر پانيان ٿي تہ منهنجي جيئري منهنجي پاڳ ۾ اهو سک لکيل ئي ڪونهي!"

هن جي اکين مان لڙڪ لڙيون ڪري ائين وهندا رهيا، ڄڻ ان ۾ هن جو پنهنجو ارادو شامل نہ هو.

مون ڪيس ڳراٽڙي پائي دلداري ڏيندي چيو: "امان تون تہ اجايو ٿي

ڳنڍيون پچائين. آءٌ شهر ۾ وڌيڪ سکيو آهيان. هت تہ منهنجو دم ٿو ٻوساٽجي! آءٌ موٽيس بہ تنهنجي ڪري! جي هت ڏکي آهين تہ هل مون وٽ هلي شهر ۾ رهہ: اُتي بہ تہ تنهنجوئي گهر آهي! هت تون چاق بہ ڪا نہ ٿي رهين: هلي اتي پنهنجو علاج بہ ڪراءِ!"

"ابا، منهنجو تہ هتان هاڻ مڙهہ ئي نڪرندو! هن جو تو سان ايڏو وير آهي جو تو وٽ هلي رهان تہ ٿي طلاقون ڏيندي ويرم ئي ڪو نہ ڪندو! هنن اَچڻ ۾ اهو ٽِڪو مون ڪان ڪنيو ڪو نہ ٽيندو. سڄي ڄمار هن سان نڀايو اٿم: باقي حياتيءَ جا ڏينهن بہ گذري ويندا. شل پنهنجن جو ڪلهو نصيب ٿئيسون!"

ڪيڏي نہ ڏکي هئي منهنجي جيجل! سندس اندر اڌ ٿيو پيو هو پر ڪڏهن ٻڙڪ ٻاهر نہ ڪيائين. ۽ اڄ پنهنجي اکين سامهون پنهنجي مڙس جي سُريتن کي پنهنجي ئي اولاد لاءِ نفرت جو سبب بڻجندو ڏسندي بہ ڪُريت ڪرڻ لاءِ تيار نہ هئي! ايئن لڙڪ لاڙيندي، مون کي دعائون آسيسون ڪندي هلي ويئي.

منهنجي وجود ۾ ڪو چڙواڳ ڇُوهو ڇڙيو پيو هو: منهجي اندر ۾ طوفان متل هو. ان طوفان منهنجي جسم کي ٿڪائي وڌو هو: رکي رکي مون کي نيٽ جي لڪڻ جو شپڪو ٿي ٻڌڻ ۾ آيو جيڪو بار بار مهروءَ جي نازڪڙي بدن تي نير وجهندو ٿي ويو. مون کي گلاب جي گل جون پنکڙيون ياد اچي ويون، جن کي نهن وجهڻ سان، سندن گلابي رنگ مَٽجي هلڪو نيرو يا واڱڻائي ٿي ويندو آهي! مون کي مهروءَ جي ٻانهن جا اهي واڱڻائي پَٽا اکين آڏو ڦرڻ لڳا، جيڪي نيٽ جي لڪڻ پيدا ڪيا هئا. ۽ ان لاءِ جوابدار آءٌ هوس!

مون کي بابي جي انهيءَ رد عمل لاءِ اڳي ئي سوچڻ گهرجي ها: ها، ان لاءِ جوابدار آءٌ هوس: ذميداري سڄي منهنجي هئي! اهو احساس منهنجي ذهن ۾ چيلاٽا چنبڙائڻ لڳو. مون ائين ڀانيو ڄڻ اهو نيٽ جو لڪڻ خود منهجي هٿان، مهروءَ جي گلابي جسم تي نير وجهي رهيو هو! اهو خيال ايندي ئي، مون بي ساختہ پنهنجو هٿ زوريءَ دريءَ تي ٺهڪائي ڪڍيو. دريءَ جي ڪاٺ ۾ ڪا چيٽ هئي، جيڪا منهنجي هٿ جي پُٺ کي چيري ويئي! مون کي ڪو سور يا ڪاپيڙا بنهہ محسوس ڪا نہ ٿي. آءٌ پنهنجي زخمي هٿ کي حيرت مان ڏسڻ لڳس، جنهن مان رت ٽيڻيون ڪري وهڻ لڳو! مون کي ائين ڀاسڻ لڳو ڄڻ اهو هٿ منهنجو نہ هو بئي ڪنهن ماڻهوءَ جو هٿ هو جنهن سان منهنجو ڪو لاڳاپو ڪو نہ هو منهنجو ڪو واسطو نہ هو! ڦٽيل هٿ جي پُٺ کي زور ڏيئي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيڪ رت ڪيڻ لڳس، ۽ ان رت مان آگر ٻوڙيءِ پنهنجي ئي ٻانهن تي پٽا ٺاهڻ لڳي وس، ۽ ان ۾ مون کي ڪا اُڃاتي راحت محسوس ٿيڻ لڳي. پاڻ ايذائڻ ۾ لذت جو اهو احساس منهنجي لاءِ بلڪل نئون هو. اهو تجربو منهنجي لاءِ بنهه نئون هو جنهن سان منهنجي شعور جو ڪو لاڳاپو ڪو نه تي ڏٺو! هاڻ مون ۾ فقط اهو لذت جو احساس باقي وڃي رهيو هو ۽ حويلي خاموش هئي.

اوچتو مون پنهنجي اڳيان، هڪ آواز ٻڌو: "ائي گهوڙا... مُنيس... هي ڇا پيا ڪريو؟" سائڻ پنهنجا ٻئي هٿ ڪٽي منهنجي ڦٽيل ٻانهن جي ڪرائيءَ ۾ وڌا! هن جي ان عمل جڏهن ته مون کي ڪنهن اوتاري مان جاڳائي وڌو ۽ آءٌ شڪر گذار نظرن سان پنهنجي هن جاڳائيندڙ کي گهورڻ لڳس. هن جي هٿن جي ڇهاءُ پهريون پيرو منهجي زخم ۾ سورَ ۽ پيڙا جو احساس پيدا ڪيو. ڪن انسانن جي هٿن جو ڇهاءُ به ڪيڏو نه ايذائيندڙ آهي! هن اُمالڪ پنهنجي پوتيءَ مان پٽي ڦاڙي، منهنجي هٿ جي ڦٽ تي پٽي ٻڌي ڇڏي، زخم ڍڪجي ويو پر رکو هن جي نظرن کان! منهنجي نظرن ۾ ته زخم جو احساس ئي هاڻ جاڳيو هو ۽ زخم پٽيءَ اندران منهنجي اکين ۾ گهوريندو رهيو: هڪ سڌي ڳاڙهي ليڪ. جنهن مان رت ايئن پئي ڦٽي نڪتو جڏهن ته اتان رت جو ڪو چشمو ڦٽي نڪرڻ وارو هو...!

مون سائڻ جو آواز ٻڌو: "پر به لڳو ڇا؟"

ڪيڏي نه همدردي، تقريباً محبت هئي ان آواز ۾! مون کي ايئن گم سم ڏسي، هوءَ هيسجي ويئي هئي. هن مون کي هٿ کان وٺي آٽي کٽ تي ويهاريو. شايد منهنجي ٿڪل ذهن کي محض اشاري جي ضرورت هئي، ۽ آءٌ ليٽي پيس. چپ چاپ ڇت کي گهوريندو رهيس. هلڪي روشنيءَ ۾ ڇت جا ٽيئر، مون کي وري به ڪنهن جي جسم تي نيرا پٽا پاسڻ لڳا: وري سمورو منظر منهنجي اکين آڏو اچي ويو ۽ هٿ ۾ ايذاءَ جو احساس ٿيڻ لڳو! ممڪن آهي ته پٽيءَ جي ٻڌ جي ڪري سور وڌڻ لڳو هو. اهو ايذاءُ منهنجي اکين ۾ لهي آيو ۽ الائجي ڇو ۽ ڪيئن، بنان ڪنهن ارادي جي، لڙڪ پاڻمرادو منهنجي اکين کي ڊنڊلو ڪرڻ لڳا. جڏهن اکين جا پنبڻ گهٽي دير لڙڪن کي جهلي نه سگهيا تڏهن به ڳوڙها اُٿڙي منهنجي ڳلن تي لهي آيا. منهنجي هيڪلائپ جو احساس وڌي ويو. آءٌ پاڻ کي اڪيلو محسوس ڪري، پنهنجي ئي پاڻ کان ڊڄڻ لڳس. منهنجي بدن ۾ هلڪي ڏڪڻي اچي ويئي. سائڻ منهنجي ان حالت کي ڏسي گهٻرائجي ويئي، ۽ آهستي چيائين: "جيجي امان کي سڏيان؟"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان آواز ٻڌڻ سان، جڻ تہ منهنجي اڪيلائيءَ جي احساس جو شيشو ٽڙڪي پڇي پيو. مون ٽڏو شوڪارو پرينديءِ چيو:"نہ نہ آءٌ نيڪ آهيان: رڳو مون کي هن ڪمري کان پؤ ٿو ٿئي: مون کي اڪيلائيءَ کان ڊپ ٿو ٿئي!"

ايئن ٿي پانيو جڻ تہ آءٌ وقلي رهيو هوس ۽ سانئڻ کي اهو خيال ٿيو تہ شايد آءٌ وري تپجي پيو هوس. هن پنهنجو هٿ منهنجي نراڙ ۽ ڳل تي رکي ڏٺو تہ بخار هو يا نہ پر هن جي ان حرڪت مون ۾ اڇاتو ردعمل پيدا ڪيو: مون سندس ان هٿ کي چڪي، ڪيس پنهنجي مٿان ڪيرائي ڇڏيو. منهنجو منهن سندس ڇاتين ۾ پورجي ويو. هڪڙو هٿ سندس چيلهہ جي چوڌاري ويڙهجي ويو ۽ ٻيو هٿ وڌائي، بتيءَ جي وٽ هيٺ ڪري ڇڏيم.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهہ ڏينهن تائين منهنجي ذهن جي عجيب حالت رهي. زندگي عجيب بي هنگم معمولات بڻجي ويئي. صبح جو سوير اُٿي، بندوق کڻي شڪار تي هليو ويندو هوس. پنهنجي ذهن جو تجزيو ڪرڻ بہ ڇڏي ڏنو هوم. منهنجي لاءِ شڪار جي ڪا بہ اهميت، ڪا بہ معنيٰ نہ هئي، پر ڪا ڳالهہ هئي جو آءٌ سڄو ڏينهن فائر ڪندو، جهرڪيون، ڳيريون، سرڻيون، ڪاٺ ڪُنا ۽ وَهيا ماريندو وتندو هوس! شام جو ٿڪجي ٽٽي گهر موٽندو هوس تہ ٿيلهي ۾ تترن سان گڏ اهي سرڻيون، ڳيريون يا وَهيا بہ ملندا هئا. سرڻين کي مارڻ ۾ منهنجي شعور کي يقيناً ڪو دخل ڪو نہ هو پر اتفاق سان هڪ ڪان وڏيڪ سرڻين جو مرڻ بہ محال آهي، ۽ اهو اتفاق بہ روزانو ٿيڻ جهڙو نہ آهي. هڪ عجيب حرڪت، جا آءٌ ڪرڻ لڳ هوس، سا اها تہ مٿل پکين جون اکيون ڪولي، منجهن گهوري نهارڻ جي ڪوشش ڪندو هوس!

منهنجو هيو معمول بہ شايد ايذائڻ جي ان نئين جذبي جو نتيجو هو. سانئڻ تتر پچارائي کڻي ايندي هئي، ۽ آءٌ زوريءَ سانئڻ کي پاڻ سان گڏ وهاري، پڪل تتر کارائيندو هوس- ۽ پوءِ جڏهن هوءَ اتي ويڄڻ جي ڪوشش ڪندي هئي، تڏهن منهجو هڪڙو هٿ سندس ٻانهن ۾ پوندو هو ۽ ٻيو هٿ ٻتي وسائي ڇڏيندو هو!

ايئن مهينا گذري ويا: ماني پاڻيءَ وانگر ڪِني ٿيڻ ۽ سنيارجي ويڄڻ جو اهو سلسلو الائي ڪيترووقت رهي ها! پر هڪ رات، مون سانئڻ جي اکين ۾ اَڻ-لکا لڙڪ ڏٺا، جي هوءَ مون کان لڪائي، اُگهڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. پڇيومانس تہ ٽٽائي ويئي. ڪجهہ دلداري، ڪجهہ آٿت ۽ ڪجهہ دڙڪي کان پوءِ هن جيڪي چيو ان مون ۾ اهو ئي اثر پيدا ڪيو جهڙو شهر ۾ ٻاهر جو گهگهُو وڃڻ تي ٿيندو آهي، يا ماٺهوءَ کي پنهنجي ئي ڪپڙن مان ڪومي جي ٻانس اچڻ لڳندي آهي. هن مون کي، هبڪندي هبڪنديءَ ٻڌايو تہ هن کي شڪ هو تہ هوءَ... پيٽ سان هئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجھ وقت لاءِ تہ مون کي اعتبار نہ آيو. پر جڏهن هن جي سڏڪن شڪ کي اعتبار ۾ بدلائي ڇڏيو. تڏهن گهڙيءَ لاءِ منهنجو دماغ سُن ٿي ويو. پوءِ سمجھ آهستي آهستي موٽڻ لڳي. همت بہ موٽي آئي. ڪوڙ ڳالهائڻ ۽ معاملي سازيءَ جي حرفت بہ موٽي آئي. اداڪاريءَ جا اڻ سکيل گُر بہ الائجي ڪٿان موٽي آيا!

مون پنهنجي منهن تي ايذاءَ جا رنگ آڻڻ جي ڪوشش ڪندي چيو: "سوچيان پيو تہ شهر هليو وڃان. ۽ اُتان وري ولايت هليو وڃان. نہ تہ هيءَ جيڪا منهنجي حالت آهي، اها مون کي چريو ڪري وجهندي!"

پوءِ مون جڻ ساڻس صلاح مشورو ڪندي چيو: "پڏ. سائنڻ. هوندئن تہ مون ۾ اهڙو ڪو بہ گهمنڊ ڪونهي تہ آءٌ وڏيرو آهيان. ۽ تون هڪڙي ٻانهي! آءٌ جيڪر توسان اڄ ئي نڪاح وجهي ڇڏيان! پر هڪڙو تہ تون اڳي ئي ڪنهن جي مڱ آهين. سو بہ منهنجي ننديڻ جي يار علوءَ جي پاءُ منوءَ جي! آءٌ علوءَ اڳيان ڪهڙو منهن کڻي سگهندس. ٻيو تہ هن ملڪ ۾ رهڻ جو منهنجو ارادو ئي ڪونهي، ۽ تو کي ولايت وٺي هلڻ اڻ ٿيٽي ڳالھ آهي. هاڻ جيئن تون چئين. تيئن ڪريون؟ جيڪڏهن شهر هلي رهين تہ آءٌ ولايت مان بہ تو کي هر مهيني پيو خرچ پکو پهچائيندس!"

هوءَ چپ چاپ روئندي رهي: هن جي گونگن ڳوڙهن مون کي ڪمزور ڪرڻ شروع ڪيو: هن جي زندگيءَ سان کيڏڻ سان آءٌ انسانيت جي درجي کان ڪري پيو هوس. سو احساس وڌڻ لڳو. پنهنجي پاڻ سان نفرت ٿيڻ جو هڪڙو سبب سائنڻ بہ هئي. پر پوءِ منهنجي وڏيرپ ۽ خود غرضي- ٻئي موٽي آيون.

گهڙي کان پوءِ مون وري چيو: "پر ان جو هڪڙو علاج مون کي سُجهي آيو آهي. تو کي اجا شڪ جا ٻہ ٽي ڏينهن ئي گذريا آهن. آءٌ سياڻي ئي ڇاڇي خيري کي چئي، منوءَ سان تنهنجو وياهہ ڪرائي ٿو ڇڏيان. آهي تہ هڪ پار کي دوکو ڏيڻ. پر ڇا ڪريان، مجبوري آهي: ڳالھ ائين ئي لڪي سگهندي! تون بہ وڃي پنهنجي گهر سکي ٿينديئن. آءٌ منوءَ جي ايتري مدد ڪندس جو اوهين سُکيو ٽڪر کائي سگهو ۽ پير مرد جي خدمت بہ ڪري سگهو! ڪنهن سان ڳالھ نہ ڪجانءِ. پر علوءَ کي سلھ جي اسپتال ۾ اڳي ئي داخل ڪرائي ڇڏيو اٿم. خدا ڪندو تہ اهو بہ ٻارهين ڇهين مهيني چڱو ڀلو ٿي موٽي ايندو. پنهنجي گهر ٽڙ واري ٿينديئن تہ هري هري ٿي سڀ ڳالهيون ميٽجي وينديون!"

ڪيترو نہ ظالم هوس آءٌ! هن جي پيار کي مون ڪيڏو نہ معمولي، ڪيترو نہ ٿِڇ سمجهيو هو جو آءٌ ساڻس سوديبازي ڪري رهيو هوس!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر سائنس کو جواب ڪو نہ ڏنو. بدستور گونگا ڳوڙها ڳاڙيندي رهي. ڪيترو وقت پيرانديءَ کان ليٽي پنهنجي منهن روئندي رهي. اڄ منهنجي جسم بہ هن کان ڪؤ تي ڪاڏو. پرهہ کان گهٽو اڳي، هوءَ اٿي، مون کي ڪو وقت گهوريندي رهي، ۽ پوءِ چپ چاپ هلي ويئي. آءٌ ڇت جي ڇتن ۾ گهوريندو رهيس.

مون کي فقط هڪڙو خيال ڊيڃاريندو رهيو: جيڪڏهن منوءَ کي ڪنهن قسم جو شڪ پئجي ويو تہ... انهيءَ "تہ" جو مون وٽ ڪو جواب ڪو نہ هو يا مون ان جو ڪو جواب ڏيڻ نٿي گهريو. انهن ڳالهين تي سوچڻ لاءِ منهنجو ذهن تيار نہ هو. پنهنجي ننڍپڻ جي يار تي احسان ڪرڻ، ۽ سندس پاءُ کي دوکو ڏيڻ ۾ ڪو لاڳاپو هو- اها ڳالهہ مڃڻ لاءِ منهنجي شخصيت جو هڪ حصو بلڪل تيار نہ هو!

صبح ٿيندي ئي آءٌ چاچي خيري سان مليس ۽ کيس ان ڳالهہ تي راضي ڪري ورتم. بهانو اهو ڏنم تہ "آءٌ ڳوٺ ڇڏي، ولايت وڃڻ وارو هوس- وري کين ڏسڻ يا نصيبا دل تي چيو تہ ڳوٺ ۾ جن هڪ ٻن ماڻهن سان دلين جو وهنوار هو انهن سان ڪو وڙ ڪندو وڃان!"

گهر ۾ امان کي منٿ ڪري مڃايم ۽ گلان بابي کي رستي تي آندو. چاچي خيري کي چار ديڳيون پٽ لاهرائڻ لاءِ خرچ پکو ڏنم. شهر مان بہ چار جوڙا ڪپڙن جا، ۽ چانديءَ جا ڪجهہ زيور بہ گهرائي ورتم ۽ ان سان گڏ پنهنجي ڊرائيور کي بہ ڪي ڳالهيون سمجهائي ڇڏيم.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪاح ۾ بابو به شريڪ ٿيو پر آءُ حويليءَ ۾ ئي ويٺو رهيس. گلان کي پنهنجي ڪمري ۾ سڏي، ست سو روپيا روڪڙا ڪڍي سندس هٿ تي رکيم. هوءَ غريب ايڏي ساري رقم ڏسي مرڪو روئڻ لڳي. مون کيس دلداري ڏيندي روئڻهارڪي انداز ۾ چيو: "گلان، تو مون کي نپايو آهي. ٻڍيءَ تي چاڙهي گهمايو اٿئي، سواءِ ان جو بدلو تو چڪايان! انهن پئسن سان پنهنجي دادلي پُٽ جو ويانهن دهلن دمامن سان ڪجانءِ. باقي مون کي دعا ڪج ته الله سائين مون کي جنتون نصيب ڪري!"

"چورا، اهڙي وائي ته نه ڪڍ. اڄ سياڳي ڏينهن تي حويليءَ جي ٻاهران پيا دهل شرنايون وڄن، ۽ تون پيو مرڻ جون ڳالهيون ڪرين!"، هن پيار مان چينيندي چيو.

"سچ ٿو چوان گلان! منهنجي دل دنيا مان کٽي ٿي پئي آهي. آءُ جهنگ منهن ڪري هليو ويندس يا زهر کائي مرندس!" مون ٽڏو شوڪارو ڀريندي چيو.

"آءُ ٿي ماٺهين کي سڏي، ٻڌايانس ته تنهنجو لاڪيٽو پٽ کهڙيون پيو اُبتيون سبتيون ڳالهيون ڪري!"

"اِن مان ڀلا ڪهڙو فائدو ٿيندو؟ امان به مون کي جهلي ڪيترو جهليندي؟ جڏهن منهنجي دل ئي نه ٿي لڳي ته پوءِ جيئري رهڻ مان ڪهڙو فائدو؟...خير، دعا ڪجانءِ البت مون تي هڪڙو ٿورو ڪرين ته چوانءِ...!" "ٿورو وري ڇا جو؟ مون ته تو کي اڳي ئي چيو هو ته تون رڳو ڳالهه جو سُر ڏينم ته باقي آءُ پاڻهي پڇنديسان...!"

"نه، نه، مون کي ڪنهن ٻانهن جو ڪَپُ ڪونهي: اهي ته شهر ۾ کوڙ آهن. پر هڪڙو ڪم آهي، جي زبان ڏينم ته چوانءِ!"

"هيءَ سينڌ تي ڏيانءِ. تو مون سان وڏو وَڙ ڪيو آهي، سو جي سِر گهرين ته به صدقي..."

مون ڪجهه وقت سوچيندي چيو: "آهي به سچ ته سر ڏيڻ جهڙي ڳالهه

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بابي کي خبر پئي ته بندوق ٺي هڪڙي هٽنديءَ! تو کي ته خبر آهي ته منهنجو بابي سان ڇا تي جهيڙو ٿيو هو. مهروءَ جو ڇورو پوليس لڌو آهي، پر پڪ نه آهي ته اهو ئي نينگر مهروءَ جو آهي! پر اهڃاڻ ساڳيا اٿس. بابو اهڙو سڙيو ويٺو آهي، جو جيڪڏهن تو ڇورو هٿ اچي ته هٽندس دونالي. دونالي نه به هٽيس ته به اها پڪ ٿينديس ته جي مهروءَ کي نينگر واپس مليو ته ڪنهن ڏينهن کيس ساڻ ڪري، وري وڃي نورل جي پِڙ وٺندي. سو مرڳو ڇورو به مرندوءِ نورل جو به سر ويندو...!"

مون هن جي منهن ۾ ڏٺو ته سمجهيم ته منهنجي اداڪاريءَ ۾ هن کي ڪو گمان ڪو نه ٿي پيو. سو وري چيم:"پر جيڪڏهن مهرو ڇوري کي سڃاڻي ته پوءِ آءٌ هن کي ڪنهن اسڪول ۾ داخل ڪرائي ڇڏيندس: گهٽ ۾ گهٽ مهروءَ کي اها پڪ ته ٿيندي ته ڇورو جيئرو آهي. سو پوليس کي شاخ تي جهليو اٿم. هاڻ تو منهنجو ڪم اچي. پيا سڀ لڳا پيا آهن، سائنڻ ءِ متوءَ جي شاديءَ ۾! تون ڪنهن طرح مهروءَ کي حويليءَ مان ڪڍي، شاخ تي ڇوڪرو ڏيکاريءِ، موٽائي وٺي اچينس. پر ڪم اهڙو تڪڙو ڪرڻو آهي، جو بابي جي نڪاح تان موٽڻ کان اڳ ۾، مهرو موٽي نه آئي ته هن کي ته گهوڙا پوندا پر بابا تو کي به ماري مُچ ڪري ڇڏيندو!"

گلان گهڙي کن ماٺ ٿي ويئي: ٻَڌَ-ٽَرَ ۾ هئي: حياتي ڪنهن کي پياري ڪانهي. پر پوءِ سوچي چيائين:"جي رئيس سويري ئي نڪاح مان موٽي اچي ته پوءِ...؟"

"تون ان جي ڳڻتي نه ڪر. آءٌ به وڃان ٿو نڪاح تي! ڪوشش ڪري بابي کي اتي ترسائيندس، جيستر اوهين موٽي اچجو!"

"ڇڱو ماشا مولي! آءٌ وڃي ٿي مهروءَ کي ميرا سيرا پنهنجا ڪپڙا پارايان ته جيئن ڪو رستي تي کيس سڃاڻي نه وٺي. حويليءَ ۾ ته زالن جي اچ وڃ لڳي پئي آهي، سو دستگير ساڻي ٿيندو!"

گلان جي هٿ ۾ جيڪي ست سو رپيا هئا، سي وڃي سندس ٻَريءَ ۾ پهتا، ءِ هوءَ تڪڙي تڪڙي هلي ويئي.

گلان پنهنجي تيارين ۾ هئي ته آءٌ اتي وڃي نڪاح ۾ شريڪ ٿيس. هڪڙي پاسي بابي جي ڪٽ پئي هئي، جنهن تي بابي سان گڏ ڳوٺ جا به سيد به ويٺا هئا. پيا سڀ ماٺهو هيٺ تڏن ءِ نکن تي ويٺا هئا. آءٌ به وڃي بابي وارن سان ڪٽ تي ويهي رهيس. نڪاح اڃا ڪو نه پڙهيو هو. تنهن وچ ۾ ناچو

ڇوڪرن جي هڪ پارٽيءَ چڱا پئسا پئي ميڙيا. مون کي به رؤنشو سجهيو سو اُتي پنجين جو هڪڙو نوٽ ڪڍي علوءَ جي ڳل تي رکيم! هڪڙو ٺاهڪو ڇوڪرو مٽڪندو، تال ڪندو، گهنگهرو وڄائيندو آيو ۽ منوءَ کي هڪ ٺاهوڪي ڇهنڊڙي هڻي، نوٽ ڪڍي ويو! پيو نوٽ ڪڍي، بابا جي مٿي تان گهوري، ڇوري کي ڏنم. ٽيون نوٽ گهڙي سهي، بابا جي ڳل تي رکيم. ڇورو وري به نخرا ڪندو مرڪندو بابا جي ڳل تي هٿ گهمائيندو هلڪي ڇهنبري هڻي، نوٽ ڪڍي ويو. هر پنجن منٽن کان پوءِ اها حرڪت ورجائيندو رهيس. مون کي وقت گهربل هو ۽ غريب جي شاديءَ جي ڏيگهه به گهٽ هئي! ان ڪري ان کي ڏگهو ڪرڻ لاءِ ڪجهه وقت اهو رؤنشو جاري رکندو آيس. جڏهن سمجهيم ته هاڻ مسافر وڃي منزل تي رسيا هوندا، تڏهن ماٺ ڪري ويهي رهيس. نڪاح ۾ ملان به چڱي لانڊ ڪئي. نڪاح کان پوءِ چاچي خيري پاڻ مون کي ۽ بابي کي هٿ ڏوٿاري ماني کارائي. ماني کائي بابي موڪلايو ته آءُ به ساڻس گڏ حويليءَ تي موٽي آيس.

بابو سڌو پنهنجي ڪمري ڏانهن ويو ۽ آءُ پنهنجي ڪمري ڏانهن. حويليءَ جي الهندي ڪنڊ کان، دهل تي زالن جي ڳائڻ جو آواز اچي رهيو هو. اوچتو مون بابا جو گرجندڙ آواز ٻڌو: هو زور سان گلان کي سڏ ڪري رهيو هو.

گلان ڊوڙندي آئي. مون پنهنجي دروازي جي پينج مان ليو پائي ڏٺو.

”مهرو ڪٿي آهي؟“ بابا جي گجگوڙ منهنجي ڪن تي پهتي.

”رئيس، اتي ئي هئي! مون چيمس ته هلي ساٿ سوڻ ڏس ته نهڪر ڪري سمهي پئي. مٿي جي سور جي دانهن پئي ڪيائين.“

مون کي گلان جي عقل ۽ چترپڻي ۾ اها ئي اميد هئي.

سڄي حويلي اٿلائي پٿلائي ڏٺائون، پر مهرو هجي ته نظر اچي. جڏهن سڄو گهر ڳولي بيٺا، تڏهن اهو ئي ٽيو جنهن لاءِ آءُ بلڪل تيار هوس. بابو سڌو منهنجي ڪمري ۾ آيو. آءُ ڪپڙا بدلائي ليٽي پيو هوس. دروازي کي اهڙو ڌڪو ڏنائين، جو ان جو پڙاڏو سموري حويليءَ ۾ گونجيو هوندو. مون وٺائي واروائڳ ورتو. ”خير ته آهي، بابا؟!“

”مهرو ڪٿي آهي؟“ بابا شوڪجي پڇيو.

”مهرو؟... ڪهڙي مهرو؟... او... هو... مهرو! مون کي ڪهڙي خبر. پنهنجي ڪمري ۾ ڪانهي ڇا؟“

”اتي هجي ها ته تو کان ڇو پڇان ها!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"مون کان پڇڻ جو مطلب؟ آءٌ اوهان جي مهروءَ جو چوڪيدار تہ ڪو نہ آهيان!" مون بہ تورو شوڪجي چيو.

"پوءِ اوچتوئي اوچتو ڪو ديو ڪٿي ويس ڇا؟"

"اها تہ الله کي خبر! هوندي اتي سائن سوٽن پرزالن سان گڏ پيو ويندي ڪيڏانهن؟"

گلان جواب ڏنو: "رئيس، اتي بہ آءٌ ڳولي آئي آهيانس- اتي بہ ڪانهي!"

"پوءِ ڪيڏانهن ويئي؟" مون الٽو سوال ڪيو.

"اهو ئي تہ تو کان پڇڻ آيو آهيان. هجي نہ هجي پر هن ۾ ضرور تنهنجو هٿ آهي! مون کي تنهن ڏينهن ئي شڪ پيو هو: اشرافت مان سچي ڪر. نہ تہ ڳالهہ نہ ٺهندي!"

آءٌ اُٿي بيٺس، ۽ ڏيرج سان طاق ڏانهن وڌيس، ۽ پنيرو ئي چيم: "بابا، اوهين، تہ اجايا پيا دڙڪا ڏيو ڳالهہ کي ٿڏيءَ دل سان سوچيو. هرويرو پيا مون کي ڏوهہ ڏيو." طاق تان قرآن ڪٽي، ڪيس سامهون ٿيندي چيم: "هي ڪلام الله وچ ۾ آهي، جنهن ڏينهن کان مهروءَ کي مون ڏٺو بہ ڪونهي!"

هي اهڙو دليل هو جنهن جو ڪو جواب نہ هو ان جي جواب ۾ بابا رڳو پٽڪندو رهيو. مون وري بہ هيٺاهين هلندي چيو: "ڏسو متان نورل مرڻ ۾ هجي، ان ڪو نياپو موڪليو هجيس، يا چوڪرو لڏو هجيس ۽ ان کي ڏسڻ ڪاڻ نورل ڏانهن وئي هجي... هلو تہ آءٌ تو اوهان سان گڏجي هلان- متان اُتي هجي!"

بابا ڪجي جهڙي پت. گُنڊ ۾ پيل منهنجي دونالي ۽ چار پنج ڪارتوس ڪٽي، بندوق پري، چيائين: "آءٌ تہ هلون!"

ان "آءٌ تہ هلون" ۾ پيءُ جو پٽ تي اعتماد موٽي آيو هو نورل جي دَرَ جو ڪُنڊيو ڪليل هو. جاءِ جي اها ئي حالت هئي جيئن مون ڇڏي هئي. بستري جي بہ ساڳي حالت هئي جڻ ڪو ماٺهو تڙ تڪڙ ۾ اٿيو هجي. بابا تارچ سان چڱيءَ طرح جاچي ڏٺو: پڪ ٿيس تہ مهرو هت آئي هئي ۽ نورل سان پٺي نڪتي هئي. مون کي هاڻ هن شخص تي رحم اچڻ لڳو: سندس انا کي سخت صدمو رسيو هو: وڏيري جي انا، جنهن جي نڪ خبر نہ آهي تہ ڪيتريون نيڪيون ٿينديون رهيون آهن!

واپس حويليءَ ڏانهن ايندي، هن رڳو بہ لفظ چيا: "هاڻ ڇا ڪجي؟"

مون بہ اوتري ئي تحمل سان جواب ڏنو: "واءِ واءِ ڪرڻ سان مرڳو بدنامي ٿيندي! ڳالهہ حويليءَ کان ٻاهر نہ وڃي تہ چڱو سياٽي صوبيدار وٽ هلي متس ڪمر رکنداسون تہ نورل جي جانچ ڪري: هٿ اچيس تہ ڪنهن ڏور جي چوريءَ ۾ ڪٽي ٻڌيس: پوءِ پاٺهي سچيون ڪرائيندا سونس! جيڪڏهن صوبيدار مان ڪجهہ نہ وريو تہ ايس. پي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجو دوست آهي ان کي چئي سيني ٽاڻن تي اهڙو بندوبست ڪرائبو جو جتي به هوندا، پوليس رسا ڳچيءَ ۾ وجهي وٺي ايندين پنهنجي اوطاق تي!“

مون کي پاڻ تي حيرت لڳي رهي هئي ته وڏيرڪي ماحول کان هيترو پري رهڻ جي باوجود به وڏيرڪا انگ ۽ انگڙا، داوَ ۽ ڏانوڻ سڀ ياد هئم! بابا شايد منهنجي خلوص کان پهريون ڀيرو متاثر ٿيو هو. سو مون کي هڪڙي ٻانهن سان ڪلهن تي اعتماد ۽ ڀروسي جو هلڪو زور ڏنائين. جنهن ۾ پيار نه هو ته به پنهنجائپ ضرور هئي!

صبح جو اُٿيس ته منهنجي جسم توڙي روح ۾ اطمينان، سڪون ۽ اَجاتو سرور سمايل هو: فقط هڪڙو خدشو هئم سانئڻ لاءِ، ته متان ڦاٽ ڦاٽي پوي! گهوٽ ڪنوار جي پهرين ماني حويليءَ طرفان مون جهلي هئي، چاڪاڻ ته ڪنوار اسان جي حويليءَ جي ٻانهي هئي. بابو صبح لاڪون جيپ ۾ چڙهي ڪاڏي روانو ٿي ويو هو. مانيءَ کان واندڪائيءَ کان پوءِ، آءٌ منوءَ ۽ سانئڻ سان ملڻ ڪاڻ ويس. ٻه پئڪيٽ پاڻ سان هئم. بيني ڀير چيم: ”شهرن ۾ رواج آهي ته گهوٽ جا يار دوست گهوٽ ڪنوار کي ڪجهه سوکڙيون پاکڙيون ڏيندا آهن. منو هيءَ ته آهي تنهنجي سوکڙي پل کولي ڏس.“

هن پئڪيٽ کوليو ته ان ۾ نئي جي لونگي ۽ ڏهه سو سو وارا نوٽ هئا! علوءَ جي اکين ۾ هڪ عجيب چمڪ اچي ويئي: ان چمڪ ۾ شڪر گذاري هئي، دوستي هئي ۽ دوستيءَ جو پيمان! مون سوچيو ڪاش، ان سوکڙيءَ پويان منهنجو مجرم من نه هجي ها!

ٻيو پئڪيٽ مون سانئڻ ڏانهن وڌايو. هن پنهنجو هٿ اڳتي وڌايو. منهنجي دل زور سان ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي ۽ پوءِ مون اهو ڪجهه ڏٺو جنهن جي ڏسڻ جي مون کي آنڌ مانڌ هئي. مينديءَ رتي هٿ جي عين وچ ۾ ميندي ۾ لڪل هڪ ڏکيو زخم هڪ ڏکيو ڇهڪ نظر آيو: ان زخم ۾ منهنجي سمورن گناهن جي معافي ۽ تلافي لکيل هئي! مون خوشيءَ سان پئڪيٽ کڻي سندس هٿ ۾ ڏنو.

هن ڏڪندڙ هٿن سان پئڪيٽ کوليو. منجهس هڪ سائي لوئي، ۽ ڏاٽين سوڌا سونا پنڙا ڏسي، سانئڻ پنهنجي هينئين چپ کي چڪ پائي ڏني ۽ ڏو ۽ آءٌ تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري آيس!

ٽن ڏينهن کان پوءِ، بابي جو حڪم مليو ته آءٌ شهر وڃي ايس. پيءُ سان ڳالهائي چڏيان. ان وچ ۾ رمون ڊرائيور مون کي ٻڌايو ته بابا ٻه ڏينهن روز منهنجي شهر واري بنگلي جا ويهه چڪر هنيا هئا. جڏهن آءٌ بابا کان آخري ڀيرو موڪلائي شهر ڏانهن اُسهيس، تڏهن پهريون ڀيرو مون کي محسوس ٿيو ته بابا پوڙهو ٿي چڪو هو ـــ نااميديءَ جي حد تائين پوڙهو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

2

شهر ۽ ڳوٺ جي زندگيءَ ۾ ڪيڏو نه فرق آهي: ڳوٺ جي زندگي خاموش، بيمار پيڙيل ۽ ايذائيل ۽ شهر جي زندگي گهمسان، ڇهڪندڙ ڏکوئيندڙ ۽ ايذائيندڙ! پر اها حالت ته اسان جي ملڪ ۾ رهئي. سڌريل ملڪن ۾ ته ڳوٺاڻي زندگي پرسڪون هوندي آهي، ايذاءَ ۽ اهنج جي بدران ماڻهن جي منهن تي صحت، خوشي، ڀلائي ۽ 'منڙا گهُر ته گهرئين' جا جذبا چانيل هوندا آهن. ان جي برعڪس شهرن ۾ ڏيکاءَ، بيماريءَ ڊپ ۽ سهميل جذبا ڪڙ ڪٽي للڪاريندا آهن. اسان جي وطن ۾ شهر هڪ اهڙي پناهه آهي، اهڙو مورچو آهي، جتي ويهي انسان ڳوٺ جي ايذائيندڙ احساس کان لڪندو وتندو آهي- ڪڏهن ان گهمسان ۾ گم ٿي وڃڻ سان، ڪڏهن مصنوعي، هٿرادو خوشين ۾ پنهنجي پيڙائن کي لڪائڻ سان!

منهنجو بنگلو سمنڊ جي ڪناري تي هو. جڏهن ڏينهن جو شهري گوڙ گهٽ ٿيندو هو ته وڌندڙ خاموشيءَ ۾ سمنڊ جي لهرن ۽ ويرن جو شور ان جي جاءِ وٺڻ لڳندو هو. پر اهو شور ايترو پرانهون هوندو هو جو ورچائڻ بدران سڪون بخشيندو هو جڻ ته اهو زندگيءَ ۾ زنده هجڻ جو هڪ ثبوت هو. جنهن کان جدا ٿيڻ سان مري وڃڻ جو احساس جاڳندو هو. جڏهن شام جو اُن بحر جي ڪناري هلبو هو ته پاڻيءَ جون لهرون پيرن هيٺان واريءَ جا تهه ايئن ڪڍي ڇڏينديون هيون، ڄڻ ته غم جو هڪ تهه پاڻ سان کڻي ٿي ويون، ۽ ان جي بدران ياد جو تهه ڇڏي ٿي ويون. غم ۽ ياد جي تهن وارو لاڳاپو به عجيب آهي. خوشيءَ جي انتها به غم ۽ ڪرب بڻجي ويندي آهي، غم جي انتها، دماغ کي ان حد تائين سُن ڪري ڇڏيندي آهي، جو خوشيءَ جو گمان ٿيڻ لڳندو آهي. ذهن ۾ ڄڻ تارون پنجي وينديون آهن، ۽ هڪ اهڙي سرحد قائم ٿيندي آهي، جتي ڏک ۽ سک، خوشيءَ ۽ غم ۾ ڪو فرق نه رهندو آهي.

پهرئين ڏينهن جڏهن بنگلي تي پهتس ته غلامون ڊوڙندو آيو ۽ اچڻ شرط چيائين! "سائين هن ٽن ڏينهن کان نه ڪجهه کاڌو آهي، نه ڪجهه پيتو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. نوڪرياڻي هن جون ڳالهيون ڪا نہ ٿي سمجهي، نہ هوءَ نوڪرياڻيءَ جي ڪا ڳالهہ ٿي سمجهي. آءٌ تہ اوهان کي تار ڪرڻ وارو هوس.“

آءٌ هن جي ڪمري ۾ گهڙيس تہ هوءَ پلنگ تي سُتي پئي هئي، ۽ سامهون ٽيبل تي ٻيهرن جي ماني رکي هئي، جا هن چکي بہ نہ هئي. هن جون اکيون بند هيون. مون کي هڪ ڀيرو وري هن جي انسان نہ هجڻ جو گمان ٿيڻ لڳو: يقيناً انسان ايترو نازڪ، ايترو هلڪو ايترو بي داغ ٿي نہ ٿو سگهي. سندس ڳلن تي سهيل سندس ڊگها ڊگها پنبڻ، رنگن جو اهڙو تضاد پيدا ڪري رهيا هئا. ڄڻ تہ ڪنهن بت تراش سنگ مرمر مان ڪاليداس جي ”اروسيءَ“ جو بت ٺاهي، ان کي زندگي ڏيڻ لاءِ ڪلوپاترا جا پنبڻ اکين تي چنبڙائي ڇڏيا هئا. شايد اهو ئي تصور هو جنهن مون ۾ هن جي غير مرئي هجڻ جو خيال پيدا ڪيو هو. جتان آءٌ بيٺو هوس، اُتان هن جو منهن آڏو ٿي نظر آيو ۽ ان مُک کي ڏسي، منهنجي دل ۾ هلڪو خيال ۽ پڻ پيدا ٿيو متان جيڪڏهن اڄ کان پوءِ آءٌ ان مُک کي ايترو قريب ڏسي نہ سگهان تہ پوءِ...! اهو هڪ عجيب خيال هو عجيب پڻ هو... جو هڪدم ڊيچاريندڙ نہ هو هڪدم پريشان ڪرڻ جهڙو نہ هو پر مون کي رڳو اهو احساس ٿيو تہ پوءِ شايد آءٌ ڪا بہ شي ڏسي نہ سگهندس، ۽ جيڪڏهن ڏسي بہ سگهندس تہ صرف بدصورت شيون ئي ڏسندس. پوءِ اهي پنهنجون پاڻ ڪيتريون ئي خوبصورت ڇو نہ هجن! سندس ان چهري کي ايترو قربت سان ڏسڻ ۽ محبت ڪرڻ جي ڪري ئي آءٌ پاڻ ۾ حسن ۽ خوبصورتيءَ جو معيار قائم رکي سگهندس. شايد پوءِ مون کي هر شي بدصورت لڳندي. شايد پوءِ ڪاليداس، ودياپتي، ميران، شاهہ، خيام، شيلي، شيڪسپيئر، سُئن برن ۽ رِلڪي جو شعر بدصورت ٿي پوندو. مونا ليزا، مئڊونا ۽ وينس محض بدصورتيءَ جا مجسما بڻجي ويندا.

شايد آءٌ وري رومانيت جي ڪڏ ۾ ڪرندو ٿي ويس. اڄ کان ڪجهہ مهينا اڳ اهڙو تصور آءٌ محض پاڻ وهيٽي چرياڻپ سمجهان ها! پر شايد آءٌ ايترو اونهون ڪري چڪو هوس، جتان مٿي اُٿڻ ناممڪن هو!

آءٌ هن سونهن جي سراپ کي گهوريندو رهيس. مون کان شايد اهو فيصلو نہ ٿي ٿيو تہ ان وجود ۾ ڪهڙو حصو وڌيڪ حسين هو: پيشاني اکيون نڪ، چپ، ڪاڏي، ڇاتي، ٽنگون مُريا يا پير؟ منهنجي نظر هن جي پيرن تي پهچي اُتي ئي ڄمي ويئي ۽ مون کي پنهنجي اها چرياڻپ ياد اچي ويئي جنهن ۾ مون انهن پيرن کي وڏي، گلدان ۾ سجائڻ ٿي چاهيو! اها آرزو وري جاڳي اٿي، پر هاڻ صرف پيرن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تائين محدود نہ هئي. هن جي سڄي وجود لاءِ ساڳي آرزو پيدا ٿي تہ هن سموري وجود کي ڪنهن گلدان ۾ سجائي هر وقت پنهنجي سامهون رکان! ان وقت محسوس ڪيو تہ مون ۾ ڪو حسد موجود نہ هو. مون ۾ اهڙو ڪو انديشو نہ هو تہ ان گلدان ۾ سجايل ان مجسمي کي ٻيا ڏسي، چورائڻ جي ڪوشش ڪندا. عجيب خيال هو اهو: ڪنهن انساني وجود کي گلدان ۾ سجائڻ جو! بلڪل ان جهڙو خيال شايد انهن شڪارين جو هوندو آهي، جيڪي پنهنجي شڪار ڪيل چيتن، شينهن ۽ هرڻن جي کلن کي ريشم يا ڪنين سان پري ٽرافين طور ڊرائنگ رومن ۾ رکي ڇڏيندا آهن. يا ڪي تہ انهن مجسمن کي وهاڻي طور استعمال ڪرڻ لڳندا آهن! تہ ڇا آءٌ بہ هن جو شڪاري هوس؟ اهو خيال ايندي ئي مون کي بدن ۾ هلڪو سياتو پڳجي ويو!

آءٌ اڃان تائين هن جي پيرن کي ڏسي رهيو هوس. ۽ مون ۾ اها آرزو پيدا ٿي تہ آءٌ هنن پيرن جو چهاءُ پنهنجي چپن تي محسوس ڪريان. مون ٿورو جهڪي پهرين هڪڙي ۽ پوءِ ٻئي پير تي پنهنجا چپ رکيا. ۽ هوءَ ڇرڪ ڀري اُٿي ويٺي. مون کي حيرت ان ڳالهہ تي هئي تہ هن کي جاڳائڻ لاءِ منهنجي چپن بدران منهنجي اکين مان ٽِڙي ڪرندڙ ڳوڙها هئا. اهي لڙڪ يا تہ ٿر جهڙا گرم هئا، يا سئٽزرلينڊ جي پهاڙن جهڙا سرد، جن هن جي وجود ۾ جاڳ آندي هئي. مون کي اها خبر نہ هئي تہ منهنجي اکين ۾ لڙڪ ڀرجي، هن جي پيرن تي ڪرڻ وارا هئا. ڇا مون کي پنهنجي اکين ۽ لڙڪن تي ڪو ضابطو نہ رهيو هو؟

هن مون کي جنهن حالت ۾ سندس پيرن کي چمندو ۽ لڙڪ ڳاڙيندو ڏٺو هو اهو منظر هن لاءِ بلڪل نئون هو. هڪ ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري يا هر جهڙي زائفان جي ذهن ۾ اهڙو منظر تہ تصور يا خواب ۾ بہ اچڻ جهڙو نہ هو. هنن لاءِ عشق ۽ محبت جو تصور تہ خالص جسماني هو ۽ ان جسماني تصور جي ذريعي ئي روحن جو ميلاپ ۽ ڳانڍاپو هنن لاءِ ممڪن هو. ان کان سواءِ پيرن کي ڇهڻ يا انهن کي چمڻ تہ هنن جي تصور ۾ صرف ۽ محض عورت جي ڪردار جو حصو هو نہ مرد جو! مهروءَ پنهنجي زندگيءَ ۾ تہ محض محڪوميت جو ايذائيندڙ احساس، پنهنجي جسم ۾ محسوس ڪيو هو. هڪ طرف هن وٽ نورل جي مضبوط ٻانهن جو تصور هو ۽ ٻئي طرف بابي جي اُبڙڪا ڏياريندڙ ڳوڏ ۽ پنهنجي جسم تي لڳل نيٽ جي لڪڻ جي نيرن پٽن جو احساس! انهن ٻن سرحدن جي وچ ۾ تہ هڪ وڏو خال هو ۽ ان خال کي پرڻ لاءِ هوءَ نورل جي سِلهہ ۽ پنهنجي پٽ جي گمشدگيءَ جو سهارو ڳوليندي

رهي هئي. مون کي اهو خيال ٿيو ته انساني ڪردار جو هي نئون ۽ اوچتو رخ، هن جي ذهن جي تارن کي ڇڻي، توڙي نه وجهي!

آءٌ پاڻ سنڀالي، سامهون آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيس ۽ هن جي جاڳڻ کان پوءِ، هن جي اکين ۾ منهن جو تاثر ڏسڻ لڳس. هوءَ ڪوشش ڪري مون ڏانهن نه نهارڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي ۽ اکيون هيٺ ڪري پنهنجي پيرن ڏانهن ڏسي رهي هئي. مون کي ان انداز مان ڦهريون پيرو احساس ٿيو ته هوءَ ڪيتري نه ڳُنٿري، ڪيتري نه ٿاڪُئين، پڇي پُري پوڻ واري هئي ۽ ان گهڙيءَ ڦهريون پيرو شعوري طرح منهنجي دل دماغ مان هن لاءِ جسماني خواهش پٽ ڪري اڏامي ويئي. ۽ پوءِ آءٌ پاڻ کي بلڪل هلڪو بلڪل پُرسڪون محسوس ڪرڻ لڳس. منهنجو پيار منهنجو نينهن منهنجي عقل جي دام ۾ ڦاسي پيو هو!

”مون کي طلب ئي ڪانهي...پلائي ڪري مون کي ڳوٺ موڪليو. منهنجو ڇورو ڪو نه لڌو آهي: جيڪو ڇوڪرو مون کي ڏيکاريائون، سو منهنجو ساجن ڪو نه هو. روز ٿا چون ته اڄ آڻيندا سون، سڀاڻي آڻيندا سون...“ هن جي آواز ۾ شڪايت کان وڌيڪ مظلوميت هئي.

منهنجي دل سچ ڳالهائڻ جي ضرورت کان ڦاٿڻ لڳي، پر دل ۾ ذهن جي ويڙهه ۾ آءٌ پاڻ کي بيوس محسوس ڪري رهيو هوس.

مون چيو: ”منهنجي مرضي نه هئي ته اوهان سان کُلي ڳالهايان، پر مون کان اوهان جو هي ڏکويل ڪومايل منهن ڏٺو نه ٿو ٿئي... مون جڏهن اوهان کي ڦهرئين ڏينهن ڏٺو تڏهن منهنجي دل کي الائجي ڇا ٿي ويو هو مون ايئن ڀانيو ته اڳئين ڪنهن جنم ۾ اسان ٻنهي گڏجي رانديون ڪيون هيون. هوندئن ته بابي جون سريتون مون ڪئين ڏٺيون. ڪي ٻه مهينا رهيون، ڪي چار. ڪي حويليءَ جون ٻانهيون بنجي ويون. ڪي جيڪي ڌوريون همت واريون هيون، تن ٻار پيدا ڪري وڌا. ۽ بابي کين جدا جايون ٺهرائي ڏنيون!“

دل مڙُ هٽنديءَ سچ ۽ ڪوڙ جي ڇانئٽ کي لنوائيندي، مون هن ڏانهن نهارڻ بنان وري چيو:

”پر جڏهن مون اوهان کي ڏٺو تڏهن منهنجي دل گائون مائون ٿيڻ لڳي. مهرو ۽ ٻانهي ٻڌجي، گولي ٿي گذاريءَ سان ڳالهه دل کي ڏانءُ ئي نه ٿي آئي. پوءِ مون کي امان سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي. سوچيم ته بابي جيڪي ڪيو آهي ان جو ڪو عيوضو ته آءٌ اوهان کي ڏئي نه ٿو سگهان. فقط ايترو ڪري سگهيس ٿي، جو اوهان کي ان اوڙاهه مان ڪڍي اچان.“

آءُ هن جي تاثر کي ڏسندو رهيس. ڏک، ڳڻتي، پڇتاءُ ۽ اچرج جا جدا جدا ٿهہ پاڻ ۾ گڏجي مسجي هڪ نئون تهہ مظلوميت جو تهہ بنجي ويا هئا!

مون ٿورو رکي چيو: "ان لاءِ پهرين تہ مون نورل کي اسپتال پهچايو ڊاڪٽر چون ٿا تہ چڙهي پوندو پر ان ۾ اٺ ڀارنهن مهينا لڳندا. مون ڇوڪري جي ڳولا لاءِ جت ڪٿ ماڻهو ڊوڙايا پر ڪٿان بہ ڪو پتو ڪو نہ پيو! پوءِ مون اوهان کي حويليءَ مان ڪيڻ لاءِ اها ڪيڏ رٿي. بابا ۽ ڀين جو ڏيان سائنڻ ۽ منوءَ جي ويانهن ڏانهن ڇڪائي، گلان جي ذريعي مون اوهان کي هت پهچايو. موٽر ۾ جيڪو پوليس جو آفيسر هو سو پوليس جو ماڻهو ڪونهي، منهنجو منشي آهي. هن رڳو پوليس جا ڪپڙا پائي، اهو کيل کيڏيو آهي. مون اهو سمورو ناٽڪ ان ڏينهن بابي سان جهيڙي کان پوءِ رٿيو هو. اوهان کي جيڪا مار پئي، مون ايئن سمجهيو تہ مون کي پِئي پَئي، چاڪاڻ تہ نہ آءُ اوهان جي ڪمري ۾ اچان ها، نہ اهو ڏنگو ٿئي ها!"

مون اطمينان سان سگريٽ دکائيندي چيو: "منهنجو مطلب بلڪل صاف آهي تہ مون اوهان کي ان اوڙاهہ مان ڪيڻ ٿي چاهيو. آءُ وڏيري جو پٽ ضرور آهيان ۽ ڪنهن کي ڪنهن وڏيري جي گهر ۾ پيدا ٿيڻ کان روڪي بہ تہ نٿو سگهجي. پر آءُ پاڻ وڏيرو نہ آهيان. نہ مون کي سُريتن جو شوق آهي، نہ پرائي مال هضم ڪرڻ جو! سو جيڪڏهن ان طرف کان ڪو اوهان کي ڀؤ آهي تہ اهو دل مان ڪيڍي ڇڏيو. الائجي ڇو آءُ پاڻ بہ اڃا تائين پنهنجي پاڻ کي سمجهي نہ سگهيو آهيان ۽ اوهين تہ شايد ڪڏهن بہ سمجهي ڪو نہ سگهنديون تہ ڇو آءُ اوهان کي حويليءَ تان ڪڍائي آيو آهيان ۽ ڇو آءُ اوهان کي هڪ نئون جيون ڏيڻ گهران ٿو. شايد اڳتي هلي، ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي وڃي!"

سچ جي اُتساهہ منهنجي آواز ۾ بي پرواهي پيدا ڪري وڌي ۽ مون ٿورو ڏاڍيان چيو:

"اهو نئون جيون ڪجهہ ان قسم جو هوندو تہ اوهين هن گهر ۾ مالڪياڻي جي حيثيت سان رهو. جيڪي نوڪر چاڪر منهنجا آهن، سي اوهان جي بہ خدمت چاڪري ڪندا. منهنجو خيال هو تہ اوهان کي هڪ ماسترياڻي رکي ڏيان، جا اوهان کي پڙهائي، ايستائين پڙهائي، جيسين اوهين پنهنجي زندگي متعلق پاڻ سوچڻ جهڙيون ٿيو! بدلي ۾ مون کي ڪجهہ نہ گهرجي. متان ڪو اوهان کي دل ۾ خيال ٿئي، اوهين جيڪڏهن گهرنديون تہ آءُ هن بنگلي کي ڇڏي، ٻئي بنگلي ۾ وڃي رهندس!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سگريٽ، چڪڻ بنان. سڄو سڙي منهنجي آڱرين کي ساڙڻ لڳو. مون ان منجهان ٻي ٻيو سگريٽ دکايو. هن جي منهن جو تجزيو ڪيو ۽ ان تجزئي مون کي اڳتي ڇوڻ لاءِ همٿايو.

"پر جيڪڏهن اوهان کي اها ڳالهه پسند نه اچي ته پوءِ اوهين جيئن چئو تيئن ڪريان. آءٌ اوهان کي واپس ڳوٺ پهچائڻ لاءِ تيار آهيان. پر هڪ ته سڄي حويليءَ ۾ ۽ هاڻ شايد ڳوٺ ۾ به ڳالهه پکڙجي ويئي آهي ته مهرو نورل سان ڀڄي نڪتي آهي. بابا کي آءٌ پاڻ اوهان جي گهر وٺي ويو هوس. ڳوٺ ۾ نورل جي وڃڻ جي چاچي خيري کان سواءِ ڪنهن کي سُڌ ڪانهي. سو بابي به سمجهيو ته توهين ٻئي گڏ نڪتا آهيو ۽ هو دونالي کڻيو ويٺو آهي. اوهان کي ڏنائين يا نورل کي، دونالي‌ءَ جا ٻئي ڪارتوس اوهان جي مغز ۾ هڻندي ويرم ڪونه ڪندو!"

سچ ته اهو هو ته مون، هن کي ڊيڄارڻ نه گهرندي به ڊپ هن ڏانهن سچ جي صورت ۾ وارڻ جو جتن پئي ڪيو.

"پر جيڪڏهن بندوق نه به هٽي، تڏهن به چڱي چوکي مار کان پوءِ اوهان جي حالت گولين ٻانهين کان گهٽ ڪا نه ٿيندي. گلان به ته بابي جي سُريت ٿي گهر ۾ آئي هئي. هاڻ گولپو ڪندي اچي اچا پيا اٿس."

مون ڪجهه ترسي وري چيو:"باقي رهيا اوهان جا مائٽ، تن جي گهٽي خبر ڪا نه اٿم. جيڪي ڳالهيون ٻڌيون اٿم تن مان سمجهان ٿو ته وڏيري گلڻ وارن اڃان ڪين ڪو نه بخشيو آهي. اتي پهتيون ته وڏيرو حڪما حڪمي اوهان کي ڪٽائي ويندو. هڪڙي وڏيري جي حويليءَ کان ٻئي وڏيري جي حويليءَ ۾ وڃڻ کي پسند ڪريو ته يا بسم الله هاڻ مرضيءَ جون مالڪ آهيو: جيڪو فيصلو ڪريو آءٌ ان مطابق قدم کڻڻ لاءِ تيار آهيان."

هوءَ چپ چاپ زمين کي تڪيندي رهي. سندس منهن تي اڃا به ڪنهن اڄاتي شڪ ۽ مظلوميت جو گڏيل احساس طاري هو. ان شڪ تي وار ڪرڻ به مون مناسب سمجهيو.

"هتي رهڻ مان اوهان کي هڪڙو فائدو ٻيو به ٿي سگهي ٿو. جڏهن اوهين خود پڙهي لکي، پاڻ سوچي سگهنديون ته گهٽ ۾ گهٽ هن شهر ۾ پنهنجي سِر به ڇوڪري کي ڳولائڻ جو جتن ڪري سگهنديون. جيڪڏهن هتي هوندو ته آوس لڀي پوندو!"

اهو تير نشاني تي پورو وڃي کُتو ۽ هن پهريون ڀيرو مون ڏانهن سڌو سنئون نهارڻ جي همت ڪئي. سندس منهن تي مونجهارو ۽ سندس اکين ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڙڪ هئا، پر انهن لڙڪن ۾ ڏپ جو عنصر نہ هو. انهن لڙڪن جي گهرائيءَ ۾ نهاريندي مون کي هلڪي خوشي ٿيڻ لڳي. جيڪڏهن هن حسين وجود کي آءٌ ڪا خوشي ڏيئي سگهان تہ منهنجي زندگي ڪيتري نہ ڪامياب ۽ ڪامران ٿي پوندي جيڪڏهن هن جي خوشيءَ لاءِ مون کي پنهنجي خوشي ۽ خواهش ارپڻ ڪرڻي پئي، تہ بہ سودو ايترو مهانگو نہ هو. پنهنجي خيالن جي ان اوچائي ۽ بلنديءَ ۾ هاڻ مون کي ڪو شڪ نہ هو. ۽ هاڻ منهنجي شخصيت ۾ ڪا وَنڊَ ورهاست بہ ڪا نہ هئي. آءٌ هڪ ئي هوس- سڄو ئي سڄو اڻ ونڊيل. اڻ ڀڳل! هن هٻڪندي چيو: "آءٌ تہ منجهي پئي آهيان: منهنجي ڀاڳ ۾ الائجي ڇا آهي. هن حياتيءَ منهنجي ساٿ ڪسي ورتي آهي!" ايئن چئي هن ڏکو ساهہ کنيو.

مون سوچيو: اهو جملو ڪيترو نہ همہ گير. ڪيترو نہ عالمگير آهي: "هن حياتيءَ منهنجي ساٿ ڪسي ورتي آهي!"

پوءِ هن ٿورو هوريان هٻڪندي چيو: "اوهان کي جيئن مناسب سُجهي، تيئن ڪريو!"

مون ائين سمجهيو تہ خوشيءَ جي انتها ڪان وري منهنجي شخصيت جو ڪو پهلو مون کان جدا ٿيڻ تي هو پر منهنجو اندازو غلط هو. آءٌ بجاءِ هن ڏانهن وڌڻ جي، ڪمري کان ٻاهر نڪري آيس، ۽ نوڪرياڻيءَ کي سڏي ڪيس تازي ماني ٺاهي کيس آڻي ڏيڻ لاءِ چيم. آءٌ گهر کان ٻاهر نڪري، سمنڊ جي ڪناري ڏانهن وڌڻ لڳس. شرير لهرون منهنجا خيال پُسائي ويون. دور، سُمنڊ جي افق تي، هڪ جهاز جي مُهڙ جي آندي نظر اچي رهي هئي، ڄڻ تہ اها منهنجي نئين زندگيءَ جي هڪ روشن چانديءَ جي ليڪ هئي- ۽ مون کي انگريزيءَ جو اهو پهاڪو ياد اچي ويو تہ "هر ڪڪر کي پنهنجي پنهنجي روشن چانديءَ جي لهر آهي!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مسز سڪينه تورن ئي مهينن ۾ اهڙو انقلاب آندو جو آءُ حيران ٿي ويس: مهروءَ اندر ڪا اهڙي ذهين عورت سُتل هئي، جا جڏهن جاڳي ته استاد کي شهه ڏيڻ لڳي. مسز سڪينه هن کي نه رڳو پڙهائڻ لڳي هئي، پر نئين زندگيءَ جي هر شعبي ۾ هن جي تعليم کي هن جڻ ته پنهنجو مقصد ۽ نصب العين ڪري سمجهيو هو. ان دوران، مون وري مهروءَ جي ڪمري ۾ قدم نه رکيو هو. آءُ ڪوشش ڪري هن جي اکيان اچڻ کان لهرائيندو رهيس. آءُ پاڻ ئي اهڙي ملاقات کان هڪ قسم جو حجاب محسوس ڪرڻ لڳو هوس. مون ۾ اهو بلڪل نئون جذبو هو ۽ ان جذبي مان هڪ عجيب لطف ۽ ڪيف جو احساس ٿيندو هو. ان جي باوجود منهنجي دل جي هڪ ڳُنڍ ۾، ان سراپا کي ڀرپور نگاهن سان ڏسڻ لاءِ آرزو پاڻيءَ کان ٻاهر نڪتل مڇي وانگر ڦٿڪندي رهندي هئي.

هڪڙي ڏينهن هڪ اهڙو عجيب منظر ڏٺم، جنهن گهڙي کن لاءِ منهنجا اوسان خطا ڪري ڇڏيا. منهنجو ڪمرو مهروءَ جي ڪمري جي بلڪل مٿان هو. شام جي وقت آءُ پنهنجي ڪمري جي گئلريءَ ۾ ويهي ڪتاب پڙهي رهيو هوس. منهنجي ڪمري جي گئلريءَ مان هيٺ 'لان' ۽ ايوان جو هڪ حصو ۽ پورچ چڱيءَ طرح ڏسڻ ۾ ٿي آيو. مون ڏٺو ته مسز سڪينه ۽ هڪ ٻي عورت، اڇي بارڊر جي ڪاري ساڙهيءَ ۾، ايوان مان نڪري پورچ ڏانهن وڌڻ لڳي، شوفر ڪار جو دروازو کوليو، با ادب بيهي رهيو. مسز سڪينه کان پوءِ، اها عورت جڏهن مڙي ڪار ۾ چڙهڻ لاءِ جهڪي، ته منهنجي دل گهڙيءَ لاءِ بيهي رهي، ۽ جڏهن وري دڪ دڪ ڪرڻ لڳي ته منهنجا ٻئي هٿ پگهر ۾ شم ٿي ويا. منهنجي نراڙ تي جڻ ته ڪنهن برف جي پاڻيءَ جي پٽي رکي ڇڏي هئي، پر ان جي باوجود مون پنهنجي ڳلن کي سخت جهولي وانگر تپندو ساهه ڪٽندو محسوس ڪيو. اها عورت "منهنجي" مهرو هئي...! منهنجي مهرو اهو تصور ڦيريون ڀيرو منهنجي ذهن ۾ آيو ۽ ان سان گڏ هڪ ٻيو خيال منهنجي ذهن ۾ آيو: ڇا ايتري حسين عورت جو هن شهر جي جهنگ، هن سماج جي خونخوار ٻيلي ۾ داخل ٿيڻ جوکم کان خالي آهي؟

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن ڪار پورچ مان نڪري ٻاهر هلي ويئي، تڏهن مون پنهنجو جائزو ورتو. هٿن جي پگهر جي ڪري، ڪتاب جي جن صفحن ۾ منهنجي آڱر هئي، اهي ٻئي پاسا پگهرجي، آلي آڱر ناهي چڪا هئا. رومال ڪڍي هٿ صاف ڪيم. پر منهنجي هٿ ۾ هڪ هلڪي لرزش هئي، هڪ ترڦ، هڪ اُڃ، هڪ تئونس! هن کي ڇهڻ جي، هن کي پنهنجي سامهون وهارڻ جي، هن کي گلدان ۾ سجائڻ جي! منهنجي دل هڪ اميد، هڪ دلاسي سان ماندي ٿيڻ لڳي.

وارڊ روب ۾ پنهنجي بهترين سوٽ جي ڳولا ۾ ڪيترو وقت ضايع ڪيم. ان جو اندازو ئي نہ لڳائي سگهيس. هڪ عجيب بي صبري منهنجي وجود ۾ اچي ويئي هئي. سوٽ پسند ڪيم تہ ٽاءِ نہ ڳولي ٿئي. آءُ پاڻ کي سينگاري هيٺ لهي آيس. هڪڙو "ڪارنيشن" گل پٽي، ڪالر ۾ هنيم. گل پٽڻ وقت خواهہ مخواهہ ذهن ۾ پيٽ ڪرڻ جو جذبو جاڳيو. مون کي صرف پنهنجي هٿن تي ڪاوڙ هئي: اهي اجا تائين پگهرجڻ کان آجا نہ ٿيا هئا!

جڏهن ڪار واپس پورچ ۾ داخل ٿي تہ بہ منهنجي حالت غير هئي، ۽ جڏهن سڪينہ هن کي ٻانهن کان وٺي مون ڏانهن وڌڻ لڳي، تہ منهنجي دل ڄڻ تہ عجيب ماتم جي حالت ۾ هئي. هن کي پاڻ ڏانهن ايندو ڏسي، مون کي شاهہ جي سٽ: "پونءِ پڻ بسم الله چئي، راهہ ڇمي ٿي رند" ياد اچي ويئي!

مسز سڪينہ کي منهنجي بيقراريءَ جو صحيح اندازو ٿي چڪو هو ۽ هن مهروءَ کي منهنجي پر ۾ بيهاريندي، پاڻ بہ قدم هٽي چيائين:

How charming, how fascinating!

مون اکين ئي اکين ۾ هن جو شڪريو ادا ڪيو ۽ پاڻ تي ضبط ڪندي، ڪلي چيم: مسز سڪينہ ڪيئن آهي، تنهنجي شاگرديائي؟ حيا ۽ لڄ کان مهروءَ جو منهن ڳاڙهو ٿي ويو ۽ پنهنجي اکين کي لڪائڻ لاءِ، هوءَ هڪ ڪرسيءَ تي ويهي رهي. نوڪر اسان کي بيٺل ڏسي، ڪرسيون کڻي آيو. مسز سڪينہ هڪ معنيٰ خيز مرڪ سان چيو: " اوهين کڻي امتحان وٺوس. جيڪڏهن ڪنهن بہ ڳالهہ ۾ فيل ٿئي تہ مون کي پنهنجي في نہ ڏجو. آءُ تہ خدا کان دعا ٿي گهران تہ مون کي پنهنجي في نہ ملي! پر هيءَ اهڙي شيطان آهي جو اهڙو موقعو مون کي ڏيندي ئي ڪا نہ." ۽ پوءِ هن جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ آڻيندي، کلي چيائين، "مون کي هاڻ اجازت؟"

مهروءَ گهبرائجي چيو "ڪالهوڪو سبق لکي رکيو اٿم، سو تہ ڏسو!"

"متي، هاڻ وري سڀاڻي. خدا حافظ!" ۽ تڪڙي تڪڙي ڪار ڏانهن وڌي ويئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءٌ چپ چاپ هن کي ڏسندو رهيس. چوڌاري بهار هئي ۽ منهنجي باغ ۾ هر رنگ جا گل، شعلن وانگر پيئي ٻريا. مون کي ائين محسوس ٿي رهيو هو ڄڻ ته اهي سمورا گل، مهروءَ جي شخصيت جو ئي هڪ حصو هئا. يا هن جي شخصيت جو اهو به هڪ پهلو هو. ڪاري ساڙهي هن جي ڳچيءَ سان، تضاد جي ڪري، ڄڻ ته وڏيڪ ڪاري ٿي پئي هئي. يا هن جو منهن ان تضاد جي ڪري ڪڪرن ۾ چنڊ جيان ٻهڪي رهيو هو! مون محسوس ڪيو ته هوءَ پاڻ هرگز نه ڳالهائيندي ان ڪري مون ئي دل ٻڌي چيو:

"پانيان ٿو ته اوهان اجا مون کي معاف نه ڪيو آهي... ۽ ساڳيءَ طرح مون کان نفرت اوهان جي دل ۾ قائم آهي..."

"هي ڇا پيا چئو... خدا جي واسطي اهڙيون ڳالهيون نه ڪريو." هن جو آواز ٻڌي، منهنجي دل جي ڄڻ ته ڏيکه ويکر وڌي ويئي.

"آءٌ سچ ٿو چوان... هيترا مهينا آئي ٿيا آهن. اوهان کي، پر ڪڏهن به ايئن ڪو نه پڇيوَ ته جيئرو آهيان يا مري ويس!"

"مرن اوهان جا ويري!" هن ۾ ڳوناٽي سادگي ۽ اهو ئي لهجو موٽي آيو. "اوهين ڪتابن پڙهڻ ۾ ايترو مصروف ٿا رهو جو اوهان کي "ڊسٽرب" ڪرڻ جي همت نه ٿي!"

اهو "ڊسٽرب" جو لفظ نه هو پر هن جي نئين چاڻ جو هڪ نشان هو ۽ اهو هن بنهه بي ساخته چيو هو پر اهو لفظ چئي هوءَ خود ٿورو شرمائجي ويئي.

"پلائي ڪري اهڙو خيال به ڏيان ۾ نه آڻيو ته ڪو اوهان جي اچڻ ڪري آءٌ 'ڊسٽرب' ٿيندس... آءٌ ته پنهنجا وڏا ڀاڳ سمجهندس!"

پوءِ مون کيس ڇيڙڻ لاءِ چيو: "اجا به جيڪڏهن ڳوٺ لاءِ دل ماندي ٿئيوَ ته ڇڏي اچانوَ!"

ان ڇيڙ جو اثر، بلڪل ابتو ٿيو جنهن جي مون کي اميد نه هئي. غم جي ڇايا هن جي چهري تي ڇانئجي ويئي: "ايترو جلد ٿڪجي پيا مون کي نئين جيون ڏيڻ مان!" هن ڄڻ ته هڪ سڏڪو پريندي چيو.

منهنجي دل جي الائي ڪهڙي حالت ٿي. مون بي اختيار سندس هٿ پنهنجي هٿن ۾ جهليندي چيو- "مون ته اوهان کي ڇيڙيو ٿي: ۽ آءٌ اوهان کي نئون جيون ڏيڻ وارو ڪير؟ اوهان جو پراڻو ٽوڙي نئون جيون اوهان جو پنهنجو آهي. ان تي صرف اوهان جو پنهنجو حق آهي. ان حق کي تڪميل تي پهچائڻ لاءِ، مون کي سر گهورڻو پوي ته به حاضر آهي!"

هن جي اکين ۾ مون ڀيريون پيرو پنهنجي لاءِ، پيار نه. ته به هڪ نرمي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ هلڪو گداز ضرور ڏنو ۽ ان مون کي ايتري خوشي عطا ڪئي جو مون نوڪرڪي سڏي چيو تہ مانيءَ جي ميز تي ٻن ماڻهن جو انتظام ڪن.

مانيءَ جي ميز تي اسين پهريون ڀيرو گڏ کائڻ لاءِ ويٺا هئاسون ۽ هڪ نامعلوم خوشيءَ سان گڏ، اهو منظر بہ مون کي هن دنيا جو محسوس نہ ٿي ٿيو. لڄ ۽ حياءَ کان ماني کائڻ کان بہ هوءَ هٻڪندي رهي. مون سندس ڌيان ٻئي طرف ڪرڻ لاءِ کانئس سندس تعليم متعلق سوال ڪرڻ شروع ڪيا. سندس ڪتابن، سندس ڪپڙن، سندس ٻين ضرورتن متعلق ڳالهائڻ شروع ڪيم. پهرين ٿورو تڪلف ۽ حجاب سان، پر پوءِ جڏهن هن جو ذهن ڪجهہ هِرڻ لڳو تڏهن اهو تڪلف ۽ حجاب جو پردو آهستي آهستي ڪمزور ٿي ڇڃڻ لڳو ۽ جڏهن هوءَ اتان اٿي پنهنجي ڪمري ڏانهن وڃڻ لڳي، تڏهن مون کي ائين محسوس ٿيڻ لڳو ڄڻ تہ منهنجي زندگيءَ جون بهترين گهڙيون ختم ٿي ويون هيون. هن جو وجود. هڪ هڳاءُ وانگر منهنجي ارد گرد موجود هو. هن جو جهجهڪيل، لڄايل، گهٻرايل آواز منهنجي ڪنن ۾ ٿي ٻُريو. هن جي هلڪي بي ڌياني، ماني کائڻ ۾ هٻڪ، ساڙهيءَ جي پلاند کي بار بار سنڀالڻ ۽ اهڙيون ڪيتريون حرڪتون وري وري منهنجي ذهن جي پردن تي ثبت ٿيڻ لڳيون، ۽ سڀ کان وڌيڪ منهنجي هٿن ۾ هن جي هٿ جو ڇهاءُ موجود هو. ان ڇهاءَ کي وڃائڻ جو تصور بہ منهنجي لاءِ ايذائيندڙ هو ۽ ڪيترا ڀيرا بي اختيار پنهنجي هٿن کي چمي ٿي ورتم تہ ڪڏهن پنهنجي ڳلن تي ملڻ ٿي لڳس: ان آرزوءَ سان تہ شايد اهو ڇهاءُ چپن ۽ ڳلن ۾ چانئجي وڃي!

ان ڏينهن خوشيءَ ۽ غم ۾ هڪ ڊگهو فاصلو قائم ڪري ڇڏيو. ان ڏينهن، هن ۽ منهنجي وچ ۾ ڪيترا فاصلا گهٽائي ڇڏيا. ۽ زندگيءَ جا ڪجھ نيم مقرر ڪري ڇڏيا. جن منهنجي احساس کي نئين معني، نوان مفهوم عطا ڪيا. آهستي آهستي ٽي ٿي وقت مانيءَ جي ميز تي گڏجي ماني کائڻ، اهڙي قربت جو احساس پيدا ڪيو جو هڪ ڏينهن آءٌ ٻاهران ڪجھ دير سان پهتس ته هن اڃا ماني نه کاڌي هئي. منهنجي اعتراض ڪرڻ تي چيائين ته "بک ئي ڪا نه لڳي، سوچيم ته ڪلاڪ اڌ ترسان ته جيئن بک لڳي!"

پر ان جواب جو انڪار ۽ انحراف هن جي اکين ۾ موجود هو. هڪ نئون نيم جو اسان ٺاهيو سو هو شام جو سمنڊ جي ڪناري تي گڏجي ڪلاڪ اڌ گڏجي گهمڻ.

منهنجي لاءِ اهو ڪلاڪ زندگيءَ جو عزيز ترين وقفو بڻجي ويو هو ۽ صبح کان ئي ان گهڙيءَ جو انتظار ڪرڻ لڳندو هوس. ۽ جڏهن ٻڏندڙ سورج جي هلڪي زرد هلڪي سرخ روشني، لهرن جي جبلن تان ٽاپڙندي هن جي منهن ۽ ڳچيءَ تي نچڻ لڳندي هئي، تڏهن آءٌ ان گهڙيءَ کي امر بڻائڻ لاءِ دل ئي دل ۾ پرارٿنائون ڪرڻ لڳندو هوس. منهنجي وس ۾ هجي ها ته ان گهڙيءَ ۾ ساھ وجهي، کيس پنهنجو دوست بڻائي ڇڏيان ها! ڪڏهن ته مون کي ائين محسوس ٿيندو هو ته ان گهڙيءَ ۾ واقعي ساھ پوڻ لڳو هو ۽ بجاءِ منهنجي دوست بڻجڻ جي، اها گهڙي هن سان ساهيڙپ ڳنڍڻ لاءِ روزانو ساڳئي وقت تي اچي سندس پيرن چمڻ لاءِ حاضري ڀريندي هئي.

شام جو اهو حسين منظر هن تي به عجيب اثر ڪرڻ لڳو ۽ خاموش لهرن تي ترڪندڙ شفقي ڪرڻن کي گهورڻ لڳندي هئي، جڻ ته ان روشنيءَ کي انهن نظرن ۾ مڪمل طرح سمائڻ جي آڻ هئي آرزو کيس بي، چين ڪندي ٿي وئي. هڪ ڏينهن، هن جي دل ۾ الائي ڪهڙو خيال آيو: هن پنهنجو سئنڊل لاهي، پائنچا ٿورا مٿي ڪٽي، آلي آلي واريءَ تي هلڻ شروع ڪيو ۽ چنچل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لهرون سندس پيرن کي چمنديون ڪيڏنديون، ڇيڙخاني ڪنديون، واريءَ جا تهه ڪيڏنديون ويون ته ان نئين ڪتڪتائيندڙ احساس تي هوءَ، سيسرات پري هلڪا هلڪا ٿهڪ ڏيڻ لڳي. منهنجي ذهن ۾ هن جي ٽهڪن جا گهنگهرو ڇم ڇم ڪندا رهيا، ۽ ان رات ڇم ڇم جي سرگوشين ۾ محو آءٌ ڪيترو وقت پنهنجي بالڪنيءَ مان سمنڊ ڏانهن نهاريندو رهيس. ۽ منهنجي دل شڪر گذاري طور سر سامونديءَ جا آلاپ ڪندي رهي!

صبح جو آءٌ نيرن لاءِ ڪاڏي جي ڪمري ۾ آيس ته هوءَ ڪا نه هئي. نوڪرياڻيءَ کي سڏي پڇيم ته هن سهميل آواز ۾ ٻڌايو ته مهرو تپجي پئي هئي. آءٌ ڪجهه اهڙو گهٻرائجي ويس، جو اٿڻ سان سڄي ميز ڏري گهٽ اٿلي پئي، ۽ پليٽون، ڇريون ۽ ڪانٽا ٽڙ ٽڙ ڪندا اچي پٽ تي ڪريا. آءٌ هن جي ڪمري ۾ پهتس ته هوءَ پاسو ورايو ستي پئي هئي. آءٌ پاڻ سان ڪيل وعدي جي خلاف، هن جي ڪمري ۾ داخل ٿيو هوس، پر ان وقت منهنجو ذهن منهنجي وس ۾ نه هو. هڪ پَلَ لاءِ آءٌ هن کي ڏسندو رهيس، ۽ پوءِ مون سندس پيشاني تي هٿ رکي ڏٺو: تپ جا ٻٽ چڙهيا پيا هئس. هن اکيون کوليون، مون کي ڏسي اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر مون ڪيس اشاري سان منع ڪئي. سندس منهن ۾ به تپ جا مچ پئي ٻريا. منهنجي دل ۾ وڏَ پئجي رهيا هئا، ۽ آءٌ ڊوڙندو هيٺ ويس، ۽ ڊاڪٽر کي فون ڪري آيس. ڊاڪٽر منهنجو گهرو دوست هو ۽ هن کي منهنجي گهٻراهٽ ۽ منٿ ڪرڻ جي انداز تي حيرت به ٿي هوندي، ۽ ڪل به آئي هوندي. آءٌ بي چينيءَ مان ڪڏهن ڪرسيءَ تي ويهي ٿي رهيس ته ڪڏهن اٿي ڪمري ۾ اچ وڃ ڪرڻ ٿي لڳس. مون کي الائي ڪهڙي نامعلوم ڊپ اچي ورتو: مون کي هرو ڀرو اچي خيال ٿيو ته هِي بخار ڪو خطرناڪ بخار هو ۽ هوءَ... هوءَ ڪا نه بچندي. ان خيال اچڻ سان ئي منهنجي دل وسامڻ تي لڳي، ۽ جڏهن ڊاڪٽر اندر آيو تڏهن مون هن ڏانهن ڪجهه اهڙين ٻاڏائيندڙ نظرن سان ڏٺو جو هو به گهڙيءَ لاءِ گهٻرائجي ويو ۽ مون سان ڳالهائڻ جي بدران مريض جي مٿان اچي بيٺو.

هن جي طبيعت ڏسي، اطمينان سان مون سان مخاطب ٿيو: "اهڙي ڪا فڪر جي ڳالهه ڪانهي. فِلو تي اٿس. آءٌ سُئي هڻانس ٿو ۽ دوا موڪلي ٿو ڏيان، ٻن ڏينهن ۾ ٺيڪ ٿي ويندي!"

جڏهن ڊاڪٽر سئي هڻڻ تي هو ته الائي ڇو مون کي هن ڏانهن نهارڻ جي همت نه ٿي- ۽ مون سنهن ورائي ڇڏيو. ٻي مهاڀاري لڙائيءَ جي ميدان ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڙهيل سپاهي، معمولي انجيڪشن کان، ڇرڪڻ لڳو هوا آءُ خود به اها ڳالهه سمجهي نه سگهيس. شايد منهنجي دل، هن جي ٻانهن ۾ سئي چڀڻ جي خيال کان ئي ڇرڪڻ لڳي هئي. آءُ ڊاڪٽر کي دروازي تائين اماڻڻ ويس. منهنجي نظرن ۾ شايد ساڳي التجا ڏسي هن چيو:"عجيب گڏهه آهين. معمولي تپ کان ايترو گهبرائجي ويو آهين: پر آءُ تنهنجي گهبراهٽ کي سمجهان ٿو. تو جهڙي پٽر کي ميڻ بنائڻ لاءِ ڪنهن اهڙي ئي بُتَ جي ضرورت هئي. مبارڪون هجنئي- واقعي ڀاڳ وارو آهين!" ۽ هن منهنجي هٿ کي ڪجهه اهڙو زور ڏنو جنهن ۾ دوستي ۽ اخلاص جي گهرائپ هئي.

آءُ واقعي عجيب گڏهه هوس. ڊاڪٽر جي دلداريءَ جي باوجود، منهنجي گهبراهٽ ۽ پريشانيءَ ۾ ڪو فرق نه آيو. آءُ سڄو ڏينهن هن جي ڪمري ۾ موجود رهيس، ۽ ان وقت جو انتظار ڪندو رهيس، جڏهن هن کي دوا جو وزن پيارڻو هو. مون کي ايئن محسوس ٿيو ته هر پنجين منٽين کان پوءِ هن جو بخار ڏسڻ لاءِ ٿرماميٽر هن کي ڏيندو رهيس. ڪيڏي مهل هن جي مٿي تي ته ڪيڏي مهل هن جي پيرن تي بخار جاچيندو رهيس، ۽ هوءَ تپ جي اوتار ۾ اهو سڀ ڪجهه خاموشيءَ سان ڏسندي رهي.

شام جو پنجين ٻڄي ڌاري هن جو بخار معمولي نوانوي ۽ سئو جي وچ ۾ وڃي رهيو هو ۽ هوءَ ٿورو مٿي سري، وهاڻي تي ٽڪ ڏيئي ويهي رهي. ڪجهه وقت منهنجي منهن ۾ چتائي ڏسندي رهي ۽ پوءِ هلڪو کلندي چيائين: "هي پنهنجو ڪهڙو حال بڻي ٻڻايو اٿوَ: نه ڏاڙهي لاٿي اٿوَ: نه ماني کاڌوَ. هي ڏسو پنجاهي کن ته سگريٽ ڇڪيا اٿوَ. آءُ مري ٿوري ئي ٿي وڃان جو ايترو گهبرائجي ويا آهيو!"

"پوءِ تون بيمار ڇو ٿي آهين؟" مون پهريون ڀيرو هن کي "تون"، سڏيو هو. هن به اها تبديلي محسوس ڪئي، ۽ لڄ ڳاڙهي هلڪي مرڪ هن جي چپن تي پکڙجي ويئي.

"آءُ بيمار ڪٿي آهيان، چڱي ڀلي ته آهيان. اهو تپ تاءُ ته هر ماڻهوءَ کي ٿيندو ئي آهي" هن کلندي چيو.

آءُ ڪرسيءَ تان اٿي، پلنگ تي آڏو ٿي ويهي رهيس، ۽ مندس ٻئي هٿ پنهنجي هٿن ۾ وٺندي چيم،"تون منهنجي لاءِ "هر ماڻهو" نه آهين. تون منهنجي زندگيءَ جو اهڙو حصو بڻجي ويئي آهين، جنهن جي ڇڄڻ کان پوءِ آءُ جيئرو ئي نه رهندس. ڏٺيءَ جي واسطي آئيندي ڪڏهن به بيمار نه ٿج!"

مون کي پهريون ڀيرو اهو يقين ٿيو ته اها منهنجي نلهي رومانيت نه هئي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر هاڻ اها منهنجي لاءِ حقيقت بڻجي چڪي هئي. هن بنان زندگيءَ جو تصور به مون لاءِ هاڻ ناممڪن هو! ۽ ان احساس ئي منهنجي اکين ۾ ڀرپور هلڪي پوسراڻ پيدا ڪئي، ۽ پوءِ اکيون لڙڪن جي ڏنڊ ڪان ڳوريون ڳوريون ٿي ويون. هوءَ منهنجي اها حالت ڏسي، آهستي آهستي پنهنجو مکڙو هٿ ڇڏائي منهنجي ڳل تي اهڙيءَ طرح ڦيرڻ لڳي جڻ ته هن منهنجي محبت کي هٿ سان ڇهي ڏسڻ تي گهريو. مون وري به ان هٿ کي جهلي، پنهنجي چپن اڳيان آندو. گهڙيءَ لاءِ هن جي هٿن ۽ منهنجي چپن ۾ ٿورو فاصلو جنبش ڪندو رهيو ۽ پوءِ مون پنهنجا چپ هن جي هٿ تي رکي ڇڏيا: ان وقت منهجي اکين جي ڪڪرن مان به بوندون ٿميون، هن جي هٿ تي اچي پيون! وقت جڻ اتي ئي بيهي رهيو ۽ اسان جون دليون ان ساڪت وقت کي گهورينديون ڌڙڪنديون رهيون!

ان وقت سڪينه اندر داخل ٿي. آءٌ گهبرائجي اٿيس، ۽ اچي ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. هن اهڙو ڏيکاءُ ڏنو جڻ ته هن ڪجهه نه ڏٺو هو. هوءَ مهروءَ سان ڳالهائڻ لڳي، ۽ آءٌ اتان اٿي پنهنجي ڪمري ۾ هليو آيس!

جڏهن هوءَ مڪمل چاق ٿي ويئي، تڏهن اسين ڀريون پيرو گڏجي شهر وياسين. ان ڏينهن جي واقعي ڪان پوءِ اسان ٻنهي تي هڪ عجيب ماٺ ۽ خاموشي طاري ٿي ويئي. پر ان ماٺ جو ناتو ڳالهائڻ جي ناتي ڪان وڌيڪ گهرو وڌيڪ ذاتي بڻجي ويو هو. ان ڏينهن گهر جي بدران، هڪ خاموش ريسٽوران ۾ شمعن جي روشنيءَ ۾ ماني کاڌيسون. پس منظر ۾ نهايت هلڪو پُرسوز سنگيت هو. هر شيءِ نهايت خوبصورتيءَ ۽ خوش ذوقيءَ سان سينگاريل هئي. ماني کائڻ کان پوءِ به ڪجھ وقت چپ چاپ هڪ ٻئي جي سامهون ٻٽن وانگرن ويٺا رهياسين، ۽ ان سنگيت جو سرور اسان جي روحن ۾ سمائجندو ٿي ويو. گهر پهتاسين ته هڪ عجيب سوز ۽ گداز هو اسان جي احساس تي، جڻ ته هڪ غم هو جنهن ۾ اسين ٻئي ڀائيوار هئاسون.

ان رات منهنجي اکين ۽ ننڊ ۾ دشمني ٿي ڏٺي. منهنجي اکين سان ننڊ جو وير به ڪو عارضي ڪو نه ٿي ڏٺو. آءٌ هنڌ تان اٿي، آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. سگريٽ دکايم، پر اڄ سگريٽ به منهنجي ذهن کي ڪو سڪون ڏيڻ ۾ ڪامياب ثابت نه ٿيا ۽ سگريٽن جو دونهون اکين ۾ پئجي، ننڊ جي وير کي تنهان ئي گهرو ڪرڻ لڳو. اوچتو منهنجي ڪمري جو دروازو کليو ۽ هوءَ منهنجي سامهون بيٺي هئي. سندس وار سندس ڪلهن تي کليا پيا هئا. ۽

سندس اکين ۾ ڳوڙها هئا! گهڙي لاءِ اسين هڪ ٻئي کي تڪيندا، گهوريندا رهياسون. ۽ پوءِ اسين تقريباً ساڳيءَ رفتار سان هڪ ٻئي ڏانهن وڌياسيون ۽ اسان ٻنهي جا جسم ملي ڳنڍجي، هوا ۾ تحليل ٿيندا ويا! هڪ نئين جنم، هڪ نئين موت ۾ هم آهنگ ٿيندا ويا!

پر هڪ ڦتي، پر اسان لاءِ هڪ نئون جيون ڪٿي آئي، نئين زندگي ڪٿي آئي. ان نئين جيون ۾ هر شيءَ اسان لاءِ نئين هئي: باغ ۾ گل نوان هئا، مکڙيون نيون هيون، گئونچ نوان هئا، ٻوٽڙا نوان هئا: اسين پاڻ نوان هئاسون. ۽ هر شيءَ کي هڪ نئين چاڻ هڪ نئين سڃاڻپ سان ڏسڻ لڳاسون. هر شيءِ ۾ اسان لاءِ هڪ اچرج، هڪ نئين حيرت، نئون اسرار سمايل هو. اسان جي روزانگي نيرن ۾ بہ بلڪل نئون سواد هو. ان کان اڳي اسان ڪڏهن بہ بيدي جي سفيديءَ ۽ زرديءَ تي ڪو نہ سوچيو هو. پر هي جڻ تہ اسان جي هڪ کوجنا هئي، دريافت هئي، ۽ اسين ان دريافت تي ٻارن وانگر خوش ٿي رهيا هئاسون. گلدانن ۾ ائش ٽري جي چيني اسان لاءِ نئين هئي، ۽ انهن کي هٿن ۾ کڻي، انهن جي لساڻ کي محسوس ڪري، اسان هڪ نئون احساس ڳولي لڌو. اسان کي پهريون ڀيرو اهو محسوس ٿيو تہ ڪاڏي جي ڪمري جي پردن جو رنگ اُس ڇَٽي ويئي هئي، ان ڪري نوان پردا اچڻ گهرجن. ۽ اسان جو اهو نئون جيون اسان لاءِ روز نت نئون هو. اسان کي ڪيترين بيجان شين ۾ جان نظر اچڻ لڳي. ٻوٽن جي پنن جي تندن کي اسين ڪيترو وقت گهوريندي ايئن محسوس ڪندا هئاسين تہ اسين انهن ۾ زندگيءَ جو رَسُ ڊوڙندي ڏسي ٿي سگهياسون. ٻوٽن جي رنگن تي هڪ نئون اختلاف ڳولي لڌوسون: منهنجي خيال ۾ پنج رنگ هئا، پر هن ست رنگ ڳڻي ڏيکاريا. هن منهنجي ڪوٽ جي ڪالر لاءِ هڪ اهڙو گلاب ڳولي لڌو جو نہ گلابي هو نہ بلڪل ڳاڙهو. ڪِلَ جهڙين ڳالهين سان بہ اسان جو پيار تي تي ويو. مون هن کي ڏيکاريو تہ سندس ٻنهي مُرين تي عيں ي جاءِ تي هڪ وڏو تِرُ هو ۽ مون واري واري سان انهن کي چمڻ شروع ڪيو. هن منهنجي اهڙي چوري پڪڙي، جنهن تي اسين ڪيترو وقت کلندا رهياسون. منهنجي ٻنهي پيرن ۾ ڇهہ ڇهہ آڱريون هيون: چيچ وٽ هڪ بدران بہ بہ ڳنڍيل چيچون هيون. ۽ هن انهن چيچن جي وٿيءَ ۾ تيليءَ سان ڪتڪتائي ڪري، مون کي تنگ ڪرڻ شروع ڪيو. ۽ پوءِ عين ان وٿيءَ تي پنهنجا چپ رکي ٿي ڇڏيا!

هن جو وجود منهنجي لاءِ اهڙو باغيچو هو. جِت روزانو نِت نوان گل ۽

ھوندا ڦٽي تي نڪتا، ۽ نوان نوان رنگ ٽي جھر ڪيا. جيڪي مون اڳي ڪڏھن به نه ڏٺا ھئا. جڏھن مسز سڪينه ھن کي پڙھائڻ ويھندي ھئي، تڏھن آءٌ لڪي ڇپي، دريءَ جي پردي ۾ سگريٽ سان ننڍڙو سوراخ ڪري، ھن کي ڏسندو رھندو ھوس. ذھانت، معصوميت ۽ شرارت جو امتزاج، ھن جي منھن کي عجيب نئون رنگ عطا ڪندو ھو. ھڪ ڏينھن مسز سڪينه ھن کي لفظ "ووئنگ" (Wooing) سمجھائي رھي ھئي، ۽ جڏھن ھن کي اھو لفظ اچارڻ لاءِ چيائين ته ھن ڪو غلط سلط اچار ڪيو. مسز سڪينه ان اچار کي سڌارڻ لاءِ، چپن کي چميءَ جي انداز ۾ ڏيکاريندي "وو" چوڻ جو طريقو سيکاريو ۽ جڏھن مھروءَ، ھن جي ھدايت موجب، چپن کي ھوبھو ان نموني بنائي، "وو" لفظ اچارڻ جي ڪوشش ڪئي، تڏھن منھنجو روح، انھن چپن تائين پھچڻ لاءِ چيچ وجھڻ لڳو. ساڳئي وقت مون ڏٺو ته ھن جي چپن جي ان ٺاھ، چپن جي ان ترتيب، مسز سڪينه تي اھڙو اثر ڪيو جو ھن بي اختيار ٿي، اُٿي، پنھنجا چپ ھن جي چپن تي رکي ڇڏيا! مون کي حسد بدران، بدن ۾ ھڪ سيسراٽ پئجي ويو ۽ مون اندازو لڳايو ته مسز سڪينه به ھڪ عاشق وانگر ھن سان محبت ڪرڻ لڳي ھئي. مھرو ته لڄ کان سڄي عنابي ٿي ويئي. ان لڄ کي ڏسي مسز سڪينه چيو "مٺي، تنھنجي ھن جھانن کان وڌيڪ حسين چپڙن جي اھا ادا اھڙي ته اجھل ھئي، جو منھنجي دل اجا تائين پئي ڌڪ ڌڪ ڪري، جيڪڏھن اھا چمي، آءٌ پنھنجي چپن تي نه واريان ھا ته الائجي ڇا ٿي پوي ھا... پانيان ٿي ته شايد منھنجي دل ٽٽي پوي ھا!"

انھن لفظن جي باوجود، ان وقت مون کي ايترو ڀرپور اندازو نه ھو ته مسز سڪينه جي محبت ۾ ڪيتري گھرائي ھئي. ڪيتري اٿاھ اونھائي ھئي!

ڪجھه ڏينھن کان پوءِ، مون وري ڏٺو ته مسز سڪينه عجيب حسرت جي انداز ۾ ھن کي "سيفو" (Sapho) جا گيت پڙھي ٻڌائي رھي ھئي: ھڪڙي ھٿ ۾ ڪتاب ھئس ۽ ٻئي ۾ مھروءَ جو ھٿ، ۽ مون محسوس ڪيو ته جڏھن ڪو نھايت جذباتي گيت ٿي پڙھيائين، تڏھن ھن جي ھٿ کي معنيٰ ڀريل زور ڏنئي، ھن جي اکين ۾ نھارڻ ٿي لڳي. انھن اکين ۾ ڪيتري نه ٻڪ ھئي، ڪيتري نه اڃ ھئي، ھڪ اھڙي اُساٽ، جا پنھنجي محبوب کي ڀاڪر ۾ ڀيڙڻ سان ئي لھي ٿي سگھي، ۽ مون کي مسز سڪينه سان ھمدردي ٿيڻ لڳي. مون کي سندس مڙس ياد آيو جو ڇھن فوٽن کان به وڌيڪ ڊگھو ھو ۽ چڱو خاصو ملھه پھلوان ٿي لڳو. پر سندس پھلوانيءَ کان وڌيڪ ھن جي منھن ۽ اکين ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ عجيب غير انساني چمڪ هئي. شايد اهڙي نظر مون صرف گوريلن يا شايد رڇ جي اکين ۾ ڏٺي هئي. مون تصور ئي تصور ۾ ان گوريلي انسان جي پاڪر ۾ هن نحيف ۽ نهٺي عورت کي پيڙجندو ۽ پسجندو ڏٺو. اهڙي عورت، جنهن جي ذهن ۾ فن ۽ ادب اهڙيون لطافتون. اهڙا ڪنڊرا ڪنڊرا احساس پيدا ڪيا هئا. جو اڄ به جيڪڏهن ڪنهن گل جون پنکڙيون پٽ تي پيل ڏسندي هئي، ته ڪٽي، اهڙي هنڌ تي رکي ڇڏيندي هئي، جتي انهن مٿان ڪنهن جو پير نه اچي سگهي! اهڙي ڪنئري دل جي زال کي، مرد جي پاڇي کان به پئو ٿئي، ۽ هوءَ نفيس ۽ نازڪ عورتن جي سنگ جي ڳولا ڪري- ۽ شايد ان ڪري ئي هن ڇوڪرين جي ڪاليج ۾ نوڪري ڪرڻ شروع ڪئي هئي- اها ڳالهه سمجهه ۾ اچڻ جهڙي هئي. مون هن جي موجوده غير رواجي روش کي دل ئي دل ۾ معاف ڪري ڇڏيو!

هڪ ڏينهن مهرو صبح لاڪون ڪجهه وسانل وسانل ٿي لڳي. سندس اکيون فڪرمند نظر آيون، جن ۾ ڪنهن ڳڻتيءَ سان گڏ، لڄ ۽ حيا جو به عنصر موجود هو. آءٌ رهي نه سگهيس ۽ پڇيومانس "ڇو جاني، ڪجهه منجهيل ٿي لڳين؟"

هن جي اکين ۾ اٿاهه پيار اچي ويو ۽ هن منهنجي هٿ کي پنهنجي هٿ ۾ جهليندي، اکيون جهڪائيندي چيو."ياني ٿي، منهنجي ساهه ۾ ڪو نئون ساهه سرجي پيو آهي!"

آءٌ چئي نه ٿو سگهان ته مون کي ڇا ٿي ويو. آءٌ ٽپ ڏيئي اٿيس، ۽ ڪيس ڇيلهه کان جهلي، زمين کان مٿي ڪٽي نچڻ لڳس، ۽ جڏهن سندس آزاين نيزارين تي هيٺ لاٿم ته سندس چپن ۽ منهنجي چپن هڪ اهڙو عهد ڪيو جو آءٌ اڄ سوچيان ٿو ته هوءَ ان کي کهڙيءَ پَرِ وساري سگهندي!

ان ڏينهن، اسان جي زندگيءَ جا معمول ۽ نيم بدلجي ويا. اسان جي ڪمري ۾ مالهي، صبح شام نوان نوان خوش رنگ تازا گل، گلدستن ۾ مٽائڻ لڳو. ڪمري ۾ نيون تصويرون، پرسڪون نظارن ۽ حسين ٻارڙن جون تصويرون ٽنگجي ويون. صبح جو نيرن، ڪاڏي جي ڪمري جي بجاءِ، اسين پنهنجي ڪمري ۾ ڪائڻ لڳاسون. اسين شام جو سمنڊ جي ساحل تي فقط انهن ڏينهن تي وڃڻ لڳاسون، جڏهن سمنڊ پُرسڪون ۽ ماٺو هوندو هو. آءٌ سڄو ڏينهن خوبصورت ٻارڙن ۽ نظارن جون تصويرون ۽ رسالا ڳوليندو رهندو هوس. هڪ نئون نيم اهو هو جو آءٌ رات جو سٺا سٺا چونڊيل ڪتاب

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيس پاڻ پڙهي ٻڌائيندو هوس. اڪثر انهن ڪتابن پڙهندي اسين پاڻ ۾ گهڙي پل لاءِ وڙهي پوندا هئاسين. اهي جهڳڙا خاص ڪري ٻن موضوعن تي ٿيندا هئا. مڪيه جهڳڙو اهو هو ته آءٌ چاهيندو هوس ته ڌيءُ ڄمي، ۽ هوءَ چوندي هئي ته پٽ ڄمندو ۽ اها ڳالهه ڪرڻ وقت، هن جي اکين ۾ مامتا جو گهمنڊ پرجهي ايندو هو. اڪثر جڏهن هن کي آءٌ وڌيڪ تنگ ڪندو هوس ته هوءَ رسي ويندي هئي، ۽ آءٌ ڪيس پرچائڻ لاءِ ڪنهن خوبصورت ٻارڙي جو فوٽو ڏيکاري چوندو هوس... "جيڪڏهن هڙو پٽ ڄڻي ڏين ته پوءِ مون ڌيءُ جي پچر ڇڏي!" ته هوءَ يڪدم پرچي ويندي هئي، ۽ گهوري ان ڇوڪري جي منهن مان وڏون ڪيڙ لڳندي هئي، ۽ چوندي هئي ته ان ڪان ته ڌيءُ وڌيڪ خوبصورت ٿيندي! ۽ آءٌ هن جي مک کي بي اختيار تي چمڻ لڳندو هوس. جتان اهڙا سباجها ٻول نڙي پوندي هئا!

ٻيو تڪرار هو نالن تي- دنيا ۾ ڇوڪرين توڙي ڇوڪرن جا سهڻا نالا جيڪي مون کي ياد آيا، تن تي ڪلاڪن جا ڪلاڪ بحث ڪندا رهياسين، پر ڪنهن هڪ نالي تي نهراءُ نه ٿيو. آءٌ ڪيس چيڙائڻ لاءِ چئي ڏيندو هوس ته .ڀلا ڪٿي "ڪرڙ ڏنو" يا "ڪرڙ ڏِني" نالو رکنداسون" ته هوءَ بدلو وٺڻ لاءِ چوندي هئي ته "ڇوڪرو ڄائو ته نالو رکبس "سروٽو" ۽ ڇوڪري ڄائي ته نالو رکبس "ڦوڙاتي"! گهڻي بحث ڪان پوءِ ڇوڪريءَ جو نالو "سورٺ" رکڻ جو نهراءُ ٿيو باقي ڇوڪري جي نالي تي جهيڙو هلندو رهيو.

هڪ ڏينهن- ۽ اهو شايد پهريون ڏينهن هو جڏهن اسان جو هڪ ٻئي ۾ اعتماد ڪن ٻاهرين ڳالهين جي ڪري ذري گهٽ ڏڏي ويو. صبح جو ناشتو ڪندي، هن چيو. "ٻڌو ته مون کي هڪ ويچار اُڏوهيءَ وانگي کائيندو ٿو وڃي. جيتوڻيڪ اسان جي محبت آڏو اها ڪا ڳالهه ڪانهي، پر دنيا جي خيال کان ٿي چوان ته هاڻ جڏهن هڪ نئون انسان هن گهر ۾ اچڻو آهي تَه اسين هن لاءِ ڪنهن مُلي کان ٻه ٻول نڪاح جا پڙهايون ته چڱو!"

منهنجي وات مان الائي ڪيئن اهي لفظ نڪري ويا:"هيتري نينهن هوندي به تون اجا ان خيال ۾ آهين ڇا ته تون منهنجي سُريت آهين؟"

پر پوءِ مون کي پنهنجي غلطي محسوس ٿي ۽ آءٌ انهن لفظن جي خطرناڪ اثر کان ڏڄي ويس. هن جي اکين ۾ مون ڪجهه اهڙي ريکا ڏٺي جا مون اڳ نه ڏٺي هئي- شايد ان وقت جڏهن بابي هن کي نيٽ جي لڪڻ سان مار ڪڍي هئي. هوءَ بنهه چپ ٿي وئي. گهڙيءَ لاءِ بلڪل ساڪت ٿي وئي. فقط هن جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اکين ۾ ڳلن جي درميان چمڙيءَ ۾ هڪ لرزش، هڪ جنبش پيدا ٿي، جنهن کي ٻه هوءَ ضبط ڪرڻ، روڪڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي، پر باوجود ان ڪوشش جي، اها جنبش هن جي ڳلن تان ٿيندي، چپن تي پهچي ويئي، ۽ چپن جي ان لرزش سان هن جي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا. آءٌ پاڻ کي پٽڻ لڳس ته اهي لفظ منهنجي منحوس چپن مان ڪيئن نڪتا. آءٌ ان تصور کان ئي جهرڻ لڳس ته مون هن کي سخت ايذايو آهي. پر مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڪهڙيءَ طرح پنهنجي ئي پهچايل زخم تي مرهم رکڻ جي ڪوشش ڪريان.

هن پريل آواز ۾ چيو: ”مون کي پنهنجو ڪو خيال ڪو نه هو... مون کي ته ان ٻارڙي جو خيال هو جيڪو دنيا ۾ ويانهن بنان اچڻ وارو آهي. شايد منهنجي ڀاڳ ۾ ايئن ئي لکيل آهي، جڏهن ڳوٺ جا ٻار منهنجي ساجن کي ”حرامي“ سڏيندا هئا، تڏهن منهنجي دل ۾ ڄڻ ته ٻرڇيون ڪپي ويندڙيون هيون. ۽ جيڪڏهن اسان جي ٻار کي ڪنهن...“

گهڙي لاءِ منهنجي ذهن ۾ اهو لفظ ”حرامي“ پنهنجي سمورين ڪرهتن ۽ ڪُجسائين سميت گونجڻ لڳو: پر اهو خيال منهنجي لاءِ اهڙو اجاتو هو جو اُن جي پيدا ٿيڻ جو تصور به منهنجي لاءِ ڪِلَ جهڙو هو. مون سندس ڪاڏي هٿ سان مٿي ڪري، سندس لڙڪن پريل اکين ۾ پنهنجي لاءِ ساڳيو پيار ڳوليندي چيو: ”جاني، مون کي انهن لفظن جي خطا بخش ڪجانءِ، منهنجو مقصد هرگز اهو نه هو. تو کي انهن لفظن ضرور ايذايو هوندو ۽ آءٌ ڪيڏو شرمسار ٿيو آهيان اهي لفظ چئي... دراصل اهو ويچار مون کي ڀهرين ته آڻيو ئي ڪين. آءٌ اهڙو شخص آهيان جنهن لاءِ محبت سڀ کان وڏيڪ پوتر ويانهن آهي. منهنجي لاءِ محبت جو وجود شاديءَ کان مٿيرو آهي. شادي ته هن سماج جي گهڙيل سوديبازي آهي، ۽ آءٌ پاڻ کي سوديبازيءَ جي سطح تي آڻڻ نٿو گهران. ان هوندي به تون جي چاهين ته آءٌ اڄ ئي ان جو انتظام ڪري سگهان ٿو. رڳو تنهنجي خوشيءَ ۽ خوشنوديءَ لاءِ...!“ منهنجي ذهن ۾ مچ پئي ٻريا، پر انهن مچن ۾ مون هن کي جلائڻ نٿي چاهيو.

مون هن جي ٻنهي هٿن کي واري واري سان چمندي، وري چيو. ”هونئن به هن شهر ۾ جيڪي به منهنجا واقف يا دوست آهن تن کي، سواءِ هڪ ٻن جي، اها ئي ڄاڻ آهي ته آءٌ ڳوٺان شادي ڪري آيو آهيان، ۽ تون منهنجي نڪاح ٻڌي زال آهين، ان ڪري اسان جي ٻارن کي هت ڪو حرامي سڏي، تنهن جو مون کي ڪو اونو ڪونهي. باقي رهيو ڳوٺ، سو ڀهرين ته ان دوزخ ڏانهن تو کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٺي هلڻ جو مون کي خيال بہ ڪونهي. پنهنجي زمينن ۾ باغ جو سڄو ڪم ڪار ڪمدار پيا سنڀالين. ۽ انهن مان ڪنهن ھي بنگلو ڏنو بہ ڪونهي. هن بئي بنگلي تي منشي هنن سان حساب ڪتاب ڪندو آهي. مون کي جيڪڏهن ضرورت پوندي آهي، يا امان جي خبر چار وٺڻي هوندي آهي تہ آءٌ پاڻ اوڏانهن هليو ويندو آهيان. ڳوٺ وڃڻ جي ضرورت تي تہ آءٌ اڪيلو ئي تي ايندس. ٻئي طرف جيڪڏهن ڪنهن مُلي کان نڪاح پڙهايون بہ ڪٿي تہ ان لاءِ هڪ تہ چئن شاهدن جي ضرورت ٿيندي، جنهن جي معنيٰ تہ ڪم از ڪم چئن ماڻهن کي اسين اهو ڏس ڏيون تہ هيستائين اسين بنا نڪاح جي ٻئي زال مڙس وانگر پئي رهياسون. ۽ ان کان پوءِ ان ڳالهہ جي شهرت ٿيڻ ضروري آهي! جيڪڏهن ائين نہ بہ ڪريون ۽ ڪورٽ ۾ هلي قسم نامون داخل ڪريون تہ اتي تہ هيڪاري، تنهنجي هيءَ حالت ۾ منهنجو شهر ۾ نالو واچوڙي وانگر اخبارن ۾ ماڻهن ۾ مشهور ٿي ويندو- ۽ هيڪاري وڌيڪ بدنام ٿينداسون! ۽ بابي کي جي خبر پئي تہ تون پاڻ ڄاڻين ٿي تہ ڪهڙو محشر مچندو! هاڻ جيئن تون حڪم ڏين، تيئن آءٌ ڪرڻ لاءِ تيار آهيان!“

آءٌ ڪافي سنجيده ٿي ويو هوس. ماحول تي هڪ ڳوراڻ هڪ مونجهارو ڇانئجي ويو هو. پر مون ڏٺو تہ ڏک ۽ فڪر جا ڪڪر آهستي آهستي هن جي منهن تان هٽڻ لڳا هئا. آءٌ هن کي ڪلهن ۾ ٻانهن ڏيئي ڪمري کان ٻاهر لان تي وٺي آيس، ۽ مون محسوس ڪيو تہ منهنجي اکين ۾ بہ لڙڪ هئا.

”جاني، اهو ڇو ٿي وسارين تہ تون منهنجي لاءِ ڪنهن نڪاح ٻڌي زال کان گهٽ ويجهي، گهٽ پنهنجي آهين. تون تہ منهنجي وجود جو حصو آهين. ۽ شادي تہ ان رشتي اڳيان هڪ خسيس، هڪ سستي، هڪ ڪُجسي ڪُريت آهي. منهنجي نظر ۾ شادي انهن لاءِ آهي، جيڪي محبت کان سواءِ، پريت کان سواءِ، باقي ٻئي ڪنهن ڪم، غرض يا ضرورت طور شاديءَ کي لازمي ٿا سمجهن. شادي تہ جسمن جو ميلاپ هوندي بہ روح جي وچ ۾ هڪ ديوار هڪ ويڇو آهي. ڇاڪاڻ تہ شاديءَ ۾ ويانهن جي نالي ۾ ڪئي ئي ڪي جوابداريون، ڪي حدون، ڪي سڏا سنوان فيصلا ۽ ٺهراءَ سمايل آهن، جيڪي ڪي مڙس لاءِ آهن، تہ ڪي زال لاءِ تہ ڪي سماج لاءِ! محبت ۾ اهي ويڇا، اهي حدبنديون، اهي بندشون، اهي پابنديون، اهي جوابداريون، ۽ اهي ذميداريون آهن ئي ڪين: پر جيڪڏهن آهن بہ تہ اهي ٻنهي لاءِ ساڳيون آهن. ’هِن جون‘ ۽ ’هُن جون‘ جو فاصلو آهي ئي ڪونہ! آءٌ اڄ الائجي تو کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇا ڇا پيو ٻڌايان. تهنجو ذهن الائجي انهن ڳالهين لاءِ تيار آهي به يا نه. پر آءُ سمجهان ٿو ته جڏهن کان تون منهنجي وجود جو حصو بڻي آهين. تڏهن کان منهنجا خيال به ته تنهنجا آهن. جيڪڏهن صحيح آهن تڏهن به تنهنجا آهن جيڪڏهن غلط آهن. تڏهن به تنهنجا آهن ڇاڪاڻ ته آءُ تنهنجو آهيان. محبت ۾ اها ئي ته سرمستي آهي جا پريمين جي چڱائين مٽائين کي الڳ الڳ خانن ۾ ڪا نه ٿي ورهائي!"

"پلا ٻڌايو ته اوهان ۾ ڪهڙيون ڪهڙيون مٽايون آهن؟" هن جي چپن تي هڪ شرير مرڪ هئي.

"پهرين ته اها. جو آءُ تو سان محبت ڪري چريو ٿيندو پيو وڃان!"

"هل، چريا!" ۽ هوءَ ٻهه ٻهه ڪري کلڻ لڳي. ۽ اسين ان ڏينهن وري ان ريسٽوران ۾ ماني کائڻ وياسون. جنهن جي شمع جي روشنيءَ ۾ مون هن جي اکين ۾ پهريون پيرو پيار ڏٺو هو. پنهنجي ذهن مان خيالن جي گهمسان کي صاف ڪرڻ ۽ هن کي ايذائڻ تي پنهنجي پاڻ کي معاف ڪرڻ لاءِ، مانيءَ سان گڏ "ڪيانٽيءَ" جي هڪ بوتل به گهرايم. ۽ ان رات ڪافي دير تائين، اسين سمهي نه سگهياسين. محبت جي گهرائي به عجيب جذبو آهي، جنهن ۾ ننڊ به هڪ جاڳ بڻجيو وڃي! هن منهنجي سيني ۾ منهن لڪائيندي چيو- "آءُ به ڪيڏي نه ڪِني آهيان- اوهان کي روئاڙي وڌم!" ۽ هوءَ خود سڏڪا ڀري روئڻ لڳي ۽ گهڙيءَ کان پوءِ هن کي منهنجي هنج ۾ ئي ننڊ اچي وئي.

ٻئي ڏينهن صبح جو هن جي زور سان کنگهڻ جي آواز تي آءُ ڇرڪ ڀري اٿي ويٺس. هن جا وار کليل هئا. ۽ هوءَ باٿ روم ۾ زور زور سان آت ۽ اوڪارا ڏيئي الٽيون ڪري رهي هئي. مون کي جهڙ ته دل ۾ ڇَڪُ پئجي ويو. مون کي اچي ان خيال ورايو ته هن جي ضد ڪرڻ تي، مون هن کي 'ڪيانٽيءَ' جا ٻه ڍڪ پيڻ جي اجازت ڏني هئي، ۽ مون کي پڪ ٿي ته اهي الٽيون ان ڪري ٿيون اٿس. ٿوريءَ دير کان پوءِ، جڏهن هوءَ ڪجهه سامت ۾ آئي، تڏهن مون ڏانهن ڏٺائين. آءُ ڊاڪٽر کي فون ڪرڻ ۾ مشغول هوس. هن رسيور منهنجي هٿ مان ونئي، وري رکي ڇڏيو ۽ منهنجي سهميل حالت کي ڏسي، ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳي. ۽ تقريباً اُتوڙجندي چيائين- "چريا ٿيا آهيو؟ آءُ بلڪل ٺيڪ آهيان اهي الٽيون ته ٿينديون آهن. بار جڻڻ ڪو سولو ٿورو ئي آهي. اجا ڪتي ڳالهه پئي آهي. ڪيترا ڏينهن ته مون اهي الٽيون پئي اوهان کان لڪايون. پر اڄ مُئين صبح سان اچي ورايو."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سورت جي چمڻ تائين، هن جي الٽين ڪان وٺي هن جي سورن تائين، آءُ حيرت، پوءِ پشيمانيءَ مان هن جون بدلجندڙ حالتون، هن جا ايذاءُ ڏسندو رهيس، ۽ مون کي پنهنجي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي. دنيا ۾ سورت جي اچڻ کان اڳ، مون ۾ جيڪو پار لاءِ پيار پيدا ٿيو هو سو چڻ تہ اڏو ڪارو مري ويو.

جڏهن مون هن جي پهرئين سور ڪاٺڻ جو منظر ڏٺو تنهن تہ مون کي اوٽارن جو شڪار بڻائي ڇڏيو. فطرت جي تقاضا سهي، پر سور جي شدت ڪان، هن جي منهن تي جيڪي مون ڏٺو تنهن مون کي فطرت کان هڪ گهري نفرت ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو. مون ان ڏينهن پنهنجي پاڻ سان عهد ڪيو تہ آءُ اهڙو ڪيس وري ڪڏهن بہ ٿيڻ نہ ڏيندس. ان ڏينهن مون کي عورت جي پيار جي انتها معلوم ٿي، ۽ ان ڏينهن منهنجي ذهن ۾ عورت جي عظمت جا اَٽمٽ نقش بنجي ويا!

منهنجي ان درد ۽ ڪرب کي ڏسي، ڊاڪٽرياڻيءَ مون کي صلاح ڏني تہ آءُ هن کي ويم تائين نہ ڏسان تہ چڱو. منهنجي انڪار ڪرڻ تي هن چيو: ”اوهين پڙهيل ڳڙهيل ماڻهو آهيو. اوهان کي موجود ڏسي، اوهان جي تڪليف جو خيال ڪري، هوءَ سُور پي ڇڏڻ جي ذهني ڪوشش تي ڪري ۽ اها ڳالهہ هن جي زندگيءَ لاءِ خطرناڪ آهي، هن لاءِ تہ اهو ضروري آهي تہ دل کولي سور ڪائي تہ جيئن ويم جلد بہ ٿئي ۽ سولو بہ ٿئي!“

ان ”دل کولي سور ڪاٺڻ“ جي فقري تي سوچيندو آءُ هن جي ڪمري کان ٻاهر نڪري آيس، پر منهنجي ذهن جي اهڙي حالت هئي، جو مون سمجهيو تہ آءُ مرڳو چريو نہ ٿي پوان. ان شام جو آءُ اڪيلو ماني ڪائڻ وينس، پر ماني اڳيان اچڻ تي منهنجي دل ڪچي ڪچي ٿيڻ لڳي، ۽ آءُ ڪيترو وقت ان مانيءَ کي گهوريندو رهيس. ٻئرو ڏٺي ويو تہ شايد مانيءَ ۾ ڪا اوڻائي هئي، سو پڇڻ لڳو تہ ”سائين، ماني تہ ٺيڪ آهي نہ؟“

آءُ پنهنجي خيالن جي ڪوهہ مان ٻاهر نڪري آيس، ۽ ڳالهہ بدلائڻ خاطر، هن کي پنهنجو پسند وارو ڪاڪٽيل آڻڻ لاءِ چيم. ٽن ڪاڪٽيلن کان پوءِ، آءُ پاڻ کي سنيالڻ جهڙو ٿيس، ۽ هر واقعي کي عقل ۽ نفسيات جي روشنيءَ ۾ ڏسي قبول ڪرڻ لڳس! آءُ پاڻ کي ڪافي هلڪو ۽ پرسڪون محسوس ڪرڻ لڳس!

اتان اٿي آءُ وري اسپتال ويس. منهنجو ارادو هو تہ خبر وٺندو گهر ويندس، پر جڏهن آءُ اتي پهتس تڏهن ساڳي ڊاڪٽرياڻي مون کي سندس ڪمري اڳيان، نرسن کي ڪجهہ هدايتون ڏيندي نظر آئي. آءُ بہ يتيمن جهڙي

صورت ٻڌائي ٻيهي رهيس. مون کي ڏسي مون ڏانهن وڌي آئي. "اڙي اوهين اتي ويٺا آهيو. هوءَ اوهان لاءِ ٻه چار ڀيرا پڇائي چڪي آهي. مبارڪون هجنو ڪِڪِي ڇاتي اٿوَ. پر وڌيڪ مبارڪون اوهان جي زال کي هجن. جنهن اهڙي همت ڏيکاري آهي، جو آءٌ پاڻ حيران آهيان. اهڙي همت ۽ دليري مون فقط ٻهراڙيءَ جي زالن ۾ ڏٺي آهي: شهر جي هيڙي نازڪڙي زال ۾ ايتري دليري ڏسي، منهنجو ايمان بدلجڻ لڳو آهي..." ڏاڍي ڪا ڳالهائڻي هئي، هيءَ ڊاڪٽرياڻي! ۽ هن جي ڪمري ۾ وڃڻ لاءِ، منهنجو اڌ ساهه هيٺ ته اڌ مٿي هو.

جڏهن آءٌ اندر گهڙيس ته هوءَ بلڪل سنئين سڌي پئي هئي. سندس منهن، مٿان پيل سفيد چادر جهڙو اڇو ٿي پيو هو ۽ ان سفيد منهن ۾ فقط سندس پرون ۽ ڪي ڪارسرا دائرا سندس اکين جي چوڌاري ڦري آيا هئا. هن جا چپ به سفيد ٿي ويا هئا. ڄڻ ته هوءَ سڄي برف مان ٺهيل هڪ بت هئي، پر ان سفيديءَ ۾ هڪ عجيب روشني سمايل هئي، هڪ عجيب جوت ٿي جرڪي. جڏهن هن منهنجي اچڻ تي اکيون کوليون ته اها جوت هيڪاري وڌيڪ جرڪڻ لڳي. هن جي چپن تي مرڪ مڙي آئي، ۽ اها مرڪ رڳو مون لاءِ نه هئي. اها مرڪ گهڻي ياڳي، فخر ۽ تخليق جي مرڪ هئي. ان مرڪ ۾ گهڻو حصو نئين انسان، نئين ساهه لاءِ هو. مون جهڪي، پنهنجا چپ هن جي اکين ۽ چپن جي ويجها آندا، ۽ هڪ اڻ لکي ڇهاءَ سان به ڄڻ منهنجي چپن کي اها مرڪ سوغات طور ملي ويئي.

هن نهايت نحيف آواز ۾ چيو: "ڏهڻا ڪنهن جاءِ جا! مون کي اڪيلو ڇڏي هليا ويؤ! هوءَ آٿوَ اوهان جي سورٺ! مٿان شڪايت ڪريو ته اوهان جيڪي گهريو سو مون نه ڏنو...!" ۽ هن جي شرير مرڪ، منهنجي هٿ ۾ جذب ٿي ويئي.

مون اتي ننڍڙي جهولي جهڙي پلنگ تي پنهنجي سورٺ کي ڏٺو. ڳاڙهو ڳاڙهو گوشت جو هڪ انئونٽرو پتلو جنهن کي ڇهڻ کان به ڊپ ٿي لڳو ته جهُري نه پوي!

"بلڪل اوهان تي وئي آهي...!"

آءٌ ان غير واضح ننڍڙي پتڪڙي منهن ۾ پنهنجي پاڻ کي ڳولڻ لڳس، پر منهنجي بدران ان ۾ هن جو انگ گهڻو هو.

"ڪوڙي، هيءَ ته جهڙي نِس پِس تون... هي ته خدا تنهنجو نقل ڪيو آهي، پر نقل ڪرڻ نه آيو اٿس...!" ۽ مون کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ ته منهنجي ڇاتي ڦوڪجي، ويڪري ٿيندي ٿي ويئي. جنهن ۾ هن ۽ سورٺ ـ ٻنهي جي سمائڻ جيتري جاءِ موجود هئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سورٺ اسان جي زندگيءَ جو اهڙو محور بڻجي وئي، جو مون کي اهو شڪ پوڻ لڳو تہ اسان ٻنهي جو پاڻ ۾ اهو پريم نہ رهيو هو جو اڳي هو ڇاڪاڻ تہ اسين ٻئي جڏهن تہ هڪ ٻئي کان بي نياز ٿيندا ٿي وياسين. ڪم از ڪم مون تہ جڏهن بہ هن جو تصور ڪرڻ لاءِ اکيون بند ٿي ڪيون تہ هن جي بدران سورٺ منهنجي اکين ۾ سمائجي ٿي وئي، ۽ پوءِ هن جو چهرو سورٺ ۾ سمائجي هڪ ٿيڻ لڳندو هو. اهو هڪ بلڪل نئون احساس، نئون تجربو هو مون لاءِ!

پوين ٻن ٽن مهينن ۾ مسز سڪينہ تي جڏهن تہ ماڪ پئجي ويئي هئي، يا پاري هن کي ساڙي ڇڏيو هو. انهن ڏينهن ۾ هوءَ عجيب اونهن خيالن ۾ غرق هوندي هئي، ۽ اڪثر جهٽ واپس هلي ويندي هئي. هڪ ڏينهن هن مون کي ڏکاري انداز ۾ چيو- "ڏس تہ ويچاريءَ جي ڪهڙي حالت ڪئي اٿئي. جيڪڏهن منهنجي مهروءَ کي ڪجهہ ٿي پيو تہ آءٌ توکي خون ڪنديس... اوهين مرد تہ پڃرن ۾ بند ڪري رکڻ جهڙا آهيو!"

مون کيس چيڙائڻ لاءِ چيو- "ويچاريون نازڪڙيون زالون!"

"جيڪڏهن نازڪڙين شين کي ڪنهن ضدي يا بدمزاج ٻارڙن جي هٿ ۾ ڇڏبو تہ انهن جي پڇي پوڻ جو انديشو آهي. مردن کي ڪهڙي خبر تہ لطافت ڇا ٿيندي آهي، نزاڪت ڪهڙي ڳُڙ جو نالو آهي!" هن جڏهن تہ خفا ٿيندي چيو.

جڏهن سورٺ آئي، تہ اها مسز سڪينہ هن جي ايتري چاڪري ڪرڻ لڳي، جو آءٌ حيران ٿي ويس. مهروءَ کي اجان بہ هوءَ انهن ساڳين سيفوءَ وارين محبتي نظرن سان ڏسندي هئي، پر سورٺ هن جي هر محبت ۽ نگاهہ جو مرڪز بڻجي ويئي. مهرو يا آيا، جيڪڏهن ڪا لاپرواهي ڪنديون هيون، تہ هوءَ هنن سان وڙهي پوندي هئي، ۽ پوءِ روئڻ لڳندي هئي. ڪيڏي نہ پر خلوص ۽ نفيس عورت هئي سڪينہ!

هڪ ڏينهن، پراڻي بنگلي تي ويس تہ ڪمدار احمد خان ڳوٺان آيو هو ۽ ٻڌايائين تہ باغ ۾، ڪي شاهينگ هڪ ماڻهوءَ کي خون ڪري پوري ويا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئا ـ ۽ پوليس اتان لاش کوڻائي ڪيڏيو هو ۽ جانچ پئي هلي. باغ جي ٻن مالهين کي ڪٿي شڪ ۾ پڪڙيو هئائون. ۽ هنن کي سچي ڪرائڻ لاءِ ڏاڍو ماريو هئائون. منهنجو وڃڻ نهايت ضروري هو.

جڏهن مون مهروءَ سان ڳوٺ وڃڻ جي ڳالهه ڪئي ته هوءَ سڄي پيلي ٿي ويئي. الائجي ڪهڙي ڊپ اچي هن جي دل کي ورايو هو.

"گهڻا ڏينهن؟" هن جڻ ته ڊڄندي پڇيو.

مون چيو: "جاني، تو کان ۽ سورٺ کان سواءِ مون کي پنهنجا روزانا ڪم ڪاريون ئي زهر ٿيو اچن، سو ڳوٺ ته مون کي کائڻ لڳندو. آءُ جيترو جلد ٿي سگهيو اڏامي ايندس."

"آهي ته مڙئي خير نه؟"

"ها، زمينن جو ڪجهه معاملو آهي، ڏينهنڪ ڪم لاهي موٽي ايندس."

سفر جو سمورو وقت مون کي طرح طرح جا پيانڪ خيال اچڻ لڳا. اهڙيون ڳالهيون سوچڻ لڳس، جو ڪو به 'نارمل' ذهن جو ماڻهو نه سوچيندو. متان سورٺ پلنگ تان ڪري پوي! متان زلزلو اچي وڃي، ۽ مهرو ۽ سورٺ ٻئي دٻجي وڃن! متان سمنڊ ۾ طوفان اچي وڃي، ۽ اسان جو بنگلو پائي وڃي! متان ڪي شاهينگ رات جو منهنجي سورٺ کي کڻي وڃن. متان مسز سڪينه حسد کان، سورٺ کي گهٽو ڏيئي ماري ڇڏي! آءُ بار بار پنهنجي ڪنڌ کي جهٽڪو ڏيئي، انهن خيالن کان بچڻ جي ڪوشش ڪندو رهيس. اخبار پڙهڻ جي ڪوشش ڪيم، ڪتاب کولي ويهي رهيس پر سڀ بيسود! آءُ ايترو بزدل ڪڏهن کان ٿيو هوس؟ ڊپ ڪڏهن کان منهنجي ذهن کي کائڻ لڳو هو ۽ ڇو هن ۽ سورٺ کي پنهنجي لاءِ ايترو لازمي، ايترو اڻ ڇڄندڙ محسوس ڪري رهيو هوس؟ مون ۾ محبت جو اهو نئون انداز سپردگيءَ جي انتها. تحليل ٿي وڃڻ جو احساس ڇو پيدا ٿيو؟ آءُ ته شعوري طرح رومانيت جي خلاف هوس. عورت منهنجي لاءِ محض انسانذات جو هڪ عام فرد هئي، جنهن جو جيڪڏهن ڪو فائدو هو ته اهو ته هوءَ مرد جي جسم کي آسودگي پهچائي، يا گهر هلائي، يا زندگيءَ جي ٻين شعبن ۾ مرد سان گڏجي مشين وانگر ڪم ڪري هي منهنجي روح جي تارن ۾ عورت ـ مهرو ڪڏهن کان وچڙڻ لڳي هئي، ۽ ڇو؟

مون کي سنگاپور جو اهو واقعو ياد آيو جڏهن جنگ ختم ٿي چڪي هئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جپاني قيد مان آزاد ٿي اتي پهتو هوس. ”مس لِي“ مون کي بار مان پنهنجي گهر وٺي آئي هئي. هوءَ هڪ ڀرپور عورت هئي، پر هن جي اکين ۾ ڪو به عورتپڻو ڪو نه هو. جسم ۽ شخصيت جو اهو ويڇو اهو فاصلو آءٌ جنگ جي دوران هر هنڌ ڏسي چڪو هوس. پنهنجي آمهون سامهون چوڏاري ڇچريل لاش، اپاهج ٻارڙا، لولا لنگڙا، انڌا فوجي ڏسي منهنجو مَنُ ڄڻ ته مري چڪو هو. ڀهرين مون کي يقين نه ايندو هو ته ڪنهن جوان مرد، يا جوان عورت جي دماغ ۾، اکين ۾، ڳڇيءَ ۾، سيني ۾ يا جسم جي ڪنهن ٻئي حصي ۾ گوليءَ جو سوراخ، يا سنگين جو چير، ڪنهن طرح هنن جي انسان هجڻ تي منڊيئڙو وجهي ٿو ڇڏي، پر پوءِ موت هڪ اهڙي عام رواجي ڳالهه ٿي وئي، جو رستي تي ستل ماڻهوءَ هڪ لاش ۾ ڪو به فرق نظر نه ٿي آيو. ايذاءُ، اهنج، تڪليف، ڦٽ، سورءِ روئڻ برما جي جهنگلن ۾ محض روزانا نيم بنجي ويا هئا. ڪنهن بم جي ڪا ڪلي، ڪنهن جي ٽنگ ۾ ڪپي ويندي هئي ته ائين محسوس ٿيڻ لڳندو هو ڄڻ ته انسان نه، پر وڻ جي ڪا ٽاري ڀڄي پئي هئي، جنهن تي ڏيان ڏيڻ وقت جو زيان هو. هن جي بئگ مان، ڪاڏي جا ٽين، سگريٽ ۽ گوليون ڪڍي، اسين ايئن هلڻ لڳندا هئاسون، ڄڻ ته اهو به اسان جو نيم هو. هن جون چيٽون، اسان جي ذهنن تي فقط ورچجڻ جو احساس پيدا ڪنديون هيون. هرويرو خوامخواهه جو شور، جيڪو ڪنهن هوائي جهاز يا ڪنهن چتاءَ جي سيٽي ٻڌڻ کان اسان جو ڌيان هٽائي رهيو هو.

مس ليءَ جي گهر ۾ فقط هڪ ئي ڪمرو هو. اهو ئي سمهڻ جو ڪمرو هو، اهو ئي ڊرائنگ روم هو ۽ اهو ئي هن جو سينگار روم. هن مون کي پلنگ تي وهاري، نخري سان منهنجي کيسي مان ڪجهه پئسا ڪڍيا: ”آءٌ ماني وٺي ٿي اچان. تون اچان وسڪي ته پيئنديئن نه؟“ هن جي آواز ۾ نخرو هو پر ان ۾ عورتپڻو نه هو.

جڏهن هوءَ ٻاهر هلي وئي، ته مون کي ان ڪمري ۾ اپٽ ٿيڻ لڳي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجو ساهه گهٽجڻ لڳو. سگريٽ منهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪڻ لڳو ۽ آءٌ ٻاهر نڪري آيس، ۽ بي ارادي، بنا ڪنهن ڏس جي، اڳتي وڌندو رهيس. اڳيان هڪ گهٽيءَ جي منهن تي، هڪ انگريزي بار جو بورڊ ڳاڙهن اکرن ۾ ٻري رهيو هو- ۽ اندران گهمسان ۽ شور جو آواز اچي رهيو هو.

"سڀ فوجي هوندا!" مون سوچيو.

آءٌ اڳتي لنگهي ويس. اڳيان رستي کان مڙندڙ هڪ گهٽيءَ جي مُنڍ ۾ ننڍڙي پل هئي. ان پل کان ٿوري ئي فاصلي تي ڪيترن ٻارڙن جي ڪلڻ جو شور ٻڌڻ ۾ آيو. مون ڪجهه عرصي کان پوءِ ٻارن جا ٽهڪ ٻڌا هئا. ۽ انهن ٽهڪن ۾ هڪ عجيب چڪ هئي. آءٌ وڌي ان گهر جي اڳيان بيهي رهيس. هلڪي روشنيءَ ۾ مون ڏٺو: هڪ عورت جي چوڌاري ٽيهه چاليهه ٻار مڙيل هئا. ۽ ٽپ ڏيئي رهيا هئا: اها عورت هٿ مٿي ڪئي، ڊبل روٽيءَ جا ٽڪر ٻارن کي ڏيئي رهي هئي، ۽ ڪيڏي ڪيڏي مهل ڪنهن ٻارڙي کي هنج ۾ کڻي، ياڪر پائي، چميون ڏيڻ تي لڳي: هڪ عجيب هنگامون هو. جن ٻارڙن کي روٽيءَ جا ٽڪر مليا هئا، سي ايترو ٽڪڙو ٽڪڙو کائي رهيا هئا، ڄڻ ته هنن کي اهو ڊپ هو ته پوريءَ طرح کائڻ کان اڳ ڪو هنن کان ڦري نه وٺي. مون ڏٺو ته ٻار هڪڙي ڪريل ٽڪر تي پاڻ ۾ وڙهي رهيا هئا، ۽ هڪ ٻئي جي منهن تي چُهنڊا ۽ رَهنڊا وجهي رهيا هئا. پريان ٻه ٻارڙا، چپ ڪريو هڪ ڪنڊ ۾ بيٺا هئا، ۽ پوءِ اها عورت انهن ٻارن ڏانهن وڌي، ۽ ڪين هنج ۾ کڻي پيار ڪرڻ لڳي، ۽ ڪين ڊبل روٽي ڏئي، چينيءَ ۾ ٻارن کي ڪجهه چيائين. ٻار هڪدم ماٺ ٿي ويا، ۽ چپ چاپ هيٺ فرش تي ويهندا ويا. مون اُن مهل ڏٺو ته اها عورت مس لي هئي! ۽ عين ان وقت مس ليءَ مون کي به ڏسي ورتو. هن جي منهن تي هڪ عجيب نماڻائيءَ جي لهر اچي ويئي.

هوءَ وڌي آئي، ۽ ڏڪندڙ آواز ۾ چيائين:"سائين، هنن ٻارن ٻن ڏينهن کان ڪجهه نه کاڌو هو. اڄ جيڪڏهن اوهان نه ڦاسو ها ته شايد مون کي چوري ڪرڻي پوي ها...!"

مون ڪو جواب نه ڏنو. هوءَ مون سان گڏجي ٻاهر آئي. سندس ننڍيءَ بيگ ۾ وسڪيءَ جي بوتل ۽ ڪجهه کاڌو هو. اسين موٽي هن جي جاءِ تي آياسون. ان سچي واقعي مون کي لوڏي ڌوڏي وڌو هو. هن شمعون ٻاريءِ هڪ ننڍيءَ ٽيبل تي کاڌو لڳايو. پر منهنجي بُک اُڏامي ويئي هئي، ۽ آءٌ فقط وسڪي پيئندو رهيس. مون کي ائين محسوس ٿيو ته هوءَ پنهنجي منهن ڪجهه پڙ پڙ ڪري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهي هئي. مون کي پنهنجي ويچارن ۾ محو ڏسي هن هيڪندي چيو: "جيڪڏهن اوهين چاهيو ته اڄوڪيءَ رات کان سواءِ اوهين جيتريون راتيون چاهيو مون کان حاصل ڪري سگهو ٿا... آءٌ اوهان جي پاڻي پاڻي پنهنجي جسم سان ادا ڪرڻ لاءِ تيار آهيان!" هن جي اکين ۾ ڳوڙها هئا.

"ايترا سارا ٻار تنهنجا ڪيئن ٿا ٿي سگهن. تنهنجي ته عمر ويهه ٻاويهه ورهيه مس ٿي ڏسجي...!"

"دنيا جو هر اهو ٻار منهنجو آهي، جيڪو جنگ جي هن چرپائپ ۾ ماءُ ۽ پيءُ جي محبت کان محروم ٿي چڪو آهي: مون کي ايئن ٿو محسوس ٿئي چڻ ته آءٌ جنگ جي عورت جو ضمير آهيان... ان جنگ جو شڪار به آهيان ته ان لاءِ ذميدار به...!"

"سو ڪيئن؟"

"جڏهن مرد جي ذهن ۾ ان پڙوت جي جنگ جو خيال آيو ان وقت مون کي ان مرد کي گوليءَ سان اڏائڻ گهرجي ها. ان جي بجاءِ "رائين" جي ڪناري تي، "ٽوڪيو" جي محلسرائن ۾، "روم" جي ڪئٿيڊرل جي ڏاڪن تي، هن کي مون گوليءَ جي بدران پنهنجو جسم آڇيو. عورت جي لطافت ۽ گداز آڇيو. هن جي هٿن ۾ پنهنجون ڇاتيون، پنهنجا ٻُبا ڏنم ته جئن ان شڪل جا گرينيڊ ۽ بم ٺاهي. مون هن کي پنهنجي جسم جا اها اُچل، اُها اڏام عطا ڪئي جو هن کي ستين آسمان تي پهچائي سگهي ٿي، پر هن ان مان راڪيٽ ۽ ميزائل جو تصور خلقيو. مون هن کي پيار ۽ لطف جي باهه ۾ ڀسم ڪرڻ سيکاريو ته جئن هو انساني جسمن کي، ٻارڙن، جوانن ۽ پوڙهن جسمن کي، ائٽم جي باهه ۾ ڀسم ڪرڻ جو سبق پرائي. ها، آءٌ ان جي ڏوهي آهيان. ۽ ان ڏوهه جو ڪفارو ادا ڪرڻ لاءِ، آءٌ هنن هندستاني، چيني ۽ ڪن ملائي ٻارڙن کي، تباهيءَ جي ڳُن مان ڪڍي، پنهنجو سڀ ڪجهه وڪڻي، زنده رهڻ ۽ زنده رکڻ جي ڪوشش ڪري رهي آهيان...!"

مون ان وقت هن جي اکين ۾ عورتپڻي جو اهو مڇ ٻرندو ڏٺو. جو مون کي ڀسم ڪرڻ لاءِ لحظي لحظي وڌيڪ ڀڙڪندو ٿي ويو. سنگاپور جي هيءَ ڪسبياڻي، هيءَ "ڪال گرل" سڄيءَ دنيا جي چرپائپ جو ازالو اڪيلي سر پورڻ لاءِ، ڪنهن چرپائپ جي زندگي گذارڻ لاءِ پاڻ جلائي رهي هئي. منهنجو وات سُڪي ويو هو. مون کي پنهنجي نڙيءَ ۾ ڪنڊا ڪنڊا محسوس ٿيڻ لڳا، ۽ آءٌ وسڪيءَ جو گلاس ڀري غٽ غٽ ڪري پي ويس. گلاس رکي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن مون هن ڏانهن نهاريو، تڏهن هوءَ منهنجي اڳيان الف اگهاڙي بيٺي هئي ـ اڏول ۽ اٽل! چيني حسن جي اڻ لڀ سوکڙي! هن وڏي مون کي هٿ کان وٺي اٿاريو ۽ منهنجي ٿاءِ کولڻ لڳي. مون سندس ٻئي هٿ پنهنجي هٿن ۾ وٺي واري واري سان چميا، ۽ پوءِ پنهنجي اندرئين کيسي مان سمورا پئسا ڪڍي، سندس هٿن جي مٺين ۾ بند ڪري، پنهنجي فوجي ٽوپي کڻي ٻاهر نڪري آيس! ان ڏينهن مون محسوس ڪيو ته مون ۾ انسانيت موٽي آئي هئي، ۽ منهنجي لاءِ ايذاءُ، ڏک، زخم ۽ روئڻ موٽي آيا هئا!

مون کي هڪ سخت جهٽڪو ۽ لوڏو آيو ۽ منهجي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا! اهو لوڏو گاڏيءَ جي بيهڻ جو هو ـ ۽ منهنجو ڪمدار مون کي روئندي ڏسي، گهبرائجي ويو ۽ چيائين: "رئيس، خير ته آهي؟"

هن جو آواز ٻڌي آءٌ مس لي جي دنيا مان پنهنجي دنيا ۾ موٽي آيس.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهوڙي تي چڙهي، آءُ پنهنجي ڳوٺ ڏانهن هلڻ لڳس ته منهنجي سامهون اها وادي هئي، جنهن کي تاريخ سونهن ۽ سونن هَنجن جي وادي سڏيو آهي! پر اها سونهن ۽ سونا هنج ڪٿي هئا؟ هتي ته ٻٽ زمين، ڏيرا گهيرايل ماڻهو ڪلر ۽ واري، ڪاريءَ وارا ڪک هئا. ۽ مون سوچيو ته هن ملڪ ۾ ته ڪا بيماري ڪا نه تي آهي، پوءِ هيءَ ڌرتي، هي ماڻهو ايترو ويران، ايترا سُڃا، ايترا اڻ سونهان ڇو آهن؟ ۽ الائجي ڇو منهنجي دل ۾ اها آرزو پيدا ٿي ته هت به ڪا هيروشيما پيدا ٿئي، هت به ڪا ناگاساڪي پيدا ٿئي... مَن ان جي رد عمل طور ڪا نئين قوم، پنهنجا پير سنيالڻ ۽ پاڻ کي ڳاهڻ لڳي، نه ته... نه ته بابي ۽ مون جهڙا وڏيرا يا مُلي عبدالله جهڙا مذهبي وڏيرا، هَيئن گهوڙي تي چڙهي، هنن جي سينن تي ايئن گهوڙا ڊوڙائيندا، مگ ڏريندا رهندا!

ڳوٺ پهتس ته اُهائي سنياريل، ڪِني ٿيل، سَنڌيل زندگي هر هنڌ نظر آئي. شاخ تي ڳوٺ جون پوڙهيون پڪيون زالون، ميرن ڪپڙن کي ڏونگرين سان ڪُٽيندي، جڻ ته پنهنجي مڙسالن جي سلهه ۽ دَمَ جي جيوڙن ۽ وڏيرن جي گناهن کي ڌوئڻ جي اڻٿڪ، پر بيسود ڪوشش ڪري رهيون هيون. هو سِلو موچي، غريبن جي بي- ٿري جُتين ۾ ترا وجهي، جڻ ته هنن جي زندگيءَ ۾ ترا وجهي رهيو هو. سامهون تختي تي سوڍو حجم ڪنهن ڪندار مڙس جا ٻتون وار ڳاهي رهيو هو. پنهنجي معيار مطابق، ماڻهن ۾ خودپسنديءَ جو احساس پيدا ڪندو تي ويو. سامهون موليڏني جي ڇپر هوٽل هئي، جتي هڪ پراڻو گٺل رڪارڊ وڄي رهيو هو- "اک دل کي ٽکڙي هزار هوئي... ڪوئي يهان گرا ڪوئي وهان گرا..." ۽ سامهون گلان جو پٽ مَنون، ڇوڏهن سالن جي هڪ ڳيرو ڇوڪر سان گڏ چنل ڪٽ تي ويٺو هو. ٻنهي جي وات ۾ پان جي لالي هئي ۽ ٻئي واري واري سان هڪ ئي سگريٽ مان مُٺ پيڙي سوٽا هڻي رهيا هئا. اڃان اڳتي ماستر سومار پٽ پڳل اسڪول ۾ ڪرسيءَ تي ويٺو هو يا ليٽيو پيو هو: سنڌس ٻئي ٽنگون ميز جي مٿان هيون. مکيون سندن مُڇن مان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽيندي، سندس وات ۾ وچڻ جي ڪوشش ڪري رهيون هيون. مون کي پنهنجي دل ڪچي ڪچي ٽيندي محسوس ٿي: هي هو منهنجو وطن، هيءَ هئي منهنجي سنڌ! سونهن ۽ سونن هنجن جي سر زمين! سڀ ڪوڙا آهن، بي ايمان! ويدن ۾ جنهن سنڌوءَ جو ذڪر آهي، سو يقيناً ڪو ٻيو ملڪ هو: ڪٿي آهن اهي جوڌا، ڪٿي آهن اهي سونا رَٿَ، ڪٿي آهن اهي سونن سنجن سان سينگاريل گهوڙا، ڪٿي آهن اهي ميوا، اهي مٺائيون! هت ته اڪيلي مٺائي، جا نظر اچي ٿي سا آهي ولوءَ جي ٿالهه ۾ پيل مکين سان جهنجهيل تِرِ مِڙِ! سامهون مسجد ۾ ملو اسماعيل ٻن ڪتابين کي ”صابر“ لفظ جي تشريح ٻڌائي رهيو هو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءُ جڏهن چاچي خيري جي گهر وٽ پهتس تہ بيهي رهيس. سوچيم تہ پير مرد جي خبر وٺندو وڃان. مون ان وقت پنهنجي ذهن جي تلاشي ورتي، ۽ اهو محسوس ڪري هڪ اطمينان ٿيو تہ ان ۾ ڪٿي بہ سانئڻ جو تصور سمايل نہ هو. دروازي تي بيهي آواز ڏنم تہ ٻن سالن جو هڪ ڇوڪرڙو مٽيءَ ۾ پيوت، عجيب گهبرايل نظرن سان مون ڏي ڏسي رهيو هو. ان ڇوڪري کي ڏسي الائجي ڇو منهنجي شاهہ شريان ۾ رت جو داٻ تيز ٿي ويو. هن جون اکيون، هن جي پيشاني ڏسي مون کي اهو خيال ٿيو تہ اهي مون ڪٿي ڏٺيون هيون: ڪٿي ۽ ڪڏهن سو ياد نہ آيم. ان ڇوڪري جي مٽيءَ ۾ ميري منهن ۾ هڪ عجيب ذهانت، هڪ عجيب سمجهہ. مون کي ڏانهس ڇڪي رهي هئي. آءُ ڪنهن اڄاتي ڪشمڪش ۾ هوس، تہ مٺو اچي مون کي ڀاڪر وڌو.

"رئيس، ڀلي ڪري آيا، جيءُ ڪري آيا!"

هن جي آواز ۾ ڪيڏو نہ خلوص هو ڪيترو نہ اعتماد هو. ۽ مون کي هن اڳيان ڪيڏي نہ شرمندگي محسوس ٿي رهي هئي. آءُ پاڻ کي ڪيترو نہ ڪريل سمجهي رهيو هوس. مون هن غريب جي اعتماد مان ڪيترو نہ غلط فائدو ورتو هو. هو ڪيترو اوچو انسان هو ۽ آءُ ڪيترو نہ نيچ!

"مٺو هي ڇوڪرو ڪنهن جو آهي؟ مهانڊن جو تہ ڏاڍو ملوڪ آهي!"

"اها تہ اوهان جي ڀلائي آهي..."

گهڙي لاءِ منهنجي دل پنهنجو هڪ ڌڪ گسائي ويئي.

"اڃي ٻن سالن جو ٿيو آهي، ڏاڍو سياڻو پٽڙو آهي...!" هن جي لفظن ۾ مون کي ڪا بہ ٻٽي معنيٰ نظر نہ آئي. انهن ۾ تہ فقط خلوص ۽ منهنجي لاءِ پيار جو انگ هو. ان جي باوجود، اهي لفظ سادا سودا، منهنجي لاءِ ڦهر بڻجي ويا. پنهنجي منهن کي لڪائڻ لاءِ، رومال سان مٿي صاف ڪندي مون چيو: "چا نالو رکيو آٿوَس؟"

"انور...!"

مون کي جڻ تہ نانگ ڏنگي ويو. مون گهبرائجي پڇيو: ”ڇو؟ اهو نالو ڇو رکيوَ؟“

هن منهنجي گهبراهٽ کي اچرج سمجهيو. ”رئيس، تون نہ هجين ها تہ مون کي سائڻ ڪڏهن نہ ملي ها. آءُ سچي عمر ڪنوارو رهان ها. ۽ سائڻ سدائين اوهان جي حويليءَ جي ٻانهي ٿي پوڙهي ٿي وڃي ها. اوهان جي دَرَ جي ٻانهي تہ اڃا بہ آهي. پر اسان جو ٻيانهن ڪڏهن بہ نہ ٿئي ها! چوندا آهن تہ آنڙيو ٻار يا تہ ٻچندو ڪونهي. جيڪڏهن ٻچندو آهي تہ ڏاڍو سياڻو ٿيندو آهي. ۽ اسان جو ڀاڳ تہ تو آندو هو. ان ڪري ٻابي ۽ مون مٿس تنهنجو نالو ڪڻي رکيو!“

منهنجي ساهہ ۾ ساهہ پيو تہ منوءَ جو مون ۾ ساڳيو ئي اعتماد هو ۽ هن کي ڪنهن اسرار جي خبر نہ هئي ۽ هڪ پيرو وري سائڻ جي احسان جي بار هيٺ دٻجي ويس.

”چاچو خيرو ڪٿي آهي؟“ مون خيالن جي عذاب کان بچڻ ڪاڻ پڇيو.

”هوندو مسيت ۾. هاڻ تہ رڳو نمازون اٿس! جڏهن کان علو چڱو ڀلو ٿي موٽيو آهي تہ بس، رڳي مسيت هٽ اچي ويئي اٿس. ٺلهو مانيءَ پور ڪاڻ لاءِ گهر ايندو آهي!“

”ڀلا علو هاڻ ڪيئن آهي؟“

”چڱو ڀلو آهي ـ الله حياتي ڏني اٿس. پر ٻچاڻ وارا تہ اوهين آهيوس نہ!“

”نہ نہ ايئن نہ چئہ. مون تہ پنهنجو فرض ادا ڪيو هو پر آهي ڪٿي؟“

”ٻنيءَ تي آهي. ڪو ڳرو ڪم اسين ڪرڻ ڪو نہ ڏيونس. رڳو نظرداري لاءِ ويندو آهي.“

”سائڻ تہ خوش آهي نہ؟ چڱي ڀلي تہ آهي!“

”رئيس، تو کي دعائون ٿي ڪري. قبول جي زال سورن ۾ آهي، سو اوڏانهن ويئي آهي...!“

مون ڏٺو تہ ننڍڙو انور عجيب نظرن سان مون کي ڏسي رهيو هو. هاڻ هن جي نظرن ۾ ڪوٻيڻ نہ هو. هن کي ڏسندي، مون چيو. ”منو هڪ ڳالهہ چوانءِ، مڃين تہ؟“

”رئيس، حڪم ڪر. تو لاءِ سر بہ حاضر آهي؟“

”هيءُ ڇوڪرو، جڏهن ڇئن سالن جو ٿئي، تڏهن هن کي شهر جي اسڪول ۾ داخل ڪرائجو. هن جي پڙهائي ۽ شهر جو سمورو خرچ آءُ پاڻ تي کڻندس.!“

واهہ ڙي خود غرضي! ـ منهنجي اوچ اُچل ڪائي ويئي.

"۽ بي ڳالھ، تون جيڪا زمين هارپ تي پيو پوکين، سا اوهان کي بخش آهي. آءٌ شهر موٽي، ڪاتو ڦيرائي ڇڏيندس!"

"رئيس، اسين تنهنجا نوڪر، تنهنجا ماڻهو آهيون. هي وري ڇا پيو چوين. خدا توکي پنهنجي زمين بخشي بچائي ڏي! ماڻهو ڇا چوندا؟"

"ماڻهو اهو ئي چوندا ته پنهنجي ٻاروتڻ جي سنگتيءَ کي وڏيري انور زمين ڏني آهي. اهو ئي نه سو پيل پيا چون. جيڪڏهن توکي اها ڳالھ نه وڻي ته پوءِ آءٌ ڪاتو وڪري جو ڦيرائيندس، ۽ چوندس ته مون منوءِ علوءَ کي زمين وڪڻي ڏني آهي- بس؟"

۽ آءٌ تان اتي، حويليءَ تي هليو آيس.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امان جا تہ هڏا نڪري آيا هئا. جڏهن مون ڪيس پاڪر ۾ آندو تڏهن مون کي پڪ ٿيڻ لڳو تہ اهي پيرسن هڏا ٽڙڪي نہ پون. هن جي چُمڻ ۾ لڙڪن، ڏڪندڙ هٿن ۽ جهڪندڙ جسم ۾ مامتا جا گل اڃا بہ اوڏائي تازا ۽ سڳنڌ پريا هئا.

مون کيس خوش ڪرڻ لاءِ چيو. "امان، تنهنجي انوءَ کي هڪڙي حور جهڙي ڏيءَ جائي آهي- سورٺ!" سورٺ جي نالي ڪٺندي ئي، منهنجي دل پاپوهہ سان پرجي ويئي.

"اڙي چريا ڪريا، تو شادي ڪڏهن ڪئي جو ڏيءَ جائي اٿئي؟" هن گجهارت تي منهن گهنجائيندي چيو.

"بہ سال ڪن ٿيا. جيڪڏهن تون پنهنجي ننهن ڏسين، تہ ڳوٺ وسري وينئي. جهڙي اپسرا: هلي ٿي تہ پونءِ پڙ بسم الله ٿي چوي!"

"ها ابا. منهنجا ڀاڳ، جو پنهنجي ننهن بہ پاڻ نہ ڳولي سگهيس. تون هميشه ڪان پنهنجيءَ وارو آهين نہ ان ڪري! پوءِ وٺي نہ آئينس؟"

"امان، هت اڃڻ سان، هوءَ ميري ٿي پوندي ۽ شهر ۾ رهيل زال، ڳوٺ ۾ اڃي ڇا ڏسندي؟ هت وٺي ايندوسانس تہ بابا جي سريتن جو لنگر خانو ڏسي، مرڳو مون کي طلاق ڏيئي ڇڏيندي!"

"مئي ڳورس، شهري زالون ٿيون ڪين مڙدا مڙد زالن کي طلاقون ڏيندا آهن، ڪين زالون مردن کي! پر ابا سچ ٿو چوين. هن ڳوٺ ۾ رکيو بہ ڇا هي!"

"پوءِ امان هل نہ تہ تو کي شهر وٺي هلان. تنهنجي ننهن تنهنجي ايتري خدمت چاڪري ڪندي جو خوشيءَ کان ڦوڪجي گول گپو ٿي پوندينءَ. هي تہ ڏس هڏا نڪري آيا اٿئي!"

جواب ۾ هن فقط هڪ ٿڌو شڪارو پريو ۽ مون دعا گهري تہ ڪاش هن ماءُ جو اهو ٿڌو شڪارو هن حويلي، هن قيدخاني جي ديوارن کي ڀسم ڪري ڇڏي، جن جي اندر انساني زندگيون، ايئن ٿيون ڀوساٽجن جيئن باهہ جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چمنيءَ ۾ ڦاسي پونڊڙ تڏيون ۽ مڪڙيون! هتي انسان يقيناً نه هئا: هتي ته جيت جڻيا هئا، جن ۾ ساهه جي بدران بيوسي ڀريل هئي.

مون کي ان وقت محسوس ٿيو ته هي هڏائئون روح، جيڪو منهنجو خالق به آهي، پنهنجي اڏامر جي آخري ڇيڙي تائين اچي پهتو آهي، ۽ ڇاڻ ته ڪٽل ڪنين واري پکيءَ وانگر، اوترو ئي تيزيءَ سان اچي هيٺ ڪرندو منهنجي دل هن لاءِ لڙڪ وهائڻ لڳي. اندر ئي اندر روح جي گهراين ۾. هيءَ منهنجي ماءُ هئي، منهنجي سرجڻهار جنهن جي وجود جو سمورو سرمايو مون منجهه سيڙايل هو. پر مون کيس ڪا به آسيس يا آسائش نه ڏني هئي. مون کي ڇڙڻ وقت هوءَ ذري گهٽ مئي هئي، مون ۾ ڪا ايتري بي پناهه اُڇل هئي، جو جڏهن دنيا ۾ آيس، تڏهن پنهنجي منڙي ماءُ کي تقريباً ڇچري اپاهج بنائي وڌو هوم، ۽ به سال هوءَ تخليق جي ان پڙاڏي جي پيڙا سهندي رهي!

هن جي شفقت هن جي اکين ۾ مامتا جون اهي ريکائون آنديون هيون، جن ۾ منهنجي زندگيءَ جون اهي گهڙيون، ڪنهن ڪڪر وانگر آڳمجي آيون، ۽ منهنجي دل ان ڳالهه لاءِ ماندي ٿيڻ لڳي ته آءُ آخري ڀيرو ان مامتا جي مٺي هنج ۾ منهن وجهي، سڏڪا ڀري روئان... ۽ پوءِ مون کي پنهنجو ٻاروتڻ ياد آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

3

آءُ حد درجي جو ضدي هوس. بابا، پنهنجي جوانيءَ جي ڏينهن ۾ سمورو وقت نت نين ٻانهين يا سريتن جي ڳولا ۽ پاڪرن ۾ هوندو هو. جڏهن حويليءَ جا بدصورت ۽ گدلا نوڪر مون کي ڏيڍيءَ تي ڪٽي بابا وٽ ايندا هئا، تڏهن ان ملوڪ نوجوان کي ڏسي منهنجو روح تڙپي پوندو هو ۽ گهڙي ڪن لاءِ مون کي پنهنجي نوڪرن جي بدصورتي وسري ويندي هئي. اها گهڙي به منهنجي لاءِ جنت مثل هوندي هئي، جڏهن آءُ بابا جي هنج تي هوندو هوس. جڏهن هو مون کي نرڙيا ڳل تي چمي ڏيندو هو تڏهن سندس مڇون منهنجي چمڙيءَ ۾ هڪ مٺي ڪتڪتائي پيدا ڪنديون هيون؛ ۽ پوءِ هو هڪدم مون کي نوڪرن جي حوالي ڪري ڇڏيندو هو. منهنجي دل کي سخت صدمو پهچندو هو. آءُ ٻاراڻي ڪاوڙ ۾ نوڪرن جا ڄنڊا پٽڻ ۽ چڪ هڻڻ لڳندو هوس. هنن ويچارن ۾ اها همت نه هئي جو مون کي ڪٽي ڪو دڙڪو ڏين: هڪ ته آءُ ننڍڙو هوس، ۽ ٻيو سندن ان داتا جو پٽ ها ڪاش، ڪو نوڪر ايئن ايذائڻ وقت مون کي ٻه چار چماٽون هڻي ڪڍي ها ته شايد اڄ منهنجي زندگي مختلف هجي ها! هنن جي انهي چُپ، بلڪ پاڻ وڏيڪ لاڏ، مون کي ڪاري ٻهر ڪري ڇڏيو ۽ آءُ پين ٻارن، ٻانهن ۽ نوڪرن کي ايذائڻ ۽ مارڻ چڙڻ ته پنهنجو بنيادي حق سمجهڻ لڳو هوس. مون کي ياد آهي ته آءُ بنهه ننڍو هوس: دروازي ۾ منهنجو هٿ چيچجي پيو مون سڄي حويلي مٿي تي کڻي ڏني. جڏهن امان مون کي پرچائڻ لڳي تڏهن به مون ماٺ نه ڪئي. روئندي روئندي شايد ننڊ اچي ويئي. ننڊ مان اٿڻ کان پوءِ، مون هڪ ڏنڊو کڻي اچي ان دروازي کي ورتو. جيسين منهنجي ٻانهن نه ٿڪي تيسين آءُ دروازي کي ڪُٽيندو رهيس. پر مون ڏٺو ته دروازو بنهه ڪو نه رُنو. مون کي تهائين وڏيڪ ضد ۽ ڪاوڙ آئي، ۽ مون ان کي ٻيهر مارڻ شروع ڪيو. پر دروازي تي اثر نه ٿيڻو هو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سو نه ٿيو. آءُ ڳڻتيءَ ۾ پئجي ويس ته ايتري مارڻ جي باوجود دروازو چپ چاپ مون کي تڪيندو رهيو. اهو ساڳيو ڏنڊو مون هڪ ٻانهيءَ جي ٻار کي فقط هڪڙو ڀيرو هنيو هو ته هو ٻاڪاٽ ڪري روئڻ لڳو هو. اها ڳجهارت مون کان ڦٽي نه ٿي، ۽ پوءِ آهستي آهستي مون کي پنهنجو هٿ ڇڇڻ جو واقعو سمجهه ۾ آيو هڪ نئين ڄاڻ منهنجي ذهن ۾ ڪر موڙي اٿي.

ان زماني ۾ هڪ ننڍي نينگري ٻاگهي شيدڻ، مون کي وهنجارڻ جي ڪم تي مقرر ٿيل هوندي هئي. مون کي وهنجڻ ۽ صابڻ کان نفرت هوندي هئي. صابڻ يا تيل يا ٻي ڪنهن به لڳائڻ واري شيءَ جي ڇهاءَ کان ئي مون کي نفرت هئي، ۽ ان ڇهاءَ جو احساس ئي مون کي چيڙائي وجهندو هو ان چڙ جي ڪري، ٻاگهي شيدڻ کان به نفرت هوندي هئي. مون پنهنجي نئين ڄاڻ کي ڪم آڻيندي هڪ ڪيڏ رٿي. مون ڏاڍي پيار مان ٻاگهي شيدڻ کي هڪ نئين راند کيڏڻ لاءِ چيو. ويچاري ڀالي ڀولي ٻاگهي، منهنجي دوکي ۾ اچي ويئي. مون هن کي دروازي وٽ آڻي، ڪيس چيو ته دروازي جي عين ڪليل طاق جي چونڪ ۾ انجيس وٽ هٿ رکي بيهي. آءُ اندر وڃي ڪيس سڏ ڪندس، ۽ هوءَ مون کي لڪلڪوٽي راند وانگر ڳولهي لهي. مون بهانو اهو ٺاهيو ته جيڪڏهن انجيس وٽ سندس هٿ رکيل هوندو ته آءُ پريان سير مان ڏسي سگهندس ته هوءَ اتي ئي بيٺي آهي، ۽ چوري ڪري منهنجي لڪڻ واري جاءِ کي ڏسي ته نه ٿي. هن ائين ئي ڪيو پر هڪ ڀيرو جانچ ڪرڻ لاءِ ٻاهر نڪتس ته هن جو هٿ برابر ٺيڪ هنڌ تي هو. هن کي به پڪ ٿي ته مون رڳو جانچ ڪرڻ تي گهري، ۽ هن جي ٿلهڙن چپن، ۽ عاج جهڙن اڇن ڏندن ۾ هڪ معصوم مُرڪ ڦهلجي ويئي. ڪوٺيءَ ۾ اندر وڃي، هن جي هٿ جو جائزو ورتم، ۽ پوءِ مون ۾ جيترو زور هو اوتري زور سان دروازي کي بند ڪيم. دروازي جي ٺڪاءَ سان گڏ مون کي، هڪ رڙ ۽ اهي لفظ ٻڌڻ ۾ آيا – "ائي گهوڙاڙتي.. مري ويس!"

مون کي هلڪو ڏڦ به ٿيو پر مجموعي طرح منهنجي دل باغ باغ ٿي ويئي. آءُ خوشيءَ کان ڏڙڪندڙ دل سان، پنهنجي ڪارنامي جو اثر ڏسڻ لاءِ ٻاهر نڪتس. هن جي ٻن آڱرين مان ڪتان رت جون سيرون ايري رهيون هيون، ۽ به آڱريون نيريون ڪاريون ٿينديون ٿي ويون. هوءَ هٿ ائين ڇنڊي ۽ وري وري آڱريون وات ۾ وجهي چوسي رهي هئي، ڄڻ ته پتوڻءَ ڪاڏو هوس. سندس ڇهري تي ايذاءَ کان وڌيڪ پوءِ ۽ حيرت هئي. سندس رت جون سيرون ڏسي، منهنجي دل ۾ اهو خيال پيدا ٿيو ته آءُ انهن آڱرين کي ڇهي

ڏسان، ان ايذاءَ کي ڇهي ڏسان جيڪو مون ۾ پيدا ڪيو هو. ان واقعي مان منهنجي ڪنهن نامعلوم حِسِ جي تسڪين ٿي ويئي. اها تسڪين تڏهن هيڪاري وڌي ويئي، جڏهن مون کي اها خبر پيئي ته ٻاگهي شيدڻ جي هٿ جي زخم ڪري، ڏهه پندرنهن ڏينهن آءٌ صابڻ جي ڇهاءَ ۽ وهنجڻ کان بچي ويندس. ان واقعي جڻ ته منهنجي ذهن ۾ ٻين کي ايذائڻ مان لطف اندوز ٿيڻ ۽ ان مان فائدي ٿيڻ جو هڪ پائيدار احساس پيدا ڪيو!

بابي سان دشمني ۽ حسد شايد مون کي نهايت ئي ننڍي هوندي کان ئي پيدا ٿيو هو. ان حسد جي سمورن محرڪن کي ياد ڪرڻ ته ڏکيو آهي، پر ڪي واقعا منهنجي ذهن تي نقش ٿي ويا. انهن واقعن منهنجي لاشعور ۾ الائجي ڪهڙا خلم ٻاريا، پر آءٌ ڀانيان ٿو ته انهن مان هڪ نئين قوت به مون ۾ پيدا ٿي. جا مون کي ذري گهٽ بزدل ۽ گيدي بنائڻ لاءِ ذميوار ٿي. اسان جي هڪ ٻانهي، ٻارنهن تيرنهن ورهين جي نينگري، مَتُل، حويليءَ ۾ مون کي سڄو ڏينهن وندرائڻ ۽ کيڏائڻ لاءِ مقرر ٿيل هوندي هئي. آمان کان پوءِ، شايد آءٌ ان ٻانهيءَ کي دليئون گهرندو هوس. امان سان ته مون کي هوندي ئي ڏاڍي محبت هئي. بابا ته مون کي فقط ٻه چار گهڙيون پيار جون ڏيندو هو باقي سڄو ڏينهن، وهنجارڻ ۽ طهارت ڪرائڻ وارين ٻانهين کان سواءِ، امان يا مَتُل سان گذرندو هوم. ٻين ٻانهن ۽ نوڪرن جي ڀيٽ ۾ اها عجيب ڳالهه هئي، جو منهنجو من مَتُل سان پريچي ويندو هو ۽ اها ئي هڪ ٻانهي هئي، جا منهنجي ڏکن، ڇڪن، لتن ۽ چنڊبن پٽڻ کان بچيل هئي: جيتوٽيڪ ان ڇوڙڻ لاءِ مون کي ڪو نفسياتي جواز ته ڪو نه ٿو ملي، پر شايد اهو ان ڪري هو جو هميشه صاف سٿري هوندي هئي، ۽ نئين سامائجڻ جي ڪري هن جي جسم ۽ منهن ۾ شوخي، سرخي ۽ معصوميت هوندي هئي. مون کي ايترو ياد آهي ته جيڪڏهن آءٌ هن کي ورچائيندو هوس ته صرف ان وقت جڏهن آءٌ هن جي نڪَ جو بولو پٽڻ لڳندو هوس. مون کي هن جي نڪ جي بولي سان الائجي ڇو چڙ هئي. اوچتي ڇڪ اچڻ تي، هن کي يا ته ڇڪون اچي وٺنديون هيون، يا سندس اکين ۾ پاڻي پرجي ايندو هو. هن جي ڇڪن تي مون کي کل اچي ويندي هئي، ۽ جڏهن هن جي اکين ۾ لڙڪ پرجي ايندا هئا، تڏهن هن جي اکين ۾ اهڙي نئين گهرائي اچي ويندي هئي. جو مون کي ڪنهن اونهي کوهه ۾ نهارڻ جو احساس ٿيندو هو. ايترو شايد آءٌ چٽي سگهان ٿو ته ان ۾ منهنجي ايذائڻ واري حِسَ جو ڪو به دخل نه هو. شايد محض ان بولي سان دشمني

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون کي اهو عمل ڪرڻ تي اُڀاريندي هئي. انهن مهلن تي هوءَ مون کي نهايت آهستي چوندي هئي، "انو اڪتي ايئن ڪندين، ته آءٌ تو کي ڪڏهن به نه ڪٽنديس! ڪِنو ڪنهن جاءِ جو!"

هن جي ان دڙڪي کان ڪافي مرعوب ٿي ويندو هوس ۽ ڪيترا ڏينهن ان حرڪت ڪرڻ تي دل نه چوندي هئي، پر پوءِ بولي کان چڙ وري منهنجي هٻڪ کان وڌيڪ زورائتي ثابت ٿيندي هئي ۽ آءٌ اها حرڪت ڪري وجهندو هوس!

آءٌ شايد چئن ڪن سالن جو هوس: هڪ ڏينهن حويليءَ ۾ ڪيڏنديءَ بابا جي ڪمري تائين وڃي نڪتس. در ڀيڪڙيو پيو هو. اندران هڪ عجيب آواز اچي رهيو هو ڇڻ ته اسان جو بلڊاگ ڪتو سهڪي رهيو هو. مون کي پڪ ٿي ته حويليءَ جو ڪتو بابا جي ڪمري ۾ گهڙي آيو هو ۽ اندر نُوس نُوس ڪري رهيو هو. ڪتي کي هڪلڻ لاءِ آءٌ اندر داخل ٿيس، ۽ مون جيڪو منظر ڏٺو اهو آءٌ پوري طرح فقط پندرنهن سورنهن سالن کان پوءِ سمجهي سگهيس. ان وقت مون کي صرف اهو محسوس ٿيو ته بابا متل کي گهُٽو ڏيئي ماري رهيو هو ۽ جيڪڏهن مون هن کي نه بچايو ته هوءَ هميشه لاءِ مري ويندي، ڏَرَ جي پر ۾ بابا جو پيلي ڳن سان لڪڻ پيو هو. مون اهو ڪٽي، بنا ڪنهن سوچ سمجهه جي بابا جي پُٺن تي وهائڻ شروع ڪيو جو سندس جسم جو اهو ئي حصو مون کي نظر اچي رهيو هو. ان کان پوءِ مون کي ياد نه آهي ته مون کي ڇا ٿيو: يا ته بابا مون کي ڪو اهڙو ڏڪ هنيو جو مون پاڻ کي هوا ۾ اڇلجندو محسوس ڪيو ۽ سور ۽ پيڙا جي ڇيچلائيندڙ لهر پنهنجي ٽنگ، ٽونٽ ۽ لونڊڙيءَ وٽ محسوس ڪئي هيم. شايد بابا مون کي ٻانهن کان جهلي وٺي ٻاهر اڇل ڏني هئي، ۽ هوا ۾ بازوليون پائيندو وراندي جي فرش تي اچي ڦهڪو ڪيو هوم! ممڪن آهي ته مون ڪي اهڙيون ڇيتون ڪيون هيون، جو به تي ٻانهيون ۽ امان جن ڊوڙنديون آيون. امان جي ڇاتيءَ سان لڳي، منهنجي دل مان رڙيون هيڪاري زور سان نڪرڻ لڳيون. شايد ان ڇاتيءَ جي محبت، مون کي پنهجي مظلوميت جو احساس ڏياريو يا ان محبت مون کي متُل جي محبت ياد ڏياري ڇڏي، جنهن کي بابو گهٽو ڏيئي ماري رهيو هو! ان روئڻ جي دوران ٻانهيون ۽ امان زور زور سان ڪجهه منهنجي سمجهه کان ٻاهر ڳالهيون ڪرڻ لڳيون ۽ عين ان وقت بابو به پنهنجي ڪمري مان لڪڻ هٿ ۾ ڪٽي ٻاهر نڪتو. هن جي اکين ۾ ڪو اهڙو جذبو هو جو ڏسي آءٌ ڊڄي ويس. ۽ شايد ان ڊپ کان گهڙيءَ لاءِ منهنجون رڙيون به بند ٿي ويون. فقط سڏڪا جاري هئا. ۽ مون امان کي چوندي ٻڌو:

"ايئن اڇلبو آهي، معصومڙي کي! هي ڏسو ته مٿي مان رت نينديون ڪري پيو وهيس...!" ۽ امان اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي.

هن کي روئيندو ڏسي، آءٌ به روئڻ لڳي ويس. سڏڪا وري ڪيڪُن سان پرجي ويا. ۽ بابا ڪجهه پُٽ پُٽ ڪندو ٻاهر هليو ويو. پوءِ هيسيل مُٽل به ٻاهر نڪري آئي. سندس منهن ۽ اکين ۾ ڪجهه اهڙو ڏپ ۽ هراس هو جو منهنجي سمجهه ۾ نه آيو: شايد بابا جي گهٽن ڏيڻ ڏني هئي. مون سمجهيو ته هاڻ ٻيون ٻانهيون به هن کي مارڻ لڳنديون. ڇاڪاڻ ته سيني جي اکين ۾ هن لاءِ نفرت ۽ ڌڪار، ڪاوڙ ۽ دشمنيءَ جو جذبو تي ڏٺو پر ڪنهن به هن کي ڪجهه نه چيو ۽ هوءَ ڪنڌ جهڪائي، تڪي تڪي هلي ويئي. ان کان پوءِ مون وري هن جي شڪل نه ڏٺي! هوءَ الائي ڪيڏانهن گم ٿي وئي، ۽ جڏهن مون کي هيڊ جو پهو ٺاهي تي پڌائون تڏهن مون روئي روئي ڪِنَ ڪري ڇڏيا. مون کي هيڊ جي پهي بدران مُٽل جي ڊڍيءَ جي وڌيڪ ضرورت هئي، ۽ آءٌ سوچيندو رهيس ته هو سمجهن ڇو نه ٿا ته جيڪڏهن مُٽل مون کي هيڊ جو پهو پڌندي ته آءٌ روئڻ به بند ڪري ڇڏيندس.

اها سڄي رات آءٌ روئندو سڏڪا ڀريندو رهيس. صبح جو سجاڳ ٿيس، ته مون کي هڪ عجيب تجربو ٿيو: آءٌ پنهنجي ساڄي ٻانهن بلڪل چوري نه سگهيس. چورڻ جي ڪوشش ڪيم، پر سور جو جهٽُ پئجي ويو ۽ مون اهڙي ڪيڪَ ڪئي، جو امان ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهي. آءٌ پنهنجي ٻانهن کي هڪ نئين نظر سان ڏسي رهيو هوس. منهنجي ساڄي ٻانهن ڳاڀي ٻانهن جي پيٽ ۾ ٻيٽي ٿلهي ٿي پئي هئي. مون کي حيرت وٺي وئي: هڪ اڻ لکي خوشي پڻ. منهنجي ڪچڙي ذهن سوچيو ته جيڪڏهن آءٌ ايترو ٿلهو ٿيندو ويس ته ڪجهه ڏينهن ۾ آءٌ بابا سان سنئين سڌي ويڙهه ڪري سگهندس ۽ کيس دَسي سگهندس، جيئن ملاکڙي ۾ هڪڙو ملهه ٻئي کي دسي، بابا کان پيا اڇي وٺندو هوا! مون ان ٿولهه کي محسوس ڪرڻ لاءِ ٻيو هٿ، ان اڻ ڇُرندڙ ٻانهن تي رکيو ته سور کان وري ڪيڪ نڪري ويئي. منهنجي ان سوچ جي وران امان به منهنجي ٻانهن کي عجيب گهبرايل نظرن سان ڏسڻ لڳي، ۽ رڙ ڪري ٻانهيءَ کي سڏ ڪيائين. هو الائجي پاڻ ۾ ڇا صلاح مشورو ڪري هيون هيون، ۽ آءٌ سور ۽ خوشي، سور ۽ حيرت کان پنهنجي ٻانهن کي نڪيندو ڪيڪون ڪندو ٿي ويس.

ڪجهه وقت کان پوءِ، امان ڪمري مان هلي ويئي، ۽ ٻانهيءَ سان گڏ به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهو اندر آيا. جن متعلق مون کي ڪجهه عرصي کان پوءِ خبر پئي ته هڪڙو حڪيم شفيع محمد هو ۽ ٻيو رمون ڪنير. هڪڙي جي منهن تي عجيب گنڀيرتا هئي. ان گنڀيرتا کي سندس مينديءَ رتي ڏاڙهيءَ هڪ عجيب حسن ڏيئي ڇڏيو هو. سندس هڪ هٿ ۾ هڪ ننڍي موتين جي مالها، يا تسبيح هئي، جنهن جو هڪ هڪ داڻو هو آگرين سان سوريندو ٿي ويو ۽ ٻئي هٿ هڪ ننڍو ڳاڙهو لڪڻ هوس، جنهن تي هو جهڪي بيٺو هو. ٻئي ماڻهو کي ڪاري گوڏ ۽ هڪ چنل ڦاٽل نيري قميص پيل هئي، ۽ مٿي تي هڪ ننڍي بوڇڻ ٻن ٽن ورن سان ٻڌل هو. سندس هڪڙي هٿ ۾ ڪپڙي ۾ ٻڌل هڙ هئي، ۽ ٻئي هٿ ۾ ٻه ٽي ڪاٺ جون پٽيون هئس. سندس هٿن جي پٺ ۾ ڪيتريون ئي سيرون ۽ ڦاٽ هئا، جئن مڇيءَ تي ڇلر چڙهيل هوندا آهن.

حڪيم پنهنجو لڪڻ کٽ جي پاڳي سان ٽيڪائي، اڳتي وڌي منهنجي نرڙ تي هٿ رکيو ۽ پوءِ منهنجي ڪاٻي هٿ جي ڪرائيءَ ۾ هٿ وجهي ڪي گهڙيون، ماٺ ڪري ويهي رهيو. پر مون ڏٺو ته سندس مالها جا داڻا سندس آگوٺي ۽ ڏسٽي آگر مان کسڪندا ٿي ويا. ڪجهه وقت کان پوءِ، هن پنهنجي هٿ جي پٺ، نهايت آهستي، منهنجي ڦلهي، سجيل ٻانهن تي رکي. مون پنهنجي ڪيڪن کي تيز ڪري ڇڏيو. مون هن جي وات مان هڪ ڏکي "هون" جو آواز ٻڌو. هن ٻئي ماڻهوءَ رمون ڪنير کي ڪجهه چيو جو آءٌ سمجهي نه سگهيس. اهو ماڻهو ٻاهر هليو ويو. ڪجهه وقت کان پوءِ ٻه ٽي ٻانهيون ۽ اهو ماڻهو گڏجي وري اندر آيا. هن جي هٿن ۾ هڪ ديگڙي هئي، جنهن مان ٻاڦ پئي نڪتي. منهنجي رڙين، ڪيڪن ۽ ڇڙين جي باوجود، ٻانهين مون کي ڪٽي سوگهو جهليو ۽ هن ماڻهوءَ، پيلي ڳاڙهي رنگ جا ٿهڪندڙ پڃا، ديگڙي مان ڪڍي، منهنجي ٻانهن تي رکڻ شروع ڪيا. اهي ٿهڪندڙ پڃا ئي هئا. جن شايد مون کي پهريون پيرو سمجهايو ته ايذاءَ ڇا ٿيندو آهي: ۽ اهو ئي احساس هو جنهن جي ڪري ٻين کي ايذائڻ جو خيال منهنجي ذهن مان ٻنهه ته ختم نه ٿيو پر جهڪو ضرور ٿيندو ويو.

پندرنهن ويهه ڏينهن اهي پڃا، منهنجي ٻانهن تي ٻڌا رهيا. ان وچ ۾ هڪ پيرو وري رمون ڪنير، پراڻا پڃا کولي، نوان پڃا ٻڌڻ آيو. پهرين ٻن ٽن ڏينهن ۾ ته آءٌ سور کان بيتاب ٿيندو هوس پر پوءِ جڻ ته سور هڪ عادت بڻجي ويو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان واقعي کان پوءِ جڏهن نوڪر وري مون کي بابا وٽ اوطاق تي کڻي ويندا هئا ته مون کي عجيب پڻ ٿيندو هو پر هنن لاءِ ڄڻ ته اها هڪ رسم هئي، جنهن جو پورو ٿيڻ ضروري هو. آس پاس جا چڱا مڙس بابا سان ڪچهري ڪرڻ ايندا هئا. ۽ شايد پنهنجي ولي عهد جي نمائش ڪرڻ ۽ ڪيس ٻه ٽي چميون ڏيڻ، رسم هئي. پر هاڻ انهن چُمين ۾ منهنجي لاءِ ڪا خوشي نه هئي. هن جي مڇن جو چهاءُ مون کي ڪتڪتائڻ بدران آزاريندو هو!

زندگي وري پنهنجي روزاني نيم تي اچي وئي. حويليءَ ۾ مون کي کڻي هلڻ لاءِ هڪ نئين ٻانهي مقرر ڪئي وئي. هوءَ ايتري ئي بدصورت ۽ چيڙاڪ هئي، جيتري مٺل سباجهڙي هئي، ۽ شايد محض احساس جي ان فرق قائم رکڻ لاءِ، هن کي ايذائڻ ۾ مزو ايندو هو. نوڪرن ۽ ٻين ٻانهين کي ايذائڻ مان مون کي هاڻ اهو لطف نه ايندو هو. منهنجي ايذائڻ جي حِس هاڻ صرف هن نئين ٻانهيءَ ۾ صرف ٿيڻ لڳي. هن کي ايذائڻ جا نوان نوان ڍنگ ڳولڻ لڳس. سندس ڪنن ۾ چانديءَ جا پنڙا پيل هوندا هئا. انهن کي اوچتي ڇڪ ڏيڻ سان، مون کي ڏاڍي خوشي ٿيندي هئي، ۽ هن جي رڙ ڪرڻ سان اها خوشي ڄڻ ته ٻيڻي ٿي ويندي هئي.

هن سان ڇئن پنجن سالن جي ننڍڙي ڇوڪري به هوندي هئي. جا اتي مٽيءَ ۾ ئي راند ڪندي هئي، ۽ مون کي کڻيو پئي هلندي هئي. هڪڙي ڏينهن، مون کي الائي ڇا سجهيو سو هڪ ننڍڙ کڻي هٿ ۾ قابو ڪيم. ننڍڙ منهجي هٿ ۾ سُرُ سُرُ لائي ڏني، پر آءٌ ان کي سوگهو جهلي، ٻانهيءَ جي ڌيءَ تي چڙهڻ لاءِ مڪرَ ڪري روئڻ لڳس. جڏهن هن جي چيلهه جي ڏِڪڻ تي کُپ ٿي وينس، تڏهن گهڙيءَ لاءِ مون کي اهو خيال ٿيو ته جيڪڏهن هوءَ ڏسي وٺي ته پوءِ؟ پر اُن خيال جي مون پرواهه نه ڪئي. جڏهن هوءَ ڪجهه بي خيالي ٿي ته مون سندس چولي ۾ اهو ننڍڙ وجهي ڇڏيو!

”ائي 'لا...“ هن رڙ ڪئي. مون کي کٽي کٽ تي سٽيائين، ۽ پاڻ چولي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇنڊڻ ۾ لڳي ويئي. ٽنبڻ شايد ان آزادي ملڻ تي هن جي چولي جي اندر ڇهتي پيو ڇنڊڻ جي باوجود هيٺ نه ڪريو. هن چولي جو هيڙو کولي، اندر هٿ وجهي، ٽنبڻ مان جند ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ٽنبڻ پنهنجي جان بچائڻ ڪارڻ ڪپڙي ۾ ڇهتو پيو هو. لاچار هن پنهنجو چولو هيٺان مٿي ڪٽي ٽنبڻ جي ڳولا ڪرڻ شروع ڪئي. آءٌ ڇتائي هن جي ان پٽ کوهه کي ڏسي رهيو هوس. چولي مٿي ڪرڻ جي ان حرڪت مون کي پنهنجو اهو ٻاروتڻ ياد ڏياري ڇڏيو جڏهن آءٌ اجا امان جي ٿڃن تي هوس. ٻه ڪارسريون ڳاڙهيون ڄُنڊيون، سڏيون منهنجي اکين اڏو اُڀري آيون. انهن ڄنڊين ۾ ڪا اهڙي للڪار هئي، جو مون کي انهن کي ايذائڻ جو خيال ستائڻ لڳو.

مون وري مڪر کان ڪم ورتو ۽ رڙ ڪيم: "اوهيو ٽنبڻ! ٻيهه ته آءٌ جهليانس!"

گهڙيءَ لاءِ هن جي ڳولا روڪجي ويئي، ۽ مون چولي ۾ هٿ وجهي، هڪ ڄُنڊيءَ کي زور سان وٺي ڇهنڊڙي پاتي، سور کان هوءَ سڄي اُڀي ٿي ويئي، ۽ هن جي وات مان "مٺا، مرين شل!" جا لفظ رڙ ٿي نڪتا. پر ڪنهن ڊپ کان، هن جي ڏندن ۾ ٿي دٻجي، فقط هڪ سيسرات بڻجي ويا!

ٻانهيءَ جي ڇوڪريءَ سان البته آءٌ جلد ئي هِري مِري ويس. شايد اها هير ئي هئي، جنهن منهنجي دل مان ٻانهيءَ کي ايذائڻ جو خيال ميساري ڇڏيو. هي ٻهريون ننڍڙو ٻار هو جنهن سان مون کي کيڏڻ جو موقعو مليو هو مصيبت رڳو اها هئي جو هوءَ سڄو ڏينهن مٽيءَ سان ويٺي راند ڪندي هئي، ۽ مون کي مٽيءَ ۾ کيڏڻ نه ڏنو ويندو هو. جيتوڻيڪ منهنجي دل ۾ به اها خواهش هوندي هئي ته آءٌ به هن وانگر مٽيءَ ۾ ويهي راند ڪريان. ٻانهين ۽ نوڪرن جي ٻڍن تي چڙهڻ کان تنگ ٿي پيو هوس، ۽ مون ۾ اها آرزو پيدا ٿيندي هئي ته هو گهڙيءَ لاءِ ڇڏي ڏين ته هوند آءٌ مٽيءَ سان ويهي راند ڪريان، ۽ هن نينگريءَ وانگر واريءَ ۽ مٽيءَ جا گهرڙا ٺاهي، ڍاهيان. ڍاهي ٺاهيان! مون کي ڄڻ ته هڪ طرح پنهنجي حق تلفيءَ جو احساس ٿيڻ لڳو ۽ مون ۾ حسد پيدا ٿيڻ لڳو ته هوءَ ڪيڏي نه خوش نصيب هئي، جو مٽيءَ ۾ هٿ وجهي سگهي ٿي، پنهنجا گهرڙا ٺاهي ڍاهي سگهي ٿي. منع جي باوجود آءٌ ڪي گهڙيون هن سان کيڏڻ ۾ ڪامياب ٿيندو هوس.

هن سان ان نئين لاڳاپي، مون ۾ هڪ نئون احساس پيدا ڪيو هو: پيٽ جو. اسين ٻئي ننڍڙا هئاسون، ۽ تقريباً هڪ جهڙا. پر هن جا ڪپڙا مختلف هئا. جڏهن اهو فرق منهنجي ذهن ۾ آيو تڏهن مون کي اها ڳالهه جا آءٌ روزانو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسندو هوس، سا بہ پهريون پيرو محسوس ٿي تہ نوڪرن جا ڪپڙا ٻانهين جي ڪپڙن کان مختلف هئا، ۽ بابا جا ڪپڙا امان جي ڪپڙن کان مختلف هئا: انهن ۾ سٽڻ جي رنگن جو فرق هو. بابي جي سٽڻ جو رنگ اڇو يا خاڪي هوندو هو ۽ امان جي سٽڻ ۾ ڳاڙها، ساوا پيلا ۽ ٻيا ڪيترا رنگ هوندا هئا. بابا جي قميص بہ اڇي يا خاڪي هوندي هئي، ۽ ان ۾ سونا ٻيڙا هوندا هئا، ۽ سندس مٿي تي ريشمي پٽڪو هوندو هو. امان جي چولن ۾ آرسين ۽ ٽِڪن ۾ جهلڪندا ڪيترائي رنگ پرِيل هوندا هئا. هڪ ٻيو فرق بہ منهنجي ذهن ۾ شايد ان وقت ئي پيدا ٿيو هو تہ امان ۽ ٻانهين جي ڪپڙن ۾ بہ فرق هو. بابا ۽ نوڪرن جي ڪپڙن ۾ بہ اوترو ئي فرق هو ۽ اهو فرق ايترو نمايان هو جو منهنجي ذهن ۾ شايد هڪ معصوم سوال پيدا ٿيندو هو تہ ايئن ڇو آهي تہ بابا جا ڪپڙا هميشه ڌوتل ۽ چمڪندڙ هوندا هئا، ۽ نوڪرن جا ڪپڙا ڦٽ ٽيل، جهڪا ۽ ڦاٽل هوندا هئا؟ ۽ وڏو فرق اهو هوندو هو تہ باباجي پيرن ۾ چانديءَ جي جتي هوندي هئي، ۽ نوڪرن جا پير اڪثر اگهاڙا ۽ ڪارن ڪارن چلرن سان ڪارا ٽيل هوندا هئا!

منهنجي ۽ ٻانهيءَ جي نينگريءَ جي ڪپڙن جو فرق آهستي آهستي منهنجي دماغ ۾ ويهي رهيو ۽ هڪ طرح پاڻ کي هن کان مختلف سمجهڻ لڳو هوس، روزانو بنپهرن جي وقت ٻانهي مون کي پينگهي ۾ لوڏي، سمهاريندي هئي. فقط اهو ئي وقت هو جڏهن ٻانهي مون کي وٽندي هئي. ان وقت هوءَ، مون کي اهڙي مٺي آواز ۾ لولي ڏيندي هئي، جو منهنجي اکين اڳيان جڻ تہ ڪي ڪبوتر ۽ اڇا ڪارا پاريل اڏامڻ لڳندا هئا، ۽ منهنجو من لوڏا کائڻ لڳندو هو. ايئن لوڏا کائيندي، منهنجون اکيون ڳريون ٿي، ڳهرجڻ لڳنديون هيون: اڃن ڪارن ڪبوترن جا خواب ڏسندي سمهي رهندو هوس. پينگهي ۾ لوڏڻ وقت ٻانهي جي نينگري هيٺ پٽ تي ويٺي هوندي هئي، ۽ آءُ سوچيندو هوس تہ هوءَ ڇو نہ ٿي پينگهي ۾ لڏي؟

هڪ ڏينهن شايد مون ٻانهيءَ کان اهو سوال پڇي ورتو هو. هن جواب ۾ ڇيو هو تہ هوءَ ميري هئي نہ ان ڪري! ان جواب مان منهنجي من کي ڪا تسلي نہ ملي. ان ڪري هڪ ڏينهن، جڏهن ٻانهي ڪنهن ڪم سان هيڏي هوڏي ٿي تہ آءُ هن جي نينگريءَ کي هٿ کان وٺي، پينگهي تائين آيس. اسين ٻئي پينگهي ۾ چڙهي لڏڻ لڳاسين. مون ڏٺو تہ هوءَ ڏاڍي خوش ٿي کلي رهي هئي. آءُ بہ ڏاڍو خوش هوس. ان خوشيءَ ۾، هڪ نئين ڳالهہ رخنو وجهي ڇڏيو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو. لڏندي لڏندي، خوشيءَ کان جهڻ تہ هوءَ ڪيري ٿي، پينگهي ۾ ليٽي پئي، ۽ ان وقت مون هڪ نئين ڳالهہ ڏٺي: ڏُن ڪان هيٺ هن جو جسم ڪجهہ عجيب نمونې جو هو ۽ منهنجي جسم ڪان قطعي مختلف هو. هن ۾ اها شئي نہ هئي، جا مون وٽ ان ساڳئي هنڌ تي هئي، ۽ مون کي اچي اها ڳڻتي ٿي تہ هيءَ ويچاري پيشاب ڪٿان ڪندي هوندي؟ اهو خيال ايندي ئي، مون پنهنجي ان حصي کي هٿ لائي ڏٺو ۽ ان ڇهاءَ، انِ فرق جي احساس مون کي منهنجي شعور ۾ اهڙو پختو وهاري ڇڏيو جو ان کان پوءِ مون کي هڪ هير پئجي ويئي، ۽ آءٌ گهڙيءَ گهڙيءَ... هٿ لائي ڏسندو هوس تہ اها شيءِ موجود آهي يا نہ! جهڻ تہ منهنجي ان شيءِ جي گم ٿيڻ جو انديشو هو.

هڪ ڏينهن ٻانهيءَ مون کي ان شيءِ کي هٿ لائيندي، يا مهٽيندي ڏٺو تہ منهجي هٿ کي هلڪو ڌڪ هڻي ڇڏائيندي چيائين: "ڇي ڇي، ڪنو!"

مون کي هڪ ڌڦ ورائي ويو. شايد هنن منهنجي اها شيءِ ڏسي ورتي هئي، ۽ هنن کي محسوس ٿيو هو تہ مون ۾ اها شيءِ هڪ وڏاءُ هئي. هڪ غير ضروري شيءِ جمي پئي هئي، ۽ اها نهايت خراب ڳالهہ هئي. مونَ کي اچي ڌڦ ورايو تہ متان امان يا بابا سان اها ڳالهہ ڪن، ۽ هو ان کي ڪٽي ڇڏڻ جي ڪوشش ڪن! پوءِ آءٌ مُتندس ڪٿان؟ مون ۾ پنهنجي ان شيءِ جي ڪٽجڻ جو ڌڦ ۽ ان جي حفاظت جو جذبو وڌيڪ سخت ٿي ويو. ان واقعي منهنجي ذهن ۾ ڪهرام ٻاري ڏنو ۽ منهنجي هير بجاءِ گهٽجڻ جي ايترو تہ وڌي ويئي، جو شايد سڄو ڏينهن آءٌ پاڻ مهٽيندو رهندو هوس. مون هڪ ٻن ٻانهين کي سرگوشين ۾ چوندو ٻڌو: "آخر پٽ ڪنهن جو آهي!" ان فقري جو مطلب منهنجي سمجهہ ۾ نہ آيو. پر ان فقري ۾ ٽوڪ ۽ گنڀيرتا جو اهڙو اثر هو جو منهنجو ڌڦ پيٺو ٿي ويو.

ان رات مون هڪ ڊيڄاريندڙ ڀيانڪ خواب ڏٺو: ڪيترا ماڻهو جن جي مٿن تي ڍڳين مينهن وانگر سڱ هئا، دهل وڄائيندا، منهنجي چوڌاري نچڻ لڳا. هو ٺهڪ ڏيئي رهيا هئا، ۽ انهن ٺهڪن ۾ هنن جا ڊگها ڊگها ڏند، جهڻ تہ مون کي کائڻ لاءِ آتا هئا. هنن جي هٿن ۾ وڏيون وڏيون ڪاتيون هيون. اهي ڪاتيون ڏاٽن وانگر تيڏيون هيون. هو ايئن ٺهڪ ڏيندا، نچندا، مون کي ويجهو ٿيڻ لڳا. سندن نظرون منهنجي شيءِ تي ڪتل هيون، ۽ بلڪل بي اختيار ۽ بي ساختہ ٿي، مون ٻنهي هٿن سان ان کي ڍڪي ڇڏيو. پر هنن منهنجا هٿ هٽائي ڇڏيا، ۽ پوءِ هڪ ڄڻي وڏي ڪاتيءَ جي هڪ ئي ڌڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان، منهنجي شيءِ کي ڪتي ڇڏيو. ان وقت مون سور ۽ ايذاءَ کان هڪ دل ڏاريندڙ ڪيڪ ڪئي. امان ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهي، ۽ مون کي ٻنل ڏسي، ڪٽي مون کي ڇاتيءَ سان لڳايائين. آءُ سندس سيني سان لڳي سڏڪا ڀري روئڻ لڳس. مون ڊڄي ڊڄي، پنهنجي شيءِ کي محسوس ڪرڻ لاءِ هٿ اڳتي وڌايو تہ مونکي پنهنجي سٿڻ ٿڌي ٿڌي لڳي. مون کي پڪ ٿي تہ اهو رتُ هو ۽ آءُ ڊڄي وري زور زور سان روئڻ لڳس. امان مون کي تڪي رهي هئي ۽ هن هٿ وڌائي منهنجي سٿڻ تي هٿ لاتو ۽ کلي چيائين: ”ڪنا، هنڌ ۾ مٽيو اٿئي. سٿڻ ٿڌي لڳي اٿئي، تہ روئين ٿو!“ ۽ هن منهنجي سٿڻ لاهي، مون کي ٻي سٿڻ پاتي. پر ان دوران ۾ آءُ هٿ لائي پنهنجي شيءِ محسوس ڪري چڪو هوس: مون ڄڻ تہ سامت جو ساهہ کنيو: اڙي، هيءَ تہ اڃان اتي ئي ڇهتي پئي هئي! مون روئڻ بند ڪري ڇڏيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان ڪان ٿورن ئي ڏينهن ڪان پوءِ هڪ ڏينهن حويليءَ ۾ عجيب شور ۽ چوٻول ڦهلجي ويو. نيون نيون مائيون، اجرڪن جون اڪيون ڪيڏيه حويليءَ ۾ اچڻ لڳيون. سوسيءَ ۽ گربيءَ جي رنگن ۽ گجن جي ڪاوَن ۽ ٽڪُن جي ترورن ۽ شعاعن اهڙو سمو پيدا ڪيو جڻ تہ جهُڙالي ڏينهن ڪان پوءِ انڊلٺيون ڦهلجي ويون هيون، ۽ ڪيڏي ڪيڏي مهل سج ليا پائڻ تي لڳو! رنگنءِ ڪرٽن جي ان دنيا جي پويان، ڏيڏيءَ تي دهلارين شرنائين ۽ دهلن جي ڌم لاٿي ڏني. ڪل، خوشي، ٺهڪ، رنگ برنگي ڪپڙا، دهل ۽ شرنايون ۽ ٻي هر طرح جو هل ۽ شور خوشيءَ جو ڪو مظهر آهي تہ ان ڏينهن حويلي يقيناً خوشيءَ جو محلات هئي. مون کي بہ وهنجاري سهنجاري، سينگاري، نوان ڪپڙا پائي، عطر لڳائي اوطاق تي موڪليائون. اوطاق تي الاهي ماڻهو اچي گڏ ٿيا هئا، ۽ هڪ زائفان سهڻن سهڻن ڪپڙن سان، ڳائي ۽ نچي رهي هئي. ماڻهو سِري هن کي جاءِ ڏيندا تي ويا. هوءَ نچندي نچندي، ڪتن تي ويٺل ماڻهن وٽ تي پهتي، جتي ماڻهن پريان ئي هن کي نوٽ ڪيدي تي ڏيکاريا.

"بلي بلي... واهہ سائين واهہ... هاءِ هاءِ... او هيڏي..." جهڙا آواز اچي رهيا هئا. هڪ عجيب شور ۽ هنگامون، سازن ڌڪڙن جي آواز سان ملي، فضا ۾ ڦهلجي رهيو هو.

بابا اڄ مون کي خاص طرح اٿي پنهنجي هنج ۾ وهاريو ۽ هميشه جيان فقط چُمي ڏيئي، واپس نوڪرن کي نہ ڏنائين. ڳچ وقت اهو گوڙ هلندو رهيو. ماڻهن کي گلاس ۾ شربت پري پئي ڏنائون. مون کي بہ شربت پيئڻ لاءِ ڏنائون.

ڪجهہ وقت ڪان پوءِ سڀ اُٿيا، ۽ بابو مون کي هنج تي کڻي، اڳڻ ڏانهن وڌيو مون کي حيرت اها هئي تہ اڄ بابو ڪيئن ايترو وقت مون کي پنهنجي هنج تي ڪنيو تي وَتيو. مون کي هڪ قسم جو عجب ۽ شڪ جاڳڻ لڳو پر منهنجي شڪ جي ڪا نمايان شڪل نہ تي ٺهي. ٻاهر اڱڻ ۾ هڪ وڏي نڪر جي پاٽ اونڌي تي پئي هئي، مون کي بابي آٽي ان تي وهاريو. منهنجي حيرت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏندي ويئي، ۽ ڪنهن چيو. "رئيس، سوني جهرڪي ڏسندين؟... تنهنجي لاءِ ولايت کان آئي آهي...!"

اسان جو ڪمدار جڏهن به شهر ويندو هو، تڏهن منهنجي لاءِ الاهي رانديڪا وٺي ايندو هو. مون سمجهيو شايد اڄ منهنجي لاءِ سوني جهرڪي آندي اٿائون. ۽ منهنجا سمورا شڪ گم ٿي ويا.

گهڙيءَ کان پوءِ هڪڙو ماڻهو- استو خانڻ- منهنجي اڳيان اچي اُپ ڪوڙي ويهي رهيو. هن جي اڳيان هڪ ننڍي پيتي پيل هئي. ماڻهو منهنجي چوڌاري مڙيل هئا. بابو منهنجي پويان ويٺو هو ۽ منهنجي ڳلهن جي چوڌاري هن جي ٻانهن هئي. ان ماڻهوءَ آهستي ڪري، منهنجو اڳٺ کولي. سٽڻ لاٿي، ۽ منهنجي شيءِ کي هٿ لائي ڇهڻ لڳو... ۽ مون کي پنهنجو خواب ياد اچي ويو!

آءُ زور زور سان روئڻ لڳس. بابو مون کي پٽن تي هٿ هڻي ٿپڪڻ لڳو. ان وقت ڪنهن مصريءَ جي ٿالهي منهنجي اڳيان جهلي چيو- "رئيس مصري کاءُ ته سوني جهرڪي ڏسون...!"

مصري منهنجي وات ۾ وڌائون: پر آءُ زور زور سان رئندو رهيس. ان وقت ئي هن ماڻهوءَ ڪجهه اوزار پنهنجي پيتي مان ڪڍيا، جن مان هڪ ڏنگي ڇريءَ جهڙي پاڪي به هن جي هٿن ۾ هئي. ان پاڪيءَ کي ڏسي منهنجو ته ساهه ئي سڪي ويو. مون کي ان ماڻهوءَ ۽ ٻين ڳاهٽ ٿيندڙ ماڻهن جي مٿن تي سڱ چاپندا نظر آيا، ۽ گهڙي کان پوءِ، هن ڪاٺ جي هڪ ڪوڙڪي ۾ منهنجي شيءِ جي اڌ کي ڪٽي ڦاسايو. سور کان آءُ ڇڙيون هڻڻ لڳس. شايد ڀهريون پيرو آءُ "بابا... بابا" ڪري روئڻ لڳس. بابا مون کي ڀراتي پائيندي ڪلي چيو: "پٽ، هاڻ ته سوني جهرڪي ڏسون!"

ان وقت بابا جي مٿي تي به مون کي سڱ ڄمندا نظر آيا.

اوچتو بابا رڙ ڪري چيو: "او هوءَ ڏس سونيءَ جهرڪي اڏامندي ٿي اچي...!"

اعتبار نه هوندي به مون گهڙيءَ لاءِ مٿي نهاريو: ايڏاءَ جو هڪ تير منهنجي دل ۽ ان شيءِ کي ڪپي ويو ۽ مون فوراً هيٺ نهاريو... ڊپ، ۽ سور کان منهنجو ته پاڪو ڦاٽي ويو. مون ڏٺو ته ان پاڪيءَ سان هن منهنجي شيءِ ڪپي ڇڏي هئي!

چوڌاري "رئيس مبارڪون.. لک لک مبارڪون!" جو شور منهنجي اڳيان پويان وڌندو ٿي ويو ۽ منهنجي دل ۾ بابا لاءِ نفرت جي هڪ نئين لهر، وڍيل شيءِ کان ٿيندي، دل ۾ آئي، ۽ اُتي ڄمي پٿر بڻجي ويئي.

مون کي ايئن ئي رڙيون ڪيڪون ڪنديءَ اڳهاڙو ئي اگهاڙو بابو ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ڀيو ماڻهو ٽنگو ٽالي ڪري حويليءَ تي ڪٺي آيا. حويليءَ جي در تي ٻئي امان ۽ ڀيون زالون ڳيچ ڳائي رهيون هيون. مون کي ان وقت روئندي به اهو خيال آيو ته متان امان به ان سازش ۾ شريڪ هجي.

"بسم الله... ائي بسم الله!" چئي مون کي هٿون هٿ کڻي، آٽي هڪ سينگاريل کٽ تي ليٽايائون.

"مبارڪون... ائي مبارڪون، لک لک مبارڪون" جي شور ۾... ٻه ٻانهيون مون کي، سهڻن سهڻن وڄڻن ۽ پکن سان هوا ڪرڻ لڳيون. ۽ امان منهنجو ڪنڌ گوڏي تي رکي ويهي رهي... ۽ آءٌ سڏڪا ڀريندي، اهو سوچي رهيو هوس:"هونئن منهنجي ڪوڙي روئڻ تي سيني جا منهن لهي ٿي ويا، ۽ اڄ منهنجي سچي روئڻ تي هيڪاري وڌا ٿهڪ چوٽا ڏين؟" اهو ويچار ايندي ئي مون کي سيني کان، سڄي دنيا کان نفرت ٿيڻ لڳي!

سوني جهرڪيءَ جي ان واقعي، مون کي هڪ طرح ايذاءَ جي تعليم ۾ بلڪل پڙُ ڪري ڇڏيو. مون کي ايذا ۽ سور جي پوري پوري ڄاڻ پئجي چڪي هئي. البت مون کي ٻاراڻي طرح سان پنهنجي پراڻي ايذائيندڙ ڪردار کان پشيماني ٿيڻ لڳي هئي: هر اُن چيز کان نفرت ٿيڻ لڳي، جا ٻئي کي ايذائڻ جو باعث بڻجي! بابي کان نفرت پنهنجي آخري حد تي اچي چڪي هئي. آءٌ بابا کي ڏسندو هوس ته مون کي روئڻ اچي ويندو هو ۽ دل ڪچي ڪچي ٿيڻ لڳندي هئي. آءٌ ڄڻ ته هن کان "الرجڪ" (Allergic) ٿي ويو هوس. آءٌ هر ممڪن ڪوشش ڪري، بابا جي سامهون نه ويندو هوس. هن جي حويليءَ ۾ اچڻ وقت، آءٌ امان وٽ پڇي ويندو هوس.

هڪ رات، جڏهن بابو اوچتو گوڏ ٻڌي امان جي ڪمري ۾ داخل ٿيو ته آءٌ اڃا جاڳيس پئي، پر منهنجون اکيون بند هيون. ڪڙڪي تي اکيون کولي، بابا کي ڏٺم ته وٺي ڪيڪون ڪرڻ شروع ڪيم.

امان سمجهيو ته مون ڪو خواب لڌو هو سو مون کي ڪٺي پرچائڻ لڳي: "بابلا، ڀيو ڪير ڪونهي- پڻهين آهي، هي ڏس ڪٺي!"

پر منهنجون ڪيڪون هيڪاري تيز ٿينديون ويون. بابا ڇپن ۾ پڙ پڙ ڪندو ٻاهر هليو ويو. مون محسوس ڪيو ته بابا، امان جي سامهون ڪنهن کي به مارڻ يا گارين ڏيڻ کان ڪيٻائيندو هو. ان وقت، ان جو مون اهو سبب سمجهيو هو ته شايد بابو امان کان ڊڄي ٿو پر ان جو اصلي سبب مون کي گهڻا سال پوءِ معلوم ٿيو جڏهن آءٌ چار درجا ڳوٺ ۾ پڙهي، اڳتي پڙهڻ لاءِ شهر آيس.

4

جڏهن آءُ شهر پهتس تہ منهنجي لاءِ هيءَ دنيا ئي عجيب هئي. هتان جا ماڻهو مختلف هئا، هتان جون جايون مختلف هيون، هتان جو شور ۽ هُل مختلف هو. اسان جي بگي جڏهن بنگلي تي پهتي تہ هڪ رعبدار قسم جو ماڻهو اندران نڪري آيو. هي ڪير شخص هو؟ اها هورا ڪورا لڳي ويم. مامون ڇا ٿيندو آهي؟ ڇا هي بہ بابا جي قسم جهڙو ماڻهو تہ ڪو نہ هو؟ حويليءَ تي هن جو نالو ڇو نہ ٻڌبو هو. البت امان هڪ ڀيرو ڪلي چيو هو تہ "هي سياڳو بہ مامس تي ويو آهي!"

مامون آخر ڪهڙي بلا ٿيندي آهي۔ ان بابت مون کي ڪا ڄاڻ نہ هئي. جڏهن مامي تي منهنجي نظر پئي تہ منهنجي دل ان ماڻهوءَ کي هڪدم پسند ڪري ورتو ڇاڪاڻ تہ بابا کان هي هر ڳالهہ ۾ مختلف هو. سٿڻ جي بدران هن کي هڪ قسم جو ٿلهو پاجامو پيل هو ۽ ان ۾ هڪ پٽو ٻڌل هو. قميص ٻاهر لڙڪڻ بجاءِ، اندر پيل هئي. پير ۾ زريءَ ۽ چانديءَ جي جتيءَ بدران، هلڪو سليپر پيل هوس. پٽڪي بدران هن جو مٿو بنهہ اگهاڙو هو ۽ هن جا وار بہ هڪ جدا نموني تي ٺهيل ۽ ڦٽي ڏنل هئا. ٿلهن شهپرن جي برعڪس هن کي مٿئين چپ تي هڪ بہ وار نہ هو. هن کي تہ ڏاڙهي بہ نہ هئي، فقط سنڌس ڳاڙهہ تي مائل ڳلن تي هڪ ڪارسري حد تي نظر آئي. سڀ کان وڌيڪ هن جون اکيون مون کي ڏاڍيون پياريون لڳيون، شايد ان ڪري جو انهن ۾ منهنجي لاءِ محبت هئي. هن جي ان قداور جسم ۾ مون کي هڪ نواڻ، هڪ سُترائيءَ جو احساس ٿيو. ان احساس کي ان ننڍي عمر ۾ آءُ ڪو بہ نالو ڏيئي نہ سگهيو هوس.

بگيءَ مان نوڪر جي بدران، مون کي مامي لاٿو ۽ مون کي پنهنجي پاڪر ۾ آٽي، اهڙيءَ طرح ڳراٽي پاتائين، جو منهنجي دل ڏانهس ڇڻ تہ شڪر گذاريءَ جي احساس ۾ زور سان دڪ دڪ ڪرڻ لڳي. هن شرارت ڀري مرڪ سان چيو: "سو تون آهين اسان جو ننڍو رئيس۔ انور خان!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون کي ڄڻ تہ پنهنجي ان ناليءِ پڌڻ سان لڄ اچي ويئي. ايتري ٿوري دير ۾ آءٌ هن شخص کان لڄ ۽ حجاب بہ محسوس ڪرڻ لڳو هوس. هو مون کي آڱر کان جهلي، اندر وٺي آيو. اندر هڪ مائي، پلنگ تي ويٺي هئي. اهو ڪمرو ڏسي آءٌ اچرج، حيرت ۽ تجسس مان هيڏانهن هوڏانهن نهاري شڪي ٿيڻ لڳس. اسان جي سموري حويليءَ ۾ اهڙو سامان نہ هو سواءِ ڳاڙهي جهوليءَ جي! ڀتين تي چٽن ئي پاسن کان تصويرون ٽنگيل هيون- ڪن ۾ ماڻهو هئا، تہ ڪن ۾ ڪنهن ڀيلي جو نظارو هو ڪنهن ۾ دريا جي تصوير هئي ۽ مهاڻا مڇي ماري رهيا هئا. هيٺ فرش تي هڪ نرم نرم گلم وڇايل هو جنهن تي ڳاڙها نيرا چٽ چٽيل هئا. پلنگ تي جيڪا مائي ويٺل هئي، ان کي سوسيءَ جي سٿڻ بدران اچي سٿڻ پيل هئي، ۽ گج بدران هلڪي گلابي رنگ جو ريشمي چولو پيل هو. هوءَ مون کي ۽ ماما کي ڏسي اٿي بيهي رهي. سندس چپن تي مرڪ اچي ويئي هئي. مامي چيو: "زهره، هي آهي اسان جو ننڍڙو رئيس انور خان... ۽ هي آهي تنهنجي مامي زهره!"

ماميءَ جي منهن تي جيڪا مرڪ هئي، ان بہ منهنجي دل ڪسي ورتي. اها مرڪ مون اڳي ڪڏهن نہ ڏٺي هئي- خود امان جي مرڪ بہ ان مرڪ کان مختلف هئي. هن يڪدم مون کي ٻانهن ۾ وٺندي، نرڙ تي چمي ڏني. ان چميءَ جي ڳوراڻ ياد پوڻ تي آءٌ اڄ بہ روئڻ جهڙو ٿي ويندو آهيان. ڪيتري نہ محبت هئي مون کي هنن سان! ان رات مون کي سڄي رات ننڊ نہ آئي. سڄي رات سٺا سٺا خواب ڏسندي، سٺيون سٺيون ڳالهيون سوچيندي گذري ويئي...

صبح جو منهنجي ٻانهي، مون کي وهنجاري سهنجاري، نئين سٿڻ قميص پائي، مامي وٽ ڪٺي آئي. ڪجهہ وقت تہ مامون مون کي گهوري تڪي ڏسندو رهيو. هن جي ان معائني جي انداز کان ئي آءٌ لڄي لڄي پئي ٿيس. مون کي پاڻ سان نرم ڪوچ تي وهاري، ٻانهيءَ کي چيائين. "مائي تون وڃ. آءٌ ننڍي رئيس سان ڪا ڪچهري ڪري وٺان!" ٻانهي هلي ويئي. هن جنهن انداز سان اها ڳالهہ ڪئي، ان مان مون کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن مون کي پنهنجي برابر وڏو ٿي پاتو. پاڻ ۾ ڪچهري تہ وڏا ڪندا آهن نہ. مون سوچيو. هڪ قسم جو گهمنڊ منهنجي سيني ۾ سمائجي ويو.

مامي منهنجا ٻئي هٿ پنهنجي هٿ ۾ وٺي، اهڙي طرح ڳالهائڻ شروع ڪيو جنهن ۾ محبت بہ هئي تہ پنهنجائپ بہ.

"انو پهرين تہ ٻڌاءِ تہ تو کي منهنجو گهر وڻيو يا نہ؟"

مون رڳو ڪنڌ ڌوڻي ها ڪئي.

"ابا ائين تہ پنهنجي دوستي ڪانہ ٽهندي، جو آءُ ڳالهائيندو رهان، تون رڳو ڪنڌ هيٺ مٿي ڪندو رهين. ڀلا پنهنجي مامي پسند آيئہ؟"

آءُ لڄ کان ڳاڙهو ٿيندو ويس. ڳالهائي وري بہ نہ سگهيس ان ڪري ڪنڌ لوڏي هاڪار ڪيم. آءُ جڻ تہ پنهنجي پاڻ ۾ گهڙندو ٿي ويس.

"هون، وات ۾ ڪو ڪتمنو لڪايو اٿئي، ايئن نہ؟ تڏهن نہ ٿو ڪولين مٿان چوري پڪڙجي پوئي؟"

مون کان کل نڪري وئي ۽ ڪنڌ ڌوڻي، نڙيءَ ۾ ٿي چيم: "اون هون."

"ڀلا هاڻ ٻڌاءِ، تون هت اسان وٽ رهندين، يا ڳوٺ واپس ويندين؟

ڳوٺ ۽ بابي جي تصور کان ئي مونکي ڌڪڙي وٺي ويئي. مون اتاولو ٿي چيو: "هتي!" منهنجي آواز ۾ اتاولائي بہ هئي ۽ منٿ بہ!

"تہ پوءِ ير ايئن چؤنہ هاڻ پهرينءَ تہ پاڻ هيئن ڪنداسون، جو هنن ٻانهين ۽ نوڪرن کي ٿا ڳوٺ روانو ڪريون. مٿان توکي لڪائي واپس وٺي وڃن!"

مون کي اها ڳالهہ ٻڌي دل ئي دل ۾ ڏاڍي خوشي ٿيڻ لڳي، ۽ اهو بہ انومان ٿيو تہ شايد بابي مون کي واپس گهرائڻ لاءِ ئي اهي ٻانهيون ۽ نوڪر گڏ موڪليا هئا. مون وري بہ اتاولو ٿي چيو: "ها، ماما!"

منهنجي اُن جواب تي، ماما کلي ڏنو. پوءِ وري چيائين: "ٻي ڳالهہ ٿا هيءَ ڪريون، جو تو کي ڪپڙا ٿا مون جهڙا سبائي ڏيون، جئن پنهنجي ياري پڪي ٿئي!"

مون کي ياري دوستيءَ جي ڪا بہ ڄاڻ نہ هئي: ڳوٺ جي اسڪول جي ساٿين سان سنگت تہ هئي، پر مون کي هرو ڀرو بہ اهو لفظ سٺو لڳو. مامي جهڙو ٿيڻ تہ يقيناً سٺو هوندو مون سوچيو.

پوءِ ٿورن ڏينهن ۾ ئي، منهنجو حليو بدلجي ويو. منهنجون هيرون ۽ عادتون بدلجي ويون. نوڪرن جي ٻڌيءَ تي چڙهي گهمڻ بدران آءُ پنهنجي سِر، لان ۾ ٻوڙون پائيندو رهندو هوس. مامو بہ مون سان ڪڏهن ڪڏهن ٻوڙون پائيندو ۽ رانديون ڪندو هو.

بنگلي جي ير واري ٻئي بنگلي جا ٻہ ٻار مون سان گڏ پڙهندا هئا، ۽ آءُ جلد ئي هنن سان ٺهي ويس. مامي مون کي هڪ پيرو اوڏانهن پاڻ سان وٺي ويئي. اسين ٽئي هنن جي لان ۾ ڪيڏڻ لڳاسين، ۽ ان کان پوءِ هو بہ ڪڏهن ڪڏهن اسان وٽ ڪيڏڻ ايندا هئا، ۽ ايئن ست سال گذري ويا. انهن ستن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سالن ۾ مامي جن مون کي جيڪا تربيت ۽ محبت ڏني، ان منهنجي ننڍي هوندي جي سيني زخمن کي ميٽي ڇڏيو. آءٌ هنن جي دنيا هوس، ۽ هو منهنجي. هنن مون کي اهڙي تعليم ڏياري، جيڪا شايد ڪو پيءُ به پنهنجي ٻارن کي اڄ نه ٿو ڏياري. سڀ کان وڏي ڳالهه جا منهنجي زندگيءَ ۾ آئي سا هئي ڪتابن جي سنگت. مامي جو هڪ خاص ڪمرو ڪتابن سان ٽٻا ٽٻ ڀريل هو. ان ڪمري جي دَرَ سان به منهنجو عشق هو. البت هڪ عجيب ڳالهه هوندي هئي مامي ۾: ڪي ڪَٻٽ ڪتابن جا اهڙا هوندا هئا، جن جي مون کي منع ڪئي ويندي هئي، ۽ مامون کلي چوندو هو ته "اڃا ٻه سال ترس، پوءِ ان ڪٻٽ جي چاٻي به تو کي ملندي!"

آءٌ ان خزاني جا چاٻيءَ لاءِ ٻه سال ترسڻ کي ڇڄڻ ته هڪ سزا سمجهندو هوس، پر منهنجي مجال نه ٿيندي هئي، جو آءٌ انهن کي کوليان. جيتوڻيڪ منهنجون نظرون حسرت منجهان انهن کي ڏسڻ لڳنديون هيون. مون ۾ جڏهن اهو احساس پيدا ٿيندو هو ته جيڪڏهن آءٌ شهر نه اچان ها، ۽ ڳوٺ ئي رهان ها ته منهنجي زندگي ڪيتري نه مختلف هجي ها. تڏهن شڪر گذاريءَ جي بار کان منهنجون اکيون پرجي ايندييون هيون.

انهن اکين پرجڻ تان ياد آيو ته انهن ستن سالن ۾ شايد آءٌ ٻه ڀيرا رنو هوس. پهريون ڀيرو ته شهر اچڻ کان ٿورو ئي عرصو پوءِ ٿيو هو. شايد ڇهه اٺ مهينا ئي گذريا هئا، جڏهن ڳوٺان هڪ نوڪر منهنجي ڳوٺ نيڻ لاءِ چٺي کڻي آيو. مامون پهرين ته چٺي پڙهي چپ ٿي ويو ۽ گهري سوچ ۾ پئجي ويو. پوءِ مون کي چيائين ته "تيار ٿي وڃ، انو. رئيس وڏي تو کي گهرايو آهي!"

مون ايئن محسوس ڪيو ڄڻ ته هنن جي انهن لفظن ۾ هڪ ٿوڪ لڪل هئي. بابي جو نالو ٻڌڻ سان ئي مون کي ڏڪڻي وٺي ويئي. شايد مون کي ورڃي شهر نه ڇڏين. آءٌ گهڙيءَ لاءِ اتي ئي ويٺو رهيس. پوءِ مون کي روئڻ اچي ويو ۽ سڏڪا ڀريندي چيم "آءٌ ڳوٺ نه ويندس، ماما، آءٌ ڳوٺ نه ويندس!"

منهنجي آواز ۾ ڪا اهڙي رقت هئي، جو ماما، مون کي ڀاڪر پائيندي چيو "پر تون روئين ڇو ٿو انو؟ جيڪڏهن نه ٿو وڃڻ چاهين ته آءٌ ٻاڻهي چٺي لکي ٿو موڪليان!"

شڪر گذاريءَ کان مون مامي کي هڪ وڏي ڀاڪي پاتي هئي. ان ڳالهه کي سال کن گذري ويو ته وري به هڪ چٺي آئي ۽ مامي مون کي سمجهايو بلڪ هڪ قسم جو دٻ وڌو ته جيڪڏهن آءٌ ڳوٺ نه ويس ته مون

کي بابو زوريءَ وٺي ويندو ۽ وري مون کي شهر ڪڏهن به نه موڪليندو. ڊني ڊپ کان، لاچار آءٌ ڳوٺ گهمڻ ويس. حويليءَ جي گندگي، ٻانهين ۽ نوڪرن جا ميرا ڦاٽل ڪپڙا ڏسي، منهنجي دل ڪچي ڪچي ٿيڻ لڳي.

مون کي فقط امان سان ملي خوشي ٿي. هوءَ به مون کي ڏسي جڻ ٽڙي پئي. ڪيترو وقت ته مون کي پنهنجي سامهون ويهاري ڏسندي رهي ۽ پوءِ ڪٺي ٿي مون کي ڀاڪر وڌائين. گهڙيءَ کان پوءِ مون کي هڪ ٻانهي بابا وٽ ڪٺي هلڻ لاءِ آئي. پر مون ڊڊيءَ تي چڙهڻ کان صاف انڪار ڪري، ڇڏيو. مون اصرار ڪيو ته آءٌ هاڻ وڏو ٿي ويو آهيان ۽ آءٌ پاڻ ويندس، پر امان مون سان گڏجي هلي، نه ته آءٌ نه ويندس. منهنجي آواز ۾ ڪا اهڙي ڳالهه هئي، جو ڪجهه وقت ته امان مون کي گهوريندي رهي. پوءِ مون کي آڱر کان وٺي بابي جي ڪمري ڏانهن هلي.

الائجي ڇو امان کي لڄ ۽ حجاب ٿي رهيو هو. سندس ڪنڌ ڪنڌ منهن ڳاڙهو ٿيندو ٿي ويو. ڪمري ۾ گهڙڻ سان ڪجهه وقت آءٌ ۽ بابا هڪ ٻئي کي عجيب ڌارين اوپرين نظرن سان ڏسندا رهياسون، ۽ پوءِ مون ماما جو سيکاريل سلام ڪيو. بابا حيرت مان مون کي تڪيندو رهيو. شايد پدري محبت موٽي آئي، ۽ هن اڳتي وڌي مون کي پنهنجي هنج ۾ کڻڻ جي ڪوشش ڪئي. مون کي ڪجهه بدن ۾ اهڙي هبڪ ۽ جهجهڪ ٿي، جو آءٌ ٿورو هٽي سڪوڙجي ويس، جڻ ته مون کي ڪو ڇيپ ٿي لڳو! اها گهڙي اٽل هئي: ان گهڙيءَ جو صدمو بابا به محسوس ڪيو. هن کي شايد پهريون ڀيرو احساس ٿيو ته سندس پنهنجو اولاد سندس ڀاڪر ۾ وڃڻ کان ڪيٻائي رهيو هو. پر ان خيال کي هٽائيندي، هن مون کي ڀاڪر پائي چميون ڏيڻ شروع ڪيون. منهنجي بدن ۾ اها گهومات، اهو ڪيٻاءُ وڌيڪ سخت ٿي ويو ۽ مون کي ايئن محسوس ٿيو جڻ ته بابا کي سڱ جمندا ٿي نظر آيا. بابا منهنجي حالت کي محسوس ڪري، مون کي ڇڏي ڏنو ۽ آءٌ ڊوڙ پائي ڪمري کان نڪري ويس، ۽ ٻئي ڏينهن ئي شهر موٽي آيس.

ان ڪان پوءِ هر سال آءُ ڪجهه ڏينهن لاءِ ڳوٺ ويندو هوس. گهڻو ڪري يا امان وٽ هوندو هوس يا حويليءَ کان ٻاهر. گهوڙي تي چڙهي باغن ۽ ٻنين جا سير ڪندو رهندو هوس. هڪڙي پيري آءُ شايد مئٽرڪ ۾ هوس، جڏهن مون پهريون پيرو بابي جي واتان مامي جو ذڪر ٻڌو. ان ذڪر ۾ توڪ هئي، بلڪ سڌي سنئين دشمني هئي! آءُ حويليءَ ۾ داخل ٿي، امان جي ڪمري ڏانهن وڃي رهيو هوس، ته بابا جا هي لفظ منهنجي ڪنن تي پيا: "اجا به تو کي اعتبار ڪين ايندو. ان دهرئي سان رهي، منهنجو پٽ به دهريو نه ٿيندو ته ٻيو ڇا ٿيندو. ڏسينس پئي افعال... مون سان ته ڪو اهڙو وير اٿس، جو مون سان ڳالهائڻ جو به روادار ڪونهي... ڪالهه وڏيري عثمان تي ڳالهه ڪئي ته ڇوڪرو پيو ڪرستانن جي اسڪول ۾ پڙهي... پڪ سان ڪرستان ٿيندو... وڏيري، تون ڪا اک پٽ... تنهنجو ڀاءُ آهي... منهنجو ڪجهه نه وڃي، پر آخر به ته منهنجو اولاد آهي... مون کي ارڙهن آنا پڪ آهي ته انوءَ کي مون بابت پڙڪائڻ ۾ سڄو ڪارنامو مامس جو آهي... ڇڻ ته اسين سڄاڻونس ڪو نه ٿا... هاڻ مون کان به ماٺ ڪا نه ٿي ٿئي... ڳوٺ راڄ کي منهن به مون کي ڏيڻو آهي...!"

اهي لفظ منهنجي ڪنن ۾ ٿهڪندڙ ڪڙو تيل اوتي رهيا هئا. ان وقت مون کي اها سمجهه نه پئجي سگهي ته انهن لفظن تي مون کي چڙ پيدا ٿي، يا افسوس. مون صرف ايترو محسوس ڪيو ته بابي لاءِ منهنجي نفرت پڙڪو کائي جاڳي پئي... ۽ ٻئي ڏينهن، ڪنهن کي به ٻڌائڻ بنان شهر موٽي آيس...

پر شهر، ۽ بنگلي جي پرسڪون ماحول ۾ پهچي به اهي لفظ منهنجي ذهن کي ڪائيندا رهيا. ماما... بابا جي ڪهڙي ٻلي ماري هئي، جو هن لاءِ ايئن ٿي ڳالهايائين. ۽ دهريو ٿيڻ ڇا کي ٿو چئجي. يقيناً دهريو ٿيڻ ڪا سٺي ڳالهه هوندي، ڇاڪاڻ ته ماما تي ته اهو الزام هو. ماما ڪا به بڇڙي يا اڻ وڻندڙ ڳالهه نه ڪندو. دهريو ٿيڻ اڃان ئي وڌيڪ سٺو هوندو ڇاڪاڻ ته بابا کي اها ڳالهه ڪو نه ٿي وڻي. ڳوٺ راڄ سان پير پرڻ ۾ ماما جي ڳالهه ڪهڙي اهميت

تي رکي؟ ۽ اتي مون کي ياد آيو ته ماما ڪڏهن به ڳوٺ نه ايندو هو. ڇو؟ هن کو ڏوهه ڪيو هو؟ ضرور ڪو گناهه ڪيو هونداءِين تڏهن ته ... پر ماما گناهه ۽ ڏوهه ڪري سگهي ٿو ان ميڄڻ لاءِ آءٌ تيار نه هوس. منهنجو "آئيڊيل" ته ڪڏهن به ڪو ڏوهه گناهه نه ٿو ڪري سگهي. اهو خيال اچڻ سان ئي مون کي جهڙ آٿت اچي ويو. ان جي باوجود اهي خيال منهنجي خوشي، منهنجو سڪون لٽيندا رهيا! مامي منهنجي اها حالت به چار ڏينهن ڏٺي، پر ٻڌاتي واٽي هن مون کان ان طوفان بابت ڪجهه نه پڇيو. آءٌ سوچيندو رهيس. هڪ آرزو منهنجي من اندر بار بار ٿي اڀري ته هو مون کان پڇي ته "پٽ، تون ڏکويل ڇو آهين؟"

آخر مون کان ٿي رهيو نه ٿيو. شام جو آءٌ راند ڪيڏي موٽيس ته رئڪيٽ ۽ راند جي ڪپڙن سان ئي، سندس پڙهڻ واري ڪمري ۾ گهڙي ويس. ڪنهن ڪتاب پڙهڻ ۾ هو ايترو مشغول هو جو منهنجو اچڻ به محسوس نه ڪيائين. آءٌ سندس سامهون ڪرسيءَ تي ويهي رهيس، ڪرسيءَ تي ويهڻ سان مون ٿورو هلڪو کنگهيو ته هن مون ڏي نهاريو. چشمو لاهيندي چيائين. "تون ڪيڏي مهل آئين؟ گهڻا سيٽ ڪيڏيوَ؟"

"ٻه سيٽ ڪيڏياسون، پر هوا سخت پئي لڳي سو مزو نه آيو. سگهو موٽي آيس!"

"پوءِ وڃي تڙ ڪر ته ٻاهر هلئون. مامي به تيار هوندي!"

مون ڪجهه هٻڪندي چيو- "ماما، هڪ ڳالهه پڇانوَ! جي اجازت ڏيو."

هن جي چپن تي هلڪي مرڪ مرڪي آئي. "جيڪا تون گذريل ڇئن پنجن ڏينهن کان پڇڻ جو ارادو ڪري رهيو هئين، ايئن نه؟"

"ها... ۽ اهي چار ئي پنج ئي ڏينهن آءٌ جهڙ اوڙاهه ۾ سڙندو رهيو آهيان..."

"ڇئه ڪهڙي ڳالهه آهي؟"

"ماما، دهريو ڇا ٿيندو آهي؟"

ماما کلي ڏنو "اوهو ڇئبو ته ڳوٺان تون هڪ نئون لفظ ٻڌي آيو آهين، ۽ سو به مون بابت ڪنهن اهو لفظ چيو هوندو. ائين نه؟"

مون ڪو جواب نه ڏنو.

"پٽ، مون کي ڳوٺ ۾ سڀ دهريو ڪافر ۽ الائي ڇا ڇا سڏيندا آهن. هيستائين، تنهنجي عمر جي ڪري مون توکي ان بابت ڪجهه به نه ٻڌايو هو. پر ياڻيان ٿو ته هاڻ تون ان حد تائين پهتو آهين، جتي توکان ڪجهه لڪائڻ بي ايماني ٿيندي، جيتوڻيڪ ڪي ڳالهيون اڃا به شايد تنهنجي سمجهه ۾ نه

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچن. پر جيتري قدر تي سگهيس آءُ تو کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندس.
في الحال تون وڃي ڪپڙا بدلائي اچ تہ ٻاهر هلون! آءُ اهو سڀ ڪجهہ تو کي تنهنجي ماميءَ جي سامهون ٻڌائڻ تو گهران!"

ڪپڙا بدلائي، آءُ هيٺ پهتس تہ ماما ۽ مامي منهنجي انتظار ۾ هئا. مون کي ڏسڻ تي بجاءِ ٻاهر هلڻ جي هو ڊرائينگ روم طرف وڌيا. ۽ ماما چيو..."اڄ ٻاهر مٽي پئي وسي، زهره چوي ٿي تہ اڄ گهر ۾ ئي رهون تہ بهتر. اڄ گهر ئي ويهي ٿا ڪچهري ڪريون!"

آءُ ۽ مامي صوفي تي ٿي ويٺاسين. ۽ ماما هڪ اڌ- آرام ڪرسيءَ تي اسان جي سامهون ويهي رهيو. ڪجهہ وقت هو مون کي نظر انداز ڪري ماميءَ جي منهن ۾ نهاريندو رهيو. انهن نگاهن ۾ ڪيتري نہ بي پناهہ محبت هئي، ڪيترو نہ سنيهہ هو انهن اکين ۾! مون کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ تہ هو ٻئي منهنجي وجود کي وساري ويٺا هئا: ڄڻ تہ هو پاڻ ڪو عهد ڪو انجام تازو ڪري رهيا هئا: مون کي اهو بہ محسوس ٿيو تہ هنن جي اکين ۾ ڪي اڻ لکا لڙڪ پرجڻ لڳا هئا. منهنجي دل بہ ميڻ ٿيڻ لڳي هئي، ۽ مون سوچيو اجوڪو سوال پڇي، شايد مون هنن کي ڏکوئي وڌو آهي، جيڪي مون کي پنهنجي جان کان عزيز آهن. اسان ٽنهي جي اها خاموشي، هڪ مقدس خاموشي هئي، جنهن ۾ پنهنجائپ جي تقديس هئي.

گهڙيءَ کان پوءِ ماما پنهنجي منهن تي مرڪ آڻيندي چيو: "زهره، انوءَ اڄ هڪ عجيب سوال پڇيو آهي تہ "دهريو ڇا ٿيندو آهي، ۽ ڇا آءُ دهريو آهيان"؟ شايد ڪوٺان اهو سوال ٻڌي آيو آهي. جيئن تہ ان لفظ سان تنهنجي زندگي بہ ايتري ئي وابستہ آهي جيتري منهنجي، ان ڪري سوچيم تہ آءُ ڪي ڳالهيون هن کي تنهنجي سامهون ٻڌايان. پر جي تون اجازت ڏين تہ!"

"اوهين تہ اهڙا گنڀير ٿي ويا آهيو جو مرڳو ٿا منهنجي منڙي انوءَ جو بہ مود خراب ڪريو ۽ مون کي اوهان جي گنڀيرتا سمجهہ ۾ بہ ڪا نہ ٿي اچي: ڄڻ تہ هن کي اهي ڳالهيون جيڪي اسان جي حياتيءَ بابت آهن، ٻڌائيندي اوهين پاڻ کي ڏوهي پيا سمجهو.جو مون کان اجازت ٿا گهرو! ڏٺيءَ لڳہ هن کي منجهائي نہ وجهجو. باقي رهي منهنجي ڳالهہ سو آءُ پانيان ٿي تہ منهنجي ذهن ۾ اها طاقت ڪانهي، جو آءُ اهي ڳالهيون ٻڌان. ان ڪري آءُ اوهان کي ڇڏي وڃي ٿي ڪافي يا چانهہ موڪليانو- اوهين ڀلي ڪري ڳالهيون ڪريو ۽ ڪافي پيو."

ايئن چئي زهره مامي، مون کي ڳل تي هلڪي ٿڦڪي هڻندي اٿي ويئي. ماموءَ جڻ تہ شڪر گذار نظرن سان هن ڏانهن ڏسڻ لڳو.

جڏهن مامي هلي ويئي، تڏهن مامو ٿورو رڙهي آيو ۽ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ وٺي چيائين:"زهره سچ ٿي چوي تہ آءٌ جڻ پاڻ کي ڏوهي پيو سمجهان! پٽ، اسان جي حياتي ئي اهڙي گذري آهي، جو ڪڏهن ڪڏهن مون کي اهو شڪ پوڻ لڳندو آهي تہ پنهنجي سر زندگي گذارڻ ۾ آءٌ ڪو ڏوهہ تہ ڪو نہ ڪري رهيو آهيان؟" هن هڪ ٿڌو ساهہ پري جڻ تہ ڪن خيالن کي هٽائڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي.

"پر بهتر آهي تہ پهرين آءٌ تو کي لفظ "دهريو" سمجهايان. اهو لفظ "دهر" معنيٰ دنيا مان نڪتو آهي، ۽ معنيٰ اها اٿس تہ اهو شخص جيڪو هن دنيا بابت سوچي، يا هن دنيا جو ٿي رهي. جيتوڻيڪ هاڻ ان لفظ جي معنيٰ اها نہ رهي آهي، ۽ ان جي معنيٰ اها ڪڍي وڃي ٿي تہ اهو شخص، جو الله جي وجود ۾ اعتقاد نہ رکندو هجي، پر اها معنيٰ بہ مخصوص نہ آهي. ڪو شخص ڀلي الله جي وجود ۾ اعتقاد بہ رکندو هجي، پر هن سماج ۽ سوسائٽيءَ جي هڪ حصي، مسلمانن جي اڳواڻن، پيرن، ملن، مولوين ۽ وڏيرن جي قائم ڪيل ڪن اصولن جي انحراف ڪندڙ کي بہ "دهريو" ٿا سڏين! مون کي دهريو ان ڪري ٿا سڏين، جو مون بہ هنن جي هڪ روايت جو انحراف ڪيو هو. ان انحراف بابت بہ آءٌ تو کي تفصيل سان ٻڌائيندس!"

ماما جي اکين ۾ ڪئين رنگ هڪ ئي وقت، مينهوڳيءَ جي بادلن وانگر، ايندا، ويندا، ايندا رهيا. پر اجا انهن ۾ آگمجي اچڻ جو انديشو ايترو ڀرپور نہ هو. هن انهن رنگن کي ميسارڻ نہ ٿي گهريو. هن هڪ اونهو ساهہ کڻي پنهنجي ڳالهہ جاري رکي.

"تو پڙهيو هوندو تہ دنيا ۾ ڪيترائي مذهب آهن ـ هندو ڌرم، عيسائيت، يهوديت، مجوسيت، اسلام، ٻڌ ڌرم وغيره. هر مذهب جا پنهنجا پنهنجا ڪي مقرر ڪيل اصول آهن ـ پنهنجا ڪي عقيدا آهن. اهي مذهب ڪيئن پيدا ٿيا، ان لاءِ تو کي اهي ڪتاب پڙهڻا پوندا، جيڪي تاليءَ چڙهيل ڪٻٽ ۾ بند آهن. پر آءٌ تو کي صرف ايترو مختصر ٻڌائي ٿو ڇڏيان تہ اهي ڌرم ۽ مذهب انساني تاريخ جو اهم ترين حصو آهن. جڏهن انسان هن دنيا ۾ اڪيلو اڪيلو اگهاڙو بي زبان، جانورن مثل رهندو هو تڏهن فطرت جي ڪيترين قوتن سان مقابلو ڪرڻو پوندو هوس. هن جي سڀ کان اهم ترين حس هئي "پنهنجو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بچاءُ"، "پنهنجي حفاظت". شايد هن جي ان حس جو پهريون مظهر جهنگلي جانورن سان وڙهڻ ۾ هو ڇاڪاڻ ته جڏهن هن کي بک لڳندي هئي، تڏهن يا ته هن کي وڻن مان ميوو پٽي کائڻو پوندو هو يا وري ٻئي ڪنهن جانور کي ماري، شڪار ڪري کائڻو پوندو هو. پر ان ساڳي کاڌ جي شيءِ لاءِ ٻيا جانور به موجود هئا. وڏا وڏا باندر ۽ گوريلا، يا وڏا وڏا پکي، يا ٻيا ڪي جانور به انهن ساڳين شين ۾ اکيون وجهيو ويٺا هوندا هئا. ان مقابلي ۾ ڪڏهن هو ڪامياب ٿيندو هو ته ڪڏهن ٻيا جانور هن کي چيرڻ ڦاڙڻ ۾ ڪامياب ٿي ويندا هئا. پر هن وٽ انهن جانورن جي مقابلي ۾ هڪ هٿيار وڌيڪ تيز هو ۽ اهو هو سندس دماغ ۽ ذهن. هن ان هٿيار کي ڪم آڻي، پٿر مان اهڙا اوزار ٺاهڻ شروع ڪيا، جيڪي هو دشمن کي مارڻ لاءِ استعمال ڪري ٿي سگهيو. اها عقل جي ڪيڏ هن جي بهترين ساٿي هئي، بهترين دشمن پڻ! بهترين دوست تڏهن ٿي ثابت ٿي، جڏهن ان کي ٻين ساهوارن ۽ جهنگلي جانورن جي خلاف استعمال ڪندو هو ۽ بدترين دشمن تڏهن جڏهن هن کي اها پنهنجي پاڻ جهڙن انسانن خلاف استعمال ڪرڻي پوندي هئي. مختلف انسانن ۾، مختلف ماحول ۽ ضرورتن جي ڪري، عقل جي ڪيڏ به گهٽي يا ٿوري استعمال ڪرڻي پوندي هئي. جهڙي طرح مختلف هنڌن جي آب هوا ۽ کاڌي جي ڪري، مختلف انسانن ۽ قبيلن جي جسماني بناوت ۾ سگهه مختلف هوندي آهي. اهڙيءَ طرح مختلف ماحول ۽ استعمال جي گهٽائي يا ٿورائيءَ جي تجربي ڪري، انسانن جي ذهني قوت به مختلف ٿيڻ لڳي. جهڙيءَ طرح ڪسرت ڪرڻ سان انساني جسم به مضبوط ٿيڻ ٿو لڳي، تهڙيءَ طرح ذهني ڪسرت به ذهن کي مضبوط ۽ طاقتور ڪرڻ ٿي لڳي. ان ڪري مختلف ماحول جي ڪري، ضرورت جي بنياد تي، ڪن انسانن ذهني قوت کي گهڻو ٿي استعمال ڪيو ته ڪن گهٽ. ۽ پوءِ ان ساڳئي کاڌي خوراڪ کي حاصل ڪرڻ لاءِ، انسان انسان سان به مقابلو ڪرڻ لڳو. جسماني مقابلي ۾ ته ڏويدو ٻنهي ڌرين کي زخمن پهچڻ جو انديشو هوندو هو. ان ڪري ان مقابلي ۾ به عقل جي ڪيڏ مان فائدو وٺڻ شروع ڪيائون. ۽ اڪثر جنهن جي ذهني قوت وڌيڪ تيز ۽ تجربو رکندڙ هئي، اهو ئي ڪامياب ٿيندو هو!"

مامي سگريٽ دکائي، مون ڏانهن نهاريو. جڏهن پڪ ٿيس ته منهنجو ڌيان رڳو هن جي لفظن ۾ هو تڏهن هن ڳالهه کي اڳيان وڌايو.

"ان ساڳيءَ عقل جي ڪيڏ هن کي، اهو به محسوس ڪرايو ته پيٽ قوت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هٿ ڪرڻ لاءِ هڪ جي بدران جيڪڏهن ٻه يا ان کان وڌيڪ انسان ڪوشش ڪن ته هو ٻين ساهوارن سان وڌيڪ آسانيءَ سان مقابلو ڪري سگهندا. ان احساس ئي هڪ ڪٽنب کي جنم ڏنو. هوءَ جو ڇالون ٻه پنهنجي منهن پيون کاڌو گڏ ڪنديون هيون، ۽ ڪڏهن ڪڏهن هنن کي تخليق جي احتياج کي پورو ڪرڻ لاءِ مردن سان سنگ قائم ڪرڻو پوندو هو جهڙيءَ طرح ٻين جانورن جون ماديون ڪنديون هيون. انسان ان وقت اهو محسوس ڪيو ته جنهن ڇال سان هن جو سنگ ۽ سنبنڌ قائم ٿئي، ان سان گڏجي کاڌي خوراڪ کي گڏ ڪرڻ لڳي. جڏهن ڇالون پيٽ سان هونديون هيون، تڏهن مرد هنن لاءِ به کاڌو گڏ ڪرڻ نڪري پوندو هو ۽ جڏهن هنن جون ڇالون ٻچا ڪنديون هيون، تڏهن هو گڏجي انهن ٻچن لاءِ کاڌو مهيا ڪرڻ نڪري پوندا هئا. ان ساٿ، ان سنگ ۽ خاص ڪري ٻچن جي فطري محبت، هنن ٻه هڪ ٻئي لاءِ ٻه ڇڪ پيدا ڪئي ۽ ان ڇڪ ۽ ضرورت ئي موجوده ڪٽنب کي جنم ڏنو. هڪ ٻئي سان ساٿ ڏيڻ جي ان نئين ضرورت وري ڪٽنبن کي وڏائي قبيلي جي صورت ڏني."

آءُ چوڻ ته ڪنهن جادوءَ، ڪنهن طلسم جي اثر هيٺ، هن جي خوشرنگ آواز جي اوپارن ۽ لهوارن ۾ گم ٿيندو ٿي ويس. ڪافيءَ جو پيالو پنهنجي چپن تائين آڻي هن ٻه ٿي ڏڪ پريندي چيو- "بور ته ڪو نه ٿو ٿين؟"

"نه ماما. بلڪ جيڪڏهن اوهين اڳتي نه وڌيا ته شايد منهنجي ننڊ حرام ٿي ويندي.."

"ها، سو مون ٿي ڳالهه ڪئي: انسانن جي ان ميڙاڪي، پنهنجون ڪيتريون مشڪلاتون، گڏجي ٿي حل ڪيون. هنن جيڪي ٿي پيدا ڪيو سو ورهائي ورچي ٿي کاڌائون. زنده رهڻ جي ضرورت هنن کي زندگي ورهائي ورچي گذارڻ جي تربيت ڏني ۽ ان ضرورت ئي سماج ۽ معاشري کي جنم ڏنو آهي. انسانن جي ان ميڙاڪي جي گڏيل همت ۽ ڪوشش جي باوجود ڪي ڳالهيون اهڙيون هيون، جن جو مقابلو ڪرڻ جي هنن ۾ طاقت نه هئي ۽ نه انهن جو ڪو سبب هنن کي سمجهه ۾ ٿي آيو. ٿڌ، سج جي تپش، مينهن، واءُ، واچوڙا، طوفان، دريائن جي اٿل، ڪنهن نانگ جو ڏنگ، ڪا بيماري ۽ اهڙيون ٻيون ڪيتريون ڳالهيون هيون، جن کي هو ڪنهن حيلي سان روڪي نه ٿي سگهيا، ۽ انهن جو پيدا ٿيڻ هنن جي سمجهه ۾ نه ٿي آيو. نتيجو اهو نڪتو جو جڏهن اهڙي ڪا آفت هنن تي ايندي هئي ته هو بيوس

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي، هڪ هنڌان ٻئي هنڌ ڀڄڻ لڪڻ لڳا. تڏ تي ساڙين تہ اهڙن هنڌن ڏي تي ڀڳا، جتي سج جي تپش هئي. سج تي تپاين تہ وري ڪنهن ڇانوري ڳولڻ لاءِ تي نڪتا. ڇانوَ ۾ تي پهتا تہ اوچتو ئي اوچتو طوفان تي لڳا يا وٽن کي باهہ وٺيو تي ويئي! اهي سموريون ڳالهيون اڪثر اوچتو ٿيڻ لڳنديون هيون. انهن جي اوچتي اچڻ هنن کي آئيندي لاءِ اونو پيدا ڪري وڌو. ان اوني وڏي ڊپ کي جسم ڏنو. منجهن جن ماڻهن جي ذهني قوت وڌيڪ هئي، انهن انهن آفتن تي سوچڻ شروع بہ ڪيو ۽ هنن محسوس ڪرڻ شروع ڪيو تہ هر آفت جو ڪو نہ ڪو سبب ضرور آهي. گرمي، سج جي ڪري ٿئي ٿي. مينهن، ڪڪرن مان ٿي ڦٿي نڪتو ٻيلن ۾ باهہ وٽن جي گسڻ جي ڪري تي پيدا ٿئي، ڏنگجڻ جو سبب، ڪو نانگ يا ٻيو ڪو جيت هو. البت بيماريءَ جو ڪو سبب هنن کي سمجهہ ۾ نہ تي آيو.

”جڏهن بہ ڪنهن مينهن واءَ جي ڪري قبيلي جا ماڻهو پنهنجو کاڌو گڏ ڪرڻ يا شڪار ڪرڻ لاءِ نٿي نڪري سگهيا تہ گڏيل کاڌو پورو نہ تي پيو. ان حد تي، جن جي ذهني قوت ڪجهہ وڌيڪ تيز هئي، تن عقل جي ڪيڏ ويڙهائي، يا محض جسماني زور تي، ٻين کان کاڌو خوراڪ ڇني ڦري تي کاڌو! جسماني ويڙهہ ۾ وري بہ خود سندن ختم ٿيڻ جو انديشو هو. ان ڪري هنن پنهنجي عقل جي ڪيڏ تي زياده مدار تي رکيو. جڏهن ٻئي ڪنهن قبيلي جا ماڻهو کاڌي پوري نہ پوڻ ڪري، مٿن حملو ڪندا هئا تہ اهڙا ذهين ماڻهو ئي، ڪا ڪيڏ ڪري پنهنجي قبيلي کي موت ۽ تباهيءَ کان بچائيندا هئا، ۽ پاڻ حملي ڪندڙ قبيلي کي ڪنهن طرح ڦاسائي سندن سامان ۽ زالون ۽ ٻار پنهنجي قبيلي جي استعمال ۾ آڻيندا هئا!“

انساني تاريخ تي مون بہ پنهنجي عمر آهر ڪتاب پڙهيا هئا، پر انهن جو هيءُ ادراڪ منهنجي لاءِ بلڪل نئون نڪور هو. ان ڪري، مون پنهنجو ساهہ بہ روڪي ڇڏيو. متان ساهہ کڻڻ جي آواز تي، مامي جي خيالن جو سلسلو ٽٽي پوي، پر ماما منهنجي ان اُتنڊ کان بي خبر هو. هن سلسلي کي ٽوڙڻ بنان چيو.

”ڪنهن طرح ڪي اهڙا اتفاق ٿيا، جو انهن ذهين ماڻهن کي پنهنجو موقعو ملي تي ويو. مثلاً ٽپ جي حالت ۾ اتفاق سان ڪنهن وڻ جي چوڏي ڇپاڙڻ، يا نانگ جي ڏنگ کي، ان هنڌان ڪٽي ان مان رت ڪڍي، ڪنهن وڻ جو پَنُ ٻڌڻ سان، هنن کي موت کان ڇوٽڪارو ملي تي ويو تہ هنن کي ڄاڻ جو هڪ خزانو ملي ويو. جو هنن، بجاءِ سڌو سنئون پنهنجي ساٿين سان ونڊڻ ورهائڻ جي،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قبيلي جي ملڪيت هٿ ڪرڻ، ان تي پنهنجي سرداري مڙهڻ لاءِ ڪم آندو. ان نئين چاڙ کي لڪائڻ لاءِ هنن ڪيترا ڍونگ خلقيا: مثلاً جيڪڏهن ڪنهن کي ڪو تپ تي تپ پيو، ته بجاءِ ان جي جو ان کي سڌو سنئون ان وڻ جا چوڙا ڪارائين، ان نسخي کي لڪائڻ لاءِ پهرين باهه جي چوڌاري نچڻ، ڪنهن جانور کي قربان ڪري پچائي کائڻ ۽ اهڙين بين فروعي ڳالهين کان پوءِ مريض کي ڪنهن اونداهي ڪمري ۾ اهي چوڙا چپاڙائي، ڇڱو ڀلو ڪرڻ لڳا. اهو طريقو ماڻهن جي ڏپ کي مضبوط ڪرڻ ڪين منجهائڻ ۽ ان ماڻهوءَ ۾ اعتماد ۽ اعتقاد پيدا ڪرڻ لاءِ ڪافي هو. ۽ اهي سرشتا "جادو" سڏجڻ لڳا! جيڪڏهن ان حد تائين، ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه اچئي ته مون کي وچ ۾ ٽئي روڪي ڇڏج! جيڪڏهن ڳالهه سمجهه ۾ نه اچئي ته پڇڻ کان نه ڪيٻائج! شايد وري مون کي اهو موقعو نه ملي ته توکي وري سمجهايان!"

مون عقيدت مان چيو: "نه ماما، ڳالهه بلڪل سمجهه ۾ اچي پئي!"

"ڏپ ۽ جادو به وڏي ۾ وڏيون ڳالهيون هيون، جيڪي مذهب پيدا ڪرڻ لاءِ جوابدار آهن. انهن ماڻهن پنهنجو پاڻ کي مسلسل طاقت ۾ رکڻ لاءِ، پنهنجي انهن جادوئي قوتن کي، انهن فطري قوتن طرفان عطا ٿيل مشهور ڪيو جن تي انسان جو ڪو اختيار نه هو ۽ جن جو ڏپ هنن جي زندگيءَ کي تباهه ڪري رهيو هو. ان طرح اهڙا ڪئين ماڻهو سج، ڪڪرن، نانگن، باهه، ٻيلن، بيمارين وغيره جا نمائندا بنجي ويا. ماڻهو انهن طاقتن جو مظهر انهن ماڻهن کي مڃڻ لڳا، ۽ هنن کي خوش ڪرڻ جي طفيل هو انهن طاقتن کي خوش ڪرڻ جو بهانو ڳولڻ لڳا، جن جو وجود هنن جي سمجهه کان ٻاهر هو! اهي ذهين ماڻهو وري جڏهن سماج ۽ قبيلن جي وڏڻ تي، سيني تي قبضو نه رکي سگهيا ته پنهنجي اعتبار جوڳن ماڻهن کي پنهنجا نمائندا مقرر ڪرڻ لڳا. ان طرح ڏپ، جادو ۽ اڻ ڄاڻائي يا اڻوجهائيءَ جي بنياد تي مذهب جي عمارت ڪڙي ٿيڻ لڳي- ڄميتوٽيڪ مختلف هنڌن تي ان جا نمونا جدا جدا ٿيڻ لڳا. ڪٿي خود اهي ماڻهو جن اهو سڄو افسانو بنايو هو، خود عبادت جو آستان بنجي ويا، ۽ مري وڃڻ کان پوءِ به سندن نمائندا، انهن جي معبوديت کي قائم رکندا آيا ته جيئن سندن طاقت ۽ روزگار اطاعت ۽ دولت جي ذريعن ۾ قائم رهي. ڪٿي اهي ماڻهو اصل قوتن جا نمائندا رهيا ۽ معبوديت فقط اهڙين چيزن جي رهجي ويئي، جن جي وجود کي سمجهڻ جي طاقت انسان ۾ نه هئي، مثلاً سج، چنڊ، ڪڪر وغيره."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"انهن ڳالهين جا ڪيترائي اثر ٿيا، جن کي تفصيل سان بيان ڪرڻ لاءِ الائجي ڪيترا ڪتاب لکيا ويا آهن. پر طاقت ۽ دولت جي حفاظت لاءِ انهن ڳاڻ ڳڻين انسانن اهڙا اهڙا طريقا اختيار ڪرڻ شروع ڪيا، جن کي موجوده زماني ۾ سماجي برائيون سڏيو وڃي ٿو-مثلاً ساٿن اختلاف ڪندڙن کي مارائي ڇڏڻ، ٻين قبيلن ۽ سماجن جي دولت کي هٿ ڪرڻ لاءِ خونريزي ۽ تباهي مچائڻ، پنهنجي دولت وڌائڻ لاءِ ٻين جي دولت ۽ زالن تي زوريءَ قبضو ڪرڻ وغيره سرداريون، بادشاهيون، شهنشاهتون اهي سڀ انهن ڳالهين جون پونير آهن!"

ڪافي ٿڌي ٿي ويئي هئي، ۽ نئين ٽري عين ان وقت آئي جڏهن مامي جي اکين ۾ مون هڪ نئين جوت محسوس ڪئي. مون کي عجب لڳو ته ماميءَ کيئن اهو محسوس ڪيو هوندو ته مامي کي عين اُن وقت گرم گرم ڪافيءَ جي ضرورت هوندي! اها ڳالهه مون کي ورهين ڪان پوءِ سمجهه ۾ آئي، جڏهن انساني رشتن ۾ محبت جڻ ته هڪ روشندان طور شفاف روشنيءَ جي مُناري طور منهنجي رهنمائي ڪرڻ لڳي! ۽ ماما چئي رهيو هو:

"پر ٻين ڪن ماڻهن جو ذهن به ايترو ئي تيز هو جهڙو انهن جادوگرن يا پنڊتن پروهتن جو جيڪي معبودن جا نمائندا بنيل هئا. هنن به انهن ڳالهين تي سوچڻ شروع ڪيو ۽ هنن پنهنجي سامهون جيڪا خون خرابي جي صورتحال ڏٺي ٿي، انهن لاءِ هنن جي دل ۾ نفرت ۽ چڙ پيدا ٿيڻ لڳي. ڪي بلڪل ظاهر ظهور پنهنجا شڪ شبها ظاهر ڪرڻ لڳا ته ڪين خود موت جو پيالو ٿي پيڻو پيو. ٻيا انهن جي حالت ڏسي اهڙا طريقا اختيار ڪرڻ لڳا، جن ۾ حالتن سان ٺاهه به هو ته بغاوت به. هنن جو مقصد هو انسانن تي ٿيندڙ ظلمن کي بند ڪرڻ ۽ هنن ان مقصد لاءِ انسان جي خوبين، رحم، پاڻپي ۽ سچائيءَ کي پکيڙڻ شروع ڪيو. هنن ماڻهن جي عقيدن سان کيڏڻ بهتر نه سمجهيو."

"جيئن جيئن سماج وڌيڪ تجربيڪار ٿيندو ويو، تيئن اهڙا ڏاها ماڻهو رفته رفته انسانن جي بهتريءَ لاءِ ڪي نوان اصول گهڙيندا ويا، ۽ جڏهن هنن ڏٺو ته هنن جو اثر وڌندو ٿي ويو، تڏهن ان اثر جي بنياد تي هنن ماڻهن جي عقيدن ۾ به شڪ جي گنجائش پيدا ڪري وڌي! جيئن ته گهڻيون خرابيون معبودن جي گهڻائيءَ ۽ سندن نمائندن جي ڪثرت جي ڪري پيدا ٿينديون هيون، تڏهن هنن وري به عقل جي کيڏ سان معبودن جو تعداد گهٽائڻ شروع ڪيو ته جيئن اهي نمائندا، اهي پنڊت ۽ پروهت جن معبودن کي پنهنجي جاگير ڪئي ٻڌايو هو سي به گهٽجي وڃن ته لازمي طرح هنن جي پکيڙيل

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

براين کي بہ پنجو اچي ويندو! اهي ئي ڏاهن جون ڪوششون آهن. جن دنيا جي مکيہ مذهبن کي جنم ڏنو. هنن مذهبن کي بہ پنهنجي قومن جي معاشي ۽ سماجي بهبوديءَ لاءِ استعمال ڪيو. مجموعي طرح ڪا بہ قوم ڏاهي نہ آهي، ڪا بہ قوم اڻ ڏاهي يا اياڻي بہ ناهي! ان ڪري انهن ڏاهن ڊپ، اڻوجهائي ۽ عقيدي سان گڏ هڪ ٻيو عنصر، انعام اڪرام ۽ معبودن جي خوشنودي بہ ماڻهن کي آڇي. معاشري، قبيلي مان ترقي ڪري، جڏهن قوم جي حيثيت ۾ قدم رکيو تڏهن اهي نوان طريقا قومي ملڪيت شمار ٿيڻ لڳا. اڪثر ائين ٿيو آهي تہ ذاتي ملڪيت جي هٿ ڪرڻ کان وٺي قومي ملڪيت وڌائڻ لاءِ نوان نوان مذهب پئي ٺهيا آهن. قومن جي معاشي ضرورتن، مذهبن کي هميشه هڪ بهانو بنايو آهي. جنهن قوم جون معاشي ضرورتون، پنهنجي حدن اندر پوريون نہ ٿي ٿيون، ان قوم ان نئين مذهب کي ڦهلائڻ ۽ ٻين کي فيضياب ڪرڻ جي بهاني تي، هر ممڪن طريقي سان نوان علائقا،نوان ذخيرا ۽ نوان خزانا هٿ ڪرڻ جي پئي ڪوشش ڪئي آهي. انهن ڪوششن مان تباهين ۽ جنگين آڌڻ سان گڏ، اڪثر انسانن جي سماجي حالت نسبتاً بهتر بڻائڻ جو نتيجو بہ حاصل ٿيو آهي. ان ڪري اهي سموريون ڪوششون انساني تاريخ ۽ ارتقا جو هڪ لازمي جزو بنجي ويون آهن. ۽ هاڻ اهو تصور ڪرڻ ئي ممڪن نہ آهي تہ جيڪڏهن انهن ڪڙين مان هڪ ڪڙي نہ هجي ها تہ انسانن جي ڪهڙي حالت ٿئي ها!“

منهنجي اکين اڳيان زمانا، ائين بدلجڻ لڳا هئا، ڄڻ تہ آءٌ ڪنهن باتصوير ڪتاب جا صفحا اٿلائي، پڙهي، هنئين سان هنڊائي رهيو هوس، ۽ ماما، هڪ مشفق استاد وانگر، انهن صفحن ۾ موجود تصويرون، انهن جا رنگ، انهن جي مختلف اهميتن ۽ زاوين کي سمجهائي رهيو هو ۽ منهنجو ذهن انهن جي آجيان خاطر هڪ هنڌ ڄمي، انهن کي سمجهي رهيو هو.

”۽ هاڻ جڏهن انسانن وٽ مذهبن جو ذخيرو ختم ٿي ويو تہ ڏسجي، تڏهن ساڳين معاشي سببن جي بنياد تي، قومن ٻين جي ملڪن ۽ دولت تي سڌو يا اڻ سڌو قبضو ڪرڻ لاءِ، وري چمڙيءَ جي رنگ، يا نسل جا نوان جهڳڙا ۽ افسانا خلقڻ شروع ڪيا آهن. اِها آهي مذهبن جي مختصر تاريخ. پر مصيبت اها آهي تہ تاريخ کي ائين بيان ڪرڻ کي دهرئي هجڻ جو ثبوت سمجهيو وڃي ٿو. ڇاڪاڻ تہ مذهب جي پيدا ٿيڻ جا اهي، سبب تہ مذهب جي اهميت کي گهٽائي ٿا

تيڏو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ تہ رهي، عقيدي کي خطرو ڏسندي ئي مذهب جو پنڊت، جو اسان وٽ ملا ۽ مولوي سڏجي ٿو پنهنجي جاگير کسجڻ جو امڪان ڏسي ٿو ۽ هو وري بہ پنهنجي پوئلڳن جي اڻ‌ڄاڻائي، ڊپ ۽ عقيدي مان فائدو وٺي، ان خطري کي دور ڪرڻ لاءِ، منبر تي چڙهي ٿو بيهي رهي. مون بہ هڪ اهڙي عقيدي کي پيچڻ جي ڪوشش ڪئي تہ مون تي بہ ”دهريو“ نالو پئجي ويو.“

ماما گهڙيءَ لاءِ چپ ٿي ويو. پوءِ هن هڪ ٿڌو ساهہ ڀريو. هن جي ان ٿڌي ساهہ جڻ تہ مون کي سيءُ وجهي ڇڏيو ۽ گهڙيءَ لاءِ جادوءَ جي اثر کان آزاد ٿي، پنهنجي پاڻ کي صوفي تي ويٺل محسوس ڪيم. پر ماما اڄ ان جادوءَ کي مڪمل طرح ڪتب آڻڻ جو ارادو ڪيو هو سو وري ڳالهہ کي جاري رکندي چيائين:

”۽ اهو عقيدو پيچڻ، منهنجي زندگيءَ ۾ ڪافي طوفاني ۽ هنگامي خيز ثابت ٿيو. البت ان جي عيوض مون کي سچي زندگيءَ جي خوشي نصيب ٿي وئي، ۽ مون کي زهرہ نصيب ٿي!“

مون تي جڻ چپ ڪري پئي. انهن ٻن ڳالهين ۾ ايترو تہ فاصلو هو جو مون کي انهن ۾ ڪو لاڳاپو نظر نہ آيو هو! ماما کي ڪجهہ ياد ڪندو ڏسي، مون هن کان سوال نہ ڪيو پر مون کان ضرور هلڪو چرڪ نڪري ويو هوندو. جو هن چيو: ”ها، اها اچرج جهڙي ڳالهہ برابر آهي. بظاهر انهن ٻنهي ڳالهين ۾ ڪو لاڳاپو تو کي نظر نہ آيو هوندو.

”بابا مرحوم پنهنجي حد جو تمام وڏو زميندار هو. کيس فقط هڪ ڌيءَ ۽ هڪ پٽ هئو. اها ڌيءَ تنهنجي امڙ آهي، ۽ اهو پٽ آءٌ آهيان. بابا اسان کي واقعي وڏيرڪي لاڏ ڪوڏ سان پاليو نپايو. شڪار جو شوقين مڙس هو ۽ ڪيترائي آفيسر رڳو ان شڪار جي ڪري هن جا سنگتي هئا. انهن سنگتين مان، کيس سڀ کان ويجهو ۽ پيارو دوست هڪ انگريز هو مسٽر هئرس. هن جي مون سان ڏاڍي دل هئي، ۽ آءٌ بہ هن تي فدا هوس. جڏهن بہ هو ايندو هو تہ آءٌ چاچا هئرس جي ڪلهن تي چڙهي، ساڻن گڏجي شڪار تي ويندو هوس. هن کي اولاد ڪو نہ هو شايد ان ڪري ئي هو مون کي گهڻو پيار ڪندو هو. اوچتو سندس بدلي بمبئي ٿي. موڪلائڻ وقت بابي کان منهنجي ٻانهن گهريائين تہ آءٌ هن کي بمبئي ۾ پڙهائيندس، ۽ کيس قابل ڪري تنهنجي امانت تو کي واپس ڪندس. بابي کي هن تي ايترو اعتبار هوندو هو جو منهنجي امڙ کان پيڇڻ کان سواءِ ئي ”ها“ ڪري ويٺو. امان ٻڌو تہ ڪٽي پِٽَ وڌائين، پر بابا زبان ڏيئي ويٺو هو سو نهڪار نہ ڪيائين. آءٌ مسٽر هئرس سان گڏجي بمبئي هليو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويس. هن بلڪل ٻچن وانگر مون کي پاليو. بمبئي ۾ جيڪا بہ بهترين تعليم تي تي سگهي، سا هن مون کي ڏياري. اسين سال ۾ پندرنهن ڏينهن موتي سنڌ ايندا هئاسين. ان طرح آءٌ سترنهن سال پنهنجي ان محسن سان گڏ رهيس، جنهن مون کي بهترين تعليم ۽ تربيت ڏني، ۽ هن سان گڏ آءٌ نہ رڳو سمورو هندستان گهمي آيس پر انگلينڊ بہ تي آيس. مون کي ڪتابن جي چوس بہ چاچي هئرس جي ڪري پيدا تي. هڪ ڏينهن اوچتو ئي اوچتو چاچو هئرس مون کي بمبئي ۾ اڪيلو ڇڏي، اجاتي سفر تي هليو ويو!

"ويٺي ويٺي هن کي دل جي تڪليف ٿي ۽ ان وقت ئي دم ڏنائين. شايد مون کي بابي جي فوت ٿيڻ جو بہ ايترو افسوس نہ ٿيو جيترو چاچي هئرس جي مرڻ وقت ٿيو هو. هو منهنجي ذهن ۽ روح جو پيءُ هو ۽ بابو منهنجي جسم جو! مون ارادو ڪيو تہ آءٌ مسز هئرس سان گڏجي انگلينڊ هليو وڃان. پر بابو چاچي هئرس جي مرڻ جي خبر ٻڌي بمبئي آيو هو ۽ اسين مسز هئرس کي جهاز تي روانو ڪري ڳوٺ موٽي آياسين. پر مون کي ڳوٺ زهر ٿي لڳو هڪ تہ چاچي هئرس جي ڏک منهنجي ذهن کي ايترو ايذائيو هو جو آءٌ سڄو ڏيهن چپ، اندر ئي اندر روئندو رهندو هوس. بابو ۽ امڙ منهنجي اها حالت ڏسي ڳڻتين ۾ پئجي ويا. شڪار، مروڻ تي ٻچ، ڪتن ۽ رڇ جي ويڙهہ ملاڪڙا، سڀ آزمايائون، پر منهنجي ذهن کي سڪون نہ آيو ۽ پوءِ هنن آخري هٿيار آزمايو سو هو منهنجي شادي ڪرڻ. پر آءٌ ان ڳالهہ تي بہ نہ بيٺس!"

ڏک جون ريکائون اڄ بہ مامي جي منهن جو رنگ اُودو ڪري ويون. پر هن ڳالهہ کي، پنهنجي غم تي ترجيح ڏيندي، ڳالهہ جاري رکي.

"امڙ گهڻئي منٿون ڪيون پر مون نہ مڃيو. ۽ هنن مون کي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏنو. آءٌ ڳوٺ جي زندگيءَ کي پنهنجي خاموش نظرن سان جاچيندو رهيس. هت ماڻهن ۽ بار ڍوئڻ وارن ڍورن ۾ ڪو خاص فرق ڪو نہ هو. بابو هونئن تہ ڪو ظالم ماڻهو نہ هو پر زمين ايتري هيس جو سنڀالڻ کان ٻاهر. ۽ آخر بہ تہ وڏيرو هو. ۽ وڏيرن جون سموريون خصوصيتون منجهس موجود هيون. شڪار ۽ گهوڙن جي شوق، انسانن کان وڌيڪ جانورن جو پيار ڪيس ڏنو هو. رڇ ۽ ڪتن جي ويڙهہ مروڻ تي ڪتن جي ٻَچ، شڪار ۽ گهوڙي سواريءَ ۾ ايترو مصروف هو جو انهيءَ وندر ۾ جيڪڏهن ڪنهن انسان جي زندگي ضايع ٿي ويندي هئي تہ بہ هن کي پرواهہ نہ هئي! زمينن کي جئن تہ پاڻ خير ڪو سنڀاليندو هو ان ڪري ڪمدار ڪڙا هارين جا حاڪم ٻڻجي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويا. ڪمدار کي نہ رڳو هارين جي پورهئي تي حق هو پر هن کي جيڪڏهن ڪنهن هاريءَ جي نياڻي وڻي ويندي هئي تہ راتو واهہ ڪري کڻي آڻي پاڻ وٽ وهاريندو هو!

"هاري کي ڪائڻ لاءِ ايتري ٻڌئي ڏيندو هو جو ٻہ چار مهينا سندس پيٽ پربو هو ۽ باقي مهينا يا سيٺ ڏرومل جي دروازي تي اوڌر وٺڻ ايندو هو يا ڪمدار کي اچي منٿ ڪندو هو. مشڪلات ۽ پيٽ جي ضرورت سڀ ڪجهہ تي ڪرائي. ان ڪري پنهنجي ڳوٺن ۾ ٻانهون پئسن تي ڏيڻ جو جيڪو نظام ڏسين ٿو سو ان ٻڪ جو هڪ مظهر آهي!"

مامي جي منهن تي ڪنهن عجيب احساس جو رنگ پرجي آيو جنهن ۾ ٻڇان ڪان سواءِ رحم جو رنگ بہ غالب هو. هن ٿڌو ساهہ کڻندي چيو:

"منهنجو اندازو اهو آهي تہ بک اهڙي شيءِ آهي، جا انسان کان هر ڏوهہ تي ڪرائي. صدين کان هاري ناري، ان بک، بيوسي ۽ لاچاريءَ خلاف پڙڪي اٿندا آهن، پوءِ گڏجي يا ڪنهن ڪمدار کي ماري وجهندا، يا ڪنهن وڏيري کي پورو ڪندا هئا. پوءِ ڏوهاري پڇي وڃي ڪنهن دنگئي زميندار وٽ پناهہ وٺندا هئا، چاڪاڻ تہ کين کيڙڻ لاءِ زمين تہ کپندي هئي. اهڙين ڳالهين کي بنجو ڏيڻ لاءِ هڪ تہ وڏيرن، ملن ۽ مولوين کي پالڻ شروع ڪيو جيڪي هارين ناري، ڪمين ڪاسبين کي گناهن کان روڪيندا هئا. ۽ سڀ کان وڏو گناهہ هو- پنهنجي حالت تي سوچڻ ۽ وڏيري جي زمين جي مالڪيءَ ۾ شڪ آڻڻ. اڳي بادشاهن وٽ مفتي ۽ قاضي، کين "ظل الله" ثابت ڪندا هئا، ۽ رعيت کي پنهنجي خول اندر رهڻ جي تلقين ڪندا رهندا هئا. هن ننڍي ۽ محدود سطح تي وڏيري جي رعيت کي پنهنجي خول ۽ ڪلَ اندر رهڻ لاءِ ملا ۽ مولوي هدايت، صدق ۽ صبر جو سبق ڏيڻ لڳا. ٻين زميندارن ۽ وڏيرن سان دشمني ختم ڪرڻ لاءِ بہ بادشاهن وارا ساڳيا اصول وڏيرن ۾ رائج ٿيا. ڪمزور وڏيري پنهنجي نياڻي، مضبوط وڏيري جي پٽ کي ڏني- پر جڏهن وڏيرن جي طاقت هڪ جهڙي هئي تہ پوءِ نياڻين جي مٽ سٽ ٿيندي هئي. هڪ ٻئي جي پٽن کي نياڻيون ٻدي ۾ ڏيندا هئا. حالت اها ٿي جو اها ضرورت ختم ٿي ويئي تہ بہ اها نئين رسم- ٻدو- قائم رهندي آئي. منهنجي ماءُ، تنهنجي پيءُ جي سڳي ماسي آهي. جڏهن اوهان جي ڪٽنب مان بابو شادي ڪري آيو تڏهن هڪڙو شرط اهو هو تہ ان وقت جئن تہ بابا جي خاندان ۾ ڪا نياڻي پرڻجڻ لائق ڪا نہ هئي، ان ڪري بابو پنهنجي پهرين نياڻي، ٻدي ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيندو. آءُ بمبئي مان موٽي آيس تہ منهنجي لاءِ ڪا وڏيري ڳولڻ لڳا. جڏهن مون انڪار ڪيو، تڏهن اوهان جي خاندان طرفان بابي کي پنهنجو انجام پاڙڻ لاءِ چيو ويو. بابا بہ مڙس هو پراڻي زماني جو سو يڪدم ها ڪيائين، ۽ منهنجي اديءَ جي، جنهن جو پيار مان، مون 'ملڪ' نالو رکيو هو، تنهنجي پيءُ سان شاديءَ جون تياريون ٿيڻ لڳيون."

هو گهڙيءَ لاءِ چپ ٿي ويو ۽ منهنجي منهن جا تاثرات پڙهندي، ڪجهہ سوچيندي چيائين- "انو تون منهنجي لاءِ سڀ ڪجهہ آهين- ياٽيجو پٽ ۽ دوست. سو تو سان ڪُلي ڳالهائڻ ۾ مون کي هٻڪ ڪا نہ ٿي ٿئي، معاف ڪجانءِ جو منهنجون ڪي ڳالهيون توکي ڏکيون لڳن. مون کي ڪنهن طرح، اهو سڱ بلڪل پسند نہ هو. هڪ تہ تنهنجو پيءُ منهنجي نئين تعليم جي روشنيءَ ۾ بلڪل بي پروسي ۽ ڪُجسو ماٺهو هو. هن کي پنهنجي ملڪيت سنڀالڻ جو ئي خيال نہ هوندو هو ۽ زمين مان جيڪا اپت ٿيندي هئي، سا فضول ڳالهين ۾ وڃائيندو هو ۽ ان کان سواءِ هن جي شخصي زندگي بہ ايتري صاف سٿري ڪا نہ هئي. هر هنڌ سندس. گلا هئي. بهرحال مون ڪليو ڪلايو ان سان سڱ جي مخالفت ڪئي. ان ڪري تنهنجي پيءُ جو سڄو خاندان مون کي پنهنجو دشمن سمجهڻ لڳو. مون کي پنهنجي ڀيڻ جي آئيندي جو خيال هو: مون کي اهو اندازو هو تہ شروع جو ڪجهہ وقت، اسان جي ڏکي جي ڪري، ممڪن آهي تہ حالتون ٺيڪ رهن، پر ان کان پوءِ هن کي هر سال هڪ نئين سريت سان گڏ رهڻو پوندو! پر بابا بہ مون سان ان مخالفت تي ڪاوڙجي ويو. هن کي پنهنجي زبان ۽ وچن جو پنهنجي نياڻيءَ جي نسبت، وڏيڪ خيال هو. ان طرح ڪيتريون اڀوجهڙيون نياڻيون سڄي عمر جي پستيءَ ۽ ڪال ڪوٺڙين ۾ وڃي ٿيون قابو ٿين. مون جڏهن ڏٺو تہ منهنجي ڪجهہ هلندي ڪا نہ، تڏهن مون بابا کي هڪ ڳالهہ مڃارائي: سا هئي ڏاجي جي ڳالهہ. اسان جي وڏيرڪي شانَ ۾ اهو داخل آهي تہ نياڻين کي اهڙو ڏاجو ڏجي جو دنيا ۾ ڏامر ڏومر مچي وڃي. ان لاءِ مون هڪ ڪيڏ سوچي، ڏاجي کي قانوني شڪل ڏياري، اديءَ کي هزار ايڪڙ زمين ڏاجي ۾ ڏيٺي هئي ان ۾ ڪجهہ شرط رکايم: هڪ تہ پنج سو ايڪڙ زمين خاص اديءَ جي نالي ۾ ڪرايم، جا پهرئين ٻار ڄمڻ تي هڪدم ان ٻار جي نالي ٿيندي، ۽ جنهن جو عام مختار آءُ هوندس. جيڪڏهن ڪو ٻار نہ ڄائو تہ ان زمين جي پيدائش منهنجي نظرداريءَ ۾ هڪ خاص بئنڪ کاتي ۾ جمع ٿيندي رهندي ٻيا پنج

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سو ايڪڙ اديءَ ۽ تنهنجي پيءُ جي گڏيل نالي ۾ هئا. جنهن جي آمدنيءَ جو حقدار تنهنجو پيءُ ٿيندو... پر جيڪڏهن تنهنجي پيءُ ٻي شادي ڪئي يا سريت وهاري ته اهو حق اديءَ کي رهندو ته جيئن ڪيس وٽندو تيئن ان کي نيڪال ڪنديءَ! اهي شرط منظور ته ٿيا پر اديءَ باوجود ان جي، جو تنهنجو پيءُ ڪيترين ئي سريتون گهر ۾ آنديون، پر پنهنجي مجازي خدا کان زمين کسڻ ته ڇا پر ڪڏهن شڪايت يا دڙڪي ڏيڻ جو ٻه قدم نه کنيو! هوءَ ڪيتري دکي آهي، تنهنجو مون کي اندازو آهي، جو آءٌ هن جو ڀاءُ آهيان. پر شابس آهي هن عورت کي، جو جيسين بابو جيئرو هو هن ڪڏهن ٻڙڪ ٻه ٻاهر نه ڪڍي ته هن جو مڙس ڪهڙن افعالن جو هو!“

منهنجا ته ماشائي ڦري ويا. امان جي اکين ۾ مون هڪ ٻه پيرو بغاوت ٻه ڏٺي هئي، پر ماڻ، مريادا ۽ هڪ عجيب نهٺائي، جيڪا شايد اسان جي تهذيب جو سڀ کان وڏو اوگڻ هئي، هن کي هميشه موت ڪارائي هئي! ۽ رفته رفته اهي سڀ ڳالهيون، مامي جي وضاحت جي پس منظر ۾ روشن ٿيڻ لڳيون.

”خير، سو مون ڳالهه تي ڪئي، اديءَ جي شادي تي ويئي- ۽ آءٌ ان ۾ خاموش تماشائي بنجي شريڪ ٿيس. آءٌ شادي ۾ رڳو مٿيئن دل سان شامل ٿيس، پر مون پائيتي لاڻءَ ٻه اديءَ کي نه ڏني!

”۽ هاڻ آءٌ ان واقعي تي اچان ٿو جنهن مون کي هڪ نئين زندگي ڏني، ۽ دنيا سان وڙهڻ ۽ جهيڙڻ جي هڪ نئين راهه پڻ! شاديءَ کان ٿورن ئي ڏينهن کان پوءِ آءٌ اوهان جي ڳوٺ آيس. ۽ منهنجو ارادو هو ته اديءَ جو منهن ڏسندو ڳوٺ واپس وڃان. ڏيڍيءَ تي اطلاع ڏيئي، اندر ويس ۽ اديءَ وٽ وڃي ويٺس!“

ان وقت مامي جي اکين ۾ هڪ عجيب رنگ پرجي آيو جنهن ۾ ڏک جي ريکا خير ڪا هئي پر جڻ ته اُڌمن جي آئيندي جي سُرهاڻ، يا آئيندي جي چاڻ جي اُڌمي جي سرهاڻ پرجي، هن جي وجود کي نئين تازگي ڏيئي ڇڏي. ان سرهاڻ هن جي آواز ۾ عجيب لئي پيدا ڪري وڌي هئي!“

”ان وقت هڪ عورت اندر داخل ٿي. گهڙيءَ لاءِ گهبرائجي ٻاهر ڀڳي. تيزيءَ ۽ تڪڙ ۾ ٿابو آيس. ۽ ٻوٽ پر وڃي ڪري، مون سمجهيو ته هن کي ڪافي ڏک لڳو هو ۽ آءٌ بي ساخته بي اختيار ٽپ ڏيئي اٿيس. ۽ ڪيس ٻنيان ٻنهي ڪلهن ۾ هٿ وجهي مٿي ڪنيم. ان وقت منهنجي ذهن ۾ فقط هڪ ڊِڪو ڪائيندڙ انسان لاءِ همدرديءَ جو جذبو هو: جيئن ڪنهن ڏکو ڪائيندڙ ٻار کي اٿارڻ لاءِ. هر ڪنهن جي ذهن ۾ ان کي اٿاري پرچائڻ جو خيال ٿيندو آهي. پر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنهن وقت مون هن کي ڪلهي کان جهلي مٿي اٿاريو ان وقت هن ۾ ٻه هڪ بي ساخته بي اختيار حرڪت پيدا ٿي هئي. تو ڪڏهن هلي ۽ جي پلونگڙي يا اڻ هريل ٿهي کي هٿ ۾ جهلي ڏٺو آهي؟ هن جي جسم ۾ پاڻ ڇڏائڻ جي هڪ بي ساخته حرڪت پيدا ٿيندي آهي. بلڪل اهڙي طرح هن جي ڳلهن جي گوشت ۾ اها بي ساخته حرڪت پيدا ٿي هئي، جنهن ۾ پاڻ ڇڏائڻ، پاڻ بچائڻ- ۽ مون سمجهيو ته مون کي ٺيلهڻ يا ڌڪارڻ- جو جذبو به هو! ان سان گڏوگڏ، ادي به چڻ ته گهٻرائجي ويئي، ۽ هن مون کي ٺيلهو ڏيئي، هن ڪريل زال کي جوان ٻانهن ۾ جهلي، سندس منهن ڏانهن ڏٺو جتي هن جي چپ ۽ نڪ مان رت وهي رهيو هو ۽ هن جي ڳچ جي ٽڪن کي ڳاڙهو ڪندو ٿي ويو.

"گهوڙا مُئيس!" اهي هٿا پهريان لفظ جيڪي مون ٻڌا. ۽ اهي ادي ۽ چيا- پر بجاءِ هن کي ٻاهر نيڻ جي، ڪيس آٽي ڪٽ تي وهاريائين ۽ پنهنجي چُني ۽ سان، هن جو رت اگهڻ لڳي!"

ماما جي اکين جي جوت مانئي ٿيڻ بدران وڌيڪ پڙڪي اُٿي. ماضي ۽ جي هي ۽ ياد عذاب هوندي به، چڻ ته هن جي زندگي جي سموري موڙي هئي. هن اتساهه سان ڳالهه کي وڌايو:

"منهنجون نظرون جڏهن هن جي منهن تائين پهتيون ته مون کي پنهنجي دل ۾ شايد پهريون پيرو دڪ دڪ محسوس ٿي، ۽ منهنجي ذهن ۾ هڪ آرزو ڪَرَ موڙڻ لڳي ته ڪاش هوءَ منهنجي ٻڄي وڃي! اها آرزو شايد منهنجي اکين ۾ لهي آئي، ۽ مون انهن نين نظرن سان هن ڏانهن ڏٺو. هوءَ به پنهنجا هوش سنڀالي چڪي هئي. چُني ۽ جو پلؤ مٿي تي سيريندي ۽ پهريون پيرو هن مون ڏانهن ڏٺو ۽ هن جي نگاهه مون کي ان وقت ڏٺو جڏهن منهنجي نظرن ۾ هڪ نئين مستقبل جي دنيا سمائجي آئي هئي. هوءَ شايد منهنجي نظرن کان ڊڄي ويئي، هوءَ شايد پنهنجي پاڻ کي ڊڄي ويئي، هوءَ شايد دنيا کان ڊڄي ويئي، يا انهن اکين ۾ محض ڌڪي ڪائڻ جي ڇينپ، معصوميت ۽ پؤ بنجي وئي هئي؛ ۽ هن پنهنجون اکيون جهڪائي ڇڏيون، ۽ پاڻ سنڀاليندي هوءَ اتان تڪڙي تڪڙي هلي ويئي!"

ماما چڻ ته هاڻ خود ڪنهن جادوءَ جي اثر هيٺ هو ۽ جادو هن جي زبان تي چڙهي آيو هو.

"ڪجهه وقت آءٌ ۽ ادي خاموش ويٺا رهياسون. اسان ٻنهي جا خيال واقعي مختلف هئا. منهنجي نظر آئيندي تي هئي، ۽ هن جي سوچ حال بابت هئي. اها

خاموشي ۾ سوچ اسان ٻاءِ پيڻ جي وچ ۾ جڻ تہ هڪ ڀت بڻجندي ٿي ويئي. ان پت جو خيال ايندي هئي مون چيو: ادي، ڪير هئي هيءَ ڇوڪري؟"

ادي جڻ تہ خواب مان جاڳي پئي - "بيبي زينو ڇگو ٿيو جو ڪنهن ڪيس ڏٺو ڪو نہ!"

اديءَ گهبرايل آواز ۾ چيو. "بيبي زينو؟ ڪهڙي بيبي زينو؟ هت ٿي رهي ڇا؟"

"هت نہ رهندي، پيو ڪٿي رهندي! منهنجي ٽٺان آهي. مڙسر جي پيڻ آهي."

آءٌ سوچڻ لڳس تہ اهو سگ گهرڻ هرويرو ڏکيو نہ ٿيندو ۽ مستقبل جا هوائي قلعا، گهڙيءَ لاءِ پختا ٿي ويا. ۽ مون جڻ تہ بي شرم ٿي چيو: "ادي، مون هونئن تہ ويانهن کان جڻ تہ قسم کنيو هو پر هن کي ڏسي سوچيان ٿو تہ..."

مون جملو ئي پورو نہ ڪيو تہ ادي جڻ تہ ڪنهن ڊپ کان ساٽي ٿي ويئي، ۽ هڪدم چيائين: "ابا، خير گهر. ڏاهو ٿي!"

"ڇو ڪٿي اڳي مڱيل آهي ڇا؟ يا نڪاح پيل اٿس!"

"حق بشايو اٿنس!"

"اهي لفظ ٻڌي منهنجي مٿان جڻ ڪنوڻ ڪري، مون کي ساڙي ڪوئلو ڪري ويئي. هي معصوم روح، هي حسين جسم سڄي عمر اڪيلائي، تنهائي ۽ رڃ ۾ سڙي، ڳري، تحليل ٿي ويندو. منهنجي جسم ۾ اهو خيال ايندي ئي سيءُ پئجي ويو. لڱ ڪانڊارجي ويا. وڏيرڪي سنڌ جو هي بہ هڪ دستور هو جنهن ۾ نياڻين کي شادي ڪرائڻ بدران گهر ۾ وهاري ڇڏيندا هئا تہ جيئن ڪين نائي هئڻ جو طعنو نہ لڳي. ان لاءِ بہ هن کي ڪنهن ملي مذهب جي نالي ۾ هٿ گهڙيو قانون ٺاهي ڏنو ۽ رسمي طرح قرآن وچ ۾ رکي نياڻين کان حق بخشايو ويندو آهي. پين لفظن ۾ چيو ويندو آهي، هن جي شادي قرآن سان ٿي ويئي! مون کي هاڻ "بيبي زينو" نالي جي تهہ ۾ ان ڪاري رسم جو جِنُ جهوليندو نظر آيو جو جڏهن انهن نياڻين تي پنهنجو پاڇو وجهي ٿو تہ هو مرگهيءَ "هسٽريا" ۾ ورنجي سڄي عمر تنهائي ۽ رُڃَ جهڙي زندگي گذاري، وڃي ٿي قبر پيڙيون ٿيون. مون کي ڪرستانن جون ننون ياد اچي ويون! پر اسلام تہ رهبانيت کان منع ڪئي آهي! ان وقت ئي منهنجي ذهن ۾ هڪ عزم پيدا ٿيو هڪ اهڙو عزم جنهن ۾ ان ڳالهہ جو امڪان هو تہ مون کي پنهنجي حياتيءَ تان هٿ ڌوئڻا پون. ان عزم کي عملي جامو پهرائڻ نهايت مشڪل هو پر مون ان ۾ ڪنهن بہ قسم جي دير ڪرڻ کي جڻ تہ هڪ گناهہ سمجهيو. ڪئين اڻگيون تجويزون منهنجي ذهن ۾ آيون. پر سيني ۾ هڪ ڳالهہ تنگ ڪئيو ٿي پيهي رهي تہ ان رُڃَ جي راهيءَ کي پنهنجي رُڃَ ڇڏڻ جي آرزو بہ آهي يا نہ؟

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"آءُ جوان ٿي ڏينهن ڳوٺ واپس ورڻو هوس، سو اتي ٿي رهي پيس. گهڙيءَ لاءِ هڪ خيال به آيم: پنهنجي پيءُ- نياڻي جي در تي رهڻ تي ماٺهو ڇاچوندا؟ پر منهنجي عزم جي سامهون اها ڳالهه سهي پر هڪ لازمي ڳالهه هئي! آءُ اتان موٽي اوطاق تي آيس، ۽ پٽيهين سان ڳالهيون ڪندي چيم ته زمين جو ڪم اڄا ڪو نه لٿو آهي: پويان ڳوٺ به وڃڻو ضروري آهي جو هڏائي به ڪو نه آيو آهيان منجهي پيو آهيان ته ڇا ڪريان! چڱو پلا، موڪلايون ٿا!" ايئن چئي آءُ اٿڻ تي هوس ته پٽيهين چيو: "رئيس اوهان جو پنهنجو گهر آهي، جهڙو هو گهر، تهڙو هي گهر: رهيو اطلاع سو ڪمدار کي موڪليون ٿا. وڃي ڳوٺ اطلاع ڪري ڇڏيندو- اوهين ڪم ڪاريون لاهي، پوءِ پيا وڃجو!"

مون سمجهيو ته جيڪڏهن مون جهڙي ماڻهوءَ جي سامهون اها ان ٽيٽي پروليءَ جهڙي آپدا هجي ها ته همت هاري، ڪڏهوڪو آڻ مڃي، رليءَ ۾ روئڻ ويهي رهان ها! ۽ اهو احساس ٿيندي ئي ماما جي مهانتا لاءِ منهنجو اعتقاد پيٽو ٽيٽو تي ويو ۽ مون فخر سان هن جي اکين ۾ گهوري نهارڻ جي ڪوشش ڪئي. پر مامي جي اکين ۾ ڪو اٿاهه سمنڊ ڇوليون هڻي رهيو هو جنهن جي هر ڇولي، هر نئين جذبي جي مدو جزر کي، پاڻ ۾ جذب ڪري رهي هئي. هن مون ڏانهن ڏسڻ بنان چيو:

"پهريون پيرو مون کي ضمير ملامت ڪئي ته ان مهمان نوازيءَ مان آءُ غلط فائدو وٺڻ وارو هوس! آءُ رهي پيس. ٻئي ڏينهن آءُ وري حويليءَ ۾ داخل ٿيس تڏهن منهنجي دل ڌڪي رهي هئي. ان ڌڪڻيءَ ۾ پوءِ ۽ ڊپ بلڪل نه هو. ان ۾ شايد ضمير جي ملامت، روايت ۽ هڪ آس گڏجي سڏجي هڪ لرزش بڻجي ويون هيون. مون کي پنهنجي پيرن تي اعتبار نه پئي آيو ۽ مون کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ ته منهنجي پيرن سان ٽنگن جو ڪو لاڳاپو نه هو ۽ ٽنگن جو منهنجي مٿئين ڌڙ سان ڪو واسطو نه هو ۽ منهنجي ڌڙ جو ذهن سان ڪو تعلق نه هو! منهنجو وجود چار حصا بڻجي ويو هو ۽ هر حصي کي الڳ الڳ پنهنجي انفرادي زندگي پنهنجو ساهه هو ۽ پنهنجو پنهنجو احساس هو. انهن چئن مختلف احساسن ۾ نري برابر به برابري ۽ هم آهنگي نه هئي. احساس جي ان جهڳڙي ۽ تنازعي کي طئي ڪرڻ جي قوت ناممڪن هئي. آءُ اديءَ جي ڪمري ۾ پهتس ته هوءَ ڪنهن ٻانهيءَ کي ڪي هدايتون ڏيئي رهي هئي. مون کي ڏسي ٻانهي ته هلي ويئي، پر مون محسوس ڪيو ته اديءَ جي نگاهن ۾ اها مرحبا نه هئي، جنهن جي مون کي اميد هئي. آءُ ڪٽ تي ويهي رهيس. ڪمري ۾ مڪمل خاموشي هئي. خاموشي هري هري تي ڳري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيڻ لڳي، جڏهن ته خاموشيءَ ۾ اسان جو ساهه مليل اِن کي ڳروڻ وزني بڻائي رهيو هو. مون کي ايئن محسوس ٿيو ته جيڪڏهن مون نه ڳالهايو ته اها ڳوڙهي ڳوڙهي خاموشي اسان جي سنڌن ۾ داخل ٿيڻ لڳندي. مون چيو: "ادي، آءٌ ڪنهن ڪم لاءِ ترسي پيو آهيان!" هن ڪو به جواب نه ڏنو. هن جي اکين ۾ تقريباً منهنجي لاءِ نفرت پرجندي ٿي ويئي. آءٌ ان نفرت کان، پنهنجي پاڻ کي بچائڻ لاءِ اوپاسيون ڏيڻ لڳس. شايد ان ڪري جوان نفرت جڏهن ته منهنجي آس کي سست ڪري، منهنجي وجود کي ڪيرو ڪرڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي. "آءٌ سياڻي واپس هليو ويندس. شايد آءٌ وري ڪڏهن به هت نه اچان ادي!" مون پيڻ جي پيار کي للڪارڻ شروع ڪيو: "شايد آءٌ هي ملڪ ڇڏي هليو وڃان- شايد آءٌ زهر کائي پاڻ ماري ڇڏيان يا شايد آءٌ چريو ٿي پوان!" مون کي پنهنجي انهن لفظن جي کوکلي هئڻ تي رحم اچڻ لڳو هو پر ان وقت احساس جي ڇڇڙ جي ڊپ کان، منهنجي لفظن ۾ اهڙي ڳوراڻ ۽ آواز ۾ اهڙو بي لڙڪ روح هو جو اديءَ جي اکين ۾ پيڻ موٽي آئي. "خير گهُر ادا. ڇو پيو پاڻ کي پٽين. وائي ته خير جي ڪر!". آءٌ ان موقعي لاءِ تيار هوس ۽ پنهنجي ڇاتي ساهه سان پري، ضرورت کان زياده ڏکهي آهه پريم. اِن آڻمرادي آهه به هٽي وچي هنڌ ڪيو. اديءَ مون کي گهڙيءَ لاءِ همدرديءَ ۽ رحم جي نگاهن سان ڏٺو ۽ چيائين: "چريو نه ٿيءُ! تو کي لک ڪنوارون ڇئين ته وٺي ڏيان، ڪنهن وڏي ڊِنگ جي ٻانهن جو رڳو نالو ڪڍ، ته آءٌ ڳچيءَ پاند پائي، ميڙ وٺي، تو کي مڱائي ڏيان! باقي بيبي زينو. سا الله جي امانت آهي: ان جو ويچار ڪندي ئي، منهنجي دل ٿي ڏڪي!"

مامي جي اکين ۾ عجيب ڪيفيت پرجي آئي، جڏهن ته هو دل مان هٽي رهيو هو ته ڳالهه کي اڳتي ڪٽي يا نه. پوءِ منهنجي هٺ کي زور ڏيندي چيائين:

"مون سوچيو ته منهنجي حڪمت عملي اديءَ تي ڪڏهن ڪامياب نه ٿيندي، ان ڪري ان ۾ ٿوري تبديليءَ جي ضرورت هئي. سو مون چپن تي مرڪ آڻيندي چيو: "چري ٿي آهين ڇا ادي؟ منهنجي ته دل ۾ اهو خيال به هاڻ ڪونهي. آءٌ پاڻ سمجهان ٿو ته اها اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي! اهڙو گناهه ڪري مون کي پنهنجي قيامت ڪاري ڪرڻي ڪانهي، پر آخر به ته آءٌ انسان آهيان. ٻار کي به پنهنجي دلپسند شيءِ نه ملندي ته ڇڙيون هٽي روئڻ لڳندو آهي. سو منهنجي دل به ڇڙيون هٽي پاٿهي ماٺ تي ويندي، پر آءٌ پنهنجي ان حالت کي عام کان لڪائڻ لاءِ به چار سال وري بمبئي هليو ويندس. دل تان ڳالهه لهي ويئي ته وري موٽي ايندس!" مون ڏٺو ته انهن اکين ۾ پيار ۽ اعتماد موٽڻ لڳو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"پر ادي، هوءَ مون کي الائي بخش ڪندي يا نہ. منهنجي ايائپ ڪري هن ويچاريءَ کي ايڏو ڌڪ لڳو. جيڪڏهن هوءَ رڳو پنهنجي وات سان ايترو چئي تہ هن مون کي بخش ڪيو تہ منهنجي دل تان هڪ ڳرو بار لهي ويندو ۽ آءُ جڏهن تہ نئين سنئين حياتي ماڻي هتان موٽي ويندس."

"تنهنجو ڏوهہ ٿورو ئي هو. هن ويچاريءَ کي تہ خواب خيال ۾ بہ نہ هو تہ ڪو تون ويئو هوندين. تو کي ڏسي هن کان ڇرڪ نڪري ويو ۽ تڪڙ ۾ جو واپس وري تہ چانئٺ تان ٿابوا ڇي ويس. ان ۾ بخشائڻ جي ڪهڙي ڳالهہ آهي؟"

"نہ آءُ اچان ها، نہ هن کي ڌڪو اچي ها. منهنجو من اجا پيو مون کي ملامت ڪري. منهنجو من تيسين سانت نہ ٿيندو جيسين هوءَ دليان مون کي بخش نہ ڪندي. ادي، تو رڳو ايترو ڪر جو هوءَ دَر جي ٻاهران بيهي ايترو چوي تہ هن مون کي بخش ڪيو تہ آءُ هتان ڪلندو خوش ٿيندو هليوويندس. نہ تہ تيسين هت ويئو هوندس. ۽ آءُ پاڻ ڪنهن وقت ڪٽي پنهنجو پاڻ هن جي پيرن تي ڪري، ڪانئس بخشائيندس." منهنجي انهن لفظن ۾ هڪ دڙڪو بہ هو تہ هڪ نيزاري بہ. هڪ اهڙي نيزاري جنهن اديءَ کي وري ڊيڄاري ڇڏيو.

ماما جي اکين ۾ مون ان وقت هڪ اهڙي ريکا ڏٺي، جيڪا ناپسند هوندي بہ مون کي ڏاڍي وڻي. مصلحت ۽ محبت جا ويچا مون کي سمجهہ ۾ اچڻ لڳا، ۽ مون وڌيڪ ڏيان سان هن جي ڳالهہ ٻڌڻ لاءِ ڪرسيءَ کي ٿورو اڳتي سيريو.

"چڱو آءُ ڳالهہ ڇوريانس ٿي- پر هوءَ پٽيءَ تنهنجي منهن نہ پوندي" آءُ ان نئين آس کي ذهن ۾ سمائڻ لاءِ خاموش رهيس ۽ ادي هلي ويئي. منهنجي ذهن ۾ آس نراس جو هڪ اهڙو مچ ٻرڻ لڳو جو مون کي پنهنجي عزم ۽ آئيندي ۾ شڪ پوڻ لڳو.

مون ٿوري ئي وقت کان پوءِ ڪنهن جي اچڻ جي آهٽ ٻڌي، منهنجي دل جڻ تہ ڪنهن غاليچي وانگر وڇائجڻ لڳي. ان آهٽ جي هر قدم تي منهنجو من الائجي ڪهڙيءَ خوشيءَ ۽ سڪون سان پرجي ويو. ادي اندر لنگهي آئي، هوءَ ٻاهر ئي بيهي رهي. ان کان اڳ جو ادي ڪجهہ چوي، مون چيو- "اوهين مون کي بخش ڪريو يا نہ ڪريو پر اوهين ايئن در تي بيهي رهنديون تہ ڪا ٻانهي ڏسي الائي ڇا سمجهندي، ۽ مون کي الائجي گهٽا ڏوهہ گناهہ الله کان بخش ڪرائڻا پوندا. رب جي واسطي، اندر اچو!"

هوءَ الائي ڇا سوچيندي اندر آئي ۽ منهنجي دل کي سورانگهي ويئي. مون جڻ تہ پنهنجي ڇوڏاري سونهن ۽ سندرتا، حيا ۽ لڄ، معصوميت ۽ اڀوجهائيءَ جا پاڇولا پوندا ڏٺا. مون اديءَ جي وجود کي وساريندي چيو: "اوهان وهاڻ کان قسم

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنيو آهي. مون اوهان کي ڏسڻ کان پوءِ ساڳيو سنهن ڪنيو آهي. نه اوهان جو روح ان ۾ خوش آهي، نه منهنجو. مون کي ڏسي اوهان هن در جي چائنٽ کان ٿاٻو کاڌو- مون اوهان کي ڏسي جڻ ته دوزخ جي چائنٽ تان ٿاٻو کاڌو آهي. آءٌ پاڻ بخشائڻ بدران، پاڻ وڌيڪ گنهگار ٿيڻ گهران ٿيو. آءٌ انهيءَ گهڙيءَ لاءِ ٿي ترسيو آهيان. شل ڏٺي منهنجا گناهه بخش نه ڪري! اوهين سڄي حياتي هن ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ دنيا جي دوزخ ۾ پيون سڙنديون ۽ آءٌ اڃوڪي ڏينهن کان پوءِ سڄي پڇي دوزخ ۾ وڃي پوندس. پوءِ زهر کائي اتي پهچان يا ڪنهن کوهه ۾ ٽپو ڏيئي مران. مون ۾ ايترو گهمنڊ ۽ ڪميٽپ به آهي ته آءٌ لٺيون ڪهاڙيون ۽ بندوقون کڻي اوهان کي ڪٽائي وڃان. پر رڳو پنهنجي لاءِ آءٌ ايترا خون ڪرائڻ کان، پاڻ مرڻ ۽ دوزخ پوڻ وڌيڪ سهنجو ۽ سولو سمجهان ٿو. پر جيڪڏهن اوهان مون کي بخش ڪرڻ لاءِ تيار آهيو ته اڄ رات آڌيءَ کان پوءِ، حويليءَ جي در اڳيان آءٌ گهوڙو جهلي بيهندس. در تي اڄ اوهان کي ڏروان به ڪو نه ملندو. هن حويليءَ جي سُڃي حياتيءَ کان، ٻاهر جي کليل تازي هوا ۽ حياتيءَ کي جي چڱو سمجهو ته آءٌ فجر جي ٻانگ تائين اوهان جي اوسيئڙي ۾ بيٺو هوندس!" آءٌ اديءَ وٽان اٿي ٻنهي کي حيرت، اچرج، ڏپ ۽ تنهائيءَ ۾ بيٺل ڇڏي تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري آيس. منهنجو ذهن بلڪل خالي هو. شايد منهنجي ذهن ۾ جيڪي ڪجهه هو سو آءٌ بت اڳيان اوڳاري آيو هوس. عبادت طور يا ڏڙڪي طور!"

هاڻي مامي جي اکين ۾ آس جي پوري ٿيڻ جي امڪانن- نه ۽ ها- جا رنگ پرجي آيا. انهن کي لڪائڻ بنان هن چيو:

"آءٌ پاڻ کي هلڪو هلڪو محسوس ڪرڻ لڳو هوس. جڻ ته مون ۾ جيڪا به وزني وٿ هئي، سان آءٌ نذراني طور يا امانت طور هن جي گلابي قدمن ۾ ڇڏي آيو هوس. پر جيئن جيئن ڏينهن گذرندو ويو، جيئن جيئن دنيا جا آثار جهڪا ٿيندا، جهيڻا ٿيندا، شام ۽ پوءِ رات جي پوري پوري ڪاراڻ ۽ سانت ۾ تبديل ٿيندا ويا، تيئن تيئن منهنجي ذهن ۾ ڏپ ۽ اڻ ٿيڻي پناهه وٺڻ لڳي. ناولن ۾ اهڙا ڪردار ڪيترائي پڙهيا هئم، جنهن ۾ شهزادا، دشمن ملڪ جي شهزادين کي ڀڄائي وڃڻ لاءِ سندن ڪوٽن جي ٻاهران جوکم ۽ اوسيئڙي جو مجسمو بنجي بيٺل تصور ڪيا هئم: پر اهي محض مَنَ گهڙت ڳالهيون ٿي ته هيون! پاڻ کي ان ڪردار جي حيثيت ۾ تصور ڪرڻ کان ٿي آءٌ گهٻرائجي ويس. نه آءٌ شهزادو هوس، ۽ نه هوءَ دشمن ملڪ جي شهزادي، ۽ لشڪر آڻي حملو ڪري، شبخون (راتاهو) هڻي، ڀڄائي وڃڻ ته ڪجهه آسان

تي سکهيو! پر هتي ته آءٌ هڪ عام انسان هوس، آسان ۽ دلچسپ مشغلو به تي سان، هڪ معصوم عورت کي، اهڙي ڪوٺ مان جنهن صرف لفظ جنهن جي دروازي تي هڪ اڻ ڏٺو لشڪر هو۔ روايت، رسم، ڪيڻ ترطيت ۽ رهبانيت جي مذهب جو لشڪر! ڳالهه کلي پوڻ تي، ٻن تمنوم عورتن کي پنهنجي رت سان منهنجو بچاءُ ڪرڻو پوندو. هنڪي ۽ اديءَ کي شايد ساڳيءَ ڪهاڙيءَ سان ڳترا ڳترا ڪيو ويندو. ڪاريءَ جي سزا ته هونئن ئي موت هئي: ۽ آءٌ اهڙو ڪارو هوس جو ڪائنر به هو ته ڳوڙو ۽ ڳوڙو به! آءٌ هن جوکم ۾ جيڪڏهن ناڪام ٿيان ته آءٌ زهر ڪو نه کان ها! جيتوٽيڪ اڻ وقت مون کي ان ڳالهه جي پڪ نه هئي! پر هوءَ ايندي يا نه؟ اهو ايڏو وڏو سوال هو جنهن جو جواب 'ها' جيترو ننڍو سادو ۽ سولو ٿي نه ٿي سگهيو. ان جو جواب ته 'نه' جهڙو ڪارو، ڌوڏيندڙ ۽ ڪنن ئي ٿي ٿي سگهيو!

"پر چند ساعتن کان پوءِ حالتون ڪجهه اهڙيون تڪڙيون ايتريون تيزيءَ سان بدليون جو مون کي انهن جي تفصيل تي ڪڏهن به غور ڪرڻ سان ڪاميابي نه ٿي آهي. دروان کي منهنجي نوڪر ٽينگ ۾ اهڙو ڏاتورو ۽ ڏوڏي وجهي ڏني، جو اهو آڏيءَ جو در تي بندوق سان موجود ته هو ۽ سڄي دنيا ڪيس ڏسي سگهي ٿي، پر دنيا کي هن نه ٿي ڏٺو ۽ پوءِ اجرڪ ۾ ويڙهيل هڪ پاچولو حويليءَ جي درَ مان نمودار ٿيو. جڏهن آءٌ حالتن جي ان تيز رفتاريءَ مان جاڳيس، تڏهن آءٌ بمبئي ويندڙ جهاز جي ڪئبن ۾ پهريون ڀيرو پنهنجي آس نراس جي ان ديويءَ کي حيرت مان ڏسي رهيو هوس ته اڻ ٿيڻي ممڪن ڪيئن ٿي سگهي!"

ماما هڪ ڊگهو ساهه کڻي چپ ٿي ويو. اُن خاموشيءَ جي باوجود، مون سمجهيو ته طلسم اڃا قائم هو. جادوءَ جو منتر فقط پنهنجي اثر پذيريءَ جي طلسم جي انتظار ۾ هو. هي ته سچ جي طلسم حقيقت جي دنيا جي جادوءَ جي طلسم جو ڳانڍاپو هو. مامي جي زندگيءَ جو اهو پهلو جيڪڏهن مون تي آشڪار نه ٿئي ها، تڏهن به هو مهان هو پر هن جادوءَ جي ٽنڻ لاءِ به آءٌ تيار نه هوس، ۽ مون پهريون ڀيرو وچ ۾ ڇنڊي ڏنو: "ماما، پوءِ...؟"

"۽ هڪ ڏينهن جو ماضي ڇڻ ته ٻن صدين جو ماضي بڻجي ويو هوا ايترو ٿورو وقت ايترو ڊگهو عرصو ٿي سگهي ٿو ان جي ڄاڻ مون کي ان وقت ئي پئي. مون کي صرف ايترو ياد آيو ته آءٌ تنهنجي پيءُ کان ان وقت ئي موڪلائي ڳوٺ ڏانهن روانو ٿيو هوس. مون کيس ايترو به ٻڌايو هو ته آءٌ ان ڏينهن ئي بمبئي ويٺو هوس، جو مون کي نهايت ضروري نياپو آيو هو ۽ مون ايترو به کيس چيو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ته بمبئي وچي زمين بابت آءُ ڪي ڳالهيون منهنجي ڪوڙ ۽ سچ ۾ فقط هڪ ڏينهن جو فاصلو هو. لکي موڪلي ڏيندس. آءُ ٻئي ڏينهن بمبئيءِ جي جهاز ۾ سوار ٿيو هوس. پر اڪيلو نه ٿي ڏينهن جي اسان جي واپس سنڌ پهچڻ جو سوال ئي پيدا نٿي ٿيو. بظاهر

۾ ڪنهن کي مون ۾ شڪ آڻڻ جو حق نه هو. پر شايد آهستي آهستي اندر اندر سيني کي پڪ ٿي ته آءُ ئي ان ڪفر ۽ دهريت جو ذميدار هوس. ان شڪ کي جهڪو ڪرڻ لاءِ مون بمبئي پهچڻ شرط رئيس کي خط به لکيو جنهن جو مون ساڻس وعدو ڪيو هو ۽ ان ۾ مون زمين متعلق سموريون ڳالهيون لکي موڪليون هيون خط جي انداز ۽ تاريخ مان به هنن کي پڪ ٿي ته آءُ واقعي ان ئي ڏينهن بمبئي هليو ويو هوس، ۽ ان ڪري ظاهر هو ته آءُ ان رات حويليءَ واري ڪفر ۽ دهريت وقت سنڌ ۾ موجود ڪو نه هوس. ان شڪ دور ٿيڻ جي باوجود. وري اهو گمان به پختو ٿيڻ لڳو ته آءُ ڪٿي سنڌ ۾ نه هوس، پر منهنجي اوچتو بمبئي اُسهڻ مان اهو ئي مطلب ڪڍيو ويو ته ان ۾ منهنجو هٿ هو ۽ منهنجي ئي ماڻهن اهو ڪم ڪيو ٿي پانيوا ڪجهه وقت ته حويليءَ جي واقعي کي لڪائڻ ۽ ڍڪڻ جي ڪوشش ڪئي وئي، پر آهستي آهستي ماڻهن تائين خبر پهچڻ لڳي، ۽ ماڻهو منهنجي نالي تي لاحول پڙهڻ لڳا!"

ماما هاڻ اهڙو ڏڏو اونهو ساهه کنيو جنهن ۾ ڪنهن پشيماني بدران محض يادگيري جو احساس هو- اهڙي يادگيري جنهن ۾ ڪا به پشيماني، ڪا به ندامت نه هئي!

"بابي مرحوم سان به راڄ مان ڪنهن ڳالهه چوري، پر بابي چيو ته سندس پٽ اهڙو ڪم ڪري ئي نٿو سگهي. تنهن کان سواءِ هو پنهنجي پيڻ جي گهران، ۽ وري هڪ حق بخشايل بيبيءَ لاءِ اهڙو ڪڏو ڪم ڪيئن ٿي ڪري سگهيو. هو ته پوريءَ ڄمار ۾ فقط ٿورئين پيريءَ هڪ ڏينهن لاءِ پنهنجي پيڻ کي ساهري گهر ڏسڻ ويو هو. هن ته وهانءِ ۾ ئي حصو نه ورتو! هن ته نياڻيءَ کي ڪڏهن ڏٺو به نه هوندو! اهي دليل ته نهايت مضبوط هئا، پر تنهنجي پيءُ جي راڄ کي قائل ڪرڻ لاءِ ڪافي نه هئا.

"پوءِ ڏيڍ سال کان پوءِ مون خط لکيو: بابي کي، ۽ رئيس کي. پنهنجي پيءُ کي لکيم ته مون بمبئي جي هڪ پڙهيل ڳڙهيل خاندان مان شادي ڪئي هئي ۽ منهنجي زال جو نالو زهره هو! مون کي اها خبر نه آهي ته ان خبر جو اثر ڪهڙو ٿيو! پر پانيان ٿو ته جڏهن مون لکيو ته ڇوڪري پڙهيل لکيل هئي، ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پردو ڪا نہ ڪندي هئي، تڏهن مون تي دهريي جو لقب هميشه لاءِ پختو ٿي ويو هوندو! پڙهيل عورت جو خيال بہ هنن لاءِ ڪنهن وبا کان گهٽ نہ هو!

”۽ پوءِ آءُ ۽ اها وبا يورپ هليا وياسين. جڏهن اسين پنج سال سنڌ کان ٻاهر رهي واپس موٽياسون، تڏهن بيبي زينو منهنجي زهره بڻجي آئي! اڄ منهنجي زهره زندگيءَ جو اهو حصو آهي، جو جيڪڏهن ڇڄي پوي تہ آءُ پرزا پرزا ٿي ويندس! زهره وري حويليءَ جو در نہ ڏٺو آهي. شايد ان ڏينهن جي ڌڪي، هن کي ان چانئٺ تان ٿيڙيو، منهنجي زندگيءَ جي چانئٺ اندر اهڙو تہ زور سان اڇلايو جو هاڻ رڳو حويليءَ جو نالو ٻڌندي بہ هن کي ٻُچان اچڻ لڳندي آهي: اهڙي بچان، جا ڪنهن ڪِني مرض ۽ بيماريءَ کان هوندي آهي. ان جي باوجود انهن مريضن سان هن جو پيار ۽ همدردي سندس دل ۾ آهي. اسان جي موٽڻ کان اڳ بابو گذاري ويو ۽ آءُ هڪ بهترين دوست ۽ پيءُ کي وڃائي چڪو آهيان. منهنجي لاءِ ڳوٺ ۾ ڪا بہ اهڙي هستي نہ رهي، جنهن جي لاءِ آءُ ڳوٺ وڃان. فقط اوهان جي ڳوٺ ۾ ادي آهي جنهن کي ڏسڻ شايد قسمت ۾ لکيل ڪونهي! تنهنجو راڄ اڃا تائين مون کي دهريي جي نالي سان ياد ڪندو رهي ٿو ۽ شايد هو مون کي اڄ بہ خون ڪرڻ کان نہ رهندا، جي آءُ ان ڳوٺ ۾ پير رکان. مون کي تہ اهڙو انديشو نہ بہ هجي، پر زهره مون کي وڃڻ نہ ٿي ڏي، ان دوران اديءَ سان جيڪي وهيو واپريو هوندو- طعنا، مهڻا، شايد مارون بہ مليون هجنس، پر آءُ ڪائر، گيدي، هن شهر جي قيدخاني اندر هڪ دهريي جي حياتي گذاريندو ٿو اچان!- ۽ زهره، تنهنجي مامي ۽ پڦي ان دهريت ۾ منهنجو ساٿ ڏيندي اچي! پر هوءَ مون کان گهڻو اڳتي آهي. آءُ هڪ خاموش دهريو آهيان ۽ هيءَ هڪ ڳالهائيندڙ ٻولهائيندڙ دهري: شهر ۾ زالن کي چڱا چڱا ڪتاب پڙهائي ڪين دهريو بنائڻ جو نيڪو ڪنيو اٿس!“

مامو خاموش ٿي ويو... پر مون سمجهيو تہ هو اڃا ڳالهائي رهيو هو. هن جا لفظ ڪمري کان ٻاهر وڃڻ لاءِ تيار نہ هئا. اتي لفظن ۽ خيالن جا ڪڪر بڻجي ڪمري جي ڇت ۾ لٽڪي پيا هئا. انهن ڪڪرن جي وچان ڇت ۾ ٽنگيل فانوس جي روشني جڻ تہ احساس جي انڊلٺ بڻجي ويئي. منهنجي ذهن ۾ انڊلٺ جا اُهي ست ئي رنگ هڪ هڪ ٿي، زندگيءَ جي لڙڪ، مرڪ جا رنگ بڻجي، منهنجي ذهن ۾ رکي رکي ڪِنودا رهيا.

5

مئٽرڪ ۾ جڏهن مون فرسٽ ڊويزن ڪئي، تڏهن ماما هڪ شاندار دعوت ڏني. هونئن ته ماما جا ڪيترا دوست ڪڏهن ڪڏهن رات جي ماني تي ايندا هئا، پر ان رات ڪي نوان دوست به پنهنجين زالن سان آيا. منهنجي لاءِ هڪ نئون بلو رنگ جو سوٽ سبايو ويو جنهن تي ڳاڙهي ناسي (Maroon) رنگ جي ٽاءِ، مون کي ته ناهوڪي ٿي لڳي. مون وارڊ روب جي وڏي آئيني ۾ پاڻ کي ڏٺو ته آءٌ دنگ رهجي ويس: ڇا آءٌ سچ پچ اهڙو ناهوڪو هوس؟

مون پنهنجي وارن تي هڪ نئين پيار سان هٿڙا گهمايا. منهنجي مٿئين چپ جي مٿان هلڪي مڇن جي ساوڪ به مون پهرئين پيري محسوس ڪئي. اهو عڪس اهو پاڇو مون کي ايترو ته وڻيو هو جو شايد اڄ به جڏهن آءٌ آئينو ڏسندو آهيان، مون کي اهو ئي عڪس نظر ايندو آهي. شايد منهنجي پاڻ وڻڻ- نرگسيت (Narcissism) جي اها تڪميل هئي! ۽ جڏهن آءٌ هڪ آخري ڀيرو آئيني ۾ پنهنجو معائنو ڪري، مهمانن ۾ اچڻ لاءِ تيار ٿيس، تڏهن شايد پهريون ڀيرو آءٌ لڄ کان شرمائڻ لڳس. ڊرائنگ روم جي دروازي تي، هڪڙو هٿ پردي ۾ وجهي، منجهي بيهي رهيس. ماما مهمانن سان ڳالهائڻ ۾ مشغول هو. مامي شايد منهنجي حالت تاڙي ويئي. هوءَ زالن جي هڪ ٽولي مان اٿي، مون ڏانهن وڌي، منهنجا ٻئي هٿ پنهنجي هٿن ۾ ورتي، مون کي ڇڄڻ ته گهليندي، زالن جي هڪ گروهه ۾ وٺي آئي، ۽ منهنجو تعارف ڪرائيندي چيائين: "هي آهي اسان جو انور!"

"اڙي تون ته ڪنهن ڪنوار وانگر پيو شرمائين!" ڪنهن چيو.

زالن کان پوءِ منهنجي مردن سان به ڄاڻ سڃاڻ ڪرائي ويئي. سڀ نهايت شفقت سان مليا، ۽ همت افزائي ۽ شاباس جا ٻول چوڏاري ٻُرڻ لڳا. ۽ پوءِ وري مهمان پنهنجي ڳالهين ۾ لڳي ويا!

آءٌ مامي جي پري ۾ ويهي رهيس. ماما سان گڏ هڪ وچولي عمر جو ماڻهو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويٺو هو جنهن جي اکين ۾ قهر جي ذهانت هئي. هن جو سڄو منهن ڇڻ ته هن جي اکين ڍڪي ڇڏيو هو ۽ ان منهن ۾ نهارڻ سان فقط اهي اکيون ئي نظر ٿي آيون. ذهانت ۽ هڪ شرارت. جا طنز ڏانهن مائل هئي. مون کي ياد آيو ته فقط اهو ئي ماڻهو هو جنهن مون کي مبارڪ نه ڏني، ۽ نه هن ڪا دعا ڏني.

جڏهن مامو ڪنهن ڳالهه تان وڏا وڏا ٽهڪ ڏيئي رهيو هو تڏهن هن مون ڏانهن توجه ڏنو: "پٽ، اڳتي ڇا پڙهڻ جو ارادو اٿئي؟"

اهو سوال مون کان اڃا ڪنهن به نه پڇيو هو. خود ماما به اهو سوال نه ڪيو هو ۽ هن جي ان سوال ۾ شفقت ۽ پنهنجائپ هئي.

آءٌ منجهي پيس. مون سادگيءَ مان جواب ڏنو- "ڪاليج!"

منهنجو اهو جواب ٻڌي هن ٽهڪ ڏنو. "واهه واهه ڪاليج ڪي پڙهندين. واقعي اسان جا ڪاليج آهن پڙهڻ جي شيءِ!"

هن جي شرارت تي مون کي به کل اچي ويئي. اسان جي کل تي مامو به متوجه ٿيو.

"ڇا تان پيا کلو؟"

"تنهن ۾ تنهنجو ڇا؟" ۽ هن مون کي شرارت مان اک ٻڪي. مون کي هيڪاري کل اچي ويئي.

ماما کلندي چيو. "مون کي پڪ هئي ته اوهان جو هيستائين نه ڳالهايو هو سو ضرور ڪا سازش هوندي!"

اوچتو اهي شرارتي اکيون سنجيده ٿي ويون. ۽ هن ماما کان پڇيو "هن جي اڳتي پڙهڻ لاءِ ڇا سوچيو اٿوَ؟"

"منهنجي خيال ۾ انجنيئرنگ ڪٽايونس!" ماما چيو

"نه نه 'ميڊيسن' ڪٽائبس!" پريان ماميءَ آواز ڏنو.

مون کي اچرج ۽ بي انتها خوشي ٿي. مامي بظاهر مهمانن سان ڳالهيون ڪري رهي هئي، پر سندس ڪنُ اسان ڏانهن هو: ڪيڏو نه اونو هو هن کي منهنجيءَ زندگيءَ جو!

"ڪيڏا نه خود غرض آهيو اوهين ٻئي! زهره ۽ تو کي ته پنهنجي پنهنجي پسند آهي، پر هن جوانڙي جي به ڪا راءِ آهي يا نه! هن مون ڏانهن شفقت مان نهاريو.

وري به هو پهريون شخص هو جنهن مون کي ڇوڪري (Boy) جي بدران جوانڙو (Youngman) سڏيو هو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان لفظ ٻڌڻ سان منهنجي ڇاتي وڏي ويڪري ٿي ويئي ۽ منهنجو هٿ لاشعوري طرح پنهنجي مٿئين ڇپ تي مڇڻ جي ساوڪ کي محسوس ڪرڻ لڳو!

مون جڻ ته ڊڄندي ڊڄندي چيو. "آءٌ "هيومنٽيز" (Humanties) پڙهڻ ٿو گهران- خاص ڪري تاريخ پڙهڻ ٿو گهران!"

ماما جي نظرن ۾ الائجي ڪهڙو احساس پرجي آيو. مون سمجهيو ته مون هن کي ڏکوئي وڌو هو. اهو پهريون ڀيرو ته هو جڏهن مون هن کان مختلف راءِ ڏني هئي ۽ مون پاڻ کي چوندي ٻڌو: "پر ماما، اوهان جيئن چوندؤ سو پڙهندس!"

انهن محبوبڙين اکين ۾ محبت ۽ شفقت موتي آئي.

"چريا پاڳل! جيڪڏهن تو کي هيومنٽيز ۽ تاريخ وڻي ٿي ته تون تاريخ ئي پڙهندين. پڙهڻو تو کي آهي يا مون کي؟"

ڪيڏو نه عظيم شخص هو هي، ۽ مون بي تحاشا سندس هٿ کي پنهنجي هٿ سان زور ڏنو ۽ ان محبت جي گهڻائيءَ کان مون محسوس ڪيو ته منهنجي اکين ۾ ذري گهٽ ڳوڙها پرجي آيا! مون وري به پڪ ڪرڻ لاءِ ماميءَ ڏانهن ڏٺو پر هن به مون کي موٽ ۾ اهڙي مُرڪ ڏني. جنهن ۾ محبت به هئي ۽ همت افزائي به!

ڪجهه گهڙيون سوچيندي ماما چيو: "يانيان ٿو ته اهو هن جي پر ۾ وهڻ جو اثر آهي، پٽ. هي اسان جي ملڪ جي عظيم تاريخدانن ۽ تاريخ جي استادن جو موڙ پروفيسر رشيد آهي. جيڪڏهن تاريخ پڙهڻي اٿئي ته هن کان بهتر استاد بيو ڪو نه ملندءِ!"

منهنجي دل هڪ نامعلوم خوشيءَ کان ڦونڊجڻ لڳي. پروفيسر رشيد مون کي مخاطب ٿيندي چيو: " پٽ، هي رڳو مامهين جا گشا اٿئي! پر سچي، مون کي تو ۾ اها اميد هئي ته تون نه رڳو بين جي پسند تي نه هلندين، پر تاريخ کي ئي پسند ڪندين. شايد منهنجي اها اميد تنهنجي ذهن ۾ لاسلڪي ذريعي وڃي پهتي. You know, something like telepathy. تون اسان جي ڪاليج ۾ داخلا ضرور ونج!"

پروفيسر رشيد ۽ منهنجو لاڳاپو نه رڳو استاد ۽ شاگرد جو رهيو پر هو ورهين جا ورهيه منهنجو بهترين دوست رهيو. ماما سان هن جا نهايت گهاٽا لاڳاپا هئا ۽ هو اڪثر اسان جي گهر ايندو هو ۽ ماما جي ڪتب خاني جا چڪر هڻندو ڪتاب ڳوليندو رهندو هو ڪجهه منهنجي پڙهڻ لاءِ، ڪجهه پنهنجي پڙهڻ لاءِ.

ماما جا نوان ڪتاب پارسل تي، ٻاهرين ملڪن مان ايندا هئا ته مامو مامي ۽ پروفيسر رشيد. ٻارن وانگر ٽپاليءَ جي انتظار ۾ ڪمري ۾ اچ وڃ ڪندا رهندا هئا. ٽپاليءَ کان پارسل وٺڻ تي بلڪل ٻارن وانگر وڙهڻ لڳندا هئا. هنن جي منهن تي هڪ عجيب چمڪ اچي ويندي هئي، ۽ هڪ ٻئي کان ڪتاب کسڻ وقت، بلڪل ننڍڙن ٻارن وانگر، سندن اکين ۾ ريس ۽ حسد جي باهه ٻرڻ لڳندي هئي. مون کي ياد آهي ته وويڪل نند جا آمريڪا ۾ ڏنل ليڪچر اتان ڇپجي آيا ته پروفيسر رشيد ۽ ماما ڪيترو وقت حيرت مان ڪتاب کي ڏسندا ئي رهيا، ۽ سندن نظرن ۾ اها ريس هئي ته پهرين ڪير پڙهي. مامي ان وقت هڪ ڪتاب 'ماءِ لائيف' (My Life)مشهور رقاصه ازابيلا ڊنڪن جي آتم ڪهاڻي جا ورق ورائي رهي هئي، ۽ ٽيڏي اک سان هنن ڏانهن به ڏسي رهي هئي ته متان ڪو جهٽ هٽي ڦري نه وڃي!

جيڪڏهن ماما منهنجي زندگيءَ کي ترتيب ڏني ته پروفيسر رشيد منهنجي ذهني تشڪيل جو ڪم پاڻ تي ڪنيو هو. تاريخ منهنجي لاءِ اهو اجهاڳ سمنڊ هو جنهن جي لهرن کان ڊپ به ٿيندو هو ته ان کي جهاڳڻ جي تڙپ به وڌندي رهندي هئي. ملڪن ۽ قومن جون تقديرون جڙڻ ته منهنجي پنهنجي تقدير بنجي ويون، ۽ سڀ کان وڌيڪ هندستان ۽ سنڌ جي تقدير جي تاريخ جڙڻ ته منهنجي روزمره جي زندگيءَ جو هڪ حصو بنجي ويئي. جڏهن مون نهروءَ جي آتم ڪهاڻي پڙهي، تڏهن ان ڪتاب منهنجي ذهن تي جيڪو اثر ڪيو اوترو شايد ئي ٻئي ڪنهن ڪتاب ڪيو هوندو. هندستان جي هيءَ شخصيت جڙڻ ته منهنجي لاءِ هڪ خواب جو تعبير هئي. سنڌ جي آزاديءَ لاءِ ڪنهن نهروءَ جي ضرورت هئي. اهو احساس ڪنهن نشي وانگر مون تي طاري ٿيندو ويو. پر سنڌ ۾ اهڙو نهرو ڪڏهن پيدا ٿيندو اهو سوال هڪ ڏک بڻجي منهنجي اکين کي پوسرائڻ لڳو. اسان جي پيڙهيءَ ۾ ته نهروءَ جو پيدا ٿيڻ، وڌڻ ويجهڻ جڙڻ ته هڪ اڻ ٿيڻي ڳالهه تي نظر آئي. اها پيڙهي وري ڏهرائجي نه سگهندي. اڄ آءٌ سوچيان ٿو ته شايد اها پيڙهي ئي اهڙي هئي، جنهن ۾ بورزوا سماج جا فرد به پنهنجي ملڪ ۽ پنهنجي اڳيان پويان موجود زندگيءَ جي افلاس، بک، ڏک جي شڪار ٽيل ماڻهن جي لاءِ پنهنجون جانيون وقف ڪندا ٿي ويا! سنڌ کي ته اچا بورزوا سماجي سطح تي پهچڻ لاءِ به صديون گهرجن. نهروءَ جو پيدا ٿيڻ ته پري جي ڳالهه آهي!

هڪ ڏينهن آءٌ شام جو پروفيسر رشيد جي گهر ويس ته مون کي اندر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيٽرن ئي ماڻهن جو ساڳئي وقت ڳالهائڻ جو آواز ڪن تي پيو. آءٌ ڊرائنگ روم ۾ داخل ٿيس، تہ گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويئي. ڪمري ۾ اهڙي خاموشي ڇانئجي ويئي، ڄڻ تہ هنن جي نظر ڪنهن ڀوت پريت تي پئجي ويئي هئي. اها خاموشي ڊپ،اون، ڳڻتي ۽ شايد ڪاوڙ جي بار ڪان ڳري ڳري ٿي معلوم ٿي. يا هنن تي اڳئي ڪا اهڙي ماٺ ڇانيل هئي، جا منهنجي اچڻ تي ٽٽي پئي هئي، ۽ هنن جي ذهنن ۾ طوفان مچي ويو هو: خاموش پر خطرناڪ طوفان.

پروفيسر رشيد اٿيو مون ڏانهن وڌي آيو. مون کي هٿ ڏيئي پاڻ سان وٺي آٿي. صوفي تي ويهاريائين: ۽ پوءِ سڀني ڏانهن مخاطب ٿيندي منهنجي سڃاڻپ ڪرائيندي چيائين. ”هي آهي مسٽر انور. منهنجي شاگردن مان سڀ کان سٺو شاگرد. تاريخ جو سٺو مطالعو اٿس. ان ڪري اسان کي هن کان ڊڄڻ جي ڪا بہ ضرورت ڪانهي!“

اهو آخري جملو هن ڪجھ ايتري سنجيدگيءَ سان چيو جو مون کي ڪجھ عجيب شرمندگي محسوس ٿيڻ لڳي تہ آءٌ هن جي ڪنهن ذاتي محفل ۾ شريڪ ٿيو آهيان، جتي مون کي اچڻ جو ڪو حق نہ هو. اهو خيال ايندي ئي آءٌ اٿڻ لاءِ تيار ٿيس، تہ پروفيسر، منهنجي هٿ تي هلڪو زور ڏيئي، ويهاري ڇڏيو.

”انور هي منهنجا ساٿي آهن. هي سڀ وطن پرست ۽ ديش ڀڳت آهن. هنن پنهنجي زندگي وطن جي خدمت لاءِ وقف ڪري ڇڏي آهي. هنن مان گهڻا سڀ چڱن گهرن جا جوان آهن، پر پنهنجي رهائش لاءِ هنن طول وهاڻن جي بدران، جيل خانن جي پٿرائين زمين کي ترجيح ڏني آهي، ڇاڪاڻ تہ اها پٿرائين زمين سچي جي سچي هن وطن جي مٽيءَ مان ٺهي آهي!“

پروفيسر جي اکين ۽ آواز ۾ شرارت موتي آئي ”هي سڀ “آئيڊلزم“ (Idealism) جا مريض آهن، ۽ رئشنلزم (Rationalism) هنن جي روزاني غذا ٿي ويئي آهي. هي هر انهيءَ شيءِ جا دشمن آهن، جيڪا انسان کي ذهني يا جسماني غلاميءَ ۾ جڪڙڻ جي ذميدار آهي، ۽ هر انهيءَ شيءِ جا دوست آهن، جيڪا انسان کي ذهني ۽ جسماني طرح آزاديءَ جو آدرش ڏئي! في الحال هنن جو مقصد ڌارين کي سنڌ مان تڙي ڪڍڻ آهي!“

پروفيسر جو انداز هميشه دلڪش هوندو هو ۽ آءٌ گهڙيءَ لاءِ اهو محسوس ڪرڻ لڳس ڄڻ تہ آءٌ ڪلاس روم ۾ سندس ليڪچر ٻڌي رهيو هوس.

”- ۽ اڄ هي سڀ هتي گڏ ٿيا آهن تہ رڳو نعرا هڻڻ، ستياگرهون ڪرڻ، نوڪريون ڇڏڻ، خانبهادريون ۽ راءِ بهادريون ترڪ ڪرڻ مان ڪجھ نہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ورندو. نہ ڪي سنڌ جي مجاهد جوٽيجي وانگر ملڪ ڇڏي وڃڻ سان ڪو انگريز ملڪ مان هليو ويندو. هي موقعو اهڙو آهي، جڏهن انگريز پنهنجي جان بچائڻ جي فڪر ۾ هندستان جي ماڻهن جو اعتماد حاصل ڪرڻ لاءِ هر رعايت ڏيڻ لاءِ تيار آهي. ان جي عيوض هو فقط ننڍي ڪنڌ جي جوانن کي وچ مشرق، يورپ ۽ دنيا جي ٻين حصن ۾ نازي فوجن سان وڙهڻ لاءِ آماده ڪرڻ ۽ ڀرتي ڪرڻ گهري ٿو. هٽلر هنن کي اهڙو سوڙهو گهٽيو آهي، جو هاڻ ته هو "هوم رول" (Home Rule) ته ڇڏيو مڪمل آزاديءَ جو جو وعدو ڪندي به ڪو نہ گهٻرائيندا! پر سوال اهو آهي ته اهووعدو انگريز پاڙيندو به يا نہ؟ ۽ سڀ کان وڏي ڳالھ اها آهي ته سنڌ جي آزاديءَ جو ڇا ٿيندو. هندستان آزاد ٿيڻ سان سنڌ آزاد ٿيندي؟ يا انگريز جي غلاميءَ منجهان ڇوٽڪاري جي باوجود سنڌ اها ئي غلام رهندي؟ هن وقت جيڪي ڏريون آزاديءَ جي ويڙهہ ۾ مصروف آهن، سي اسان جي ڳالھ ٻڌي چون پيون ته انگريز کي تڙي ڪڍون ته پوءِ پاڻ ۾ ويهي ڪو فيصلو ڪري وٺنداسون! پر اسان کي يقين نٿو اچي. هن وقت جيڪي سياسي تحريڪون آهن، تن ۾ گانڌي جي، نهرو ۽ مولانا ابوالڪلام هندستان جي آزادي جي ڳالھ ڪندي، سنڌ جي ڳالھ رڳو ان حد تائين ٻڌڻ لاءِ تيار آهن ته اوهين بلاشڪ پنهنجي ويڙهاند وڙهو ۽ انگريز کي ٿوٿو ڇپايو پر هندستان جي مجموعي پس منظر ۾! ٻئي پاسي جناح صاحب، سيٺ عبدالله هارون ۽ جي. ايم. سيد وارا آهن، سي وري هندستان کي ٻہ ٽڪر ڪري مسلمانن لاءِ ڪو نئون ملڪ ٺاهڻ جي فڪر ۾ آهن، جو هو سمجهن ٿا ته ڪانگريس ۽ مها سڀائين ۾ ملي ڀڳت آهي، ۽ اهي مسلمانن کي هميشه لاءِ غلام بڻائي، اکنڊ ڀارت جي نالي ۾ اڳتي هلي سمورن مسلمانن کي شُڌي ڪندي دير ڪو نہ ڪندا. هو اسان کي ٿا چون ته في الحال اسان جو ساٿ ڏيو پوءِ انگريزن جي وڃڻ کان پوءِ سنڌ جي باري ۾ سوچينداسون! اسان جا يار وري اهو ٿا سوچين ته جيڪڏهن پنهنجو ٻوٿو نہ ٻاريوسون ته پوءِ انگريزن جي وڃڻ کان پوءِ ڪانگريس وارا گورکا فوج موڪلي سنڌ کي غلام بنائڻ لاءِ بيهر ڪو نہ سوچيندا! ٻئي طرف جي مسلم ليگين کي ڪاميابي ٿي ته اهي بہ پنجابي فوج موڪلي، اسان جو جڻ ٻچو رُلائي ڇڏيندا! سو سياست جي انهيءَ ٽڪنڊي منجهان نڪرڻ اڄ سنڌ جو وڏي ۾ وڏو مسئلو آهي. اسان وٽ پنهنجي فوج ڪانهي. اسان جا ماڻهو مسڪين مارو ماڻهو وڏيرن ۽ پيرن جي ڏنن تي لڳي، اسان کي دهريا، ملحد، ڪافر ۽ الائجي ڇا ڇا چوندا وتن! اهو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي سچو مامرو جنهن تي سوچڻ لاءِ ۽ ڪو آخري فيصلو ڪرڻ لاءِ اچي گڏ ٿيا آهن. توهان ٻه جوان آهيو، پڙهيل آهيو. مون توهان ۾ وڏي قابليت ڏٺي آهي- خاص تاريخ جي حوالي سان. سو جيڪڏهن سنگت ۾ شامل ٿيو ته يا بسم الله! پر پهرين ماڻهن کان اجازت وٺڻي پوندي!“

پروفيسر جي ان تقرير منهنجا ماشا ئي ڦيرائي ڇڏيا. جيڪي واچوڙا منهنجي ذهن ۾ اخبارن، رسالا پڙهي، جلسن جلوسن ۾ تقريرون ٻڌي اٿندا هئا تن کي پروفيسر ڇڻ ته لفظن جي صورت ڏيئي ڇڏي، پر عملي طرح؟ اجا بلڪل ٻڙي هوس!

”جي... جي... آءٌ ته...“ آءٌ ٻنهي گهٻرائجي ويس. عملي طرح، سياسي عمل ۾ منهنجو فقط ايترو حصو هو ته آءٌ خواب ئي خواب ۾ چارلس نيپئر کي خون ڪرڻ جا انستا ناهيندو هوس، ڪڏهن ماما جي ڊونالي سان، ڪڏهن نيرن تي مکڻ لڳائڻ واري مُڏي ڇريءَ سان! سياست منهنجي لاءِ محض هڪ دلشڪنيءَ جو تماشو هو جنهن ۾ آزاديءَ جو آدرش رکندڙ پروانا، آدرش جي شمع تي سڙڻ لاءِ آتا هئا، ۽ غلام ٻڻائيندڙ انگريز انهن پروانن جا پَرَ ڪتري، سندن آدرش جي نڙيءَ تي ننهن ڏيڻ لاءِ تيار هو. ان وقت تائين، سياست ۾ عملي حصي وٺڻ لاءِ شايد مون ڪڏهن ٻه پاڻ کي تيار نه ڪيو هو. ان وقت تائين صرف ذهني طرح، سياست جي آدرش پرستيءَ جا خيالي پلاءَ پچائڻ تي ئي گذارو رهيو هوم، ۽ منهنجي ان پريشانيءَ منهنجي ذهن جي ڪنڊ ۾ لڪل ڪنهن جذبي کي جاڳائي وڌو. شايد ذهني آدرش پرستيءَ جي پس پردي رڳو عياشي نه هئي. ان ۾ عمل جي خواهش ته موجود هئي، پر ماما... ماما منهنجي عملي زندگيءَ ۾ دخل انداز ٿيڻ جو حق رکي ٿو اهو مون ڪڏهن ٻه سوچيو نه هو. ڇاڪاڻ ته اها ڇڻ منهنجي لاءِ تسليم ٿيل حقيقت هئي ته هن کي اهو حق موجود هو. منهنجي زندگيءَ جي وهڪري جي ڏِس مقرر ڪرڻ جو حق هميشه ماما کي رهيو هو. ڪڏهن هن جي ان حق ۽ منهنجي پنهنجي آدرش ۾ ڪو ٽڪر ٿيندو ان تي مون ڪڏهن ٻه نه سوچيو هو يا شايد ان تي سوچڻ لاءِ آءٌ تيار نه هوس- پر ان وقت مون کي پنهنجي خود- آدرشيءَ ۾ ڀروسو پيدا ڪرٽو هو. ان ڪري مون ڪجهه پنهنجي هيڪ تي ضابطو آڻيندي چيو:

”ماما جو منهنجي سياسي زندگيءَ سان ڪو واسطو ڪونهي!“

اهي لفظ آءٌ چئي ويٺس، پر مون کي ايئن محسوس ٿيو ڇڻ ته مون کي پاڻ انهن لفظن تي اعتبار نه هو: ڇڻ ته آءٌ پنهنجي دلپسند چتر کي، ٻاراٽي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

برش سان ليکو پائي، ڦٽائي رهيو هوس! پروفيسر بہ ڪجهہ سوچ ۾ پئجي ويو: ماما هن جو دوست هو ۽ هن ماما کان پڇڻ بنان مون کي سياست جي خطرناڪ ميدان ۾ گهيڙڻ نٿي گهريو.

"خير، ڇئبو تہ تون چاهين ٿو تہ تون اسان سان هن تماشي ۾ شريڪ ٿين: بسم الله! پهرين اسان کي ٻڌاءِ تہ تنهنجي ڇا راءِ آهي؟ نئين ڪنڌ کي جنگ ۾ ٽپي، انگريز پاران پنهنجي ڪونڌرن کي ڪهائڻ گهرجي يا نہ؟"

"جي جي..." آءٌ وري گهبرائجي ويس. هت مرڳو سياست ۾ عملي ڀرو ونٽو هو. پر ان تي راءِ جو اظهار بہ ضروري هو! مون شايد ذهني طرح اڃا ان لاءِ بہ پاڻ کي تيار نہ ڪيو هو.

پروفيسر کلي ڏنو. "جي جي... ڇا مطلب؟"

"سائين، مون کي اوهان اڳيان راءِ جو اظهار ڪرڻ ۾ ڪجهہ پريشاني ٿي ٿئي، پر جيڪڏهن مون کي راءِ ڏيڻي آهي تہ پهرئين اوهان جي راءِ ٻڌڻ، منهنجي لاءِ ضروري آهي."

منهنجي راءِ ايتري اهميت نٿي رکي. بدقسمتيءَ سان انگريز جي مخالفت جي باوجود اسين انگريز جي ڏنل ڪن تحريڪن جي بنياد تي ساڻن وڙهڻ گهرون ٿا. ۽ انهن مان هڪ تحريڪ آهي جمهوريت ۽ لوڪراڄ. لوڪراڄ جو هڪ اصول آهي "گهڻن جي راءِ ئي سچي راءِ آهي"- ڪٿي انهن ۾ گهٽائي پوڪن جي هجي! هت موجود دوستن مان گهڻن جي راءِ اها آهي تہ انگريز جي بلڪل مدد نہ ڪئي وڃي، سنڌ ۽ هندستان کي ان جنگ ۾ حصو وٺڻ نہ گهرجي. سبب اهو تہ انگريز سنڌ ۽ هند کي جيسين آزاد ملڪن جي حيثيت نہ ٿو ڏئي، تيسين ان معاملي تي گفتگو ڪرڻ بہ مناسب نہ آهي. انگريز اسان سان ڪهڙيون مهربانيون ڪيون آهن، جو اسين ساڻن گلهو ڪلهي ۾ لائي، نازين سان وڙهون. نازين اسان جو ڇا بگاڙيو آهي؟ هيءَ جنگ يورپ جي آهي- ۽ يورپ وارا پل تہ پنهنجيءَ ٻوتيءَ- پٽ ۾ هڪ ٻئي کي پُڇي داٽا ڪري ڇڏين. اسان جو ڇا وڃي!

"تورائي انهيءَ راءِ جي آهي تہ انگريز هن دور ۾ اهڙيءَ وٽ- پڪڙ ۾ ۽ پنهنجي سسي بچائڻ ۾ آهي، جو هن وٽ هن وقت نئين ڪنڌ مان نڪرڻ تي سوچڻ لاءِ بہ وقت ڪونهي. اسان کي محض انگريز سان هڪ اهڙو پڪو عهدنامو ڪرڻ گهرجي، جنهن موجب هند ۽ سنڌ جي جنگ ۾ گهڙڻ جي بدلي، جنگ ختم ٿيڻ تي، اسان کي آزادي ڏيڻ جو وعدو ڪن. اهڙو وعدو لکت ۾ هجي! هاڻ تون ئي ٻڌاءِ تہ ڪنهن جي راءِ قبول ڪجي!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پروفيسر گنپير کان گنپير ڳالهيون بہ نهايت چرچي طور ڪندو هو. پر هن جي اندر جي گنپيرتا، طنز جو روپ اختيار ڪندي هئي، ۽ ڪِلَ اچڻ جي باوجود، انسان سندس لفظن جي ڳوراڻ، ذهن تي ماڪَ وانگر ڪِرندي محسوس ڪندو هو. هن وقت بہ سندس اها طنز لفظن جي ڳوراڻ ڪي ڪٽي ڪمري ۾ ڦهلجڻ ۽ ماڪ وانگر ڪِرڻ لڳي هئي. ڪجهہ تہ هن جي لفظن جي طنز هئي، ڪجهہ سندس لفظن جي گنپيرتا مون کي ڀڏائي رهي هئي تہ هو ٻنهي راين سان متفق نہ هو. مون کي هن مان اها اميد بہ نہ هئي تہ ڪو هو انهن راين سان يڪراءِ هوندو. پهرينءَ راءِ ۾ محض انگريزن سان، سندن آزادي نہ ڏيڻ جي ڪري بغض ۽ ساڙ هو ۽ ان ۾ معروضيت (Objectivity) کي دخل نہ هو. ٻيءَ راءِ ۾ محض آزاديءَ جي آدرش ۽ آرزوءَ جي بيوسي ۽ لاچاريءَ (Desperation) سان معاملي فهمي ۽ ٺاهہ (Compromise) جي آرزو هئي. پر پروفيسر انهن ٻنهي مان ڪنهن بہ ڳالهہ جو روادار نہ هو. ٺاهہ کان هن کي نفرت هئي، ٺلهي آدرش پرستي بہ هن جي لاءِ ضعيف هجڻ جي نشاني هئي. جيڪڏهن اهي ٻئي ڳالهيون هن جي قبولڻ کان پري هيون تہ ان لاءِ ٽين راهہ ڪهڙي هئي، ۽ پروفيسر جي پنهنجي راءِ معلوم ڪرڻ لاءِ آءٌ آتو ٿيڻ لڳس، ان ڪري مون چيو: "۽ اوهان جي پنهنجي راءِ ڇا آهي؟"

پروفيسر گهڙيءَ لاءِ سوچ ۾ پئجي ويو. هن جون اکيون ڪنهن جذبي کان اچيون ٿي ويون، جڻ تہ هن جي جسم مان سمورو رت، خيال جون ڪي ڇورون، ڇتي پي ويون هيون. اهو ڪهڙو خطرناڪ خيال هو جنهن هن جو رَتُ پاڻ ۾ جذب ڪري ورتو هو؟ گهڙيءَ کان پوءِ، جڏهن رت انهن اکين ۾ موٽڻ لڳو تڏهن ايئن محسوس ٿيو تہ سموري رت جو دورو اکين ۾ مڙي آيو اٿس. سندس اکيون نسورو رت ڇڏڻ لڳيون ۽ مون ائين ڀانيو تہ ان وقت ڪمري ۾ هر شيءِ، هو گلدان، هي ٽيبل ليمپ، هو سفيد مرمر مان ٺهيل "ائفروڊائيٽ" جو مجسمو هي شيشي جون ائش ٽري- سڀ هن کي رت ۾ ڳاڙهيون نظر ايندڙيون هونديون- ايترو رت مڙي آيو هو انهن سپاجهين شرير اکين ۾!

"منهنجي راءِ، ان کان قطعي مختلف آهي. آءٌ انگريز کي سنڌ ۽ هند لاءِ هڪ ڄوٽ سمجهان ٿو جا گذريل سؤ سالن کان سندن رت چوسي رهي آهي. هيءَ اها ڄوٽ آهي، جا ڪِني رت جي بدران هند ۽ سنڌ جي شاهہ شريان مان سگهو صحتمند رت چوسي رهي آهي. سنڌ- هيءَ سون ورني زمين- ان ڄوٽ کي پٽي اچلائڻ گهري ٿي، پر ان جي ٻانهن ۾ ايتري سگهہ نہ آهي، جو ان ڄوٽ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڳچي مروٽي اڇلي سگهي! ان ڇڙواڻ ايترو رت چوسيو آهي، جو پاڻ ان رت جي بدهضميءَ ڪان ڦاٿي مرڻ تي آهي، ۽ سندس اهو موت ويجهو ٿي آهي- پر افسوس رڳو اهو آهي ته پاڻ ڦاٿي مرڻ سان گڏ، مريض سنڌ به رت نه هجڻ جي ڪري، هن سان گڏ مري ويندي. انگريز سنڌ لاءِ اها ممَ آهي، جا سنڌ جا گوڏا چٽي ويئي آهي، ۽ جيڪڏهن اها حالت قائم رهي ته هي گيت سنگيت، ناٽڪ نرتيه جو هي سرڳ هميشه لاءِ اُجڙي ويندو! ان جو هڪ ئي اُپاءُ آهي سو اهو آهي ته جڏهن اسان جي ٻانهن ۾ اها سگهه نه آهي، جا اسان کي ان ڇڙواڻ کي پٽي ڪيڻ جي سگهه ۽ ساڃهه ڏي، ۽ ڪانگريس ۽ مسلم ليگ انگريزن جون ئي نپايل تاتيل، بلڪ ٽيج پيارِيل ڏوتيون آهن، ۽ پنهنجي پنهنجي ڪنٽپي جي قيمت وصول ڪنديون، ته پوءِ اسين سنڌ وارا ڪنهن ٻئي جي، ڀيو نه ته ٿلهي ذهني ۽ اخلاقي مدد ڪريون، جو ان ڇڙواڻ کي ڦاٿي مرڻ کان اڳ، ڳڙڪائي هضم ڪرڻ گهري ٿو ۽ اهو آهي نازي هٽلر! اڇو ته هٽلر جا هٿ مضبوط ڪريون- ۽ انگريزن جي هن دنيا مان ئي بيخ ڪني ڪريون، اهڙي ڇڙواڻ جو اهو ئي "سرجيڪل" (Surgical)، جراحي، علاج آهي!"

مون پروفيسر کي، ان روپ ۾ ڪڏهن به نه ڏٺو هو. هو سچو ڏکي رهيو هو. سندس اکيون رت ڇڏي رهيون هيون. نفرت انسان کي ڪيترو نه بيوس ۽ بيڪار بنائي ٿي ڇڏي، هن جو فيصلو ارادي جي قوت وڃائي ويٺو هو. سبب ۽ نتيجي جو هي ڄاڻو اڄ خود مفروضن جو شڪار هو! نفرت هن جي ذهن ۾ اها ٻاهه ٻاري هئي، جنهن سمورا قدر سموريون لطافتون ساڙي ڇڏيون هيون. پر ان ۾ سنڌ لاءِ ڪيترو نه اٿاهه پيار هو! پيار ۽ نفرت جي حَدَ ڪيتري نه پل صراط وانگر سنهي آهي! محبوب نه ملڻ جي صورت ۾ خودڪشي ته هڪ صورت هئي پر محبوب نه ملڻ جي ڪري، هڪ رقيب کي قتل ڪرڻ ۾ ٻئي رقيب جي مدد ڪرڻ جو هيءُ پهريون مثال هو ۽ منهنجي دل ۾ پهريون ڀيرو هن عظيم شخص لاءِ، نفرت نه پر هڪ غيريت يا اوپراڻ چوان، پيدا ٿي پئي. آءُ پروفيسر جو هي روپ ڏسڻ لاءِ تيار نه هوس. مون ايئن ڀانيو ڇڻ جنهن شخص کي آءُ جبرئيل سمجهي رهيو هوس، سو محض عزرئيل جو هڪ روپ هو! يا هي راجا اندر گيت سنگيت جي اپسرائن جي ديس جو اندر نه هو بلڪ ڪِنوڻ جي رَٿ تي چڙهي، چوڏس رت جون نديون وهائڻ وارو اِندر هو!

پروفيسر ڪجهه اهڙو جذباتي ٿي ويو هو جو هن جي رَت جو دورو تيز ٿي ويو هو. هو اُٿي ويهي رهيو ۽ دريءَ وٽ وڃي ويهي رهيو جتان تيز تيز هوا،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سندس منهن تي چپاتون هٽنديون رهيون. هن کي واقعي سرد سرد چپاتن جي ضرورت هئي! گهڙيءَ کان پوءِ هو موٽي اچي ويهي رهيو. هن جي چپن تي مرڪ موٽي آئي: سندس اکيون به پنهنجي نيم تي اچي ويون. انهن ۾ هلڪي چنچل شرارت ۽ طنز موٽي آئي، ۽ هن کلندي چيو- ”پر منهنجي ڳالهين تي نه وڃو. آءٌ ته انهن ڳالهين ۾ انتها پسند آهيان. انور، تون هاڻ ٻڌاءِ تنهنجي راءِ ڇا آهي؟“

مون ۾ سمجهه جي طاقت، ڳالهائڻ کان به گهٽ هئي. مون ذهني طرح ته سڀ ڪجهه ڇوڙڻ تي چاهيو پر مون کي ايئن محسوس ٿيو ته جيڪي ڪجهه آءٌ ڇوڙڻ وارو هوس اهو هنن سياست جي عملي رانديگرن لاءِ ڪا وقعت نه رکندو!

مون هري هري، هوريان هوريان چيو: ”اج کان اڳ، عملي طرح، سياست ۾ ٽپي پوڻ تي مون ڪڏهن به نه سوچيو هو. آءٌ اهڙي ماحول ۾ پليو آهيان، جت زندگيءَ جي آسائشن مون کي زندگيءَ جي ٻين ڪنن ۽ تلخ حقيقتن ڏانهن ڏيان ڏيڻ جو موقعو نه ڏنو آهي. آءٌ ذهني عياشيءَ جو مريض آهيان. جيئن مون جهڙا- مون جهڙي ماحول ۾ پليل- ٿيندا آهن. پر جيڪي ڪجهه مون پڙهيو آهي، ۽ جيڪي ڪجهه اوهان کان، انساني تاريخ بابت حقيقتون سکيون آهن، انهن جي بنياد تي مهنجو پهريون لاڙو ته امن پسندي- عملي امن پسنديءَ ڏانهن آهي. شايد مون تي برٽرنڊ رسل جو وڏيڪ اثر آهي. ان ڪري! شايد ان ڪري جو آءٌ بنيادي طرح هڪ ڪانئر آهيان. اها ڪانئرتا مون ۾ انساني خونريزي کان ڪيٻائڻ جو جذبو پيدا ڪري ٿي!“

”ممڪن آهي ته منهنجي ڳالهين ۾ اوهان کي تضاد نظر اچي، پر ان امن پسنديءَ جي باوجود آءٌ، سنڌ جي حَدَ تائين، انگريزن سان ويڙهاند جي فائدي ۾ آهيان. مون کي هن وقت تن پاسن کان سنڌ جي آزادي ممڪن نظر ٿي اچي. پهرين ڳالهه ته سنڌ ۾ صدين کان موجود اهو احساس ته سنڌ هند کان هڪ جدا وجود، جدا ديس، جدا ڌرتي آهي، سنڌ جي ماڻهن جي ادراڪ ۾ وڌيڪ شدت سان داخل ٿي رهيو آهي، ۽ هو نيپئر جي گناهه ”Sin“ کي ختم ڪرڻ لاءِ، ويڙهاند لاءِ تيار ٿيا آهن. ان ڪري سنڌ ۾ انگريزن خلاف جنگ جو آءٌ حامي آهيان چاهي هندستان انگريزن سان وڙهي يا هنن سان ڪو ناهه ڪري!“

مون هڪ ڏگهو ساهه کڻندي چيو: ”پر هيءَ جنگ ڪجهه اهڙين ڳالهين جو پيش خيمو آهي، جنهن ۾ هڪ کان وڌيڪ ڳالهيون مون کي منجهائينديون رهيون آهن. هن جنگ ۾ انسان جي بنيادي نيڪي ۽ انساني برابريءَ تي وارَ ٿيو آهي. نسل ۽ ذات جي بنياد تي هڪ قوم ٻين قومن کي زنده رهڻ جو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بنيادي حق ڏيڻ لاءِ بہ تيار نہ آهي. هٽلر يا سندس فاشي ٽولو محض جرمنيءَ جي جنگ پسندي نہ آهي. هيءَ جنگ هاڻ رڳو سامراجين جي سازش ۽ دوکيبازي نہ آهي. جرمني محض انگلينڊ جي دشمن نہ آهي. انگلينڊ محض بينڪي راڄ جو مظهر نہ آهي. هت تہ هاڻ انسانن جي بنيادي هڪجهڙائيءَ جو حق خطري ۾ آهي. اڄ جيڪڏهن جرمنيءَ کي يهودين جي هڏن ۽ رت مان عمارت سازيءَ جو حق ملي وڃي تہ سڀاڻي اها ئي ساڳي جرمني هند ۽ سنڌ کي اڻ آرين، ڪارن دراوڙن جو ملڪ سمجهي، اها ساڳي ڪارگذاري ڪندي، جا اڄ يهودين سان ڪري رهي آهي! هن جنگ ۾ انگريز قوم برابر پنهنجي جان بچائڻ لاءِ اُٿي آهي، پر بنان ارادي، بنان رٿابنديءَ جي سهي- انسان جي هڪ بنيادي حق جي حفاظت لاءِ اُٿي آهي. فاشزم لُٽ مار جو بدترين نظريو آهي. اسان کي ٻن برائين مان جيڪڏهن هڪ برائي چونڊڻي آهي تہ هن وقت آءٌ "فاشزم" کي ختم ڪرڻ لاءِ انگريزن جي بينڪي نظام جا هٿ مضبوط ڪرڻ وڌيڪ پسند ڪندس، ڇو تہ ان ۾ محض هند ۽ سنڌ جي آزاديءَ جو مسئلو نہ آهي. "انسان" جي آزاديءَ جو مسئلو آهي. سنڌ جي آزادي دنيا جي سمورن انسانن جي آزاديءَ جو حصو آهي!"

آءٌ خاموش ٿي ويس. منهنجا خيال ڇڙ وڇڙ هئا. مون کي خود اهو محسوس ٿي رهيو هو تہ منهنجي ان لباڙ ۾ منطق جي گهٽتائي ۽ نعريبازيءَ جي ججهائي هئي. ان هوندي بہ مونکي پنهنجي راءِ جي صداقت ۾ ڪو بہ شڪ نہ هو.

پروفيسر مون کي ڪجهہ وقت تہ حيرت جي نگاهن سان ڏسڻ لڳو ۽ پوءِ هن بلڪل آهستي چيو: "Damn your cosmopolitanism" لعنت آهي ان عالمگيريت تي، جا انگريز جي غلاميءَ کي ترجيح ڏئي ٿي! ۽ لعنت آهي ماضيءَ جي انهيءَ مڙدي کي ڪفن مان اٿارڻ تي تہ سنڌ ۽ انسان ذات جدا، علحده ۽ منفرد شخصيتون آهن!"

مون پروفيسر جي واتان پهريون ڀيرو گٿو لفظ ٻڌو هو. مون ان تي چرڪ ضرور ڀريو، پر مون کي هن تي ڪاوڙ نہ آئي. رحم اچڻ لڳو.

آءٌ اٿي بيهي رهيس ۽ هٻڪندي چيم- "سائين، افسوس اٿم جو اوهان کي منهنجي راءِ مُرڳو چيڙائي وڌو! آءٌ هاڻ هلندس!" ايئن چئي، آءٌ تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري آيس.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان کان ٿورا ئي ڏينهن پوءِ مون ٻڌو ته پروفيسر ۽ سندس ساٿين جي هڪ جٿي، انگريزن جي هڪ فوجي ٽرين کي ڪيرائڻ جي ڪوشش ڪئي پر ناڪام ٿيا ۽ پروفيسر ۽ سندس ٻه ساٿي گرفتار ٿيا.

آءُ پنهنجي بالڪنيءَ ۾ بيٺو هوس ته هيٺ ڪجهه شاگردن جو ڪارن جهنڊن سان جلوس لنگهي رهيو هو. هنن مختلف نعرا ٿي هنيا: "سوراج وٺي رهنداسين". "وندي ماترم" "گانڌي جي ڪي جئي!" "جواهر لال نهرو زنده باد" "انگريز مرده باد!" "ريلن ڪيرائڻ وارن کي ڦاسي ڏيو!" "ڏاڙا بند ڪريو!" "هندن جو قتلام بند ڪريو!..."

پنهنجي پر ۾ آهٽ ٻڌي، مون ڏٺو ته مامو منهنجي پاسي ۾ بيٺو هو!

"ماما پروفيسر جي ڪيس جو ڇا ٿيندو؟" مون جڻ ته التجا ڪندي پڇيو.

"شايد، ڦاسي ڏينس!" مامي مختصر جواب ڏنو.

پوءِ مون کي ڪلهي تي هٿ رکي چيائين- "بالڪنيءَ ۾ نه بيهه: شايد فساد ٿيڻ جو خطرو آهي. شايد گولي هلي!" مامي گنڀير ٿي مان چيو.

اسين ٻئي اندر هليا آياسين. اڄ منهنجي دل الائجي ڇو پرجي آئي هئي: شايد پروفيسر جي ڦاهيءَ جو ٻڌي، مون کي ڏک ٿيو هو. پر اڄ مامو ڇو گنڀير هو مون کي اها ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي آئي.

"ماما، ڇو اڄ ڪجهه طبيعت ٺيڪ نه اٿوَ ڇا؟"

"طبيعت ته ٺيڪ آهي، پر ملڪ جون حالتون ڏسي افسوس ٿو ٿئي!"

مامي سان سياست تي ڪو خاص بحث نه ٿيندو هو. پر اڄ منهنجي دل تي ڇيو ته ڪا خاص ڳالهه ٿي آهي. سو مون چيو-

"اهي جلوس ۽ نعرا ته روز ٿا لڳن ماما!" •

"نه پٽ، اهي جلوس ۽ نعرا اڳ ٻيو مقصد رکندا هئا. ۽ هاڻ انهن جو مقصد ٻيو آهي. اڄ انگريز جي پريشانيءَ مان فائدي وٺڻ جو موقعو ايترو ڏکيو تي ڇڪو آهي، شايد سنڌ ابتي پاسي ڪرَ موڙڻ واري آهي!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماما، هي ته هميشه جيان ڪانگريسي ٽا ڏسجن!“

هن ڪانگريسي نعرا به هندستان جي آزاديءَ جا ٽا هٽن. پر سندن بنهه پيو آهي. سنڌ جي آزاديءَ جي تحريڪ دوران، سنڌ جي ڪن ديس ٻن، هندو سيٺين ۽ مسلمان وڏيرن تي، انگريزن جي مدد ڪرڻ جي سزا طور، سڏا سنوان راتاها ڏنا آهن. هي جيڪي نعرا ڏسين ٿو ته ” هندن جو قتلام بند ڪريو!“ ”ريل گاڏين ڪيرائڻ وارن کي ڦاسي ڏيو!“ ان جو رد عمل آهن. هو نٽا سمجهن ته سنڌ جي آزاديءَ جي جنگ ۾ اهي ڳالهيون آوَسَ ٿيڻيون هيون!“

” پر ماما، ريل ڪيرائڻ ۾ سنڌي ئي ته مئا نه. چاهي مسلمان هجن يا هندو؟ انگريز کي ڪهڙو نقصان پهتو؟“ مون ۾ وري به پروفيسر جي تهمت ڪرَ موڙي جاڳي پئي!

”پٽ! سڀ سنڌي ته وطن پرست ڪونهن نه؟ ان ريل ۾ سنڌ جي آزاديءَ جا دشمن انگريز سان صلاحون ڪرڻ نڪتا هئا ته سنڌ ۾ مارشل لا هٽي، سنڌ جي آزاديءَ جي سسي هميشه لاءِ ڪپي ڇڏين! برابر، ان ۾ انهن بي گناهه ماڻهن جو ڪو ڏوهه ڪو نه هو جن کي سنڌ جي آزاديءَ جي ته چا، پنهنجي غلاميءَ جي به ڄڻ ڪَنَ ڪا نه هئي! پر آزاديءَ جي تحريڪن ۾ ايئن به ٿيندو آهي... موقعي ۽ مهل جي ڳالهه آهي!“

مون کي ايئن محسوس ٿيو ته مامو خود انهيءَ ڳالهه تي شرمسار هو ته اهو واقعو سوين بي گناهه سنڌين جي موت جو ڪارڻ بڻيو هو.

مون چئي ڏنو: ”ماما، دهشت گردي (Terrorism) مان ته ڪجهه به ورڻو ناهي!“

ماما گهڙيءَ لاءِ چپ ٿي ويو. هو ڪا گهڙي منهنجي اکين ۾ گهوريندي، پنهنجي خيالن کي ڪا مرڪزيت ڏيڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. پر مون سندس اندر ۾ متل ويڙهاند کي ڏسي ورتو هو ۽ مون کي الائجي ڇو اچاتو ٻپ ٽيڻ لڳو ته ماما، اڄ وڏي امتحان ۾ هو!

”پٽ، جنهن کي تون دهشت گردي ٿو چئين، سا قومن جي زندگيءَ ۾ هڪ نهايت عام، سادي سودي، بي وقعت ڳالهه آهي! آءٌ ايئن ڪو نه ٿو چوان ته انساني زندگيون ايتريون سستيون، ايتريون بي وقعت هجڻ گهرجن. پر قرباني به ته ڪنهن جذبي، ڪنهن حقيقت جو نالو آهي! ان جو مثال آءٌ توکي اهو ڏيان ته انهن دهشت گردن ۾ گهٽ ۾ گهٽ، ٻه اهڙا جوان آهن، جن جا ماءُ پيءُ انهيءَ ريل گاڏيءَ ۾ سوار هئا، ۽ هنن کي خبر هئي ته انهيءَ ريل گاڏيءَ ۾ سندن ماءُ پيءُ سوار آهن!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"نہ ماما نہ خدا جي واسطي بس ڪريو!" مون کي وراڻي ڇڏيو!

"هاڻ اُن تي پڇتاءُ ڪرڻ جو ڪو بہ سوال ڪونهي، نڪي ان معيارن تي پرکڻ جو سوال آهي. قومن جي زندگيءَ ۾ ان کان بہ وڏيءَ مرحلا آيا آهن: تاريخ اهڙن مثالن سان ڀري پئي آهي. چار نندي انهيءَ کي تباهہ ڪري ڇڏيو جنهن ۾ هن جي پنهنجي ماءُ حج ڪرڻ لاءِ شريف رواني ٿي هئي، پر ان قافلي ۾ تغلقن جا چونڊ تغلقدار سفر تي هئا. رسي لاڏيءَ جي اجتماعي آپ گهات جو تہ تو پڙهيو آهي. سومرين جي، مسلمان هوندي بہ علاؤالدين خلجيءَ جي اکين اڳيان، سَتي ٿيڻ جي ڳالهہ بہ تو پڙهي آهي، پر ياد ڪر تہ فيروز تغلق جي ٻيڙين ۾ خود سنڌ جا سمورا مٽيادار سما ۽ سومرا سردار شامل هئا. پر جڏهن سندن ٻيڙيءَ کي سنڌين باهہ ڏني، تڏهن انهن باهہ ڏيڻ وارن ۾ انهن سمن ۽ سومرن سردارن جو پنهنجو اولاد شامل هو!"

ماما جي ساهہ جي رفتار جيئن پوءِ تيز ٿيندي ويئي. مون کي ايئن محسوس ٿيو چڻ تہ اڄ هو رڳو منهنجي خاطر، پنهنجي اندر جا سمورا اوڙاهہ مون تي ظاهر ڪرڻ لاءِ ماندو هو.

"- ۽ اهڙا واقعا تاريخ ۾ هر صفحي تي پکڙيا پيا آهن بشرطيڪ اسين انهن کي اها اهميت ڏيون. جيڪا اسان کي پنهنجي بزرگن جي اصل حقيقتن کان واقف ڪري! دهشت گردي جيڪڏهن وطن لاءِ آهي تہ روح جي راحت آهي، جيڪڏهن اها محض رونشو آهي، فساد آهي، انسان دشمني آهي تہ پوءِ ان کان وڌيڪ ڪميڻپ ۽ ذلالت ٻي ڪانهي. وطن دوستن (Patriots) ۽ تخريب۔ پسندن (Anarchists) ۾ ڪڏهن ڪڏهن تمام ٿورو اڻ - لکو فرق نظر ايندو آهي، پر فرق ضرور آهي، ۽ ان فرق جي سرحد تي انسان دوستي صليب تي چڙهندي نظر ايندي آهي!"

مون گهڙيءَ لاءِ ماما جي اکين ۾ نهاريو: اُتي سندس لڙڪن جي ڏنڌ جي پويان ايڏو درد هو جو مون ڳالهہ کي مٽائڻ لاءِ چيو: " نهيو هاڻ تہ مارشل لا هٽي اٿن، سو سڄو مامرو سگهو ختم ٿي ويندو!"

ماما بہ ڪجهہ وقت لاءِ ماٺ ٿي ويو. پوءِ چڻ ايندڙ وقت ۾ گهوريندي چيائين:"اڄ سنڌ جو سڀ کان منحوس، سڀ کان ڪارو ڏينهن آهي، جنهن کي سنڌ جي تاريخ ۾ هڪ اهڙو يادگار سمجهيو ويندو جو وَرَ وَرَ ڪري سنڌي ان کي ياد ڪندا!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”چو ماما، ڇا ٿيو آهي اڄ!“

”پٽ تو پاڻ ئي ڳالهه ڪئي تہ انگريزن مارشل لاهٽي ڇڏي آهي! دراصل هيءَ مارشل لا انگريزن ڪا نہ هنئي آهي: هيءَ مارشل لا مسلم ليگين هنئي آهي هيءَ مارشل ڪانگريسين هنئي آهي. هيءَ مارشل لا مها سڀائين هنئي آهي، هيءَ مارشل لا خاڪسارن هنئي آهي هيءَ مارشل لا مولوين هنئي آهي، هيءَ مارشل لا پنڊتن هنئي آهي! انگريزن تہ رڳو سامت جو ساهہ ڪنيو آهي. سنڌ جي آزادي انهن سڀني ڌرين جي دل ۾ گنڊو آهي: ڪانگريسين کي پنهنجو ”وندي ماترم“ جوکم ۾ ٿو نظر اچي، مسلم ليگين کي پنهنجو ”پاڪستان“ خطري ۾ ٿو نظر اچي! ٻيا تہ هونئن ئي هنن جا ٻولڙيا آهن. ڪي ظاهر ظهور ڪي ڳجهہ ڳوهہ ۾! سنڌ هنن جي ڳڪ ۾ ڪانءُ ٻڌجي پئي آهي: سنڌ پرست هنن جي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيا آهن. ۽ انگريز هنن جي انهيءَ تڪليف کي پنهنجي لاءِ خدا جي طرفان حمايت سمجهي، مارشل لا هڻڻ تي ڪڳيون پيا هڻن: اڄوڪي اخبار ۾ ئي بيان ڇپيو آهي تہ سنڌ پرستن کي مکيءَ جي ٻيلي ۾ هٽلر طرفان موڪليل ”ففٿ ڪالمسٽ“ فوجي تربيت ڏيئي رهيا آهن!“

آءٌ ماما جي منهن ۾ نهاريندو رهيس. هن جو منهن ڳاڙهو ٿيندو ويو: ڄڻ تہ مکيءَ جي ٻيلي تي ٿيندڙ بمباريءَ ۾ مرندڙ سنڌين جو رت سندس اکين ۾ مڙندو ٿي آيو. مون کي ڪنهن اڄاتي خوف اچي ورايو. پر پنهنجي تجسس کي پوءِ بہ آءٌ روڪي نہ سگهيس.

”ماما، پر سنڌ پرستن اڳيان ڪو نظريو ڪا رٿابندي، ڪا پلاننگ، ڪا ليڊرشپ تہ نظر ئي ڪا نہ ٿي اچي! اخبارن مان تہ اهو ٿو پائنجي تہ هي محض پير پرستيءَ کي ڍڪڻ لاءِ سنڌ جي آزاديءَ جو نعرو هنيو پيو وڃي، ڇاڪاڻ تہ شهرن ۾ وستين واهڻن ۾ خود سنڌ جي ڳالهہ ڪرڻ وارا، آزاديءَ لاءِ وڙهڻ جي هام هڻڻ وارا بہ اهو چوڻ لڳا آهن تہ حُرَ سنڌ لاءِ نہ پر رڳو پير صاحب پاڳاري جي حڪم جي تعميل پيا ڪن!“

مون سوچيو تہ آخر اخبارون ڪوڙ تہ ڪو نہ لکنديون هونديون!

ماما ڄڻ تہ خفي ٿيندي چيو: ”اخبارن جي ڳالهہ نہ ڪر پٽ اهي انگلينڊ جون اخبارون ڪونهن، هي هند ۽ سنڌ جون اخبارون آهن. جن جا مالڪ ۽ ايڊيٽر يا مسلم ليگي آهن، يا ڪانگريسي. يا مهاسڀائي- يا وري انگريزن جا نوڪر! زرخريد غلام! مون کي خبر آهي: آءٌ هنن سان ملندو ٿو رهان: هنن لاءِ هٽڪڙي ۽ ڏوڪڙ بہ مختلف معيار آهن: انگريز ٻنهي معيارن کي استعمال ٿو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري، پر جنهن ڳالهه کي انگريز "سِٽن جي وِٿيءَ وارو مطلب" (Reading between the lines) ٿو چوي، ان کي سامهون رک تہ سچي ڳالهه سمجهه ۾ اچي ٿي وڃي: هن وقت سنڌ پرست اهو ٿا چون تہ جيڪڏهن هٽلر شيطان آهي، پر سنڌ جي آزاديءَ جو حامي آهي، ۽ چرچل فرشتو آهي، سنڌ جي آزاديءَ جو مخالف آهي تہ سنڌين لاءِ چونڊ فقط هڪڙي آهي: سنڌ جي آزادي، پوءِ کڻي اها شيطان جي حمايت سان ڇو نہ ملي! پير صاحب پاڳارو حريت پسند آهي، سنڌ پرست آهي، سنڌ کي غلاميءَ مان ڇاڙهو ڏيارڻ گهري ٿو اهو سنڌين لاءِ ڪافي آهي! ان مان پير پرستيءَ جي بوءِ ٿي اچي، انهيءَ جي سنڌي قوم پرستن، آزاديءَ جي پروانن کي ڪا پرواهہ نہ آهي! سنڌ آزاد ٿئي تہ پير پرستي، جاگيرداري ۽ سامراجيت جو پاڻهي ڪو فيصلو ٿي ويندو ڇاڪاڻ تہ سنڌي بنيادي طرح انسان دوست، سامووادي ۽ سامراج دشمن ۽ بينڪيت جو مخالف آهي. جيڪڏهن هو انگريز جي بينڪيت جي مخالفت ڪري، ان کي هٽائڻ جي جدوجهد ۾ سِر قربان ڪري ٿو سگهي تہ ڇا پير پرستي، جاگيرداري ۽ سامراجيت کي ايئن ئي قبول ڪري وٺندو؟!"

مون ڏٺو تہ ماما جون مٺيون پيڙجي ويون هيون. سندس آڱرين جي ڏوڏن جون نسون اُڀري آيون. ۽ مون کي وري ڪو اڄاتو خوف ورائي ويو. تڏهن مون سندس خيال متاثر طور سوال ڪيو: "ماما، پلا ان جو آخر نتيجو ڇا نڪرندو؟ جيڪڏهن سنڌ کي آزادي نہ ملي تہ ڇا ٿيندو؟ ۽ انگريزن جي ڇُڙن خلاف، سنڌ پرستن خلاف، مهر جو آخر نتيجو ڇا نڪرندو؟!"

آءٌ ڳالهه ڪري تہ ويٺس پر پوءِ پاڻ کي پٽڻ لڳس. ڇا آءٌ بہ ايڏو نا اميد ٿي ويو هوس؟ آءٌ تہ قنوطيت کي، اڇي کي ڪارو سمجهڻ کي گناهہ سمجهندو هوس؟ پوءِ اهو سوال ڇو؟

ماما ڇڻ تہ منهنجو سوال ٻڌو ئي ڪونہ. ايندڙ وقت ڇڻ تہ هن جي اکين اڳيان پراڻي تاريخ جو ڪو ورق هو جنهن جا لفظ ورجائڻ وڃي. هن کي ذهن تي زور ڏيڻ جي ضرورت ئي ڪا نہ هئي. فقط هڪ ڪهنو پراڻو قديم درد هن جي اکين ۾ لهي آيو: سندس اکين ۾ ڪو ڪهرام متل هو جنهن کي لڪائڻ لاءِ، مامي منهن ٻئي طرف ڦيرائي ڇڏيو!

"پٽ، مون کي تو سان ڏاڍي همدردي آهي. اها همدردي ڇڻ تہ سمورين جوان پيڙهين سان همدردي آهي: ايندڙ پيڙهيون تہ پنهنجو رستو پاڻ ناهينديون، پر مون کي انهن سان بہ همدردي آهي ڇاڪاڻ تہ ان وقت آءٌ، مون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهڙا، نہ هوندا، ۽ اوهين. يا اوهان جا ايندڙ نسل اڪيلا هوندؤ اڻ- سونهان هوندؤ! اڻ- سونهان تہ نہ چوڻ گهرجي، پر آءٌ چوندس، چاڪاڻ تہ جن ماڻهن ۾ آءٌ، اڄوڪي وقت ۾ ڪي ديانت داريون، ڪي ايمانداريون، ڪي سچائيون ڏسان ٿو، تن جي اکين تي مذهب جا ڪوپا چڙهيل آهن: جڏهن اهي ڪوپا لهندا، تڏهن ڇا ٿيندو، اهو آءٌ تصور ڪرڻ لاءِ بہ تيار ڪو نہ آهيان! جي. ايم. سيد جو هڪڙو مثال ٿو ڏيان: ڊسٽرڪٽ بورڊ ۾ اُگيان تقرير ڪندي ٿو چوي تہ آءٌ اول آخر سنڌي آهيان، پر چاڪاڻ تہ مسلمان آهيان، ان ڪري پاڪستان لاءِ جناح صاحب جو حامي آهيان. هن جي مسلماني سنڌ لاءِ ڪهڙي اهميت ٿي رکي، ان تي هن ڪڏهن بہ نہ سوچيو آهي، ۽ جڏهن سوچيندو تڏهن ايڏي دير ٿي وئي هوندي جو هن جو روح رڙيون ڪري اُٿندو. پر وقت کان پوءِ روح جون رڙيون ڪهڙي ڪم جون؟ اها تہ سندس ذاتي دردمنديءَ جي ڪيفيت هوندي، تنهن جو سنڌ سان ڪهڙو واسطو ڪٿي هو ڏهہ ڀيرا سنڌ جي ڳالهہ ڪري؟ ان ڪي ايئن سمجهہ تہ جڏهن حضرت عيسيٰ کي صليب تي چاڙهيائون تڏهن صليب تي چاڙهڻ وارن، پنهنجي پاڻ کان سوال ڪيو هو تہ جيڪڏهن اسان عيسيٰ کي غلط دليلن جي بنياد تي صليب تي ٽنگيون، ۽ جڏهن اسان کي غلطين جو احساس ٿيو تہ پوءِ ڇا ڪنداسون؟ تڏهن هڪڙي ڏاهي رڳو ايترو چيو: پوءِ خدا بہ اوهان کي سمجهہ نہ ڏيندو! ۽ بخشش جون سموريون راهون اوهان تي بند ٿي وينديون!"

ماما اهي لفظ اهڙي ڏک منجهان چيا ڄڻ تہ هو جي. ايم. سيد کي چوندو هجي: "سائين، خدا اوهان کي سمجهہ ڏيندو!" .مون سندس درد کي پنهنجي اکين ۾ محسوس ڪيو جن جي پوسراڻ رڳو سنڌ جي آزاديءَ خلاف سازشن ۽ انسٽن، پنهنجي لاچاري ۽ بي همتيءَ تي پشيماني نہ هئي، پر ان ۾ هڪ ذاتي انگ بہ شامل هو تہ مون ۾ اها همت ڇو نہ هئي جيڪا ماما ۾ هئي، تہ آءٌ عليٰ الاعلان اهو چوان تہ سنڌ جي آزادي منهنجي لاءِ هر ٻي شيءِ کان مقدم هئي: سنڌ آزاد هوندي تہ آءٌ بہ هندستان جي آزاديءَ کي "خوش آمديد" چئي سگهندس، سنڌ آزاد ٿيندي تہ آءٌ بہ ماما کي مبارڪ ڏيئي چئي سگهندس تہ "ماما، سنڌ اوهان کي مبارڪ هجي!" ماما جي. ايم. سيد ۽ شيخ عبدالمجيد سنڌيءَ جي باوجود اوهان کي سنڌ مبارڪ هجي!"

پر ماما ڪنهن ڏورانهين دنيا ۾، پنهنجي ئي خوابن جي دنيا ۾- جيڪي خواب مستقبل جا پيش- رؤ هئا- غلطان هو ۽ هن بنهہ سُڏڪندي چيو: "انو

سنڌ ڏاڍا عذاب سٺا آهن: ڌارين جي هٿان ۽ پنهنجن جي طفيل! پير صاحب پاڳارو ۽ جي. ايم. سيد تہ فقط علامتون آهن! جڏهن سنڌ آزاد ٿيندي تڏهن هو ٻئي ڪٽهڙي ۾ هوندا ۽ بچاءَ ۾ پنهنجي سنڌ لاءِ محبت جي هام هڻندا! پر سنڌي کين کهرو جواب ڏيندا. تنهن لاءِ سنڌ جي تاريخ کي ٻيهر پڙهڻو پوندو. جڏهن محمد بن قاسم کي حجاج بن يوسف پنهنجي درٻارين اڳيان پيش ڪيو ۽ پنهنجو مقدمو پيش ڪيو تڏهن محمد بن قاسم چيو هو:"سنڌ منهنجي لاءِ مستقبل هئي، پر سنڌي منهنجي لاءِ معمو راز ۽ اسرار هئا! پر هڪڙي ڳالهہ مون محسوس ڪئي تہ سنڌين کي جيڪڏهن پنهنجي پاسي ڪرڻو هجي تہ هنن سان سنڌ جي ڳالهہ ڪريو سنڌي ٻوليءَ جي ڳالهہ ڪريو تہ هو اوهان جا حمايتي ٿي پوندا، پر سنڌ خلاف، سنڌي ٻوليءَ خلاف ڳالهايو تہ اوهان جي بهترين دوستن مان بهترين ساٿي بہ دل ئي دل ۾ توهان جو سڀ کان بدترين دشمن ٿي پوندو ۽ هن کي ان تي ڪا بہ شرمساري ڪا نہ ٿيندي!" تڏهن حجاج بن يوسف هڪ ۔ سنڌيءَ کي مخاطب ٿيندي چيو هو: "ڇا اهو سچ آهي تہ سنڌي محمد بن قاسم کي چڱو ماڻهو ٿا سمجهن؟!" ۽ همت ڪري هڪ سنڌيءَ چيو هو:"اي يوسف جا فرزند! سنڌ محض ڪنهن ملڪ جو نالو نہ آهي: سنڌ هڪ خيال جو نالو آهي،جنهن خيال کي بيان ڪرڻ ڏاڍو مشڪل آهي. جهڙيءَ طرح خيال هڪ وهم بہ ٿي سگهي ٿو اهڙيءَ طرح سنڌ کي هڪ وهم طور بيان ڪري سگهجي ٿو. پر ان وهم کي پنهنجو هڪ جسم آهي، هڪ روح آهي، ۽ جنهن کي اوهين عرب سمجهي نٿا سگهو! ڀلا، خيال کي جسم ڏيڻ ۽ وهم کي حقيقت جو لباس ڏيڻ عرب ذهن لاءِ ممڪن آهي؟ ان لاءِ عربي زبان ۾ ڪو بہ لفظ ڪونهي. پر سنڌيءَ ۾ آهي: "ساٿيهہ" لفظ عربي زبان تہ ڇا، دنيا جي ڪنهن بہ زبان ۾ ترجمو ٿي نٿو سگهي: "ساٿيهہ" جي معنيٰ آهي ساهہ يا روح جي رهڻ واري جاءِ! الله سائين ان لفظ جون معنائون ٻين زبانن، ٻين ٻولين ۾ بيان ڪرڻ جي اهليت ماڻهن کي عطا ئي نہ ڪئي آهي!"

مون سمجهيو تہ ماما هاڻ بنهہ جذباتي ٿي ويو هو جنهن لاءِ جيتوڻيڪ آءُ ذميوار هوس، پر تڏهن بہ مون کي همت ٿي تہ آءُ سوال پڇان:"ماما، اهو تہ صحيح آهي، پر هي اجوڪي سنڌ لاءِ ڪانگريس ۽ مسلم ليگ جيڪي ڦند پيدا ڪيا آهن، تن جو نتيجو آخر تہ سنڌين جي ورهاست ۽ سنڌ جي آزاديءَ لاءِ جوکم واروئي نڪرندو. ان جو ڪو تدارڪ تہ اسان کي سوچڻ گهرجي!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءُ سوال پڇي تہ ويٺس پر خود پنهنجي سوال کان ڊڄي ويس: هي تمام وڏو سوال هو ۽ شايد آءٌ پاڻ، يا ماما، يا پروفيسر رشيد، ان سوال لاءِ تيار نہ هوندا، ۽ ان لاءِ آءٌ بہ ڪجهہ اڳواٽ رٿابندي ڪرڻ لاءِ تيار نہ هوس.

”پٽ، آزادي ڏاڍي پياري شيءِ آهي. پر اها ڏاڍي وٺواند پڻ آهي اها جيڪي مطالبا پنهنجي چاهيندڙن کان ڪري ٿي انهن منجهان سڀ کان وڏو مطالبو اهو آهي تہ اوهين پنهنجي انفراديت ان ۾ ضم ڪرڻ لاءِ تيار بہ آهيو يا نہ؟ مون کي ڏاڍي خوشي ٿئي ها جيڪڏهن هندستان جا ماڻهو سنڌ جي آزاديءَ جي حمايت ۾ انگريزن سان ڪا ويڙهاند ڪن ها! آخر هند وارن کي سنڌ جي آزاديءَ جي هن جنگ مان ڪو نقصان پهچڻ جو ڪو خطرو تہ ڪونہ هو. انگريز سندن بہ ايترو دشمن هو جيترو سنڌ جو. پوءِ ڇو ۽ ڇا لاءِ، هنن پنهنجي ٻولڙين کي هي مظاهرا ڪرڻ لاءِ اياريو آهي تہ سنڌ جي آزاديءَ لاءِ وڙهڻ وارن خلاف انگريز ڪو قدم کڻي؟ پر مذهب ۽ ڌرم هنن جي اکين تي عجيب و غريب پٽي ٻڌي ڇڏي آهي. هو سنڌ کي پنهنجي خانن ۾ تقسيم پيا ڪن: هندو سنڌ، ۽ مسلمان سنڌ. ان ورهاست تي سوچيندي بہ منهنجا لڱ ڪاندراجيو وڃن. هڪ هئي کي فنا ڪرڻ جي عمل ۾ هي هئي زنده قوتون پاڻ بہ فنا ٿي وينديون. انهن طبقن ۾ وري پيا طبقا پيدا ٿيندا. هندو- مسلمان جي سطح جو جهڳڙو پنهنجي اندر اهڙا فتنا رکي ٿو جنهن جي ڪا حد حساب ڪونهي. هڪ ئي ملڪ کي ٻن طبقن، ٻن حصن ۾ ورهائڻ سان وڏيڪ ورهاست جو اصول پيدا ٿيندو ۽ پوءِ هندو حصي ۾ مدراسي، مرهٽي جو گلو ڪاٽڻ لاءِ تيار ٿيندو پنجابي لکنوين جي خلاف ڪات ڪهاڙا تکا ڪندو مسلمانن ۾ ايراني تورانيءَ سان وڙهندو. توراني افغان سان وڙهندو افغاني پنجابيءَ سان، پنجابي سنڌيءَ سان... ۽ اهو سلسلو خدا ڄاڻي ڪٿي وڃي ختم ٿيندو! مون کي رڳو اوهان جي ٿهيءَ لاءِ ٿو اونو ٿئي تہ اوهان کي ڇا ڇا ڏسڻو پوندو. سنڌ هنن جي وڏي جنگ ۾ هڪ ننڍو مسئلو آهي. هو نٽا سمجهن تہ سنڌ جي غلامي، نہ هند جي آزاديءَ جي فائدي ۾ آهي، نہ انگريزن لاءِ جرمنيءَ سان جنگ ۾ ڪو رخنو ثابت ٿيندي. جيڪڏهن انگريز اڄ بہ سنڌ کي آزاد ڪرڻ جو رڳو اشارو ڏين تہ سنڌي پنهنجو جڻ ٻچو رلائي بہ جرمنيءَ جي فاشسٽن جي مقابلي ۾ پهرين صف ۾ بيهڻ لاءِ تيار ٿي ويندا پر جيڪڏهن ان کي رڳو جاگيرداري ۽ پير پرستيءَ جو مظاهرو سمجهيو ويو تہ پوءِ انهيءَ هٽرادو طبقاتي ڪشمڪش جو خاتمو شايد وري بہ ڪنهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بادشاهت ۽ ملوڪيت ڪي جنم ڏي: مون کي تہ ايئن ٿو لڳي ڄڻ تہ ڪو وقت اچڻ وارو آهي، جڏهن ڇاڪاڻ تہ گورکو سڀ کان وڏيڪ جانباز سڀ کان وڏيڪ قتل جو ماهر آهي، ان ڪري ڪنهن مستقبل ۾ هندو گورکو هندن تي راڄ ڪندو ۽ ڪو مسلمان گورکو مسلمانن تي راڄ ڪندو. ۽ پوءِ اهي ئي شاهي درٻارون، درٻاري شاعر ۽ شاعري بدمزاجي، بدمزاج ڪوتوال ۽ ڪوتوالي نوڪر شاهي قائم ٿينديون جنهن ۾ هاري ۽ پورهيت ڏَن. پرڄ رعيت وانگر پاڻ کهائيندا، پاڻ مٽائيندا رهندا. مذهب جو کهاڙو تہ ٻہ ڌارو آهي، ٻنهي پاسي وڍيندو ويندو ۽ شايد اوهان جي ٿهيءَ کي وري سومنات ۽ محمود، شيواجي ۽ اورنگزيب، نادر ۽ نور محمد وارا ڏينهن ڏسڻا پوندا. خدا اوهان کي بخشي... يا بخشيندو! اسين تہ هونئن ئي لڏڻ وارا آهيون!"

آءُ ڪجهہ اهڙو محو ٿي ويس، جو مون کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ تہ مامو انصاف جي مسند تي ويهي جهانگير وانگر پنهنجو انصاف ڪري رهيو هو جنهن جي رڳن ۾ هندو ماءُ ۽ مسلمان پيءُ جو رت ڊوڙي رهيو هو! ڪاش سڀ جهانگير ٿي سگهن. ۽ جڏهن مامي ڳالهائڻ بند ڪيو تڏهن مون ڇرڪ ڀري مامي ڏانهن ڏٺو. مامو اتي موجود نہ هو. مامي جو جسم صوفا تي ڍرڪي پيو هو ۽ هن جو جهانگيري روح پنهنجو آخري فيصلو ڏيئي، اتي ئي دل هٽ ۾ جهلي هميشہ لاءِ سمهي پيو هو!

مون کان رڙ نڪري ويئي. "ماما... ماما... مامي!"

ان رڙ جو پڙاڏو اڃا تائين منهنجي ڪنن ۾ گونجي رهيو آهي. مامي ڊوڙندي آئي: ماما جي حالت ڏسي، سندس مٿان ڪري پئي، " گهر ۾ ڪهرام مچي ويو.

ان ڏينهن منهنجي لاءِ شفقت ۽ محبت مري وئي هئي، ۽ مون پهريون ڀيرو هن منجهائيندڙ پيچيدي ڪٺن دنيا ۾ پاڻ کي اڪيلو بلڪل تنها، محسوس ڪيو. ماما جون هڪ هڪ ڪري سڀ شفقتون، دلبريون ۽ دلگيريون، سڀ خصوصيتون، ڪتابن سان سندس بي پناهہ محبت، ماميءَ سان سندس نينهن، نوڪرن سان پاٻوهہ، ۽ مون لاءِ قربانين جو مادو اهي سڀ ڳالهيون هڪ هڪ ڪري منهنجي دل دماغ کي ڇيرڻ ڦاڙڻ لڳيون!

"ماما، تون ڇو مون کي هن هيڏي پريل دنيا ۾ نادر ۽ نور محمد جي دنيا جو تصور ڏيئي، اڪيلو ڇڏي، بي يارو مددگار سمجهندي بہ، چپ چاپ مسند تان اٿي هليو وئين؟ لان جي ڪناري ڪناري لڳل هنن مُگرن ۽ چنبيلن کي

آءُ ڪهڙو جواب ڏيندس. جڏهن هنن جي دل ونئندڙ هنن جي پر نه هوندو؟ سڀ ڪان وڌيڪ ماميءَ جو ڇا ٿيندو؟"

"مامي...!"

ڊاڪٽر اشرف چئي رهيو هو ته ماميءَ جي دل به بيهي رهي هئي، شديد صدمي جي ڪري! پوءِ منهنجي دل ڇو پنهنجي دڪ دڪ قائم رکي آهي؟ ڇا مون کي صدمو نه پهتو آهي؟

مون کي پنهنجي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي! مون کي ماما ۽ ماميءَ سان قطعي محبت نه هئي. آءُ ڪوڙو هوس نه - ان ڪري، نه ته جن پڻ هستين لاءِ مون کي ايتري سڪ ۽ محبت جو اعتراف ۽ ڍونگ هو انهن پڻ محبوب هستين جا لاش پنهنجي سامهون ڏسي، منهنجي دل ڇو نه ٿي ڦاٽي پوي؟ منهنجي دماغ جون رڳون اڃان ڇو ڪم ڪري رهيون آهن؟ ڇو منهنجو روح اڃا منهنجي جسم ۾ پنهنجي موجودگيءَ سان مون کي آلوده ڪري رهيو آهي؟

"ماما، مامي... اوهان مون سان دوکو ڪيو آهي. ايترو پيار ڏيئي، ايئن پئي ڄڻا منهنجي دنيا مان هليا ويا. جڻ ته اوهان پنهنجي آڳ پوري ڪئي، ۽ مون کي وارو ڏيڻ کان اڳ ۾ راند ڇڏي، ننڍ ٻارن وانگر رسي هليا ويا!"، اهو خيال، بار بار شڪايت بڻجي، مون لاءِ عذاب بنجندو رهيو.

ان کان پوءِ جا ڪجهه ڏينهن مون کي ياد نه آهن ته مون ڇا ڪيو. مون کي فقط ماڻهن جي اچڻ وڃڻ جو احساس ٿيندو هو. جن کي سڃاڻندي به مون کو نه ٿي سڃاتو! جڏهن مون کي هوش ڇهنبڙي پاتي، تڏهن بنگلو مون کي کائڻ لڳو ۽ آءُ ڳوٺ موٽي آيس.

ڳوٺ منهنجي لاءِ هڪ اجنبي، پرائي، ڏارين، اوپري دنيا هئي. پر پوءِ ڪجهه ته ڳوٺ جي اجنبيت ۽ ڪجهه بنگلي کان پري رهڻ جي ڪري، ماما ۽ مامي جي موت جو صدمو آهستي آهستي ڍرو ٿيڻ لڳو. طوفان کان پوءِ مانائي موتي اچڻ لڳي. پر ڪيڏي ڪيڏي مهل ان مانائيءَ ۾ وري به لڙڪن جو طوفان موتي ايندو هو ۽ مون کي دلداري ڏيڻ لاءِ، امڙ هر جتن ڪرڻ لڳندي هئي. بابي سان ته شايد منهنجي ملاقات ٿيندي به نه ٿي. هن کي سريتن کان واندڪائي نه هئي، ۽ مون کي پنهنجو غم کان!

هڪ بيو دل وندرائڻ جو هنڌ هو ڪاڪي ايسر جي اوطاق، جتي شهر کان هڪ سنڌ سڌار ٽيم آئي هئي، ۽ ڳوٺ ۾ رونق لائي ڏني هئائون. بالغن جي تعليم، اسڪول جي مرمت، ننڍڙي اسپتال، زالن لاءِ چرخا ۽ سلائيءَ جون مشينون، ۽ زالن کي پڙهائڻ لاءِ شهري پڙهيل ڇوڪريون. ايئن ٿي پانيو ڄڻ ته هنن پاڻ کي سنڌ لاءِ وقف ڪري ڇڏيو هو.

پاڻ وندرائڻ لاءِ، ابوجهه ۽ بيمار انسانن جي خدمتن ڪرڻ کان وڌيڪ شايد بيو ڪو سهڻو وجهه نه آهي سو به بنهه پنهنجن جي خدمت! آءُ رڳو وقت ڪاٽڻ ۽ پاڻ وسارڻ لاءِ هنن سان شامل ٿي ويس.

پهريون ڀيرو مون ۾ جيئڙي رهڻ جي وري، آرزو پيدا ٿي. ٻين لاءِ جيئڙو هجڻ به ته هڪ آدرش آهي. ان آدرش اڳيان، اسان جي ساٿين، زميندارن ۽ وڏن، بابي جهڙن ماڻهن جي طرفان رنڊڪن ۽ هٽ ڇراند جي به پرواهه نه ڪئي ۽ ٿوري عرصي ۾ اسان پنهنجي ڳوٺ کي هڪ ماڊل ڳوٺ بنائي وڌو هو! رڳو ماڻهن کي سياسي سمجهه ۽ سماجي سڌاري لاءِ ساڃهه ڏيڻ، سو به سنڌ جي ڀهراڙين ۾، ڪو سوکو ڪم نه آهي. پر اسان جا ساٿي ڄڻ ته ان ڪم کي سنڌ ڏانهن پنهنجو فرض سمجهي، بجا آڻي رهيا هئا. ان قرض لاهڻ ۾ حياتي ته وياج کان به گهٽ هئي. پر سنڌ جي آزاديءَ لاءِ ماڻهن کي سمجهائڻ جو سڀ کان موثر طريقو اهو اختيار ڪيوسين ته ماڻهن ۾، هر اها ڳالهه، جا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي هجي، ان جي ساڄهه ۾ سڪ پيدا ڪرڻ کي ئي اُتم رکيوسون. رڳو تربيت ئي ڪافي نه هئي، پنهنجي سيتا جي خوبصورتيءَ اسان جي وڏي مدد ڪئي. سنڌي ناٽڪ، سنڌي داستان، سنڌي راڳ، سنڌي ناچ، سنڌي رانديون ماڻهن ۾ نئين سر جيئري رهڻ جو اتساهه پيدا ڪرڻ لڳيون. ونجهه وٽيون، پيلهاڙا، ملهون، وڏ-ڪبڏي، بيت بازي، پڳتون، مولود ۽ بزرگن کان سنڌ ۾ سنڌي سورهين جا قصا ـ هي هيون اسان جون روزانيون مصروفيتيون!

آءٌ ٽڪجي تني دير سان جڏهن گهر پهچندو هوس، تڏهن منهنجو انتظار ڪندي ڪندي، ٻانهي ٻه چائنٽ تي مٿو رکي سمهي رهندي هئي، ۽ آءٌ هن کي جاڳائڻ ٻنان، هنڌ تي ليٽي پوندو هوس ۽ مون کي ننڊ کٽي ويندي هئي. ڪيڏي نه شڪر گذاريءَ جي ننڊ هئي اها، جنهن مون کان مامي ۽ ماميءَ جو غم وساري ڇڏيو هو!

۽ پوءِ هڪ ڏينهن ڪنهن کي ٻڌائڻ کان سواءِ، شهر هليو آيس ۽ فوج ۾ ڀرتي ٿي ديرادون هليو ويس. ديرادون کان ڪلڪتو ڪلڪتي کان حبش، هبش کان برما، سينگاپور ۽ ڪراچي منهنجي سنڌ جي دل! پر منهنجو وطن اهو وطن نه هو! ڏاڙهيءَ پٽ، ۽ سياسي جُوابازين جو اڏو جتي مذهب جي نالي تي سڀ ڪجهه ناممڪن ٿيندو ٿي نظر آيو ۽ وري ۽ هڪ پيرو زندگيءَ جي راند هارائي، آءٌ پنهنجي پاڻ ۾، پنهنجي پراڻي غم ۾ گم ٿي ويس، جتي وقت بيهي رهيو. ايندڙ اٿلون پٿلون به ان وقت کي چوري، سيري ۽ ريڙهي نه سگهيون. آءٌ پنڊ پهڻ ٿي سنڌ کي بدلجندو اُڏرندو اُيامندو وري وسامندو پيڙ تي ٻرندو ۽ پوءِ ڀسم ٿيندو ڏسندو رهيس.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انساني رت ۾ پوڻ، چچريل جسمن ۾ اپاهج وجودن- انڌن، لولن، منڊن- ۾ اسپتالن جي ايٿر جي بوءِ جا منظر ڏسندي ڏسندي، منهنجو روح ٽڪجي پيو هو. اهو ٽڪ ڪن صدين جو ٽڪ هو: ان ٽڪ ۾ اهو ئي احساس هو تہ جڙن منهنجو سمورو رت چوسي ورتو هو ۽ کوکلي چوٽي وانگر، ذهني بيابانن ۾، آءٌ پنهنجي پاڻ کي واچوڙن جي آڌار تي ڇڏيندو ٿي آيس!

پر منهنجي وطن، منهنجي لاءِ ڪو مرهم، ڪو ترياق تجويز نہ ڪيو. هت تہ رڳي سياست هئي. آزاديءَ جي سورن ڪائيندڙ ڌرتيءَ جي سياست، جتي وطن پرستي ۽ مذهب پرستيءَ ۾ جنگ ڇڙي پئي هئي. اليڪشنون، سنڌ اسيمبليءَ جو ريزوليوشن، صوبائي خودمختياري يا ٻانهپ جو ڪلاز، آزاديءَ ۽ آزاديءَ جي دامن مان وهندڙ لکين انسانن جي خون جي نديءَ مان وهي ايندڙ مهاجر، جن جي آجيان لاءِ منهنجي وطن جا سور وير ٻهار تائين دامن ڦهلائي پهتا! مون ڄڻ تہ پاڻ کي واچوڙن ۾ ويڙهيو ڏٺو. مون کي اهو محسوس ٿيو تہ مون کي ڪا شيءِ صاف نظر نہ ٿي آئي. جيڪڏهن ڪجهہ نظر آيو ٿي تہ اهو هو ڳاڙهو ڪارو سائو نيرو انساني خون! هندستان جي ڪک مان ڄاول هي انسان اوچتو ئي اوچتو ٻگهڙ ۽ واگهہ بڻجي ويا هئا، ۽ هڪ ٻئي کي ايئن چيري ڦاڙي رهيا هئا، ڄڻ هنن جي اکين تي رت ۾ پوڻ جا ڪوپا چڙهيل هئا. هن جي رت جي پياس اجهامڻ جي نہ هئي. رت جي هنن نديون وهائڻ لاءِ ڪير ذميدار هو؟ هندو يا مسلمان؟ هي تہ يقيناً گيتا ۽ قرآن پڙهندڙ تي نہ ٿي سگهيا! هي سڀ ڇا هو؟ هي رت تمائيندڙ ريل گاڏيون ڪٿان ٿي پرجي آيون؟ هي منهنجي ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ ڇا ٿي رهيو هو؟ امرتسر، لاهور، گرداسپور، گجرات، دهلي، بهار بمبئيءَ ۽ ڪلڪتي ۾ هي ڪهڙا جانور هڪ ٻئي جو ڪچو ماس پٽيندا ٿي رهيا؟ هي روئندا رڙندا عامل ۽ پائيبند ڪيڏانهن وڃي رهيا هئا؟ هي روئندا رڙندا سيد، نقوي، صديقي ۽ بخاري ريل گاڏين جي ڇتين تي ٽنگجي، بکيا اُڃيا پنهنجو وطن پنهنجا وٿاڻ ڇڏي هت ڇو پئي آيا؟

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واچوڙن جو ڏنڊ وڏندو ٿي ويو ۽ مون اکيون ٻوٽي ڇڏيون: مون ڪجهه به ڏسڻ نه ٿي گهريو ڪجهه ٻڌڻ نه ٿي گهريو ڪجهه محسوس ڪرڻ نه ٿي گهريو ڪجهه ڪرڻ نه ٿي گهريو. آءٌ ٿڪل هوس، مون کي سمهڻ جي ضرورت هئي، مون کي ننڊ جي ضرورت هئي! آءٌ خواب ۾ به اهو سڀ ڪجهه ڏسڻ ٻڌڻ نه ٿو گهران: ۽ پوءِ آءٌ هڪ گهري ننڊ پئجي ويس: منهنجون اکيون کليل هيون، پر آءٌ ”ڪوما“ ۾ هوس!

پر هيءَ ننڊ به منهنجي ننڊ نه هئي. عجيب و غريب خواب هڪ ٻئي ۾ مليل. هڪ نئون سپنو ڀيانڪ ساپيان جهڙو سپنو بڻجي ٿي ويو. خاص طرح هڪڙو خواب مون کي اڪثر پريشان ڪندو رهيو: حيدرآباد جي اسٽيشن تي هڪ ريل گاڏي بيٺل نظر ايندي هئي، جنهن ۾ به سپاهي مون کي گرفتار ڪري، ريل گاڏيءَ جي ڪاريڊار مان، هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين گهليندا ٿي ويا. سڄي ماحول تي ڏنڊ ڇانيل هو جنهن ۾ رت ۽ پونءِ جا ٽِڪا ٽِڪا ڦهليل هئا. رت ۽ پونءِ جي انهيءَ درياءَ ۾ ترڳندو هر گاڏي ۾ هڪ نئون ڀيانڪ کان ڀيانڪ منظر ڏسندو اڳتي ٿي وڌيس.

ڀهرئين گاڏي ۾ هڪ جرمن ايس. ايس سپاهي پنهنجي سنگين تاڻيون بيٺو هو ۽ اندر هڪ ڪُتر جي مشين چالو هو- بلڪل اهڙي، جهڙي اسان جي ڳوٺ ۾ ٺارومل جي ڪُتر مشين هئي. پر انهيءَ ۾ ٻاجهر ۽ مڪئيءَ جي ڪانن بدران انساني هڏاون پيرا ڪُترجي رهيا هئا. هڏاون پيرا سڄاٽپ کان ٻاهر هئا. فقط هڪڙي ڇِنڪي هر هڏائين پيري جي ڳچيءَ ۾ لٽڪيل هئي، جنهن تي حضرت دائود جو تارو چپيل هو. انهن هڏاون پيرن ۾ ٻڍڙا به هئا، جوان به زالون به هيون ٻار به هئا- هر سائيز هر ”ميڪ“ جا هڏاون پيرا هئا. ان ڪتر جي مشين ۾ ڪا عجيب ڪيڏ رکيل هئي، جو انهن هڏن کي ڪُترڻ وقت به شيون خاص طرح الڳ الڳ ڍير تي رهين هيون: هڪڙا سونا ڏند. جيڪي ڪُتر ٺيل ڄاڙين مان اڏامندا هڪ ٿيلهيءَ ۾ ڪرندا ٿي ويا. ان ٿيلهيءَ تي نازي ”سواستيڪا“ چپيل هو ۽ ٻي شيءِ هئي، انهن هڏاون پيرن جون اکيون! اهي اکيون شايد اڃا مُيون نه هيون. انهن ۾ ديد اڃا باقي هئي! اهي اکيون هڪ الڳ ڍير ۾ جمع ٿي رهيون هيون، ننڍيون اکيون، وڏيون اکيون، صاف اکيون، ڇُنجهيون اکيون، ڪاٽيون اکيون، تيڏيون اکيون، جوان اکيون، پوڙهيون اکيون، حيادار اکيون، بي حيا اکيون، معصوم اکيون، چنچل اکيون، فلسفي اکيون، پوڪ اکيون، سائنسدان اکيون، ڄٽ جاهل اکيون- محض اکيون، ۽ سڀ اکيون هڪ ئي وقت منهنجي اکين ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهوري رهيون هيون! انهن ۾ فقط هڪ احساس زنده هو: ڊپ. خوف ۽ پوءِ جو احساس، جڻ ته اهي سموريون اکيون، گهٽتي ڏينهن يا گهوگهي ڏينهن سان ٻاهر نڪري آيون هيون. انهن ۾ ڪا التجا ڪا بچڻ جي اميد، ڪا نيزاري، ڪا پيشقدمي، ڪا پوئواري، ڪجهه به نه هو محض ڊپ هو محض خوف هو: اهي اکيون ڊپ ۽ خوف ۾ پنڊ پهڻ تي ويون هيون! ۽ پوءِ سنڌ جو نقشو ابري تي آيو: ڇا سنڌ جو نقشو يهودين جي انهيءَ قتلام جي پس منظر ۾ ضروري هو!؟ مون پنهنجي پاڻ لاءِ، خواب ۾ ئي سوال تي ڪيو. يهودي لاش زندگيءَ جي نفيءَ جو اهڃاڻ هئا. ۽ سنڌ، آزاديءَ جي جدوجهد جو نشان. جنهن تي انگريزن منڊيئڙا - هندو ۽ مسلمان منڊيئڙا پائي ڇڏيا: اها سنڌ يهودين جي آهي، نيزارين ۽ منٿن جي پس منظر ۾ هڪ دانهن ٻڌجي تي ويئي: آءُ سنڌ آهيان: آءُ آزادي گهران ٿي: منهنجي ٻچن کي آزاد ٿيڻ جو حق ڏيو!"

سپاهين، پنهنجي سنگين سان مون کي چوڪ ڏيئي اڳتي ريڙهيو. اڳئين گاڏي جي اڳيان هڪ جپاني سپاهي خنجر تاڻيو بيٺو هو. هن مون کي ڏسي، پنهنجو ڪنڌ نمائي ڪورنش ڪيو: اهو ڪورنش منهنجي لاءِ نه، پر منهنجي محافظن لاءِ هو. هن جي اکين ۾ هڪ سوال هو ڇا هي نئون جنگي قيدي آهي؟ ۽ مون اندر ڏٺوا ندر هڪ جپاني پئگوڊا. مندر جو استوپا ٺهيل هو. پر ڪنهن پٿر، عاج يا صندلي ڪاٺ جي بدران اهو سڄو پئگوڊا انساني کوپرين مان ٺهيل هو. اهي کوپريون مختلف نسلن جون هيون. چيني، ٿائي، برمي، ملائي، انڊونشي کوپريون-وچ وچ ۾ ڪٿي ڪٿي انگريز کوپريون به نظر تي آيون. انهن کوپرين تي نراڙ جي چوڌاري هڪ نيرو پٽو هو. جو نيرو گهٽ ڪارو وڌيڪ هو ۽ مون کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته هر کوپريءَ جي ان پٽي مان رت ٽينديون ڪري وهي، پگهر جي قطرن وانگر ڄمي ويو هو.

مون کي اها ڪرسي به ياد آئي، جتي منهنجي اکين اڳيان منهنجي ساٿي سپاهيءَ کي، جپانين نرڙ تي هڪ لوهي پٽو ٻڌي ان جا اسڪرو ٽائيٽ ڪرڻ شروع ڪيا هئا. پهرين ته ڪجهه نه ٿيو: پوءِ آهستي منهنجي ساٿيءَ جي نرڙ تي ٻڌل پٽي جي ٻنهي پاسن کان رت جون به گول ليڪون ظاهر ٿيون. ان کان پوءِ هڪ هلڪي چرڪات جو آواز ٿيو اهڙو جهڙو ڪنهن لوهي دٻي کي رِهه ڏيڻ وقت ٿيندو آهي. شرڙ شرڙڪ. شرڙڪات!

منهنجي دوست جي چيٽ مان ظاهر هو ته هن کي اهو اعتبار نه ٿي آيو ته هن جو مٿو ڪوايترو جلد ٽڙڪي، پچي، ڇڄي، پور پور ٿي ويندو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن سمورين ڪوپرين جي نيري پٽي ۾ هڪ ہي بہ خاص ڳالهہ هئي. اهي پٽا ان پڳڪوڙا ۾ اهڙي طرح ٻيهاريا ويا هئا. ڪوپريون اهڙي انداز سان ٽِڪايون ويون هيون. جو انهن پٽن جي گول گول ليڪن مان ٻہ پڳوان جو چٽر ٺهي پيو هو اهو ٻہ جو چٽر نهايت سانت. آخري نرواڻ جي موڊ ۾ هو: هڪڙو هٿ هنج ۾ رکيل هوس، ٻيو هٿ مٿي ڪنيل هو جڻ هر پوڄاريءَ کي نرواڻ جي بشارت ڏيئي رهيو هو.

منهنجي محافظ ڄڃانين. ان ٻہ کي سجدو ڪري، مون کي اڳتي وڌي ٺوڪر هنئي، ۽ آءٌ اڳتي وڌي، هلڻ لڳس.

اڳئين گاڏي تي هڪ سک فوجي بيٺل هو مونکي ڏسي، سندس ڏاڙهيءَ ۾ ٿوري جنبش آئي ۽ ڏاڙهيءَ ۾ لڪل ڪرپان ظاهر ٿي سندس هٿ ۾ پهچي ويو. ۽ مون ڏي اُلر ڪري آيو پر سپاهين کي ڏسي، هتي بيهي رهيو. مون گاڏي ۾ اندر نهاريو اندر چار پنج سک سرڪس جي منظر وانگر ڪلابازيون کائي رهيا هئا: هنن جي هڪڙي هٿ ۾ رت ۾ ڳاڙها ڪرپان هئا، ۽ ٻئي هٿ ۾ ننڍا گلن جهڙا ٻارڙا: ڪلابازي کائيندي، سڪن ننڍڙن گلن جهڙن ٻارڙن کي مٿي هوا ۾ ٿي اڇلايو ۽ سيني ڪوشش ڪري، پنهنجي پنهنجي ڪرپان جي نوڪ تي هڪ ڪان وڌيڪ ٻارن کي جهٽڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي! جنهن جي ڪرپان ۾ ٻہ ٻار جڻ تہ پاڻ ۾ چٽا پيتي ڪندي، هڪ ئي ڪرپان ۾ گهڙي ٿي ويا. سو اڳتي وڌي هڪ ڪنڊ ڏانهن ٿي وڌيو جتي مون ڏٺو تہ گرو گوبند سنگهہ جو پتلو هڪ هٿ تي باز وهاري، ٻئي هٿ سان گرنٿ جو پنو اٿلائڻ ۾ مشغول هو! ان سک وڌي، اهي ٻار باز جي چهنب تائين ٿي آندا، ۽ باز کي جڻ تہ انساني گوشت پسند نہ هويا اهو ڏسي تہ ٻار ڦهر ٿيل هئا، منهن ٻئي پاسي ڦيرائي ڇڏيو. سک نااميد ٿي، وري ڪلابازيون پائڻ ٿي لڳو ۽ محافظن وري مون کي ٺڏو هڻي اڳتي وڌڻ تي مجبور ڪيو.

اڳئين گاڏي جي ويجهو پهتس تہ مون کي نعره تڪبير ٻڌڻ ۾ آيو. دروازي تي هڪ قداور جوان تلوار ڪٽ مچن سان هٿ ۾ تلوار کڻيو بيٺو هو: مونکي ڏسي هو اڳتي وڌي آيو ۽ تلوار منهنجي سيني تي رکي چيائين. ”جزيو يا موت؟“

پر منهنجي محافظن کي ڏسي، منهن پيلڙو ڪري بيهي رهيو. مون اندر نهاريو ۽ هڪ حيرت انگيز منظر ڏٺم. سامهون گوشت جو ڍير پيل هو. مون کي شڪ جاڳيو تہ شايد ڳائو گوشت هو پر جلد ئي منهنجو خيال غلط ثابت ٿيو چاڪاڻ تہ ان گوشت ۾ گهڻا ئي اهڙن گوشت جي ٽڪرن جي هئي، جن جي شڪل ڇنيءَ جي اونڌي ٿيل ڪوپن يا ننڍن پيالن جهڙي هئي، ۽ انهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي پوري وچ تي ننڍي سرخ گولائيءَ ۾ هڪ جُنڊي هئي. جنهن دلي جي ڍڪڻيءَ ۾ ٽيندي آهي. مون کي ٿورو شڪ پيو ته اهي ماس جا ٽڪرا ڇاتل سڇاتل هئا- شايد اهي ڪن حسين زالن جا ٻُبا هئا... شايد!

گوشت جي ان ڍير جي پاسي ۾ چار پنج جاننا ڳيرو جوان ويٺل هئا. ۽ هڪ پوڙهو اڇي ڏاڙهيءَ سان: جوان انهن گول گول گوشت جي ٽڪرن کي الڳ ڪندا، هڪ ڏکي، رسيءَ ۾ پوئيندا ٿي ويا. جڻ ته هڪ وڏي مالا يا تسبيح ٺاهڻي هُين. ۽ پوڙهو انهن مان هڪ هڪ داڻي تي خطاطي ۽ طغرا جا فنپارا. هڪ خنجر جي نوڪ سان اُڪيريندو ٿي ويو. مون کي ٻه چار لفظ سمجهه ۾ به آيا. هڪ تي لفظ "لاڏي" نظر آيو هڪ تي "سومنات جي سندري"، هڪ تي "سيتا"، هڪ ٻئي تي "پرديپ ڪور"!

مون سوچيو شايد ڪو مورخ ٿو ڏسجي- خوشخط خطاط نقاش مورخ... پر منهنجي سوچ کي محافظن سنگين جي هڪ نوڪ سان اڌورو رهائي ڇڏيو.

آءٌ اڳتي وڌيس: اڳيان گاڏي جي دروازي تي هڪ مٽي ڪوڙيل، ڌوتي ٻڌل ۽ جٽيو پيل جوان بيٺل هو. سندس هٿ ۾ هڪ ننڍي تلوار هئي. مون کي ڏسي هن جي وات مان نڪتو- "مليڇ!" پر محافظ کي ڏسي چپ ٿي ويو.

اندر هڪ عجيب منظر هو. پوري وچ تي ڪاٺين جو هڪ مچ پئي ٻريو ۽ ان مچ جي چوڌاري پنج ڇهه نوجوان جاٽن، راجپوتن واريون پڳڙيون ٻڌل، ننڍيون تلوارن هٿن ۾، ڪنهن شيءِ يا ماڻهوءَ جي انتظار ۾ هئا. اوچتو هنن نعرو هنيو "هر هر مهاديو!" هنن جي پويان ٻه ماڻهو ڪو بوجو کڻيو ٿي آيا. ڪنهن ڏکي ڪپڙي اندر ڪجهه هڙ جيان ٻڌل هو. گهڙيءَ لاءِ خاموشي ٿي ويئي. هنن مان هڪڙي چيو "شرما جي، تنهنجو وارو آهي."

ٻئي چيو- "نه شريمان نه مان مليڇن کي هٿ نه لائيندس نه ته گنگا ماتا وِٽو پوندو!"

سڀ ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳا. پوءِ سيني گڏجي هڙ کولي. هڙ مان هڪ خوبصورت جوان رسن سان ٻڌل، برآمد ٿيو ۽ ان سان گڏ هڪ نوجوان، خوبصورت عورت هئي، ۽ هڪ ڇهن سالن کن جو معصومڙو ٻالڪ. ٻالڪ روئي رهيو هو- "امان امان... ابا...ابا..."

۽ امالڪ، هڪ جوان، ٻالڪ کي ٻانهن کان جهلي کڻي مچ ۾ اڇليو. ٻالڪ اڃان تائين "امان... ابا..." چوندو رهيو، پر جلد ئي سندس آواز به مچ جي تڙڪاٽن جلائي ڇڏيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ٻئي جوان وڏي ان خوبصورت عورت کي ڳچيءَ کان جهلي مچ ۾ اڇلايو ۽ ٺهڪ ڏيئي چيائين. "اڇها وڃي ٿي، هن جي اما!" ۽ چئن ئي گڏجي نعرو هنيو "هر هر مهاديو!"

آخر ۾ ڳڀرو جوان کي ٽنگوٽالي ڪري مچ ۾ وڌائون: "هر هر مهاديو!"

- ۽ مون ڏٺو تہ اوچتو مچ وسامي ويو ۽ ان جاءِ تي شِوَ جو هڪ بت اڀري آيو جنهن جي جٽائن ما گنگا وهي ٿي نڪتي. رت جي گنگا!

مون کي هڪ اٻڙڪو آيو ۽ منهنجا ڦڦڙ، رت ۽ پوڻ جي ڌارا بڻجي ٻاهر نڪري آيا. آءُ ان رت ۽ پوڻ جي سمنڊ ۾ ترڳندو ٻڏندو رهيس، ۽ منهنجي محافظن ٺهڪ ڏيڻ شروع ڪيا: "هي آهي ويهين صدي جو بهادر انسان...!"

هنن وري مون کي ٽڏو هنيو. هڪ محافظ سنگين جي نوڪ سان منهنجي ٻنهي ڦڦڙن ۾ سوراخ ڪرڻ شروع ڪيا، ۽ آءُ اڳتي وڌيس. منهنجي اکين آڏو انڌ اچي ويو. پر اوچتو وچ جو خوفناڪ نڪاءُ ٿيو ۽ منهنجا محافظ گم ٿي ويا. اها گاڏي بہ گم ٿي ويئي. منهنجي سامهون دونهين جو هڪ بادل زمين مان ڦٽي نڪتو ۽ آسمان ڏانهن ڦهلجڻ لڳو. اهو اٿاهہ ڪارو بادل لاٽونءَ وانگر هو ۽ لاٽونءَ جهڙو ئي تيز ڦري رهيو هو. گهڙيءَ ۾ طوفان، واچوڙا ۽ مينهن شروع ٿي ويو. دونهين جو بادل ڦاٽي پيو ۽ باهہ جي ڄرن ۽ شعلن جو دريا بڻجي وهڻ لڳو. هڪ ئي وقت باهہ جو سمنڊ، ۽ باهہ جهڙي گرم پاڻي جو مينهن. هڪ ئي وقت طوفان ۽ هوا سان گڏ بي انتها گهٽ ۽ ٻوسٽ ٿي ويئي. منهنجي ڏسندي ڏسندي ماڻهو پنهنجن گهرن، دڪانن، سينمائن، غسلخانن، ڪاڪوسن، ڪئبيري هائوسن مان نڪري ڀڄڻ لڳا. هيڏانهن هوڏانهن چئني پاسن ڏانهن، پر باهہ جو بادل وڌندو، پکڙجندو ڦهلجندو کين هضم ڪندو ٿي ويو.

لوهہ جون پليون، سيمنٽ جون عمارتون، ڪاٺ جا پرگولا، ٽامي جا بت، گوتم جون سماڌيون، ديولون، مسجدون، ان باهہ جي بادل ۾ وڳهرنديون، ٻرندڙجبل جو لاوا بنجنديون ٿي ويون، ۽ سڀ ڪجهہ ان بادل ۾ سمائجندو ان جي باهہ کي تيز ڪندو، ڀڙڪائيندو ٿي ويو. اوڏيءَ مهل وري وچ جو هڪ نڪا ٿيو ۽ وچ وڏي آواز ۾ چيو "هيروشيما!"

ان وچ جي روشنيءَ ۾ هميشہ، منهنجون اکيون کلي پونديون هيون، ۽ آءُ ان پيانڪ اوٿاري مان ڇوٽڪارو حاصل ڪندو هوس. منهنجو سڄو بدن پگهر ۾ شم هوندو هو. جسم ۾ پالا لڳندا محسوس ٿيندا هئا ۽ اکين مان ننڊ ڪيڻ لاءِ آءُ ٿڌي پاڻيءَ جي ٽب ۾ پناهہ ڳوليندو هوس!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

6

پروفيسر سان منهنجي ملاقات وري اسان جي سورٺ جي سورهين سالگره تي ٿي، ۽ منهنجي اکين آڏو سڀ ماضي، ماما ۽ ماميءَ جو موت، پروفيسر تي سازش ۽ بغاوت جو مقدمو ۽ ان کان پوءِ جي زندگي اکين آڏو ڦري ويئي. پروفيسر سالن تائين جيل ۾ رهيو ۽ جنگ ختم ٿيڻ کان پوءِ اکين ڏٺا شاهد نہ هئڻ جي ري ڪيس ڪٽي ويو ۽ ڪيس ڇڏي ڏنائون. ان کان پوءِ هو ڪٿي رهيو ۽ هن جي زندگي ڪيئن گذري تنهن جي مون کي ڪا خبر نہ هئي. پر هن کي ڏسي، مون کي هڪ عجيب خوشي ٿي: ڏک گاڏڙ خوشي، گوندر جهڙي خوشي، مون کي بلڪل ايئن محسوس ٿي رهيو هو. ڄڻ تہ منهنجو ڪو عزيز سخت پيڙا ۽ تڪليف کان پوءِ مري ويو هو. ۽ مون کي هن کان جدا ٿيڻ تي شديد ڏک هو پر ڇاڪاڻ تہ هو ڇيچلائيندڙ پيڙا مان آزاد ٿيو هو ان تي دل پرسڪون خوشي محسوس ڪري رهي هئي، اهو عجيب احساس هو. مرڻ بدران، هڪ ديرينو مهربان ۽ شفيق استاد ويهارو ورهين کان پوءِ ملي رهيو هو ۽ مون کي هن کان جدا ٿيڻ جو احساس تڙپائي رهيو هو. شايد جن کي دل ڀائيندي آهي، تن لاءِ اهڙو ئي ڏکوئيندڙ خوشيءَ جو احساس وري ملڻ تي دل ۾ پيدا ٿيندو آهي. پروفيسر جهور پوڙهو ٿي ويو هو- سندس پرون بہ اڇا ٿي ويا هئا، ۽ سندس چيلهہ ۾ بہ هلڪو ڪب پئجي ويو هو پر هو ڪوشش ڪري، ان کي لڪائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. هن جو جسم هاڻ موت جي ڪناري تي هو. پر سندس اکين ۾ اها ئي زندگي، اها ئي شوخي، اها ئي چنچلتا اڃلون ڏيئي رهي هئي. هن کي ڀاڪر پائيندي، مون محسوس ڪيو تہ هو خود ڪنهن احساس کان لرزي رهيو هو. ڀانيم، واقعي مون کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو هو.

"انور، شايد تون بہ اندازو نہ لڳائي سگهين تہ تو کي وري ڏسي ڪيتري

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خوشي ٿي آهي، جيتوڻيڪ تون ڪانگ جهڙو ڏاهو آهين... ڪيئن آهين، زندگيءَ کي ڇا ڏنو ورتو اٿئي، اهي سڀ ڳالهيون پوءِ پر پهرين سورت جي چمڻ ۽ سورنهن سالن جون سورنهن مبارڪون هجنئي!"

"سائين، لک لک مهربانيون، اوهين منهنجي... هيءَ آهي منهنجي مهرو ۽ مهرو هي آهي منهنجو استاد پروفيسر رشيد، جنهن جو اڪثر ذڪر ڪندو آهيان. مون تي حد کان وڌيڪ مهربان هو ۽ مون جيڪي ڪجهه پرايو سو هن کان...!"

"هاڻ پنهنجي بُراين تي به منهنجي شاگرديءَ جو پلئه نه وجهه.." پروفيسر کلي چيو.

مهروءَ جي اکين ۾ نهاريندي چيائين: "ڌيءَ، مون کي اڄ اوهان ٻنهي... نه نه تنهي کي ڏسي بيحد خوشي ٿي آهي. هن پيانڪ دنيا ۾ اهڙي حسين Trinity (تثليث) ڏسڻ سان، ور به ڪا اميد جاڳي ٿي، ته هرويرو دنيا ايتري بيجڙي نه آهي. سورت جون لک لک مبارڪون هجنوَ! واقعي اوهين ٻئي فنڪار ٿا ڏسجو!"

هن جي اکين جي گنڀيرتا وري چنچلتا ۾ بدلجي ويئي. مهرو ته سچي لڄ کان ڳاڙهي ٿي ويئي. هن جو اهو حيا جو رنگ منهنجو من گائون مائون ڪري ڇڏيندو هو ۽ آءٌ گهڙيءَ لاءِ پروفيسر کي وساري ويٺس.

مهروءَ مرڪي چيو: "مهرباني!"

لڄ کان هوءَ ڪجهه وڌيڪ چئي نه سگهي.

پروفيسر ڪجهه وقت، ڪن عجيب نظرن سان مهروءَ کي ڏسندو رهيو. ڄڻ ته هو ڪجهه ياد ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. ۽ پوءِ هن جي نظرن ۾ ڪنهن ڄاڻ جي روشني اچي ويئي، ۽ هن چيو۔ "انور هڪ ڳالهه مون کي سمجهه ۾ نه آئي: ٿي سگهي ٿو ته آءٌ غلط هجان، پر منهنجي پٽ جي چترن جي نمائش ۾ شايد مون تنهنجي مهروءَ کي تصويرون جاچيندو ڏٺو هو ۽ مون ان وقت ايئن محسوس ڪيو ته رنگن جي ديوي خود ڪنهن آرٽسٽ جي رنگن جو معائنو ڪرڻ ڌرتي تي لهي آئي آهي. مِني، تون هئينءَ نه سليم چترڪار جي نمائش ۾؟،

"جي ها، اسين ٻئي هئاسين: سورتْ به اسان سان هئي..."

"پوءِ ته مشڪل ۾ وجهي ڇڏيوَ! خبر نه آهي ته مون رنگن جي ديوي ڪنهن کي سمجهيو: اوهين ماءُ ڌيءُ آهيو به ته هوبهو هڪ جهڙيون، ڄڻ ته

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جاڙيون پينرون ٿيون لڳو. ايئن آهي جيئن سونهن جي جاڙي پيڻ پاڪيزگي! تون جيڪڏهن سونهن آهين ته هوءَ پاڪيزگي! ۽ اهڙيون جاڙيون پينرون رڳو سنڌ ئي ڄڻي سگهي ٿي!"

"اهو چترڪار اوهان جو پٽ آهي؟ واقعي هو بيحد ذهين ۽ خوشرنگ چترڪار آهي. مون کي چتر ڏاڍا پسند آيا. سورٺ ته بلڪل پاڳل ٿي ويئي هئي، هڪ ٻن تصويرن پٺيان- ۽ نيٺ خريد ڪري آئي." مهروءَ چيو.

"اڙي، پوءِ ته اوهين اسان جا محسن ۽ مربي به آهيو" پروفيسر سنجيدگيءَ مان چيو.

"ان ۾ مربيءَ ۽ محسن هجڻ جي ته ڪا ڳالهه ڪانهي!" مهروءَ کي ڪو جواب نه سجهيو. هن کي رکي رکي اهو چترڪار ياد اچي رهيو هو.

"ڇو ڪين آهي؟ هن ملڪ ۾ چترڪارن کي پڇي ڪير ٿو؟ سڀ ڪلاڪار، آرٽسٽ ۽ ليکڪ بک پيا مرن. مون جهڙا ماڻهو ته آڱرين تي ڳڻڻ جيترا آهن، جيڪي ڪتابن يا چترن تي پئسو ٽا خرچ ڪن!"

مون کي ايئن محسوس ٿي ڄڻ پروفيسر جي انهن لفظن ۾ ڪا ٽوڪ سمائجي ويئي. پر سندس اکين ۾ نهاريم ته اُتي طنز بدران سچائي نظر آئي.

مهروءَ هڪ نئين اتاولائيءَ مان چيو: "پوءِ سليم صاحب کي پاڻ سان وٺي اچو ها نه؟"

"ها، هن کي منهنجي پراڻن رفيقن ۽ دوستن سان ضرور ملڻ گهرجي."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي ڏينهن تي ٻاهران آيس تہ چترڪار سليم ڊرائنگ روم ۾ مهروءَ ۽ سورٺ سان چتر ۾ رنگن جون ڳالهيون ڪري رهيو هو. مهرو هن ڪي هڪ عجيب محويت سان ڏسي رهي هئي. هن جي اکين جو اهو رنگ مون ڪڏهن بہ نہ ڏٺو هو. شايد هن مون کي بہ ڪڏهن انهن نظرن سان نہ ڏٺو هو. چترڪار واقعي سهڻو جوان هو: موڪرو منهن، ڊگهو نڪ، ڳاڙهسريون ڪاريون اکيون، ڊگهو قد، مضبوط جسم ـ بلڪ يوناني "اپولو" جو مجسمو ٿي لڳو.

اهو خيال ايندي هئي، مون کي الائجي ڇا ٿي ويو ۽ آءُ ان منظر ۾ دخل انداز ٿيڻ لاءِ آتو ٿيڻ لڳس. مون سوچيو تہ جيڪڏهن هن وقت مون دخل اندازي نہ ڪئي تہ شايد دير ٿي ويندي، مهرو تہ خير محو هئي، پر سورٺ جي منهن جو رنگ بہ عجيب هو. هوءَ بہ چترڪار ۾ اهڙي دلچسپي وٺي رهي هئي، جا هن جي طبيعت ۾ نہ هئي. مون کان ۽ مهروءَ کان سواءِ هوءَ ڪنهن سان بہ گهري نہ پوندي هئي. پر چترڪار ۽ هن جي وچ ۾ الائجي ڪهڙو روحاني رشتو هو جو سورٺ هن ڏانهن ڇڪبي پئي ويئي، ۽ مون کي ايئن محسوس ٿيو تہ مهرو بہ ان ڪشش کي محسوس ڪري رهي هئي. هن کي اها گهرائپ پسند نہ هئي، پر ان احساس سان نہ. جيڪو مون ۾ هو. مون ۾ هڪ پيءُ جي پنهنجي اولاد لاءِ مدافعت ۽ حفاظت جو جذبو هو ۽ مهروءَ ۾ شايد حسد جو!

۽ پوءِ چترڪار روز اچڻ لڳو. مهروءَ کي آءُ چئو تہ وسري ويس. ڪڏهن سهانجي جي وڻ هيٺان ويهي مهرو ۽ چترڪار مٽيءَ جا پتلا ٺاهيندا نظر ايندا هئا، تہ ڪڏهن گلن جون پنکڙيون سڪائي انهن جي رنگن جي پيٽ ڪرڻ ۾ مشغول هوندا هئا. ڪڏهن شام جو لان ۾ ڪرسين تي، هڪ ٻئي جي سامهون ويٺا، هڪ ٻئي ۾ نهاريندا ٿي رهيا.

آءُ هر روز سوچيندو هوس تہ آءُ مهروءَ سان ذڪر ڇيڙيان. پر مون کي اهو ئي ڊپ ٿيندو هو تہ آءُ هن کي سخت ڏکي ڪري وجهندس. آءُ هن کي ڪيئن سمجهايان تہ هن جي ۽ چترڪار جي عمر ۾ گهٽ نہ تہ بہ ويهارو سالن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو فرق هو ۽ سندس اها گهرائپ، نوڪرن جي نظرن ۾ اچڻ لڳي هئي.
پروفيسر منهنجو دوست هو... ۽ چترڪار منهنجي دوست جو پٽ! ۽ مهرو منهنجي... منهنجي ڇا؟ منهنجو سڀ ڪجهه، منهنجي زندگي، منهنجي خوشي، منهنجو غم، منهنجو زخم، منهنجو مرهم!

مهينا گذري ويا، پر گهرائپ گهٽجڻ بدران وڌڻ لڳي. شام جو سمنڊ جي ڪناري گهمڻ جو نيم به ٽٽي پيو. مون کي شڪايت جو موقعو ئي نه ملندو هو.

"جاني، اڄ سنڌي ڳُڏين جي نمائش آهي. آءٌ سليم سان وڃان ٿي تون سورٿ کي ڪاليج مان کڻي اچجانءِ- منهنجو ڏاهو جاني...!" ۽ هوءَ پنهنجي هينڊ بئگ لوڏيندي هلي ويندي هئي، ۽ آءٌ ننڍي مارس گاڏيءَ کي حسرت جي نگاهن سان ڏسندو رهندو هوس.

"جاني، اڄ تون ٿڪل ٿڪل پيو لڳين: آءٌ سليم سان "واڪ"، ڪرڻ ٿي وڃان...!"

۽ سمنڊ جي ڪناري ڪناري هنن ٻن محبتي روحن کي ٿهلندو ڏسي، منهنجي دل مان الائجي ڇو هلڪي آهه ايرندي هئي! هنجن جو هي جوڙو محبت جا موتي ڇُڪڻ لاءِ، هوا جي پرن تي، منهنجي غم جي خلا مان ترندو ترڪندو ٿي ويو.

هي مهروءَ کي ڇا ٿي ويو هو؟ هن جي محبت ڪيڏانهن ويئي؟ ته ڇا اهو سڀ ڪجهه ڪوڙ هو ته هوءَ مون بنان زنده نه رهي سگهندي! پر شايد اهڙو وعدو ته هن نورل سان به نوخيزيءَ جي زماني ۾ ڪيو هوندو! اهو خيال ايندي ئي جڻ ته مون کي پنهنجي ڪميڻپ جو احساس ٿيو: آءٌ هي منظر برداشت نه ٿو ڪري سگهان، ان ڪري آءٌ هاڻ الزام تراشيءَ ۾ مبتلا ٿي رهيو هوس!

مون سمجهيو هو تہ مون ۾ روايتي وڏيرو ڪڏهوڪو دفن ٿي ويو هو خاص ڪري ان وقت کان جڏهن مهروءَ جو پيار منهنجي وجود ۾ روح جي اونهائين ۾ پهچي ويو هو. مون کي پنهنجي ڪن مارڪسٽ دوستن جي ان ڳالهہ تي هاڻ ڪِلَ اچڻ لڳندي هئي تہ "تون ڪٽي پاڻ کي ڪيترو بہ بدليل سمجهين، پر زندگيءَ جي وهنوار ۾ طبقاتي سوچ، ڪنهن نانگ وانگر ڇَپُ هٽي تنهنجي اندر ڪنهن ٻرَ ۾ موجود ضرور آهي، جيڪا تون نہ مڃين تڏهن بہ پنهنجو اظهار ڪنهن نہ ڪنهن وقت ضرور ڪندي: تنهنجي اندر جو وڏيرو ذهني ڪشادگيءَ ۽ "لبرلزم" جي چوغي ۾ "هوجمالي" واري "سوني منڍي چيچ!" پايو ٿو گهمي! وقت اچڻ تي اهو وڏيرو..." ان کان اڳتي آءٌ هنن کي راءِ جو اظهار ڪرڻ کان روڪڻ لاءِ ڪانئن رُسي ويندو هوس!

اُن ڏينهن بہ منهنجي خواب خيال ۾ بہ نہ هو تہ ڪا وڏيرڪي ڪميٽپ مون ۾ ڪرُ ڪڻ لڳي هئي. مون سمجهيو تہ آءٌ بي خياليءَ ۾، پروفيسر رشيد جي گهر وٽان لنگهندي، محض ساٽس ملڻ لاءِ، گاڏي بند ڪري سندس فليٽ ۾ لنگهي آيو هوس. دروازي تي ٺڪ ٺڪ ڪيم، پر اندران ڪو جواب نہ مليو. "شايد، گهر تي ڪونهن!" — اهو سوچي، آءٌ هيٺ لهڻ لاءِ مڙيس تہ دروازو کلڻ جو آواز آيو.

سليم منهنجي سامهون بيٺو هو: سندس وات ۾ پينٽ سان ٺمندڙ برش، سندس ڪپڙا مختلف رنگن هاڻا هئا. سندس اکين ۾ اوجاڳن جا رنگ هئا...

"اوهين...؟" مون سمجهيو تہ هن جو منهن سهو هئڊو ٿي ويو.

مون ڪو بہ جواب نہ ڏنو ۽ اندر هليو آيس. سامهون ئي سامهون اسٽيئنڊ تي هڪ شاهي ڪينوس چڙهيل هو ۽ ان ڪينوس تي ڳاڙهن ٺنئورن ۽ ٽِڪن واري گَجَ. سائي سوسيءَ جي سٿڻ ۽ ڳاڙهي نيري ڪاري ٻانڌڻيءَ ۾ هڪ ڳوٺاڻي نينگر، جڻ تہ منهنجي نظرن کان پاڻ بچائڻ خاطر، پنهنجي عاج جي ٻانهينءَ ۾ نهارڻ لڳي هئي. منهنجي دل پنهنجي دڪ دڪ جو هڪڙو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏڪُ گسائي ويئي. مهروءَ جو هيءُ حسن منهنجي تصور جي سرحدن کان ٻه گهڻو وڌيڪ سهڻو هو، وڌيڪ پاڪيزه هو. پر وري ڪو گمان منهنجي وجود کي ويڙهي ويو. هيءَ تہ مهرو ڪا نہ هئي: هيءَ تہ سورٺ هئي: سورٺ، سنڌ جي سدا ملوڪ لباس ۾، سنڌ جي سدا سهڻي تهذيب جي رنگن ۾! منهنجي ذهن ۾ جيڪي خيال اُن وقت آيا، وري موتي ويا ۽ انهن جي جاءِ تي ڪي اڃاتا احساس جاءِ والاريندا ويا، ۽ منهنجي روح کي رتو ڇاڻ ڪري ويا! شايد رڳو ان تصور کان تہ مهرو يا سورٺ، ڪنهن ٻئي جي روح تي راڄ ڪري سگهن ٿيون. پوءِ پاڇولي طور سهي، چتر طور سهي: اهو اهڙو عذاب هو جنهن مون ۾ وري هڪ عام رواجي خسيس ۽ بنھ ڪين جهڙو احساس پيدا ڪيو: ملڪيت جو مالڪيءَ جو ۽ ڦرجي وڃڻ جو!

"اڙي انور تون!" مون ڇرڪ تہ تمام پري کان پروفيسر جو آواز ٻڌو.

مون ايئن سمجهيو ڇڻ تہ پروفيسر منهنجي اچڻ تي خوش ڪو نہ هو ڇڻ تہ هو چوندو هجي تہ "تو کي ڪهڙو حق آهي، اسان جي هن دنيا ۾ اچڻ جو!"

"جي... هتان لنگهيس پئي، سوچيم تہ گهڙي جهَٽ اوهان سان ڪچهري ڪندو وڃان!" منهنجي هيڪ منجهان ئي منهنجو ڪوڙ ظاهر هو. پر پروفيسر جي اکين ۾ منهنجي آجيان هئي، آڌر ڀاءُ هو.

"ڀلي ڪري آئين، جيءُ ڪري آئين!" پروفيسر ڏاڍي حُب مان چيو پر مون کي ايئن محسوس ٿيو ڇڻ تہ ان آجيان ۾ بہ ٺوڪ سمايل هئي.

"پٽ سليم، تو هي پنهنجو ڪهڙو حال ڪيو آهي: ڀانيان ٿو تہ اڄ بہ سڄي رات ڪين ستو آهين: ايئن تہ اکهو ٿي پوندين...! وڃ، وڃي تڙ ٻڙ ڪري، چترڪار بدران ماڻهو ٿي اچ... انور ايو آهي، هي ڇا سمجهندو...!"

"جي... جي بابا!" ايئن چئي سليم تڪڙو تڪڙو اندر هليو ويو. مون کي اهو محسوس ٿيو تہ هن وڃڻ نٿي گهريو. هن عجيب نظر سان پنهنجي چتر کي ڏٺو ڇڻ ڪيس اهو اُلڪو هو تہ منهنجي نهار بہ ان تصوير کي خراب ڪري وجهندي

پروفيسر مون کي اندر ننڍي ڊرائنگ روم ۾ وٺي آيو. ڪجھ وقت اسان مان ڪنهن بہ نہ ڳالهايو: ڇڻ اسان ٻنهي جي وچ ۾ اوچتو ئي اوچتو ڪا ديوار اُڀي ٿي پئي هئي.

پوءِ هن ئي شروعات ڪئي: رسمي ڳالهين سان، پنهنجي نين مصروفيتن بابت، سنڌ جي سياست بابت هن جي خيالن ۾ ڪا تبديلي نہ آئي هئي. آءُ تہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زندگيءَ جي سُکن ۽ محبت جي عياشيءَ ۾ سنڌ متعلق رڳو اخبارن ۾ پڙهڻ تائين محدود ٿي ويو هوس. ڪڏهن ڪڏهن جيءَ ڪي جهوٻو ضرور ايندو هو پر پوءِ منهنجو ذهن موجوده حالتن کي جيئن جو تيئن رکڻ جي فريب کي جاري رکڻ لاءِ جواز ڳولڻ لڳندو هو. سنڌ جي آزادي ته پري رهي، جيڪڏهن رڳو موجوده زميندار نظام کي ڪو لوڏو آيو ڪا اُٿل پٿل آئي ته پوءِ منهنجو مون جهڙن جو ڇا ٿيندو۔ اهو خوف، ڪنهن نئين دريافت ٿيل بيماريءَ وانگر، منهنجي بدن کي ڪانڌاري ڇڏيندو هو. منهنجي زمينداريءَ جو ڇا ٿيندو منهنجي بنگلن جو ڇا ٿيندو منهنجي هن سُڪون ۽ محبت جي جنت جو ڇا ٿيندو مهرو ۽ سورٺ جو ڇا ٿيندو. دنيا جي هر حصي ۾ آزاديءَ جي اُٿلن پٿلن ۾ جيڪي ٿيندو آيو هو ان کي آءٌ پنهنجي اکين سان ڏسي چڪو هوس. آزاديءَ لاءِ جدوجهد هميشه موت ۽ خون بها گهرندي آهي. هر پراڻو نظام ڍهندو آهي ۽ ايتري زور ۽ ڌماڪن سان ڍهندو آهي، جنهن ۾ ذاتي جنتون قائم نه رهي سگهنديون آهن. هر پراڻو ادارو ان جو بک ضرور ٿيندو آهي. ان ڪري ئي مٿيون وچولو طبقو دولتمند طبقو زميندار ۽ سيٺ، پراڻي نظام کي قائم رکڻ ۽ جيئن جو تيئن رکڻ لاءِ، هر قسم جي ڪميٽپ ۽ دغابازيءَ کان ڪم وٺڻ کان نه ڪيٻائيندو آهي. منهنجو طبقاتي شعور به محض هڪڙو ڏيکاءُ هو منهنجي رواداري ۽ لبرلزم به منهنجي پنهنجي طبقاتي مفاد جو غلاف هو. سنڌ جي آزادي هاڻ منهنجي لاءِ، ۽ مون جهڙن لاءِ، هڪ ڀيچاريندڙ خواب هو. شاگردن جي جلسن جلوسن جون خبرون پڙهي، هاڻ منهنجو رد عمل ابتو ٿيڻ لڳيو هو ۽ آءٌ وڏي واڪ چوڻ لڳندو هوس ته هنن ڇورن کي ڇڙواڳ ڇڏڻ نه گهرجي: هنن کي پنهنجي تعليم تي ڌيان ڏيڻ گهرجي، هنن کي هاڻ حقيقت کي تسليم ڪرڻ گهرجي ته اسين هڪ نئين انسٽي ۾ نئين نظام هيٺ به ترقي ڪري سگهون ٿا.!

پروفيسر جي ڳالهين ته منهنجي اڱوٺي مٿل ماندڙ کي وڏيڪ مڇائي ڇڏيو. هو چئي رهيو هو:"سنڌ جي اڄوڪي حالت ڏسي، منهنجا جهور پوڙها هڏا به ڪُرڪڻ لڳا آهن ته آءٌ هت ماٺ ڪريو ويٺو آهيان: اسان جي پيڙهي ماٺ ڪريو تماشو ويٺي ڏسي! ننڍا نينگر جوان پنهنجو سمورو الهه تلهه قربان ڪري، تعليم کي تياڳي، پنهنجي معاشي مفادن کي ٻن ڏيئي، ميدان تي بيهي پيا للڪارين، ۽ اسين هميشه جيان ساڳي به۔ چاپڙائيءَ جو شڪار آهيون. پنهنجي ذاتي سُک، پنهجي ذاتي سکون کي جوکم ڏسي، ڪڇونءَ وانگر

پنهنجي ڪَلَ ۾ اندر گهڙندا ٿا وڃون. تيسين سنڌ جي هر شئي تي قبضو ٿيندو وڃي: اسان جا شهر اسان جا نہ رهيا آهن. اسان جي ڀهراڙين کي، زندگيءَ جي سمورين چڱائين کان وانجهو ڪري کين فلمي دنيا جا خواب ڏيکاري، چرس ۽ گانجي جي حوالي ڪيو پيو وڃي. سڀ کان وڏو موتمار ڌڪ اسان کي اهو پيو هنيو وڃي تہ اسان کان پنهنجي ٻولي، پنهنجي تهذيب کسي پئي وڃي[1] ملڪ دشمنيءَ جي تهمت هيٺ اسان جو لکڻ پڙهڻ بند ٿيندو وڃي. اسان جي تعليمي سرشتي ۾ اندران ئي اندران اهڙو ڪاٽ هڻڻ شروع ڪيو اٿن جو هاڻ اسان جا استاد پڙهائڻ بدران اسان جي نئين پيڙهيءَ کي اهڙي اونداهيءَ ڪڏ ۾ اڇلائڻ لڳا آهن جتان هنن جو نڪرڻ محال آهي. اسان جا رسمي طرح تعليم يافتہ ماڻهو ايترا موڳا، ايترا بي علم ۽ ايترا منجهيل آهن جو جتي ڪٿي اها هاهوڪار آهي تہ سنڌي ماڻهو رڳو گڏهہ هڪلڻ جي قابل آهن!“

پروفيسر جي منهن تي ڏک ۽ ڪاوڙ جون ريکائون ڏسي، مون سوچيو ناحق آيس! پر هو مون کي اجا بہ اهو پراڻو انور سمجهي رهيو هو جنهن ۾ هن ڪا جوت جلندي ڏٺي هئي، جنهن ۾ هن مامي جي تربيت جو مچ ٻرندو ڏٺو هو.

”ٻڌ انور هاڻ صبر ۽ برداشت جي حد ٿيندي وڃي. اسان جي پيڙهيءَ سنڌ کي جنهن اوڙاهہ ۾ اڇلائي وڌو آهي، اتان ڪيس شايد ڪڍي تہ نہ سگهون، پر مَنَ کين پنهنجي غلطين جو اعتراف تہ پلئہ وجهي سگهون ٿا! آءٌ پيو سوچيان تہ هڪڙي نئين اخبار ڪڍان، جنهن ۾ ماڻهن کي اهو ٻڌايون تہ اسين ڏوهي آهيون: اسان جي ئي ٿيءَ سنڌ کي ڏاڍو سستو وڪڻي ڇڏيو آهي: اسين گنهگار آهيون!“

پروفيسر جي آواز ۾ سڏڪا پرجي آيا. ۽ مون کي وري بہ پنهنجو پراڻو استاد ياد اچي ويو.

”جي... جي، بلڪل سٺو خيال آهي! پر اوهان جي عمر هاڻ آرام ڪرڻ جي آهي. اسان جي نئين ٿهي حالتن کي سمجهي ٿي. تاريخ کي وقت جي وهڪري تي ڇڏي ڏيو!“ مون پنهنجي لاتعلقيءَ کي لڪائڻ لاءِ نئون رستو اختيار ڪيو.

پروفيسر گهڙيءَ لاءِ، مون کي گهوريندو رهيو. پوءِ هڪ ٿڌو ساهہ ڀريندي چيائين: ”پوءِ پلا، تون ڪجهہ مدد ڪندين. اخبار ڪڍڻ لاءِ وڏي موڙيءَ جي ضرورت آهي، جيڪا اسان واري لڏي وٽ بلڪل ڪانهي!“

آءٌ منجهي پيس. ”جي جي... بلڪل! آءٌ حاضر آهيان: هزار بہ هزار

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪو چندو مون تي رکيو سو موڪلي ڏيندس، پر پلائي ڪري منهنجو نالو ظاهر نہ ڪجو!"

اوچتو ئي اوچتو پروفيسر هڪڙو وڏو ٽهڪ ڏنو. "انور، ايئن چو نہ ٿو چئين تہ سائين، چريا ٿيا آهيو. زمانو گهڻو اڳتي هلي آيو آهي، هاڻ حالتن سان ٺاهہ ڪرڻ جو وقت آهي!"

"نہ نہ ... منهنجو اهو مطلب نہ هو...!" هاڻ شرمندگيءَ کان منهنجون ڪڇون پگهرجڻ لڳيون هيون.

"يلا، ٻي ڪر خبر، هن پاسي ڪيئن اچڻ ٿيو؟ ڪا خاص ڳالهہ آهي يا ...!" پروفيسر جي منهن تي رُڪائي نہ تہ بہ رنج ضرور هو.

منهنجي اندر جي ڪوري ۾ متل مچ اوچتو پڙڪي پيو: "سائين، آءُ اڄ هڪ خاص ڳالهہ لاءِ آيو هوس. مون کي اهو ٿو محسوس ٿئي تہ سليم شايد پنهنجي چترڪاريءَ ۽ فن کي ڍال بڻائي، منهنجي گهر ۾ منهنجي پُرسڪون زندگيءَ ۾ واچوڙا اٿارڻ لڳو آهي. اوهان سان منهنجو جيڪو رشتو آهي، ان کي خيال ۾ رکي آءُ عرض ڪرڻ آيو آهيان تہ جيڪڏهن اوهين پيار سان کيس سمجهايو تہ ڏاڍو چڱو! هروڀرو ڳالهہ مان ڳالهوڙو...!"

مون محسوس ڪيو تہ ڪاوڙ کان منهنجو بدن رڪڻ لڳو هو ۽ مون اهو بہ محسوس ڪيو تہ لفظ منهنجي ڪاوڙ جو ساٿ ڏئي، پراڻي نياز نئڙت، مانُ ۽ مروت کي اورانگهڻ لڳا هئا. منهنجي ذهن جي ڪنهن ڪُنڊ ۾ شرمساريءَ جو احساس موجود ضرور هو تہ آءُ پنهنجي استاد کي ڌمڪائڻ لڳو هوس، پر منهنجو باقي وجود ان کي ڪاوڙ جي واچوڙي ۾ لوڙهي ويو.

پروفيسر رشيد سموري زندگي ٻين لاءِ گذاري هئي. اڄ هن جي پنهنجي زندگيءَ جي هڪڙي حادثي، هن کي چرڪائي وڌو. هن جي آواز ۾ عجيب بيوسيءَ جو پاڇولو لهي آيو.

"انور... هي تون ڇا پيو چوين؟ سليم منهنجو پٽ آهي: هو ڪنهن اهڙي حرڪت ڪرڻ جو سوچي بہ نٿو سگهي، جنهن مان اوهان جي زندگيءَ ۾ ڪا بدمزگي پيدا ٿئي..."

۽ پوءِ هن زور سان سڏ ڪيو: "سليم... سليم!"

سليم شايد ٻاهر ئي ويٺو هو. هن اسان جي ڳالهين ۾ مداخلت ڪرڻ نٿي گهري، پر مون ايئن سمجهيو تہ هو ضرور ڏوهاري هو ان ڪري لڪي لڪي اسان جون ڳالهيون ٻڌي رهيو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن اندر اچي، مون ڏانهن ڏسندي چيو: ”بابا، مون انور صاحب جي شڪايت ٻڌي آهي. آءٌ رڳو ايترو چوندس ته آءٌ پنهنجي صفائيءَ لاءِ ڪجهه به چوڻ جي ضرورت محسوس ڪو نه ٿو ڪريان چاڪاڻ ته..!“

هن چوڻ ته الائي ڇا ٿي چاهيو پر مون هن جي ڳالهه کي ڪٽيندي چيو: ”رشتن ناتن ۾ فاصلا وسارڻ نه گهرجن. سليم صاحب! چترڪاري ڪنهن به چتڪار کي اهو حق نٿي ڏئي ته هو ڪنهن جي ننگن کي ڪينواس تي ٽنگڻ لڳي...!“

مون چوڻ ڪجهه ٿي چاهيو پر ڪاوڙ ڪان چئي ٻيو ڪجهه ويس. منهنجو جاگيرداري ذهن جڻ ته نئون جنم وٺي، منهنجي وجود کي ويڙهي ويو. مهرو منهنجو ننگ هئي، ۽ منهنجي ننگ ۾ ڪو نظر وجهي ته آءٌ ان جون اکيون ڪڍڻ لاءِ تيار هوس. اوچتو منهنجي نظر سامهون شيشي جي ڪٻٽ ڏانهن کڄي ويئي: شيشي ۾ مون کي پنهنجي بدران بابا نظر آيو. جنهن جون اکيون ڪاوڙ کان ڦوٽاڙجي ويون هيون!

”اڄ کان پوءِ سليم وري تنهنجي چائنٺ نه لنگهندو... آءٌ هن جي پاران تو کان ٻانهون ٻڌي معافي ٿو وٺان...!“ پروفيسر اُٿي، ٻانهن ٻڌي، منهنجي سامهون اکيون هيٺ ڪري بيهي رهيو.

گهڙيءَ لاءِ هن جي انهيءَ انداز منهنجي اندر ۾ وَڏَ وجهي ڇڏيا، پر منهنجي اندر جو وڏيروان کي لنوائي ويو.

”چڱو هاڻ آءٌ هلندس...!“

۽ آءٌ ٻاهر نڪري آيس. ٻاهر نڪرڻ وقت منهنجي ذهن ۾ فقط هڪڙو خيال هو: ”جيڪڏهن سليم وري منهنجي بنگلي تي آيو ته وري جيئرو اتان واپس نه ويندو. پر ساڳئي وقت پروفيسر جي ٻانهن ٻڌڻ واري صورت، ذري ذري منهنجي اکين ۾ مرچن وانگر پوسرندي رهي...!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون کان اها ڳالهه وسري وئي ته نرم رفتار سان وهندڙ پاڻيءَ تي واچوڙا ڪُنَ پيدا ڪري وجهندا آهن. الائجي ڇو آءٌ سچو ڏينهن مهروءَ کان لنوائيندو رهيس. پر وري وري مون کي اهو شڪ پوڻ لڳو ته هر هر مهرو پاهران ڪنهن جي اچڻ جي انتظار ۾ هئي. جيئن جيئن شام ٿيندي ويئي، هن جي بي آرامي وڌندي ويئي. هن جي منهن تي ڪجهه اهڙو رنگ هو ڄڻ ته هن کان ڪا نهايت ضروري شئي وڃائجي وئي هئي.

مانيءَ تي ويٺاسون ته هن گرهه به نه کنيو. مانيءَ ۾ گهوريندي، هن پڇڻ پڇڻ ڪئي: "سليم الائجي ڇو نه آيو..."

"امان، ڪو ڪم ٿي پيو هوندس...!" سورٺ بي خياليءَ مان چيو.

"نه هو ايئن ٻيرو پيچڻ جو عادي نه آهي..." مهروءَ وري به جهيڻي آواز ۾ چيو. هن جي منهن تي جيڪا اُلتڻ ۽ پيڙا هئي، ان کي ڏسي، منهنجي اندر ۾ وَڏَ پوڻ لڳا. مون کي رکي رکي پنهنجي ڪميٽپ تي ياد آئي. اڄ مون هن کي رنجائي وڌو آهي، مون هن کي جهوري وڌو آهي! ان احساس منهنجي ماني به حرام ڪري ڇڏي.

"ڇو ماني اڌ ۾ ڇڏي ڏنوَ..؟" مهروءَ جي سوال ۾ مون کي پنهنجي لاءِ پيار جو پڙلاءُ به نظر آيو. پر مون کي ان تي خوشي نه ٿي.

"۽ توهان ڄڻ ته ماني ڏوَ تي کائي ورتي آهي؟" مون به ان ساڳئي شڪايتي نموني چيو.

هن پهرين ته ڪجهه نه چيو. پوءِ روئڻهارڪو ٿي چيائين: "سليم الائجي ڇو نه آيو؟ متان بيمار نه ڪونهي... مون کي بک ئي ڪانهي!"

۽ جدا ڳالهيون ۽ جدا جذبا. جن جو مرڪز هڪڙو ئي هو سليم! مون کي پوءِ به ڪاوڙ نه آئي. دل تي چيو ته مون ۾ صبح جو جاڳيل بابو اڃا موجود هئڻ گهرجي، ۽ آءٌ هن کي ڌمڪايان، دڙڪا ڏيان ۽ چوان: "سليم نه آيو ته ڇاتي پيو؟ هن جي نه اچڻ تي تنهنجي بُک ڇو مري ويئي آهي؟"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر اهو جن پوت، جيڪو صبح جو سوار هو، اهو ڀڙ ڪري اُڏامي ويو: منهنجي اکيان فقط مهروءَ جي مُک تي دک جون ڇاپايئون هيون، ۽ منهنجي اندر ۾ هن لاءِ نينهن مون کي بنهه رئاڙڻ لڳو.

"ڪجهه ته ڪائو ها...!" مون جهيڻي آواز ۾ چيو.

"نه جاني، سچ مون کي ٻک ئي ڪانهي... اوهين ماني کائو آءُ وڃي ليٽي ٿي پوان...!"

هن لفظ "جاني" ان پيار مان چيو جيڪو هميشه مون کي ستين آسمان تي پهچائڻ لاءِ ڪافي هوندو هو ۽ آءُ هن کي ڏکوئڻ تي پنهنجي پاڻ کي پٽڻ لڳس. جيڪڏهن چترڪار جي اچڻ تي هن کي هڪ نئين خوشي ملڻ لڳي هئي، ته مون کي ڪهڙو حق هو ته آءُ هن کان اها خوشي کسي وٺان!

سڄي رات مهرو پاسا ورائيندي، ٿڌا ساهه کڻندي رهي. ننڊ هن جي نيڻن کان ڪوهين دور هئي. ننڊ منهنجي نيڻن کان به ڪوهين دور هئي. اسان جي ننڊ جو ويري هڪڙو ئي هو: پر ان جون به مختلف صورتون هيون جن جو هڪ تي وڃڻ مون لاءِ وڏو عذاب ٿي ٿي سگهيو پر ان عذاب ۾ آءُ مهروءَ کي مبتلا ڪرڻ جو ذميدار بڻجي ويو هوس!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عذاب جا ٻه ڏينهن منهنجي وجود کي لوڙهي ويا. هن جي اکين ۾ ڪو ڪهڙو درد لهي آيو هو ۽ انهن اکين ۾ نهارڻ جي مون ۾ سگهه نه هئي. مون کي پنهنجي سموري وجود جي وکرڻ جو ڊپ ٿيڻ لڳو. هي مون ڇا ڪيو: پنهنجي هٿ سان مون خوشي ۽ مُرڪ هن جي منهن تان روڙي ورتي هئي، جا مرڪ ڏسڻ منهنجي لاءِ زندگيءَ جي سڀ کان وڏي آرزو هئي. منهنجي ذهن ۾ جيڪي به مونجهارا هئا سي ڪنهن مٽيءَ جي غبار جيان مون تي طاري ضرور هئا، پر منهنجو حسد، ريس، ڪاوڙ ۽ ڪميٽپ جا احساس الائجي ڪهڙي ڪنڊ ۾ لڪي ويا!

ٽئين ڏينهن تي هن پرهه ڦٽيءَ جو مون کي جاڳايو. مون سندس هٿ پنهنجي هٿن ۾ ورتا ته اهي برف کان به وڌيڪ ٿڌا هئا. هن جي اکين ۾ الائجي ڪهڙي ويراني هئي، جنهن منهنجا اوسان خطا ڪري ڇڏيا.

"جاني، خير ته آهي؟" مون سندس هٿ چمندي چيو.

"ٻڌو اٿو ته پروفيسر جي گهر هلون: مون کي پڪ آهي ته سليم بيمار ٿي پيو آهي. آءٌ هن کي جيسين نه ڏسنديس، تيسين منهنجي ساهه جي هيءَ مونجهه ڪا نه ويندي.. جاني، آءٌ پانيان ٿي ته آءٌ مري وينديس جي...!"

ان ڳالهه تي مون هيل تائين نه سوچيو هو ته مهروءَ جهڙو وجود ايئن ايترو موت جي ويجهو ٿي ٿي سگهيو. اها سوچ ايندي هئي، ذري گهٽ منهنجا هٿ پير به ٿڌا ٿي، ساهه ڇڏيندا ٿي ويا. آءٌ تڙ تڪڙ ۾ تيار ٿي، هيٺ لٿس. هوءَ اڳي ئي گاڏيءَ ۾ ويٺي هئي.

پروفيسر جي فليٽ تي پهتاسين ته ان کي تالو لڳل هو. پڇا ڪئيسون: خبر پئي ته سليم کي اسپتال کڻائي ويا آهن.

"مون کي پڪ آهي ته سليم ضرور بيمار ٿي پيو آهي..." هن پنهنجي روئڻ کي روڪڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

منهنجي اندر وري هڪ نئون احساس پيدا ٿيو جيڪو گهڻا سال اڳ به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيدا ٿيو هو تہ مهروءَ هن دنيا بدران ٻي ڪنهن ڪائنات جو روح آهي، جنهن کي محبت ئي آهي جيڪا قائم دائم رکي سگهي ٿي، پوءِ اها محبت ڪنهن جي لاءِ بہ هجي.

اسپتال ۾ ڊاڪٽرن ۽ نرسون هن جي بيقراري ۽ پريشانيءَ کي ڏسي، ڪجهہ سمجهي نہ سگهيا تہ هي نوجوان هن جو ڇا لڳي. جو گهڙيءَ لاءِ بہ هن کي اڪيلو نٿي ڇڏيائين. هن جهڙي حورن کان وڌيڪ حسن کي ڪنهن لاءِ ايترو ماندو ڏسي، الائجي هنن ڪهڙا ڪهڙا گمان ٿي ڪيا. آءٌ هڪ بت جيان انهن گمانن کي پنهنجي وجود جي ويڙهہ کان الڳ ڪري نہ سگهيس. مون کي اهو بہ احساس نہ رهيو تہ آءٌ پروفيسر کي ڏسندي بہ کيس سلام نہ ڪري سگهيس، پر مون کي ان تي ڪا شرمساري، ڪا ندامت ڪا نہ ٿي هئي!

مون مهروءَ جي اکين ۾ ايترو درد ساڳئي کان نہ ڏٺو هو ۽ هن وقت نہ مون هن کي وڌيڪ ڏکوئڻ ٿي گهريو نہ ئي ڪو اهڙو قدم کڻڻ ٿي گهريم، جنهن مان هن کي اهو گمان پوي تہ آءٌ هن جي خوشين ۾ ناخوش هوس يا مون کي هن جي جذبن ۾ ڪو شڪ هو. شڪ جو وڻ منهنجي وجود ۾ پاڙون هڻي چڪو هو ۽ منهنجي اندر ۾ ويٺل "بابا". مون کي اهو ئي سمجهائي رهيو هو تہ "هي زائفائون اسان جي لاءِ آهن، اسان جي ملڪيت آهن، نڪي اسان جي جذبن تي حڪمراني ڪندڙ هستيون. پوءِ ڪٿي اهي ڪيڏيون بہ سهڻيون ڇو نہ هجن! مهروءَ جي سزا اها ئي آهي، جيڪا مون کيس اُن وقت ڏني هئي جڏهن تو هن سان گهڙيءَ جهٽ لاءِ پيار ونڊڻ جي ڪوشش ڪئي هئي! اسان جي معاشري ۾ ڪاري ڪاريءَ جي رڳو شڪ پوڻ سان ئي خون ڪرڻ کي بہ اسان جي جاگيردارانہ انصاف ۾ اها ئي نرجائي مليل آهي، جهڙي ٻن پريمين کي اعتراض جوڳي حالت ۾ جهلڻ وقت کين ڪهاڙين مان ڪيڏڻ کي حاصل آهي!"

پر منهنجي ڪنن ۾ ٻُرندڙ اهو ليڪچر هن جي منهن ۾ نهارڻ سان ئي بي معنيٰ ٿي ٿي ويو. هوءَ منهنجي وجود جو اهڙو حصو هئي، جنهن جي ڇڇي پوڻ سان آءٌ پاڻ بہ ڇچي ڀُري پوندس، ۽ منهنجي اندر جو وڏيرو بہ انهيءَ ڇچي ڀري پوڻ کان مون کي بچائي نہ سگهندو. مون هن کي هميشه خوشين ڏيڻ جو پاڻ سان وچن ڪيو هو ان ۾ هن جي موت شامل نہ هئي. اها موت مون کي ملي هئي، اها منهنجي خوش نصيبي هئي!

ان ڪري اسپتال ۾ آءٌ هڪ پاڇي وانگر اهو سڀ ڪجهہ ايئن ڏسي رهيو هوس جڻ تہ اهو خواب ۾ ٿيندڙ هڪ ڊرامو هو جنهن ۾ منهنجو ڪردار

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رڳو ڪنهن هلندڙ گهمندڙ روشنيءَ جي پاڇي جو هو جيڪو مهروءَ جي پويان پويان بي مقصد هلندو ٿي رهيو.

هوءَ چپ چاپ هن جي سيرانديءَ کان ويهي، هن جي وارن ۾ آڱريون ڦيريندي رهي. پنهنجي سموري وجود ۽ اسپتال ۾ موجود بئي عملي ۽ ماڻهن کان، مون کان. پروفيسر کان بلڪل بي خبر! فقط ڊاڪٽر ڏانهن گهڙيءَ لاءِ پاڏائيندڙ نگاهن سان ٿي ڏٺائين، ۽ بس. پوءِ وري هن جي چوڌاري، ڪنهن فرشتي وانگر، ڪڏهن سيرانديءَ ۽ ڪڏهن پيرانديءَ ويهي، هن جي اڇي چادر سان ڍڪيل جسم ۽ ڪليل، بند اکين واري، منهن کي پنهنجي محبت ڀرين نظرن سان ڏسندي ٿي رهي.

مهروءَ ڇا ڏٺو هو هن ۾؟! متان هن کي هن ۾ نورل ته نظر نه پئي آيو. اهو خيال ايندي ئي، منهنجو وجود وري هڪ پيرو لڏي ويو. ڇا اها موت، جڏين جي اها رُج ممڪن آهي.

مون ڏٺو ته خود پروفيسر هن جي ايڏي بيقراري ۽ پيار کان گهبرائجي ويو. آخر به ته هوءَ هن جي دوست جي گهر واري هئي. شايد هو سوچي رهيو هو ته هيءَ ڪهڙي قسم جي چرياڻپ هئي جو هوءَ هن کي ڏکوئي، پاڻ کي به وڏيڪ ڏکوئي رهي هئي. هن جڏهن سمجهيو ته آءٌ ڪانئن ڪافي پري هوس ته هن پڻ پڻ ڪندي چيو: "ڏيءَ، آءٌ تنهنجي هن جذبي لاءِ ڏاڍو شڪر گذار آهيان، پر..."

"پر ڇا...؟" هن جو اهو سوال، سوال نه ڄڻ هڪ ڏکهي تنبيهه هئي.

"مون کي انور جو خيال ٿو ٿئي... مون کي ڪنهن غلط فهميءَ جو خوف ٿو ٿئي..." پروفيسر اڃاتي جهيڻي آواز ۾ چيو.

"غلط فهمي؟ ڇا جي غلط فهمي؟ انور کي آءٌ پاڻهي جواب ڏيندس... اوهين ڪو خيال نه ڪريو... آءٌ ٻار ڪا نه آهيان... سڀ ڪجهه سمجهان ٿي... اوهين ڌيرج ڪريو: مون کي پنهنجي هوش حواس تي مڪمل ضابطو آهي...!"

ڊاڪٽر ته خير مرد هئا، نرسون به هن جي پويان ڄڻ پاڳل ٿي پيون. هو مريضن کي ڏسڻ جي بهاني، هن کي ڏسڻ ايندڙيون هيون. هي نيم ڪرستان، نيم هندو نيم مسلمان نرسون پنهنجي پنهنجي تصوراتي مئڊونائن، اپسرائن ۽ حورن مان ايمان وڃائڻ لڳيون هيون: هيءَ سونهن ته هنن جي تصور جي سرحدن کي اورانگهي ٿي وئي. ۽ مهرو... مهرو سيني جي نظرن کان بي نياز هن جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائيندي، آروس ڪندي، ڪنهن اڃاتي حسرت منجهان هن کي گهوريندي رهي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ جڏهن هن پهريون ڀيرو اکيون کوليون تڏهن هن جي چپن تي جا مُرڪ ڇانئجي وئي، ان اڳيان مونا ليزا جي مرڪ بہ تڇ هئي. چترڪار ڪا گهڙي هن کي ڏسندو رهيو ۽ پوءِ وري اکيون بند ڪري ڇڏيائين. ڄڻ ان مرڪ کي هميشه لاءِ پنهنجي اکين ۾ جاءِ ڏيڻ تي گهريائين. پر ڊاڪٽر جي معائني لاءِ هن وري اکيون کولي ڇڏيون.

"اوهان ايتري تڪليف ڇو ڪئي؟، هن جهيڻي آواز ۾ پڇيو.

"پاڳل! ايئن بيمار ٿبو آهي...؟" هن ڪاوڙجندي چيو.

"مونکي ڇا ٿيو هو ۽ ڇو ٿيو هو...؟" هن سادگيءَ منجهان سوال ڪيو.

"وعدو ڪري نہ اچڻ جي سزا مليئہ!" هن ايتري پنهنجائپ منجهان چيو ڄڻ تہ هن جي بيماريءَ وچ جا ڪئين پردا ڪٽي ڇڏيا هئا.

"مون ۾ وري اچڻ جي... همت نہ هئي!" چترڪار مون ڏانهن نهارڻ بنان چيو.

"الائجي... ان سمجهڻ جي ڪوشش ۾ ئي شايد منهنجي دماغ جو ڪو پرزو هيٺ مٿي ٿي ويو هو...!" هن ڳالهہ کي چرچي ۾ لنوائڻ جي ڪوشش ڪئي.

"چترڪارن جي دماغ جا ڪيترائي پرزا هيٺ مٿي هوندا آهن..." مهروءَ بہ کلڻ جي ڪوشش ڪئي. هن جي چهري تي خوشي ۽ ٻهڪ موٽي آئي، صبح جي سدا ملوڪ ڪرڻن وانگر. هن جي منهن جي ان رنگ کي ڏسڻ لاءِ آءٌ ڇا ڇا نہ ڪرڻ لاءِ تيار هوس!

چترڪار کي ڪنهن اونهي خيال ۾ ڏسي، مهروءَ پڇيس:" ڇا پيو سوچين؟"

"جي، جي... ڪجهہ بہ نہ ...!" هن ڪوڙ ڳالهائيندي چيو.

"صورتحال ناممڪن نہ آهي، ان ڪري ان تي مغز کپائڻ سان پاڻ ٿڪائي وجهندين..." مهروءَ اهو اهڙي سادگيءَ سان چيو جو چترڪار کان چرڪ نڪري ويو. هوءَ تہ هن جي اندر تائين پيهي وئي هئي، ۽ هن ڪجهہ ڪجهہ شڪي نظرن سان مون ڏانهن نهاري، وري نظرون ڦيرائي ڇڏيون هيون.

"صورتحال صرف اها آهي تہ آءٌ تو کي روز هر گهڙيءَ پنهنجي اڳيان ڪلندو چتر ڪيندو ڪڏهن روئندو بہ ڏسڻ گهران ٿي... ان کان وڌيڪ ڪجهہ بہ نہ ... منهنجي اها آرزو نهايت سادي سودي آهي، ان ۾ ٻئي ڪنهن بہ جذبي کي دخل ڪونهي...!" اهو چوندي مهروءِ هڪ عجيب مرڪ سان مون ڏانهن نهاريو.

پوءِ هن پروفيسر کي مخاطب ٿيندي چيو: "اوهان ڪان مون کي هڪڙو انجام گهرجي؟"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”هڪڙو انجام ڀ چو نہ؟“ پروفيسر مون ڏانهن نهاريندي ڳالهہ جي ڳوراڻ کي گھٽائڻ لاءِ چرچي طور چيو.

”چڱو ڀ انجام ڏيو: هڪ تہ هي اوهان جو لاڏلو منهنجي سورٺ کي چترڪاري سيکارڻ لاءِ روز اسان وٽ ايندو. ٻيو تہ...“

”ٻيو تہ ڇا؟“ پروفيسر وري ڀ مون ڏانهن نهاريو. پر مون جڻ تہ سندن گفتگو ٻڌي ئي ڪا نہ پئي.

”ٻيو انجام ڪنهن مناسب وقت تي گھرنديس...!“

”ڇئبو تہ ڊئموڪليز جي اها تلوار منهنجي مٿان لڙڪندي رهندي..!“

پروفيسر وري ڀ ڳالهہ کي چرچي ۾ متائڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

”هڙن چرين جو ”پاپا“ هجڻ ۾ اهي ئي نقصان آهن....!“

مهروءَ کلندي چيو: ”ڪيئن جاني، صحيح ٿي چوان نہ؟“

هن پهريون ڀيرو مون کي مخاطب ٿي اهي لفظ چيا. آءُ ’جاني‘ لفظ ۾ اوتيل پيار جو پهريون ڀيرو ڇيد نہ ڪري سگھيس.

هن وري چترڪار جي وارن کي ڇيڙيندي چيو:”ءِ هن کي ڏسو نہ ... جڻ تہ ريلوي ۾ سفر ڪندي، ٽڪيٽ وڃائجي وئي اٿس. ءِ ان فڪر ۾ آهي تہ هاڻ الائي ڇا ٿيندو؟“

آءُ ڀ هن جي انهيءَ تجزئي ۽ تشبيهہ تي مرڪڻ کان رهي نہ سگھيس.

”چڱو آءُ هلان ٿي.. اوهين ٻئي ڀيءُ پٽ پنهنجي پنهنجي دنيا ۾ پنهنجي مخصوص نجات ڳوليندا ٿا رهو: هيءَ دنيا ايتري منجهيل نہ آهي، جيترو اوهين ان کي منجهائڻ جي ڪوشش ٿا ڪريو..! ڪيئن مسٽر چترڪار؟“

هن جي اکين ۾ اٿاهہ پيار هو. جنهن جو هڪڙو ڪنارو تہ سامهون هو: ان جي ٻويان ٻئي ڪناري تائين ڪهڙا ڳُن هئا، ان کان هوءَ يا تہ بي خبر هئي يا بي پرواهہ هئي.

”اوم شانتي، اوم شانتي...!“ چترڪار ڀ ان اٿاهہ پيار جو فقط هڪڙو ڪنارو ڏسي رهيو هو. هو ڀ انهن ڳُنن کان بي پرواهہ هو. هن جي مُرڪ ۾ شرارت سان گڏ خود سپردگي هئي!

”آءُ، جاني تہ هلون... هي هاڻ وري بيمار نہ ٿيندو!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهرو [illegible] زندگيءَ جا [illegible] آرٽسٽ پٽر جي مجسمي وانگر، هڪڙي ئي هنڌ بيٺل رهڻ جي ويس. صبح جو اچڻ سان، مهرو هن سان گڏجي گلن جي رنگن جاچڻ، پکين جي آوازن کي نقل ڪرڻ، رڪارڊ ٻڌڻ، لئبرريءَ مان ڪتاب چونڊڻ ۾ مصروف ٿي ويندي هئي. مون کي ايئن محسوس ٿيندو هو تہ هوءَ ڪيڏي ڪيڏي مهل، اڻ لکي انداز ۾ هن کي ڏسڻ ۽ گهورڻ لڳندي هئي. انهن نظرن ۾ جيڪي ڪجهہ هو ان کي سمجهڻ جي ڪوشش بہ مون ڇڏي ڏني هئي. ڇاڪاڻ تہ انهن نظرن ۾ ڪو بہ نياپو نہ هوندو هو ڪو بہ ڏوراپو نہ هو- فقط هڪ قسم جي تسڪين جو احساس هو: هُن دنيا کان بعيد، منهنجي احساس جي دائري کان ٻنهہ ٻاهر!

ڪنهن گل ۾ جيڪڏهن ڪا نئين پنکڙي يا گونچ ڇاپندو هو تہ اُن جي رنگن تي هو ضد ڪندا هئا. هوءَ ضد ڪندي هئي تہ هو انهيءَ رنگ کي ڪئنوس تي چٽي ڏيکاريءَ ۽ هو جڏهن ان رنگ کي چٽيندو هو تڏهن پيٽ ڪندي ڪندي هوءَ ڪوڙ پچاٽي چوندي هئي: "غلط بلڪل غلط!"

هو وري ٻيهر رنگ چٽيندو ويندو هو. هن ۾ واقعي وڏي ڌات هئي. رنگن ۾ هو اهڙو ويجهو ويچو پيدا ڪري ڏيکاريندو هو جڻ تہ روشنيءَ جا سمورا رنگ هن کي ساريا پيا هئا. هن سورٺ کي چترڪاريءَ جا سبق ڏيڻ شروع ڪيا. تڏهن بہ هوءَ هن جي رنگن کان وڌيڪ اڻ-لکي انداز سان هن کي ئي ڏسندي رهندي هئي.

سورٺ جي ڪاليج وڃڻ کان پوءِ، هو اڪثر ڪار ۾ چاڙهي، دستڪارين، تاريخي عجائبن (Curios) جي دڪانن جا سير ڪرڻ نڪري پوندا هئا. ۽ ڪجهہ نہ ڪجهہ خريد ڪري موٽندا هئا. اڪثر ايئن ٿيندو هو جو هوءَ مونکي چوندي هئي: "جاني، اڄ آءٌ نندي گاڏي کڻي ٿي وڃان، ڪجهہ خريداري ڪرڻي آهي!"

۽ جڏهن هوءَ ڊرائيونگ سيٽ تي ويهي، هن کي پاسي ۾ وهاريندي هئي تہ منهنجي دل ۾ عجيب حسد پيدا ٿيڻ لڳندو هو ۽ گهڙيءَ لاءِ منهنجي اندر ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سُتل ڪاريهر جاڳڻ جي لاءِ جاڪوڙ ڪرڻ لڳندو هو پر هن جي منهن ۾ فرشتن جهڙي معصوميت ڏسي، وري سمهي پوندو هو. هن مون کي پنهنجي دنيا ۾ رهڻ ڏنو هو اها ئي منهنجي لاءِ وڏي وَٿُ هئي. البت هڪڙي نئين ڳالهه منهنجي لاءِ جڻ ته ڪنهن واهروءَ جي واهر بڻجي آئي: سورٺ!

سورٺ ۾ هڪ عجيب تبديلي اچڻ لڳي هئي. شروع شروع ۾ ته هوءَ مهروءَ جي چوڻ تي هن کان سبق وٺندي رهي، پر پوءِ هن ۾ جڻ ته هڪ ضد اُڀري آيو. هوءَ سڀ ڪجهه ڇڏي مون وٽ هلي ايندي هئي، ۽ عجيب نظرن سان مون کي گهورڻ لڳندي هئي.

"بابا، اوهان ايترا ماٺ ڇو آهيو؟" هن هڪڙي ڏينهن سوال ڪيو.

"آءٌ ماٺ!"

"بابا مون کي چترڪاريءَ کان نفرت ٿيڻ لڳي آهي... آءٌ ڪا نه سکنديس چترڪاري!" هن ضد ڪندي چيو.

"پٽ، اهو تون پنهنجي امان کان پڇ...!"

"امان کي ته فرصت ئي ڪانهي...!"

مون اهو سمجهيو ته هوءَ ماءُ جي پيار ۾ ٻئي ڪنهن جي شريڪ ٿيڻ تي ناراض هئي. مون نٿي چاهيو ته منهنجي هنن ٻن محبتن جي وچ ۾ ڪو ٽڪر ٿئي!

"ڇري نه ٿي... هوءَ ته سڄو وقت تنهنجي لاءِ وقف ڪندي ٿي رهي. تنهنجي لاءِ ته هوءَ ڪڏهن به مصروف نه آهي!" مون کيس سمجهائيندي چيو.

"نه بابا... بابا؟!"

"جيءُ...!"

"هي امان کي ڇا ٿيندو ٿو وڃي...؟"

هوءَ ماءُ جي هن نئين پيار کي سمجهي نه سگهي هئي. مون پهريون ڀيرو هن ۾ مدافعت جو جذبو ابرندو ڏٺو. پر مون هن کي منجهائڻ نٿي گهريو.

"ڪجهه به نه نه .....هوءَ ته پاڻ هاڻ وڌيڪ خوش رهڻ لڳي آهي...!" مون ڪجهه چوڻ چاهيندي به سورٺ کي ان نئين عذاب کان بچائڻ ٿي گهريو.

"بابا، ڳالهه خوشيءَ جي ڪانهي، ڳالهه مونجهارن جي آهي... اوهين ساڻس ڳالهايو ڇو نٿا؟!" هن به ڪجهه چوڻ ٿي گهريو پر مون کي عذاب کان بچائڻ ٿي گهريو.

"ڇا بابت؟"

"چترڪار بابت...!" هن مختصر جواب ڏنو.

"هوءَ پنهنجي جذبن جو پاڻ ڇيد ڪري سگهي ٿي پٽ، تون پريشان نہ ٿي...!" مون پاڀوھہ مان ڪيس عذاب منجهان ڪڍڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

"مون کي پريشاني ڪانهي، بابا! مون کي ڏاڍو ڏپ ٿو لڳي... امان لاءِ، اوهان لاءِ، مون لاءِ... اسان جي گهر جي محبتن ۾ ويڇا پوڻ لڳا آهن: جذبن جا ويڇا هڪڙو پيرو پيدا ٿي پون تہ پوءِ ڪنهن ڦٽ ڦرڙيءَ وانگر ڇُٽڻ جي باوجود پنهنجا نشان ڇڏي ٿا ڏين، بابا!"

هوءَ منهنجي ڀاڪر ۾ اچي، سڏڪا ڀري روئڻ لڳي. ڀهريون ڀيرو آءٌ بہ روئي ويٺس. ان روئڻ اسان جي ترٻتن کي هڪ نئون رنگ بخشي ڇڏيو: مدافعت جو پاڻ کي ويڇن کان بچائڻ جو.

"تون فڪر نہ ڪر پٽڙا آءٌ انجام ٿو ڪريان تہ آءٌ تنهنجي امان سان هن سڄي مامري تي ڳالهائيندس. آءٌ نٿو سمجهان تہ اسان ۾ ڪي ويڇا پيدا ٿي پيا آهن. يا جيڪڏهن پيدا ٿيا آهن تہ اهي ڪنهن زخم وانگر وڏيءَ ڪنهن مرهم جا گهرجائو آهن. پر تڏهن بہ تنهنجي اطمينان لاءِ آءٌ ساڻس ڳالهائيندس...!"

سورٺ ڪجهہ وقت ايئن سڏڪندي، پنهنجي ڪمري ۾ هلي وئي. آءٌ پنهنجي اندر ۽ ٻاهر موجود جذبن جي هوائن کي سمجهڻ لاءِ باغيچي ڏانهن لهي آيس، ۽ دروازي کان ٿورو اندر باغيچي جي اڱيان، سوپاريءَ جي وڻ جي مخروطي ٽڪنڊين شاخن اڳيان، مون اهڙو منظر ڏٺو جنهن ڀهريون ڀيرو مون ۾ اهو احساس پيدا ڪيو جيڪو سخت بخار جي حالت ۾ ڪوٽ واري واهہ ۾ ٻڏڻ وقت محسوس ڪيو هوم. منهنجو ذهن گهوماتجي ويو: گهڙيءَ لاءِ سمورو باغيچو مون کي ڪنهن واچوڙي وانگر ڦرمونٽي وانگر ڦرندو محسوس ٿيو. مون ايئن ڀانيو تہ آءٌ ڪنهن ڪُن ۾ ڦاٿل ٻيڙيءَ وانگر، گهوماتجي ڪنهن پاتال ۾ غرق ٿيڻ وارو هوس...

سامهون مهرو هئي: هن جي اڳيان بہ شخص ويٺل هئا: هڪڙو چترڪار بيو نورل! مهروءَ جي منهن تي جيڪو احساس هو ان کي سمجهڻ ممڪن نہ هو. هوءَ نورل کي ايئن ڏسي رهي هئي، ڄڻ ڪنهن رُڃ ۾ ڊوڙندڙ ماندي هرڻيءَ کي بالا آخر پاڻي نظر اچي ويو هوا!

منهنجي دنيا
مرگهه ترشنا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انتساب

همير ۽ پره جي نالي،
جن منهنجي مرگهه – ترشنا کي ڪجهه قدر ماٺو
ڪيو آهي. شال، هنن جي ٿهي سنڌ جو آجپو ڏسي!

سراج

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي آنو آهي. ماڻهن هن جو نالو 'انور' رکيو هو. هن جو نالو 'انور'، ڇو رکيو ويو اها ڪهاڻي اها ڳجهارت هن کان ڳُجهي آهي، ۽ نہ ئي هي معلوم ڪرڻ ٿو گهري. هن جو نالو آصف، سليم، ابراهيم، احمد، عمر، بڪر يا زيد ڪجھ بہ ٿي سگهي ٿو. هي ملڪ جي نئين پيڙهي آهي، ملڪ جو نئون نسل آهي. هن جو جسم، هن جو روح، هن جو رنگ روپ، هن جو ضمير، هن نئين سماج جو آئينو آهي. اهو سماج، جنهن کي ڪو بنياد ڪونهي، ڪي پاڙون نہ آهن. هي بي پاڙيءَ جو سچو پچو نمونو آهي، ۽ ان جي باوجود سڀ ڪجھ آهي. هي خود پاڻ وهيڻو ہوڻو آهي، اٿل پٿل جي پيدائش. هي نانگ-ول جو ڦل آهي، جنهن ۾ زنگيءَ جو سڀ سمورو زهر اوتي ويو آهي. هن کي صفائي سٿائيءَ سان چڙ آهي. جڏهن ننڍو هو تڏهن ۽ جڏهن قداور جوان آهي تڏهن بہ شايد هي پوڙهو ٿيندو تڏهن بہ ائين ئي رهندو خود- رَو زهر آلود بي پاڙو!

هن کي پنهنجو ڪو ماضي ڪونهي، ڪو مستقبل ڪونهي، فقط حال آهي. جڏهن ڇهن سالن جو هو تڏهن کيس اسڪول ۾ وهاريائون. اسڪول هن کي بلڪل راس نہ آيو پر گهر جي بدران وري بہ هن کي اسڪول وڌيڪ پسند هو ڇاڪاڻ تہ گهر ۾ هن کي هر ڳالھ تان مار پوندي هئي. ڇون ٿا تہ جڏهن کان ڪارو ڪلر جهڙو پاڻي هن جي پيءُ جي زمين ٽڪر کي کائي ويو تڏهن کان هن کي مار بہ ملڻ لڳي. بارانڪي ذهن سان هن سوچڻ بہ شروع ڪيو هو تہ يڪايڪ هن جي پيءُ، ماءُ ۽ ڇاچي کي ڇا ٿي ويو هو جو هنن هن کي پيار جي بدران مارڻ شروع ڪيو هو. رڳو هن کي مار نہ ملندي آهي، هن جي ماءُ بہ روئندي رهندي هئي. شايد هن جي ماءُ کي بہ ڪا ڳجهي مار پوندي هئي. ان کان اڳ هن جو پيءُ ماڻس کي سائڻ جي مٺي نالي سان سڏيندو هو پر پوءِ سائڻ جي بدران کيس ڏائڻ سڏيندو هو. هن جو ڇاڇو وري ڪٽ پيڙو ٿيو هو ۽ سڄو ڏينهن ڪنگهندو رهندو هو. هن جو ڏاڏو تہ جنسي ڇَڪَ وجهي مئو هو. ڇون ٿا تہ هو چريو ٿي پيو هو: ڳوٺ جي ماڻهن کيس رسن سان ٻڌي خوب مار ڏني

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي. هن مسجد ۾ ويهي خدا کي گهڻ وڏ ڳالهايو هو ڇاڪاڻ ته هن هنن جي زمين ۾ ڪارو ڪارو خوفناڪ پاڻي پيدا ڪيو هو جتي هاڻ هو ڪو به فصل نه ٿي پوکي سگهيا! هن جي ماءُ وري وڏيري جي حويليءَ هلي ويئي هئي ۽ رات جو دير دير سان ماني گنديءَ ۾ ويڙهي کڻي ايندي هئي. ۽ هن جو پيءُ ڳوٺ کان پنج ميل پري مل مان ڪم ڪري موٽي ايندو هو تڏهن هن جو منهن پترن جهڙو لڳندو هو. اڳي هن جو پيءُ ڳاڙهو ڳاڙهو ڳتول لڳندو هو ۽ هاڻ هو ڪارو ڪوجهو ٿيندو ٿي ويو. اڳي هن جي ماءُ کي سون جا پنڙا ۽ چانديءَ جا پازيب هوندا هئا. ۽ هاڻ هن کي ساڳي قميص سٽڻ ۾ ورهيه گذري ويندا هئا! اڳي هن کي اسڪول ويڃڻ وقت آنو خرچ ملندي هئي. ۽ هو مزيدار ڪٽمٺڙا ۽ ڪنڌ پڳڙا وٺي کائيندو هو ۽ پوءِ آنو گهرڻ تي هن کي مار پوندي هئي. هن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي هئي. ۽ هو اسڪول مان پڇي ايندو هو.

اسڪول ۾ به هن کي مار پوندي هئي. ڇاڪاڻ ته هن وٽ پورا ڪتاب نه هوندا هئا. هو اسڪول ۾ بينچ تي ويٺو سوچيندو هو ته گهر ويڃڻ تي الائي ماني ملندي يا نه. وقت اهڙو به آيو جڏهن هن کي به وڏيري جي حويليءَ ۾ وڃي پنهنجي ماءُ سان گڏ ڪم ڪرڻو پيو ۽ جڏهن ٿڪجي پوندو هو تڏهن هن کي ڪا ٻانهي مانيءَ پور آڻي ڏيندي هئي. اسڪول کان گسائڻ تي هن کي الڳ مار ملندي هئي. جڏهن هو چوٿين درجي ۾ هو تڏهن هن کي هر هنڌ مار پوندي هئي. گهر ۾ ماني گهرندو هو ته مار. اسڪول ويندو هو ته اُتي ماستر جي مار! ماستر هن کان ٽنگن کي زور ڏيارپندو هو ۽ هن کي ماستر جي وات مان ايتري ڏپ ايندي هئي جو هن کي ابڙڪا اچڻ لڳندا هئا. اهو ماستر سين کان ٽوٽي هو. سڄو وقت ميز تي ٽنگون رکيو سٽو پيو هوندو هو. دينيات پاڙهيندو هو جنهن جي هن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي هئي. هڪ ڏينهن ماستر هن کان "جوڙيا سائينءَ سڀ جنسار" وارو بيت پڙهايو. تڏهن هن جي ذهن ۾ "ڇو؟" جو سوال اُڀري آيو. جڏهن ماستر بيت جي معنيٰ سمجهائڻ شروع ڪئي تڏهن هن پڇيو "سائين، الله سائين اهي سڀ جنسار آخر ڇو ٺاهيا؟"

ماستر ڪجهه وقت ته هن کي گهوريندو رهيو پوءِ رڙ ڪري چيائين: "اڙي ولو اهو مولابخش ته ڪڻ ته هن کي سمجهايون." ۽ ماستر هن جا هڏ گڏ پيچي وڌا! هن کي نيل ٿي پيا. ۽ ڇپ مان رت وهي نڪتس! هن کي پهريون ڀيرو شايد ڪاوڙ آئي هئي، پر ڪجهه نه سگهيو. دل ئي دل ۾ ماستر کي گاريون ڏيڻ لڳو. پر هن کي اچرج هو ته هن کي ان ڏينهن روئڻ بنهه نه آيو. ٻئي ڏينهن هن هڪ ڪيڏ سوچي، پر ان جو ذڪر ڪنهن سان به نه ڪيائين. هن جي گهر جون سڀ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٽيون ڪري پيون هيون، ۽ اڪثر چاپوڙا ڪرندا رهندا هئا. ماڻس هن کي سمجهائي ڇڏيو هو تہ انهن پٽين جي پَرِ ۾ نہ ويهي، جو اتي وڇون هئا! هڪ ڏينهن ڪيس وڇونءَ ڏنگي وڌو هو ۽ هن رڙيون ڪري سڄو ڳوٺ مٿي تي کڻي ڏنو هو. يارو ڪنير مٽس جهاڙ پڙهڻي هئي. "اڪال شڪال، مونگر تونگر، وڇون جهڙو ڪارو نانگ سپ هجين يا ڪانگ، چڙ تہ ياري، نہ تہ ماءُ تنهنجي مون ماري..هُو..ڦو..هو..ڦو!" پر ان جهاڙ مان بہ ڪجهہ نہ وريو ۽ هن جي ٽنگ چڙهہ تہ ڦاٽڻ تي هئي. حڪيم کان دوا وٺي، ٽامي جي پئسي تي رکي، گرم ڪري ڏنب ڏيئي ٽنگ تي ٻڌائون، تڏهن مس وڃي هن کي ننڊ آئي! پر يارو ڪنير هڪ عجيب ڪم ڪيو هو: پٽ جي چاپوڙن مان وڃي وڇون ڳولهي آيو ۽ چمٽي سان جهلي، خالي ماچيس ۾ وجهي کڻي ويو ۽ چيو هٿائين تہ ڪا دوا ٺاهڻي هيس. هن کي اهو سڀ ڪجهہ ياد هو. ان ڏينهن، خالي ماچيس ۽ چمٽو کڻي اچي چاپوڙا اٿلائڻ ويٺو. ٻہ چار چاپوڙا سورپائين تہ هڪ وڏو ڪارو پٽون پنهنجو ڏنگ مٿي کڻي ويٺو هو. پهرين تہ هو ڊڄي ويو پر پوءِ همت ڪري ڏنگ ۾ چمٽو وجهي، کڻي ماچيس ۾ پوريائين.

هن کي پڪ هئي تہ ماستر ڪانئس ضرور زور ڏياريندو. الائجي ڇو ماستر هن کان ئي ٽنگن تي زور ڏياريندو هو ۽ رکي رکي ڪيس ڌُڏي وٽ کڻي ڇهنڊڙي پائيندو هو. ٿيو بہ ائين: ماستر ڪيس سڏي زور ڏيڻ لاءِ چيو. هو ڌڪندڙ دل سان اڳتي وڌيو: هڪڙي هٿ ۾ ماچيس لڪائي، هو ماستر کي پوري پُٺ ڏيئي ويهي هڪ هٿ سان زور ڏيڻ لڳو. هونئن هو ماستر کي تيڏو ويهي زور ڏيندو هو تہ جيئن هن کي ڇهنڊڙي پائيندو ڏسي پنهنجو بچاءُ ڪري سگهي. اڄ ماستر کي الائجي ڇا ٿيو. هن پٺ ڏني تہ هن ڇهنڊڙي بدران هن جي ڌُڏن تي هلڪي هلڪي ٿڦڪي هڻڻ شروع ڪئي، ۽ سامهون ڇوڪرا ٽهڪ ڏئي کلڻ لڳا. هن کي ڇوڪرن جي کِل جو ڪو سبب سمجهہ ۾ نہ آيو. هن ڊڄندي ڊڄندي ماستر جي ٽنگ تان سٿڻ ٿورو مٿي سوري، هن جي دل زور زور سان دڪ دڪ ڪري رهي هئي. ماستر هن جي حرڪت کان بي خبر پنهنجي حرڪت ۾ مصروف هو. اوچتو هن هڪڙي هٿ ۾ ماچيس جهلي، آڱر جي زور سان اڌ کوليئن ۽ استاد جي پائنچي ۾ اٿلائي وڌو. گهڙيءَ لاءِ تہ ڪجهہ نہ ٿيو ۽ هن ائين ڀانيو تہ چڙهہ تہ هن جي ڪنن ۾ تاڙيون پئجي ويون هيون. پر ان گهڙيءَ کان پوءِ هن ماستر جي رڙ ٻڌي، "اڙي گهوڙا ڙي..." ۽ ٻي گهڙيءَ ۾ هو در کان ٻاهر ڀڳو. ايترو تيز هُو ڪڏهن بہ نہ ڀڳو هو ۽ اهو اسڪول ۾ هن جو آخري ڏينهن هو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن ڪان ڪنهن به نه پڇيو ته هو اسڪول ڇو نه ٿو وڃي. فقط هن جي چاچي علوءَ ڪنگهندي ڪنگهندي هن کي گاريون ڏيڻ شروع ڪيون. هاڻ هو سڄو ڏينهن ڳوٺ جي گهٽين ۾ رلندو گهمندو رهندو هو. ڳوٺ جا هڪ ٻه ڇوڪرا هن جا گهرا سنگتي بنجي ويا هئا. انهن مان گلو سيني ڪان وڏو هو. گلوءَ هن کي پنڻ سيکاريو. هو هن کي پڪي رستي تي وٺي ويندو هو ۽ اتي جيڪي لاريون يا موٽرون اچي بيهنديون هيون، اتي منهن نماڻو ڪري هو ماڻهن کان پنندا هئا. گلوءَ هن کي هڪ ٻي ڳالهه به سيکاري، سا هئي رستي يا ڳوٺ جي گهٽين مان بيڙين جا اڌڙ چونڊي ڇڪڻ. پهرين ته جڏهن هن بيڙي ڇڪي تڏهن ذري گهٽ گهٽجي مئو هو. هن جي ڇاتي جلڻ لڳي، ۽ اکين ۾ پاڻي اچي ويس. پر پوءِ هو ايترو هوشيار ٿي ويو جو سمورو دونهون نڪ مان ڪڍي سگهندو هو ۽ هن کي ڪا تڪليف نه ٿيندي هئي.

گلو ۽ هو ڄڻ ته جاڙا ڀائر هئا: هر وقت، هر ڪم، هر راند ۾ گڏ هوندا هئا. سندن هڪڙو ڪم هوندو هو اسڪول جي ڇوڪرن کي اکر پوري راند تي هيرائي، ڪانئن پئسا ڪٽڻ. بلورن جي موسم آئي ته آني ڏڪ تي هو روزانو پنج ڇهه آنا ۽ مٺ جيترا بلور کٽي ايندا هئا. هڪ ڏينهن هو اوتاري وٽان لنگهيا ته عَلَم جي پٺيان، ٻه چار وڏا ماڻهو ڇڪي راند ڪيڏي رهيا هئا. هو ٻئي هڪ نئين جذبي سان اها راند ڏسڻ لڳا. پر اتي آني راند نه هئي، اتي داءُ گهٽ ۾ گهٽ پائليءَ جو هو. هنن جي دل ته گهڻي ئي سرڪندي هئي، پر هنن وٽ ايترا پئسا نه هئا، جو اها راند رهي سگهن. پوءِ گلوءَ کي هڪ ڪيڏ سجهي آئي. پر ان ڪيڏ جو تفصيل ٻڌي انوءَ جو هياءُ ٻڏڻ لڳو. گلوءَ اها ڪيڏ رٿي ته ڳوٺ جي پاسي واري مقام مان رات جو ڪيترا ماڻهو پيچرو ڏيئي، ڳوٺ ڏانهن ايندا هئا. مقام جي ڪنهن وڻ تي چڙهي ماڻهن کي جنن کان ڊيڄارجي، ۽ پوءِ جڏهن هو گهٻر موجب پئسا ڇڏي وڃن، ته انهن سان هلي جوا ڪجي. انوءَ کي هڪ ته اعتبار ڪو نه آيو ٿيو ته هن کي خود اچي جنن جي ڊپ ورتو. گلوءَ کي ڊڄندي ڊڄندي ڇيائين: "پر جي مرڳو جِنُ اچي اسان کي ڳچيءَ کان وٺي ته پوءِ...!"

"وڏو ڪو گانڊو آهين! پيٽيان، جِنَ وري ڪي سچا ٿورائي ٿيندا آهن! مون کي سموري خبر آهي: تون ڇپڙي ڪري، جيئن آءٌ چوانءِ تيئن ڪر!"

هو گلوءَ جي رعب ۾ اچي ويو. صلاح اها بيٺي ته ڳوٺ ۾ "چنا چور گرم" وارو گر گلو وڏو توتاري جهڙو بونبو کڻي چٽا وڪڻڻ ايندو آهي، ان جو اهو بونبو چورائجي. آني ٻي آني جا، شرڙاٽ ڪري ٻرندڙ ڦٽاڪا وٺجن. پوءِ مڙئي مولا سڻائي ڪندو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گلو تہ هر فن مولا هو. هئي ڏينهن جڏهن "چنا چور گرم" وارو گرگلو بونبوءَ ۾ آواز جا پڙاڏا ٺاهيندو اسڪول جي دروازي تي اچي بيٺو تڏهن اجا اسڪول کي رسيس ملڻ ۾ ڪجهہ دير هئي. چٽن وارو پٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو. گلوءَ انو اڳتي وڌيا. انوءَ جي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي: جي جهلجي پياسين تہ ؟ چٽن وارو هيڏو سارو متارو مڙس، هٿي ڌاچوڙا ڪيدي وجهندو! گلوءَ هڪڙي ڪچي گار ڏنس تہ چپ ٿي ويو. چٽن وارو ٻارن جي انتظار ۾ اُپ کوڙيو کُومچو اڳيان رکيو ڏند کوتڻيءَ سان ڏند کوتي رهيو هو. بونبو پاسي ۾ رکيو هوس. گلوءَ آهستي آهستي انوءَ سان ڳالهيون ڪندي، ائين ڏيکائي ڏني جڻ تہ هن چٽن واري کي ڏٺو ئي ڪو نہ هو. جڏهن هئي چٽا بلڪل هن جي پير ۾ پهتا، تڏهن گُلوءَ اوچتو چٽن واري کي پوئتي ڌڪو ڏنو. هو اڳي ئي اُپ کوڙيو ويٺو هو ۽ بي خبرو هو سو وڃي پٺيءَ پر ڪريو. انو بونبو هٿ ۾ کڻي وٺي ڀڳو. گُلوءَ کومچي ۾ اڳيان پيل تڪن آنن جي ڍير ۾ هٿ وڌو ۽ مٺ ڀري وٺي ڀڳو. جيسين چٽن وارو اٿي، ۽ کومچي کي ڪرڻ کان بچائي، تيسين هئي سندس نظرن کان اوجهل ٿي ويا! اهو سڀ ڪجهہ اهڙو تڪڙو ٿيو جو کومچي وارو هنن جو منهن بہ چڱي طرح ڏسي نہ سگهيو هن فقط سندن پٺ ڏٺي هئي. هو هنن ڏانهن ڀڳو: "تيرو سالا سوئر ڪا بچا!" پر وري ڪو خيال آيس تہ متان ان ۾ بہ ڪا ٺڳي هجي، ۽ کي لڪل چورا سندس کومچي جي صفائي نہ ڪري وڃن. ان ڪري چپڙي ڪري ويهي رهيو.

هنن اڳي ئي رٿ ڪري ڇڏي هئي تہ قبرستان جي وڏي ٻڙ هيٺ ملندا. هئي جدا جدا طرفن کان سهڪندا ڊڪندا اتي پهتا. گهڙيءَ لاءِ تہ هو ساهہ پٽڻ لاءِ اتي پٽ تي ويهي رهيا. پوءِ گلوءَ فخر سان چيو: "ٻچو ڏس. هي بہ ٽڪائي آيو سانس! پورا اڍائي رپيا ٽڪي گهٽ آهن."

انوءَ پنهنجي خيال ۾ گُلوءَ جي اها حرڪت نہ ڏٺي هئي، سو اکيون ڦاڙي پٽسن ڏانهن ڏٺائين. هن جي ذهن ۾ گهڙيءَ لاءِ خيال آيو تہ هنن چڱو ڪم نہ ڪيو هو. ويچارو کومچي وارو بہ آخر غريب هو. هو ذري گهٽ گُلوءَ کي ائين چوڻ وارو هو پر وري گُلوءَ جي گارين جو خيال آيس. هن کي الائي ڇو گارين کان بچان هوندي هئي. گلو جيڪڏهن هن کي ڌڪ هڻي ڪيدي تہ هن کي ايترو ڏک نہ ٿيندو هو جيترو هن کي هن جي گارين کان بچان ٿيندي هئي. خاص ڪري "گانڊو" لفظ تہ هن کي بنهہ ڪين وڻندو هو. اهو ئي لفظ گلوءَ جي وات ۾ هوندو هو. هن کي پنهنجي خيال ۾ گم ڏسي گلوءَ چيو: "ٻچو اڃان

ٻہ مهل اٿئي: جي دل نہ ٿي چوئي، ۽ ڦاٽئي ٿي تہ وڃي ماٺهين جي پڙي ۾ منهن وجهي سمهہ. وڏو آيو آهي گلوءَ جو يار ٽيڻ!" گلوءَ سينو ساهيندي چيو.

هن کي سخت ڪاوڙ آئي. هن جو سمورو بدن ڪاوڙ کان رڻڻ لڳو. گلوءَ هن کي ڪڏهن بہ ماءُ تي گار نہ ڏني هئي. هن اڳ پوءِ سوچڻ بنان، هٿ ۾ جهليل بونبو گلوءَ جي مٿي ۾ ڦهڪائي ڪڍيو. گلو ان وار لاءِ بلڪل تيار نہ هو ۽ ڪجهہ ڏک جي اثر کان، ڪجهہ پيو وار بچائڻ جي خيال کان پٺيءَ پر وڃي ڪريو هو تہ ٽپ ڏيئي مٿس چڙهي ويٺو ۽ ٻنهي هٿن سان گلوءَ جو گلو دٻائيندي چيائين: "منهنجي ماءُ جو نالو وري ورتو اٿئي تہ نڙي پٽي ڇڏيندو سانءِ!"

گلو هن کان وڌيڪ ڏکو هو پر انو هن کان وڌيڪ سگهو هو. گلوءَ کي ڏک ۽ گهٽي جو ايترو خيال ڪو نہ هو. هن کي انوءَ جي ڪاوڙ ۽ اوچتي حملي هيسائي ڇڏيو هو. انوءَ هن جون اکيون ٻاهر نڪرنديون ڏسي هن کي ڇڏي ڏنو ۽ اُٿي بيٺو. پوءِ وري وڃي پنهنجي جاءِ تي ويهي رهيو ۽ آڱر سان زمين تي ليڪا پائڻ لڳو.

گلو ڪنگهندو اٿي ويٺو ۽ ڳچيءَ تي هٿ گهمائيندي چيائين: "يرَ، سنگت ۾ ڪاوڙجي پئين!"

انوءَ ڪو بہ جواب نہ ڏنو گلوءَ کلي ڏنو. "پيٽيان، ڏاڍي ڪا سگهہ اٿئي. منهنجي تہ ذري گهٽ ڳچي مروٽي ڇڏي اٿئي!"

انوءَ جي چپن تي هلڪي مرڪ موٽي آئي. هن جي ساهہ جي رفتار بہ برابر ٿي ويئي.

هو ڳوٺ بہ وڃي نہ ٿي سگهيا: هنن کي پڪ هئي تہ کومچي وارو کين سڄي ڳوٺ ۾ ڳوليندو هوندو. مٿان اچي شام ٿي. هاڻ کين ٻُک ستائڻ لڳي. گلوءَ کان رهيو نہ ٿيو: "پيٽسان بک بہ ڏاڍي لڳي آهي"

انوءَ کي بہ ڄڻ تہ اوچتو پنهنجي بک ياد پئجي ويئي.

"ها، يرَ بک تہ مون کي بہ ڏاڍي لڳي آهي، پر ڳوٺ ڪيئن هلجي؟"

گُلو اُٿي بيٺو. "تون اِتي ويهہ تہ آءٌ اجهو آيس. ٻچو چا ياد ڪندين تہ گلو ياريءَ ۾ سِرُ ڏيڻ کان بہ ڪين ڪيٻائيندو!" ائين چئي، هو هرڻن جيان چال ڏيندو وٽن پويان گم ٿي ويو.

ڪلاڪ کن کان پوءِ، جهول ۾ ڪا شي جهلي، کلندو وريو. "چئين آني جا پڪوڙا، بہ آني آني واريون ڊبل روٽيون! مون سوچيو تہ ڳوٺ ۾ تہ کومچي وارو پيو اسان کي ڳوليندو سو لاري اسٽان تان وڃي وٺي آيس!" گُلوءَ فخر سان چيو.

ٻئي ڄڻا کائڻ ويهي رهيا. گڏجي کاڌي کائڻ سان هنن ۾ هڪ ٻئي لاءِ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

همدردي، ساٿ ۽ ياريءَ جا جذبا خود بہ خود جاڳي اٿيا، ۽ هو هڪ ٻئي کي ڏسي، پاڻهي جاڻي مرڪڻ لڳا. گڏجي بک متاثڻ سان روحن ۾ ڪيتري نہ يڪانگت اچي ٿي وڃي!

پيٽ پوڄا ڪنديءَ اونده ٿيندي ويئي ۽ انوءَ جو ڊپ وڌندو ويو. هن جي دل ٿي چيو تہ اُڏامي گهر پهچي، ۽ چيڙي ڪري پنهنجي تڏي تي سمهي ننڊ ڪري پر هاڻ پوئتي موٽڻ جي معنيٰ پاڻ کي ڪائنر ۽ گلوءَ جي لفظن ۾ ڳانڊو ثابت ڪرڻ. لاچار ٿي هو گلوءَ سان گڏ جي ٻڙ تي چڙهي ويو. گلوءَ هن کي سمجهايو تہ جڏهن هو بونبوءَ ۾ ڳالهائڻ بند ڪري تہ هو هڪ سُوسِڙي ٻاري جيترو ٿي سگهي، اوترو پر پرواچلي. ٻي سُوسِڙي وري ان جي ابتي پاسي!

اونده وڌندي ويئي، ۽ انوءَ جي دل سُسندي ويئي. هن کي ٻڙ جي وڻ مان مختلف هنڌن تان چمڪات ڏسڻ ۾ آيا، ۽ هو پنهنجي ڏار کي مضبوط جهلي ساه روڪي ويٺو رهيو. ٻڙ جي ڏار جي هڪ چيت هن جي ٻانهن ۾ ڪپي ويئي، ۽ هن کان چرڪ نڪري ويو.

"گُلو نانگ! گهوڙا ڙي نانگ ڪاٽي ويو!" تڪڙو تڪڙو هو چئي تہ ٿپ ڏيندي هيٺ لٿو. گلوءَ بہ هيٺ ٽپ ڏنو: گلو بہ ڊڄي ويو هو. اهڙي ڪنهن واقعي لاءِ هنن سوچيو بہ نہ هو.

"ڪٿي هو نانگ؟ ڏسان ڪٿي ڪاڏو اٿس؟" گلوءَ ماچيس جي تيلي ٻاريندي چيو.

"هي ڏس..." ۽ ٻنهي چتائي ڏٺو. پوءِ گلو ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳو. ڪانيءَ جي چيت اجا تائين ٻانهن جي چمڙيءَ ۾ ڪتي پئي هئي. گلوءَ ڇهنڊڙي وجهي، ڇڪي ڪڍي ورتي.

"ڏاڍو سورهيہ آهين، انو!" گُلوءَ ٽوڪ مان چيو.

انوءَ ڪجهہ نہ چيو. چپ چاپ وري ٻڙ تي چڙهي ويو. هن کي پنهنجي پاڻ تي ڪاوڙ اچي ويئي: واقعي هو گلوءَ جي سنگت جولائق ئي ڪو نہ هو! هاڻ ٻاٽ اونداهي ٿي ويئي هئي، ۽ طرح طرح جا خيال انوءَ کي ستائڻ لڳا. "اڄ گهر دير ٿي ويئي آهي. بابو بہ ڪارخاني مان موٽيو هوندو ۽ پادر پسايو ويٺو هوندو..." هن کي وري اچي ڊپ ورايو. ۽ هن چئي پنهنجي پاڻ کي چيو: "گُلو!"

"اُشُ...شُ..." گلوءَ جو آواز آيو ۽ پوءِ آهستي چيائين- "ريڊي!"

اهو اشارو هو تہ شڪار پئي آيو. اوچتو انو سجو دهلجي ويو: گلوءَ بونبوءَ مان هڪ خوفناڪ "گهُو... گهُو." جو آواز ڪڍيو. ڊپ کان انوءَ ٻڙ جي هڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿلهي ٽاريءَ کي ايترو سوگهو جهليو جو ذري گهٽ هن جي هٿ ۾ گهڙندي ٽي ويئي. پر خطري کان آگاهيءَ جي ڪري ان ڏپ ۾ ايتري شدت ڪا نہ هئي. ان هوندي بہ هن کي ان ڏپ کان سوسڙي ٻارڻ وسري ويئي. انو هيٺ پيچري ڏانهن نهارڻ لڳو پر هن کي اونده کان ڪجهہ بہ نظر نہ آيو. گلوءَ جي طرف کان وري هڪ ڏکهي خوفناڪ چيٽ جو آواز بونبوءَ مان ٽيندو هن جي ڪنن تائين پهتو. سڄو مقام ان چيٽ سان گونججي ويو ۽ انوءَ کي سوسڙي ٻارڻ ياد آئي. تيلي هٽي هن سوسڙيءَ کي زور سان اڇل ڏني. سوسڙيءَ جي روشنيءَ ۾ هن ڏٺو: بہ ماڻهو پيچري جي وچ ۾ بيهي هيڏانهن هوڏانهن ڏسي رهيا هئا. هڪڙي جي مٿي تي ڪا هَڙ رکيل هئي يا ڪو وڏو پٽڪو ٻڌل هئس...

"هي... هي... هوُ... هوُ... هوُ. وِڪَ ڪٽندؤ تہ سَرنهن جيڏا داڻا ڪري ڇڏيندوسانوَ..." بونبوءَ مان آواز آيو.

هاڻ تہ انوءَ کي بہ رونشو سجهي آيو ۽ هن نشانو چٽائي ڦٽاڪو ٺيڪ واٽهڙن جي پيرن وٽ اُڇلايو. اها سوسڙي بہ ڪا جهجهي بارود سان ڀريل هئي، ڪرڻ کان پوءِ بہ ڪجهہ وقت شرڙاٽ ڪندي، پونئر وانگر ڦرندي رهي. هيٺان رڙ جو آواز ٿيو:" ماما، ڀڄ تہ ڀڄون. جمعي رات آهي، جنات ڪائي ماريندي!" انوءَ وري بہ ٺيڪ هڪ سوسڙي اڳئين هنڌ کان ٿورو پريان اڇلائي. ڦٽاڪي جي روشنيءَ ۾ هن ڏٺو تہ واٽهڙو پيچرو ڇڏي قبرن وچان ڀڳا.

"خبردار، فقيرن جون قبرون ٿا لتاڙيو. بيهي رهو نہ تہ ٻنهي جون ٽنگون ڀڃنداسون..." ۽ هڪ ٻي سوسڙي انوءَ اڇلائي عين قبرن جي وچ ۾! راهگير بيهي رهيا...

"فقير سائين... سَ...سَ... سائين اسين مِ...مِر... مسڪين آهيون...

"خطا بخش ڪريو... دستگير جو واسطو اٿوَ..."

"اوهين ڪي مومن ٿا ڏسجو... دستگير جو نالو نہ وٺو ها تہ ڪنڌ ڀڃي ڇڏيانوَ ها...

"گيدي ۾ جيڪي اٿو سو اُترينءَ قبر جي پيرانديءَ تي رکي، پوئين، پير پٽتي هلندا وڃو. پٺيان ڏٺو اٿوَ تہ سرنهن جيڏا داڻا ڪري ڇڏينداسون..."

پوءِ هڪ پيو ڦٽاڪو!

انوءَ ڏٺو تہ ڏڪندي ڏڪندي هنن کيسن ۾ هٿ وڌا... ۽ پوءِ ڀڄڻ جو آواز آيو: ۽ بونبوءَ آواز ڪيو "... گهو... گهو... هوُ...هو!"

گهڙيءَ لاءِ وري ماٺ ٿي ويئي. ڪجهہ وقت ٻئي ماٺ ڪري ويهي رهيا. پوءِ هيٺ لٿا. ماچيس جي روشنيءَ ۾ هنن قبرون ڳولهڻ شروع ڪيون. هڪڙي قبر جي پيرانديءَ کان نوٽن ۽ سڪن جي ننڍڙي ڍڳڙي پيل هئي ڪُلُ اٺ ربيا ڇهہ آنا!

ان رات انو ڏاڍو خوش هو. هن جي ڪيسي ۾ پهريون ڀيرو چار رپيا تي آنا هئا! گلوءَ کان موڪلائي گهر پهتو. هن سمجهيو تہ روزاني وانگر اڄ بہ گهر ۾ اوندهہ هوندي ۽ ماٽ مٽوڙو لڳل هوندو. پڻس ڪارخاني مان ٿڪجي ٽٽي ايندو هو ۽ اچڻ سان سمهي رهندو هو. ماڻس بہ حويليءَ کان موٽي، پڻس کي زور ڏينديءَ اُتي ئي ڀيراندي کان سمهي رهندي هئي. جيڪڏهن جاڳندو هوندو هو تہ فقط سندس چاچو جنهن کي کنگهہ ۽ ساهہ کان ننڊ ئي ڪا نہ ايندي هئي. پر اُن ڏينهن گهر ۾ جڻ ڀَڪُر پئي ڀاڪاريو. اندر گهڙيو تہ ڏٺائين تہ پڻس ماڻس کي رانياڻ ڪري ماري رهيو هو. ”ڪميڻي، ڪسبياڻي، ٻڌاءِ ڪيڏانهن ويئي هئينءَ؟ ڪهڙو نئون يار ڪيو اٿئي...!“

هن جي ماءُ فقط ڪنجهي رهي هئي، ڪجهہ بہ چيائين ڪو نہ ٿي. جيڪڏهن انوءَ کي دنيا ۾ ڪا شيءِ پياري هئي تہ اها ماءُ هئي. پنهنجي ماءُ کي ان حالت ۾ ڏسي، هن جي دل پهرين تہ وسامندي ويئي، ۽ پوءِ هن ۾ الائجي ڪهڙو جوش اچي ويو ۽ هن پويان اچي پيءُ کي ٻڪُ وڌا. هن کي ڇڪڻ جي ڪوشش ڪيائين تہ هن جا پير نڪري ويا، ۽ منهن ڀر وڃي ڪريو. هن کي اها اميد بلڪل نہ هئي تہ هن جو پيءُ، جيڪو هن کي هيڏو سارو هوندي بہ هڪ هٿ سان پڇريءَ وانگر ڪٽي وٺندو هو سو ائين ڪري پوندو! اوچتي ڪرڻ جي ڪري هي بہ وڃي مٽائنس ڪريو. اتفاق سان هو ٽڙي وڃي پرئين پاسي پيو- اهڙيءَ طرح جو هن جو منهن پيءُ جي مٽي جي ويجهو ٿي پيو. ان وقت ڏَپ جو هڪ ڦوڪارو هن جي ناسن ۾ گهڙي ويو. اها ڏَپ هن جي پيءُ جي وات مان اچي رهي هئي. هو سمجهي نہ سگهيو تہ اها ڏپ ڇا جي هئي. اها ڏپ ڏاڍي ڪني هئي، ڪتي ڪتي ڪِني ڏونئري يا ڏڌ جهڙي!

هو اٿا اٿڻ جي ڪوشش ۾ هو تہ هن آت ڏيڻ جو آواز ٻڌو ۽ ڪا ٿلهي ٿلهي ڀاٽيٽ هن جي وارن تي ڪريءَ هن جي اکين مان وهي، نَڪَ ڏانهن لار ڪري وهڻ لڳي. هن جي ذهن ۾ بدبوءِ جو هڪ ريلو اُٿيو: هن کي پنهنجي پاڻ مان ڏپ اچڻ لڳي ۽ هو خود، ٻئي هٿ پيٽ کي ڏيندي اتي ويٺو ۽ هن کي بہ الٽي اچي ويئي.

هن جو پيءُ اُتي ئي، سُتي سُتي، الٽيون ڪري رهيو هو. هن کي ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ ئي نہ آئي، تہ هن جي پيءُ الٽيون ڇو پئي ڪيون؟ هن کي هڪ نئون ڊپ ورائي ويو ۽ هن ڀانئيو جڻ تہ پڻس مري رهيو هو! پيءُ لاءِ محبت جو هڪ نئون جذبو هن جي دل ۾ جاڳيو ۽ هن ڳُتڪا ڀريندي چيو: ”امان، بابا کي ڇا ٿيو؟ امان، بابا ڇو ٿو الٽيون ڪري.. امان ڇا ٿيو آهي بابا کي؟“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماٺس ڏکڻ بند ٽيڙ تي اٽي ڪڙي ٿي هئي، ۽ مڙس کي التيون ڪندو ڏسي، پاٽيءَ جو ٿانءُ ڀري آئي. پهرين ته انوءَ جو مٿو ڇگيءَ طرح ڌوئاريائين، ۽ پوءِ مڙس کي پٺيءَ تي هٿ هڻڻ ويهي رهي. لالٽين جي هلڪي روشنيءَ ۾ هن ڏٺو ته ڳوڙها هن جي ماءُ جي ڳچيءَ تائين پهچي سندس چولو آلو ڪري رهيا هئا. هن وري هڪ سڏڪي ۾ چيو: "امان، ڇا ٿيو آهي، بابا کي...!"

"دارون پي آيو آهي...!" ماٺس بدران ڇاڇهنس گهبيل آواز ۾ چيو.

دارون...! هن ٻڌو هو ته ماٺهو دارون پي واهيات بڪ شڪ ڪندا آهن ۽ هن اهو به ٻڌو هو ته دارون پيڻ وارا ماڻهو پنهنجي زالن کي ماريندا آهن. جيئن سونو ينگي ڪندو هو. هن هڪ ڀيرو سوني ينگيءَ کي بوتل هٿ ۾ لڏندو جهومندو ڏٺو هو... دارون اهڙي ڪا ٻري شيءِ هئي، هن ڪڏهن به نه سوچيو هو. پوءِ ڇو ٿا پيئن دارون؟

صبح جو هن جو پيءُ ڇگو ڀلو هو ۽ منهن هٿ ڌوئي ڪم تي هليو ويو. ان کان پوءِ هن جو پيءُ هر ڇوٿين پنجين ڏينهن دارون پي، هن جي ماءُ کي ماريندو هو. هڪ ڏينهن ته هن کي به جهلي، سندس مٿو ڪٽي منجيءَ سان هنيائين، ۽ هن کي ان ڏئين دارون پيندڙ پيءُ سان نفرت ٿيندي وئي!

گُلوءَ ۽ هن قبرستان ۾ ماڻهن کي ڏيڄاري ڦرڻ جو ڄڻ ته هڪ ڏنڊو ٻڌائي ڇڏيو. گُلوءَ ان ڏنڊي ۾ نيون نيون ايجادون ٿي ڪيون. پئسا ته هاڻ جام هئڻ، ان ڪري سڀ ضرورت جون شيون هنن خريد ڪري ٿي ورتيون. ٽالهي وڄائڻ، ڊگهي بانس ۾ ڪارو ڄبو لٽڪائي بيهارڻ، ٻڪريءَ جي کَلَ سُڪائي، ان ۾ ڪانيون وجهي هترادو ٻڪر جو ڌڙ ٺاهڻ ۽ اهو ٻڙ تان هيٺ اُڇلائڻ... وغيره جهڙيون چالاڪيون هنن لاءِ ڄڻ ته وندر جو سامان هيون، ۽ روزانو پنج اٺ ربيا هوائين ڪمائي ايندا هئا!

هاڻ هو ڇڪي راند ۾ به ماهر ٿي ويا، ۽ وڏن وڏن سان مقابلو ڪندا هئا. ڳوٺ جي ماڻهن جي خيال کان گلو جوارين کي ٻڙ هيٺ وٺي آيو ۽ اتي زمين صاف ڪري، هو ڇڪي، ۽ ڪڏهن پتي راند ڪندا هئا. ڪڏهن ليٽ ته ڪڏهن پيٽ، ڪڏهن تخت ته ڪڏهن تختو ڪڏهن تريون ته ڪڏهن پئون ٻارنهن، ڪڏهن ٻُت ته ڪڏهن بنگلو ڪڏهن اندر ته ڪڏهن ٻاهر...!

وڏا جواري به هاڻ هنن کان ڪَنَ هڻڻ لڳا هئا... خاص ڪري گُلو ته ويهندو هو ته اڌ کان مٿي هٿ چنبي اٿندا هئا. هن جو نالو ئي رکيو هئائيون "چنبو". جيتوٽيڪ ٻيا سڀ هنن کان وڏا هئا، پر ڪنهن کي به ڪانئن پسئن ڦرڻ جي همت نه ٿيندي هئي. هڪڙو ڄڻو اهو مزو چکي چڪو هو. هن

جڏهن هارايو ته جهپ هڻي ڪٽي گلوءَ جي پئسن جي ڍڳ ۾ هٿ وڌائين. گلو چنبڙي ويس. گلو اڪيلو هجي ها ته مار به ڏاڍي دل تي کائي ها، پر جيسين هو گلوءَ سان منهن ڏي، تيسين انوءَ پير ۾ پيل سروٽو مغز ۾ وهائي ڪڍيس. هن کي رت ٽينڊيون ڪري وهڻ لڳو. هن انوءَ ڏانهن ڏيان ڏنو ته گلُوءَ پويان ٻانهن جي ڏيڏر وٽ اهڙو چڪ هنيس، جو هن کان ڪيڪ نڪري ويئي. جيسين ٻين ڇڏاين، تيسين هن جا سمورا ڪپڙا ڇيهون ڇيهون ٿيل هئا. مٿي ۽ ٻانهن مان رت پئي وهيس. ماڻهن به جُٽ ڪيس ته ڇوڪرا ڏسي، هن کي شرم نه ٿي آيو ائين. پراين پئسن ۾ جهٽ هڻڻ ڪان! ۽ هو شخص ٻوٽ پلهڙو ڪري هليو ويو!

پر هڪ ڳالهه انوءَ ۽ گُلوءَ نه سوچي هئي، سا هئي سندن قبرستان واري ڏنڊي جي. ماڻهن ۾ جنات جو ايترو ته خوف ويهي رهيو هو جو ماڻهن اتان وڃڻ جي ئي پچر ڦٽي ڪري ڇڏي. ان حالت ۾ هنن ڪڏهن به نه سوچيو هو. هڪڙي ڏينهن هو سڀ پئسا هارائي، رات جو شڪار جي تاڪ ۾ ويٺا رهيا. پر اتان ڪو به نه لنگهيو. آڌي رات ٿي ويئي. ٻنهي کي بک به ڏاڍو ستائڻ لڳي. ٻئي جٽا ٻڙَ تان لهي آيا.

"يَر، پيٽسان بک به ڏاڍي لڳي آهي." گلوءَ اعلان ڪيو.

"ها..." انوءَ مختصر جواب ڏنو. هن کي گلوءَ کان به وڌيڪ بک لڳي هئي. صبح جو به گهران بکيو نڪري آيو هو. راتوڪي سڪل ماني، جيڪا ماڻس حويليءَ مان آندي هئي، سا به جاري ۾ ڪا نه هئي. ماڻس سويري ئي حويليءَ هلي ويئي هئي. حويليءَ ۾ ڪنهن سريت کي رات جو اچي سور ٿيا هئا، ۽ فجر جو ماڻس کي هڪ ٻانهي سڏي وٺي ويئي هئي. پڻس به فجر جو ڪجهه کائڻ کان سواءِ هليو ويو هو. هن جاري ۾، چلهه جي آس پاس، گهڻائي لوٽا هنيا، پر اتي ڪجهه نه هو ۽ هو اچي گلوءَ جي دروازي جي ٻاهران ويهي رهيو. دروازو کليو پيو هو ۽ گُلوءَ جي پيڻ ويٺي سامهون ٽانوَ مليا. گلو پٽ تي هڪ ڦاٽل رليءَ ۾ ويڙهيو ستو پيو هو. هن نشان وٺي پٿر اڇلايو ۽ گلو ڇرڪ ڀري اٿي ويٺو. اُٿي، مٽ مان پاڻيءَ جي ڇال ڀري، منهن تي هنيائين. انو چپ چاپ ويٺو رهيو.

"اديءَ ماني ڏي..." گلوءَ پيٽس کي چيو.

پيٽس ڪو به جواب نه ڏنو. چپ چاپ ٽانون کي چار سان مهٽيندي رهي.

"مٺا، ڏسين ڪو نه ٿو ته هٿ ڦلهيار ۾ ڀُريا پيا اٿم. اٽان ته ڀريانءِ ٿي پيٽا"

پيٽس رڙ ڪندي جواب ڏنو. گلو چپ ٿي ويهي رهيو. جڏهن گهڻي دير ٿي ويئي، ۽ پيٽس ٽانوَ مليندي رهي، تڏهن گلو اٿي ٻاهر آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”يرّ هل تہ هلون.. اڄ مانيءَ جو آسرو ڪونهي. رات وري مار کاڌيسون..“ گلوءَ ڏکاري انداز ۾ چيو.

”ڇاتان مليئہ مار؟“

”ربوءَ رات مون کي پيٽ تپي اندر ايندو ڏٺو. سو رڙ ڪري چيائين تہ ”اشراف جا ڦر. رات جو سويري گهر نہ ايندين تہ سمهندين بہ ماٺهين وٽ وڃي.“ بس پوءِ تہ زيبٽ تي ويا. پيٽسان. اڃا تائين پيو ڪنڌ سور ڪري..!“

انوءَ کي خبر هئي تہ گلوءَ جا ماءُ پيءُ ننڍي هوندي مري ويا هئا. يتيم ٻار کي سندس پيڻ پالڻ لاءِ وٺي آئي هئي. پر ربو هَرَ۔ هاري هو. جيڪي چار داڻا ملندا هئس، سي پنهنجي ٻچن لاءِ ئي پورا ڪو نہ هئس. ڇهہ تہ ٻار هئس جن مان بہ وڏي ڇوڪري کي خناق جي بيماري تي پئي هئي، ۽ حڪيمن ويڄن جي دوائن ستين جو خرچ تنهن کان سواءِ!

پنهنجا پنهنجا سور سارينديءَ ڪنڌ هيٺ ڪري، ٻڙ جو رستو ورتائون. جواري سڀ اڳي ئي ٻڙ ٺاهي ويٺا هئا. اڄ ٻنهي جون دليون لٽل هيون، ۽ رات شڪار بہ سٽيو نہ لڳو هونِ. ڳُل آٺ رپيا ڪن هئن. ٻنهي ڳڏجي ڪيڏيو پهرين تہ گلو سٺ رپيا کن کٽ ۾ هو. انوءَ ڪيس اک بہ پڳي تہ اٺ تہ هلون. پر گلوءَ نہ مڃيو. انوءَ تہ پنهنجا سڀ پئسا ٻن داوَن ۾ هارائي ڇڏيا هئا. گُلو جو پاڳ بہ ويو پوئتي پوندو ۽ مُلي ٻپهريءَ جي ٻانگ ڏني تہ گُلو بہ ٺپڙ ڇنڊيندي اُٿيو!

”يرِ اڄ تہ پيٽسان کل لهي ويئي...!“ هن ٺڪي کل کلندي چيو.

ڪلاڪ اَڌ تہ هو ڳوٺ ۾ هيڏانهن هوڏانهن گهمندا رهيا.

”يرِ پيٽسان سٺ رپيا کَٽَ ۾ هئاسين تہ اٺي هلون ها...“

”سو تہ مون تو کي اک پڳي، پر تون اٿئين ئي ڪو نہ ...“

”يرِ پيٽسان استاد جو چوڻ آهي تہ جوا ۾ ڪٽي پڄڻ مڙس جو شانُ نہ آهي، جيسين ٺِڪري پوري نہ ٺٽي!“

آڌي رات تائين ٻڙ تي ويٺا رهيا، پر اڄ ڪو بہ ماٺهو نہ لنگهيو.

”يرِ پيٽسان ڏاڍي ڳالهہ تي...!“

”هل تہ ڪو پيٽ پوڄا جو بندوبست ڪريون...“ انوءَ چيو.

”سو بہ ڪيئن؟“

”تون گهران ماني ڪٽي اڄ تہ کائون...“

”نہ بابا نہ هڪ تہ ادي ماني رکندي ئي ناهي. ٻيو تہ ربو اڄ تہ پادر پُسايو ويٺو هوندو. اڄ وري دير تي ويئي آهي. ڪالهہ چيائين تہ ”رئيس جا پٽ، ڏهہ يارنهن سال تو کي کارايو اٿم، مون ڪو چمار تنهنجي ڪارائڻ جو ٺيڪو ڪو

نہ ڪنيو آهي، نہ ڪو مون وٽ ڪا ديگ پوريل آهي، هاڻ وڏو ٿيو آهين. "آپٽي گهوٽ تہ نشا هو وڃي..." ادي بہ ساٽس ها ۾ ها ملائيندي ويئي. سو پنهنجو گهر وڃڻ تہ هاڻ ڇٽو. تون ڪو وارو ڪر...!"

"... آءُ؟ بابو روز دارون پي ٿو اڇي. سو منهنجا ڏاجوڙا ڪڏي ڇڏيندو. ماني منهنجي لاءِ بہ ڪا نہ هوندي، امان تہ رات بہ حويليءَ تي هوندي.."

"يَرَ... پيٽسان هاڻ تہ مري وياسون... پر ماشا مولا... ٻڌ انو آءُ تہ صبح جو وڃان ٿو شهر: مولا جو ملڪ پيو آهي، ڪٿي نہ ڪٿي مَنَ ڪا ڪلينري ملي وڃي!"

"تہ پوءِ آءُ بہ ٿو هلان..."

"نہ ير نہ... منهنجو تہ گهر گهاٽ ڪونهي... نہ ماءُ نہ پيءُ..."

الائجي ڇو گلوءَ کان سڏڪو نڪري ويو.

"منهنجو وري ڪير آهي؟ بابو تي ربيا ڪمائي: رپئي ڏيڊ جي تاڙي پئي، رپئي جي چاچي جي دوا... باقي ماني راڄن تي، رلهي ڪلهي تي..."

"پر اڄ رات ڪيئن گذرندي.. بک بہ ڏاڍي لڳي آهي..."

"هل تہ اوتاري ۾ نڪن تي سمهي ٿا پئون. پرهہ جو اُٿي پنڌ پونداسون."

ٻئي جڻا ٻڪايل قدم کڻندا اچي اوتاري وٽ پهتا.

انگاس جي ير ۾ بہ ٽي ملنگ نڪن تي ستا پيا هئا. اوتاري جو فقير ٿتيءَ جي ير ۾ ڪاري چادر پايو ستو پيو هو. ان جي پاسي ۾ هڪ نک خالي پيل هئي. ٻئي جڻا چيڙي ڪري ان تي ليٽي پيا.

گلوءَ کي جهٽ ۾ ننڊ اچي ويئي. پر انوءَ کي ننڊ نہ آئي. بک کان آندن ۾ وٽ پئي پيس. جڏهن بک گهڻو ستايس تہ مٽ مان پاڻيءَ جي چل پري پيتائين. پاڻي جڙ تہ هن جا آندا چيريندو ويو. چل مٽ تي رکيائين تہ ٽڙي ڪري پئي ۽ پرزا پرزا ٿي ويئي. فقير ننڊ مان ڇرڪ ڀري اُٿي ويٺو.

"ڪهڙو آهين؟"

"آءُ آهيان، فقير، انو." فقير هنن سان داٽي راند ڪندو هو ۽ ڪين چڱيءَ طرح سڃاڻندو هو.

"انو ڪير؟... اوهو ڇورا، اوهين رات جو هت ڇا پيا ڪريو؟ گهر نہ ويا آهيو ڪيئن؟"

"فقير، ڏاڍي دير ٿي ويئي هئي، سو موچڙن جي ڊپ کان هتي ئي سمهي پياسون."

فقير چپ ٿي ويو ۽ انو وري اچي گلوءَ جي ير ۾ سمهي پيو. پاڻيءَ پيٽ ۾ وڃي، بک تي جڙ ڪو چندو وجهي ڇڏيو. هن کي گهر وڻي ويئي، ۽ پاسو ورائي سمهي پيو. هن خواب ۾ ڏٺو تہ ڪا ازغيبي ٻانهن هن ڏانهن وڌي رهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي. ان ٻانهن جي هٿ وڏي هن جي پيٽ تي ٽڏڙا ڪڍڻ شروع ڪيا. هڪڙي آڱر هن جي ڏُن ۾ ڦرڻ لڳي، جڻ تہ اُن هٿ هن کي ڪتڪتائي ڪرڻ تي گهري. جڏهن هو ننڍڙو هو تڏهن هن جي ماءُ هن کي پيٽ تي ائين ٽڏڙا ڪڍندي هئي. سندس پيٽ تي وات رکي، هن کي کلائڻ لاءِ آواز ڪڍائيندي هئي، ۽ هو کلي کلي کيرو ٿي پوندو هو. اڄ بہ ننڍ ئي ننڍ ۾ ٽڏڙن ڪڍڻ سان هن کي کِل اچڻ واري هئي. پوءِ ان هٿ هن جي ڏُن کان هيٺ سُرڻ شروع ڪيو: هن جي بدن ۾ ڪي اڄاتيون لهرون وڄُ جيان ڪنوڻ لڳيون. ۽ پاڻهي جاڳي هن جي جسم ۾ ڪجهہ اڻيرو رڙهڻ جي آرزو پيدا ٿيڻ لڳي. اوچتو... اوچتو هن کي ائين محسوس ٿيو تہ ڪو رڇ هن کي پنهنجي ڀاڪر ۾ نپوڙڻ لڳو. هن جو ساهہ ٻوساتجڻ لڳو. هن کان ڪيڪ نڪري ويئي. ڪيڪن ڪرڻ سان گڏ هن کي ڪاڪوس ڪرڻ جي شديد خواهش جاڳي اُٿي. هو ننڍ مان ڇرڪ ڀري اُٿڻ لڳو تہ هن کي ڪنهن ٻانهن ۾ وجهي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي. پر هو سَت ڏيئي اُٿي، اوتاري جي اترئين پاسي ڀڳو. ڀڄڻ وقت هن ڏٺو تہ سٿڻ هيٺ لهي، هن جي گوڏن ۾ منجهي پئي. تڪڙ ۾ سٿڻ کي ٻنهي هٿن ۾ قابو جهلي ڀڄندو ويو... ڀڄندو رهيو. جڏهن هن کي پڪ ٿي تہ پويان ڪير بہ نہ هو تڏهن هو بيهي رهيو ۽ هڪ پٽ جي ڪنڊ جي اوٽ وٺي ڪاڪوس ڪرڻ ويهي رهيو.

هن کي ڪاڪوس نہ آيو پر ڪاڪوس ڪرڻ جي خواهش برابر ستائيندي رهيس. بلڪل اهڙي طرح جهڙي طرح هن کي هڪ دفعو سوري ٿي پئي هئي، ۽ هن کي ٻاهہ ٿيڻ لڳي هئي. حڪيم جي دوا مان مس مس ان ٻاهہ مان جند ڇٽي هيس. آخر هو اٿيو. هن کي جسماني پيڙا کان وڌيڪ ذهني اذيت ستائي رهي هئي. ايئن ڇو ٿيو؟ اهو ڇا ٿيو؟ هن کي پاڻ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي. پوءِ اها ڪاوڙ نفرت جو روپ اختيار ڪرڻ لڳي، ۽ هن کي پنهنجي پاڻ مان بڇان اچڻ لڳي. ڄڻ تہ هن سٿڻ ۾ ڪاڪوس ڪري وڌو هو. گهڙيءَ کان پوءِ هن جي نفرت وري ساري دنيا تي ڪاوڙ جي صورت اختيار ڪئي. هن دنيا ۾ اسين غريب ڇو آهيون؟ ننڍڙا ڇو آهيون؟ اسان کي گهرن ۾ مارون ڇو ٿيون ملن؟ بابا تاڙي ڇو تو پئي؟ ڇاڇو سگهو ڇو نہ تو ٿئي؟ امان کي حويليءَ ۾ ڇو ٿو پورهيو ڪرڻو پوي؟ گهر ۾ سولي ماني ڇو نہ ٿا کائي سگهون؟ اسڪول ۾ ماستر ڇو ٿا مارين؟ ڇو ٿا اسان کان زور ڏيارين؟ بابا جي زمين کي ڇو ڪارو پاڻي کائي ويو؟ ڇو اسين مانيءَ بجا محتاج ٿي وياسون؟ ڇو اسان کي خرچي نہ ٿي ملي؟... ۽ سڀ کان وڌيڪ اوتاري جيً فقير ڇو مون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان ائين ڪيو؟ مون هن جو ڪهڙو ڏوهه ڪيو؟... ۽ انهن سينني ڳالهين جو جواب هن کي سمجهه ۾ نه آيو. فقط هڪ ممڪن جواب هن جي ذهن ۾ مڙي آيو هو: فقير کان بدلي وٺڻ جو!

هن هيڏانهن هوڏانهن ڏٺو... ڪجهه به نظر نه آيس. سامهون هڪ منهه اڳيان ڪُتل ڪِلَن ۾ اُٽ پڌا پيا هئا. هو آهستي آهستي منهه ڏانهن وڌيو ۽ هن هڪ ڪلي کي چڪ ڏني ته نڪري آيو. اهو ڪلو بلڪل ماستر وارو مولا بخش تي لڳو. ڪڏهن اهي مولا بخش هن جي هٿن جي ترين. گوڏن ۽ ڏڏن تي وسندا هئا. هن کان پوءِ اهي مولابخش هن جي هٿ ۾ هوندا، ۽ اهي ٻين جي مٿن تي وسندا!

هو وري به آهستي آهستي اوتاري ڏانهن موٽي آيو پر هاڻ هن جي دل ۾ ڊپ جي بدران نفرت هئي. اٿاهه نفرت! اوتاري ۾ جيڪو تورو گهڻو گوڙ ٿيو هو سو بند ٿي چڪو هو ۽ سڀ وري سمهي پيا هئا. فقط فقير پنهنجي تڏي جي بدران هن جي جاءِ تي ستو پيو هو ۽ هن اونده ۾ ئي محسوس ڪيو ته فقير گلوءَ ڏانهن رڙهندو ٿي ويو. هن آهستي آهستي پير پير ۾ پائي، به هٿڙيو ڏنڊو فقير جي مٿي تي ٺهڪائي ڪڍيو. فقير کان رڙ نڪري ويئي. جيسين هو اُٿي، تيسين هن به چار منهن وارا ٺهڪائي ڪڍيس.

”گهوڙا ڙڻي اڙي مري ويس... اڙي يا حسين... گهوڙا ڙڻي بچايو...“

اهو حملو اهڙو اوچتو ٿيو هو جو فقير پنهنجو بچاءُ به نه ڪري سگهيو. رڙين تي ٻيا ملنگ به جاڳي. هن ڏانهن ڀڳا. گلو به چرڪ ڀري اٿي ويهي رهيو هو. ۽ پوءِ هن انوءَ جو آواز ٻڌو: ”گُلو ڀڄ ته ڀڄون...!“

گلو به معاملي جي نوعيت ۽ نزاڪت سمجهي ورتي هن سان گڏ ڀڳو. ٻئي ڀڄندا وري به اچي قبرستان پهتا. هنن کي ٻي ڪا جاءِ به ته ڪا نه ٿي سُجهي. متان ڪو ملنگ اتي اچي نڪري، سو هو ٻڙ تي چڙهي ويا. اونده ۾ ٿاٻڙندا، انگن ۽ چيتين سان پاڻ ڦتيندا مٿي چڙهي ويا. ايترو مٿي جو هيٺان ٻيهي به ڪو کين ڏسي نه سگهي. هنن صلاح ڪئي ته پره ڦٽندي ئي شهر پنڌ پوندا! شهر جو نالو ونندي ئي هنن کي وري بک ياد آئي!

”يَرَ، پيٽسان هاڻ ته ڦاٿاسين... بک کان منهنجا ته آندا پيا ڪلوس ڪلوس ڪن...“

انوءَ ڪو به جواب نه ڏنو. جڏهن ڪجهه روشني ڦهلجڻ لڳي، تڏهن انوءَ چيو ”هاڻ هل ته نڪري هلون...“

هو ايترو مٿي چڙهي ويا هئا، جو هيٺ جو آواز هنن تائين ڪو نه ٿي پهتو. جڏهن لهڻ لڳا، تڏهن هيٺ ڪو آواز ٻڌي ٻيهي رهيا. صبح ساڻ ڪي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنج اٺ ماڻهو هڪ جنازي کي کڻي پورڻ آيا هئا. انوءَ جي دل ڌهلجي ويئي. ڇا فقير مري ويو؟

هن گلوءَ کي آهستي چيو: ”يرَ، متان فقير مري ويو. تنهن کي پورڻ ته ڪو نه آيا آهن...؟“ هن جي آواز ۾ هٻڪ هئي.

گلوءَ کي به اهو خيال آيو ته ڏپ وٺي ويس. ”پيٽسان، جي ائين ٿيو ته ڦاهي اچي ويندي..“

هئي ساڳئي پوءِ ڪان وري مٿي چڙهي ويا... ان پوَ ڪان، هنن جا انسنا مختلف شڪلين ۾ ٻڙ جي پاڙن وانگر هنن جي دلين کي ويڙهي ويا! خدا خدا ڪري ڪلاڪن ڪان پوءِ جنازي وارا ماڻهو ويا ته وري ٻڙ جي هيٺ ٽِڪريءَ تي چار جواري پنهنجي نيم موجب اچي پهتا.

”آ... گل... ڇڪو“ جا آواز هوريان هوريان هنن جي ڪنن تائين پهتا.

گلوءَ آهستي چيو: ”ير، پيٽسان مري وياسون. هنن کي پڪ فقير جي ڏکجي مرڻ جي ڳالهه جي خبر هوندي، ۽ ملنگن اسان جا نالا به کين ڏنا هوندا...!“

”پوءِ يلا؟“ انوءَ ڪان جڻ ته سڏڪو نڪري ويو.

گلو ڪجهه سوچ ۾ پئجي ويو. پوءِ چيائين ، ”يرَ، پيٽسان هڪڙو طريقو آهي، هنن کي هتان ڀڄائڻ جو... اهو ئي پراڻو. پنهنجو بونبو به تنگيو پيو آهي...“

اوچتو گلوءَ بونبوءَ مان هڪ خوفناڪ آواز ڪڍيو: ”... گهوُ... گهوُ...“ ”پر هنن ڏسي ورتو ته ...؟“ انوءَ کي ان تجويز تي اعتماد نه هو.

”ٻڌو اٿم ته جنات جي هڪڙي نشاني اها به آهي ته ڪرفتي اچلائيندا آهن. مون کي هنگڻ به لڳو آهي... واهه جي تجويز آهي... يرَ، تون رڳو ويهي مزا ڏس. تون رڳو تورو هيٺيرو لهي، رڳو بونبوءَ مان ڪيڪون ڪندو رهه..“

انوءَ جڏهن بونبو کڻي ورتو تڏهن گلوءَ چيس: ”يرَ، هل ته اجان ڪجهه مٿي هلون ۽ اهڙي طرح پَنن ۾ لِڪون، جو ڪو ڏسي نه وٺي... جواري به حرامي مڙس ٿيندا آهن... هو پاڻئي جهڙا جِنَ، متان اسان اِتي به مارجي وڃون...“ گلو جڻ ته فلسفي جون ڳالهيون ڪندو ٿي ويو...!

هو مٿي بلڪل چوٽ تي چڙهي ويا، جتي ساون پنن جي جهُنڊن جا جهنڊ ڇتيون ناهيو بيٺا هئا. هڪڙو ڏار مضبوط ڏسي ان تي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيا. هنن کي ٻڙ جو اهڙو تجربو ٿي ويو هو جو ڏار ۽ ڏاريون به جڻ ته هنن کي سڃاڻڻ لڳا هئا. فقط هڪڙي شئي هنن جي مخالف هئي. سا هئي هڪ ڳجهه جنهن جو آکيرو بلڪل چوٽ تي هو. جيسين هو هيٺ هوندا هئا، تيسين ٿان ٿان ڪندي هلي ويندي هئي. پر مٿي چڙهندا هئا ته لامارا ڏيئي هنن کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڄائي ڪيندي هئي. پر اڄ ڳجهه پنهنجي ڪاڌي جي ڳولا ۾ هلي ويئي هئي.

اوچتو بونبوءَ مان هڪ خوفناڪ آواز نڪتو: ”گهوُ... گهوُ... گهوُ... گهوُ... هوُ... هوُ... شون...“

انوءَ هيٺ ڏٺو: پنن جي ڳڙڪين مان جواري ڇڻ ته آگر جيڏا ٿي پيا هئا. هنن ۾ ماڻ پئجي ويئي هئي. هوان آواز کان ڊنا هئا. يا آواز کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. سو انو سمجهي نه سگهيو. پر هنن جي چر پر بند ٿي ويئي. گهڙيءَ لاءِ ماڻ ٿي ويئي. پوءِ ڳُلوءَ بونبو انوءَ کي ڏٺو... ۽ پاڻ ڏار جي ٽيڪ وٺي هنگڻ ويهي رهيو. اهڙيءَ طرح جو هن کي پڪ ٿي ڳند ضرور جوارين تي ڪرندو. انوءَ کي سمجهايائين ته جيئن ئي هو اشارو ڪري، تيئن ئي بونبوءَ ۾ ٻارن واريون رڙيون شروع ڪري..

جيئن ئي ڳند جوارين جي وچ تي اچي ڪريو تيئن انوءَ جو آواز هوا ۾ گونجيو: ”آن... اون... اين...“ انوءَ جو آواز ڳلوءَ کان ڳرو هو ۽ هن بونبوءَ کان سواءِ به پنهنجي نڙي ڦاڙي رڙيون ڪيون هيون، ۽ سندس رڙين جا پڙاڏا ڇڻ ته ٻڙ کي چيريندا، ٻين وڻن مان ٽڙندا، سڄي ماحول ۾ گونججي ويا! ڳند جي ڪرڻ سان ڳڏ، ايڏو سارو آواز ٻڌي جواري وٺي ڀڳا... ”ڀيٽيان ڀڄو جنات اچي ويئي... ڀڄو!“

شايد پوليس کان به هنن کي ايڏو ڊپ نه ٿيو هوندو، جهڙو جنات جي ڀوَ هنن جا هينئان ڏڪائي ڇڏيا! جڏهن انو ۽ ڳلو هيٺ لٿا، تڏهن ميدان خالي هو ۽ جواري تڪڙ ۾ ڪيترا آڏيا پائليون ڇڏي ڀڳا هئا. هڪڙو ته وڏيل سٽيل نوٽ به هو. ڪل ڇهه رپيا ٻارنهن آنا!

”يرَ، پيٽسان ڀاڳ اجان زور اٿئون... پر ڀڄ ته ڀڄون!“ ۽ هو لاريءَ جي اسٽان ڏانهن ڀڳا. هاڻ ته هنن وٽ پئسا هئا، سو لاريءَ تي به وڃي ٿي سگهيا. اسٽان تي اچي هنن ٿي ٿي ڊبل روٽيون چانهه سان کاڌيون، ۽ لاريءَ جي انتظار ۾ ويهي رهيا.

لاريءَ ۾ ويٺي انوءَ کي پهريون ڀيرو احساس ٿيو ته هو شايد هميشه لاءِ ڳوٺ ڇڏي رهيو آهي، ۽ هن جي دل ڀرجي آئي. هيڏي ساري ڀريل لاريءَ ۾ هو پاڻ کي اڪيلو محسوس ڪري رهيو هو. ايتري قدر جو هن ڳلوءَ کي به وساري ڇڏيو. ڇا به هو تڏهن به هي هن جو ڳوٺ هو. هن کي پنهنجي ماءُ ياد اچڻ لڳي جيڪا هاڻ هن کي پيار نه ڪندي هئي، ۽ سڄو وقت روئندي رهندي هئي. هن کي پنهنجو پيءُ به ياد اچڻ لڳو: پهلوان مڙس، ڊگها شهپر، ويڪرو منهن، ويڪري ڇاتي، ويڪري پيشاني... پر دارون پيئڻ کان پوءِ هِن جي ڳلن جا هڏا نڪري آيا هئا. اکين جي بلڪل هيٺان وڏا ڊُٺ نڪري پيا هئس، جڏهن ته اکيون سدائين سوڻل ۽ سڄيل رهنديون هيس، ۽ دارون پي ڪيترو نه ماريندو هن کي. ان مار جي احساس جي باوجود هن وقت پنهنجي پيءُ لاءِ هن کي همدردي ۽ پيار پيدا ٿي پيو: ڪڏهن اهو ساڳيو پيءُ هن کي ڀائيندو هو پيار ڪندو هو: ڳئون ڏهڻ کان اڳ کير جو پهريون ڳُوهو هن کي ڏارائيندو هو ۽ جڏهن گرم گرم مٺي کير جو گوهو هن جي تارونءَ تي لڳندو هو. تڏهن هن کي پنهنجي وات ۾ عجيب ڪِتڪِتائي ۽ لذت جو احساس ٿيندو هو ۽ هو ضد ٻڌي ويهي رهندو هو ته ٻيو به کير ائين ئي پئي. ڪيترو به ضد ڪندو هو ته به ماڻس پٽس ڪيس ڪڏهن به نه ماريندا هئا. پاڻ وڏيڪ پيار ۽ ٻاجهه ڏيندا هئا!

چاچي جي ته هن سان خاص دل هئي. جڏهن مال ڪاهي موٽندو هو تڏهن هن کي ڪلهي تي چاڙهي، ڳوٺ جي ننڍي بازار ۾ گهمائڻ ڪٺي ويندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ڏاڏهنس ڪو دڙڪو ڏيندو هوس ته چاچس ڪاوڙجي پوڙهي سان وڙهي پوندو هو. "بابا، ٻارڙي کي ڇو ٿو هيسائين؟ مانڙي ڪري وجي چلم جو پاسو وٺ!" پوءِ آهستي آهستي مال گهٽ ٿيندو ويو ته چاچهنس جو پيار به گهٽجندو ويو. هڪ ڏينهن جڏهن هٿين خالي موٽيو تڏهن هن پڇيو هو:

"چاچا، پنهنجون ڳئون ڪٿي ڇڏي آئين؟" تڏهن چاچهنس روئي وڌو هو. هن وڏي ماڻهوءَ کي ڪڏهن به روئندي نه ڏٺو هو. چاچي کي روئندي ڏسي هو به ٻاڪو ڦاڙي روئڻ لڳو هو. تڏهن ماڻس پهريون ڀيرو ڪيس چماٽ هڻي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيو هو: ”ڇورا نياڳا، ماٺ ڪر نہ تہ جنن کي ڏيئي ايندي سانڃ“ هي يڪا يڪ ڇا تي ويو هو سيني کي، ۽ پوءِ هن جو ڏاڏو لٺ تي هلندو مسجد ۾ گاريون ڏيڻ لڳو ۽ ڳوٺ جي ماڻهن ڏاڍي جٺ ڪئي هئس...!

اوچتو لاريءَ کي زوردار بريڪ لڳو تہ جهٽڪي تي هو جاڳي پيو. خيالن ئي خيالن ۾ شهر اچي ويو هو. شهر هن ڪڏهن نہ ڏٺو هو. هن ڇوڏاري نهاريو تہ آهستي آهستي شهر جو گوڙ هن جي ذهن ۾ داخل ٿيو. اهڙو گوڙ هن فقط ميڙي ملاڪڙي تي ڏٺو ۽ ٻڌو هو. هٽ ماڻهو تہ ڪيترا هئا، ۽ جايون تہ ڪهڙيون وڏيون وڏيون. دڪان رستي جي ٻنهي پاسن تي شين ۽ مال سان ٽمٽار ٿيا پيا هئا. ماڻهن جي ڪلهي گس لڳي پئي هئي. گاڏن تي مال رکيو گهورڙيا رڙيون ڪندا ٿي رهيا. لاريون، موٽرون، بگيون ۽ ٽانگا تہ ايترا اڪيچار پئي آيا ويا، گُلوءَ هن کي ٻانهن تي هٿ رکيو: ”اٿ اَنو شهر اچي ويو...!“

هئي لاريءَ مان لٿا. پر ٻنهي کي خبر نہ هئي تہ ڪيڏانهن وڃن. زندگيءَ جي حقيقت هاڻ هنن جي ذهن ۾ ڏپ پيدا ڪرڻ شروع ڪيو. هئي اهو سوچي رهيا هئا تہ هو سمهندا ڪٿي: ڳوٺ ۾ تہ اوتارو هو نہ تہ ٻہ ڪيتريون ڦٽل جايون ۽ مَنهہ هئا. هٽ تہ رڳو ماڻهو هئا: هيٺ ماڻهو مٿي ماڻهو کابي ماڻهو ساڄي ماڻهو...هيترا ماڻهو ڪٿي سمهندا هئا! اڳيان سامهون هڪ ٽانگي اسٽان وٽ ماڻهو نل تي پاڻي پِري رهيا هئا، ۽ ڪيترا ماڻهو قطار ناهيو پنهنجا ڏول ۽ ٻاڙديون رکيو وينا هئا. پاڻي ڏسي هنن کي پنهنجي لاريءَ ۾ چڙهيل ڏوڙ جو خيال ٿيو. ۽ وڏي نل ڏانهن آيا. گلو اڳتي وڌي نل تي آيو تہ انن ڏهن ماڻهن هڪ ئي وقت ۾ رڙ ڪئي:

”ابے کیا کرتا ہے؟“

”هٽ منهن ٿا ڌوئون...!“

”بڑے آئے ہیں لاٹ صاحب کے بچے! موں ہاتھ دھونا ہے! دیکھتا نہیں کہ اتنے لوگ پہلے سے کھڑے ہیں“

”چلو چلو، بھاگو یہاں سے“ هڪڙي ڏول پريندڙ چيو.

شهر جي اها پهرين چوٽ هئي هنن تي. مار هٽ تہ پاڻيءَ تي بہ ماڻهو وڙهيو ٿا پون! هو اڳتي وڌي آيا.

”يَرَ پيٽسان، ڪاٿڻ ٿي آيا!“

”پٽ، اڃا ڪر شهر اچڻ جون ڳالهيون!“ انوءَ ذڪاري توڪ مان چيو.

”توبہ تہ چيو تہ گهر ۾ موچڙا پسيا رکيا آهن... پر يَرَ هاڻ ڪريون ڇا؟ هينئر تہ ڪٽي پئسا آهن، پر پئسا ڪٽي ويا تہ ڇا ڪنداسون؟ ۽ سمهنداسون ڪٿي؟ نہ ڄاڻ نہ سڃاڻ...!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گلوءَ گنڀير ٿي سان چيو.

"پوءِ هل ته واپس ڳوٺ هلون" انوءَ اڻ لکي اميد ڀرئي لهجي ۾ چيو.

"نه يار. ڳوٺ به ساڳي ڳالهه اوتارن ۾ ڪيسين سمهنداسين. ۽ ڪائينداسون. ڇا؟ جهڙا ڳوٺ ۾ تهڙا هتي... هتي گهٽ ۾ گهٽ ڪاڻ پيٽ جو سامان نظر ته اچي ٿو. ڳوٺ ۾ ته اهو به ڪونهي. رڳو پيٽ ۾ ڪوئلي پئي واڪا ڪري..!"

هو هلي هلي ٿڪجي پيا. پر شهر ڪٿي ئي نه... بي مقصد. بي منزل هلندا رهيا. جتي ڪٿي ٽانگن، موٽرن، لارين، گڏهن گاڏين جي پيهه پيهان لڳي پئي هئي. هلي هلي ٿڪجي پيا. تڏهن گلوءَ چيو:

"يار پيٽسان. هي شهر ته ڪٿي ئي نٿو. ايئن هلندا رهياسين ته سج لهي ويندو. بُک به لڳي آهي. هوءَ سامهون هوٽل آهي. هل ته ڪجهه ماني کائون!"

ٻئي ڇتا هوٽل ۾ گهڙي ويا. اندر ڪيترا ماڻهو ماني کائي رهيا هئا: ڪي چانهه پي رهيا هئا، ته ڪي سوڊا ليمن پي رهيا هئا. هي به ڊڄندا ڊڄندا هڪ خالي ٽيبل تي اچي ويٺا. ايترو گوڙ هنن ڪڏهن به نه ٻڌو هو "*لال ٹوپی والے بھائی سے آٹھ آنا لو...*" "*دو سنگاپوری چائے...*" "*دو بریانی، ایک مغز بھُنا...*" ۽ انهن هوڪن سان وري گهنٽيءَ جو شور... ٽرڻ ٽرڻ!

انوءَ ٿڌيري هوا گهوگهاٽ ڪندي بلڪل پنهنجي مٿي وٽ محسوس ڪئي. مٿي نهاريائين ته ڇت ۾ پکا تيز تيز ڦري رهيا هئا. هن کي اچي ڏپ ٿيو ته متان مٿان نه ڪري پون! هن کي گهٽا سال اڳ جو پڙهيل بنان تار بجليءَ وارو سبق ياد اچي ويو: "اڙي، هي ته شايد بجليءَ تي ٿا هلن!" پر پنکن جو گهوگهاٽ اجا تائين هن کي ڊيڄاريندو رهيو.

"*بولو کیا چاہیے؟*" "بيرو اچي اڳيان بيٺو.

"ماني کائينداسون: ٻوڙ ماني..."

"*سندھی مانوں ہو کیا؟ کاہے کا بوڑ کھائیگا؟*"

"جيڪو هجي..." گلوءَ هيسجي چيو.

"*آلو چانپ، مغز فرائی، مغز مسالا، بھُنا گوشت، مرغی، دال، سبزی...*"

انوءَ کي ميڙي وارا ڏينهن ياد اچي ويا. ۽ هن پنهنجي حافظي تي زور ڏيندي چيو:

"ڀنا گوشت ۽ روٽي؟!"

"روٽي يا نان؟"

"نان." گلوءَ چئي ڏنو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"بچالوگ کے لئے، دو بھنا گوشت، دو نان لاؤ۔۔۔ جلدی میں!"

ٻئي ڇٽا ٻيرن جي ڦڙتيءَ کي حيرت مان ڏسي رهيا هئا. ماڻهن جي مٿان، آڏا ٽيڏا ٿيندا، پليٽن جي مٿان پليٽون، چار چار گلاس هٿن ۾ کڻي، هو ائين لنگهي رهيا هئا، ڄڻ ته خالي هٿين پيا لنگهن!

گهڙيءَ کان پوءِ ٻه پليٽون ٻوڙ جون ۽ ٻه نان، ۽ ٻه گلاس پاڻيءَ جا. ٻئرو رکي وين. ڏڄندي ڏڄندي هنن ماني کائڻ شروع ڪئي. سالن کان پوءِ هنن ٻنهي کي، اهڙو لذيذ کاڌو نصيب ٿيو هو. گلوءَ ته وڏا وڏا لنبڙ هڻي پئي کاڌو، ڄڻ ته زندگيءَ ۾ آخري ڀيرو ماني کائي رهيو هو!

ماني کائي هو اُٿيا ئي مس ته ٻئري رڙ ڪئي-"بچالوگ سے دو روپیا بارہ آنے لو"

گلوءَ جو ساهه ئي سڪي ويو: هن وٽ باقي رپيو ۽ ٻارنهن آنا وڃي بچيا هئا. پنج رپيا ته لاريءَ جو ڀاڙو ڏنو هئائين...

ڏڄندي ڏڄندي رپيو ٻارنهن آنا ڪيڍي دخل تي ويٺل ماڻهو اڳيان رکيائين.

"ایک رپیا اور؟!" دخل تي ويٺل سيٺ هنن ڏانهن نهاريو.

"پيا پئسا ته آهن ڪو نه." گلوءَ ڏڄندي چيو.

"ایک رپیا اور نکالو- جلدی کرو!"

گلو ماٺ ڪري بيهي رهيو. ٻئرو جنهن کين ماني ڏني هئي، سو ٻه اچي بيهي رهيو. سيٺ ان تي گرم ٿي ويو:

"پئسا پوچھے بغیر کیوں کھانا دیا تم نے ان کو"

"سیٹھ، میں سمجھا، ان کے پاس پئسے ہونگے۔۔۔ اب نکالو ایک رپیا- نہیں تو۔۔۔"

گلوءَ پنهنجي کيسي ڏانهن هٿ وڌائي، خالي کيسو ٻئري کي ڏيکاريو. هن جو ائين ڪرڻ، ۽ ٻئري ڀري هڪ ٿڦڙ وهائي ڪڍيس:

"سالا، سوئر کا بچا، پئسا نکالو، نہیں تو ہم تمہاری۔۔۔۔"

گلوءَ کي ٿڦڙ لڳو سو ٽڙندو وڃي هڪ ڪرسيءَ سان لڳو. انوءَ جي دل ويهي رهي، ۽ هن اتان کسڪي ڀڄڻ جي ڪوشش ڪئي، ته سيٺ اڳيان هٿ وڌائي ڪٽي ڳچيءَ کان جهليس.

"بھاگتا ہے۔۔۔ سالا کھانا کھا کے بھاگتا ہے۔۔۔" ٻه چار مڪون انوءَ جي مٿان اهڙي زيپٽ سان اچي ڪڙڪيون، جو هن کان دانهن نڪري وئي. ماڻهن جو ميڙ گڏ ٿي ويو. جيترا هئا ماڻهو اوترا آوازَ آخر هڪ ٿلهو ماڻهو اڳتي وڌي آيو ۽ ٻنهي کي ڇڏايائين:

"کتنا پئسا ہے سیٹھ"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ایک رپیا!"

"بس! میں سمجھا تھا، انہوں نے شاید تم کو لوٹ لیا تھا! یہ لوکا ہے کو بچوں کو ایک روپے کے ... مارتے ہو!"

هن ماٺهوءَ پئسا ڏيئي هنن جي جان ڇڏائي، ۽ ٻنهي کي ٻاهر وٺي آيو.

"ڪٿان جا ويٺل آهيو؟"

هن شخص سنڌيءَ ۾ پڇيو. هيڏي گهمسان ڪان پوءِ هن کي سنڌيءَ ۾ ...هائيندو ٻڌي، هنن جي دل جو آٿت وڌي ويو. "يرَ هن شهر ۾ رڳو ڌاريا نه ... پنهنجا به آهن..."

گلوءَ ۽ انوءَ هڪڙي ئي وقت سوچيو. ڌارين ٻوليءَ هنن جي سوچ کي ڇڻ ... ٻڌي ڇڏيو هو.

"اتي جا..." گلوءَ ڪوڙ ڳالهايو.

"هت ڪيئن آيا آهيو؟"

"اسين ٻئي يائر آهيون. اسان جا ماءُ پيءُ مري ويا آهن. چاچي گهران ...ڍي ڇڏيو آهي. سو شهر ڪمائڻ آيا آهيون؟"

"پڙهيل آهيو؟"

"چار درجا ڪن"

"عمر گهڻي اٿوَ؟"

"آءٌ پندرهن سالن جو آهيان... ۽ هي چوڏهن جو..."

گلوءَ ڏڪو هنيو.

"هت ڪو ڄاڻو سڃاڻو اٿوَ...؟"

"نه سائين...؟"

"هون...!"

"جي؟..."

"ڪجهه نه... مون سان اچو..." هو هنن ٻنهي کي وٺي هڪ بگيءَ ۾ اچي ويٺو.

ڪجهه وقت بگيءَ جي ڪٽڪ ڪڙاڪ ڪٽڪ ڪڙاڪ ڇڻ ته هنن جي زخمي هيسيل ذهن کي لولي ڏيئي ننڊاکڙو ڪري ڇڏيو. پر رستي جي جهوٻن ان ننڊ کي ذري ذري اکوڙي ئي وڌو. ٽانگي هڪ ڪوبي مان چيچاٽ ڪري پاڻ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، ته دو چنيءَ جي هڪ سيخ انوءَ جي چيلهه ۾ چبي، هن جي خيالن جي بند وهڪري کي وري وهائي ڇڏيو ۽ هن پهريون ڀيرو پنهنجي محسن جو منهن غور سان ڏٺو. اهو چهرو هڪ عام چهرو هو. ڪجهه بدصورتيءَ ڏانهن مائل، اکين ۾ ڳاڙهاڻ جي بجاءِ پيلاڻ وڌيڪ هيس، ۽ اکين جي بنهه هيٺان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻہ وڏا ٻُت هئس، جڻ تہ اکيون مُنجي پيون هئس، ۽ مٿان سوچ لهي اکين جي ترائيءَ ۾ لهي پئي هئي. نڪ مِنو سوڙهو وات جڻ تہ تڪنبو تي لڳو. ڏاڙهي جي وڏن ٿلهن قلمن، ان تڪنبائيءَ کي هيڪاري وڌيڪ نمايان ڪري وڌو.

اوچتو بڪي بيهي رهي، ۽ انوءَ جو جائزو اڏ ۾ ئي رهجي ويو.

”سندن محسن چيو، ”اتي بيهو تہ آءٌ سڏيانوَ ٿو!“

ائين چئي هو هڪ گدام جهڙي جاءِ جو وڏو دروازو ٿورو کولي اندر هليو ويو.

گلوءَ انوءَ ڏانهن نهاريو. ان وقت هنن ٻنهي جا ذهن ڪنهن خاص جذبي کان بلڪل خالي هئا: پاڻ جڻ تہ هڪ ٻئي سان همدرديءَ بدران عداوت هين. شايد ٻئي هڪ ٻئي کي هن بيوسي لاءِ جوابدار سمجهي رهيا هئا. هيستائين، ڳوٺ ۾ بہ هنن ڪڏهن پاڻ کي ايترو لاچار ۽ بيوس محسوس نہ ڪيو هو. ساڳئي وقت هڪ ئي خيال ٻنهي جي ذهن ۾ آيو هو تہ هتي بہ جي رهڻ ۽ مانيءَ جو سنو نہ ٿيو تہ ڇا ٿيندو؟ اهو خيال ئي ڊيڄاريندڙ هو. خاص ڪري انوءَ جي دل ۾ تہ اهو پڪو ويٺل هو تہ ڳوٺ وڃڻ بہ هاڻ هن لاءِ ممڪن نہ هو. هن کي رکي رکي ملنگ جي قاتل مٽي جو خيال ٿي آيو. اهو ئي هن جي دل ۾ ڳوٺ واپس وڃڻ جي خيال کي ماري ڇڏڻ لاءِ ڪافي هو ۽ شهر ۾ ”پهرين ٽڪي کير پري“ هو ڏسي چڪو هو! هن هڪ ڦڪي مرڪ کلي گلوءَ ڏانهن نهاريو. گلوءَ جي چپن تي بہ هڪ ڦڪي مرڪ مڙي آئي ـ همدردي طور يا للڪار طور!

”استاد ٿو سڏيوَ...“ دروازي مان هڪ ڳچي ظاهر ٿي، ۽ ڪين سڏي رهي هئي.

هو وڌيا تہ دروازو ٿورو کليو ۽ هنن جي اندر اچڻ تي بند ٿي ويو. هڪ چوڪرات، تيل ۾ مڙ ڪپڙن ۾ سندن اڳيان بيٺو هو. اندر گدام ۾ چار پنج پراڻيون موٽرون بيٺل هيون. ڪنهن ۾ ڦيٿا ڪو نہ تہ ڪنهن ۾ ڇت ڪا نہ. انهن تي مٽيءَ جا تهہ ايترو ڄمي ويا هئا، جو انهن جي اصل رنگ جي خبر ڪا نہ ٿي پئي. پٽ تي هيڏانهن هوڏانهن لوهہ جا ٽڪر، اوزار ۽ تيل هاڻا ڳوٽين جا ٽڪر ٽڙيا پکڙيا پيا هئا، ۽ چوڌاري ڪني ٿيل ڪڙي تيل جي بوءِ پکڙيل هئي، جيئن گهاٽي جي مُڙ ۾ ٿيندي آهي. اهو چوڪرات کين وٺي، هڪ ڪاٺ جي ڏاڪڻ تي چڙهڻ لڳو. ان ڏاڪڻ جا ڏاڪا بہ زبون حالت ڪي پهتل هئا، ۽ ايتري سوڙهي هئي، جو فقط هڪڙو ڄڻو چڙهي ٿي سگهيو. ڏاڪڻ چڙهي مٿي هڪ چڱي موچاري ڪمري ۾ پهتا. اندر هڪ ڪٽ وڇائي پئي هئي، جنهن تي هڪ ڪرڙوڊ ماٺهو اڏ ليٽيو پيو هو. سندس اکيون دروازي طرف هيون، ۽ هي اندر گهڙيا تہ هن کين ڏٺو. سندن محسن هڪ ڪرسيءَ تي ويٺو هو. هن جي پويان، بنان شيشن جي ڪٻٽن ۾ بہ ڪي اوزار پراڻا پنا، ۽ تيل هاڻا ڪپڙا مولهو تو ٿيا ڦسيا پيا هئا. هڪ اڌ شيشو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ثابت ٿي هو جنهن ۾ اڌ پڳل تصوير ۾ سهڻي اڇي ڏاڙهيءَ وارو هڪ سِکُ وڏي وهائي تي ٽيڪ ڏيو ويٺو هو ۽ سندس هڪ هٿ ترار جي مُٺيي تي هو ۽ هڪ هٿ تي ڪوڙين چڙهيل باز ويٺو هو. ڪِٽ جي پاسي ۾ ٽنگڻيءَ تي ڏوتل ڪپڙا هڪ ميري ٽوال سان ڍڪيا پيا هئا. ٻه ٽي ڪرسيون ڪنڊن ۾ پيون هيون، جن تي ٻه پراڻو سامان پيو هو. هڪ ٽپائي پيل هئي، جا مٽيءَ ۽ مٽر ڪان ڪاري ٿي ويئي هئي. کٽ جي ڪنڊ ڪان هڪ گهُگهي رکي هئي، جنهن تي گلاس اونڌو ٿيو پيو هو. کٽ تي ويٺل ماڻهو جڻ ته ننڊ مان اٿيو هو ۽ سندس اکيون ڳاڙهيون ريتو ٿيل هيون. سندس گوڏ جو پلاند هتي، ڪارن وارن سان جهنجهيل ٽنگ کي ظاهر ڪري رهيو هو. هن کي هڪ ڏوتل گنجي پيل هئي. سندس منهن ڍڳهو ۽ سنهو هو ۽ سنهي تلوار ڪٽ مچن ان کي هيڪاري ڊيگهه ڏيئي ڇڏي هئي.

”هي آهن اهي ڇوڪرا، استاد!“ هنن جي محسن جڻ ته تعارف ڪرائيندي چيو.

”ڇا نالا آهن اوهان جا؟“ استاد پڇيو. سنهڙي جسم هوندي ٻه هن جو آواز ڪنهن پاڏي جهڙو رنيندڙ ٿي پانيو.

”سائين، آءٌ گُلو آهيان، ۽ هي انو!“ گلوءَ هبڪندي چيو.

”هون...!“ استاد هڪ دگهي هون ڪئي. گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويئي. پوءِ استاد کين تکين نظرن سان گهوريندي چيو:

”اوهان ٻنهي کي ڪم سان لڳائيندا سون. پر هڪ ڳالهه ٻڌي ڇڏيو. شهر ۾ اوهين نوان نوان آهيو. جي ڪم ڪان نٽائيندا يا ڪنهن ڪم ڪان نهڪر ڪندا ته اوهان جا هَڏَ گُڏ پيچي رکندس، ۽ پوءِ شهر جي گٽرن ۾ پيا سڪل مانيون ڳوليندا. هي ڇوڪر، لالو اوهان کي اڄ ئي ڪم تي وٺي ويندو. اڙي لالو اڄ هنن کي ٻه پاڻ سان وٺي وڃجانءِ.“

”جي استاد!“ لالوءَ جواب ڏنو.

”کين هيٺ موٽرن پنيان ڳوٺيون وڃائي ڏجان ته اتي سمهي رهن. ماني جيئن ٻين جي ايندي، تيئن هنن جي ٻه ايندي سمجهيءِ؟“

”جي، ها استاد!“

”بس وڃو!“

هو وري لالوءَ سان گڏجي هيٺ لهي آيا. ويندي ويندي انوءَ استاد جون اکيون پنهنجي پٺ ۾ کپنديون محسوس ڪيون، ۽ هن آڌو ٿي، لڪي پويان نهاريو ۽ ڏٺائين ته استاد ٻنهي کي پويان ويندي گهوري ڏسي رهيو هو.

لالو چپ چاپ هنن کي سمهڻ جي جاءِ ڏيکاري، جتان هن ميڙي چونڊي

لوھہ جا ٽڪر ٽوٽا ۽ اوزار ڪٽي، جڳھہ صاف ڪري ڇڏي. لالوءَ کي جڻ ھنن سان ڪو بغض ھو جو ھنن سان ڳالھايائين بہ نہ ٿي. ٻنھي کي ھن جي خاموشي ڏکي پئي لڳي. گلوءَ وجھہ وٺي چيس: "لالو ٻلا ڪا ڪوس ڪٽي ڪبو؟"

لالوءَ کي ان سوال تي کل اچي ويئي، پر ان کل ۾ بہ ٽوڪ ھئي. ھن چيو "ھو دَرَ ڪان ٻاھر جيڪو گٽر آھي، ان ۾ ھيٺ لھي وڃ. گٽر جي پٽ جي آڏڪ ۾!" ۽ ھو گلوءَ کي گٽر جي آڏڪ ڏيکارڻ لاءِ در تائين وٺي آيو. گلو ٻاھر ھليو ويو ۽ لالو وري موٽي، ھڪڙي پڳل موٽر جي مڊ گارڊ تي ويھي رھيو. پوءِ ھن جڻ ڪنھن خار مان چيو:

"ٻچؤ استاد کي تون پسند اچي ويو آھين؟"

انوءَ ڪجھہ نہ سمجھيو ۽ ھن رڳو ڳالھائڻ خاطر چيو: "سو ڪيئن؟"

"ٻچو مون استاد کي توڙي تڪيندو ڏٺو..." ۽ لالو جڻ تہ حسد مان ڏند ڪڍي کلڻ لڳو. اھي ڏند، ڪني سنگتري جھڙا پيلا ھئا ۽ انھن مان بدبوءِ جو ھڪ اوبھر واچي، انوءَ جي نڪ تائين پھتو.

"تنھنجي ڏندن ۾ تہ ڪيتري نہ بانس آھي، لالو" انوءَ ھن سان ھمدرديءَ جي نموني ۾ چيو پر سندس مقصد ڳالھہ کي بدلائڻ ھو.

"تنھن ۾ تنھنجو ڇا؟" لالوءَ جي اکين ۾ سڌي سنئين دشمني پرجي آئي. ھن کي پنھنجي ڏندن جي بدبوءِ جو ايترو احساس اڳي ڪڏھن بہ نہ ٿيو ھو.

انوءَ ڪو بہ جواب نہ ڏنو. گلو بہ موٽي آيو. رات ٿيڻ تائين ھو اتي ئي ويٺا رھيا. ان وچ ۾ استاد ۽ سندن محسن اتي ٻاھر ھليا ويا ھئا. استاد ڪپڙا بدلائي ڏوتل پاتا ھئا، ۽ انھن ڪپڙن پائڻ سان ھن جي شخصيت وڌيڪ رعبدار ٿي پئي ھئي. ويندي ويندي وري ھنن ھڪ نظر انوءَ ۽ گلوءَ تي سرسري طرح وڌي ۽ ٻاھر ھليا ويا.

ھو ائين خاموش ويٺا رھيا، جڻ تہ ھنن نہ ڳالھائڻ جو قسم کاڌو ھو. انوءَ کي ان مانٽ ۾ ويٺي ويٺي جھوٽا اچڻ لڳا، ۽ ڪڏھن ننڊ ڪڏھن جاڳ ۾ ھو وڌنڊڙ اونداھہ کي تڪيندو پنھنجي پاڻ ۾ سمائيندو رھيو. سڀ کان منجھائيندڙ ۽ شايد ٻيچارينڊڙ خيال جو وَرَ وَرَ ڪري ھن کي ستائي رھيو ھو سو ھو لالوءَ جو چوڻ تہ استاد ھن کي پسند ڪيو ھو ۽ ان سان گڏ ھن جي ڦڪن پيلن ڏندن جي ڪميٽي مرڪ!

اوچتو ھن کي بک محسوس ٿيڻ لڳي، ۽ ھن گلوءَ ڏانھن نھاريو. پر اونداھہ ۾ صرف گلوءَ جي ساھہ کڻڻ جو آواز ھن کي ٻڌڻ ۾ آيو.

اونداھہ ۾ ساھہ کڻڻ جو آواز ھن ۾ ھڪ عجيب غير يقيني ۽ ڀؤ جو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

احساس پيدا ڪرڻ لڳو. اهو آواز جڻ تہ بنهہ اگهاڙو ۽ ڪرهت پيدا ڪندڙ هو بلڪل ايئن جيئن ننڍ ڙي ننڍ ۾ ڪو ڪيڙو يا جيت اگهاڙي بدن تي سُرڻ لڳندو آهي. هن جي دل ۾ گُلوءَ سان ڳالهائي دل جو اهو بار هلڪو ڪرڻ جو خيال آيو پر لالوءَ جو خيال ڪري چپ رهيو. پر گُلوءَ سندس مدد ڪئي، ۽ گلوءَ چيو: "يرَ پيٽسان، بُک لڳي آهي!"

انوءَ کي گهڙيءَ لاءِ ايئن لڳو ڄڻ تہ گهور اونده ۾ اجالي جو هڪ چمڪاٽ ٽڙڪي پيو ۽ هن هڪ ٿڌو ساهہ پري چيو. "ها، يرَ، بک تہ مون کي بہ لڳي آهي!"

وري خاموشي ڇانئجي ويئي. لالوءَ تي ڄڻ تہ هنن جو بُک جي اعلان جو ڪو اثر نہ ٿيو. وري بہ گُلوءَ همت ڪئي. "لالو يرَ بُک جي ڪو بلو ڪر!" لالوءَ کي اها گهرائپ پسند آئي. ماچيس جي تيلي ٻاري پهرين ان جي ڦڪي روشنيءَ ۾ هنن ٻنهي کي ڏٺائين، ۽ پوءِ هڪ ميڻ بتي ٻاري، موٽر جي مڊگارڊ تي اڀي ڪري رکيائين. ڪمري ۾ جهيڻي جهيڻي بيمار روشني ڦهلجي ويئي. ان ساڳي پڳل موٽر اندران هن بہ چيني جون ٽالهيون ڪڍيون ۽ ائين چئي ٻاهر نڪري ويو:

"آءٌ ماني وٺيو ٿو اچان!"

انوءَ لالوءَ جي وڃڻ تي ڄڻ سامت جو ساهہ کنيو. دراصل ميڻ بتي جي روشنيءَ هن کي همت موٽائي ڏني هئي. هن گلوءَ ڏي ڏٺو جو زور زور سان پنهنجا چڏا کنهي رهيو هو. "يرَ پيٽسان، هت تہ ڏاڍا ڪيڙا آهن!"

"گلو، مون کي تہ هت ڊپ ٿو ٿئي. هل تہ هتان نڪري هلون!" انو پنهنجي دل جي ڳالهہ ڪرڻ کان رهي نہ سگهيو.

"ڪيڏانهن؟" گلوءَ مختصر سوال ڪيو. سوال مختصر ضرور هو پر اُن ۾ اڻ ڏٺل ۽ پوائنتو آئيندو نانگ جيان ڦڻ ڪڍيو ويٺو هو. انوءَ کي ڪو جواب ڪو نہ سُجهيو. ان ڪري ڳالهہ بدلائڻ لاءِ چيائين "ڀلا هتي اسان کان ڪهڙو ڪم ڪرائيندا؟"

گلوءَ هلڪو ٽهڪ ڏنو. "يرَ پيٽسان، صفا ڪو ٻُڌو آهين. ڏسين ڪو نہ ٿو تہ ڀڳل ٽٽل موٽر پيا آهن، ضرور ڪو مسترين جو ڪم هوندو!"

"مسترين جو ڪم رات جو؟" انوءَ معصوميت مان سوال ڪيو.

"شهر ۾ سڀ ڪم شايد رات جو ٿيندا آهن!" گلوءَ کي بہ ڪو جواب ڪو نہ سجهيو.

"بابو تہ شهر ڪمائڻ ڏينهن جو ايندو آهي!"

"يرَ، هنن جو ڪم ڪو رات جو هوندو. پاڻ کي ڇا هي، رات جو ڪم

ڪار ڪري ڏينهن جو ستا پيا هونداسون.“ گلوءَ جڻ تہ پنهنجي پاڻ کي ڏڍ ڏيندي چيو. اجا هن ڳالهہ پوري بہ نہ ڪئي تہ لالو ماني کڻي آيو. ٽي نان، ۽ ٻوڙ جو پليٽ. ٽنهي گڏجي ماني کاڌي. ماني کائڻ وقت ڪنهن بہ ڪو نہ ڳالهايو. ماني کائي، ٽئي ڄڻا ٻهر رستي تي، نل مان پاڻي پي، هٿ ڌوئي، وري اندر آيا. لالوءَ کن مان سگريٽ جو اڌڙ ڪڍي دکايو ۽ سگريٽ جي هلڪي ڪوڙي خوشبو سڄي ڪمري ۾ ڦهلجي ويئي.

گلوءَ کان رهيو نہ ٿيو: ”يار، ان مان تہ ڦوڪ پراءِ!“

لالوءَ کي گلوءَ جي اها گهرائپ وري پسند اچي ويئي، سو سگريٽ هن ڏي وڌائي چيائين تہ ”اچي!“

”ڀلي ڀلي اچي. سر سيد جو ٻچي!“ گلوءَ کي ڳوٺ جو اوتارو ياد اچي ويو.

لالوءَ کلي ڏنو ۽ ٺهڪ ڏيئي چيائين: ”تون دلبر آهين. ڀلي پيءُ، پر هن کي نہ ڏجانءِ!“

گلوان وقت سگريٽ انوءَ ڏي وڌائڻ وارو هو پر هٿ روڪي وڌائين. ”ڇو؟“

لالوءَ چيو: ”بس، منهنجي مرضي!“

انوءَ جي دل لهي ويئي. سگريٽ نہ ملڻ جي ڪري نہ پر لالوءَ جي ويڻ جي ڪري. گلوءَ سگريٽ لالوءَ کي موٽائي ڏنو. لالوءَ کي الائجي ڪهڙو خيال آيو. سگريٽ انوءَ ڏي وڌائي چيائين، ”اچي، ٻچو ڇا ياد ڪندين!“ انوءَ رڳو ڪنڌ ڌوڻي نهڪر ڪئي.

”يار، هي تہ ماسوڪن وارا نکرا پيو ڪري. نہ پي تہ نہ پي، چڙهہ آڳوٺي تي... ڳانڊوا!“

”لالو وات سنڀالي ڳالهاءِ نہ تہ...“ انوءَ کي ڄڻ تہ هن ٺٺڙ وهائي ڪڍيو هو.

”نہ تہ تون ڇا ڪندين ڙي؟ هل گا...“

لالوءَ اجا لفظ بہ پورو نہ ڪيو تہ انو ٽپ ڏيئي مٿانئس چڙهي ويو. لالو هن کان بہ چار سال وڏو هو ۽ ڪانئس گهڻو سگهو هو. پر هن اوچتي حملي لاءِ بلڪل تيار نہ هو. بي خبرائيءَ جي ڪري، هو پاڻ سنڀالي نہ سگهيو. انو پنهنجي عمر جي لحاظ کان ڏاڍو سگهو هو ۽ لالوءَ جي بي خبري هجڻ هن کي اڳرائيءَ جو فائدو بہ ڏنو ۽ هن جي ڇاتيءَ تي چڙهي ٻهريان بہ چار هٿ اهڙا وهائي ڪڍيس، جو لالوءَ کان سگهہ موڪلائي ويئي، ۽ هن جي جوابي طاقت ڄڻ تہ هوا ٿي ويئي. جيڪڏهن گلو انوءَ کي نہ اٿاري ها تہ شايد اڃان بہ وڌيڪ ماريس ها. ۽ ٻيو تہ هن جي ڏندن مان بدبوءِ جو اهڙو تہ اوڪارو آيو جو هن جي دل ڪچي ٿيڻ لڳي هئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انو اٿيو ۽ چيائين، ”رڍ جا پٽ، آئيندي وات مان گار ڪڍي اٿئي ته ڄاڙي پيچي ڇڏيندوسانءِ!“

لالو ڪجھ وقت ته ائين ئي ليٽيو رهيو. پوءِ اٿيو. هن ڏانهن گهوري نهاريائين، جنهن ۾ آئيندي وير وٺڻ جي سڏي سنئي للڪار هئي. پر هو واقعي انوءَ کان ڊڄي ويو. ”هي ڀهراڙيءَ جو جهنگراڙ ٻلو ڏاڍو سگهو آهي.“ هن سوچيو. گلوءَ هنن ٻنهي جو تماشو پئي ڏٺو. هڪ طرح سان هن کي خوشي ٿي هئي ته سندس دوست ڪٽي ويو هو.

اوچتو ٻاهران رڙ ٿي. ”اڙي ڇورا، در کول!“

”آيو استادا!“ لالوءَ سڏ جو جواب ڏنو.

استاد اندر داخل ٿيو. ٽنهي تي هڪ سرسري نظر وڌائين، ۽ پوءِ چيائين. ”اڄوڪي ڊيوٽي هوٽل جي پٺيان!“ ائين چئي استاد مٺي هليو ويو.

لالوءَ چيو: ”جي استادا“ ۽ ڪن ڪان پوءِ چيائين. ”اچو ته هلون!“ ۽ هڪ ننڍي ڳوٿري ڪڍي انوءَ کي هٿ ۾ ڏنائين. ڳوٿري ڇڳي ڳري هئي. هو ٽئي لالوءَ سان ٻاهر آيا، ۽ هڪ گهٽيءَ ۾ مڙي ويا. رات ڪافي گذري چڪي هئي. رستي تي فقط ڪا ايڪڙ ٻيڪڙ موٽر گاڏي تي لنگهي. ڪي ماٺهو تکا تکا قدم کڻندا پنهنجي پنهنجي منزل ڏانهن وڃي رهيا هئا. اڳيان ٽانگن جي اسٽينڊ تي هڪڙو بگيءَ وارو گاڏي جوٽي رهيو هو. لالوءَ کي ڏسي هن مشڪيو.

”اڙي لالو ڪٿي پيو وسين، ڏسڻ ۾ ڪو نه ٿو اچين؟“

”بس، مڙئي مولا جي ملڪ ۾ پيا ٽڳون!“ لالوءَ هلندي ئي جواب ڏنو.

”ڪم نه ملئي ته وري مون وٽ هليو اچجانءِ.. گاڏي تنهنجي ملڪ آهي،“ ٽانگي واري کلندي چيو.

لالوءَ ڪو به جواب نه ڏنو. گلوءَ انو به چپ چاپ لالوءَ پويان هلندا رهيا. ڪجھ وقت کان پوءِ وري هڪ گٽر آيو ۽ لالو ان جي ڪناري هلندي هڪ هنڌ بيهي رهيو. هي اهڙو هنڌ هو جتي رستي جي بتين جا بلب ڪو نه ٿي ٻريا. ۽ ذري گهٽ اوندهه هئي. لالو هڪ پاسي واري گهٽيءَ ۾ مڙي ويو ٿورو اڳيان هڪ وڏي جاءِ هئي، جنهن جي اڳيان هڪ وڏي موٽر بيٺي هئي. لالوءَ هنن کي هٿ سان اشارو ڪري، موٽر تائين وٺي آيو. ڏسندي ڏسندي، لالوءَ کيسي مان اوزار ڪڍيا ۽ انوءَ واري ڳوٿريءَ مان به ٻه ٽي اوزار ڪڍيائين. هڪڙو اوزار هن موٽر جي پٺيان، هيٺان ڦاسائي، نٽ ڦيرائڻ شروع ڪيو. گلو ۽ انو هن کي تڪيندا ڏسندا رهيا. جڏهن اهو اوزار – جئڪ- ڦاسي پيو تڏهن هن هڪڙي ڦيٿي جا نٽ ڍلا ڪرڻ شروع ڪيا. نٽ ڍلا ڪري وري

اڇي جهنڊڪ کي لڳو ۽ انوءَ کي ان جي منهن کي ڦيرائڻ لاءِ چيائين: "آهستي، جيئن ڪو کڙڪو نہ ٿئي!"

انو ان منهن کي گول ڦيرائيندو رهيو ۽ پويان گاڏيءَ جو ڍڳر مٿي کڄڻ لڳو. جڏهن ڦيٿا زمين کان مٿي کڄي ويا، تڏهن لالوءَ آهستي ڪري هڪڙو ويل ڪڍي ورتو. گلوءَ کي اشارو ڏنائين تہ ويل کي ڪٽي پري ڪري رکي. ہ ٽي سرون ڪٽي ويل واري جاءِ تي رکيائين، ۽ پوءِ جهنڊڪ کي ابتي ڦيري سان ڪڍي ورتائين. ان کان پوءِ هن اسڪرو ڊرائيور سان پويان جون ٻئي ڳاڙهيون بتيون ۽ بلب ڪڍي ورتا. هن سڄو ڪم اهڙي تيزي ۽ ڦڙتائيءَ سان ٿي ڪيو جو ذرو بہ کڙڪو نہ ٿيو.

ڪجهہ وقت ترسي، هيڏانهن هوڏانهن ڏسي، لالو ڦيٿي کي گاڏيءَ وانگر هٿ سان هلائيندو واپس موٽيو. انو ۽ گلو بہ هن کي حيرت سان ڏسندا، ڄڻ تہ ڪنهن جادوءَ جي اثر هيٺ هلندا ٿي آيا. جڏهن هو وري پنهنجي جاءِ تي پهتا، تڏهن انوءَ کان ڄڻ تہ ٿڌو ساهہ نڪري ويو!

لالو ٽپڙ اتي ڇڏي، پاڻ مٿي هليو ويو ۽ انو ۽ گلو هيٺ اڪيلا رهجي ويا.

انوءَ آهستي چيو: "يَر، هيءَ تہ چورن جو اڏو آهي! يچ تہ ڀڄون!"

گلو ڦهرين تہ ڪجهہ بہ نہ ڪڇيو پر پوءِ چيائين: "يَر، پيٽ سان ڦاٽا تہ بروبر چورن وٽ آهيون، پر ڪريون سو ڇا ڪريون؟"

"ڇا بہ ٿي پوي، آءٌ تہ صبح جو هتان نڪري ويندس. هلي ڪا مزوري مٽي ڪبي تہ بہ مانيءَ ٽڪر پيو ملندو. هت جي جهلجي پياسون تہ پونداسون ڪاٽ ۾!"

"ماني تہ ملندي، پر رات جو سمهنداسين ڪٿي؟"

"ڪٿي نہ ڪٿي، ڪنهن اونداهي ڇپري يا ٽانگن واري استان تي سمهي رهنداسون!"

"جيڪا تنهنجي صلاح! ڇئين سچ ٿو: ڳوٺ ڪونهي، جو لڪي ويندا سون. شهر ۾ پوليس وارن جي ور چڙهياسون تہ ڪتا ڪٽي ڇڏيندا!"

ايتري ۾ لالو موٽي آيو. "انو استاد تو سڏئي!"

انوءَ تي ڄڻ تہ ڇپ ڪري پئي. هن جي وات مان رڳو اهو اکر نڪتو "ڇو؟"

"مون کي ڪهڙي خبر؟ استاد کان پاڻ وڃي پڇ!" لالوءَ جي آواز ۾ صاف دشمني هئي.

انو ٻڏ تر ۾ پئجي ويو. هن جي دل چيو تہ ان وقت ئي در کولي ٻاهر هليو وڃي. پر رات جو ڪيڏانهن وڃي؟ جي استاد ڏي نہ ويو تہ استاد سٺي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجهندس. جي ويندو تہ ڇا ٿيندو؟ "استاد توکي پسند ڪيو آهي؟"۔ لالوءَ جا لفظ هن جي ڪنن ۾ پرڻ لڳا. ۽ الائي ڇو هن کي ملنگ وارو واقعو ياد اچي ويو. هن جي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي. جيڪڏهن استاد بہ ...؟ هن کي پنهنجا ڪپڙا بدن سان چهٽندا محسوس ٿيا. هن کي بي اختيار مُتڻ جي خواهش ٿي، ۽ انوءَ محسوس ڪيو تہ جيڪڏهن ان گهڙيءَ هن پيشاب نہ ڪيو تہ هن جي سٿڻ آلي ٿي پوندي.

"آءٌ پيشاب ڪري ٿو اچان!" انوءَ ڳيت ڏيئي چيو.

"هاڻ در ڪو نہ کلندو. مٿي وڃي استاد جي ڪاڪوس ۾ پيشاب ڪر!" لالو چئہ تہ هن کي هر طرح پريشان ڪرڻ تي سندرو ٻڌيو ويٺو هو.

هو آهستي آهستي اٿيو. هن محسوس ڪيو تہ هن جو سڄو بدن ڏڪي رهيو هو. هن جي ذهن ۾ بہ مختلف راهون متعين ٿيڻ لڳيون: لالوءَ کان ڇاپيون زوريءَ ڦري ٻاهر ڀڄي وڃڻ يا استاد وٽ وڃڻ. گهُپ اونده جي ڪري ٻهرين راهہ نہ آڙيس، نيٺ ٻي راهہ اختيار ڪيائين، ۽ سڄو ڏڪندو هو مٿي چڙهي ويو. ڏاڪڻ جي پر ۾ ئي ڪاڪوس هو. هن ڏڪندي دروازي کي ڌڪو ڏنو. دروازي جي چيچٽ تي هن کان هڪ ڊگهو چرڪ نڪري ويو. استاد رڙ ڪئي:

"ڪير آهي؟"

"آءٌ آهيان انو استاد!" هن ايئن ٻانيو چئہ تہ هو ڪنهن کوهہ مان ڪنهن کي آواز ڏيئي رهيو هو. هن پيشاب ڪرڻ چاهيو پر نہ آيس. گهڻا ئي زور لاتائين، تڏهن مس مس روڪجي روڪجي هن کي پيشاب آيو. پر تڏهن بہ هن کي مُتڻ جي خواهش جي تسلي نہ ٿي. لاچار ٿي، هو استاد جي ڪمري ڏانهن وڌيو. ڪمري ۾ لالٽين ٻري رهيو هو. استاد گنجيءَ ۽ گوڏ ۾، هڪ تنگ ٻيءَ تنگ جي گوڏي تي چاڙهيو ليٽيو پيو هو. سامهون ٽيبل تي هڪ بوتل رکيل هئي ۽ بہ گلاس.

"اڙي، ايتري دير ڪاٿي هئين؟" استاد هن کي تيز نظرن سان ڏسندي سوال ڪيو.

هن ڪو بہ جواب نہ ڏنو. چپ چاپ، ڏڪندو رهيو. استاد هن کي ڏڪندو ڏسي، ڪجهہ نرمائيءَ سان چيو:"ڇورا. ڏڪين ڇو پيو: ڊپ ٿو ٿيئي ڇا؟ آءٌ توکي ڪائي ڪو نہ ويندس آ اچي منهنجي ٽنگن کي زور ڏي!"

هو وڏي اچي کٽ جي اڳيان بيٺو ۽ هبڪندي هٿ هن جي ٽنگن ڏانهن وڌايائين.

"مٿي چڙهي ويهہ، ۽ سوليءَ طرح زور ڏي!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ڪٽ تي چڙهيو ۽ آهستي آهستي زور ڏيڻ لڳو. هن کي استاد جي وارن سان جهنجهيل ٽنگن ۾ هٿ وجهندي عجيب بڇان اچڻ لڳي. پر پاڻ تي جبر ڪري، زور ڏيندو رهيو ۽ گهڙيءَ ڪان پوءِ هن ڏٺو تہ استاد ننڊ کان ڪونگهرا هڻي رهيو هو. هن جي دل تان ڄڻ بار لهي ويو ۽ هو آهستي آهستي ٽي ڪٽ تان لٿو. اڃا هن در ڏانهن منهن ٽي ڪيو تہ استاد جو آواز ڪن پيس، ۽ هو سڄو لرزجي ويو.

"اڙي ڇورا، ڪاڏي ٿو وڃين؟"

"سائين، اوهان کي ننڊ اچي ويئي هئي..."

"چڱو هي گلاس ڌوئي اچ" استاد هن ڏانهن ڪجهہ عجيب نظرن سان ڏٺو.

هو نل تان گلاس ڌوئي آيو. استاد بوتل کولي ٿورو ٿورو ڍڪ ٻنهي گلاسن ۾ وڌو ۽ هن کي چيائين.

"هن کهڪهيءَ مان ٻنهي ۾ پاڻي پر!"

جڏهن هو پاڻي پري آيو تڏهن هڪڙو گلاس هن ڏانهن وڌائي، چيائين: "اچي هان، هي پيءُ!" جيسين هو ڪجهہ سوچي، تنهن کان اڳ، استاد هڪ ئي ڍيت ۾ گلاس خالي ڪري ڇڏيو. بوتل کلڻ سان سڄي ڪمري ۾ عجيب ڪتي بوءِ ڦهلجي ويئي، ۽ هو سمجهي نہ سگهيو تہ اها بوءِ ڇا جي هئي.

هو اڃان ان سوچ ۾ هو تہ استاد هن کي چيو: "ڇورا پي نہ شربت آهي، طبيعت تڏي ڪرڻ لاءِ آهي!" استاد جي اکين ۾ هڪ شرير جوت اچي ويئي.

هن ڊڄندي ڊڄندي گلاس ۾ هٿ وڌو ۽ چپن تائين آندائين، هن محسوس ڪيو تہ اها ڪتي بوءِ ان گلاس ۾ بہ هئي، ۽ نهايت تيز. هن ڍڪ پريو ۽ ذري گهٽ اٿوڙجڻ تي هو ۽ هڪدم اتي ئي گرڙي ڪري ڪيڏي ڇڏيائين. هي تہ نهايت ڪڙو هو جهڙو ٿوهر!

"ڇورا، هي شربت پهرين ڪوڙو لڳندو آهي. پوءِ ڪڙاڻ لهي وينديس. ڍيت ڏيئي پي وڃ!" استاد اهي لفظ ڪجهہ اهڙي انداز ۾ چيا، جنهن ۾ ميٺاج بہ هو تہ ڌمڪي بہ. هن وڏيڪ سوچڻ بند ڪري ڇڏيو ۽ ڍيت ڏيئي سڄو گلاس پي ويو. پر هن کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ تہ باهہ جي ڄيڀ، هن جي نڙگهٽ کي ساڙيندي هن جي پيٽ تائين وڃي پهتي!

"شاباس!" استاد کلندي چيو. "اچي هي بہ سگريٽ: هڪڙو مون کي دکائي ڏي، هڪڙو پاڻ پي!"

هن سگريٽ دکايا. هڪڙو استاد کي ڏنائين، ۽ هڪڙو پاڻ پيتائين. هن اهڙو مزيدار سگريٽ اڳي ڪڏهن بہ نہ پيتو هو. پهريون بہ ڦوڪون تہ هن کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏاڍيون مٺيون مٺيون لڳيون. سگريٽ اڌ تائين پهتي ته هن جي طبيعت ۾ هلڪاڻ اچي ويئي. هن کي رکي رکي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي ڪرسي مٿي کڄي رهي هئي ۽ جيئن جيئن سگريٽ جي ڦوڪ ٿي پريائين تيئن تيئن مٿي کڄندي ٿي ويئي. استاد جي آواز تي وري اچي زور سان پٽ تي لڳي.

”پرَ گلاس!“ استاد مرڪندي چيو.

هن جي ذهن ۾ هاڻ ڪنهن به قسم جو ڊپ نه هو. هو پاڻ کي آسمان تي اڏامندو محسوس ڪري رهيو هو. هن کي لالٽين جي روشني ست رنگي معلوم ٿيڻ لڳي. هن استاد ڏانهن ڏٺو پر باوجود روشنيءَ جي، هو هن کي چڱيءَ طرح ڏسي نه سگهيو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته ڪمري ۾ سوين استاد موجود آهن، جيڪي لهرن وانگر تري رهيا هئا. هر استاد جو چهرو ٻئي کان مختلف هو. هن بوتل ڏانهن نهاريو. سوين بوتلون ۽ سوين گلاس مختلف ٽيبلن تي هن کي نظر اچڻ لڳا . هن پنهنجي پاڻ کي ٿورو ڏنڍاڙيو ته سڀ بوتلون ۽ گلاس غائب ٿي ويا. فقط هڪ بوتل ۽ ٻه گلاس ڄمي بيهي رهيا. هو اٿيو بوتل مان ڳاڙهي شربت جا وڏا ڍُڪ وجهي منجهن پاڻي وجهي، هڪڙو استاد کي ڏنائين ۽ ٻيو پاڻ چپن تائين آندائين.

ڍُڪ پريائين ته ڪڙو ٻنهه نه لڳس، نه اڳئين وانگر باهه جي جهڙي معلوم ٿيس. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي تارونءَ کي ان ڍُڪ جي ضرورت هئي، ۽ ڍُڪُ پرڻ کان پوءِ هن کي سگريٽ جي ٻاڙ لڳي. ٽيبل تي پيل سگريٽ جو پاڪيٽ هن جي نگاهن ۾ نچڻ لڳو. هاڻ هن کي استاد جو ڊپ بلڪل لهي ويو هو ۽ سگريٽ ڪڍي هڪڙو دکائي استاد کي ڏنائين، ۽ هڪڙو پاڻ چڪڻ لڳو. پهرئين ئي ڪش سان هن کي وري ڪمري جي سموري دنيا نچندي، مٿي کڄندي محسوس ٿي. هن پريان استاد جو آواز ٻڌو:

”ڇورا، موج ۾ اچي ويو آهين؟“

هو کلڻ لڳو. بي اختيار ٿهڪ ڏيڻ تي دل چوڻ لڳس، ۽ هو واقعي وڏا وڏا ٿهڪ ڏيڻ لڳو. ڍُڪ پريندي، سگريٽ جا سوٽا هڻندي، هن گلاس ختم ڪري ڇڏيو. بي ساخته هن جو هٿ بوتل ڏانهن وڌيو پر سندس هٿ استاد پنهنجي هٿ ۾ ڪٺي جهليو.

”بس، گهڻي ٿي پيتو اٿئي. هاڻ ڪرسيءَ تانْ اٿي اچي هنڌ تي ويهه!“

هن کي استاد جا لفظ بلڪل سمجهه ۾ نه آيا. هن پنهنجو هٿ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر استاد سندس هٿ نه ڇڏيو. هن کي الائي ڪهڙو خيال آيو ۽ هن پنهنجي سگريٽ ڏانهن ڏٺو. سگريٽ جو منهن هن کي هڪ وڏو مڇ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نظر اچڻ لڳو ۽ هن بنان ڪنهن سوچيل ارادي جي سگريٽ جو ٻرندڙ ٽُلو ڪٽي استاد جي ٻانهن ۾ ٽنبيو. استاد ڪان دانهن نڪري ويئي. "اڙي، ساڙي ڇڏيئي ڙي، ڪُتي جا پٽ!"

سگريٽ جو ٽلو استاد جي ٻانهن جا ڪيترا وار ساڙي، سندس گوڏ ۾ ڪري پيو. اڃا ٻانهن کي مهٽڻ ۾ هو ته اوچتو چرڪ ڀري، استاد اهڙي اڇل ڏني، جو کَٽَ تان اٿڻ سان سندس گوڏن جي ڪچڻ تي، ٽيبل اونڌي ٿي پئي، ۽ استاد ٽيبل جي مٿان وڃي ڪريو. سندس مٿو اچي زور سان ڪنڌ ۾ پيل گهگهيءَ سان لڳو ۽ گهگهي به اونڌي ٿي پچي پئي. استاد جي گنجي پاٽيءَ ۾ پسڻ لڳي. استاد اڃان تائين پاڻ سنڀالڻ لاءِ اتي ئي لُڇي رهيو هو ۽ سندس گوڏ مان دونهون نڪري رهيو هو هڪڙي هٿ جو سهارو وٺي هن گوڏ پري اڇلائي ڇڏي. اهو سڄو منظر هن جي نظرن ۾ سوين ڀيرا ضرب تي نچڻ لڳو ۽ هو وڏا وڏا ٺهڪ ڏيڻ لڳو. استاد کي ٻنهه اگهاڙو اونڌو ٽيل ڏسي هن جا ٺهڪ وڌندا ويا. ۽ ٺهڪ ڏيندي، هو ڪنگهه ۾ اٽوڙجڻ لڳو. اوچتو هن کي پنهنجي پيٽ ۾ هڪ واچوڙو اٿندو محسوس ٿيو. هن جا ٺهڪ بند ٿي ويا ۽ هو پيٽ کي هٿ ڏيئي اٿيو. واچوڙو سندس نڙگهٽ تائين اچي پهتو هو ۽ هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته سندس پيٽ آنڊن سوڌو اٿلي پوڻ ۽ ابتو ٿيڻ تي هو. هن ڪرسيءَ جي ٻانهن جو سهارو وٺي اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ اوڏي مهل هڪ وڏي الٽي، پاڻمرادو هن جي ارادي جي خلاف. وڏي آواز سان هن جي وات مان ڇٽي نڪتي. استاد ان وقت اٿڻ وارو هو ۽ الٽي سڌي هن جي مٿي تي اچي پئي، ۽ لارڪري هن جي اکين ۽ منهن تي ڦهلجڻ لڳي.

.ماءُ جا..." استاد جي گار سندس وات ۾ ئي رڪجي ويئي. الٽي سندس هيٺئين چپ تي ڪري، هن جي ڏندن ۾ ڦهلجڻ لڳي. گهڙيءَ ۾ ان ڪرهت کان استاد جو سڄو ست موڪلائي ويو ۽ هن خود به پيٽ کي هٿ ڏيئي هڪ وڏي الٽي ڪري وڌي

انوءَ ۾ پاڻ سنڀالڻ ڪو نه هو ۽ اتي ئي الٽيون ڪندو رهيو جيڪي هاڻ استاد جي مٿي جي بدران ڪڇيءَ ۽ پٽن تي پوڻ لڳيون. استاد وري ٽيبل جي ٽنگ تي زور ڏيئي اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر پٽ آلو ٿيڻ جي ڪري، ٽيبل پري سِري ويئي، ۽ هو وري ٻوٽ پر پنهنجي ئي الٽيءَ ۾ ڪري پيو ۽ سندس سڄو منهن الٽيءَ ۾ لڦجي ويو.

ڪجھ وقت الٽيون ڪندي، انوءَ کي گهڙيءَ لاءِ ڪجھ سامت آئي، پر ڪمري جي هر چيز هن کي آڏي ابتي نظر آئي. هن اُٿي ويهڻ جي ڪوشش

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪئي، پر هن کي پنهنجا قدم زمين بدران آسمان تي پوندا محسوس ٿيا. هن وري هڪ ڀيرو پنهنجي ڪنڌ کي زور سان ڌونڌاڙيو ته گهڙيءَ لاءِ هر چيز بيهي رهي، ۽ هن قدم اڳتي وڌايو. سندس آڏو استاد جو اونڌو پيل جسم هو ۽ هن ان جسم کان بچڻ لاءِ وڏي پرانگهه پرڻ جي ڪوشش ڪئي ته ڏوُ اچي استاد جي چيلهه تي ڌڙام تي ڪريو. استاد جي وات مان هڪ ڍيل "آن" جو آواز آيو. هو وري پاڻ سنڀالي اٿيو ۽ دروازي کان ٻاهر نڪتو. ٻاهر ٿڌي هوا جي هڪ جهوٽي وري هن کي گهوماتي ڏيئي ڇڏي، ۽ اٿين ٿڙندو ٿاٻڙندو هو هيٺ لهڻ لاءِ دروازي تائين آيو. ڪجهه وقت دروازي جي تاڪ تي هٿ رکي بيهي رهيو. هن کي وري اُلٽيءَ جو خيال ٿي رهيو هو ۽ سڄو بدن پگهرجي ويو هوس. پگهر هوندي به هن جو سڄو بدن ڏڪڻ لڳو. ان ڏڪڻيءَ ۾ هن جا ڏند به ڪڙڪڻ لڳا: سڄو بدن ڪِرڙيءَ جي ڪتيل پُڇ وانگر پئي رقيس. هن ڪڙو لاٿو. هيٺ گئريج ۾ گهگهه اونداهي هئي. هن ڏڪندي ڏڪندي، ٻئي هٿ دروازي جي چوڙُن ۾ وجهي پير ڏاڪڻ تي رکيو. عين ان مهل هن کي محسوس ٿيو ته جڻ ته هو ڪنهن اونداهي کوهه ۾ ڪري رهيو هو. هو به ڏاڪا هيٺ لٿو پر پوءِ هن جي ڏڪندڙ پيرن ڏاڪڻ کي ڇڏي ڏنو ۽ سندس هٿ دروازي جي چوڙُن مان نڪري ويا. ڪاري واندهه ۾ هن کي ساوا پيلا ترورا نظر آيا، ۽ هو ڌڙام تي اچي ڪنهن جسم جي مٿان ڪريو. هيٺان لالوءَ رڙ ڪئي: "اڙي گهوڙا ڙيا!" ساڳئي وقت ڏاڪڻ پنهنجي جاءِ تان هٽي اچي انوءَ جي مٿان ڪري، پر انوءَ ۾ ڪا به چرپر پيدا نه ٿي، ۽ نه هن کي ان جي ڏک جو احساس ٿيو. هو بي سڌ ٿيو اتي پيو رهيو.

لالوءَ ڏاڍي مشڪل سان هن کي پاڻ تان هٽايو. اٿين ڪرڻ سان ڏاڪڻ انوءَ کان ٿڙي، اچي ڪيس مغز ۾ لڳي. لاشعوري طرح هن ٻئي هٿ ڪٽي مٿي تي ڏنا، پر لالوءَ کي ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيو ته ڇا ٿيو؟ فقط هن کي ايترو خيال آيو ته شايد انو دارون پي آيو هو. جاڳڻ سان ئي هن کي انوءَ مان ڳاڙهي جي ڏپ آئي هئي. لالوءَ ڏاڪڻ جي ڏک کي اجا به نه سڃاتو هو. هن اٿين سمجهيو ڄڻ ڪنهن ڪيس ڪنهن بنديءَ جو زوردار ڏک هٽي ڪڍيو هو. انوءَ جي ڪرڻ سان سندس هڪڙي ٻانهن ۾ ڏاڍو ڏک لڳو هو ۽ هن کي ٻانهن چوريندي ٿونٽ ۾ سور پئجي ٿي ويو. شايد ٻانهن ڀڄي پئي هئي، هن سوچيو ان سوچ ئي هن کي ڊيڄاري ڇڏيو ۽ هن کي روئڻ اچي ويو. اونده ۾ خاموش ڳوڙها ڳاڙهڻ لڳو. هن ٻي ٻانهن سان سٽي ئي، هڪ مڪ انوءَ جي پٺن تي وهائي ڪڍي، پر انوءَ ۾ ڪا چرپر پيدا ڪا نه ٿي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"حرامي پيٽسان! ٻڌو پيو آهي... ترس، صبح جو خبر ونندوسانءِ!" ائين چئي لالو وري ٻانهن متعلق سوچڻ ۽ سمجهڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو. اوچتو وري هڪ نڪاءُ ٿيو. ڪا شيءِ ٻڪل ڪار جي مٿان ڪري. ان سان گڏ ڪنهن وري رڙ ڪئي: "اڙي گهوڙا ڙي، مري ويس!"

لالوءَ کي اچي نئون ڊپ ٿيو ته پڪ پوليس پهچي ويئي ۽ هو دروازي ڏانهن ڀڳو. گلو به ان نڪاءَ تي جاڳي پيو هو: "اڙي لالو ڇا ٿيو؟"

لالوءَ ويندي ويندي چيو: "پيٽيان ڀڄ، پوليس اچي ويئي!"

گلوءَ جي ننڊ اڏامي ويئي ۽ هو به دروازي ڏانهن ڀڳو. پر وري انوءَ جي يادگيري آيس. موٽي آيو. انوءَ جي ڳوڻ خالي ڏٺائين. سندس دل کي جهوٻو اچي ويو:

"يرَ پيٽسان، يار کي ڇڏي ڀاڻ ڀڄي ويو!" هن ڇپن ۾ پٽڪيو ۽ تکو تکو ٻاهر نڪري ويو. هن لالوءَ کي ڀڄندو ڏٺو. ڊڪ پائي هو به وڃي ساڻس گڏيو. سهڪندي ڪانئس پڇيائين: "يرَ پوليس آئي ڪٿان؟"

"پوليس لاءِ ٻاهريون دروازو کولڻ مشڪل ٿورو ئي آهي،" لالوءَ دليل ڏنو.

"انو ڪٿي آهي؟"

"دارون پي، ٻڌو پيو آهي. منهنجي مٿان ٽڙي اچي ڪريو. ذري گهٽ ٻانهن ڀڃي وڌي اٿس." هن ساڄي ٻانهن کي هٿ ۾ جهليندي چيو "ڏاڍو سور پئي ڪري!"

گلوءَ کي يقين نه آيو. وري به پڇيائينس. "پوءِ استاد کي ڇو نه سڏ ڪيئي؟"

"پوليس کي منهن نندو استاد ڏيندو آهي! وڏي استاد جو ڇوڙ آهي ته پوليس اچي ته هڪدم نندي استاد کي اطلاع ڏبو!"

هو ڊڪندا اچي هڪ دروازي اڳيان بيهي رهيا ۽ نڪ نڪ ڪيائون. ڪجهه وقت ته ڪو به جواب نه آيو. پوءِ سليپرن جو ڪڙڪو ٿيو ۽ نندي استاد ڪڙو کوليو:

"ڇو ڙي، ڇاهي لالو؟"

گلوءَ سڃاتو ته هي اهوئي ساڳيو محسن هو جنهن کين هوٽل واري ڪان بچايو هو.

"استاد ڪٿي آهي؟" هن وري پڇيو.

"مٿي ستو پيو آهي،" لالو هٻڪندي چيو:

"مال ڪٿي آهي؟"

"اتي ئي- راتو ڪو به ۽ ڪالهوڪو به!"

"ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه ٿي اچي. صوبيدار کي اچا ڪالهه صبح جو هفتو ڏئي آيو آهيان. چڱو هل ته هلون!"

استاد پريان هڪ بگهيءَ واري کي سڏ ڪيو ۽ پاڻ اندران هڪڙي ٽارچ، ۽ ٻئي هٿ ۾ ڪا شيءِ کڻي ور ۾ هنيائين.

گُلوءَ ڏنو ته اهو پستول هو. ساڳيو جهڙو وڏيري وٽ هوندو هو! گلوءَ کي الائجي ڇو اچي ڏڪڻيءَ ورتو.

بگهيءَ مان لهڻ وقت، ننڍي استاد چيو:"اڙي ڪٿي آهي پوليس؟ پوليس هجي ها ته ٻاهر سپاهي بيٺل هجي ها!"

دَرَ کي زور ڏيئي کوليائون ته هڪ جهيڻو آواز ٻڌڻ ۾ آين. "اڙي گهوڙا اڙي، اڙي لالو...!"

ننڍي استاد دروازو بند ڪري ٽارچ ٻاري ته سڄو گئريج روشن ٿي ويو ۽ هڪ انوکو منظر نظر آين. پٽ جي پاسي کان انو اونڌو ٿيو ستو پيو هو ۽ سندس پرسان ڏاڪڻ ٽيڏي ٿي پئي هئي.

ٻيءَ ڪنڊ ۾ پگهل موٽر جي پٺيان ڏاڪڻ غائب هئي ۽ ڏاڪڻ واري جاءِ تي ڪنهن ماٺهوءَ جي اگهاڙي ٽنگ نظر اچي رهي هئي. ننڍو استاد وڏي آيو ۽ ٽارچ ڪريل ماڻهوءَ جي منهن تي هنيائين. ۽ هن کان رڙ نڪري ويئي: "استاد..؟"!

هو وڏي استاد جي پير ۾ پهتو. استاد جي منهن تي رت گاڏڙ ڪا شيءِ ٿڦي پئي هئي.سندس وار به ڪنهن گپ ۾ لتا پيا هئا. سندس گنجي به سڄي آلي ٿي پئي هئي. پيٽ کان هيٺ هو بلڪل اگهاڙو هو. سندس هڪڙي ٽنگ سندس جسم جي هيٺان ڀيٽي ٿي پئي هئي، ۽ ٻي ٽنگ سڌي ئي سڌي پئي هئي. هڪڙي ٻانهن مان ڪرائيءَ وٽان رت وهي رهيو هو.

"استاد، ڇا ٿيو؟"

استاد ڪو به جواب نه ڏنو. هن هڪ ٻانهن جي زور تي سڌو ٿيڻ جي ڪوشش ڪئي،پر دانهن ڪري وري ڪري پيو.

لالوءَ ۽ استاد وڏي ٻنهي ٻانهن کان جهلي، کيس اٿارڻ جي ڪوشش ڪئي، پر استاد کان وري دانهن نڪري ويئي ۽ هن جڻ ته روئندي چيو: "اڙي گهوڙا اڙي، منهنجي ٽنگ ڀڄي پئي آهي، سگهو اسپتال پهچايو!"

اڙي لالو ڊوڙ ٽئڪسي ڪري اچ!استاد ننڍي لالوءَ کي حڪم ڏنو.

لالو تڪڙو تڪڙو وري ٻاهر نڪري ويو. استاد ڪنجهندي چيو: "اهو سڀ ڪم ان ڇوري انوءَ ڪيو آهي، پر پهرين مون کي صاف ڪريو. مٿان وڃي منهنجا ڪپڙا کڻي اچو ۽ منهنجو مٿو ۽ منهن صاف ڪريو: ڏپ کان ساهه ٿو وڃي!"

ننڍو استاد ڏاڪڻ سڌي ڪري مٿي چڙهي ويو. ۽ اتي جو منظر ڏسي گهڻي ڳالهه سمجهي ويو. تڪڙو تڪڙو لوٽو پاڻيءَ جو ۽ ڪپڙا کڻي هيٺ لهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آيو. گلوءَ جي مدد سان، هن جي گنجي لاهي، سندس منهن ۽ وار ڌوتائين، ۽ سڄي بدن کي آلي ڪپڙي سان صاف ڪري، ڪيس صاف ڪپڙا پاتائين.

مٿي ۽ وات مان وهندڙ رت وري شروع ٿي ويو جنهن سان استاد جي قميص وري پرجي ويئي، ۽ ڪجهه ڇنڊا گوڏ تي به ڄمندا ويا.

لالو ٽئڪسي وٺي آيو. گلو ننڍي استاد ۽ لالوءَ کي ٽئڪسيءَ واري به مدد ڪئي، ۽ هنن استاد کي ڪٽي گاڏيءَ ۾ وڌو. هلندي مهل، ننڍي استاد لالوءَ کي چيو: "ڪالهوڪو ۽ اڄوڪو مال منهنجي گهر ڇڏي اچ! ۽ مٿي وارو ڪمرو ٺيڪ ٺاڪ ڪري ڇڏ. جيئن ڪا خبر نه پوي، رڳو هنڌ کي بگيڙي سگيڙي ڇڏجانءِ! استاد جا هي آلا ڪپڙا به منهنجي گهر وٺي ڇڏجانءِ!"

پوءِ ٽئڪسي هلي ويئي.

لالو مٿي چڙهي ويو. ڪمري جي حالت ڏسي هن جي وات مان "مار ته سهي!" نڪري ويو. جهٽ جهٽ هن ڪمرو ٺيڪ ڪيو. تڏهن به فرش ڌوئڻ ۽ شيشن جا ٽڪرا ميڙيندي هن کي ڪلاڪ کن لڳي ويو. هڪڙي ڪٻٽ ۾ هڪ اڇي رنگ جو دٻو رکيو هو، سو ڪٽي سوگهو ڪيائين. هيٺ لهي ان رات وارو ٿاڻو به ڪٽي ٻاهر نڪتو. گلو ڪنهن عجيب ڊپ ۽ خوف کان، اونده ٿي اونده ۾، گوڏن ۾ منهن وجهي ويٺو رهيو. جڏهن لالو هيٺ لٿو ته هي به هن سان گڏ هلڻ لاءِ ٻاهر نڪتو.

لالوءَ چيو: "تون اتي ترس، ننڍو استاد اچڻ وارو هوندو!"

"هي ٿين ڇا جو آهي؟" گلوءَ ڪجهه پنهنجائپ مان پڇيو.

"ڪنهن سان ڳالهه نه ڪجانءِ هن ۾ چرس پريل آهي. هن دٻي جي قيمت خبر ٿئي گهٽي آهي؟"

"هوندي ڪا پنج ڏهه روپيه؟!" گلوءَ معصوميت مان چيو.

"چريا، پاڳل! اڙي هي لک جو نه ته اسي هزارن جو مال آهي. استاد ٿي چيو ته جي مال سولو وڪامي ويو ته هي گئراج ڇڏي، ڪنهن سٺي جاءِ ۾ هلي رهنداسون...!"

گلو لالوءَ کي ويندي ڏسي، هن کي پويان گهوريندو، سوچيندو رهيو: جيڪڏهن اهو مال لالوءَ کان ڦري ڀڄي وڃي ته ...؟ پر ان کي وڪڻندو ڪيئن؟ ۽ جي وڪڻندي جهلجي پيو ته ... ان خيال ايندي ئي هن اهو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيو.

هو وري گئريج ۾ داخل ٿيو. هن کي اوچتو انو ياد اچي ويو ۽ هن جي دل کي جهوٻو اچي ويو. هن کي استاد جا لفظ ياد پيا: ڇا انو ۽ استاد پاڻ ۾ وڙهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيا هئا؟ ۽ هي دارون پيئڻ جي لالوءَ کهڙي ڳالهه تي ڪئي؟ هو وڏي اچي انوءَ جي پير ۾ ويهي رهيو. هن کي پنهنجو ماضي ياد اچي ويو. هي ته سندس ٻاروتڻ جو يلر هو ۽ ڪڏهن به هڪ ٻئي کان جدا نه ٿيا هئا. ڏک بک ۾ گڏ. اڙٻنگاين ۽ مارن ۾ به گڏ هئا. اڄ انوءَ شايد اڪيلي سِر مار کاڌي هئي. هن کي جڻ ته اها بي انصافي محسوس ٿي. آڌ مارَ ته هن کي به ملڻ گهرجي ها. انوءَ ٻاران اهو خيال ايندي ئي هن انوءَ جي وارن ۾ هٿ ڦيرائيندي سڏ ڪيو: "انو؟"

پر انو ڇريو به ڪو نه ڪيترائي سڏ ڪيائينس. پر انوءَ ڪو به جواب نه ڏنو. هن ڪيس ٻانهن کان جهلي ڌونڌاڙڻ شروع ڪيو پر انو جهڙو مڙدو ٿيو پيو هو. ڳلن تي ٿڦڙون به هنيائينس، پر انو نه جاڳيو. گلوءَ کي اچي ڊپ ٿيو: شايد استاد انوءَ کي گهڻو ڏيئي ماري ڇڏيو آهي...! خون...! هن کي ملنگ جي خون وارو ڊپ به ياد آيو ۽ هاڻ وري انوءَ جو خون! اونده ۾ هن جي ساهه کڻڻ جي چرپر ۽ آواز به ٻڌڻ ۾ نه پئي آيو. لالوءَ به اچڻ ۾ دير ڪئي. هن کي اچي ان خيال ورايو ته شايد استاد لالوءَ سان صلاح ڪري انوءَ جي خون ۾ ڪيس جهلائيندو... ۽ لالو پوليس کي ٻڌائڻ ويو هو. مال پهچائڻ جو ٺلهو بهانو هو! هن جي دل زور سان دڪ دڪ ڪرڻ لڳي. هن سوچيو ته جيڪڏهن هو هتان پڇي وڃي ته چڱو ٿيندو. پر جيڪڏهن انو جيئرو هجي ته پوءِ؟ هروڀرو گيدي ۽ ڪانئر ثابت ٿيندو.

"رب مولا تي. مڙئي چڱي ٿيندي!"هن هڪ ٿڌو ساهه کڻندي سوچيو. هن آخري ڀيرو وري انوءَ کي ڌونڌاڙڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هو نه اٿيو. البت هن ڏٺو ته انوءَ جو جسم ٿڌي هجڻ بدران ڪجهه گرم هو. هن جي ذهن ۾ اميد جو هڪ ترورو جاڳي پيو.

لالو دروازو کولي اندر آيو. دروازو کلڻ تي پره جي ڦهرين ڪوجهي ڪوجهي روشني اندر لنگهي آئي. ساڳئي ئي وقت فجر جي ٻانگ جو آواز به ٻڌڻ ۾ آيو.

گلوءَ لالوءَ سان ڪجهه به نه ڳالهايو ۽ چپ چاپ ٻاهر هليو ويو. نالي ۾ ٽپي، حاجتون لاهي، نل تي منهن هٿ ڌوئڻ هليو ويو. موٽڻ تي، هڪ پڳل ٺڪر ۾ پاڻي کڻي آيو ۽ اچي انوءَ جي منهن تي ڇنڊا هڻڻ ويهي رهيو. انوءَ جي جسم ۾ ڪجهه چرپر پيدا ٿي، ۽ گُلوءَ تقريباً پيار مان سڏ ڪيو: "انو!"

"ڇڏ. مون کي سمهڻ ڏي!" انوءَ ٻٽڪندي چيو.

"انو! آهيان گُلو. صبح ٿي ويو آهي. اُٿ!" گلوءَ ٿورو ڏاڍيان چيو.

انوءَ اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر وري اتي ئي پئجي رهيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"يَرَ، منهنجو تہ مٿو ٿو ڦاٽي، ۽ نڙي سڪي ويئي آهي، ڪو پاڻي تہ پيارا!"
گلوءَ جا سمورا گوندر لهي ويا. انو جيئرو هو. هڪ ڪان وري بہ بہ چڱا. هو تڪڙو اٿي، پراڻي موٽر مان گلاس ڪڍي، پاڻيءَ سان ڀري آيو ۽ اچي انوءَ کي پيارڻ لڳو. پر انوءَ ٻئي هٿ ڪنڌ تي رکي ڇڏيا ۽ منهن تي پاڻي جا ڇنڊا هڻڻ لڳو. ٿورو ٻيهر، پوءِ گلاس سڄو گلاس پي ويو ۽ هڪ ڊگهو ساهہ کنيائين. پر ٻئي هٿ ڪٽي مٿي ۾ وڌائين.

"يَرَ، ڏاڍو سور آهي مٿي ۾!" هن جهيڻي آواز ۾ چيو.

"اٿي منهن هٿ ڌوءُ، ۽ ٻاهرين هوا کاءُ تہ لهي ويندءِ!"

گلوءَ کي پنهنجي ساٿيءَ سان همدردي وڌندي ويئي. هن سهارو ڏيئي، انوءَ کي اٿاريو ۽ ڪيس ٻاهر وٺي آيو. نل تي ويهي، انوءَ ڏندن کي آڱر سان صاف تي ڪيو تہ وري پيٽ کي هٿ ڏيئي ويهي رهيو ۽ هڪ وڏي الٽي ڪري وڌائين. ڪيترو وقت آت ڏيندو الٽيون ڪندو رهيو.

جڏهن الٽي بند ٿيس، تڏهن هن پنهنجو مٿو ڪٽي نل هيٺان ڏنو. هن جي مٿي ۾ سور وڌندو ٿي ويو ۽ ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ تہ ڪا ڏونوڻ پئي ڏنئين. رکي رکي سور جي اهڙي سَٽَ ٿي اُپريس، جو هن ڪان دانهن نڪري ٿي ويئي. مٿي جي سور سان گڏ هن کي پنهنجو سڄو جسم ۽ پٺا ڏکندا ٿي محسوس ٿيا.

قميص جي پلاند سان منهن اگهندي، هو نل تان اٿي ڪڙو ٿيو. پر هن جي مٿي جو سور هن جي لڙندڙين ۾ لنوَندو رهيو.

گلو پڇي ويٺو: "يَرَ، پيٽسان مون سمجهيو تہ تون مئو پيو هئين!"

"ڇو؟"

"مون ڪيترا سڏ ڪيا مانءِ، ڌونڌاڙون ڏنم پر تون اصل چرئين بہ نہ ٿي! ٻانهن مٿي ڪٽي، ڪٽيو ڇڏيانءِ تہ ڦهڪو ڪري ڪري ٿي پئي..."

"مون کي خود خبر نہ آهي تہ مون کي ڇا ٿيو!"

"استاد سان وڙهيو هئين ڇا؟" گلوءَ ٿورو هبڪندي پڇيو.

"نہ ڇو؟"

"هو سڄو رتو رت ٿيو پيو هو ۽ سندس هڪڙي ٽنگ بہ ڀڄي پئي آهي!"

"هان؟...سو ڪيئن؟" انو ڪجهہ سوچ ۾ پئجي ويو. هن جي ذهن ۾ ياد جا ڪجهہ ترورا جاڳيا ۽ وري غائب ٿي ويا. ۽ پوءِ هن چيو:

"مون تہ ڪيس رات ڇڳو پلو ڏنو هو..."

"تو ڪجهہ بہ نہ ڪيس... متان ملنگ وانگر...؟!" وري بہ گلو هبڪي ويو. هن کي خبر هئي تہ اها ڳالهہ انوءَ کي وِتان ڪڍي ڇڏيندي هئي.

"نہ نہ مون تہ ڪجهہ بہ نہ ڪيو مانس...!"

”تہ پوءِ پڪ ڪو رات ڪيس مارڻ آيو هو ۽ اچي هڏ گڏ پيچي ويو اٿس. ننڍو استاد، جنهن پاڻ کي هن مانيءَ واري سيٽ کان بچايو هو سو اسپتال کڻائي ويو اٿس. اصل بنھہ مرڻ ۾ هو!“

هو اچي گئريج جي دروازي تائين پهتا هئا، ۽ هو اجا اندر گهڙڻ تي هئا تہ ننڍو استاد بہ اچي لٿو. گاڏيءَ واري کي پئسا ڏيئي، منهن ورايائين تہ انوءَ گلوءَ کي ڏٺائين.

اڳتي وڌي انوءَ کي اهڙي ٺڦڙ هنيائين، جو هن جو مٿو وڃي دروازي سان لڳو ۽ ٺاهڙجندو ڪري پيو. وري هڪڙي لت ٺڪاءُ ڪرايائينس، ۽ اتي ئي مڪن ۽ لتن سان وٺي ويس. انوءَ جي رڙ هيٺ رڙ مٿي، ”گهوڙاڙي، اباڙي“ ڪندو رهيو پر ننڍو استاد نہ مڙيو. گلوءَ هن کي بچائڻ لاءِ استاد جي ٻانهن کي جهلڻ جي ڪوشش ڪئي تہ هن کي اهڙو ڌڪو ڏنائين، جو هو بہ ٿڙندو وڃي وچ رستي تي ڪريو. ننڍي استاد جي وات مان گار جو ڌوڙيو پئي وسيو. ڪيترا راهگير ۽ نل تي پاڻي پرڻ وارا اچي مڙيا، ۽ آخر هڪ ماڻهوءَ وڌي ڇڏائڻ لاءِ پڇيو: ”ڇا ڪيو آهي هن چوري؟“

”پيٽسان... کي بکيو ڏسي ڪالھہ ڪم سان لڳايو اٿائون تہ اڄ رات چوريءَ تي سنبريا آهن!“

”سائين، مون چوري ڪا نہ ڪئي آهي. سائين مون چوري..“

اڃا انوءَ جملو بہ پورو نہ ڪيو هو تہ وري هڪ ٻہ هٿريو ڌڪ لونڊڙيءَ وٽ اچي لڳس، ۽ هو پٽ ۾ ليٽڙيون پائڻ لڳو. ايتري ۾ هڪ صوبيدار ۽ ٻہ پوليس وارا اچي پهتا. استاد ساڻن خوش خير عافيت ڪئي، ۽ گلوءَ ۽ انوءَ ڏانهن اشارو ڪري چيائين. ”صوبيدار صاحب، هي آهن اِهي مردود ڇورا، جن چوري تي ڪئي، ۽ استاد جڏهن کين جهليو تڏهن موٽر جي هئنڊل سان ڪيس ڌڪي ڇڏيو اٿن، ۽ آءٌ ڪيس مرڻ جهڙي حالت ۾ اسپتال ڇڏي آيو آهيان!“

پوليس وارا وڌي آيا، ۽ هڪڙي گلوءَ کي ٻانهن مان ورتو ۽ ٻئي انوءَ کي اٿاري بيهاريو. ٻنهي کي هٿڪڙي هڻي. بيهي رهيا. صوبيدار گئريج ۾ استاد سان گڏ هليو ويو. اندران هڪڙو هئنڊل کڻي آيا، جنهن تي رت جا نشان بہ هئا ۽ ٿوري دير کان پوءِ پوليس ٻنهي کي وٺي هلي وئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انوءَ جو سڄو بوٽ ڏڪن سان سڄي پيو هو. سندس نڪ ۽ وات مان رت پئي وهيو ۽ هن کي چيلهه ۽ ٻانهن ۾ به سخت پيڙا هئي. لاڪپ اندر پهچڻ سان هو سُور جي شدت کان، فرش تي ليٽي پيو ۽ گلو ماٺ ڪيو هن کي ڏسندو رهيو. هو ان سوال تي سوچيندو رهيو ته اصل ڳالهه ڇا آهي؟ انوءَ کي جيڪڏهن چوريءَ جو ارادو هجي ها ته ڪيس ضرور ٻڌائي ها. جيڪڏهن نه به ٻڌائي ها ته به اتان پڇي وڃي ها ـ ائين سمهي نه رهي ها! هن کي ڪا به ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي. پاڻ کي لاڪپ ۾ پوليس جي حوالي ڏسي، هن کي پيٽ ۾ ڪا ڪَڏ پوندي محسوس ٿي. هيءَ هڪ نئين قسم جي ڪَڏ هئي، جا هن اڳي ڪڏهن به محسوس نه ڪئي هئي. هن سمجهيو ته شايد ڪيس بک لڳي هئي. پر ڪاڏي جي ياد ايندي ئي، هن کي اها ڳالهه به ٺيڪ نه لڳي. هي ته محض پئو هو... هن سوچيو. هن پنهنجي چوڌاري نهاريو: لاڪپ ۾ هنن کان سواءِ، هڪڙو وڏي ڏاڙهيءَ سان مولوي قسم جو ماڻهو هڪڙي ڪنڊ ۾ ڪتي ۾ ويڙهيو ستو پيو هو. انوءَ جي پير ۾ نيري قميص ۾ هڪ اڌڙوٽ ماڻهو گوڏن ۾ منهن وجهيو ويٺو هو. ٻيءَ ڪنڊ ۾ هڪ جوان تلوار ڪٽ مڇن سان سگريٽ ڇڪي رهيو هو. هن ان جوان ڏانهن ڏٺو اهڙين نظرن سان جن ۾ هن سان سڃاڻپ ڪرڻ بدران، فقط سگريٽ لاءِ ڇڪ ٿي ظاهر ٿي. هو جوان به سمجهي ويو ۽ ڪجهه چوڻ کان سواءِ سگريٽ ڪٽي هن ڏانهن وڌايائين. گلوءَ هن ڏانهن احسانمند نظرن سان ڏٺو ۽ سگريٽ ڇڪڻ لڳو. هن ڏٺو ته سندس هٿ ڏڪي رهيا هئا. ٻه ٽي ڦوڪون پريءِ هن انوءَ کي اٿاريو ۽ سگريٽ ڪيس ڏنو. انوءَ به ٻه ٽي ڦوڪون پريءِ ڏکيا ڏکيا ساهه کنيا. جڻ ته هو اندريون ٻنهي ٻاهر ڪڍڻ لاءِ آتو هو!

هن جو سڄيل منهن، نڪ ۽ وات وٽ ڄميل رت کي ڏسي هن جوان پڇيو:

”پوليس ماريو اٿس؟“

”نه، استاد ماريو اٿس...!“ گلوءَ جواب ڏنو.

”ڪهڙو استاد؟“

”مستريءِ جنهن وٽ اسين ڪم سکندا هئاسين!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڇو؟“

”هنن کي شڪ آهي ته هن سندن پئسا چورايا آهن...؟“

”پوءِ ڪيڏانهن ڪيا هِنَ پئسا؟“

”مون چوري نه ڪئي آهي!“ انوءَ مختصر جواب ڏنو. پر ان جواب جو انداز اهڙو هو جنهن ۾ انڪار سان گڏ بيزاري، نفرت ۽ هڪ عجيب بغاوت جو جذبو هو. هن جي آواز ۾ اهڙي وڍيندڙ تيزي هئي، جو نوجوان کي ٻيو سوال پڇڻ جي ضرورت ئي محسوس نه ٿي.

ڪجھ وقت هو چپ چاپ ويٺا رهيا. انوءَ جي اکين ۾ ڪو به جذبو نه هو. هن جي اکين مان ته ڏپ به نڪري ويو هو. هن قميص جي پلاند سان چپن ۽ نڪ جو رت صاف ڪري ڇڏيو ۽ چپ چاپ زمين ۾ گھوريندو رهيو. گُلوءَ کي عجب ان ڳالھ جو هو ته ايتري مار جي باوجود، هن جي اکين ۾ لڙڪ نه هوا! هن جي اکين ۾ ڄڻ ته سڃ پئي واڪا ڪيا. انهن اکين ۾ مظلوميت جو احساس به نه هو.

ٻئي چپ چاپ ويٺا رهيا. انوءَ آهستي پڻ پڻ ڪندي گُلوءَ کي چيو:”پيءُ جو نالو ۽ ڳوٺ جو نالو نه ٻڌائج. ڪٿي ڪيترو به مارين، سمجهيئه نه ته ملنگ وارو خون به ڪچيءَ ۾ پوندو!“

انوءَ جو دماغ تيزيءَ سان ڪم ڪري رهيو هو. هن ۾ سڄي دنيا کان نفرت جو هڪ نئون جذبو جاڳي اٿيو هو: هن جي دل ۾ بدلي جي باھ جاڳي اٿي هئي، پر اها اڃا بي ترتيب هئي. ان ۾ ڪو سلسلو نه هو. ان جو ڪو چٽو نشان نه هو. في الحال ته خود استاد ۽ ننڍي استاد جي خلاف به هن ۾ بدلي جي باھ ڪا نه ٿي ٻري. رکي رکي جيڪڏهن هن جي خيالن ۾ ڪو مرڪز پيدا ٿيو به ٿي ته اهو هو سندس پيءُ جي ڪلراٺي زمين، ۽ چاچس جو ماهو مال، جو هڪ هڪ ٿي وڪامي ويو هو. پر زمين کي ڪلر ڏيڻ ۽ مال وڪڻائڻ لاءِ جوابدار ڪير هو ان تي هن جو ذهن پهچي نه سگهيو ۽ هن پنهنجي دماغ تي زور ڏيئي ان شخصيت تائين پهچڻ ضرور ٿي گهريو جنهن اهي سڀ ڪجھ ڪيو هو جنهن جي ڪري اڄ هو دربدر ٿي هن ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ پهتو هو.

تلوار ڪٽ مڇن واري اٿي پوڙهي مولويءَ جي ڪلهي تي هٿ رکيو. پوڙهي منهن مٿي ڪنيو. هنن ڏٺو ته سندس اکين ۾ ڳوڙها هئا. جوان همدرديءَ کان پڇيو: ”چاچا، تون ڪيئن ڦاٿو آهين؟“

پوڙهي پهرين ته ڪو به جواب نه ڏنو. هو ڪنهن ڳوڙهي ويچار ۾ هو پر پوءِ ڏڪندڙ آواز ۾ چيائين:”ابا، وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ـ عزت به الله جي مرضيءَ سان ملي ٿي ۽ ذلت به ڏٽيءَ جي وس آهي!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انوءَ کي هڪ بيت ياد اچي ويو: "جوڙيا سائينءَ سڀ جنسار!"

هن جي دل ۾ هڪ لرزش اچي ويئي. "ڇا هر ڳالهه لاءِ اپاءُ ٺهار ذميدار آهي. عزت، ذلت، زمين جو ڪلر، غربت، شاهوڪاري، ظلم، مظلوميت؟ عجيب آهي خدا ٻا! ري گناهه ڪن کي بکون ماري، ڪن کي ايترو ڏئي جو ڦاٽي ٿا مرن. ري گناهه ڪن جي زمين کي ڪلر ڏيو ڇڏي، ۽ ڪن جي زمين کي اهڙو سرسبز ڪري ڇڏي، جو اَن جا ڪرا ماپيندي پورا نه پون! نه نه، اهو سڀ نڳي آهي، ڪوڙ آهي. الله سائينءَ اهڙو ٿي نه ٿو سگهي! ماڻهن پڪ الله لاءِ هرويرو اهڙيون ڳالهيون گهڙيون آهن. جيڪي هو ڪري نه ٿو سگهي- ظلم جبر، بک، ڪلر! ڏاڍو نه چوندو هو نه الله وڏو مهربان آهي! يا نه هي سڀ ٺاهه ماڻهن جو ٺاهيل آهي ۽ پاڻ تان گلا ٽارڻ لاءِ ٿا الله جو نالو وٺن!" اهڙا عجيب عجيب خيال هن جي ذهن ۾ لهرون ڪري، ويرن وانگر لهڻ چڙهڻ لڳا!

"پو نه چاچا، تون پير مرد پوليس جي ور ڪيئن چڙهئين!"

پوڙهو هاڻ سڏڪا ڀري روئڻ لڳو هو:"ابا منهنجي قسمت!" نوجوان وڌيڪ ڪجهه پڇڻ مناسب نه سمجهيو.

گلوءَ وري نوجوان کان پڇيو:"ادا، تون ڇا ۾ ڦاٿو آهين؟"

نوجوان ڪلڻ لڳو: "آءُ نه هت مهمان ٿي آيو آهيان."

"صوبيدار صاحب کي هفتو ڪو نه مليو سو ڪٽي اندر ڪيو اٿس. منهنجا واهروا جهو نه آيا. پوءِ مڇن کي وٽ ڏيندو هليو ويندس!"

"اهو هفتو ڇا ٿيندو آهي؟"

"توهين اڃا ننڍا آهيو. پر اسان وانگر ڪنهن ڪم ڪار سان لڳا نه اوهان کي به اهو هفتو ڏيڻو پوندو. پوءِ مجال آهي پوليس جي، جو اوهان کي هٿ به لائي!"

گلو ۽ انوءَ کي اڃا به ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو نه هي جوان ڪهڙو ڪم ڪار ڪندو هو. ان جوان جي اکين ۾ ڏاڍي دليري هئي. گلوءَ کان رهيو نه ٿيو. پڇي ويٺو:"ڪهڙو ڪم ڪندو آهين؟"

نوجوان وري هڪ ٽهڪ ڏنو:" اِدهر ڪا مال اُدهر، اُدهر ڪا مال اِدهر- امپورٽ ايڪسپورٽ! سمجهئين؟"

انو ۽ گلو اڃا به ڪجهه سمجهي ڪين سگهيا. اوچتو هنن لاڪپ جي ٻاهران ننڍي اُستاد کي لنگهندو ڏٺو. گلوءَ جي دل جو خوف نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو ۽ هن گهگهي آواز ۾ انوءَ کي چيو:

"انو ننڍو استاد!"

انوءَ ڪو ڌيان نه ڏنو. هن کي هاڻ ننڍي يا وڏي استاد ڪنهن سان به

دلچسپي نہ هئي. هن رڳو بي اختيار پنهنجو هٿ بدن جي ڏکندڙ حصن ڏانهن کڄندو ڏٺو. لونڊڙيءَ واري ڌڪ تي هٿ ڦيريندي هن ڪنڌ ڪڍي هيٺ ڪيو.

"اهو آهي اوهان جو استاد؟" نوجوان ڪجهہ سوچي پڇيو.

"نہ اهو ننڍو استاد آهي، ان ئي انوءَ کي ايترو ماريو آهي!" گلوءَ ڏکاري لهجي ۾ چيو.

"" وڏو استاد ڪٿي آهي؟" نوجوان ڪجهہ اشتياق سان پڇيو.

"اسپتال ۾! ٽنگ ڀڄي پئي اٿس، ۽ مٿي ۾ بہ چار ڏنڀا لڳا اٿس. استاد چيو تہ انوءَ ڪيس ماريو هو!"

"چپ ڪر، گلو! مون تو کي چيو تہ اها ڳالهہ نہ ڪيو ج!"

انوءَ بيزاريءَ مان چيو.

نوجوان، رڙهي انوءَ جي ويجهو تي، ڪيس پٺيءَ تي ٿڦڪي هڻي چيو.

"شاباس، شير جو پٽ آهين! ٽنگ پڪ ڀڄي پئي اٿس يا رڳو...؟"

"ٽنگ برابر تي ٽڪر تي پئي اٿس. سال کن تہ هلڻ چلڻ کان ڇٽو!" گلو هڪ نئين فخر مان چيو ڄڻ هو پاڻ ان لاءِ ذميدار هو.

نوجوان ڪجهہ سوچ ۾ پئجي ويو. پوءِ هن سگريٽ جو پئڪيٽ ڪڍي، هڪڙو سگريٽ گُلوءَ کي ڏنو ۽ هڪڙو انوءَ کي، ۽ پاڻ تيلي ٻاري سندن سگريٽ دکايائين. سامهون سپاهيءَ پريان ئي رڙ ڪئي: "اڙي ڇورا. اهي سگريٽ ڪٿان آندءِ مون کي ڏيو."

نوجوان اوريرو تي سپاهيءَ کي گهوري ڏٺو: "مون ڏنا اٿمان سگريٽ: تون پنهنجو ڪم ڪر!"

سپاهي خاموش ٿي ويو. گلو ۽ انو حيرت مان نوجوان کي ڏسڻ لڳا. هنن جي ذهن ۾ پوليس جو اهو تصور هو تہ پوليس کان ماڻهو ڊڄندا آهن ۽ نہ پوليس ماڻهن کان! پر هت تہ ڳالهہ بنهہ ابتي هئي. پوليس وارو بنهہ هيسجي ويو هو. هنن جي دل ۾ ان نوجوان لاءِ هڪ عجيب ڪشش پيدا ٿي پئي. هي ماڻهو جو پوليس کي ڊيڄاري سگهيو ٿي، سو يقينا ڪو زوراور ماڻهو ٿي ڏٺو. هو هڪ طرح سان هن جا شڪر گذار هئا. انوءَ کي سخت بک اچي لڳي هئي. هيترين سارين التين کان پوءِ هن جو پيٽ بلڪل خالي ٿي ويو هو. هن آهستي گُلوءَ کي چيو "يَرَ بک بہ ڏاڍي لڳي آهي. هت الائجي ماني ملندي يا نہ؟ چوندا آهن تہ جيل ۾ ماني تہ ملندي آهي؟"

"اوهان جو ڪو مٽ مائٽ ڪونهي ڇا؟" نوجوان همدرديءَ مان پڇيو.

"نہ اسين ٻئي يتيم آهيون!" گُلو جواب ڏنو. هن ڪجهہ اهڙي نموني اهي لفظ چيا، جو انوءَ جي دل کي جهوبو اچي ويو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڪجھ پئسا اٿوَ؟“ نوجوان وري پڇيو.

”نہ پائو.“

”هان. هي پنجين جو نوٽ رکو. ضرورت وقت جيڪي وٽيوَ سو گهرائي وٺجو. هينئر چانهہ ۽ ڊبل روٽي آءٌ تو گهرائي ڏيانوَ.“

”اڙي سپاهي،سامهون هوٽل کان ٽي چانهيون تہ گهراءِ ۽ ٻہ مسڪا بند!“

نوجوان هڪڙو نوٽ شيخن مان وڌايو ۽ ٻئي هٿ سان ٻيو هڪ نوٽ مروٽي سروٽي سندس ٻئي هٿ ۾ ڏنائين. جو گلو ۽ انوءَ ٻنهي ڏٺو ۽ پوءِ آهستي آهستي چيائين. ”هنن ڇوڪرن جو مڙئي خيال رکجانءِ!“

”ڇنو آهين!“ پوليس واري آهستي جواب ڏنو.

اهو ڪجھ هن ايترو جلد ڪيو جو هنن کي سوچڻ جو موقعو ئي نہ مليو. پر تڏهن بہ انوءَ چيو:”ادا مهرباني، پر هي نوٽ اوهين رکو: اسين مڙئي پيا تڳنداسون!“

نوجوان گنڀيرتا سان چيو. ”تو مون کي پائو ادا ڪري سڏيو آهي، سو پائرن جي وچ ۾ ليکو ئي ڪونهي. رک الله تي، مڙئي چڱي ٿيندي. جيڪڏهن مون سان ڪم ڪرڻ تي راضي هجو تہ آءٌ هتان اوهان جي جند ڇڏائينداس. پر هڪڙي شرط سان تہ مون سان يا منهنجي ماڻهن سان ڪڏهن بہ دوکو نہ ڪندا، ۽ ڪڏهن بہ ڪنهن سان ڳالهہ نہ ڪندا تہ اسان ڪهڙا ڪم ٿا ڪريون. قبول هجي تہ هٿ ملاءِ، دوستي ۽ سڄڻپي وارو هٿ!“

انوءَ بنا ڪنهن سوچڻ جي ڪٽي هٿ سندس هٿ ۾ ڏنو. گلوءَ بہ هٿ ملايو. ايتري ۾ چانهہ بہ اچي ويئي. چانهہ گڏجي ويهي پيتائون، پر مکڻ لڳل ڊبل روٽي رڳو انوءَ ۽ گلوءَ کاڌي. هنن جي بدن ۾ جڻ تہ نئون ساهہ پئجي ويو. انوءَ کي پنهنجو سور ئي وسري ويو. چانهہ کان پوءِ ٽئي ڄڻا گڏ جي سگريٽ جا سوٽا هڻڻ لڳا. اڃا سگريٽ ئي پئي پيتائون تہ هڪڙو سپاهي اچي تالو کولڻ لڳو. اندر اچي هن ڪنڌ ۾ ستل ڪرڙوڊ عمر جي ماڻهوءَ کي ٺڏو هڻي چيو:”اٿ ڙي، صاحب تو سڏئي. ڇورا، اوهين بہ هلو: صاحب تو سڏيوَ!“

ڊپ وري انو ۽ گُلوءَ جي نڙگهٽ ۾ سميٽجي آيو. ماني کائڻ جي باوجود گُلوءَ کي وري پيٽ ۾ ڪڏ پوندي محسوس ٿي. نوجوان هنن ڏانهن رحم جي نظرن سان ڏسندي مرڪي ڏنو. ان مرڪ هنن جي همت موٽائي آندي، ۽ هو پوليس واري سان گڏجي، هڪ ٻئي ڪمري ۾ آيا. جتي صاحب هڪ وڏي ٽيبل جي پويان ڪرسيءَ تي ويٺو هو. سپاهي اندر اچي دروازو بند ڪري ڇڏيو. پريان ڪنڌ ۾ ننڍين مڇن سان ٻيو پوليس وارو هڪ ننڍي ڪرسيءَ تي ويٺو هو جنهن جي ٻانهن تي ٽي پٽيون انهي جي شڪل تي ٽهيل هيون.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنڌ ۾ هڪ بندوق پئي هئي، صوبيدار کي چيلهه سان پستول بہ ٻڌو پيو هو. ڪنڌ ۾ بندوق سان گڏ ڪجهه ٿلها سنها چمڙي ويڙهيل لڪڻ رکيا هئا. جنهن دروازي مان هو اندر آيا هئا، ان جي سامهون بہ هڪ دروازو هو جنهن تي پردو ڏنو پيو هو. ائين ٿي پئي ٿو تہ ٻاهر ڪو وڏو دالان هو.

"اڙي چورا اوهين ان ڪنڌ ۾ ٿي بيهو تون وڏي اوري اچ، ولوا!"

ڪرڙوڙ عمر جو ماڻهو اڳيان وڏي آيو. هن کي ڇنل بلو قميص پئي هئي، ۽ ڪاري سٿڻ ۾ بہ جتان ڪٿان چتيون لڳل هئس: منهن ويڪرو ڍگها شهپر، هفتي کن جي اڻ ڪتيل ڏاڙهي، اکيون ڳاڙهيون. نڪ ۽ چپ ٿلها، بدن جو جانٺو مڙس ٿي ڏٺو. پير اگهاڙا هئس، جن تي مٽيءَ جا ڄڻ تہ چاپوڙا چڙهيل ٿي نظر آيا. " ويچارو ڪو هاري ناري ٿو ڏسجي، " انوءَ سوچيو.

"اڙي ٻڌاءِ، تو سان گڏ ٻيا ڪير ڪير هئا. ۽ مال ڪٿي آهي؟" صوبيدار ڪڙڪندي چيو.

"سائين، آءٌ بي ڏوهي آهيان. مون کي ڪا خبر ڪانهي!"

ولوءَ جواب ڏنو. هن جي آواز ۾ نہ ڊپ هو نہ هٻڪ هئي، محض ٿوري منٿ هئي.

"رڍ جا پٽ، آءٌ پڇان ٿو تہ تو سان ٻيو ڪير گڏ هو ۽ مال ڪٿي آهي؟"

صوبيدار جو پارو چڙهڻ لڳو.

"سائين، مون کي خبر ڪانهي!"

"تڏهن تو وٽ ڪونهي؟"

"نہ سائين."

"تڏهن ڪنهن وٽ آهي؟"

"ڏٺي ڄاڻي، سائين!"

"تون نالا ڪو نہ ٻڌائيندين؟"

"سائين، مون کي خبر هجي تہ ٻڌايان. لا الله الله محمد الرسول الله مون کي نہ چوريءَ جي خبر آهي نہ مال جي، ۽ نہ چورن جي!"

"هون...!" صوبيدار ٽن پٽن واري ڏانهن ڏٺو.

"جي سائين، سچي هن جو بابو بہ ڪندو" ائين چئي ٽن پٽن وارو جمعدار اٿي بيٺو. ڪنڌ مان هڪ ٿلهو لڪڻ ڪڍي، اچي ولوءَ جي اڳيان بيٺو.

"پٽ، سچ تہ بيٺو نچ. ڪڍي سچي ڳالهہ ڪر. آءٌ صاحب کي تنهنجي پاران منٿ ڪري تنهنجي جند ڇڏائيندس!" جمعدار ڪجهه نرمي،ڪجهه ڪڙڪي سان چيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"سائين، مون کي ڪنهن واهه جي خبر ڪانهي!" ولوءَ جي جواب ۾ اجا به ڪو ڏپ نه هو. هن جي اکين جي ڳاڙهاڻ رڳو توري تڏي ٽيڻ لڳي هئي.

جمعدار ولوءَ جي بلڪل ڏويدو تي ويٺو ۽ چيائين؟ پلا پوءِ؟"

ولوءَ کي اهو سوال سمجهه ۾ نه آيو ۽ هو اجا ڪجهه ڳالهائڻ وارو هو ته زور مان هڪ ابتي چماٽ ٺڪاءُ تي ويس. ولو سڄو ڏڏي ويو ۽ ٽيڙ کائي پويان ڪرڻ لڳو. سندس پٺيان بيٺل سپاهي ڪيس اڳيان ٽيلهو ڏنو. وري ٻي چماٽ جي ٺڪاءُ ٻڌڻ ۾ آيو پر هاڻ ولو پنهنجي پيرن تي بيٺو رهيو. جمعدار لڪڻ رکي، ٻنهي هٿن سان سڌا ابتا ٺڦڙ هڻندو رهيس، پر ولو اڏول ٿيو بيٺو رهيو. هن جي وات مان رت وهڻ لڳو هو: ٻئي چپ چيرجي پيا هئس، پر هن جي وات مان رڳو ڏکي ساهه کڻڻ جو آواز ٿي آيو. انوءَ کي هن جي رت جو رنگ عجيب نظر آيو. اهو ڇهچ ڳاڙهو پاڻ ناسي رنگ جهڙو هو. اهڙو رنگ ته فقط شفق ۾ هوندو آهي، هن سوچيو يا جيئن جڏهن مينهن ٿنندو آهي تڏهن ڪنهن حد تائين آسمان اهڙو ڳاڙهو ٿي ويندو آهي.

رت ولوءَ جي وڌيل ڏاڙهيءَ ۾ سيرون سيرون ٿي وهندو ٿي ويو. ٺڦڙ هڻندي هڻندي جمعدار جو هٿ ڍرو ٿيندو ٿي ويو. شايد ماري ماري سندس هٿ ڏکڻ لڳو هو ۽ نيٺ هن ٺڦڙ هڻڻ بند ڪيا ۽ ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.

"اڙي مادر... ٻڌاءِ، مال ڪٿي آهي؟" صوبيدار ڪڙڪو ڪيو.

"الله کي خبر، سائين...!" ولوءَ ٻنهه مختصر جواب ڏنو.

"اڙي پوليس وارا، ٻانهون پويان مروٽي جهلينس." سپاهيءَ کي حڪم ڏيندي صوبيدار اٿي بيٺو.

سپاهي ولوءَ جون ٻئي ٻانهون مروٽي پٺيان جهلي بيٺو. صوبيدار صاحب ٽيبل کان ڦري اچي اڳيان بيهي رهيو. اوچتو هن جو هٿ تيزيءَ سان وڌيو ۽ وچي ولوءَ جي ڏکي شهپر ۾ پيو ۽ پوءِ صوبيدار ۾ جيڪو زور هو اهو لڳائي هن وٺي ڇڪ ڏني. اوڏي مهل گلوءَ جون تنگون ٿڙڪڻ لڳيون، ۽ انوءَ کي پنهنجي پيٽ ۾ گهُپ پوندو محسوس ٿيو ۽ دل ڪچي ڪچي ٿيڻ لڳي. هن ڏنو ته ڦريون ڦيرو ولوءَ کان "آهه" نڪري ويئي. هڪڙي پاسي جو شهپر صوبيدار جي هٿ ۾ هو ۽ مچن مان جتان جتان وار پٽيا هئا، اتان رت مِڙندو ٽيندڙيون ٽيندڙيون ٿي، اڇلون ڏيندو ٻاهر نڪرندو ٿي نظر آيو.

"اڙي گڏهه جا پٽ، هاڻ به ڪٿي سچي ڪر!" جمعدار گهُگهِي آواز سان چيو.

ولو چپ چاپ ڪنڌ هيٺ ڪري خاموش بيٺو رهيو. صوبيدار کي هاڻ ڄڻ ته وات مان گف وهڻ لڳي هئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"پير ڪٽيوس رَنَ...!"

جمعدار ۽ سپاهيءَ ولوءَ کي ڏسي کٽي پٽ تي ليٽايو ۽ پوءِ هڪ ٿلهي لڪڻ سان جمعدار سندس پيرن جي ترين، مُرين ۽ پيِن کي ڪٽڻ لڳو. جانور جو چم انساني چم ۽ ماس کي کائڻ لڳو ۽ جتي جتي اهو ڌڪ تي لڳو، اهو هنڌ يا تہ صفا رتائجي ٿي ويو يا هڪ ڊگهو ڪارو نيل چڏيندو ٿي ويو. گهڙي نہ گذري تہ ولو رڙيون ڪرڻ لڳو. "الاڙي، گهوڙاڙي.." پر جمعدار نہ مڙيو وري بہ پير ڪٽڻ تڏهن ڇڏيائين جڏهن سندس ٻانهن ٿڪجي پئي ۽ ولوءَ جا پير سڄا نيرا ڳاڙها ڪارا ٿي ويا!

"هاڻ وٺي وڃي وراندي ۾ برف تي بيهاريوس. ڪلاڪ برف تي بيهاري، وري ڪٽيوس، ۽ وري برف تي بيهاريوس، جيسين سچي نہ ڪري!" صوبيدار جي اکين ۾ رت ڀرندو ٿي ويو. جمعدار ۽ سپاهيءَ ولوءَ کي اٿاريو ۽ کيس ڌڪو ڏيئي، پردو هٽائي در کان ٻاهر ڪڍي ويا. جمعدار وري موٽي اچي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.

صوبيدار سگريٽ دکائي، گلوءَ ۽ انوءَ ڏانهن ڏٺو.

"اڙي چورا، نالا ڇا اٿوَ؟" صوبيدار ڇيو.

"سائين منهنجو نالو گلو ۽ هن جو اَنو آهي."

"پيءُ جو نالو؟"

گلوءَ جواب نہ ڏنو. انو چپ چاپ صوبيدار ۽ جمعدار کي گهوريندو رهيو. جيڪڏهن هن جي وس ۾ هجي ها تہ هو ٻنهي کي ڪچو کائي ڇڏي ها. هن جي اکين ۾ هاڻ ڇوڪرائپ معصوميت بلڪل نہ رهي هئي. انهن ۾ نفرت هئي محض نفرت!

"ڪتي جا اولاد. پيءُ جو نالو ڇا اٿوَ؟" صوبيدار رڙ ڪري ڇيو.

"اسان کي خبر ڪانهي!" انوءَ جواب ڏنو.

"تڏهن حرامي آهيو؟"

ٻنهي مان ڪنهن بہ جواب نہ ڏنو.

"ڪٿان جا آهيو؟" جمعدار سوال ڪيو.

"اسان کي خبر ڪانهي!" وري بہ انوءَ ئي جواب ڏنو.

"ڪپڙن مان تہ ڀهراڙيءَ جا ٿا ڏسجو" وري بہ جمعدار ڇيو.

گلو ۽ انو وري بہ چپ رهيا. ان چپ تي صوبيدار کي ڪاوڙ اچي ويئي. هو اٿيو هڪ سنهون لڪڻ کڻي، هڪڙو هڪڙو ٻنهي کي ٻانهن تي وهائي ڪڍيائين. هنن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ ڏينيو ڇهتي وين، ۽ ٻنهي جي وات مان سيسرات نڪري ويا.

”حرامي پيٽيان، جواب سولو نہ ڏنو اٿوَ تہ ڪلهہ لاهي ڇڏيندوسانوَ!“

”سائين، هنن کي تہ گهرام شيديءَ جي حوالي ڪريو. اهو دعائون بہ ڪندو ۽ سچيون بہ ڪرائيندن.“ جمعدار ڪلي چيو.

”گهرام جانچ ويو آهي. اچي تہ انهي جي حوالي ٿا ڪريونِ.“ صوبيدار چيو.

”اڙي چورا، ڪڏهن کان چوريون ڪرڻ شروع ڪيون اٿوَ؟“

”سائين، اسان ڪڏهن بہ چوري نہ ڪئي آهي!“ گلو روئندي چيو.

انوءَ گلوءَ جي روئڻ تي ڪيس اهڙو گهوري ڏٺو جو هو چپ ٿي ويو.

”استاد شيروءَ جي چوري اوهان مان ڪنهن ڪئي؟“

”ڪنهن بہ چوري نہ ڪئي. استاد رات دارون پي ڏاڪڻ تان لٿو ٿي، تہ ڪري پيو ۽ ٽنگ ڀڃي پيس!“ انوءَ چيو.

”ڏاڪڻ رکيل هئي تہ پوءِ ڪيئن ڪريو؟“

”ڏاڪڻ کسڪي ويئي، ۽ استاد جو پير ٿڙي ويو.“ انوءَ گنيير تا سان چيو.

”تو ڏاڪڻ ڇو کسڪائي؟“

”مون ڏاڪڻ کي هٿ بہ نہ لاتو هو!“

هن جو اهو چوڻ ۽ هڪ ٻيو لڪڻ ڇيلهہ کان ٿورو هيٺ اچي رسيس، ۽ پوءِ تہ وسڪارو ٿي ويس. انو رکو ٽنگون هيٺ مٿي ڪري پاڻ بچائڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو. هن کي اوچتو الائجي ڇا ٿي ويو هو جو هن ڪا بہ رڙ يا آهہ نہ ٿي ڪئي، نہ ئي هن کي روئڻ آيو: فقط هن جي نفرت تيز ٿيندي ٿي ويئي.

ايتري ۾ دروازي تي ڪڙڪو ٿيو. صوبيدار وڏي در لاتو ۽ رڙ ڪيائين، ”ڪير آهي؟“

دروازي مان ڪاري برقعي سان هڪ زائفان اندر لنگهي آئي. اندر اچي هن برقعو مٿي ڪنيو. زائفان ڇڱي ڀريل بُت جي هئي، پر منهن ننڍو هوس. سندس ڇپن تي سرخي لڳل هئي، ۽ ڪنن ۾ وڏا ايرينگ پيل هئس. ٻانهن ۾ ٿلهيون سونيون چوڙيون، ۽ ڪنگڻ چڙهيا پيا هئس.

”واهہ سائين واهہ. ڏينهن هڪڙو دير ٿي ويئي تہ اوهان ڇوڪري کي جهلي ويا. هيترو ٻنهنجو رستو پر هڪ ڏينهن بہ نہ ترسيا! آءٌ پشاور ويئي هيس. ڪالهہ تار مليم تہ اج ريل مان لهندي سڌي هيڏانهن آئي آهيان. هي اوهان جو هفتو...“ ائين چئي ان عورت سؤ جا ويهارو ڪن نوٽ ڪڍي ميز تي رکيا.

”جمعدار هنن ڇورن کي وري وچي بند ڪر. تہ پوءِ گهرايون ٿا!“

جمعدار ٻنهي کي وٺي وري اچي لاڪپ ۾ هنيو. انو ۽ گلو عين ساڳئي وقت ”هفتي“ جو مطلب سمجهي ويا هئا. هنن سوچيو تہ ڪاش ولوءَ وٽ بہ ڪجهہ پئسا هجن ها تہ هو انهيءَ خدائي قهر ۽ جبر کان بچي وڃي ها.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نوجوان هنن کي ڏسي مرڪي ڏنو ۽ چيائين: ”ڪريو خبر؟“

انوءَ بنان ڪنهن سوچ سمجهه جي ٻانهن جو پلاند مٿي ڪيو ته هڪ ڏکو نيل ظاهر ٿي پيو ۽ پوءِ هڪڙي ٽنگ جو پانچو مٿي ڪنيائين ته اتي به ڪيترا نيل ظاهر ٿي پيا، جن مان ڪيترا رتائجي آيا هئا. نوجوان ڏٺو ته هن جي اکين ۾ لڙڪن يا روڄ جو ڪو منظر نه هو. انهن اکين ۾ فقط نفرت جا نيرا ڳاڙها ڏورا ظاهر ٿيندا ٿي ويا: ڇڻ ته هن کي لڪڻ تنگن ۽ ٻانهن جي بدران اکين ۾ لڳا هئا، ۽ هر وار نفرت جي هڪ ريکا وڌائي ٿي ڇڏي. نوجوان انهن نظرن کان گهٻرائجي ويو. هن سوچيو ته انوءَ جي عمر ته ننڍي آهي پر سندس اکيون ته ڪيتري نه وڏي عمر جون ٿيون لڳن!

”منهنجا ته واهرو وريا آهن، سو پنهنجي موڪلائي، پر آءٌ وري ايندس، ۽ اوهان کي هتان ڪڍائيندس. ملاءِ هٿڙا“ انوءَ وري به هٿ سندس هٿ ۾ ڏنو.

گهڙيءَ کان پوءِ جمعدار موٽي آيو ۽ تالو کولي نوجوان کي ٻاهر اچڻ جو اشارو ڪيائين. نوجوان ويندي ويندي انوءَ جي پٺن تي هلڪي ٿڦ هڻي چيو: ”يار زنده ته ڪچهريون قائم!“

انوءَ کي ان نوجوان سان ريس جي جذبي سان گڏ هڪ اڻ لکي اُڪير جاڳي آئي. پر هو چپ چاپ ڪنڌ هيٺ ڪري ويٺو رهيو.

ٻه ڪلاڪ ڪن گذري ويا. ان کان پوءِ وري لاڪپ جو دروازو کليو ۽ هڪ سپاهيءَ جي سهاري تي ولو اندر داخل ٿيو. اندر اچڻ سان ئي سپاهيءَ ولوءَ کي ڌڪو ڏنو ۽ ولو وڃي ڀوٽ پر ڪريو.

انوءَ اٿي کيس سڌو ڪيو. سندس ڀوٽ سڄو رت ٿيو پيو هو. پيو شهپر به ڀاڙون پٽي ڇڏيو هئائونس ۽ اتي ڳاڙهو رت ڄمي ڪارو ٿي ويو هو. ٻئي ڪَنَ به سڄي پيا هئس. سندس پير سڄي ڊڙو ٿي پيا هئا، ۽ هنڌ هنڌ کان چيرجي پيا هئا. اتي به رت وهي ڪارو ٿي ڄمي ويو هو. پوڙهي مولويءَ هڪ پيرو ولوءَ ڏانهن ڏٺو ۽ ڪا آيت پڙهي وري منهن موٽن ۾ هٽي ويهي رهيو. ولو تنگون بلڪل سڌيون ڪري سمهي پيو. انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڇڻ ته ولوءَ جي جسم جي سڄي پيڙا هن جي جسم ۾ گهڙندي سمائجندي ٿي وئي ۽ هن کي پنهنجي ڏکندڙ جسم جي هر ڏڪ ۾ ڀهريون پيرو سور ٿيڻ لڳو هو. انسان سان انسان اهڙي حالت به ڪري سگهي ٿو اهو ڀهريون تجربو هن اکئين ڏٺو هو.

گلوءَ کي وري بک لڳي هئي. انوءَ کان بک بلڪل موڪلائي وئي هئي. گلوءَ جڏهن بک جو نالو کنيو تڏهن انوءَ کي ڇڻ ته گهٽي ڪاٺڻ جي ڪري هڪ ڪٽي ۽ ڪوڙي اوڳرائي آئي. پر گُلوءَ جي ڪري، هن سامهون ويٺل پوليس واري کي سڏ ڪيو ۽ کيس پنجين جو نوٽ ڏيئي، ٻن ڇٽن جي ماني

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آڻڻ لاءِ چيائين. ڪجھ وقت کان پوءِ چار مانيون ۽ ٻه پليٽون ٻوڙ جون سپاهي سيخن مان ٽپائي هن کي ڏنيون.

"چاچا ولو اٿي ٻه گرهه کاءِ!" انوءَ کي ولوءَ کي چاچا چوندي، پنهنجو سڳو چاچو ياد اچي ويو جو ڪيس مينهن جي ڪير جا گوها هٽندو هو ۽ هن کي ولوءَ لاءِ اوترو ئي پيار اوتجي آيو هو. ولوءَ رڳو ڪنڌ سان نهڪر ڪئي. پر انو وٽس رڙهي آيو.

"چاچا، تو سان جيڪي ٿيو آهي، ۽ متان اجان ڪجھ ٿئي، ان لاءِ ٻه گرهه وجهي وات تہ سجو ڪر!" هن ۾ هڪدم وڏن واري گفتگوءَ جو انداز اچي ويو. ولوءَ جي تجربي هن کي ڏينهنڪ وڏو ڪري ڇڏيو هو. انوءَ ٽيڪ ڏيئي هن کي اٿاري وهاريو ۽ پنهنجي هٿ سان گراهه ڀڃي سندس وات ۾ وڌائين: ولو پنهنجو وات ٻه پورو نہ ٿي کولي سگهيو. سندس مٿيون چپ سڄندو ٿي ويو ۽ هن کي کائڻ ۾ سخت تڪليف ٿي ٿي. پر هن کي ٻن ڏينهن کان بک ڏني هئائون، سو بک کان کائيندو رهيو. گلوءَ وري مولوي کي صلاح هنئين. پر مولويءَ ٻه نهڪر ڪئي، ۽ چيائين:"منهنجي ماني گهران ايندي!"

"هن کي پنهنجو گهر آهي" انوءَ سوچيو. "ڪيڏو نہ ڀاڳ وارو آهي هي!" هن کي ڀاڳ وارن سان جڻ تہ هڪ اڻ لکي چڙ ٿي پئي هئي. هي چو ڀاڳ وارو آهي، ۽ اسين چو ترڙنياڳا؟ هن جو ڌيان وري ٻه ولوءَ ڏانهن هليو ويو. هن جوانمرد ۾ سهڻ جي ڪيتري نہ قوت آهي. شايد سهڻ جي ان قوت ئي هن ۾ پنهنجي ڏکن سهڻ جي همت پيدا ڪئي هئي. هن هن سان ڳالهائڻ ٿي چاهيو. پر سندس وات جي سوڄ جي خيال کان چپ ٿي ويو. پر هو اجان ان حيرانيءَ ۾ هو تہ ايتري مار ڪٽ کان پوءِ ٻه هن سچي نہ ڪئي، سو ڇو؟ اوچتو هن جي ذهن ۾ اهو سوال پيدا ٿيو تہ متان ولو سچو هجي، ۽ هن کي ڪنهن ڪوڙي ڪيس جي شڪ ۾ جهلايو آهي؟ پر جيڪڏهن هي ڪٽي سچو ٻه هجي، پر مار کان بچڻ لاءِ ڪٽي ڪن ماڻهن جا نالا ڪٽي ها: ڪم از ڪم مار کان تہ ڇٽي پوي ها! هن کي خود ٻه اها ڳالهه بري لڳي. پاڻ مار کان بچي، ٻين کي ساڳي مار کارائڻ ٻه شايد هن گناهه سمجهيو هوندو. اهو شڪ هن کي پريشان ڪندو رهيو ۽ جڏهن پاڻيءَ جو گلاس پي، ولو وري ليٽڻ تي هو. تڏهن انوءَ کان رهيو نہ ٿيو. پڇي ويٺس.

"چاچا، ڪوڙي ڪيس ۾ جهليو آهين ڪيئن؟"

ولوءَ رڳو ڪنڌ سان هاڪار ڪئي ۽ انوءَ جي دل ۾ ڪا شي مري ويئي- شايد هميشه لاءِ! ان کي قانون جو ڊپ چئجي يا اشرافت. قانون جو احترام.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چئنجي. يا انسانيت اوچتو هن کي اهو شڪ جاڳيو تہ ولو مري رهيو آهي. هن جي ساهہ کڻڻ جي رفتار هن جو لڇڻ ڦٿڪڻ ڏسي هن کان رهيو نہ ٿيو ۽ هن سپاهيءَ کي سڏي چيو: "هي همراهہ پوين پساهن ۾ آهي، هن جو ڪو بلو ڪريو نہ تہ هي مري ويندو!" هن کي پنهنجي پاڻ تي حيرت هئي تہ هن جي آواز ۾ همدردي يا عرض ڪرڻ بدران هڪ عجيب مغروري ۽ رعب تاب اچي ويو هو.

سپاهيءَ ليئو پاتو ۽ ڏنائين تہ واقعي ولوءَ جي حالت خراب هئي. هو اتان هٽي، صوبيدار جي ڪمري ڏانهن هليو ويو. صوبيدار جمعدار ۽ ٻن سپاهين سان گڏ اچي لاڪپ جي ٻاهران بيٺو. انوءَ ڏٺو تہ خود صوبيدار ۽ جمعدار جي منهن تي هڪ پريشاني ۽ ڏپ جا آثار پيدا ٿي ويا.

"اڙي ڪولي ڪيوس ٻاهر رَنَ... ڪي: مرڳو مري نہ وڃي ۽ پئون نہ آزار ۾!" بہ سپاهي وڌيا، ۽ تالو ڪولي، هن کي ڪڍي ٻاهر نڪتا. "اڙي، ڇورا، گاڏيءَ کي سڏ ڪر!"

انوءَ موٽر جي انجڻ جو آواز ٻڌو ۽ پوءِ وري خاموشي ڇانئجي وئي.

"يرَ پيٽسان، الائجي ويچاري کي ڪيڏانهن وٺي ويا." گلوءَ اٻاٽڪائي مان چيو.

"ڪٿي ويا هوندس ڪنهن ڊاڪٽر ڏي ڪجهہ علاج ڪرائيندس. جيڪڏهن مري پوي تہ صوبيدار ٽيپ ڪائي وڃي. قانون ۾ ڌوهين کي مارڻ جي منع ٿيل آهي..." مولويءَ پهريون دفعو هنن سان سنئين طرح ڳالهايو هو.

"تڏهن تہ مون کي نہ ٿا مارين. جو آءٌ شهري ماڻهو آهيان! منهنجي پويان منهنجا پٽ صوبيدار تي ڪيس ڪرڻ ۾ دير ئي نہ ڪن. جيڪڏهن رڳو آءٌ ڪين اهو چوان تہ مون کي مار ڪيدي اٿن!" مولويءَ فخر مان چيو.

"ڌوهارين کي مارڻ قانون ۾ منع آهي..." اهي لفظ بہ انوءَ جي ذهن تي چنبڙجي ويا. منع هوندي جي پوليس هيترو ٿي ماري ۽ سو بہ شهرن ۾ هي حال هو تہ ٻهراڙين ۾ تہ الائي ڪهڙو حال هوندو! پنهنجي ڳوٺ ۾ تہ هن پوليس وارن کي سڄو ڏينهن وڏيري جي اوطاق تي پلنگ جي ڏنڊي ڪونڊي اڳيان ڏٺو هو ۽ وڏيرو جنهن سان ڪاوڙيو هو سو يا تہ ڍڳن جي چوريءَ ۾ ٻڌجي ويندو هو يا مار کائي پڳ لهرائي موٽندو هو. هت شهر ۾ بہ وڏيري جهڙا ڪي هوندا جيڪي پوليس کي پيا پالين: ڪي هفتي جي صورت ۾ ۽ ڪي ٻين تي ڪوڙا ڪيس ڪرائي پيا پوليس جا هفتا وڏائين!

رات پئجي ويئي. ٽاٽي اندر بجليءَ جون بتيون ٻه ٻه ٻرڻ لڳيون. پر لاڪپ اندر ڪا بہ بتي نہ هئي. هو سيخن مان ٻاهر جو سمورو نظارو ڏسي ٿي سگهيا، پر هنن کي ڪير چڱيءَ طرح ڏسي نہ ٿي سگهيو. هنن جي لاڪپ اندر اوندھہ گاڏڙ روشن پاڇا پئجي رهيا هئا، ۽ انو انهن پاڇولن ۾ نهارڻ لڳو هو. ويٺي ويٺي الائجي هن کي ڇو اهو خيال اچي ويو تہ ماڻهن جي زندگي بہ انهن پاڇن جهڙي آهي، جن ۾ اوندھہ جا پٽا زياده آهن ۽ اُجالي جا گهٽ. شايد صوبيدار جمعدار ۽ ٻين جي پاڇن ۾ رڳو اُجالي جا پٽا زياده ۽ هنن لاءِ، ولوءَ لاءِ، ويندي هن پوڙهي مولويءَ لاءِ اونداها پاڇولا وڏيڪ هئا. هن جي ذهن ۾ هڪ خيال آيو تہ ڇا بہ ٿي پوي، هن جي زندگيءَ ۾ وري ڪڏهن بہ اونداهو پاڇولو نہ هوندو. چاهي ان اُجالي کي هٿ ڪرڻ لاءِ هن کي روز هڪڙو خون ڪرڻو پويا! هن جو عزم اجا محض سيمابي حالت ۾ هو پر ان عزم هڪ پختي خيال جي حيثيت ضرور حاصل ڪري ورتي. انهن اونداهن اُجالن تي سوچيندي هن کي الائجي ڪيڏي مهل ننڊ اچي ويئي.

هن هڪ خواب ڏٺو جنهن ۾ هن پاڻ کي هڪ وڏي بيابان ۾ اڪيلو ڏٺو. جتي ڪو پکي پکڻ بہ نظر نہ ٿي آيو. وڻ ٽڻ جو تہ ڪو نالو نشان بہ ڪو نہ هو ۽ پوءِ ڪي جاندار ڇڙا وڃائيندا هن ڏانهن وڌندا ٿي آيا. انهن جاندارن جو سڄو ڌڙ جانورن جو هو ۽ سندن سِرَ ماڻهن جا هئا. صوبيدار بہ هئا، ۽ جمعدار بہ هئا. انهن جانورن چئني طرفن کان هن تي حملو ڪيو ۽ هي بي يارو مددگار محض ڊپ کان هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ لڳو پر ڪيڏانهن بہ ڀڄڻ جي واٽ نہ ٿي مليس. جيڏانهن ٿي مڙيو تيڏانهن اهي ڀوتن جهڙا جانور وڌندا ٿي آيس.

هڪ پاسي کان هڪ شخص ڀڄندو ٿي آيو. هن جي دل خوشيءَ کان ٽپا ڏيڻ لڳي. هن سڃاتو تہ اهو گلو هو. پر ويجهو اچڻ تي هن ڏٺو تہ گلوءَ جي جسم تي ولوءَ جو منهن لڳل هو. هن جي هڪڙي هٿ ۾ ڪهاڙي هئي، ۽ ٻئي هٿ ۾ بونبو جنهن سان هو ماڻهن کي قبرستان ۾ ڏيڇاريندا هئا. ولوءَ ايندي ئي ڪهاڙي هن جي هٿ ۾ ڏني، ۽ پاڻ بونبو وڄائڻ ويهي رهيو. ڪيترا جانور تہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بونبو جي آواز تي پويان پير ڪري وٺي پڳا، پر ڪي هن تي الر ڪري آيا، ۽ هن ڪيترن کي ان ڪهاڙيءَ سان ڪيرائي وڌو. پر صوبيدار ۽ جمعدار هن ڏانهن وڌندا آيا، ۽ هن کي اوچتو ڪو خيال آيو ۽ هن ڪيسي ۾ هٿ وجهي سوسو جا نوٽ سندن آڏو اڇلايا. نوٽن تي نظر پوندي ئي صوبيدار ۽ جمعدار پڇ لوڏيندا هن جي پيرن ۾ ويهي رهيا! هن نفرت مان منهن ٻئي پاسي ڪري ٽڪ ڦٽي ڪئي، ۽ وڏي ولوءَ کي پاڪر پائڻ لاءِ اڳتي وڌيو. پر ولو پوئتي هٽندو ويو. هي هن کي جهلڻ لاءِ اڳتي وڌڻ لڳو ۽ ولو پوئي هٽڻ لڳو!

اوچتو گلوءَ جو آواز هن کي ڊونداڙي رهيو هو "يَرَ پيٽسان، توکي ڇا ٿيو آهي؟ اُٿي، صبح ٿي ويو!"

هو اُماالڪ اٿي ويٺو. "ڇا ٿيو؟ ڇاڇا ولو ڪيڏانهن ويو؟"

گلوءَ چيو. "زري گهٽ گهُٽا ڏيئي منهنجو ساهه ڪڍيو هيئي. ڪو خواب لڌئي ڇا؟"

انوءَ کي جڻ تہ شرمندگي وٺي ويئي. "ها، خواب پئي ڏٺم! ڏاڍو عجيب خواب هو!" ائين چئي، هو اٿي ويهي رهيو.

چڱو سج چڙهي آيو هو. هن سپاهي کي سڏ ڪيو: "پيشاب لڳو اٿم!" انوءَ چيو.

سپاهي دروازو کولي هن کي ٻاهر اڳڻ ڏانهن وٺي ويو ۽ پيشاب خاني ڏانهن اشارو ڪري، پاڻ دَرَ وٽ بيهي رهيو. جڏهن اتان نڪتو تہ پنهنجي منهن تي ڇنڊو هڻي، قميص سان اگهندو ٻاهر نڪتو. هن جي سامهون ڪٽ تي ڪو ماڻهو ستل نظر آيو. جنهن جا ٻئي پير پٽين سان ٻڌل هئا، ۽ منهن تي بہ ڪجهہ پٽيون ٻڌل هئس. هن هڪدم سڃاتو: ستل ماڻهو ولو هو!

هو گهڙي بيهي هن کي ڏسندو رهيو. پوءِ پوليس واري جي چوڻ تي، اڳيان وڌيو. لاڪپ وٽ پهتو تہ تلوار ڪٽ مڇن وارو هڪ ٻئي ڪاري ڪوٽ پيل ماڻهو سان منهان منهن گڏين.

نوجوان مرڪندي پڇيو. "ڪهڙا حال آهن!"

"مڙئي گذري ويئي،" انوءَ جواب ڏنو.

"اوهان جي لاءِ ضامن جو بندوبست ڪرڻ آيو آهيان!"

انوءَ جي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي: تہ ڇا اهو سڀ سچ هو؟ نوجوان جيڪو سڄٽپي وارو هٿ ڏيئي وچن ڏنو هو سو ايترو جلد پورو ٿيڻ تي هو؟ هن کي يقين ئي نہ ٿي آيو تہ هڪڙو انسان ڪو ٻئي انسان سان همدردي بہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري سگهي ٿو. پر هن کي هڪ عجيب وهم اچي ورايو. ننڍي استاد به ته هنن کي هوٽل واري ڪان ڇڏايو هو. ڪٿي هي به ننڍو استاد نه ثابت ٿئي!

ڪاري ڪوٽ وارو همراه صوبيدار واري ڪمري ڏانهن هليو ويو ۽ نوجوان وري هڪ سپاهيءَ سان ڳالهائڻ ۾ لڳي ويو. گهڙيءَ ڪان پوءِ ڪاري ڪوٽ وارو همراه صوبيدار سان گڏ وڏي لاڪب تائين آيو. سپاهيءَ اشاري ملڻ تي دروازو کوليو ۽ صوبيدار ٻنهي کي ٻاهر نڪرڻ لاءِ چيو:"اڙي ڇورا نڪرو ٻاهر. وري جي منهنجي ور چڙهيا آهيو ته ڪل لاهي ڇڏيندوسانوَ!"

انورءَ ۾ زندگي موٽي آئي هئي، ۽ هن ڪلندي چيو."سائين، خدا دشمن کي به اوهان جو منهن نه ڏيکاري! پر پانيان ٿو ته منهنجي ملاقات وري به ٿيندي، تنهن جي پڪ اٿم. پر اها ملاقات هڪ ڏوهيءَ ۽ صوبيدار جي حيثيت ۾ خدا ڪندو ته نه ٿيندي!"

گلو انورءَ جي ايتري ڳالهائڻ ۽ جرائت ڀرئي انداز تي حيرت مان هن کي ڏسندو رهيو. نوجوان به ڪلي ڏنو.

صوبيدار به ڪلي ڏنو ۽ نوجوان ڏانهن ڏسي هن چيو. "هن ڇوري کي سنڀالي رکجو: متان اوهان سيني کي نه هٽائيوَ ڪاٺ ۾!"

"اوهين ڪو خيال نه ڪريو. اوهين وري جڏهن هن سان ملندا ته اوهين هن کي سڃاڻندا به ڪو نه!" ائين چئي هن صوبيدار کي سلام ڪيو ۽ ڪاري ڪوٽ واري سان گڏ، انورءَ ۽ گلوءَ کي وٺي، ٻاهر بيٺل موٽر ۾ اچي ويٺو. ڊرائيور کي چيائين:" هل بنگلي تي!"

بنگلي جو نالو ٻڌي، انور وري به ويچار ۾ پئجي ويو. "هي ته ڪي وڏا شاهوڪار ٿا ڏسجن. موٽر به پنهنجي اٿن. ۽ وڪيل به پنهنجا. تڏهن به هفتو صوبيدار کي ٿا پهچائين!"

ڪافي گهٽيون طي ڪندا، هو اچي بنگلي جي دروازي تي پهتا. هڪ وڏي لوهي دروازي اڳيان هڪ پٺاڻ ويٺو هو. هن موٽر سڃاتي، ته ٽي ٽونگا دروازي تي هنيا ته دروازو وڏو چيچٽ ڪري کلي پيو. اندر گهڙيا ته انورءَ ڏٺو ته دروازي جي پٺيان به قداور مڙس دروازي جي ٻنهي پاسي بندوقون کڻيو بيٺا هئا. نوجوان وري به ڊرائيور کي چيو:"وڪيل صاحب کي ڇڏي، موٽي اچ!"

انور موٽر مان لهي جاءِ جو جائزو ورتو: وچين جاءِ جي چئني پاسي عاليشان غلمن جهڙي ڇپر وڇايل هئي ۽ ان جي ڪناري ڪناري چوطرف گلاب، موتيا، ۽ ٻيا رنگا رنگي گل ڦٽل هئا. ڇپر ڪان اڳتي هڪ ننڍو آڳنڊ هو، جنهن جي مٿان ڇتيءَ وانگر هڪ آڏي ڇت هئي، جنهن جي وچ ۾ ڳاڙها

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساوا پيلا پٿر لڳل هئا. ان آڳنڊ ۾ نيٽ جون ٿهيل ڏيڏيون ڪرسيون پيل هيون. ان نيٽ ۾ به مختلف رنگ هئا: ڳاڙها، نيرا، پيلا ۽ ساوا... هيٺ فرش اهڙين سرن جو ٺهيل هو جو هونئن ته ڪنهن غاليچي وانگر ٿي لڳو پر ڪٿي ڪٿي ائين ٿي معلوم ٿيو جڻ ته ڄاڻي واڻي هڪ لسي پٿر جا رنگا رنگي ٽڪرا هٽي ڇڏيا هئائون، جن ۾ ڪا به هڪ ساريڪي سڏاڻ نه هئي. ان جي باوجود اکين کي ڏاڍا سنا ٿي لڳا.

هڪ پاسي کان هڪ ننڍو دروازو هو جنهن تي نوجوان ٺڪ ٺڪ ڪئي ته اندران هڪ زائفان دروازو کوليو. اها زائفان بلڪل سفيد ڪپڙن ۾ ملبوس هئي، ۽ سندس منهن تي هڪ عجيب مرڪ هئي، ۽ هن چيو: "هوڏانهن پينگهي واري ڪمري ۾ هليا وڃو!"

انوءَ ان ڪمري جو به جائزو ورتو: هيٺ پٽ تي هڪ اهڙو غاليچو پيل هو جنهن ۾ هن جو سڄو پير اندر ڪپي ويو ۽ ڪمري جي چئني ڪنڊن تائين وڇايو پيو هو. ڪمري جي ٽن طرفن کان وهڻ جا ڪوچ پيل هئا ۽ ٿوري ٿوري فاصلي تي ننڍيون عجيب ڍول جو ٽيبلون رکيل هيون، جن تي تازن گلن سان ڀريل گلدان رکيل هئا. هڪ ڪنڊ ۾ هڪ سهڻي ڪاٺ جي پيتي رکيل هئي، جنهن جي پير ۾ تارن ۾ اٽڪيل رڪارڊ ٽنبيا پيا هئا. هن اهڙا رڪارڊ ڳوٺ جي هوٽل ۾، توتاري واري فوني تي وڄندا ڏٺا هئا. هن سوچيو ته اهو به ڪو فونو هوندو. ڇت تي وڏيون خوبصورت بتيون پئي لٽڪيون، ۽ چئني ڪنڊن ۾ مختلف رنگن جي سيخن ۾ بجليءَ جا پکا لڳل هئا، جن مان فقط هڪڙو هلي رهيو هو ۽ چئني پاسي پئي ڦريو هڪڙي ديوار ۾ هڪ شيشي جو ڪٻٽ رکيل هئو جنهن ۾ شيشي جا سهڻا سهڻا برتن، ۽ ڪي رانديڪا رکيل هئا. ٻين ڀتين تي وڏن وڏن فريمن ۾ ڪي تصويرون ٽنگيل هيون. ڪن تصويرن تي شيشا چڙهيل هئا، ڪن تي شيشا ڪو نه هئا. هن کي بنا شيشن تصويرون ڏاڍيون وڻيون: خاص ڪري هڪ تصوير ته ڏاڍي وڻيس، جنهن ۾ هڪ هاري سرسبز ٻنين ڏانهن گاهه جي گاڏي ڪاهي پيو وڃي، گاڏي گپ ۾ ڦاسي پئي اٿس، ۽ پاڻ لهي گاڏيءَ جي چاڪ کي ڪلهي جو زور ڏيئي رهيو آهي. چاڪ اڌو گابرو گپ مان نڪري آيو آهي، پر ايتري زور ڏيڻ سان هاريءَ جو سڄو بدن پگهر جي ويو آهي، ۽ سندس اکين ۾ هڪ عجيب عزم نظر ٿو اچي: جڻ ته جيسين گاڏي گپ مان نه نڪتي اٿس، تيسين پورهيت زور لائيندو رهندو. هن کي ولوءَ جون اکيون ياد اچي ويون. هن کي پنهنجي پيءُ جون اکيون ياد اچي ويون، جڏهن هن جي ٻنين. کي ايجا ڪلر نه کاڌو هو. هن

کي ڳوٺ جي انيڪ هارين جون اکيون ياد اچي ويون. ڪيتري نه هڪجهڙائي هئي اکين ۾!

هو ڪمري ڏسڻ ۾ ايترو محو هو جو نوجوان اچي ڪلهي تي هٿ رکيس. هو ڇرڪ کنهن خواب مان جاڳي پيو.

نوجوان کيس پاڻ سان هلڻ جو اشارو ڪيو. اندر جنهن ڪمري ۾ پهتا، ان ۾ ذري گهٽ اونده هئي. فقط نيري رنگ جو هڪ ننڍڙو بلب هلڪي روشني ڏيئي رهيو هو. ان ڪمري ۾ به هڪ ٿلهو قالين وڇايل هو ۽ دروازي جي بلڪل سامهون ڀت ۾ هڪ وڏي آرسي ڪتل هئي، جنهن ۾ هو ٽيئي پاڻهي پاڻ کي ڏسي ٿي سگهيا. ڪمرو ايترو خوبصورتيءَ سان سجايل هو جو انوءَ کي پنهنجي ڪپڙن ۽ جسم جي گندگيءَ جو پهريون ڀيرو احساس ٿيو ۽ پنهنجي پيوت ٿيل وارن ڏانهن هن جو هٿ بنا ڪنهن ارادي کڄي ويو. سڀ کان حيرت جهڙي ڳالهه جا هن کي لڳي سا هئي، هن جو قد: هو تقريباً ان نوجوان جي قد جو هو فقط جسم هن کان سنهو هوس. هن هميشه پاڻ کي ننڍو ڀانيو هو پر ان آرسيءَ ۾ ته هو قداور مڙس ٿي لڳو. رڳو سندس جسم ۾ ڪجهه ڪمي هئي. آرسيءَ جي اڳيان هڪ وڏي منجي پئي هئي، جنهن جا پايا هالن جي جنڊيءَ جا هئا. آرسيءَ جي بلڪل هيٺان هڪ پيتيءَ جهڙو شيشي جو ڪٻٽ هو جنهن ۾ ڪيترين شيشيون، ڦڻيون ۽ برش نهايت صفائي ۽ سليقي سان رکيل هئا. ڪمري ۾ هڪ پاسي پراڻن هالن جو ٺهيل وڏو پينگهو پيل هو جنهن ۾ ريشمي وهاڻن تي ٽيڪ ڏيو اها ساڳي عورت اڌ ليٽي پئي هئي، جنهن کي ٽاٽي تي ڏٺو هئائين. سفيد ڪپڙن ۾ ملبوس هڪ ٻي عورت هن جي ٽنگن کي زور ڏيئي رهي هئي. کيس زريءَ جي ڀرت جو چولو پيل هو ۽ ريشمي سفيد شلوار. پينگهي جي سامهون هڪ وڏي کٽ تي هڪ نهايت پر تڪلف بسترو وڇايو پيو هو ۽ ائين ٿي معلوم ٿيو ته گهڙي اڳ ان بستري تان ڪو اٿيو آهي. کٽ کاٽوٽ جي ست-رنگي جنڊيءَ جو نمونو هئي. انو اڃا کٽ جي پاين جي جنڊيءَ جو ڪم ڏسي رهيو هو ته هن کي چٽيءَ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هو سڄو ڏهلجي ويو. چٽي وڄڻ سان اڇن ڪپڙن واري مائي اٿي هلي ويئي ۽ اها عورت وهاڻن تان اٿي ويٺي ۽ سندس پير پينگهي کان هيٺ لٽڪي قالين تي ڄمي ويا.

"هي آهن اهي ڇوڪرا؟" هن نهايت مٺي آواز ۾ پڇيو. هن جنهن نموني سان سنڌي ڳالهائي، ان مان الائي ڇو هن کي خيال آيو ته اها هن جي پنهنجي ٻولي ڪا نه هئي.

"هجي، ها!" نوجوان مختصر جواب ڏنو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"تنهنجو نالو ڇا آهي؟" هن هيڪاري وڌيڪ ميناج مان انور کي ڇيو. انور کي سندس ماءُ کان سواءِ ڪنهن ٻئي ايتري ميٺاج مان نه سڏيو هو. هن جي دل ۾ سڏڪو پرجي آيو جنهن کي روڪيندي هن هٻڪندي چيو.

"انو... انورا"

"نالو ڏاڍو سٺو آهي!" ان عورت چيو ۽ انوءَ کي هن جي لاءِ هڪ عجيب محبت جاڳي آئي: هي پهريون انسان هو جنهن هن جي نالي جي تعريف ڪئي هئي. ان ڪري ضرور هوءَ سٺي عورت هوندي. هن سان جيڪو محبت ۽ همدرديءَ سان پيش اچي، اهو هن لاءِ ڄڻ ته محبت ۽ پيار جو هڪ بت بڻجي ٿي ويو ۽ ان جي برعڪس جنهن هن سان دوکو يا سختي ٿي ڪئي، ان لاءِ هن کي پاڻهي پاڻ نفرت ٿي ٿي وئي. پر سندس محبت هڪ امتحان هيٺ اچي وئي.

"پيءُ جو نالو ڇا اٿئي؟ ڪٿي جو ويٺل آهين؟"

اهو سوال نه هو ڄڻ ته هڪ چماٽ هئي. هن جو منهن سڄو ڪارا ٿجي ويو ۽ هن ڄڻ ته ڏڪندي چيو: "آءٌ ٻهراڙيءَ جو ويٺل آهيان. پر ڳوٺ ۽ پيءُ جو نالو نه ٻڌائيندس!"

هن کي پڪ هئي ته ان عورت ۽ نوجوان جو اعتماد ان جواب تي ختم ٿي ويندو. پر عورت ڪلندي چيو: "ٺيڪ آهي نه ٻڌائڻ چاهين ته نه ٻڌاءِ توکي هت ڪير به زور نه پريندو. اڄ کان تون هن گهر جو ڀاتي آهين. جيڪي ٻين کي ملندو سو تو کي به ملندو. فقط هڪ وعدو آءٌ توکان گهري ٿي وٺان جي زبان ڏين ته چوان؟"

"چئو" انور جي دل ۾ وري اعتماد موٽي آيو.

"ته ٻڌ. جيڪي هن گهر ۾ ٿئي، ان لاءِ تون ڪو به سوال نه پڇندين. جيسين تو کان ڪا ڳالهه پڇي نه وڃي، انهيءَ بابت خاموش رهندين. هن گهر کان ٻاهر نڪرڻ تي، ڪنهن سان به اها ڳڙڪ نه ڪندين ته تون رهين ڪٿي ٿو. هن جاءِ جو ڏس ڪنهن کي به نه ڏيندين. تو سان ڳڻ ڪير ٿو رهي، ان جو جواب به صحيح نه ڏيندين. ڪڏهن ايئن به ٿيندو ته تون پوليس ۾ جهلجي پوين. پوليس تو کي گهڻي ڇڙي ته به تنهنجو اهڙو ئي جواب هوندو... ماٺ ۽ خاموشيءَ ايتري قدر جو پنهنجو نالو به نه ٻڌائيندين! سمجهيئي؟"

"جي ها، اهو وچن آهي!" هن ٿورو فخر سان چيو.

"جڏهن به تنهنجي دل هتان ڪٿي ٿئي، تڏهن مون کي ٻڌائي وڃي سگهين ٿو. پر هتان ٻاهر نڪرڻ کان پوءِ پنهنجي ڪنهن به ساٿيءَ سان ملڻ جي ڪوشش نه ڪج. ۽ نه ڪا هن گهر بابت ڪا ڳالهه ڪندين. جيڪڏهن ڪيئي ته..." ايئن چئي هن پنهنجي وهاڻي هيٺان هڪ ننڍڙو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پستول ڪڍيو "تہ پوءِ آءٌ پاڻ يا هيو ڪو هن گهر جو ماڻهو توکي ڳولي فقط هڪ گوليءَ سان تنهنجو ميجالو ڪڍي ڇڏيندو!" اهي لفظ هن اهڙي ٺڏائيءَ ۽ سازشي انداز ۾ چيا، جو انوءَ جي دل کي لوڏو اچي ويو. هن کي ان ۾ ڪو شڪ نہ هو تہ هوءَ جيڪي ڪجهہ چئي رهي هئي، سو ڪري بہ ڏيکاريندي. ان عورت وري چيو:"اسين رهزن ۽ بدمعاش آهيون: پر اسان جا پنهنجا قاعدا آهن، ۽ انهن تي اسين عمل ڪرڻ کان سواءِ رهي نہ ٿا سگهون. ان بدمعاشيءَ لاءِ ڪڏهن اسان کي خون بہ ڪرڻا ٿا پون، ۽ جيڪڏهن اڃا بہ اوهان جي دل ۾ ڪو شڪ هجي، تہ هينئر ئي اوهان کي جتي اوهان جي مرضي هجي، اتي هي- منظور- ڇڏي ايندو. چئو رهندؤ يا ويندؤ؟"

"آءٌ هت رهندس"

الائي ڇو هن جي وات مان هي لفظ نڪري ويا. عورت جي منهن تي هلڪي لالاڻ اچي وئي. ۽ هن تقريباً هٻڪندي چيو: "هت سڀ مون کي "باجي" چون ٿا. ان ڪري توهين بہ مون کي "باجي" چوندا ڪريو. اسان جي زبان ۾ باجي معنيٰ ڀيڻ! سمجهيوَ! ۽ ڇوڪرا تنهنجو نالو ڇا آهي؟"

"گلو باجي!" گلوءَ مختصر جواب ڏنو.

"تو بہ سڀ ڳالهيون ٻڌيون، توکي قبول آهن؟"

"باجي جتي انوا تي آءٌ جيڪا ڳالهہ هن کي قبول سا مون کي اڳي ئي قبول!"

باجي مرڪڻ لڳي، ۽ پوءِ هن نوجوان ڏانهن ڏسي چيو. "هنن کي وڃي ڪپڙا لٽا وٺي ڏي، ۽ پوءِ مون وٽ اچ تہ هنن لاءِ ڪجهہ سوچيون. بس هاڻ وڃو!"

"جي باجي." نوجوان منظور چيو ۽ هي ٽيئي ٻاهر نڪري آيا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيءَ دنيا انوءَ ۽ گلوءَ لاءِ بلڪل نئين هئي. ٻن سالن جو عرصو جڻ تہ هو ڪنهن خواب جي دنيا جو سير ڪري رهيا هئا. جيڪڏهن ان زندگيءَ ۾ روزانو معمول ۽ هڪسرائي (Monotony) نہ هجي ها تہ هو سچ پچ ان کي ڪو خواب تصور ڪن ها! جڏهن هنن پهريون ڀيرو شهري ڪپڙا، ٻُشرٽ ۽ پتلون پاتا، تڏهن هڪ عجيب حجاب ۽ شرم کان جڻ زمين ۾ گهڙندا ٿي ويا. هنن کي ائين محسوس ٿيو جڻ تہ هو اگهاڙا ٿي ويا هئا: سڄي دنيا هنن کي ڏسي، پنهنجيءَ پر ۾ هنن تي مرڪي رهي هئي. حجام جنهن نموني هنن جا وار لاٿا، سو بہ هڪ عجيب تماشو هو. ور لاهي، انوءَ کي هن هڪ خاص پاسي کان سينڌ ڪڍڻ سيکاري. جڏهن حجام انوءَ کي سينڌ ڪڍي تڏهن، خود حجام حيران ٿي چئني طرفن کان هن ڏانهن ڏسي چيو هو:"مڙس تہ شهزادو آهين. هيترا ڏينهن ڪٿي هئين؟" تڏهن هن هڪ وڏي آئيني ۾ پاڻ کي ڪيترا ڀيرا آڏي ابتي انداز ۾ ڏٺو ۽ خود پنهنجي پاڻ کي وڻڻ لڳو. پر هن جي اها نرگسيت هن ۾ ان وقت پيدا ٿي جڏهن هن جي زندگي، پويان هڪ بدصورت ماضي ڇڏي آئي هئي، ان ڪري ان جو ڪو بہ برو اثر هن جي ذهن ۾ پيدا نہ ٿيو. هن جي اها نرگسيت محض عام خوبصورتيءَ جي ڄاڻ جو احساس هو ۽ نہ خود پرستيءَ جو. پر گلوءَ جي سلسلي ۾ هن ۾ هڪ برتريءَ جو احساس پيدا ٿيندو ٿي ويو. گلو بہ هر ڳالهہ ۾ هن جو نقل ڪرڻ لڳو هو. هاڻ هو گلوءَ سان مشورو ڪرڻ بدران هن کي تنبيهہ ڪندو هو ۽ مٿس حڪم هلائيندو هو ۽ گلوءَ جي جڻ طبيعت ۾ فرمانبرداريءَ جو اهو جيوڙو وڌندو جوان ٿيندو ٿي ويو.

صبح جو اٺين وقت گلو هن جا ڪپڙا ڇنڊي، گنجي ۽ سفيد بوٽ ڪڍي، پوءِ پاڻ وڃي تيار ٿيندو هو. ٻنهي کي پير ۾ ڪمرا مليل هئا، جنهن ڪري ننڍو ٿلهو ڪم گلو هن لاءِ ڪندو ئي رهندو هو. ڪمري ۾ سامان مختصر هو: هنڌ، هڪ ڪٻٽ جنهن ۾ هنن جا ڪپڙا ۽ بوٽ وغيره رکيا هوندا هئا. هڪ ننڍي ٽيبل ۽ هڪ ڪرسي، ميز جي هيٺئين اسٽينڊ ۾ ڪي رسالا پيا هوندا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئا. جن ۾ گهڻو ڪري جسم ٺاهڻ، ڪشتي يا جپاني ڪراٽي ۽ "جي جڃٽسو" جون مختلف تصويرون هونديون هيون. ڪمري سان گڏ وهنجڻ خانو هو. پهريون پيرو ڦوهاري هيٺ وهنجڻ سان انوءَ کي سڄي بدن ۾ ڪتڪتائي محسوس ٿيڻ لڳي هئي، ۽ هن ڪڏهن به پاڻ کي ايترو هلڪو محسوس نه ڪيو هو.

صبح ساڻ آڪاڙي جو استاد هنن جي دروازي کي ٺڪ پيرا ڪڙڪائي هليو ويندو هو. اهي ٺڪ ڪڙڪا هنن کي جاڳائڻ لاءِ ڪافي هئا. هڪدم ڇڏي ۽ گنجي پائي، ربڙ جو بوٽ پائي اچي آڪاڙي ۾ بيهندا هئا. هنن کان سواءِ منظور علي، بادشاهه اويس ۽ سلطان به آڪاڙي ۾ اچي ڪسرت ڪندا هئا. انوءَ کي اويس جو بدن ڏاڍو وڻندو هو. پورو پنو پر مضبوط جسم، جنهن جا ڏورا اڀرين پيا ڏکندا هئا، جيئن ڪا پاڻيءَ کان ٻاهر مڇي! هڪ پيري ته هن پنهنجو سينو سيٽي، پنهنجي پيٽ کي اهڙيءَ طرح ٿي ڦيرايو جڻ ته پيٽ جو اندريون حصو پورو گول ڦري رهيو هو. ڪنهن وقت هو پيٽ کي سيٽي، للڪاريندو هو ته هن کي پيٽ تي ڪو مُڪُ هڻي. سڀ آزمائيندا هئا، پر هن کي ڪجهه به نه ٿيندو هو ۽ هڪ پيرو جڏهن انوءَ مڪ هڻئين تڏهن خود کيس هٿ ڏکندو محسوس ٿيو جڻ ته هن جي پيٽ جو ٺنٺون رک جون ٺهيل هيون.

آڪاڙي جو استاد روزانو ٻه ڪلاڪ هنن کي مختلف ڪسرتون ڪرائيندو هو. هٿ- جڙي، وَٽُ، مٽي پر بيهڻ، پيٽ سان رڙهڻ، پٺن سان رڙهڻ، ٽنگن ٻانهن ٻڌڻ کان پوءِ رڙهڻ، پويان ٻڌل ٻانهون بدن جي زور سان ڇوڙڻ، ملهه ۽ ڪشتيءَ جا مختلف داوَ نوڙيءَ تان ٽپا ڏيڻ، وڏي ٻرانگهه پرڻ وغيره. پهريان ست اٺ ڏينهن ته هنن جو بدن بنهه چڙهي پيو ۽ اڳر ڇوريندي به سور ٿيندو هون.

ڪسرت کان پوءِ وهنجي سهنجي تيار ٿيندا هئا ته هڪ سفيد ڪپڙن واري عورت هنن لاءِ ناشتو کڻي ايندي هئي. هنن جو ناشتو هنن لاءِ جڻ ته زندگيءَ جي بهترين غذا هئي: ٻه بيضا، ڪجهه بادام ۽ کير جو وڏو گلاس. اڃا ناشتو مس ڪندا هئا ته هڪ پير مرد عينڪ سان هنن جي ڪمري ۾ اچي هنن کي پڙهائيندو هو. مسلسل ٽي ڪلاڪ پير مرد هنن تي محنت ڪندو هو ۽ هنن کي حساب، انگريزي ۽ ٿوري سائنسي معلومات ڏيئي هليو ويندو هو. پير مرد جي پڙهائڻ جو ڍنگ به عجيب هو: هو هنن سان جڻ ته چرچا گهڻا پيو ڪندو هو ۽ ٽوڪن ۾ ائين چوندو ويندو هو ته دل لائي نه پڙهندا ته اڳتي هلي نه سگهندا، ۽ ٻاجي اوهان کي پاڻ وٽ نه رهائيندي اها ڳالهه اهڙي هئي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو جيتوڻيڪ چرچي ۾ چئي ويندي هئي، پر انوءَ کي ائين محسوس ٿيندو هو ڄڻ تہ هن کان ڪو دنيا ڦرڻ وارو هو ۽ هو ڏنل ڪم تہ ياد ڪندو هو پر ان کان بہ اڳتي ڪم ڪرڻ لڳندو هو. گلوءَ جي پڙهڻ جو حال ڪو نہ هو. هو البتہ سائنسي ڳالهين ۾ دلچسپي وٺندو هو ۽ بجليءَ متعلق پير مرد کان وَرَ وَرَ ڪري پيو سوال ڪندو هو.

هڪ ڏينهن صبح جو آکاڙي ۾ آيا تہ هنن کي بادشاهہ نظر نہ آيو. هن کي بادشاهہ ان ڪري سڏيندا هئا، جو هو بدن ۾ سيني ۾ ٿلهو هوندو هو. پين جا منهن بہ لٿل هئا. انو منظور کان پڇي ويٺو: "منظور، بادشاهہ ڪو نہ ٿو ڏسجي؟"

"بادشاهہ هڪ جهيڙي ۾ زخمي ٿي پيو آهي. بچڻ جي اميد ڪو نہ اٿس!"

"ڪيئن ٿيو جهيڙو؟" هن جي تجسس کان سڀ واقف هئا.

"هڪڙي ڪم پئيان ويا هئاسين. دشمن انداز ۾ گهٽو هو ۽ بادشاهہ زوراوري ڪري مٿن ڪاهي ويو. ڪيس ڇرن چاقن سان هٽي ڊاهي رکيائون. مشڪل سان ڪيس ڪڍي پڳاسون!"

"پڳاسون" لفظ تي انوءَ محسوس ڪيو تہ منظور جي آواز ۾ شرمندگي هئي. ڪجهہ وقت خاموشي ٿي ويئي، ۽ پوءِ سڀ ڪو پنهنجي ڪسرت ڪي لڳي ويو. انو ڪجهہ وقت تہ ماٺ ميٺ ۾ ڊمبيل هلائيندو رهيو. پوءِ ڊمبيل ڇڏي آکاڙي جي استاد ڏانهن هليو ويو.

"استاد، هڪ ڳالهہ مڃيندا؟"

"چئو!"

"مون کي ڇريبازي ۽ ان جي بچاءَ جا داوَ سيکاريو!"

"تون اڃا ننڍو آهين!"

انوءَ کي جيڪڏهن استاد ٺڪرُ هٽي ها تہ هن کي ڏکيو نہ لڳي ها، پر ان طعني هن جي دل کي لوڏي وڌو- پر هو ڪجهہ چئي نہ سگهيو ۽ وري ڊمبيل ڦيرائڻ لڳو. پر ڪاوڙ کان ڊمبيل ايترا تہ تکڙا ڦيرائڻ لڳو. جو استاد وڏي وٽس آيو.

"ڪاوڙ لڳي ويئي؟"

"نہ استاد، رڳو تورو ڏک ٿيو اٿم تہ اڃا الائي ڪڏهن وڏو ٿيندس!"

"چريا، اڄ تہ پلا ڪجهہ سيکاريانءِ!" استاد مهربان ٿيندي چيو.

ان کان پوءِ مهينو کن هو ڇري هٽڻ جا مختلف داوَ ۽ بچاءَ جا مختلف داوَ سکندو رهيو. استاد هن جي سکڻ تي خود حيران هو: هن مهيني ۾ اهي سڀ مرحلا طئي ڪري ورتا جيڪي سکڻ لاءِ پيا ڇهہ ڇهہ مهينا وٺندا هئا. هن چئي ڏنو:

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اويس جهڙو بدن هجي، ۽ تنهنجو وار ته ڳالهه ئي اور ٿي وڃي!" استاد جي ان چوڻ تي، انوءَ کي هڪ بي سبب خوشي ٿي. شايد هن سوچيو ته "هاڻ اويس جو وارو آهي!"

هڪ ڏينهن اويس تائين به وڃي پهتو. "اويس پائو اهي پيٽ ۾ ٻانهن جا ڏورا تو ڪيئن تاتيا آهن... پلائي ڪري مون کي به سيکار!"

اويس به هن کي انڪار نه ڪيو ۽ هن کي ڏنڊ ڪڍائڻ، ڳرا ڊمبيل کڻائڻ، ساهه روڪڻ، ڇاتيءَ کي اورتي پوئتي ڪرڻ جهڙن جيڪي به ڪسرتون هيون، تن سڀني ۾ هن کي تيار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. ڪجهه عرصي کان پوءِ هن گلوءَ کي للڪاريو ته هو ڪيس پيٽ تي مڪ هڻي. جڏهن گُلوءَ مڪ هنيس ته هن کي ڪجهه نه ٿيو. هڪڙي ڏينهن اوچتو هن اويس کي چئي ڏنو: "اويس، تون به ته آزمودو ڪر!"

اويس هن جي عمر ڏانهن ڏسندي چيو: "بابا، استادن سان مقابلو نه ڪبو آهي. تون منهنجو شاگرد آهين. آءٌ نه هڻندس."

اتان ناامید ٿي هن منظور کي منت ڪئي. منظور به آنا ڪاني ڪئي ته هن منظور کي چئي ڏنو. "تون سمجهي ٿو ته مون کي ڌڪ لڳي ويندو پر پانيان ٿو ته تو کي پنهنجي آگرين پڇڻ جو خيال آهي!"

ان طعني تي منظور تيار ٿي ويو. انوءَ پيٽ سيٽيو ۽ منظور هڪ زوردار مڪ نڪاءَ ڪرايس. ان جو نقط هڪ نتيجو نڪتو جو انو پنهنجي جاءِ تان به ٽي فٽ پوئتي ٽڙي ويو پر پيٽ تي ڪو اثر نه ٿيس. هن وڏي منظور سان هٿ ملايو. "يار، مون سان ڪا چالاڪي ته ڪو نه ڪيئي؟"

منظور کي واقعي هٿ ۾ تورو ايذاءُ محسوس ٿيو هو سو پنهنجي ڏوڏن کي چوسيندي، ڪلي چوڻ لڳو: "ڪجهه مهينا ترسياسون ته تون اسان سڀني کي ابتو ٽنگيندين!"

انوءَ جي دل بهار بهار ٿي ويئي. استاد به وڏي ڪيس شاباس ڏني. هو معمول مطابق پڙهندو، ڪسرت ڪندو رهيو. ڪافي وقت گذري ويو هو ۽ هن کي نقط هڪڙي چنتا هئي، ته باجي اسان ڪان ڪو ڪم چو نه ٿي وٺي؟ هو روزانو ان متعلق سوچيندو رهندو هو. آخر هو ڪهڙو ڪم ڪن ٿا؟ ڪم ته ضرور ڪي خطرناڪ ٿا ڪن، جتي ڇريون ۽ چاقو هلن ٿا. چوري، ڌاڙا، خون جوا ۽ ٻيا جيڪي به خطرناڪ ۽ ڏوهه جا ڪم هن جي خيال ۾ اچي ٿي سگهيا، سي هن پنهنجي ذهن ۾ ورائي سرائي دهرايا. اڪثر هن خواب ۾ پاڻ کي اهڙين ڳالهين ۾ ٻهرو وٺندو ڏٺو هو. پر جاڳندي حالت ۾ اڪثر هو سوچيندو رهندو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو تہ ڇا هو اهي سڀ ڪم ڪري سگهندو؟ سڀ کان وڏو سوال هن جي اڳيان اهو هوندو هو تہ بي گناهن کي ڌري يا ڪين ماري سگهندو؟ اهڙن وقتن تي هن کي فقط هڪڙو جواز سجهي ايندو هو: ۽ اهو هو تہ جيڪڏهن انهن ڪمن جو ڦل ههڙي زندگي آهي۔ خاموشي پر سڪون ۽ جا هن جي دل وڻان هئي، تہ پوءِ هو انهن ڪمن کان ذرو بہ نہ ڪيٻائيندو! پر اهو جواز بہ هن کي پورو نہ آئڙندو هو. هن کي فقط اهو ويچار هو تہ رفتہ رفتہ هن جي نفرت ماڻي ۽ مطمئن ٿيندي ٿي وڃي، ۽ هن جي زندگي ڪنهن معمول ۽ ڪنهن اصول جي پابند ٿيندي پئي وڃي. ان ڳالهہ تي هن کي پاڻ کان نفرت ٿيندي ويندي هئي. هو بار بار ان نتيجي تي پهتو تہ جيڪڏهن هن کي ڪنهن ڪم سان نہ لڳايو ويو تہ هن جي اندر اپريل نفرت بيڪار ٿي ويندي! هن کي انسانن کان نفرت هئي۔ پر هڪ خاص قسم جا انسان، جن کي هو متعين بہ نہ ٿي ڪري سگهيو. ملنگ استاد شيرو صوبيدار ۽ جمعدار هن جي نفرت جا مرڪز هئا. پر اهي تہ بلڪل ٿورا ماڻهو هئا، جن کي هاڻ جيڪڏهن چاهي تہ ڇري جي هڪ ئي وار سان ختم ڪري ڇڏي، پوءِ ڇا؟ ان "پوءِ ڇا" جو جواب هن کي سمجهہ ۾ نہ آيو. ڏوهہ جي زندگي ڏوهاري ٿيڻ جو ازالو تہ نہ آهي. ۽ نہ ان لاءِ ڪو پختو سبب پوءِ هي هت ڇا پيو ڪري؟

هو ڪپڙا لٽا پائي ٻاهر ٿي نڪتو تہ منظور سندس ڪمري ۾ لنگهي آيو.

"انو اڄ ٻاهر هلڻو آهي. تنهنجي سکيا ۾ باقي هڪ ڳالهہ رهيل آهي، اها پوري ڪرڻي آهي!"

"ڪهڙي؟"

منظور پتلون جي کيسي مان هڪ پستول ڪڍي هن جي ميز تي رکيو. هن جي جسم ۾ پستول ڏسندي ئي هڪ عجيب لهر ڊوڙي ويئي، ۽ هو چپ چاپ منظور سان گڏ هليو ويو. شهر کان گهڻو دور، هڪ ٽڪريءَ وٽ، اچي موٽر بيهي رهي. اتي منظور هن کي بندوق ۽ پستول جو وار ڪرڻ سيکاريو ۽ مختلف طريقي سان پستول جهلڻ، لڪائڻ يا اڇلڻ جي مشق ڪرايائين. اها مشق بہ ٻہ ٽي مهينا هلي ۽ انو هر ميدان ۾ ٻين کان تيز ۽ نشان جو اڻ ـ گُس ثابت ٿيو.

هڪ ڏينهن سج لٿي مهل واپس اچي رهيا هئا تہ سامهون هڪ وڏي بلڊنگ نظر آئي، جنهن جي اڳيان هشام ماڻهن جا ويٺل بيٺل نظر آيا. هن منظور کان پڇيو تہ اهي ماڻهو اتي ڇو ويٺا هئا؟ منظور رڳو کلي ڏنو ۽ ٻڌايائين: "هي هڪ ڪپڙي جي مل آهي، جنهن جي مزدورن هڙتال ڪئي آهي."

"هڙتال ڇا ٿيندي آهي؟" انوءَ معصوميت مان پڇيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"مزور کي جڏهن مزوري گهٽ ملندي آهي جنهن مان سندن گذارو نہ ٿي سگهندو آهي تہ هو ڪم نہ ڪندا آهن ۽ اچي ڪارخانن اڳيان پلٽي ماري ويهي رهندا آهن. جيسين انهن ملن جا مالڪ مجبور ٿي هنن جي مزوري نہ وڌائين!"

"پوءِ ڇا ٿيندو آهي؟" انوءَ لاءِ هيءَ هڪ نئين ڳالهہ هئي ۽ تجسس کان هو اهي سوال پڇي رهيو هو.

"ڇڏ يار انهن ڳالهين کي، ٻي ڪا ڳالهہ ڪر!" منظور ٽارائيندي چيو.

"نہ نہ مون کي ضرور ٻڌاءِ تہ پوءِ ڇا ٿيندو آهي؟. انوءَ ان ڳالهہ کي ٽارڻ نہ ٿي گهريو.

"ٿيندو وري ڇا؟ جيڪي هميشہ ٿيندو آهي، سو ئي ٿيندو. سيٺيون پنهنجي پئسي جي زور تي بم ٻڌي ويهي رهندا آهن. هنن کي اها خبر آهي تہ مزور کي روزانو چار پنج رپيا ملن ٿا. سي هنن کي ٻہ وقت رکي ماني مس ٿا مهيا ڪن. ۽ ٻئي ڏينهن جي مزوري نہ ملين تہ بکون ڪاٽيندا. بک انسان کي ڪڏي کان ڪڏو ڪم بہ ڪرائيندي آهي. ان ڪري هو ويچارا هڪ ٻہ ڏينهن هڙتال ڪري، بک کان مجبور ٿي، وري وڃي مزوريءَ تي چڙهندا آهن. ۽ سيٺيون پنهنجي تجوڙين کي محفوظ رکڻ لاءِ هڙتالن جي ڪن ليڊرن ۽ سردارن کي سزا ڏيئي نوڪريءَ مان بہ ڪڍي ڇڏيندا آهن. مزورن جي گهر جي حالت ڇا آهي، سا خدا دشمن کي بہ نہ ڏيکاري..! سمورا ڏوهہ گناهہ بہ هنن ۾ ان بک جي ڪري پيدا ٿيندا آهن. غم غلط ڪرڻ لاءِ تاڙي يا سستو شراب پيئندا آهن. گهر ۾ داڻو نہ هوندو تہ چوريون ڪندا يا ڌريون ڪندا آهن . تون پاڻ سوچ تہ انسان صبح کان وٺي رات تائين پورهيو ڪن، ڪارخانن جي مشينن، ڪپهہ جي پڙ ۽ پيٽ جي ڏپ ۾ سڄو ڏينهن ٻيهن. ۽ سڀ ڪجهہ تيار ڪري سيٺ کي آڻي ڏين. سيٺ کي تہ تجوڙيون ڀرين جون هن جي پورهئي مان ملن ۽ غريب مزور کي ٻہ ٽي روپيہ ملن تہ هنن ۾ بغاوت نہ ٿيندي تہ ٻيو ڇا ٿيندي؟ پر بک وري بہ مجبور ڪري سندن بغاوت کي نڙيءَ تي ننهنَ ڏيو ڇڏي! آخر بہ تہ انسان آهن: پاڻ تہ بک سهي بہ وڃن، پر پنهنجي زالن ۽ ابهم معصومڙن کي بک مرندو ڏسڻ ڪير سهي سگهندو؟ مزور جي ان حالت ۾ سڄي عمر گذري ٿي وڃي، پوءِ يا تہ ڪنهن مشين ۾ اچي هٿ پير ڪپائي اچيو گهر ويهن، ۽ پنڻ لڳن ٿا. يا خود ڪارخانن جي ڪني هوا ۽ ڪني پاڻيءَ کان سلهہ ۽ ٻين بيمارين ۾ وٺجي، رُڙي رُڙي مري ٿا وڃن!"

پهرين تہ منظور ڪجهہ ڳالهايو ئي نہ ٿي، ۽ جڏهن ڳالهايائين تڏهن ڇڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ سندس وات مان باهہ جون چڻيون ٿي نڪتيون. انوءَ ڏٺو تہ منظور جي اکين ۾ ڳوڙها ڀرجي آيا هئا. خود انوءَ جي دل بہ ڪلرائي مٽي وانگري ڀُري رهي هئي. پر هن پاڻ تي جبر ڪري پڇيو:"منظور پيائو هي لڙڪ ڇو؟"

"آءٌ بہ ان نانگ جو ڏنگيل آهيان. منهنجو پيءُ هڪڙي ڪارخاني جي مشين ۾ ٻئي هٿ وڃائي ويهي رهيو. آءٌ ننڍو هوس: خبر اٿئي تہ انهن ٻن هٿن جي قيمت سيٺ صاحب گهڻي ڏني؟" ۽ پوءِ پاڻ ئي جواب ڏنائين:" صرف هڪ هزار رپيا ۽ سو بہ سيٺ صاحب جي مهربانيءَ سان. جو چيائون تہ غلطي بابي جي هئي! ٻن انساني هٿن جي قيمت هزار رپيا. ۽ سيٺ صاحب هڪ رات ۾ ڪنهن شراب خاني ۾ هزارين رپيا لٽايو ڇڏي! ها. هڪ انسان جي ٻن هٿن جي قيمت هڪ هزار: اهي هٿ. جن ڪنهن کي پيار ڪيو هوندو جن ڪنهن معصوم سان راند ڪئي هوندي، جن پنهنجي ۽ پنهنجي ڪٽنب لاءِ ڏاڍي هنر سان جهوپڙي بنائي هوندي، جن پنهنجي پاڻ ۾ دل جا رنگ آڻي، ڪنهن ڪپڙي کي رنگيو ۽ ڇپيو هو ۽ انهن جي قيمت فقط هڪ هزار رپيا! جيڪي هٿ اسان جي سڄي ڪٽنب کي روزي رسائيندا هئا. هڪ ويلو سهي، سي فقط هڪ هزار ۾ وڪامي ويا!"

انوءَ ڏٺو تہ منظور جي اکين ۾ هاڻ ڪي بہ لڙڪ نہ هئا. فقط نفرت هئي. هن هڪ وڏو ساهہ کڻي چيو: "۽ اڄ منهنجا بہ هٿ انهن سيٺين کان الائجي ڪيتري قيمت ٿا وصول ڪن. ۽ اهي هٿ انهن ڪٽيل هٿن جا خلقيل آهن، جن جي قيمت جٺري ٿي روپيا روزانو هئي، ۽ مٽي کان پوءِ فقط هزار رپيا! فرق اهو هو تہ روايتي طرح اهي مري ويل هٿ راضي بہ رضا هئا. ايماندار هئا. پورهيت هئا، خالق هئا، رزاق هئا. ۽ هي منهنجا هٿ بدمعاش جا هٿ آهن. جيڪي راضي بہ رضا نہ آهن. جيڪي ايمان مان نہ ڄاڻن. جيڪي پورهيو ڪري نہ ڄاڻن. جيڪي ڪنهن جا رزاق نہ آهن- هي هٿ فقط ايذائيندڙ ظالم هٿ آهن. جن جي قيمت تجوڙين ۾ ٿُرندي رهي ٿي، ۽ ترندي رهندي!"

انوءَ کي گهڻي وقت کان پوءِ اکين ۾ ڳوڙها تري آيا هئا. هن جي دل چاهيو تہ ڪنهن محبت ڀري گود ۾ منهن لڪائي، خوب روئي، لڙڪ ڳاڙي، دل جو آسمان صاف ڪري ڇڏي. هن دل ئي دل ۾ پنهنجي پيءُ کي سڀ ڪجهہ معاف ڪري ڇڏيو: هن جي مار، هن جي تاڙي پيڻ ۽ هن جي هر ڏکوئيندڙ ڳالهہ کي هن معاف ڪري ڇڏيو. هن کي خود بہ خبر هئي تہ مجبوري ۽ بک ڇا نہ ٿي ڪرائي. هن کي فقط هڪ ڳالهہ رکي رکي ذهن ۾ ٿي آئي تہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪڏهن ولو ايتري مار سهڻ جي بدران صوبيدار جو پستول يا بندوق کڻي سڄي ٽاٽي کي صاف ڪري ڇڏي ها ته اهو وڌيڪ بهتر هو يا ائين مار کائيندو پاڻ ايذائيندو محض پاڻ کي سچو ثابت ڪرڻ لاءِ، تڙڦندو رهيو سو بهتر هو! اوچتو هن کي اهو خيال ٿيو ته شايد ولوءَ جي پويان هن جي زال ۽ ٻار ۽ پوڙها ماءُ پيءُ هئا. جن کي هڪڙو ويلو ماني پهچائڻ لاءِ هن محض زنده رهڻ ٿي چاهيو! مانيءَ ڳپي لاءِ ايترو مارجڻ اجا به هن جي سمجھ کان ٻاهر هو. ان جو امڪان ته هن کي وڌيڪ ٿي نظر آيو ته جيڪڏهن هر مظلوم ظالم جا هٿ ڪپي ڇڏي ته شايد دنيا ظالمن کان صاف ٿي وڃي، ڇاڪاڻ ته مظلوم ظالمن کان گهٽا آهن. بي هٿيار سهي، پر جيڪڏهن سڀ مظلوم گڏجي پون ته سگهن خالي پيرن هيٺان سمورن ظالمن کي چيپاٽي سگهيا ٿي! سڀ جيڪڏهن منظور بدران ولو ٿيندا رهندا، ته ظالم رهندو ۽ بک ان ظالم کي تازو توانو ڪندي رهندي! هن کي اها خبر به نه رهي ته منظور ڳالهائڻ کيڏي مهل بند ڪيو ۽ گاڏي ڪيڏي مهل بنگلي ۾ داخل ٿي، هن هڪ وڏو ڇرڪ ڀريو جڏهن گاڏي هڪ جهٽڪي سان بيهي رهي.

بنگلي ۾ داخل ٿي، هو سڌا باجيءَ جي ڪمري ۾ هليا ويا. باجيءَ جي ڪمري ۾ اويس ۽ سلطان به موجود هئا. هي ٻئي به سلام ڪري ويهي رهيا. باجي ڪجھ ڳالهائي رهي هئي. هنن جي سلام جو جواب ڏيندي خاموش ٿي ويئي، ۽ هڪ عجيب گهور سان انوءَ کي ڏسڻ لڳي. انو ان تکي گهور کان ڪيٻائيندي، ڪنڌ هيٺ ڪري ويٺو رهيو. هو خود وڏي آئي ۽ انوءَ جي وارن کي ڇڇوليندي چيائين: ”تون ته هاڻ قداور جوان ٿي ويو آهين. وري پنهنجي باجيءَ وٽ آئين به ڪو نه؟ منظور هاڻ انوءَ کي به ڪڏهن ڪڏهن پاڻ سان وٺي ويندا ڪريو!“

هن جي دل خوشيءَ کان اڏامڻ لڳي. هن کي پنهنجي سڄي جسم ۾ ڪنهن تحرڪ جون سُيون چڀنديون محسوس ٿيون.

”منظور چڱو ٿيو جو تون آئين. اڄ اويس ۽ سلطان وري خالي هٿين موٽي آيا آهن. مون کي ته سمجھ ۾ نه ٿو اچي ته هي گاڏو ڪيئن هلندو؟ وري ڏاڙا هڻڻا پوندا، جي آءٌ نه ٿي چاهيان. هي ٻيو سال آهي، جو اسان جي ماڻهن کي گاڏيءَ ۾ ٿي ختم ڪري مال کڻي ويا آهن. هن ڀيري ته گهٽ ۾ گهٽ لک رپئي جو مال هو. پر خبر نه ٿي پوي ته اهو ٽولو ڪهڙو آهي، جيڪو دينا داستي اسان جي ماڻهن جو پيڇو ڪري، ڪين گاڏيءَ ۾ ئي خون ڪريو مال کڻيو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڃي! يا تہ اسان جي هُن پاسي، ڪو جاسوس آهي، يا ڪو اسان جو ماڻهو هنن سان ملت ۾ آهي. هن پيري تہ داد خان وٽ پستول بہ هو. تڏهن بہ هو ڪا خطا ڪائي پاڻ مارائي ويٺو ۽ مال وڃان ئي ڪجهي ويو! مون کان اهي ڳالهيون برداشت نہ ٿيون ٿين. هاڻ تہ ايترو پئسو ڪونهي جو رکو گهر هلائي سگهون. ۽ "باس" سان ڳالهائڻ پنهنجي هار مڃڻ آهي!"

سڀ ائين چپ ٿي ويا، ڄڻ تہ سيني کي ڪو نانگ ڪکي ويو هو. اوچتو انوءَ پڇيو: "باجي، مال ڪهڙو هو؟"

"توکي انهن ڳالهين جي اڃان خبر ڪانهي. تون وچ ۾ نہ پئو. مون تو کي چيو هو تہ جيڪڏهن ڪو سوال پڇڻو هجي تہ اجازت وٺي، پوءِ پڇندو ڪر!" باجيءَ جي آواز ۾ رُڪائي اچي ويئي.

"جيڪڏهن اجازت ڏيو تہ آءٌ اهو سوال وري ڪريان. مون کي ائين ٿو محسوس ٿئي تہ آءٌ ڪجهہ صلاح ڏيئي سگهندس!"

باجيءَ منظور اويس ۽ سلطان کي هڪ ئي نظر سان ڏٺو پر هنن جي منهن تي ڪو تاثر_ اقراري يا انڪاري – نہ هو. باجيءَ ڪجهہ سوچيندي چيو: "اهو مال چرس جو هڪ وڏو "ڪريٽ" هو. اڇي رنگ جو جنهن تي مٿان 'گلاس_ هئنڊل وٽ ڪيئر' جو ڪاغذ چنبڙيل آهي!"

انوءَ کي هڪ ئي وقت ڪجهہ پريشاني ۽ خوشيءَ جا جذبا محسوس ٿيا. هن هٻڪندي چيو "جيڪڏهن مون کي ۽ گلوءَ کي اجازت ڏيو تہ اسين مال موٽائي اچون!"

اهي لفظ نہ هئا، پر ڄڻ بم گولو هئا. سيني گڏجي سوال ڪيو. "ڪٿي آهي؟ ڪنهن وٽ آهي؟"

انوءَ وري بہ سنجيدگيءَ سان چيو: "مون کي نقط هڪڙو شڪ آهي. جيسين مون کي ان جي پڪ نہ ٿيندي، تيسين آءٌ پاڻ کي شرمندو ڪرڻ نہ ٿو گهران. پهرين اسين هٿي خبر وٺي اچون. ان کان پوءِ جيڪڏهن اسان جو خيال صحيح نڪتو پوءِ اوهين جيڪي حڪم ڪندا تيئن ڪنداسون!"

"هرگز نہ جيسين تون تفصيل نہ ٻڌائيندين، تيسين توکي اجازت نہ ملندي!"

انو خاموش ٿي ويو. هن جي رت جو دورو تيز ٿي ويو. هن اهو ڪم اڪيلو گلوءَ جي مدد سان ڪرڻ ٿي گهريو. ان ڪري هو چپ ٿي ويو. سندس منهن تي مايوسي ۽ مجروح احساس جو منظر اهڙو تہ چٽو نظر اچي رهيو هو جو شايد باجيءَ کي رحم اچي ويو ۽ هن چيو: "تون دل نہ لاهہ توکي اجازت آهي پر منظور ۽ اويس تو سان گڏ هلندا!"

"اها ته ساڳي ڳالهه ٿي. فقط آءٌ ۽ گلو خبر وٺي ايندا سون. پوءِ سڄو ڪم پلي منظور، اويس ۽ سلطان ڪن! اوهين متان سمجهو ته اسين جهلجي نه پئون، ان لاءِ فقط مون کي هڪ ننڍو پستول ڏيو. چار پنج ماڻهو ماري پوءِ جهلبس، يا پاڻ کي شوٽ ڪري ڇڏيندس!"

انوءَ جي اکين ۾ اهڙي چمڪ هئي، جنهن کان باجيءَ کي تقريباً ڏپ ٿيڻ لڳو هو ۽ ڪجهه سوچيندي هن چيو. "چڱو-پلا! پر خبردار جي ڪا هروڀرو خونريزي ڪئي اٿوَ. اوهين فقط خبر وٺي اچو. ٻيو ڪم منظور وارا ڪندا. منظور، هن کي ننڍو پستول ڏجان. جيئن ڪيسي ۾ وجهي سگهي! بس توهين وڃو. اويس ۽ سلطان توهين تيار ٿي وٺو. جيئن ئي هي خبر وٺي پهچن، تيئن ئي اوهين پنهنجي ڪم سان لڳي وڃجو!"

سڀ ٻاهر نڪتا. منظور پنهنجي ڪمري مان هڪ خوبصورت ننڍو پستول ڪڍي آڻي کيس ڏنو. انو پنهنجي ڪمري ۾ پهتو ۽ پنهنجا پراڻا ڳوٺاڻا ڪپڙا ڪڍي پائي ڏٺائين پر پورا نه ٿيس. قميص ته بلڪل ئي نه پيس ۽ ڪانڌ بنهه بلڪل لنڍي ٿي وئي هيس. لاچار اهي ئي ڪپڙا پاتائين جيڪي پيا هئس. گلوءَ جي ڪمري ۾ ويو ته گلوءَ سائنس مئگزين کنيو تصويرون وٺي ڏٺيون. هن سڄو حال مختصر طور کيس ٻڌايو. گُلوءَ جي حيرت جي حد نه رهي.

"يرِ پيٽسان، تنهنجو شڪ ته ٺيڪ ٿو معلوم ٿئي، پر پيٽسان لالو هنن ڪپڙن ۾ ته مرڳو شڪجي پوندو!"

"تون پنهنجا پراڻا ڪپڙا پائي ڏس. مون کي ته بنهه لنڍا ٿي ويا آهن، جهڙا ڪنهن ٻار جا ڪپڙا!"

گلوءَ ڪپڙا پائي ڏٺا. سوڙها ته هن کي به ٿي ويا هئا. پر تڏهن به برا ڪو نه ٿي لڳا.

"ٺيڪ آهي ڪجهه وارن ۾ ۽ منهن ۾ مٽي هڻنديسن ته ساڳيو اڳيون گلو ٿي پونديس!"

گلو ڪوشش ڪري پاڻ کي اڳين حالت تي پهچايو. ڪپڙا جتان سوڙها ٿي ويا هئس، اتي ڪجهه ڦاڙي به ڇڏيائين ته جيئن پاڻ وڌيڪ بدحاليءَ جو نمونو پيش ڪن. انو وري پنهنجي ڪمري ۾ ويو ۽ هڪ چرو پنهنجي جوراب وٽ اٽڪائي ڇڏيائين ۽ پستول جون گوليون وجهي، سيلف چاڙهي ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيائين!

ٻئي ڄڻا گاڏيءَ ۾ چڙهي، استاد شيروءَ جي گئريج کان ٿورو پر پرو لهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيا، ۽ گاڏيءَ کي گهٽيءَ ۾ ترسائي ڇڏيائون. آهستي آهستي بنان ڪنهن آواز جي هو اچي گٽريج جي دروازي تائين پهتا. انو دروازي کان ٿورو هٽي بيٺو ۽ گلوءَ سيرن مان ڏٺو ته فقط ڏاکڻ جي مٿان بيڪڙيل در وٽ هلڪي روشني ٿي نظر آئي، باقي گهگهه اونده هئي. گلو آهستي آهستي دروازي تي ڪٽ ڪٽ ڪئي، ۽ ماٺ ڪري بيهي رهيو. ڪجهه وقت کان پوءِ لالوءَ جو آواز اندران آيو. "ڪير آهي؟"

"آءٌ آهيان گلو"

"گلو؟ گلو ڪير...؟"

"يرَ پيٽسان ايترو جلد وساري ڇڏيئي. هن انوءَ جي ڪري مون کي به آهيءَ ۾ وجهايئي، ۽ هاڻ سڃاڻين به نه ٿو؟،

"اڙي تون آهين گلو!" ائين چئي لالوءَ دروازو کوليو. انو دروازي جي آڏ ۾ لڪي بيهي رهيو.

"ڪر خبر هت وري ڪيئن آئين؟" لالوءَ ٿورو شڪجي سوال پڇيو.

"يرَ ڳالهه نه پڇ. تون منهنجو يار هئين پر تو به استاد کي ائين ڪو نه چيو ته ان ۾ منهنجو ڏوهه ڪو نه هو. سمورو ڪم هن حرامزادي انوءَ جو هو. هن سان گڏ مون کي به ٻه سال ٽيپ اچي ويئي. اڄ صبح جو جيل کان ڪڍيائون. چيم ته هيڏي شهر ۾ ڪيڏانهن وڃان سو وري تون ياد آئين. چيم ته يار آهي پيٽسان ان ياريءَ جو ننگ وري به سڃاڻيندو! هاڻ ڪا واهر ڪر. استاد کي چئي ڪا چانس وٺي ڏي ته اتي ئي تو سان گڏ پيو ڪم ڪريان: ماني ته پئي ملندي!"

گلو اهو سڀ ڪجهه ايڏي درد ۽ پنهنجائپ مان چيو جو لالو پنيلجي ويو. پر وري به پاڻ سنڀالي چيائين: "چڱو صبح جو اچجئين: ننڍي استاد کي مڙئي مسڪو هڻندس! هيئنر ته ننڍو استاد ۽ وڏو استاد مٿي ويٺا آهن. ٽيون به ڪو گڏ اٿن. اڄ رات جي ٽوڪي ترسائيندس ته ماري ماري منهنجو ته لِنڊُ ڪڍي ڇڏيندا!"

"يلا ڪو وزم ته هڻاءِ: صبح کان وٺي بيڙي ڪا نه پيتي اٿم!" گلو ڇڻ ته ٻاڏائيندي چيو.

لالو سگريٽ کيسي مان ڪڍي، دکائي به ڦوڪون پري گلوءَ کي ڏني.

"يرَ پيٽسان. مڙس ته ڍول آهين. يار هجن ته اهڙا!" ٻه ڦوڪون پري ورائي کيس ڏنائين. يرَ هن مان ته مزو ئي نه آيو. جيل ۾ ته قيدين کي الائي ڪٿان چرس ۽ گانجو ملندو هو جو جيڪو اڌڙ چونڊيندو هوس ته انهن ۾ چرس پريل

هوندو هو. تو ته ڇيو هو ته استاد تو کي به مال مان ذرو پر زو شونق لاءِ ڏيندو آهي!.

"شُن..." لالوءَ ڇپن تي آڱر رکندي چيو: "اڄ ٿي تازو مال هٿ آيو اٿئون. مٿي پيو ورهائجي. آءٌ پاڻ ڏسي آيو آهيان. ٽيون ماڻهو به حصيدار آهي! استاد ننڍو مون کي مڙئي تولو کن ڏيندو. جو ڪجهه ٽانگن وارن کي ڏيندس، ڪجهه پاڻ ڇڪيندس. گلو متان اسان جي پڻ پڻ استاد نه ٻڌي وٺي. سو هينئر گولي تي وڃ. وري سپاٽي اچج. تيسين آءٌ استاد جو انت وٺندس!"

"ڇڱو پلا. هٿ ته ملاءِ ياريءَ جو!" لالوءَ هٿ وڌايو ته گلو ڪيس تورو ڇڪي سندس ڳچيءَ جي پاسي ۾ هٿ جي ڦر سان اهڙو ڌڪ هنيو جو هو بيستو تي گلوءَ جي پيرن ۾ ڪري پيو ۽ ٻڙڪ به وات مان نه نڪتس. احتياطاً پيو به هڪ ڌڪ پنيان ڪيارٽيءَ ۾ اهڙو هنيائينس جو اتي ئي سڌو تي ويو. گلو رستي تي نظر رکندي ڪيس ڇڪي دروازي جي اندر ڪيو. انو به اندر داخل ٿيو. هن سڀ ڪجهه ٻڌي ورتو هو. گلوءَ کي دروازي وٽ بيهاريءَ پاڻ هڪ نهايت ننڍڙي ٽارچ سان روشني پٽ تي اڇلائيندو. ڏاڪڻ تائين پهتو ۽ بنا ڪنهن آواز جي مٿي چڙهي ويو. دروازي کي آهستي ڌڪو ڏنائين ته اندران ڪڙو ڏنل محسوس ٿيس. هن جي سڄي همت موڪلائي ويئي. ائين ڪم اڌورو ڇڏڻ تي هن کي نااميديءَ گهيري ورتو. هاڻ ته دير ڪرڻ جو وقت به نه هو. جيڪڏهن هو ڪجهه ڪرڻ بدران واپس وڃي منظور وارن کي ٻڌائي. تيسين مال ورهائجي ويندو. ڪجهه سوچي هن دروازي تي نڪ نڪ ڪئي. گهڙيءَ ڪان پوءِ قدمن جي هلڻ جو آواز ٻڌائين.

"ڇاهي ڙي ڇورا؟" ۽ ساڳئي وقت ڪڙو کلڻ جو آواز به ٿيو. هن دروازي کي ڌڪو ڏيئي اندر پير رکيو. بيو پير ڪڻڻ سان هن ڇرو به جوراب مان ڪڍي ورتو. اندر چڙهندي ئي هن سڌو وار ڪيو. در کوليندڙ ماڻهو هڪ رڙ ڪري ٻئي هٿ ڪٽي پيٽ ۾ وڌا! انوءَ ڏٺو ته اهو ننڍو استاد هو. هن کي سندس ڏنل مار ياد اچي ويئي، ۽ هن بيو وار سندس ڳچيءَ تي ڪيو. جنهن هن جي شاهه شريان وٽ هن جي ڳچيءَ جو ڳچ حصو ڪپي ڇڏيو!

ننڍي استاد جي رڙ تي، هڪ وڏين مڇن وارو ماڻهو جو پٺاڻ ٿي لڳو. ڪرسيءَ تان اٿي ٻاهر ڀڳو. هن اڃا پرانگهه به ڪانه پري، ته انوءَ اهو ئي ڇرو زور سان هن ڏانهن اڇلايو. ڇرو هن جي ڇاتيءَ جي ٻن پاسرائين ۾ وڃي کُتو. هن ڪان ڏانهن نڪري ويئي، ۽ هيٺ ڍرڪي پيو. پر هيٺ ڪرندي هن ڪيسي ۾ هٿ وڌو. سندس هٿ ٽيڙ ڪاٽيندو ڪيسي مان روالور ڪڍي ورتو. انوءَ به ساڳئي وقت پنهنجي ڪيسي مان پستول ڪڍيو ۽ ڦهريون نشانو سندس هٿ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ورتائين. سندس پستول جو آواز بہ نهايت هلڪو هو ۽ هن ڏنو تہ گولي پناڻ جي هٿ کي چيري وئي. روالور هن جي هٿ مان ڪري پيو. اهو سڀ ڪجهہ ايترو جلد ٿي ويو جو انوءَ کي خود بہ خبر نہ پئي پئي تہ سندس ذهن ڪيئن پئي ڪم ڪيو. هن جهڪي روالور کڻڻ جي ڪوشش ڪئي تہ هڪ وڏو پاڇولو هن جي مٿان لنگهي ويو ۽ روالور کڻندي هن استاد شيرل کي ڏٺو جنهن جي هٿ ۾ بہ روالور هو. ٻنهي جي وچ ۾ مفاصلو ڇهن پنجن فٽن جو مس هو. هن سمجهيو تہ هي سندس آخري وقت هو. هو روالور کڻڻ لاءِ جهڪيل هو ۽ استاد شيرل جي نشاني ۾ هو. هن ڪجهہ سوچڻ بنان هٿ ڪيل روالور کي مٿي اڇل ڏني ۽ اُن وقت ئي هڪ زبردست ٺڪاءُ ٿيو. استاد شيرل عين ان وقت فائر ڪيو هو. پراڇليل روالور سيڪنڊ اڳ سندس روالور سان وڃي ٽڪرايو ۽ گولي هن جي مٿان زوزاٽ ڪندي هلي وئي. هن لاءِ اهو وقفو ڪافي هو. هن جي پستول لڳاتار بہ آواز ڪيا. ۽ استاد شيرل جي مغز کي بہ گوليون چيري ويون: هو بجاءِ اڳيان ڪرڻ جي پٺيان وڃي ٽيبل تي ڪريو جتي پريل گلاس ۽ اڌوڪاري بوتل ڳاڙهي جي رکي هئي. گلاس ۽ بوتل ڪِرڙ ڪِرڙ ڪندا هيٺ ڪري، چور چور ٿي ويا. استاد شيرل جي ڪٽ تي اڇي رنگ جو وڏو دٻو رکيو هو. جنهن تي لکيل هو "گلاس- هئنڊل وِٿ ڪيئر!" هن اهو دٻو کڻي قابو ڪيو. ڪجهہ سوچي هن پناڻ وارو روالور کڻي کيسي ۾ وڌو ۽ پنهنجي پستول کي رومال سان صاف ڪري کڻي نِنڊي استاد جي هٿ ۾ ڏنو. پنهنجي ڇري کي پناڻ جي جسم مان ڪڍي ڳِن صاف ڪري کڻي استاد شيرل جي هٿ ۾ ڏنائين. ۽ پوءِ ٽڪرو ٽڪرو ڏاڪڻ تان هيٺ لهي آيو. لالوءَ جي دل ۽ نبض ڏٺائون تہ اڃا جيئرو هو. انوءَ هٿ جي پُٺ سان هن جي ڪياڙيءَ تي ٻہ چار پاسيرا ڌڪ هنيا تہ هن جي نبض بند ٿي وئي. هن کي ڇڪي ڏاڪڻ وٽ اهڙي طرح سمهاري ڇڏيائين، ڄڻ تہ ڏاڪڻ تان ڪريو آهي. ڏاڪڻ کي بہ اهڙي طرح ليٽائي ڇڏيائون، ڄڻ ڪنهن جي پير ٽُڙڻ سان ڪري پئي هئي. هو تيزيءَ مان ٻاهر نڪتا. هيڏانهن هوڏانهن ڏٺائون تہ سامهون ڪير بہ ڪونہ هو. البت ماڻهو گئريج جي پٺيان ڀڄندا ٿي ويا. ٽڪڙا ٽڪڙا قدم کڻي اڇي گاڏيءَ ۾ پهتا. ان وقت ڏٺائون تہ ماڻهو پاسي وارين جاين مان ٻاهر نڪرندا ٿي آيا. ۽ ٿانگي اسٽينڊ تان بہ ماڻهو ڊوڙندا ٿي آيا. انوءَ پاڻ کي نيڪ ناڪ ڪري اڇي ماڻهن جي گوڙ ۾ بينو ۽ پڇيائين، "ڀائي، ڪيا هوا، ڪاهي ڪي آوازين ٿين؟"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنهن چيو ته شايد ڪنهن لاريءَ جي ٽائر يا انجڻ جي مس فائر جو آواز هو. ڪنهن ٽي چيو ته نه، گولين جا آواز هئا! ماڻهن جي گوڙ مان نڪري هو اچي گاڏيءَ ۾ ويٺا. ۽ ڊرائيور کي چيائين ته "هتان آهستي نڪرجانءِ!"

گاڏي جڏهن بنگلي ۾ داخل ٿي ته انو اچو ڊوڪيچ ۾ ڪري، اچي باجيءَ جي دروازي تي ٺڪ ٺڪ ڪئي. اندر پهتا ته ڪمري ۾ سڀ ويٺا هئا. ويندي آڪاڙي جو استاد به موجود هو. هنن کي باجي اڳيان پويان ڪنهن پريشانيءَ ۾ اچ وڃ ڪندي نظر آئي. انوءَ کي ڊوڪيچ ۾ ڏسي، سيني کان 'اوهه' 'آهه' جا آواز ائين نڪتا ڄڻ ته هو اڻ تيٽيءَ کي ڏسي رهيا هئا! انوءَ وڏي ڊو ڪٽي باجيءَ جي اڳيان رکيو. جيئن ئي سڌو ٿيو تيئن باجيءَ ڪٽي ياڪر ۾ جهليس ۽ ڳل تي هڪ ڀڳي چمي ڏنائينس.

جڏهن انوءَ سڄو سربستو احوال ڪري ٻڌايو ويندي ان تفصيل تائين ته ڪيئن هو پستول ۾ چرو چڙي آيو هو ته جيئن شرابين جو جهيڙو معلوم ٿئي، تڏهن باجيءَ جي وات مان نڪري ويو!" Oh it is a perfect crime" پر تون منهنجو خوبصورت پستول ڇڏي آئين؟"

انور کيسي مان روالور ڪڍي چيو:"ان جي بدران آءٌ اوهان کي هي ويبلي ۽ اسڪاٽ جو روالور پيش ٿو ڪريان!" تڏهن سيني کان ٽهڪ نڪري ويو!

پر باجي وري گنڀير ٿي ويئي. هن کي سنجيده ڏسي ٻيا به سمورا ماڻهو گنڀير ٿي ويا. ٿورو سوچيندي هن چيو. "شيرل جو ٽولو اسان جو دشمن ته هو پر اسان مان ڪنهن جو به شڪ نه هو ته هنن اسان جي مال تي قبضو پئي ڪيو. بهرحال انهيءَ ٽولي کي وري آرگنائيز ڪرڻ ۾ اجا وقت لڳندو. پر مون کي رڳو هڪ خطرو آهي ته هو ڇوڪرو لالو متان جيئرو هجي، ۽ هو پوليس کي اهو بيان ڏئي ته اهي ساڳيا ڇوڪرا هئا. جيڪي ٻه سال کن اڳ شيرل جي ٽنگ ڀڃي ويا هئا. پوليس جو شڪ هڪدم اسان ۾ پئجي ويندو ۽ گهل ۾ پئجي ويندا سين. صوبيدار به ان ڳالهه جو ٺٺون آهي. منظور تون ۽ اويس، وڃي ان جو ڪو بندوبست ڪريو. هان، هي ڏهه هزار ڪٽي وڃو. متان ڪم اچن!"

منظور چپ چاپ پئسا کيسي ۾ وڌا. ۽ اويس کي ساڻ ڪري ٻاهر هليو ويو. انوءَ کي پئسن جي ضرورت سمجهه ۾ نه آئي. هن چيو: "باجي پئسن ڏيڻ مان ڇا ٿيندو؟ مون کي ڏيو اهو روالور ته آءٌ اڌ ڪلاڪ اندر لالوءَ جو قصو ختم ڪري اچان!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڇريا ڇوڪرا! هينئر پوليس اڇي اتي پهتي هوندي، ۽ روالور هلائڻ معنيٰ پوليس سان جهيڙو سو ڪنهن به طرح مون کي منظور ڪونهي! تو کي ته هاڻ خون چپن سان لڳو آهي، سو تون ڪتان مڙندين! تنهنجي چپن کي ٺارڻ لاءِ آءٌ پيو بندوبست ڪنديس!“ باجيءَ جي چپن تي هڪ عجيب مرڪ اچي ويئي.

هو اُتي پنهنجي ڪمري ڏانهن آيو. گلو به هن سان گڏچپ چاپ هلندو آيو. گلوءَ چيو- ”يرَ پيٽسان، تو تنهي کي پورو ڪري ڇڏيو؟“ گُلوءَ کي اجان به يقين نه ٿي آيو ۽ هن جي لفظن ۾ ڪا ندامت به نه ٿي ڏٺي.

”تو به ته لالوءَ کي ختم ڪري ڇڏيو. هينئر ٿي جي تو اهي لکڻ ڏيکاريا ته اڳتي مرڳو گيدين وانگر پڇي نه وڃين، ۽ ڪو ڪم چوپٽ نه ڪري وهين!“

”نه نه منهنجو اهو مطلب ڪونهي. مون کي رڳو اهو تو خيال ٿئي ته انسانن جو خون وهائي، ڪيترو وقت حياتي گذاريندا سون نيٺ ڦاهيءَ چڙهنداسون!“

”ڦاهي به مڙسن کي ايندي آهي! روز روز ڪيتريون ڦاهيون ڪائينداسون. بچو هي دنيا وڙهي ڪائڻ جي اصول تي پيئي هلي. فقيرن وانگر در در پني، گند جي دٻن ۾ ڍيرن تان سڪل ماني، ۽ بيڙين جا اڌڙ چوندڻ ته ڦاهيءَ کان به خراب آهي! پر آءٌ انسانن جو خون نه وهائيندس. آءٌ ته فقط انهن جو خون وهائيندس، جيڪي ظالم آهن. جيڪي انسانن کي انسان سمجهڻ بدران جانور ۽ ڪنو ڪينئون ٿا سمجهن!“

”پين جي جان ونڻ به ته ظلم آهي! باجيءَ وارن به هڪ ڏوهه جو ڪم تي ڪيو جو چرس چوريءَ گهرائي هٿ چوريءَ ٽانگن وارن. مزورن ۽ پورهيتن کي وڪڻن ها؟ چورن تي مور ته هوندا ئي آهن. پوءِ استاد شيرل وارن ان تي قبضو ڪيو ته ڇا ٿي پيو؟“

”پر هنن اسان جي ٻن ماڻهن کي خفا خون ڪري ڇڏيو سو به سوچيو اٿئي! اسين غنڊا بدمعاش آهيون. وير ونڻ به اسان جو شغل آهي. مون کي ته شيرل توٽي لالوءَ ۽ نندي استاد کان وير ونڻو هو سو ورتم. آءٌ هاڻ ڪم از ڪم پنهنجو پاڻ کي عزت لائق سمجهان ٿو!“ اهو سڀ ڪجهه چئي ته ويو پر ائين ٿي پانيو جڻ هن کي پنهنجي پاڻ تي به اعتبار نه ٿي آيو.

گلو ماٺ ٿي ويو. هن گهڙي کن ترسي چيو: ”مون هن ٿوري عرصي ۾ بجليءَ جو ڪم سکي ورتو آهي. منهنجي ته دل چوي ٿي ته ڪٿي بجليءَ واري ڏنڌي ۾ نوڪري ڪري، حلال جي ماني ڪمايان. هيءَ زندگي منهنجي ڏانوَ جي ڪانهي، ۽ مون کي سخت ڏپ ٿو ٿئي. مون کي سڄي سڄي رات ننڊ ئي نه ٿي اچي، رات جو اوتارا ٿا ٿين، ۽ سڄو پگهر ۾ شم ٿي تو اٿان!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انو سوچ ۾ پئجي ويو. گلو هن جو يار هو. هن جو يار تي ڪري هو ايترو ڪمزور دل چو آهي؟ ائين چو آهي؟ آخر اهو گلو ئي هو جنهن جي صحبت ۾ مون جوائون بہ ڪيون، ماڻهن سان ٺڳيون ۽ چوريون بہ ڪيون، ۽ هاڻ ايترو جلد هي بدلجي چو ويو آهي؟ استاد جيڪا سکيا ڏني اٿس، ان ڪري؟ هن کي ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو. هن کي ڪجهہ بہ تہ سمجهہ ۾ نہ آيو. پر شايد رڳو هن کي ڪجهہ ان وقت ارادي کان ٺاري لاءِ هن چيو: "رک ڏٺيءَ تي، ڪو وڏو ڏک لڳو تہ تو کي ايترو حصو ملندو جو تون پنهنجو ڏنڊو ڪڍجانءِ يا زمين تڪر وٺي وڏيرو ٿي وهي رهجانءِ!"

گلوءَ جي منهن تي مرڪ موٽي آئي، ۽ هو پنهنجي ڪمري ڏانهن هليو ويو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انو پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، ڪپڙن لاهڻ بنان بستري تي اڏ ليٽي پيو. هو سوچيندو رهيو: گُلوءَ جي باري ۾، باجيءَ جي باري ۾، اُن رات واري سڄي ڊرامي بابت! هن کي يقين ئي نہ ٿي آيو تہ ڪو هن، انوءَ، ڪالهوڪي ڇوڪري، ٽن ماڻهن جو مقابلو ڪري ٽنهي کي ختم ڪري ڇڏيو ۽ يڪا يڪ هن کي خيال آيو تہ هو ڪيڏو نہ طاقتور آهي! پر هن کي طاقت جو تہ استعمال ڪرڻو ئي نہ پيو. هن جي پاران سڀ ڪم تہ هن جي پستول ۽ ڇُري ڪيو. جيڪڏهن هن وٽ هٿيار نہ هجن ها تہ هو مقابلو ڪري ئي نہ سگهي ها. ننڍو استاد مينهن جهڙو ٿلهو هو ۽ هن جو ڏڪ بہ ڏاڍو ڳرو هو. هڪڙي ٿڦڙ سان هن جا ٻئي چپ ڦاٽي پيا هئا، ۽ هن جي هڪڙي لت ذري گهٽ هن جو ساهہ ڪڍيو هو. ان جو تہ اهو ئي مطلب ٿيو تہ هاڻ هميشه هڻ کي پاڻ سان روالور ۽ ڇُرو ضرور رکڻو پوندو. "نفرت بهادريءَ کان وڌيڪ سگهاري آهي-" "هن کي استاد جو ٻڌايل هڪ انگريزيءَ جو جملو ياد آيو. استاد هن کي ٻڌايو هو تہ جرمن قوم هڪ شريف محنتي قوم جي بدران نفرت جي بنياد تي، بلڪل ڏائڻين ۽ ڏيڻن، آدمخورن جي قوم بڻجي ويئي، جتي پٽ پيءُ تي چغلي هڻڻ کان ڪو نہ گسندو هو ۽ ان نفرت جي نذر لکين يهودين جو روح ۽ هڏ، چم ۽ ماس ڪورن ۽ گئس چيمبرن ۾ ٻنهہ ڦلهيار ۽ رک بنجي ويا! ڇا آءٌ بہ اهڙي ئي نفرت جو شڪار آهيان؟ اها نفرت منهنجي بزدليءَ تي غالب پئجي ويئي؟ نفرت بہ تہ بزدلي آهي، شايد بهادري بہ هن بزدليءَ جو ٻيو نالو آهي! ايترو سارو خون وهائي بہ مون ڪهڙي ڪيپ ڪٽي؟ انهيءَ خون کان پوءِ آءٌ معاملي کي مُنجهائڻ لاءِ سندن هٿن ۾ هٿيار ڏيئي پاڻ بچائڻ جو بندوبست ڪري آيس؟ اها بزدلي، ڪانئرتا نہ آهي تہ ٻيو ڇا آهي؟ هن کي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي: تہ ڇا گلو سچو آهي، تہ حلال جي بک بہ خون خرابي جي عيش عشرت کان وڌيڪ سٺي آهي! پر اسين بک پاڻ تہ پيدا ڪو نہ ٿا ڪريون، ڪو اهڙو گروهہ ضرور آهي، جو پاڻ لاءِ ڍؤ ۽ ٻين لاءِ بک پيدا ڪري ٿو. آءٌ ان گروهہ خلاف پنهنجي نفرت کي زندهَ رکندس جيئن منهنجي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي بزدلي ڍڪجي وڃي. حلال حرام بڪ ۾ داخل ٿئي ئي نٿو: جڏهن ته هن پاڻ کي ٻي ڌوهي ثابت ڪرڻ جو اهو فيصلو ڪري ڇڏيو!

هن سوچيو ته ايترو ته ڪ هوندي به هن کي ننڊ ڇو نه ٿي اچي؟ "جڏهن آءٌ پاڻ کي ٻي ڌوهي ٺهرائي چڪو آهيان، ته پوءِ مون کي ننڊ ڇو نه ٿي اچي؟ اڙي مون اڃان ته ڪپڙا به نه لاٿا آهن". هن سوچيو: "اُٿڻ گهرجي. متان انهن ئي ڪپڙن ۾ ننڊ اچي وڃي." پرسستيءَ وچان هو ليٽيو رهيو. هن کي محسوس ٿيو ته هن کي ننڊ اچڻ لڳي هئي، پر پوءِ هو ڇرڪ ڀري جاڳي پيو. هن جو بوٽ ڪير لاهي رهيو هو: هڪڙو پادر ته لهي به چڪو هو. هو ڇرڪ ڀري اٿي ويٺو. هڪ زائفان هن جو بوٽ لاهي رهي هئي. گنديءَ جي پلؤ هن جي منهن کي لڪائي ڇڏيو هو. هو خود آڌو ليٽيل هو ان ڪري هن جو منهن ٻنهه نظر نه ٿي آيو. البت ڳچيءَ جو هڪ مستطيل ٽڪرو وارن ۽ چولي جي وچ وارو نظر اچي رهيو هو جو بتيءَ جي روشنيءَ ۾ جڏهن ته ڳاڙهو ٿي جرڪڻ لڳو هو. هن جڏهن ته لاشعوري طرح پنهنجو ٻيو پير هڪدم ڇڪي ورتو جنهن مان هوءَ بوٽ جو ٻيو پادر لاهڻ لڳي هئي. هن جي پير ڇڪڻ تي چوڙين جو هلڪو ڇڻڪو ٿيو ۽ اهو منهن مٿي کڄي ويو. هن ان منهن کي ڏٺو ۽ ڳچ وقت ڏسندو ئي رهيو ڏڙڪندڙ دل سان! هن کي ائين محسوس ٿيو جڏهن ته هن جي بدن مان رت سُڪندو ٿي ويو ۽ هن جي ٿڪاوٽ موٽي آئي. پر هي ٿڪ ڪجهه مختلف هو هن کي پڪ ٿي ته اهو اثر سندس سامهون ٻن اکين جو آهي: هر اک هڪ وڏي بادام وانگر هنهي ڪنڊن وٽ سوڙهي ۽ ڊگهي هئي ۽ سندن وچ ۾ هڪ اونهو ويڪرو ويڪرو درياء هو ۽ هو خود انهيءَ درياءَ ۾ سمائجندو ٿي ويو. سندس سنهي نڪ هيٺان مٿئين چپ تي بلب جي روشنءَ ۾ ٻنهه ننڍڙا پورڙا وار ٿي نظر آيا. ۽ انهن پورن وارن جي هيٺان هلڪا نيلا هلڪا ڳاڙها ڪمان جهڙا چپ چپن جي هيٺان هڪ ننڍي ڪڏ هئي، جيڪا ايرندي هن جي ڊگهي ڳچيءَ تائين وڃي ٿي پهتي. هن جا ڳل، اکين جي بلڪل هيٺان، گلابي رنگ جا هئا ۽ اهو رنگ، هن جي ڪنن ۾ پيل ڳاڙهي رنگ جي لٽڪندڙ لعلن جهڙن ايرينگن جي ڇانوَ ۽ عڪس تي معلوم ٿيو.

هن کي ڏسي، هن کي هڪ نئين قسم جي دهشت محسوس ٿي. هن جي دل جي دڪ دڪ هن کي چٽي طرح ٻڌڻ ۾ ٿي آئي، ۽ هن کي اچي اهو خيال ٿيو ته متان هن جي دل جي اها دڪ دڪ هوءَ ٻڌي نه وٺي! ان شرمساريءَ کي لڪائڻ لاءِ هن پاڻ جهڪي بوٽ جو پادر ڇڪي لاهي هيٺ اڇلايو. دل کان سواءِ، هن کي پنهنجا هٿ به ڌڪندي محسوس ٿيا.

هن پاڻ کي ڪمزور ثابت ڪرڻ نه ٿي چاهيو ۽ هن چيو: "اوهين ڪير آهيو ۽ هت ڪيئن آيون آهيو؟" حد ته اها هئي، جو هڪ ته هن کي ڪي لفظ نه ٿي اڇهيا، ۽ ٻيو ته هن کي پنهنجو آواز به ڏڪندو ٿي محسوس ٿيو.

هن ڏٺو ته هن جي چپن تي مرڪ ڦهلجي ويئي. شايد هن جي ڪمزوريءَ تان! ان مرڪ هن جي ڳلن کي اکين طرف مائل ڪيو ۽ هن جي ڪاڏيءَ ۽ ڳلن جي وچ ۾ هڪ نئين هلڪي دلچسپ کڏ پئجي ويئي: جيئن گلاب جي پن جي وچ ۾ هڪ نيم گول خال هوندو آهي! هن جي آڱرين ۾ ان خال جو ڇهاءُ ٻي ڇين ٿيڻ لڳو. الائي ڇو هن ۾ هن جي هٿن، چوڙين وارين ٻانهن، چپن، ڳلن ۽ سندس ڪنن جي پاپڙين کي ڇهڻ جي خواهش پيدا ٿيڻ لڳي.

"ڇئو ته هلي وڃان!" هن جي آواز ۾ پنهنجائپ هئي.

"نه نه منهنجو مقصد اهو نه هو: منهنجو مقصد ته... منهنجو مقصد ته ..." هو هيڪ ڪان پنهنجو جملو پورو نه ڪري سگهيو. هيءَ ڪهڙي نئين قوت هئي، جنهن هن کي اهڙو نستو ڪري وڌو هو. زندگيءَ ۾ ڪنهن عورت جي ويجهائي، هن جي لاءِ هڪ رنڊڪ بنجي بيهي، ان لاءِ هو بلڪل تيار نه هو.

"مون کي باجيءَ موڪليو ته اوهين ٿڪل هوندا. اوهان کي ڪجهه وندرائي، سمهاري اچان!"

هن کي واقعي ڪنهن اهڙيءَ وندر جي ضرورت هئي، جا هن کي خيالن جي ڦهري ڳُن مان ٻاهر ڪڍي پر هيءَ وندر ته پاڻ هن کي خيالن جي نئين گهاٽي ۾ پيڙي رهي هئي. پر ان پيڙ ۽ پيڙجڻ ۾ هڪ عجيب قسم جي لذت هئي، ۽ هن کي هڪ نئين ضرورت جو احساس جاڳڻ لڳو. هن جي اکين جي سيٽ گهٽجي ويئي. هن جو دماغ هاڻ هلڪو هلڪو محسوس ٿيڻ لڳو. البت لوڻن ۾ رت چڙهڻ ته ڪنهن دهل وانگر وڄي رهيو هو. هن جي دل ته هوئڻ ئي زور زور سان ڌڙڪڻ لڳي هئي. ان طرح سان هن جي دل ڪڏهن به نه ڌڙڪي هئي. ان دڪ دڪ ۾ اميد ۽ ڊپ جو امتزاج هو. هن جي جسم ۾ هڪ عجيب سيٽ، هن جي ٿنگن ٻانهن ۾ هڪ نئين توانائي، ۽ هن جي پيٽ ۾ هڪ عجيب ولوڙ پئجي ويئي. هن جي ذهن سوچڻ بند ڪري ڇڏيو: ان ۾ هاڻ محض محسوسات هئي ۽ ان محسوسات ۾ فقط هڪ تانگهه ۽ اُڃ هئي!

هوءَ اُٿي، ۽ بجليءَ جو بٽڻ مٿي ڪٽي بتي وسائي ڇڏيائين. پر هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته ان گهور اونده ۾ به هو سڀ ڪجهه ڏسي رهيو هو ۽ جيڪي ڪجهه هو ڏسي رهيو هو سو ڪيس ويجهو پوندو ٿي ويو ۽ هن جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تکن ساهن ۾ لرزندڙ بدن ۾ سمائجي ويو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هو مرندو ٿي ويو... ۽ شايد اهو ئي موت هو!

جڏهن صبح جو هن اک کولي، تڏهن هن پاڻ کي اڪيلو بستري تي ستل ڏٺو. هن جي بدن ۾ هڪ نئون، عجيب پرسڪون ٿڪ هو. اهڙو ٿڪ جهڙو ڪنهن گذري رات ڪان پوءِ پيدا ٿيندو آهي. هو انهيءَ سوچ ۾ پئجي ويو ته ڪالهوڪي رات الائي سچي هئي يا محض سپنو! خونريز ۽ خون افشان رات! ڏيجاريندڙ ۽ ڏچندڙ سپنو!

اڳينءَ رات هو وري ان سپني جي انتظار ۾ دير تائين جاڳندو رهيو. ان سپني متعلق سوچيندي ئي هن جي پيٽ ۾ اها ساڳي ولوڙ ۽ لوڙهن ۾ اهو ئي ڌهل وڄڻ ٿي لڳو پر اهو سپنو موٽي نه آيو. رات خالي، روزمره جي راتين وانگر، ٻُٽي ٻُٽي رات بنجي ويئي، ۽ هن پاسا ورائيندي رات گذاري. صبح جو هو اٿيو ته هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هو ستو ئي نه هو. هن جي جسم ۾ ڪنهن اڻ هوند هن کي چيڙاڪ بڻائي ڇڏيو. جڏهن سندس ناشتو آيو تڏهن هن ٽيبل کي ٺڏو هڻي سڀ شيون پٽ تي ڪيرائي ڇڏيون. ان وقت گلو به سندس ڪمري اندر داخل ٿيو ۽ هن جي ان حرڪت کي ڏسي، هو اچرج ۾ پئجي ويو.

”ڇو انو ڇاهي؟“

”ڪجهه به نا!“ هن چڙ مان چيو ڄڻ ان چڙ لاءِ گلو جوابدار هو. ائين چئي هن ٽوال ڪلهي تي رکيو ۽ وهنجڻ خاني ۾ هليو ويو. جڏهن ڦوهاري جو ٿڌو ٿڌو پاڻي سندس جسم تي پوڻ لڳو تڏهن هن جي چڙ به هن لاءِ هڪ لذت بڻجي ويئي، ۽ هو ڪيترو وقت، گوڏن ۾ ٻانهون وجهي ڦوهاري هيٺ ويٺو رهيو. پاڻي هن جي بدن مان سيرون سيرون ٿيندو هن جي جسم جي گهُڻ ۾ لهرن وانگر وهڻ لڳو. جڏهن ڪافي وقت گذريو تڏهن گلوءَ ٺڪ ٺڪ ڪري ڪيس سڏ ڪيو.

”انو باجيءَ سڏايو اٿئي!“

گلوءَ جي انهن لفظن تي لاچار هو اٿيو. اڄ پهريون ڀيرو پنهنجي جسم کي هڪ نئين پيار سان مهٽڻ لڳو. هن کي پنهنجي جسم سان ڄڻ هڪ نئون اُنس جاڳي پيو هو.

گلوءَ ٻيو ناشتو گهرائي ورتو هو ۽ ناشتو ڪري هو گُلوءَ سان گڏ باجيءَ ڏانهن هليو ويو.

اتي سڀ موجود هئا. باجي پينگهي ۾ ويٺي هئي. ڪيس پيرت سان ريشمي وڳو پيو هو ۽ آڏي سينڊ ڪڍي به چوٽيون ڪيڍيون هئائين، جنهن ڪري هوءَ

بلڪل ننڍي نيتي تي لڳي. ۽ هن جي جسم جي تولهه به ڄڻ ته لڪي ويئي هئي. انوءَ جي ذهن ۾ هڪ پيرو وري ڪنهن عورت جو تصور جاڳي اٿيو.

هن سمجهيو ته اڳين واردات ڪان پوءِ ڪجهه وقت ماٺ تي ويندي، پر هت پهچڻ سان ئي هن جيڪا ڇڻ پڻ ٻڌي، اُن نه چاهيندي به هن جي پيٽ ۾ ڪڏ وجهي ڇڏي. هن سوچيو: اهو ڪهڙو احساس هو؟ ڇا گُلوءَ جي ڪانئر پڻي هن تي به اثر ڪرڻ شروع ڪيو هو؟ نه نه ائين ڪو نه هوندو. هن گُلوءَ ڏانهن نهاريو گُلوءَ جي منهن تي ته سڏو سنئون ڊپ ۽ ٻَوَ جون ڇاپائون هيون!

باجيءَ کنگهڪار ڪري ڳالهه شروع ڪئي:"اسان جي پنهنجي هڪڙي ماڻهوءَ جي غلطيءَ جي ڪري، به ٽرڪون جهلجي پيون. ڪجهه ماڻهو به جهليا اٿن. ماڻهن لاءِ ته ڪجهه ڪري وٺبو پر اهي ٽرڪون ضرور ڇڏائڻيون آهن. وقت بنهه ٿورو آهي. پوليس، پئسن وٺڻ جي باوجود، ڪيس تان شايد هٿ نه کڻي. اسان جي وڪيلن جي صلاح اها آهي ته اهي ٽرڪون زوريءَ ڇڏائجن يا مال جا ڪوڪا بدلائجن. سو ڪم احتياط سان ڪرڻو آهي. پوليس جو معاملو آهي. مارا ماري ناهي ڪرڻي، پر جيڪڏهن ...منظور کي سڀ سمجهايو اٿم. باقي هدايتون اوهان کي اهو ڏيندو!"

هو سڀ اُٿيا، ۽ هڪڙو هڪڙو ٿي ٻاهر نڪتا. انو دَر ڪان ٻاهر نڪرڻ تي هو ته باجيءَ کيس سڏ ڪيو: "تون ويهه. تو سان ڪجهه ڳالهائڻو اٿم!"

هو وري وڏي اچي ڪُرسيءَ تي ويهي رهيو. ڪا گهڙي باجي هن کي ڏسندي رهي. پوءِ هڪ مُرڪ سندس چپن تي ٿهلجي ويئي.

"تون هتي خوش ته آهين نه؟!" باجيءَ اوچتو سوال ڪيو.

"جي... جي... ها!"

"پر ڪجهه منڌل منڌل تو لڳين. رات پانيان تي ته ننڊ ڪا نه ڪئي اٿئي!" باجيءَ هلڪو ٽهڪ ڏئي چيو.

هن ڪو به جواب ڪو نه ڏنو. پر باجيءَ جي ٽهڪ ۾ الائجي ڇا هو جو هن جي ڪنن جون پاپڙيون پوسرڻ لڳيون. ڄڻ هن جي ڪا چوري جهلجي پوڻ واري هئي.

"... ۽ ٻڌم ته شايد ڪالهوڪي رات تنهنجي ڀرين رات هئي...ائين نه؟"

الائي هن اهو ڇو ڀانيو ته باجيءَ جي آواز ۾ شرارت بدران ٽوڪ پريل هئي. ان ٽوڪ جي باوجود اُن رات جو اولڙو هن جي ذهن کي جهنجهوڙي ويو. هن جي دل چيو ته چئي ڏي ته پوءِ هوءَ ٻي رات ڇو نه آئي. پر هن ڪجهه نه چيو ۽ قالين کي گهوريندو رهيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”اهڙيون راتيون ڪوڙ.. پر وفاداري شرط آهي. چڱو وڃ، هو تنهنجو انتظار ڪندا هوندا. پر موتين ته هتان ٽيندو وڃجانءِ.. ڪو تنهنجي انتظار ۾ هوندو...!“

انهن لفظن تي سوچڻ سان وري هن جي ڪنن جي پاپڙين ۾ رت ڏنئون ڏنئون ڪرڻ لڳو. ۽ جڻ ته ڪنهن حيا ۽ حجاب ڪان، باجيءَ ڏانهن ڏسڻ بنان، ٻاهر نڪري آيو!

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رات جو اچا پهريون پهر هو. رستن تي عام رواجي ٽرئفڪ هئي. ان ڪري جڏهن ٻن ٽرڪن ۾ چڙهي روانا ٿيا ته ان عام ٽرئفڪ جو حصو بڻجي ويا. پر گُلوءَ کي ڪنواس ڍڪيل هن ٽرڪ ۾ الائجي ڇو اُٻٽ ٿيڻ لڳي. هن انوءَ کي ٻُڻ ٻُڻ ڪندي ڇيو ته هن جو ته ساهه ٿو منجهي، پر انو الائجي ڪهڙن خيالن ۾ غرق هو. منظور وات تي ڌسٽي آڱر رکي گُلوءَ کي چپ ڪرائي ڇڏي. ڪجھ وقت کان پوءِ، ٿاڻي کان ٿورو پري هنن جون ٽرڪون بيهي رهيون. منظور هنن کي هيٺ لهڻ جو اشارو ڏنو. ٻي ٽرڪ مان به هنن جا ساٿي هيٺ لهي آيا. هڪ اڻاتو خوف سيني جي منهن تي پئي ٻڪيو.

منظور چيو: "پوليس ٿاڻي جو معاملو آهي: ضرورت کان سواءِ گولي ناهي هلائڻي. اسان جو سمورو بندوبست ڪيل آهي: اويس، تون اندر ڪمپائونڊ ۾ بيٺل ٽرڪن جون نمبر پليٽون لاهي، اچي هنن ٽرڪن تي فٽ ڪندين. تو سان عبدو ۽ لالو گڏ هوندا. اهي اندر بيٺل ٽرڪن جي ڊرائيوري ڪندا. جڏهن هي ٽرڪون اندر داخل ٿينديون ته هو ٽرڪون ٻاهر نڪرنديون... خدا ڪري مال اچا لاٿو نه هجين! توهين هٿ مين-گيٽ تي رهجو: جيڪڏهن هنن ٽرڪن جو ڪو پيڇو ڪري ته پوءِ... پر خيال ڪجو: پوليس جو معاملو آهي: ڪو مري پيو ته وڏي وٺل ۾ پئجي ويندا سون! ڪم ختم ڪري، ٽرڪن ۾ پويان چڙهي پئجو!"

هو پنهنجي پنهنجي جاءِ وٺي بيهي رهيا. انوءَ ڏٺو ته گلو ايڏا وڏا وڏا ساهه کڻي رهيو هو جو ان جو آواز به ماٺ ماٺوڙي ۾ صاف پئي ٻڌڻ ۾ آيو. هن سندس ڪلهي تي هٿ رکندي آهستي چيو: "گلو مڙس ٿي: هي رنن وارا ڪهڙا ٿال پيو ڪرين!"

هن جي لفظن ۾ ڪاوڙ ٻنهه ڪا نه هئي، نه ئي انهن ۾ ڪا چيڙ هئي.

"... ! ... انو پيٽسان... منهنجو ته پيشاب ٻيهي ئي ... نٿو.. هي ڏس منهنجي ... پئنٽ... پوليس سان... پوليس ٿاڻي تي حملو! ... اج ته پڪ ئي پڪ...!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انوءَ ڪيس وچ ۾ ئي ڪٽي ڇڏيو: ”تون ڏج نہ گُلو! آءٌ تو سان گڏ آهيان. تون رڳو منهنجي پٺيان ٻيٺو رهجانءِ... ڀاڙي نہ ٿي!“

ان جملي ۾ آٿت هو پر ٻنهي آڻ ـ لکو. ٻاهر اوندهہ هئي، البت ٿاڻي جي ڪمپائونڊ ۾ هڪڙي ڏکهي رسيءَ ۾ ٻڌل ننڍو اگهاڙو بلب پئي ٻريو. ٻنهي ٽرڪن جي اڳيان، ننڍي ٽپائي نُما ڪرسيءَ تي هڪڙو سپاهي آهليو پيو هو. رائيفل سندس گوڏن تي رکي هئي. ان کان ٿورو پريرو الهندي پاسي جافرين جي وڏين درين سان ڏڪيل ٿاڻو هو. جنهن جي اڳيان هڪڙي جيپ ۽ ٻہ موٽر سائيڪلون بيٺل هيون.

اويس، لالو ۽ عبدو پاڻ ۾ ڳالهائيندا اندر داخل ٿيا. پوليس وارو هنن کي ڏسي رائيفل سڌي ڪري ويهي رهيو. پر هنن جڏهن ڪي ڏنو ئي ڪو نہ ٿاڻي ڏانهن اڳيان وڌندا ويا. اوچتو ئي ويهي رهيا. ۽ اويس واپس سپاهيءَ ڏانهن وڌي آيو.

گُلو اکيون ڦوٽاري اهو سڀ ڪجهہ ڏسندو رهيو. هن کي وري پيشاب اچي ٽپايو هو. پوءِ هن ڏٺو تہ اويس سپاهيءَ سان ڳالهائڻ لڳو. سپاهي جڏهن تہ مطمئن ٿي ڪرسيءَ تي ويهڻ وارو هو تہ اويس ڪيڪر ڪرڻ لاءِ پنهنجو هٿ اڳيان وڌايو. ۽ پوءِ گُلوءَ پوليس واري کي مٿي ڪڇندي ڏٺو. ٺڙاڪ ڪري رائيفل ڪرسيءَ سان ٽڪرائجي پٽ تي ڪري پئي. اويس جو هڪڙو هٿ سپاهيءَ جي ڳچيءَ ۾ هو ۽ ٻئي هٿ سان هن سندس ڪياڙيءَ تي هٿ جي ڌار سان ڌڪ هنيو. اويس آهستي ڪري رائيفل کڻي ورتي، ۽ سپاهيءَ کي ٽنگن کان گهليندي ٽرڪن جي پٺيان گهليو ويو. ان وقت لالو ۽ عبدوءَ موٽ ڪاڏي ۽ اچي ٽرڪن جي ڊرائيور واري سيٽ تي ويهي، اسٽيرنگ جي پويان گم ٿي ويا.

اويس ٽرڪن جي پٺيان واريون نمبر پليٽون ڪڇ ۾ ڪري، اڳيان ڦري آيو ۽ اڳيون نمبر پليٽون لاهي ورتائين. اهي بہ ڪڇ ۾ ڪري، رائيفل لڙڪائيندو ٻاهر آيو ۽ ٻاهر بيٺل ٽرڪن ۾ نمبر پليٽون فٽ ڪرڻ لڳو.

گُلو رڳو ايترو پڇڻ: ”سپاهي جيئرو آهي يا...“ اهو آواز منظور جو هو.

اويس جيڪو جواب ڏنو. سو گُلوءَ کي سمجهہ ۾ نہ آيو ۽ انوءَ کي پڻ پڻ ڪندي چيائين ”پيٽسان، سپاهي پڪ مارجي ويو!“

”شش... شش!“ انوءَ کيس چپ ڪرائڻ لاءِ اشارو ڏنو.

گهڙيءَ جهٽ کان پوءِ ٻاهريون ٽرڪون، بنان لائيٽ ٻارڻ جي ٿاڻي جي اندر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داخل ٿيون ۽ اندريون ٽرڪون ڊڙ ڊڙ ڪري اسٽارٽ ٿيون. اڻ وقت گُلوءَ ڏٺو ته ٽاٽي جي اندرا ۾ سپاهي جافرين تائين آيا، وري تڪڙا تڪڙا اندر هليا ويا.

ٽرڪون ٻاهر آيون، ۽ هڪڙو هڪڙو ٽي هنن جا همراهه ڪنواس هٽائي اندر ٽپ ڏيندا ويا. گُلوءَ جيڏي مهل ٽرڪ جي مُڪ ۾ هٿ وجهي مٿي چڙهڻ جي ڪئي، ان مهل هن ٽاٽي جي اندران سيٽين جا آواز ۽ جيپ جي اسٽارٽ ٿيڻ جا آواز ٻڌا. هن جي همٿ جواب ڏيئي ويئي. هو اجا ٻڌئر ۾ هو ته انوءَ ڪيس پويان پنٺٽ ڪان جهلي، مٿي اُڇل ڏني. هو ٻه هتڙيو چڻ ته هوا ۾ اڇلجي، اچي هڪڙي ڪريٽ مٿان ڪريو.

اُن مهل هن پهريون فائر ٻڌو. اهو فائر هن کي ايترو ويجهو هو جو هن سمجهي ورتو ته اهو فائر پڪ انوءَ ڪيو هو. پوءِ ته گولين جا زوزات شروع ٿي ويا. ٽرڪون وري هلڻ لڳيون، ۽ گوليون ڪنواس کي چيريندي، ڪريٽن ۾ ڪپنديون ويون. گلو ٻئي ٻانهون مٿي کي آڏيون ڏيئي، ڪريٽن ۾ منهن وجهي، ٽڙ ٽڙ ٽڙڪندو رهيو ۽ پوءِ هن بنهه پنهنجي پر ۾ هڪڙي ساٿيءَ جي دانهن ٻڌي، گولي هن جي پاسراتين کي چيري وئي. انوءَ جو الائي ڇاٿيو؟ مئو ڪي بچيو... اهو سوال، گلوءَ جي ذهن ۾ چڻ ته گوليءَ جو پڙاڏو بڻجي ويو ۽ پوءِ اهي پڙاڏا جيئن پوءِ تيئن پري هٽندا جهڪا ٿيندا، بنهه بند ٿي ويا.

هاڻ رڳو ٽرڪ جي گهون-گهون جو آواز ئي هن جي ڪنن ۾ پئي پُريو، يا پنهنجي ساٿيءَ جي ڪنجهڻ جو آواز. انهن آوازن جي دنيا مان هو حقيقت جي دنيا ۾ موٽي آيو: ٻاٽ اونده ۾ هٿوراڙيون ڏيئي، هو سڏو ٿيو. پنهنجي ساٿيءَ کي ڏنائين، جيڪو ڪروندڙو ٿيو پيو هو. هن ڪيس سڏو ڪرڻ جي ڪئي ته هن ڪان دانهن نڪري ويئي.

"گلو مون کي نه ڇيڙ... باجيءَ کي ڇئجانءِ... ڇئجانءِ ته" هو هڪڙو ڊگهي آهه پري خاموش ٿي ويو.

"دل نه لاهه ڀائو تون ٺيڪ ٿي ويندين...!" گلوءَ کي پنهجي لفظن تي اعتبار ڪو نه هو. هن جي نڙيءَ مان جيئن لفظ ڇچرجي پئي نڪتا، تنهن مان هو سمجهي ويو هو ته همراهه ٺورين گهڙين جو مهمان هو. هن هڪڙي ڪريٽ کي هٽائي، هن کي سڏي سمهارڻ جو سوچيو. ڪريٽ جي ڪاٺ ۾ گولين جي ڪري ٻرگهل ٿي پيا هئا. هن هٿ وڌو ته هڪڙي پاسي جو پڙدو هن جي هٿ ۾ اچي ويو ۽ ڪي ڳريون شيون ڪڙ ڪڙ ڪنديون وڏي آواز سان هن جي پيرن ۾ ڪرنديون ويون. هن کي ته ٻڌايو ويو ته ڪريٽ سُڪل ميوي جا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئا، پر هن ۾ تہ ڪي لوهي شيون هيون. هن وڏائي هڪڙي شئي ڪنئي: مار، هي تہ سڀ روالور ۽ پستول هئا!

هو اڃان ان حيرت ۾ هو تہ هن جي ساٿيءَ جي نڙگهٽ مان وري خُر خُر سان گڏ آواز آيو. "...باجيءَ کي چئجانءِ تہ منهنجو لاش هتي ئي دفنائي ڇڏين...نہ تہ...نہ تہ منهنجا پوڙها ماءُ پيءُ آهيءَ ۾ اچي ويندا... ۽ جي تي سگهي تہ کين ڪجهہ پئسا. ميان چنوءَ موڪلي ڏين!"

هن هٿ وڏائي ڪيس آئٽ ڏيڻ جو جتن ڪيو. هن جو هٿ سمورو آلو ٿي ويو... "ڏاڍو ڪو رت ڇڏيو اٿس...!" گُلوءَ سوچيو. پوءِ سندس هٿ، هٿ ۾ ورتائين. تڏهن سمجهي ويو تہ شئي وچي ڏٽين کي پهتي.

گُلوءَ سوچيو تہ هن کي افسوس ٿيڻ گهرجي، پر افسوس بدران هن جي ذهن ۾ ڊپ وڌي ويو ۽ ان مهل هن کي وري انو ياد آيو.

"انوءَ!"

هن هلڪي آواز ۾ ائين سڏ ڪيو ڄڻ تہ پاڻ سان ئي ڳالهايائين. پر ان سڏ جي جواب ۾ ٽرڪ هڪ وڏي گهون ڪري بيهي رهي.

"لهو...!" هن منظور جو آواز ٻڌو.

گلو ٽڙڪندو ٽپ ڏيئي هيٺ لٿو. منظور سان گڏ انوءَ کي ڏسي، هن ۾ ڄڻ نئون ساهہ پئجي ويو ۽ ڊوڙي وڃي ڪيس ڀاڪر وڌائين. سندس دل جو دهڪو انوءَ کي صاف ٻڌڻ ۾ آيو.

"گلو آءُ ٺيڪ ٺاڪ آهيان...! تون ڪر خبر؟" انوءَ پنهنجائيءَ مان ڇيو.

"آءُ بہ... اڃا تہ جيئرو آهيان. پر هڪڙو همراهہ... ڪيس گولي لڳي آهي... ٻانيان ٿو تہ مري ويو!" گلوءَ ڳيت ڏيندي ڇيو.

هو هڪڙي وڏي گدام وٽ اچي بيٺا. ٽرڪن جي بيهڻ شرط حمالي ڪندڙ مزور ٽرڪ مان ڪريٽ لاهڻ لڳا، ۽ گدام ۾ سٽيندا ويا. گُلوءَ واري ٽرڪ مان منظور پنهنجي همراهہ جو لاش لهرايو ۽ ان کي بہ گدام جي هڪڙي ڪنڊ ۾ ليٽائي ڇڏيائون.

"انو تون ۽ گلو هلو بنگلي تي: مون کي اڃا ڪي انتظام ڪرڻا آهن! اويس، تون مون سان هلج!"

گلوءَ منظور کي اهي لفظ چئي ٻڌايا، جيڪي مرڻ واري هن کي چيا هئا.

"ائين ئي ٿيندو!" منظور ائين چيو ڄڻ تہ ڪنهن ماڻهوءَ جي مرڻ بدران هن هڪڙي ڪريٽ جي ڪلي پوڻ جي ڳالهہ ٻڌي هئي. هن جي آواز ۾ نہ همدردي هئي، نہ افسوس، نہ ئي ڪو ٻيو انساني جذبو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هنن اڃان پاڻ ۾ پئي ڳالهايو ته ڪار اچي بيٺي. منظور انوءَ کي وهڻ جو اشارو ڏنو. انوءَ گاڏي جو دروازو کولي گُلوءَ کي وهاريو ۽ پوءِ پاڻ اندر ٿيڻ لاءِ جهُڪيو ته منظور ڪيس پٺي ئپريندي چيو: "جيڪڏهن جيپ جي ٽائر تي تنهنجو فائر گُسي وڃي ها ته پوءِ سمورن پوليس جي ماڻهن کي مارڻو پوي ها... هاڻ تنهنجو نشانو ته مون کان به سٺو ٿي ويو آهي، انو!"

الائجي انوءَ ڪو جواب ڇو نه ڏنو ۽ گلوءَ جي پير ۾ ويهي رهيو.

"انو... انو يَر پيٽسان...!" گلو ڪجهه چوڻ لاءِ چپن تي زبان ڦيرائي.

ڊرائيور جي موجودگيءَ جو احساس هو يا گُلوءَ کي، آٿت ڏيڻ خاطر، هن پنهنجو هٿ گلوءَ جي گوڏي تي رکي هلڪو زور ڏنو. گلو چپ ٿي ويو. رڳو هڪڙو ڊگهو ساهه سندس چپن ۾ چچرجي ويو.

بنگلي تي پهچڻ تي، ڊرائيور کين ٻاهر گيٽ تي ئي لاهي هليو ويو.

"انو... بيلي ڏاهو ٿي... هل ته هتان نڪري هلون... يَر پيٽسان ڪيترو وقت هي ڏوهه جي حياتي گهاريندا سون... تون نه هلندين ته آءٌ اڪيلو به هتان هليو ويندو سانءِ...!" گُلو ٽڙڪندڙ آواز ۾ چيو.

"گلو ڪجهه وقت ترس: ڪو موقعو ڏسي نڪري هلنداسون..!" انوءَ بي دليءَ سان چيو. هن جڏهن پوليس جي جيپ تي فائر ڪيا هئا، تڏهن هن جي ذهن کي به پهريون ڀيرو اهو احساس ٿيو هو ته هاڻ هن جي حياتي اڻموٽ موڙ تي اچي پهتي هئي، جتي رڳو نفرت نه هئي، پنهنجو پاڻ بچائڻ جو به وڏو احساس هن کي ڪنهن پاتال ڏانهن ڌڪيندو ٿي ويو. جڏهن جيپ جو ٽائر برسٽ ٿيو هو تڏهن هن ٻيو فائر پٺيان ويٺل هڪڙي سپاهيءَ تي ڪيو هو جنهن رائيفل سان هنن تي گوليون پئي هلايون. هن ڪيس شايد مارڻ نٿي چاهيو چاڪاڻ ته ان وقت هن جي ذهن ۾ ڪا به نفرت ڪا نه هئي، فقط پنهنجي پاڻ کي هن جي گوليءَ کان بچائڻ جو جذبو هو. جڏهن هو سپاهي اُڇل کائي اونڌو ٿي وڃي جيپ جي ڊرائيور مٿان ڪريو، تڏهن به هن جي مَنَ ۾ ڪا نفرت نه هئي: فقط پاڻ بچائڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ جو اطمينان هو ۽ هاڻ هن جو ذهن ٻنهي جذبن کان خالي هو.

"خبر اٿئي ته انهن ٽرڪن ۾ پيريل ڪريٽن ۾ ڇا هو؟"

گُلوءَ هن جي بي حَسيءَ تي ڪاوڙجي پيو.

"هوندو اهو ئي چرش ٻرش...!" انوءَ بي خياليءَ مان چيو.

"يَر، چرش ٻرش ته پانئجي ٿو ته هنن لاءِ ٻنهه رواجي ڪم آهي: هي

ڪريٽ تہ رڳو رائيفلن، روالورن ۽ پستولن جا آهن... مون پنهنجي اکين سان ڏٺا آهن!" گلوءَ جي آواز ۾ يقين موتي آيو.

انو بي اعتباريءَ مان گلوءَ کي ڏسڻ لڳو. هي مامرو هن جي سمجهہ کان مٿي هو. هن سمجهڻ بہ نہ ٿي چاهيو.

"پنهنجو ڇا؟... چڱو تون هل ڪمري تي. آءٌ ٿوري دير ۾ ايندس...!" انوءَ چڙ تہ رُڪائيءَ مان چيو.

گلوءَ تي هن جي اها رُکائي پنهنجو اثر ڏيکاري، تنهن کان اڳي انو ساڄي پاسي مڙي ويو.

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باجيءَ جي بنگليءَ ڏانهن ويندي، وِکَ وِکَ تي هن جي ذهن ۾ مونجهارا وڌندا ويا. ڪير ڪندو هوندو منهنجو انتظار؟ ۽ سو به باجيءَ جي بنگلي ۾؟ ۽ پوءِ هن کي اها اڻ وسرندڙ رات ياد آئي، ۽ هن جي سموري جسم ۾ ڪنوڻيون ڪڙڪي ويون. ڇا اهڙي رات وري ممڪن آهي؟ هن جي ڪنن جي پاپڙين ۾ رت جو دٻاءُ هن جي اکين کي به پوسرائڻ لڳو. هن جهٽڪو ڏيئي انهيءَ پوسر کان جند ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ائين ڪرڻ ۾ هن کي ڪا خاص ڪاميابي ڪا نه ٿي. هن جي هر وک ڳري ٿيندي ويئي. هن جي دل جي دڪ دڪ هن کي پنهنجي ڪنن جي پاپڙين ۾ ڏنوندي محسوس ٿي.

هو جڏهن باجيءَ جي ٻاهرئين ڪمري ۾ پهتو ته اُتي اوندهه هئي. فقط هڪڙي ڪنڊ ۾ هلڪي واڱڻائي رنگ جو ننڍو بلب پئي ٻريو. هو منجهي بيهي رهيو. هو ڪو فيصلو ڪري نه سگهيو ۽ هن سوچيو هتان موٽي وڃڻ گهرجي. پر فيصلي تي عمل ڪرڻ کان گهڙي اڳ، هن ائين سمجهيو ته ٻنهه هلڪي چير جي ڇم ڇم هن ڏانهن وڌندي ٿي آئي. هلڪي واڱڻائي روشني ۾ هن پوئتي نهاريو. هوءَ ٻئي هٿ اڳيان وڌائي ڇڻ ته هن کي پاڻ ڏانهن سڏي رهي هئي. هن جي دل جي دڪ دڪ هاڻ ته ڌهل ٿيڻ لڳي هئي. هن جي جسم ۾ هلڪي رڦٽي شروع ٿيڻ لڳي، جنهن کي روڪڻ لاءِ هن پنهنجي چپ ۾ چڪ وجهي ڇڏيو.

هوءَ هن تائين هلي آئي: هن جا ٻئي هٿ. پنهنجي هٿن ۾ وٺي، پوئتي هٽندي ويئي، ۽ ڄڻ ته ڪنهن طلسمي مدهوشيءَ ۾ اوڏانهن وڌندو رهيو. ان ئي وقت واڱڻائي بلب جي روشنيءَ ۾ هن ڪيس سڃاتو: هن جي ڪاڏي هيٺان جيڪو ڪُٻ هو، هن جي اکين ۽ ڳلن ۾، مرڪڻ جي ڪري جيڪا کڏ هئي، سا ئي هن جي سڃاڻپ هئي. هاڻ هن جي جسم ۾ جيڪا رڦٽي پيدا ٿي، ان کي هن روڪڻ جي به ڪوشش نه ڪئي. ها، اها رات وري ممڪن ٿي رهي هئي!

هوءَ هن کي هڪڙي ننڍي ڪمري ۾ وٺي آئي، جتي واڱڻائيءَ بدران

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هلڪي پيازي رنگ جو بنهه ننڍڙو بلب روشن ٿيل هو. هن ڪيس آٿي هنڌ تي وهاريو. هي هنڌ هن جي پنهنجي بستري کان مختلف هو. هن تي ته ڪيمخواب جي چادر تي وهندي، هو هيٺ کسڪندو ٿي ويو. هن هنڌ جي چئن پاسن کان، چئني پاين تي چورس چٽني ٺهيل هئي، جنهن تي هلڪي پيازي رنگ جا ريشمي سنها پردا هئا. هڪڙي پاسي جو پردو کٽي، هُن هِن کي وهاڻي تي ليٽائي ڇڏيو ۽ هن جو بوٽ لاهڻ ويهي رهي. هن جي دل چاهيو ته هو پنهنجا پير سنگهوڙي ڇڏي، پر هن ائين نه ڪيو. پر جڏهن هن بوٽ لاهڻ کان پوءِ هن جي قميص جا بٽڻ کوليا، تڏهن هن سندس منهن ۾ نهاريو. اهو پيازي رنگ جي بلب جو ڪمال هو يا هن جي منهن جو اهوئي رنگ هو هو اهو فيصلو نه ڪري سگهيو. بي اختيار هن جا ٻئي هٿ هن جي مک جي چوڌاري ويڙهجي ويا. هن جا چپ هن جي اکين ۽ ڳلن جي وچ ۾ پوندڙ کڏ کي چمڻ لاءِ آتا ٿيڻ لڳا، ۽ سموري بدن ۾ هڪ اڄاتي اُڇل پيدا ٿي وئي. پر هن هڪڙي آڱر سان پنهنجي مک تان سندس هٿ لاهي ڇڏيا، ۽ پوءِ هن سندس پئنٽ جي پٽي ۾ هٿ وڌو تڏهن هن جي پيٽ ۾ اونهي کڏ پوڻ لڳي، ۽ هن سمجهيو ته جيڪڏهن هن هٿ وڌائي ڪيس پاڪر ۾ نه آندو ته الائي ڇا ٿي پوندو! پر هن وري به هن جي ڇاتيءَ تي آڱر ڏريندي، اکين ئي اکين ۾ انتظار جو سنيهو ڏنو ۽ پوءِ هوءَ اُٿي، ان پاسي جو پردو هيٺ ڪري، هنڌ تان لهي ويئي.

ڪيمخواب جي چادر هن جي اگهاڙ جسم ۾ چيڀڻ لڳي. هن جي سموري بدن ۾ سُيون سُيون پئي لڳيون. هو ڄڻ ته هڪ مقبري ۾، جنهن جي چئني پاسي ريشمي پردا لڙڪيل هئا، ڪنهن روح جي انتظار ۾ ڦچندو رهيو. هن جون اکيون هن کي پردن جي پويان هڪ پاڇولي جيان ويندو ڏسنديون رهيون. هوءَ وڏي هڪڙي ڪنڌ ۾ ويئي، ۽ اتي بجليءَ جو بٽڻ بند ڪري ڇڏيائين. پيازي روشني اونده ۾ بدلجي ويئي!

گهڙيءَ کان پوءِ ٻئي پاسي جي پردي ۾ هلڪي سر سر ٿي ۽ هڪڙو ٻيو جسم هن جي پاسي ۾ ليٽي پيو ۽ هڪڙو هٿ هن جي منهن کي ڪراٽيون پائڻ لڳو. هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ هاڻ هن جي قبضي ۾ نه رهي، ۽ پوءِ هو نئين جسم ۾ سمائجي ويو. پر هي ڪهڙو سمائجڻ هو: هي سمائجڻ ته هن جي تصور کان مختلف هو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته مٿي اڏامڻ بدران هو ڪنهن پاتال ۾ ڪرندو ٿي ويو!

جڏهن هن جو سمورو تڪ اوتجي آيو، تڏهن هو سهڪندي هڪڙي

پاسي ڊهي پيو ۽ ان وقت ان نئين جسم پاسي ۾ لڳل ٻٽڻ دٻائي وري هلڪي پيازي روشني ڦهلائي ڇڏي. هن جيڪي ڏٺو تنهن جو هو اُن وقت ڇيد نه ڪري سگهيو ۽ اهو ڇيد فقط هو ان وقت ڪري سگهيو جڏهن هن جي پير ۾ سُتل باجيءَ چيو: "ڇريا ڇوڪرا، ايترو اُتاولو ٿيو آهي، ايڏي تڪڙ ڪبي آهي...! ۽ ٻڌ تنهنجي ڪپڙن جي پير ۾ پيل پئڪيٽ ۾ ڪجهه پئسا آهن، سو کڻندو وڃجانءِ!"

هن پنهنجي پيٽ ۾ وري ڪڏ پوندي محسوس ڪئي، ۽ هن کي اُلٽيءَ جو خيال ٿيڻ لڳو. هو ڪچي ڪچي دل سان اُٿيو ڪپڙا پاتائين. پئڪيٽ کڻي کيسي ۾ وڌائين، ۽ اُتان ٿيڙ کائيندو ٻاهر نڪري آيو!

❋

جڏهن هو لاريءَ جي اڏي تي لٿو تڏهن هن کي اهو ڏينهن ياد پيو. جڏهن هو شهر ڏانهن پيگا هئا ـ ڊپ، بک ۽ اڪيلائيءَ کان! اڄ به هو اڪيلو هو. رات جي وڳڙي هوندي به لاريءَ جي اڏي تي ڪيترائي ماڻهو هئا ـ خود سندس ڳوٺ جا ماڻهو جن مان ڪي سُلفين تي دَم هڻي رهيا هئا، ۽ ڪي پتيءَ واري چانهن جا دور چاڙهي رهيا هئا. هوٽل جي اندر هڪ پراڻو فونو وڄي رهيو هو: رڪارڊ به پراڻو هوءِ سئي به گنل هئي. پر هن آواز سڃاتو...

ڪيئن وساريان...

ڪنور ڀڳت جو هي رڪارڊ هن کي هونئن به ڏاڍو وڻندو هو. ڳلوءَ سان گڏ جڏهن هو هوٽل تي ويهي گانا ٻڌندو هو، تڏهن هو وَر وَرَ ڪري ڪنور ڀڳت جي رڪارڊن جي فرمائش ڪندو هو. هن کي ائين محسوس ٿيندو هو جڻ ته هن جو آواز هن دنيا مان نه، پر ٻي ڪنهن دنيا مان ايندو هو. ۽ "الوڙي" جي آلاپ تي الائجي ڇو هن جي اکين ۾ پاڻي ڀرجڻ لڳندو هو. ڪنور جو آواز ٻڌي، هينئر به هن کي جڻ ڏاوڻ پئجي ويا. لاريءَ تان لهي هو ڪجهه وقت ويهي، رڪارڊ ٻڌڻ لڳو. رڪارڊ پورو ٿيو ته هن هلڻ شروع ڪيو پر وري به ڪنور جو ڏوهيڙو ٻڌي ويهي رهيو. هن ۾ ڪا اصليت موٽندي ٿي آئي، جڻ ته ڪو پراڻو وجود هن ۾ اڀري آيو هو. ۽ هن جو نئون وجود نانگ جي کل وانگر لهڻ لڳو هو. ڪنور جي ٽَلَ شروع ٿي.

آءُ، ڪانگا، ڪر ڳالهه...

هن جي دل ڀرجي آئي. هي هڪ نئون جذبو هن ۾ گهڻي وقت کان پوءِ پيدا ٿيو هو ۽ ڪنور جي ان پُڪار هن جي دل مان نفرتن جو ڪجهه حصو ڳاري وڌو: جنهن ڳوٺ لاءِ هن جي دل ۾ الائجي ڇو نفرت هئي، سا نفرت جڻ ته ڪنهن ڪنڊ ۾ ٻڄي وئي. رڪارڊ پورو ٿيو ته هن محسوس ڪيو ته هن جي اکين مان لڙڪ لڙي سندس ڳلن تي اچي پيا هئا. هن رومال ڪڍي لڙڪ اگهيا. لاري به هلي وئي، ۽ هوٽل تي ويٺل ماڻهو هن شهري بابوءَ کي ائين ڳڻتين ۾ ويٺل ڏسي ڪجهه عجيب وسوسن ۾ پئجي ويا. هن بيگاهه وقت ڪنهن شهري بابوءَ کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسي هنن سمجهيو تہ هو يا تہ ڪو ڪامورو هو يا صوبيدار جو ڪو دوست، جنهن جا شهريءَ دوست ڪڏهن ڪڏهن هن سان ملڻ ايندا هئا! هڪڙي ماڻهوءَ اٿي ويجهو اچي پڇيو: "صاحب، ڪيڏر جائينگا؟"

هو ڇرڪ پريو، سجاڳ ٿي پيو. ان وقت ئي پيو رڪارڊ شروع ٿيو: "بلم تم ڪب آئوگي؟"

ڪنور جو جادو پور پور ٿي ويو. اوپراڻ هن جي وجود کي ويڙهي وئي. ان خيال کان تہ متان هنن مان ڪو ڪيس سڃاڻي نہ وٺي، بنان ڪنهن جواب ڏيڻ جي، هو تڪڙو تڪڙو اڳتي وڌي ويو.

"صفا ڪو منجهيل ٿو ڏسجي! پانيان ٿو تہ هي ان دهليءَ واري نواب صاحب جو ڪو ماڻهو يا منشي آهي، جنهن کي هٿ سڏو رام واريون زمينون الاٽ ٿيون آهن." هن ويندي ويندي ٻڌو. سڏو رام واريون زمينون، جنهن تي سليمان ماڇيءَ وارا پيڙهين کان آباد هئا. الائجي ماڇين جو ڇا ٿيو هن سوچيو. هن دخل ڪار ۽ بي دخليءَ جا لفظ ڳوٺ ۾ ڪيترا ڀيرا ٻڌا هئا. پر اڃا تائين هن کي اها خبر نہ هئي تہ اهي لفظ ڪهڙي مفهوم ۾ چيا ويندا هئا.

هو تڪڙو تڪڙو قبرستان ۾ لهي پيو ۽ اوندهہ ۾ قبرون لتاڙيندو وڃيون پيچرو ڏيئي، اچي اوتاري وٽ نڪتو. اوتاري کي ڏسندي ئي هن جا هٿ سيڻجي ويا. سيڻجڻ سان گڏ، هن جي ٻنهي هٿن ۾ پگهر بہ اچي ويو. رومال ڪڍي هن پنهنجا هٿ اگهيا. رومال ڪڍڻ وقت هن کيسي ۾ پيل روالور کي ڇُهي ڏٺو ڇڻ تہ هن کي اهو خطرو هو تہ اوتاري جا ملنگ هن کي ڏسي، کهاڙيون لٺيون کڻي هن ڏانهن ڪاهي پوندا! اوتاري ۾ ڪي ملنگ اڃا تائين پاڻ ۾ ڳالهيون ٻوليون ڪري رهيا هئا. ۽ رکي رکي سلفيءَ جي سونٽي تي، سلفيءَ مان شعلو نڪرڻ تي لڳو. اهي منظر سڀ ساڳيا هئا: ڳوٺ جي گهٽين ۾ اوتري ئي ڏوڙ هئي. جن گهرن کي اڳ لوڙها هئا، اهي لوڙها بہ هڪ ٻن جاين کان سواءِ قائم هئا. ڳوٺ جي بازار بہ ائين ئي هئي. ڪوهہ تي اهو ئي ڇنل ٻوڪوڏڪيءَ تي پيو هو!

هو هلندو اچي پنهنجي گهر جي دروازي اڳيان بيٺو. دروازو اندران بند ٿيل هو ۽ اندر مڪمل اوندهہ هئي. ٻاٽ اوندهہ گهور اوندهہ گهپ اوندهہ! هن سوچيو تہ ٽپڻي تہ پت پوندي، پر جي چاچو يا بابو اوچتو نڪاءَ تي جاڳي پيا تہ چور چور ڪري وٺندم. وري دروازي جي ڪڙي کولڻ جو خيال آيس! ننڍي هوندي هو دروازي جي ٻنهي تاڪن کي آڏو زور ڏئي، ڪڙو کوليندو هو پر ڪڙي جي ڪرڻ جو بہ آواز ڪافي وڏو ٿيندو هو ۽ ائين چوريءَ اچڻ تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيس مارون به ملنديون هيون. پر پٽ تان ٽپو ڏيڻ کان وري به هن ڪڙي کولڻ ڪي وڌيڪ سهنجو سمجهيو. هن تاڪن کي زور ڏيئي هٿ وجهڻ جي ڪوشش ڪئي، پر سندس هٿ اندر نه وڃي گهيو. سندس هٿ ايترو وڏو ڏو ٿي ويو هو. جوان لوگهي مان ٻانهن لنگهائي دروازو کولڻ به ڏکيو ٿي پيو هو. لاچار چاقون ڪڍي دروازي واري پٽ ۾ هڪ وڏو ڪُپ ڪري، آهستي آهستي دروازي سان لاڳو پٽ تي چڙهي ويو. هيٺ ٽپ ڏيڻ ته آسان هو پر رڳو آواز ٿيڻ جي انديشي کان هن ٽپ نه ٿي ڏيڻ چاهيو. لاچار جوکم کڻي، دروازي جي مٿين اڏاوت چڙهي، دروازي جي مٿين چانئٺ تي پير ڪُپائڻ جي ڪوشش ڪيائين. پير ڦٻي ويس، ڪجهه هيٺ پروٽي پير لڙڪائي، آهستي هيٺ پهن پر ٽپو ڏنائين. گهر اندر ڪو به سجاڳ نه ٿيو. پير پير ۾ ڪري هو اندر آيو. اونده ۾ هن کي ڪجهه ڏسڻ ۾ نه پئي آيو ننڍي ٽارچ ٻاري، روشنيءَ کي هٿ ڏيندو هو اڳتي وڌيو. هن ڏٺو ته سندس پيءُ اونڌو ٿيو رليءَ ۾ ويڙهيو پٽ تي ستو پيو هو ۽ سندس پيرانديءَ کان هن جي ماءُ ستل هئي. اندر ڇپري ۾ هڪ کٽ پيل هئي، جنهن تي ڪو ماٺهو ستو پيو هو: هن کي پڪ ٿي ته اهو سندس چاچو علو هو. اونده هوندي به سڄو منظر کهڪائيندڙ هو: اها هئي مفلسي- سلهه جو مريض چاچو تاڙي پيئندڙ مزور پيءُ ۽ سڄو ڏينهن وڏيري ۽ وڏيراڻين جا الائجي ڇا هاٺا ڪپڙا ڌوئيندڙ ۽ سندن خدمت ڪندڙ ماءُ! جن وٽ پنهنجي جسم ڍڪڻ لاءِ به ڪپڙو نه هو ۽ جن کي وڏيرڪي گهر جي پاروٽي مانيءَ تي گذر ڪرڻ ۾ ڪو به عيب نه ٿي لڳو! ڪڏهن ته ان مسڪينيءَ ۽ مفلسيءَ جي ڪري انسان پنهنجي وجود کي وساري ويهندو آهي: جهڙي تهڙي تڪليف تي نظر ئي نه ويندي آهي. ڪو ڦٽ ڦُرڙي جسم تي نڪري پوي ته مفلسي ان کي به تقدير ڏانهن منسوب ڪري ذهن تان وسارائي ڇڏيندي آهي: مفلسي، سندس چاچي جي سلهه جو نالو هو رت گاڙڻ ڪانگهاري جو نالو هو! اهو جوان رت. جيڪو جيڪڏهن نفرت جو رنگ وٺڻ لڳي ته انو ٻڌجي پوي راضي به رضا رهي ته ان جو نالو محض علو رهجي ٿي ويو جيڪو هاڻ زندگيءَ ۾ فقط هڪڙو ڪارج ادا ڪري رهيو هو: سموري ڳوٺ کي سلهه جي سوغات ڏيڻ! شايد ڳوٺن جي سموري مفلسي سلهه ۾ وٺجي ختم ٿي وڃي! ان جي ختم ٿيڻ جو بيو ته ڪو به طريقو انوءَ کي نظر نه ٿي آيو! ها هڪ طريقو هو... پر شايد اهو رڳو شهرن ۾ ڪارگر هو: هن کي پنهنجي ڪيسي ۾ پيل روالور ياد اچي ويو. اوڏيءَ مهل هڪ ڏگهي ساهه کڻڻ جو آواز آيو ۽ انوءَ کان ڇرڪ نڪري ويو. هو اچ پنهنجي گهر ۾ چورن وانگر گهڙيو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو. ۽ هن کي هڪ اڄاتو ڊپ ورائي ويو. هن منهن ورائي نهاريو. سانئڻ ننڊ ئي ننڊ ۾ آهه پريندي، سنئين ٿي سمهي رهي. هن ٽارچ جي روشني ۾ چڱيءَ طرح پنهنجي ماءُ جي چهري کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي. ٽارچ جي پيلي پيلي روشنيءَ ۾ هن جي منهن جي زردي وڌيڪ نمايان ٿي ويئي. ان چهري تي محنت سان گڏ رنج ۽ گوندر جا گهنج مفلسيءَ جو نقشو ٺاهيندا ٿي ويا. انوءَ جي دل پرجي آئي. هن کي پاڻ تي ضابطو رکڻ مشڪل ٿي پيو. هيءَ ئي هستي هئي، جيڪا هن کي دنيا ۾ آڻڻ لاءِ ذميدار هئي: جنهن هن جي پيٽ تي مٺيون ڏينديءَ هن کي کلڻ سيکاريو هو. جيڪا هن جي اکين ۾ سرمو وجهندي، عجيب ويڳاڻين نگاهن سان ڪا گهڙي هن جي اکين ۾ نهاريندي رهندي هئي، ڄڻ ته انهن ۾ ڪجهه ڳولڻ جي ڪوشش ڪندي هئي، جيڪا جڏهن کلندي هئي تڏهن سندس ڪاڏيءَ ۾ مِٽِن جي وچ ۾ هڪ اهڙو کال ٿي پوندو هو جو هو شرارت مان پنهنجي ڏسٽي آڱر ان کال ۾ رکڻ لاءِ آتو آتو پيو ٿيندو هو ۽ اڄ هن کي يقين هو ته سالن کان پوءِ جيڪڏهن هن کي کلڻ جو موقعو به ملي تڏهن به اهو کال پيدا نه ٿيندو هو ڪڏهن پنهنجي ڏسٽي آڱر سان ان کال کي ڳولي نه سگهندو. اهو کال، اهي ڳل، چمڙيءَ جي گهنجن ۽ چانون جي نذر ٿي ويا هئا!

"اما"! هن کان ڄڻ ته آهه نڪري ويئي. هن کي سڏ ڪرڻ جو ڪو ارادو ڪو نه هو. پر اوچتو ئي اوچتو بيساخته هن جي وات مان لفظ "امان" ڄڻ ته زبان کي چيريندي نڪري آيو. پنهنجوئي آواز ٻڌي، هو ششدر ٿي ويو. سانئڻ چرڪ پري اٿي ويهي رهي. ٽارچ جي روشني ۾ نهاريندي، هيڏي ساري مضبوط جسم جي جوان کي بيٺل ڏسي، هن کي پهريون خيال آيو ته گهر ۾ ڪو چور گهڙي آيو هو. پر هن جي ڪنن جيڪو لفظ ٻڌو هو ان هن جي ذهن کي اهڙو نِستو ڪري ڇڏيو هو جو ننڊ مان چرڪ پرڻ جي باوجود هن کي ڊپ نه ٿيو.

"انو توں آهين؟" هن کي ڄڻ ته يقين هجڻ جي باوجود ويساهه نه ٿي آيو.

"ها امان، آءُ آهيان انو!" هن جي گوڏن مان به ست نڪري ويو ۽ گوڏن ڀر لتڪندي هو ماءُ جي هنج ۾ منهن لڪائي، سڏڪا پرڻ لڳو. ضبط جو بند ٽٽي پيو ۽ هن جا لڙڪ ماءُ جي ڦاٽل گج جي ڪارن ڪتيل ڪاوَن کي پسائڻ لڳا! ڪو وقت ته هو دل کولي روئندو رهيو. سانئڻ سندس ڳچيءَ ۽ وارن کي چميون ڏيندي رهي. پر سانئڻ جي اکين ۾ لڙڪ نه هو. هن جي اکين جا لڙڪ ته ڪڏهوڪا سُڪي ويا هئا. هن جي اکين جي رڻ پٽ لاءِ احساس جو هي مينهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪافي نہ هو. هن کي اجا بہ ان مينهن تي رُڃ جو شڪ هو. هن کي اهو ئي خيال هو تہ هوءَ خواب ڏسي رهي هئي. هي سپنو هو- ساپيان نہ هئي!

”ڪهڙو آهين؟“ اندران هڪ ڪمزور آواز آيو. علو بہ اوندهہ ۾ پاچولن جي چُر پُر تي جاڳي پيو هو. اوندهہ جا پاچولا هن کي هميشہ جاڳائي وجهندا هئا: هن کي هميشہ ائين لڳندو هو جڻ تہ موت جو فرشتو بہ اوندهہ جي پاچولن وانگر چُرندو سُرندو اوچتو هن جي جسم کي برف جهڙو ٿڌو ڪري ڇڏيندو ۽ ڪن صدين کان هو ان پاچولن جي شهزادي جي انتظار ۾ ڪنگهندو رهيو هو.

انوءَ سانئڻ بہ پنهنجي سپني مان جاڳي پيا. انو اتي اندر صفحي ڏانهن آيو ۽ چيائين: ”آءٌ آهيان انو چاچا!“

اندر گهپ اوندهہ هئي. انو ٽارچ جي روشنيءَ کي رهبر بنائيندي، چاچي جي کٽ ڏانهن وڌيو ۽ هن جيڪي ڏٺو سو هن کي سموري زندگي تڙپائيندو رهندو. انسان جي هيءَ صورت بہ ٿيندي آهي، سو هن ڪڏهن بہ نہ سوچيو هو. قبرستان جي هن پِر، رُلندي هن اڪثر مئل جانورن جي هڏن جي پڃرن تي، ڳجهن جا ميڙ ڏٺا هئا. انسان کي ان حالت ۾ ڏسڻ جي هن کي ڪڏهن بہ نہ هئي. سڀ کان اچرج جي ڳالهہ اها هئي تہ هي هڏن جو پڃرو ساهہ کڻي رهيو هو وڏا وڏا ساهہ ڏکيا ڏکيا ساهہ! سندس ڳچي ۽ ڳلن تي اونهن زخمن جا نشان ڏسي تہ هو هيڪاري اچرج ۾ پئجي ويو. شايد ڪا ويڙهہ ٿي ٿي پائنجي، جنهن ۾ زخمجي پيو هوندو هن سوچيو! ”آءٌ هڪڙي هڪڙي کان وير وٺندس!“ هن ۾ پراڻي نفرت موٽي آئي.

”چاچا، هي ڳلن ۽ ڳچيءَ تي نشان ڇا جا آهن؟“

علوءَ ڪو بہ جواب نہ ڏنو. احساس جو مينهن هن سُڪي ٺوٺ ٿيل زمين تي آڳمجي آيو هو ۽ جذبات تي قابو رکڻ لاءِ هڏن جي هيءَ زمين اونها ساهہ پرڻ لڳي هئي. انو هن جو لاڏلو هو: هن کي پنهنجي هٿن سان هن کير جا گوها هنيا هئا، جنهن کي پاڏن تي چاڙهي، هن منجهانئس ڏيپ جي ديو کي پڇائي ڪڍيو هو جنهن کي هن اهي ڪهاڻيون ٻڌايون هيون، جيڪي هن جي پنهنجي ٻالڪپڻ جو سرمايو هُيون. جنهن کي هن پنهنجي چنيسر تيڻ جو واقعو ٻڌايو هو. جنهن کي هن ونجهوٽي راند سيکاري هئي. جنهن کي هن گؤنچن، ڏينن ۽ آئِن جي خوشبوءِ معنيٰ سمجهائي هئي، جنهن کي هن تترن ۽ تلورن جون ٻوليون ٻڌايون هيون. جنهن جي ٻالڪپڻ ۾ هن کي پنهنجو ٻالڪپڻ وري اُڀرندو نظر آيو هو- اهو احساس جو مينهن هن کي ڏوڙڻ لوڏڻ لاءِ ڪافي هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ابا، ڊاڪٽرن ڇڇري ڇڏيو آهي!" علوءَ پاڻ تي ضابطو آڻيندي، اڱڻين ڪان ڪمزور آواز ۾ چيو.

"ڇو؟" انوءَ کي يقين نہ آيو. هو تہ اڃا تائين وير وٺڻ لاءِ پنهنجي ذهن کي تيار ڪري رهيو هو.

"ڳلن ۽ ڳچيءَ تي سلهہ جون ڳوڙهيون ٿي پيون هيون. اهي وڍي ڪيڏي ڇڏيائون ۽ هاڻ تہ جواب ڏيئي ڇڏيو اٿن!"

هڪ ڏکيو ساهہ پريندي هن وري چيو: "پر تون منهنجي ويجهو نہ ويهہ مرڳو تون نہ وٺجي پوين!" ائين چوندي، علو سڏڪا ڀري روئڻ لڳو. پر ان روئڻ ۾ آواز نہ هو. انوءَ جي دل ڄڻ تہ ڦاٽڻ تي هئي. سموري بدن جو رت هن جي مغز ۾ گڏ ٿيڻ لڳو هو ۽ لوڻن وٽ اُٿلون ڪائڻ لڳو هو. آخر هن ڏاڍي مشڪل سان چيو. "ڇاڇا، مڙئي خير ٿيندو: آءٌ سڀاڻي وري تو کي شهر وٺي هلندس، ۽ شهر جي وڏن ڊاڪٽرن سان صلاح ڪنداسون!"

علوءَ جا سڏڪا بند ٿي ويا ۽ هاڻ فقط ڏکيا ڏکيا ساهہ کڻي رهيو هو.

"اڙي ابا، شهر جي سمورن ڊاڪٽرن مون کي ڏنو آهي. خدا خوش رکي رئيس انور خان کي. هن جي چوڻ تي سينٽوريم وارن ڪو ڊاڪٽر ڪو نہ ڇڏيو. آپريشنون، سُيون، دوائون سڀ ٿيون، پر چون ٿا تہ مون ۾ جيئري رهڻ جي آرزو ڪانهي، طاقت ڪانهي! سو سينيٽوريم ۾ مرڻ کان اڇي پنهنجي گهر پيڙو ٿيو آهيان، پر موت بہ الائجي ڇو نہ ٿو اچي!"

ايترو گهڻو ڳالهائڻ ڪان علوءَ کي ساهي پئجي ويئي، ۽ هو کنگهڻ لڳو. هن جي کنگهہ ۾ بہ هاڻ ڪو آواز نہ رهيو هو ڄڻ تہ هن کي ڪو گهٽو ڏيئي رهيو هو ۽ کنگهڻ وقت هن جي ڳچيءَ جون رڳون ڇڄنديون ٿي نظر آيون. الائجي ڇو انوءَ کي اهو محسوس ٿيو تہ علو مري رهيو هو. موت علوءَ جي اکين تي ڇانئجندو ٿي ويو. هن جو موت ڄڻ تہ فقط انوءَ جي اچڻ جو منتظر هو ۽ جڏهن اهو انتظار ختم ٿيو تڏهن ڪو پاڇولو علوءَ جي اکين، ڳچيءَ جي نسن ۽ رڳن، ڇاتيءَ جي ٻاهر نڪتل پاسراتين ۽ ٻانهن جي ڪراين ۾ هڪ آخري جنبش پيدا ڪري موٽي ويو ۽ پوءِ علوءَ جي منهن تي ڄڻ هڪ سڪون ۽ اطمينان جو پاڇولو اچي اتي ئي ڄمي ويهي رهيو هو. هاڻ علوءَ جي اکين ۽ منهن تي ڪو بہ درد، ڪو بہ رنج، ڪو بہ الم ڪو بہ دک نہ هو ڪا بہ پيڙا نہ هئي. انو ڄڻ تہ جادوءَ جي اثر هيٺ، ٽارچ جي پيلي زرد روشنيءَ ۾ اهي بدلجندڙ منظر ڏسندو رهيو. هن سمجهيو تہ جيڪڏهن هن ڪا بہ چُر پُر ڪئي تہ اهو جادو، اهو طلسم ٽٽي پوندو ۽ مجاڻ علوءَ جي منهن جو سڪون،

هن جي ڇهري تي اطمينان جو ڇانورو وري ڏک جو پاڇولو بنجي ويندو! هن پنهنجي چاچي کي وري ان پيڙا ۾ ڏسڻ نہ ٿي گهريو. هن جي ذهن تان اهي ڪامڻ تڏهن ٽٽا جڏهن اوچتو هن بلڪل پنهنجي پير ۾ پنهنجي ماءُ جو سڏڪو ٻڌو. اهو سڏڪو وڏي اوڇنگارن ۾ بدلجي ويو. هن کي بہ پنهجي دل ڪٽجندي ڪپجندي محسوس ٿي. هن وڏي ماءُ جي ڳلهن ۾ ٻانهن وڏي ان سهاري مرڳو سانئڻ جي روئڻ جا بند ڀڃي وڌا، ۽ هن جون اوڇنگارون هن جهُريل گهر کي وڏيڪ جهورڻ لڳيون. پوءِ انوءَ هڪ ٻئي انساني پاڇي کي پاڻ ڏانهن ايندي ڏٺو. ان پاڇي لاءِ بہ هن جي دل ۾ هڪ ڇڪ پيدا ٿي. هڪ نامعلوم ڪشش ڪنهن آدمي وانگر هن جي دکي دل کي ڏوڙڻ لڳي.

"رَنَ، آڌيءَ رات جو هي ڇا جو روڄ راڙو شروع ڪيو اٿئي؟" هن پيءُ جو ورڇيل ورڇيل آواز ٻڌو. ان آواز ۾ ڪاوڙ کان وڌيڪ بيزاري هئي. زندگيءَ جي هنگامن ۽ روڄ راڙي کان بيزاري! پر هن کي پيءُ جو اهو انداز ۽ اهو آواز بلڪل نہ وڻيو. منو بہ هڪ ڏاڙئين ماڻهوءَ کي گهر ۾ ڏسي، پاڻ کي ڪجهہ چوڻ کان روڪي ورتو ۽ ڄڻ ڪجهہ سوچيندي چيائين:

"ڪير آهي؟"

"آءٌ آهيان بابا، انو!" هو پاڻ ئي وڏي پيءُ جي پير ۾ ويهي رهيو: هن جي دل ۾ آرزو جاڳي اٿي تہ منو هن کي ياڪر پائي. اهو سوچيندي ئي هن پاڻ کي نهايت ڪمزور محسوس ڪيو. اها اهڙي ڪمزوري هئي جنهن کي تسليءَ ۽ سڪون جي ضرورت هئي. ان اعلان لاءِ منو بلڪل تيار نہ هو. گهڙيءَ لاءِ ان اعلان، هن جي ذهن ۾ ڪي ڳالهيون ورجايون: ٽاٽو صوبيدار جون گاريون، جمعدار جي مار، سانئڻ کي سندس اڳيان اگهاڙو ڪرڻ، وڏيري جو اڇي پئسا ڏيئي ڪين ڇڏائڻ- اهي سڀ ڳالهيون تيزيءَ سان منوءَ جي اکين آڏو. اوندهہ جي باوجود چمڪات ڪنديون لنگهي ويون، ۽ هن خارن مان چيو:"ڪٿي جُتي آيو آهين، هاڻ هت ڇا لاءِ آيو آهين؟ مون کي ٽيپ ڪارائڻ يا ماڻهين کي اگهاڙو ڪرائڻ؟"

ان آواز ۾ بہ ڪاوڙ نہ هئي: بيزاري ۽ پاڻ وهيڻائيءَ جي حد هئي، لاچاريءَ جي انتها! انو ان جملي لاءِ بنهہ تيار نہ هو. هن جي ڏکي دل کي پاٻوهہ ۽ پيار جي ضرورت هئي. هي موقعو اهڙو هو جو منو جي ڪڏهن هن کي ياڪر پائي ها تہ هن جي سموري زندگي تبديل ٿي وڃي ها. ان ۾ نفرت جي بدران وري محبت ۽ ميناج جا دريا وهڻ لڳن ها. ان ۾ وري انسان هُجڻ جو گهمنڊ، پيار پائڻ جو آٽت موتي اڇي ها. دک تہ دل کي ميڻ وانگر نرم ڪري وجهندو آهي- پاٻوهہ ۽ پيار ان ميڻ مان دل گهُريا مجسما ۽ بت گهڙي سگهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ها، پر نفرت جو پاروان کي پنڌ پهڻ ڪرڻ لاءِ ڪافي هو ۽ هن بنان ڪنهن جذبي جي، بنا ڪنهن سوچ جي چئي ڏنو:

"چاچو گذاري ويو!"

هي پيو اعلان هو جنهن منوءَ جي بيزاريءَ ۾ ڪو فرق نه آندو. بيزاريءَ جو دريا وهندو ئي رهيو ۽ منو وڏي علوءَ جي ڪٽ تائين آيو. هن جي دل ته چيو "چڱو ٿيو!" پر هن جي وات مان نڪتو. "هاڻ ڪفن جي چِٽي ڪٿان پربي؟"

انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن ماٺهوءَ جي سيني ۾ دل بدران پٿر نڪر پريل آهن. جو پنهنجي سڳي پاءُ جي موت تي به هن جي دل مان ڪنهن آهه نڪرڻ بدران ڪفن جي پئسن جو خيال جاڳي اٿيو آهي. هن ڏنو ته ماٺس ان وچ ۾ چپ ٿي ويئي هئي، ۽ وڏي علوءَ جي اکين کي هٿن سان بند ڪري، مٿانئس چنل رلي وجهي چڙي هٽائين. ۽ پاڻ پيراندي کان پٽ تي ويهي رهي هئي.

هن جو دم گهٽجڻ لڳو. هن تارچ بند ڪري ڇڏي. ان اوچتي اونده ڄڻ ته سانئڻ کي به ڊيڃاري ڇڏيو. موت ۽ اونده ٿي ته انسان جا ازلي دشمن آهن- ۽ ٻنهي کان بچڻ لاءِ انسان سڄي عمر جتن ڪندو رهيو آهي! ان نئين ڏپ کان هوءَ وري سڏڪا ڀري روئڻ لڳي. انوءَ پنهنجي ڪيسن ۾ هٿ وجهي نوٽن جا بنڊل ڪڍي پيءُ ڏانهن وڌايا. اونده ۾ منوءَ جي جسم سان نوٽن جي ڇُهاءَ ڪو به اثر پيدا نه ڪيو. پر جڏهن انوءَ سندس ٻانهن کان جهلي سندس هٿن ۾ ڏنا، ۽ هن محسوس ڪيو ته اها شيءِ پئسن کان سواءِ ٻيو ڪجهه ٿي نه ٿي سگهي، تڏهن هن کان ڄڻ ڇرڪ نڪري ويو.

"گهڻا آهن؟" هن جي رُڪائيءَ ۾ اڃا به ڪو ڦيرو نه آيو.

"مون ڳڻيا ڪونهن. پر جي وڏيڪ گهرج پئي ته ڪٽي ايندس." هن به ڄڻ رُکائيءَ مان چيو. اونده ۾ وري خاموشي ڇانئجي ويئي.

"آءُ ڳوٺ ۾ ڄاڻ ڪري ٿو اچان!" ائين چئي هليو ويو.

انو وڏي ماءُ تائين آيو ۽ اتي ئي پٽ ۾ ويهي رهيو.

"امان، بابا ايترو بدلجي ڇو ويو آهي؟"

هن چوڻ ته اهو ٿي گهريو ته بابا مون کي پيار جي موت ڏيڻ ته نهيو ايترو رُکائيءَ سان ڇو پيش آيو. پر هن به پنهنجي لفظن کي ايترو ئي اَڻ- سڌو رکڻ گهريو جيترو هن پنهنجي پيءُ جي رويي ۾ محسوس ڪيو هو. پوءِ سانئڻ هن کي سڄي ڪهاڻي روئندي روئندي ٻڌائي. ملنگ جي خون ۾ پوليس ڳلوءَ ۽ انوءَ جي ڳولا ۾ منوءَ کي جهلي ويئي، اها سڄي ڪرائڻ لاءِ ته ٻئي ڇورا هنن لڪايا آهن. منوءَ کي پوليس ايترو ماريو جو مهينو سڄو کٽ تي پيو هو: برف تي

بيھاري پيِر ڪٽڻ، مڇون پٽڻ، ننھ نہ ڪرڻ ڏيڻ، ويھڻ نہ ڏيڻ- پوليس جي مار جو ھر طريقو ھنن آزمايو ۽ جڏھن منوءُ تڏھن بہ چيو تہ ھن کي ڪا خبر ڪا نہ ھئي، تڏھن سانئڻ کي وٺي ويا، ۽ سانئڻ وري اچي اوچنگارن ۾ پئي! ھن جڏھن اھو ٻڌو تہ صوبيدار، جمعدار ۽ ٻين سپاھين جي سامھون سانئڻ کي اگھاڙو ڪيائون، تڏھن انوءَ جو ساھہ اتي ئي روڪجي ويو. ھن جو ھٿ وري ڪيسي ۾. پيل روالور تي اچي ويو. ھن وڏيڪ ڪجھ ٻڌڻ بہ نہ ٿي گھريو.

پوءِ ماٹس رُوئندي چيو:"ابا، تون ھتان ساجھر ھليو وڃ، نہ تہ..."

"ھو سمجھي ويو. ھو خون جو ڏوھاري ھو ۽ پوليس اجا تائين ھنن جي ڳولا ۾ ھئي. ھن جي ماءُ پيءُ تي ھن جي ڪري جيڪي وھي واپري چڪو ھو تنھنجو تصور ڪندي ھن کي شھر جي لاڪپ ۾ ولوءَ جي مار جو منظر ياد اچي ويو. ڪوڙ کي سچ ۽ سچ کي ڪوڙ ثابت ڪرڻ پوليس جي ڏاڍي ھٿ جو کيل ھو. ڏوھاري ۽ بي ڏوھيءَ جو فرق پوليس جي اڳيان ڪجھ نہ ھو. بي ڏوھي ھجڻ جو فقط ھڪ ثبوت ھو ۽ اھو ھو نوٽن جا بنڊل!

"امان آءٌ ھاڻ ھلان ٿو. آءٌ وري ايندس ۽ توھان کي پاڻ سان شھر وٺي ھلندس!"

ھن جو اھو چوڻ ئي سانئڻ لاءِ ڪافي ھو. ھوءَ ھن کي چنبڙي پئي ۽ روئندي، اوچنگارون ڏيندي ھن جي ڳچيءَ، منھن ۽ وارن کي چمين ۽ لڙڪن سان پسائي ڇڏيائين. ھو بہ بلڪل ٻارن وانگر روئڻ لڳو. ھن کي پنھنجي ڪمزوريءَ تي ڪاوڙ بہ اچڻ لڳي، پر اڄ ھن کي ڄڻ پنھنجي اکين تي قبضو نہ رھيو ھو. نہ چاھڻ جي باوجود ماءُ جي ھنج ۾ ھن جي اکين روئڻ ٿي شروع ڪيو! پوءِ اُٿي چاچي جي ڪٽ جي ويجھو آيو. ٽارچ جي روشنيءَ ۾ ھن رليءَ جو پلاند ھٽائي آخري بار علوءَ جو پُر سُڪون موت ڏٺو: ان موت جڻ تہ ھن کي ھڪ سھارو ھڪ آٿت ڏنو. اھو موت ھن کي گھڻو وقت ياد رھندو. ان موت ھن کي انسان جي بيوسيءَ ۽ لاچاريءَ تي فتح پائڻ سيکاريو ھو ھاڻ ھن جي ذھن ۾ خيالن، جذبن ۽ احساسن جو سمنڊ پُرسُڪون ٿي چڪو ھو ۽ ھو چپ چاپ دروازي کان ٻاھر نڪري آيو. ھاڻ تہ ڪا لاري بہ شھر نہ ويندي، تڏھن بہ ھن پنھنجي گھر کان پري، گھڻو پري نڪري اچڻ ٿي گھريو.

قبرستان مان لنگھندي وري ھن کي پراڻا نقش ياد پئجي ويا ۽ ٽارچ جي روشنيءَ ۾ ھن وڏي پراڻي ٻڙ جي وَڻَ کي ڇُھي ڏٺو. ھي وڻ اجا تائين اڏول پنھنجي جاءِ تي بيٺو ھو: ڄڻ تہ ھن کي زندگيءَ ۾ ٻيو ڪو بہ ڪارج نظر نہ ٿي آيو سواءِ ان جي تہ موت جي واديءَ ۾ چانوَ ڪندو رھي! ھن جي ٽارچ جي روشنيءَ جي ڪري ھڪڙي چھري ھڪ ڊگھي چيٽ ڪري ماحول جي

خاموشيءَ کي ٽوڙي وڌو ۽ هو ٽڪرو ٽڪرو قبرستان مان لنگهي، اڇي لاريءَ جي اسٽينڊ تي پهتو. لانڍيءَ واريون هوٽلون به سنسان پيون هيون. هڪڙي بينچ تي هوٽل جو مالڪ کونگهرا هڻي رهيو هو. هو به هڪ ڪرسيءَ تي ويهي رهيو ۽ اونڌه کي گهوريندو رهيو. هن جو ذهن بار بار پنهنجي چاچي جي پُر سڪون موت تي سوچيندو رهيو. ڇا هن جي جوانيءَ جي زندگي هئي، ۽ ڇا هن جي جوانيءَ جو موت! انهن ٻنهي پڇاڙين جي وچ تي مفلسيءَ جو اٿاهه سمنڊ هو: جنهن زندگي ۽ موت مفلسيءَ جي سمنڊ جا ٻه ڪنارا هئا. هي ئي اهڙو سمنڊ هو جتي نوٽن جي ڪاغذ مان ٺهيل ٻيڙي زندگيءَ جي ڪناري ۽ ساحل تي صحيح سلامت پهچائي سگهي ٿي! جيڪڏهن هن جي چاچي مفلسيءَ جي ان گُن مان ٻاهر نڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ته ان لاءِ جوابدار ڪير هو؟ جيڪڏهن خود هن جي زندگيءَ ۾ شهر پڄي وڃڻ جو سبب پيدا نه ٿئي ها ته اڄ هو ڪهڙي حالت ۾ هجي ها! ۽ شهر ۾ به هن ئي جهڙا ڪيترا ڇوڪرا ۽ جوانڙا ملن، ڪارخانن، دڪانن ۽ اسٽيشنن تي ڏٺا هئائين، جن مان ڪيترن کي ته پڪ ئي پڪ سندس چاچي واري بيماري هئي. هنن جي زندگي ۽ هن جي پنهنجي زندگي کي جدا ڪندڙ فقط هڪ مضبوط ديوار هئي: نفرت! نفرت، جا هن جي رڳ رڳ ۾ نئون خون پهچائيندي ٿي رهي. نفرت ئي زندگيءَ جو سرمايو آهي! نفرت ئي هن جي زندگيءَ ۾ متحرڪ قوت ثابت ٿي هئي. هن ان جي آجيان ۾ ڪنڌ نمائي ڇڏيو: نفرت هن کي زنده رهڻ سيکاريو. نفرت هن ۾ وير وٺڻ جو جذبو پيدا ڪيو. نفرت هن کي مقابلي جي قوت عطا ڪئي. پر هن جي پيءُ ۾ به ته نفرت هئي. ان نفرت کان هن جي پيءُ ۾ مقابلي جي قوت ڇو نه پيدا ٿي؟ شايد هن جي پيءُ پنهنجي نفرت کي تاڙيءَ ۽ ڪنتريءَ ۾ ٻوڙي ڇڏڻ ٿي گهريو! نتيجو اهو نڪتو ته نفرت بيزاري ۽ پوءِ لاچاريءَ ۾ بدلجي ويئي! هن فيصلو ڪري ورتو ته نفرت ئي زنده رهڻ جو صحيح راز آهي. نفرت جا ڪرشما هو ننڍي هوندي کان ڏسندو آيو هو. گهڙيءَ لاءِ ماءُ، چاچي يا پيءُ جي لاءِ هن جي دل ۾ پيار پيدا ٿيو هو ته هن پاڻکي ڪيترو نه ڪمزور محسوس ڪيو هو! پر نفرت جي پيڙهه جي باوجود جڏهن هن ڪنور جو راڳ ٻڌو هو ته هن جي اکين ۾ پاڻي ڇو پرجي آيو هو؟ اها ڳالهه هن جي سمجهه ۾ نه آئي. نفرت جي باوجود هن کي ڪڏهن ڪڏهن اڪيلائيءَ ۾ ڇو ائين محسوس ٿيندو هو ته جيڪڏهن ڪو هن کي پيار مان "انو" ڪري سڏ ڪري ته هوند هو پنهنجي زندگي تبديل ڪري ڇڏي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن کي وري شهر جي لاڪپ ۾ مار کاڌل ولوءُ جو منهن ياد اچي ويو. ان منهن ۾ انهن ڳاڙهين ٽاندن جهڙين اکين ۾ به ته نفرت هئي: پوءِ اها نفرت ڪهڙي قسم جي هئي؟ ان نفرت چپ چاپ موچڙا ڇو ٿي کاڌا؟ ان نفرت ڇو نه ٿي صوبيدار ۽ جمعدار جي ڳچي مروٽي ڇڏي؟ ڇو انهن اکين ۾ نفرت جي باوجود هڪ بيوسي، اباٽڪائي ۽ لاچاري بکي رهي هئي؟ هينئر ولو ڇا ڪندو هوندو؟ هميشه وانگر پاڃاريءَ ۾ ڊڳن سان گڏ پاڻ به جوٽيل هوندو ۽ هَرُ ڏيندي ڏيندي جڏهن هٿن ۽ پيرن ۾ لڦون پئجي وينديون هوندس، تڏهن به "شڪر ائٽي منهنجا مولي!" چئي، چپ چاپ زمين جو سينو چيريندو هوندو! هن کي پڪ ٿي ته ائين ئي هوندو! سنڌ جي هاريءَ جي نصيب ۾ چاڪيءَ وارا ڪوپا! ۽ چڪر ڪڏهن ختم نه ٿيندا! چوريءَ جي شڪ ۾ جهلجي مارون کائي، جيل جهاڳي، وري به هَرَ جي چونيءَ کي چنبڙي پوندو! هن ۾ ته هَرُ ڏيندي به نفرت پيدا نه ٿي ٿئي! وري به ڊڳن جي جوڙي کي ٻچڪارون ڏيندو وڏيري جي بخت کي دعائون ڪندو پنهنجي انگ اگهاڙن ٻُڪين ٻچن پيٽ ٿي، ڌڻيءَ جا شڪرانا ميڙيندو رهندو! ڪيڏو نه صابر آهي سنڌ جو هاري! هن کي ان صبر کان نفرت ٿيڻ لڳي: ان صبر کان ته موت ڀلو! ڪهڙو موت؟ چاچي علو جهڙو موت؟ اهو به ته صبر جو نتيجو آهي، هن سوچيو. مختلف خيال وَرَ وَرَ ڪري، هن جي ذهن ۾ پُرت پکيڙيندا رهيا. اوچتو هن ڪنهن گاڏيءَ جو آواز ٻڌو: هو چرڪ ڀري اٿيو ڪا جيپ ٿي ڏٺي، هن ٽارچ ٻاري جيپ واري کي هٿ ڏنو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيپ جي ڊرائيور هن کي هڪ نظر سان ٽارچ جي اونڌهہ ڳاڙهي روشنيءَ ۾ ڏٺو ۽ پڇيائين:

”ڪيڏانهن ويندؤ؟“

”شهر!“ هن مختصر جواب ڏنو.

”هتان ڀري اچو!“ ڊرائيور بہ مختصر جواب ڏنو.

هن لهجي، هن اندازڪان هو اڃا واقف نہ هو. هڪ غير واقف ماڻهو هن کي جمع ۾ مخاطب ڪري هن کي عزت ڏئي رهيو هو ۽ ان لهجي ۾ غيرئيت هوندي بہ پنهنجائپ هئي. هو اهي خيال ذهن ۾ اٿلائيندو ڀري پئي پاسي کان ڊرائيور جي پاسي واري سيٽ تي اچي ويهي رهيو. جيپ وري هلڻ شروع ڪيو. ڊرائيور هن کان بلڪل بي نياز جيپ هلائيندو رهيو. جيپ جي اڳين روشنيءَ جي موٽ ڪائيندڙ سوجهري مان هن ڊرائيور جو جائزو ورتو. ننڍي عمر جو شايد ڪانئس بہ ٽي سال ئي وڏو هوندو. منهن چڱيءَ طرح نظر ڪو نہ ٿي آيو پر جوان جماڻ نقش اوندهہ ۾ بہ پنهنجي انفراديت ظاهر ڪري رهيا هئا. هوا جي جهوٽي ۾ هن جا وار وري وري هن پيشانيءَ تي اچي ٿي پيا. جن کي هن بي نيازيءَ سان ذري ذري هٽائي، ڪنن جي پوپان اٽڪائڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي.

جيپ جون بتيون اڳيان رستي جي اوندهہ کي چيرينديون، وڻن جا پاڇولا پکيڙينديون ٿي ويئون. سامهون ڪا ڍڳي گاڏي ٿي آئي تہ ڍڳن جون اکيون، جيپ جي بتين جي ڪري روشن روشن ٿي، پاڻيءَ جي بلبلن وانگر چمڪڻ ٿي لڳيون. اهي اکيون روشنيءَ جي پاڇولن جي ڪري ڪيتريون اونهيون، ڪيتريون گهريون ٿي لڳيون! ڍڳن جي ڳچيءَ ۾ پيل ٽلين جو آواز پوئتي هٽندڙ پاڇولن سان، ايتري تيزيءَ سان ٿي پوئتي موٽيو ڄڻ تہ انهن جو آواز غير مرئي طرح موٽ ڪائيندڙ پاڇولن جو هڪ حصو هو: ڄڻ تہ اهو آواز ڪنهن پاڇولي جو پڙاڏو هو! پاڇولا آواز جي موٽ سان گڏجي هن کي پنهنجي سموري زندگي ياد ڏيارڻ لڳا. جن ۾ هاڻ رڳو پاڇولا ۽ پڙاڏا ئي هن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي ياد رهجي ويا هئا. پر ڪيترا نه ظالم پاڇولا هئا. ڪيترا نه ظالم پڙاڏا! انهن پڙاڏن ۾ سڀ کان ظالم هن جي ماءُ جي اوڇنگارن جي بازگشت هئي، علوءَ جي خاموش خاموش سڏڪن جي بازگشت هئي! هي مونٺڙ وڏنڊڙ روشنيءَ جي ڪري گهٽجندڙ وڌندڙ سُسندڙ ۽ ڦنڊبندڙ پاڇولا. جيپ جي روشنيءَ ۾ نچندا رقص ڪندا، ٽلندا، ٺمڪندا ايئن گم ٿيندا ٿي ويا. ڄڻ ته علوءَ جي موت جا پاڇولا هئا. جي ورهين جا ورهيه هن جي زندگيءَ تي ٽٽوليون ڪندا، هن جي زندگيءَ جي پڙاڏن کي پاڻ ۾ سميٽڻ لاءِ رقص ڪندا. ٽلندا، ٺمڪندا رهندا! هن جي دل وري ميڻ وانگر وڳهرڻ لڳي هئي: خيالن جي ٿوَ کان هن جي دل رجڻ لڳي هئي، لڙڪ هن جي اکين مان اُٿليا، چپ چاپ هن جي بُشرت ۾ جذب ٿيندا رهيا. سامهون ايندڙ هڪ ٽرڪ جي روشني ۾ اهي لڙڪ چغلخور بڻجي ويا!

”اوهان ڏاڍا ڏکي ٿا ڏسجو!“ ڊرائيور هڪڙو هٿ هن جي ڪلهي تي رکندي چيو.

”جي، جي نه... اهڙي ته ڪا ڳالهه نه آهي...“ ۽ نه چاهيندي به هن جو ڊپيل سڏڪو چپن ۾ وڌي پيدا ڪندو. اونده جي پڙاڏن سان ملي ويو.

”تڏهن اوهان کي شايد خبر نه آهي ته اوهين روئي رهيا آهيو ۽ لڙڪ اوهان جي ڳلن تان وهندي اوهان جي دل تي ڪرندا ٿا وڃن...!“ ڊرائيور جي آواز ۾ الائجي ڪهڙو ميناج هو، جنهن کي ٻڌندي هن جي دل چاهيو ته هو خوب روئي، ايترو روئي جو هن جي روڄ جو آواز جيپ جي انجڻ جي آواز جيپ جي ڦيٿن جي آواز سان رلي ملي وڃي. پر هن کي ڪمزوريءَ کان نفرت هئي. هن کيسي مان رومال ڪڍي پنهنجي اکين کي اگهي ڇڏيو ۽ هڪ ٿڌو ساهه پريائين. ان ٿڌي ساهه ۾ دک جي ڇايا ته ضرور هئي، پر ان سان گڏ هن جي بردباري موتي آئي.

صبح جي پهرين پرهه ڪرَ موڙي، اوير کان مرڪندي، سوجهري جي ڪرڻن کي جنم ڏيندي، ماحول تي ڇانئجڻ لڳي هئي. صبح جو پهريون پکي، پنهنجي ٻچن لاءِ داڻا ڪٺا ڇڳڻ لاءِ هلڪيون چيتون ڪندو هن جي جيپ جي شيشي سان اچي ٽڪريو. رفتار جي ديو هن جيتامڙي جا اوسان خطا ڪري ڇڏيا، ۽ هو ”تيهون تيهون“ ڪندو لڏندو تيز ڪائيندو رستي جي ڪپ تي، ٻير جي لامر جهلي ويهي رهيو! اوچتو جيپ جو هڪ ٽائر ”ڦشڪ ڦشڪ“ ڪندو هيٺ جهڪي ويو.

ڊرائيور جو پير بريڪ تي ڪپي ويو. اوچتو بريڪ لڳڻ تي، انو پاڻ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڀالي نہ سگهيو ۽ هن جو نرڙ وچي جيپ جي مُهڙ واري اسڪرين سان لڳو ۽ جيپ جهڻ تہ ان ڌڪ جو تاب نہ جهلي بيهي رهي.

"اوهه! معاف ڪجو آءٌ بہ ڪو وڏو گڏهہ آهيان... ڌڪ ڏاڍو تہ نہ لڳو؟"

هن ڪو بہ جواب نہ ڏنو۔ فقط نرڙ کي مهٽيندو رهيو.

"ٽائر کي برسٽ بہ هتي ٿيڻو هو!" ڊرائيور وري چيو. هن وري بہ ڪو جواب نہ ڏنو. ان ڌڪ هن کي جهڻ ڌرتيءَ تي موٽائي آندو هو.

" معاف ڪجو اوهان کي زحمت تہ ٿيندي. ٽائر بدلائڻو پوندو! اوهان کي شايد دير ٿيندي هجي. ٻي ڪا گاڏي لنگهي تہ اوهين بلاشڪ ان ۾ چڙهي هليا وڃجو!"

ايتري شرافت، ايتري نرم مزاجي، ايتري بي نيازي.. هن لاءِ هڪ نئين ڳالهہ هئي. هن کي هڪ طرح سان ان سڪرپٽي ڪان چڙ اچڻ لڳي. شايد پنهنجي شرمساريءَ هن کي اهو محسوس ڪرايو تہ ڊرائيور جو اهو رويو بلڪل بناوٽي ۽ مصنوعي هو. هو ايڏو وڏو ايڏو معتبر ماڻهو تہ نہ هو جو ڊرائيور هن تي مهربانيون ڪندو وڃي ۽ ان ڪان پوءِ بہ ايتري اخلاق سان پيش ايندو رهي!

ڊرائيور سيٽ هيٺان ٽول باڪس مان پانا پڪڙون ڪڍيو، پاسي ۾ ٻڌل ٽائر لاهڻ لڳو. انو بہ جيپ مان هيٺ لهي آيو: هو چپ چاپ ڊرائيور جي حرڪتن کي ڏسندو رهيو. ڊرائيور نئون ٽائر لاهي، برسٽ ٿيل ٽائر هيٺان جئڪ لڳائي، ان کي لاهڻ ۾ جنبي ويو. پرهہ پر پکيڙيندي، سوجهري جا بادل ڦهلائيندي ويئي. هن پهريون ڀيرو ڊرائيور جي شڪل شباهت جو جائزو ورتو. ڇهہ فٽو قداور جوان، بدن جو جانٺو ڪليل پيشاني، گهريون ڪاريون اکيون، ڪليل ڪليل پيشاني، سندس منهن ۾ عجيب معصوميت، عجيب خوبصورتي هئي: تقريبن زالن جهڙي نرمي هئي. هن محسوس ڪيو تہ ڊرائيور هڪ نهايت خوبصورت جوان هو. سندس منهن ۾ ٻڏي پناهہ ڪشش هئي. سندس اڙبنگ وار ذري ذري سندس اکين وٽ لهي ٿي پيا. جن کي هن هڪ عجيب انداز ۾ جهٽڪي سان پوئتي هٽائي ٿي ڇڏيو.

انوءَ سوچيو تہ هي ماڻهو نفرت ڪان ڪيڏو نہ آزاد ٿو معلوم ٿئي. ائين ٿو ڀانئجي جهڻ تہ هن زندگيءَ جا ناسور ڏٺا ئي ڪونهن. شايد انهيءَ ڪري هن وٽ نفرت ڪرڻ جو ڪو سبب بہ ڪونهي. هن شايد زندگيءَ کي بنهہ ويجهو وچي ڏٺو ئي ڪونهي، پوءِ هو ٻين جي ڏکن کي ڪيئن محسوس ڪري ٿي سگهيو۔ اها ڳالهہ هن کي سمجهہ ۾ نہ آئي. هن کي وري پنهنجي ماءُ، پنهنجو چاچو ۽ پيءُ ياد اچي ويا. ۽ هن جي دل ٽاڪئين ٿي پئي. لڙڪ وري هن جي اکين ۾ پوسرڻ لڳا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان مهل هن اچي ڪيس پويان پاڪر وڌو ۽ پنهنجائپ مان زور ڏيندي چيائين: "ادل، حياتيءَ ۾ جيڪڏهن رڳو خوشيون هجن ها، ته هيءَ زندگي گذارڻ جي قابل ئي نه رهي. ڏک ئي آهن، جيڪي زندگيءَ کي ڪا معنيٰ ٿا ڏين. پر ڏکن کي پاڻ تي ايڏو حاوي ڪري ڇڏڻ به ته انسان جي شانَ وٽان ڪونهي!"

هن جي ڳالهائڻ ۾ ايترو ته پاڻپو هو ايتري ته پنهنجائپ هئي، جو هن جي دل وري رجڻ لڳي: انو هن جي ڀاڪر ۾ سڏڪي پيو. هن کي پاڻ تي ڏاڍي ڪاوڙ به اچڻ لڳي، پر تڏهن به هن جا سڏڪا بند نه ٿيا. هو انوءَ کي ڀاڪر ۾ جهلي جڻ هن کي ڇٽي رهيو هو ته روئڻ سان جيڪڏهن دل جو بار هلڪو ٿئي ته روئڻ انسان جي ڪا هلڪڙائي ڪانهي، ان ڪري دل کولي، سمورو درد اکين مان اوتي ڇڏ!

ڪجھ وقت کان پوءِ انوءَ جا سڏڪا بند ٿيا. رومال ڪڍي پنهنجون اکيون اگهندي، هن چيو: "آءٌ به ڪهڙو نه مورک اهيان، جاڻ نه سڃاڻ، رشتو نه ناتو، اوهان جي هنج ۾ روئڻ ويهي رهيس!"

"درد جا رشتا جاڻ سڃاڻ جا محتاج ڪو نه هوندا آهن، ڀائو!... هاڻ اچ ته هلون. جي دل جو بار هلڪو ڪرڻ گهرين ته مون کي ان ۾ ڀائيوار ڪري ته ڏس!"

پوءِ هن کيس ٻڌايو: پنهنجي ماءُ بابت، پنهنجي چاچي بابت ۽ پنهنجي پيءُ بابت! پنهنجي نفرتن بابت، پنهنجي بغاوتن بابت! البت کيس اهو نه ٻڌايائين ته هو ڇو شهر آيو ۽ شهر ۾ هن ڇا پئي ڪيو.

"ان کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو ڏک ٿي ٿو سگهي ته آءٌ ڪن سببن جي ڪري پنهنجي اُن چاچي جي جنازي کي ڪلهو به نه ڏيئي سگهيس، جنهن منهنجي ٻاروتڻ جي هر انگل هر آري کي پورو ڪيو! ان کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو ڏک ٿي ٿو سگهي ته منهنجو پنهنجو پيءُ مون کي ڳراٽڙي به نه پائي، جنهن ڳراٽڙيءَ تي هوند آءٌ پنهنجي سموري زندگي تياڳي ڇڏيان ها!"

انوءَ کي هاڻ لڙڪن جي به پرواهه نه رهي هئي. هو ڳالهائيندو ويو لڙڪ لار ڪري هن جي ڳلن تان ڳڙيا، هن جي بشرٽ ۾ جذب ٿيندا رهيا. لڙڪن جي ڏنڌ مان هو اپرندڙ روشنيءَ جا پهرين ڏنڊلا ۽ پوءِ صاف ٿيندڙ پاڇا ڏسندو رهيو. هن ائين سمجهيو جڻ ته انهن پاڇولن جو نه هن جي ڳالهائڻ سان ڪو واسطو هو نه هن جي روئڻ سان! ۽ پوءِ هن ڪنڌ ورائي ڊرائيور ڏانهن ڏٺو: لڙڪ هن جي ڳلن تان به وهندا، سندس قميص ۾ جذب ٿيندا رهيا هئا!

"معاف ڪجو مون پنهنجي ڪمزوريءَ جي ڪري اوهان کي به روئاڙي وڌو!" انو شرمساريءَ جو اظهار ڪندي وري سڏڪي پيو.

هن هٿ وڌائي انوءَ جي ڪلهي تي پاڀوهه جو زور ڏنو ۽ چئي ڏنائين: "اوهان مون کي پنهنجي زندگيءَ جي هڪڙي حصي ۾ شريڪ ڪري مون تي وڏو احسان ڪيو آهي. مون سمجهيو هو ته انسان ڏکن ۾ شراڪت ڪري ئي نٿو سگهي، پر آءٌ غلط هوس. اوهان ماءُ جي ڳالهه ڪئي آهي، جنهن اوهان جي پيٽ تي پنهنجي چپن سان ٽڌڙا ڪيا اوهان کي ڪلڻ سيکاريو پر اوهان پنهنجي ماءُ جي وجود کي سڃاتو ٿي ٿا! مون کي به ياد آهي ته منهنجي ماءُ به بلڪل ائين ئي مون کي ڪلڻ سيکاريو هو ائين ئي مون کي انڊلٺ جا رنگ ڏيکاريا ۽ سيکاريا هئا... ۽ ان ماءُ جو هاڻ مون وٽ رڳو تصور آهي، منهنجي ذهن ۾ هن جي تصوير آهي، سندس سموري وجود کان آءٌ ڇني ڌار ڪيو ويس: اڄ آءٌ هن جي وجود کان واقف هوندي به هن کي "امان" ڪري سڏي نٿو سگهان: آءٌ شڪ ۽ امڪان جي اهڙن ڪوهيڙن ۾ گرفتار آهيان جو اهو لفظ چاهيندي به چپن تي آڻي نٿو سگهان! جنهن هستيءَ جي مون ورهين جا ورهيه پوڄا ڪئي آهي، ان جو بت منهنجي سامهون هوندي به مون کي اجازت نٿو ڏي ته آءٌ هن جي پيرن جي پٽيءَ کي کڻي اکين تي لايان! جنهن جي قدم قدم مان مون لاءِ آواز ٿا اُٿن، پر مون کي انهن سڏن جي موٽ ڏيڻ جي اجازت ڪانهي...!"

هو ڪا گهڙي خاموش ٿي ويو. انو حيرت منجهان هن جي لفظن جي ڳوراڻ کي محسوس ڪندو رهيو.

"ساڳيءَ طرح منهنجي ذهن ۾ پيءُ جو به هڪڙو خاڪو موجود آهي: ڪونڌر مڙس، جنهن لاءِ چون ٿا ته ڪهاڙي ۽ بندوق جهلڻ وقت جڏهن ته به فٽ وڏيڪ ڏکو تي پوندو هو... جنهن جي مون کي رڳو هڪڙي يادگيري آهي ته هن جي پٺن تي پخال يا ڳوڻ هوندي هئي، تڏهن به هڪڙي ٻانهن تي مون کي کڻي، ٻئي هٿ سان به_ مٽي پيجري کڻي سگهندو هو... ۽ اڄ مونکي اها خبر ڪانهي ته منهنجو پيءُ ڪير هو... آءٌ به هڪڙي شخص کي دفن ڪري آيو آهيان: مون ته هن جي جنازي کي به ڪلهو ڏنو جنهن کي سلهه ايڏو جهوري وڌو هو جو هن جي ڳلهن جي ويڪر گهٽجي منهنجي گرانٽ جيڏي ٿي وئي هئي: ۽ اهو شخص، مون کي اشارن ۾ ٻڌايو ويو ته اهو منهنجو پيءُ هو جنهن پاڻ مون کي منهنجو پيءُ هجڻ جي بشارت ڏيڻ نٿي گهري. شايد ان ڪري ته منهنجي تصور جي شيشي جو محل ٽڙڪي، ڇڪنا چور نه ٿي پوي..جنهن پنهنجي پهرين ۽ آخري محبت کي ٻئي مرد جي ٻانهن ۾ ڏسي، موت جي سنيهي کان فقط به ڏينهن اڳ اها دعا ڪئي ته "خدا ڪري

تنهجيون خوشيون سلامت رهن... پر آءٌ ٻي دنيا ۾ تنهنجي اوسيئڙي ۾ جنت يا جهنم جي دروازي اڳيان ائين ويٺو هوندس جيئن تماچي نوريءَ جي اوسيئڙي ۾ هوندو...!"

انوءَ جي دل چاهيو ته موت ۾ هو ٻه هن شخص جي ڪلهن ۾ ٻانهن وجهي چوي: "پيائو درد جا رشتا چاڻ سڃاڻ جا محتاج نه هوندا آهن!" پر ان وقت جيپ هڪڙي گهٽيءَ ۾ جهٽڪي سان بيهي رهي.

هو هيٺ لٿو ۽ پنهنجا لڙڪ اگهندي چيائين:"منهنجو ٿالو سليم آهي...!"

"منهنجو انو...انور...انو!"

"هو ٻئي مرڪي پيا.

❁

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪمري ۾ داخل ٿيڻ سان انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هو ڪنهن رنگين دنيا ۾ لنگهي آيو هو. دروازي جي بلڪل سامهون هڪ وڏي تصوير ٽنگيل هئي، جنهن ۾ هلڪي اوندهڙي جي پوپان سج اڀرڻ جو منظر هو: سج جا ڳاڙهسرا زرد ڪرڻا ڄڻ تہ ڏنڊ کي چيريندا ڪمري ۾ ڦهلجندا ٿي ويا. سج جو اهو منظر هن زندگيءَ ۾ ڪڏهن نہ ڏٺو هو. ان تصوير جي بلڪل هيٺان هڪ بنهہ سوڙهي ميز پيل هئي، جنهن تي ڪيترائي مجسما ۽ بت رکيل هئا. انهن ۾ هڪ بت تي هن جون نظرون ڄمي ويون. اهو بت هڪ عورت جو هو جا ڄڻ تہ سج جا ڪرڻا اکين تي پوندي، آرس پڇي رهي هئي. ان آرس ۾ هڪ عجيب پياس، هڪ عجيب تانگهہ هئي، جنهن ڏسندڙن کي ڪجهہ اڳڪتي ڪرڻ تي تي اُڀاريو. ان بت جي پير ۾ هڪ ننڍو مجسمو هڪ ٻالڪ جو هو. ٻالڪ جون ٻانهون ائين مٿي ڪنيل هيون ۽ سندس اکين ۽ منهن تي اهڙو امنگ ڇانيل هو ڄڻ تہ هن ماءُ کي پريءَ کان ٿيڄ آڇيندي ڏسي ورتو هجي!

ڪمري جي هڪ ڪنڊ ۾ هڪ تپاس تي هڪ وڏي تصوير ٽنگيل هئي، ۽ ان جي پاسي ۾ هڪ ميز تي مختلف رنگن جا ٽيوب ۽ گڏ وچڙ رنگن جي هڪ ٿالهي رکي هئي. ان تصوير ۾ بيپناهہ ڪشش هئي. اها تصوير ڄڻ تہ سونهن ۽ رنگن جو معجزو هو. رنگن جي ان معجزي مان اڀرندڙ عورت شايد دنيا جي حسين ترين عورت هئي، ۽ انو ڪجھ وقت فنڪار جي ان جوڙ کي ڏسندو رهيو. سنڌي ڳوٺاڻي لباس ۾، ان عورت جو هر انگ حسن جو سرچشمو هو: حيا کان جهڪيل اکين جي پنبڻين جي ڇانوَ گوري گوري گردن تي هلڪي لڙيل ڪاڌيءَ جو پاڇو چپن ۽ اُرهہ جي اڻ لکي ڪمان جي هم آهنگي، سڊول سڊول ٻانهن ۾ سپردگيءَ جو انگ.. ۽ ان شخصيت جي هڪ عجيب سڪون آور غنودگي، رنگن ۽ ليڪن جو سهارو وٺي اکين ۾ ڪِپي ٿي ويئي، ۽ انوءَ جي وات مان بي اختيار "واهہ واهہ!" نڪري ويئي.

"هي تصويرون اوهان ٺاهيون آهن؟" انوءَ پڇيو.

"ها"، سليم مختصر جواب ڏنو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"هيءَ تہ واهہ جي تصوير آهي. ڪير آهي هيءَ؟"

"مون کي پاڻ خبر ڪانهي! حقيقت ۾ تصور جي ويچي کي نقش ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي!"

"پوءِ اوهان ڪيئن ٺاهي؟"

"بس ائين ئي، خيالن ئي خيالن ۾ ٺاهي ويس. چتر ڪاريءَ لاءِ اهو ضروري نہ آهي تہ تصوير ۾ چٽيل ماڻهو ڪو جيئرو جاڳندو ماڻهو هجي!"

هن اهو محسوس ڪيو جڻ تہ چترڪار اها ڳالهہ ڪري ڪجهہ شرمائجي ويو ۽ ان حجاب کي لڪائڻ ۽ لنوائڻ لاءِ چترڪار چيو. "پر اوهين بيٺا ڇو آهيو؟ اچو هتان ٿي ويهو!"

هو نہ چاهيندي بہ ويهي رهيو. چترڪار هن سان اوپارين لهوارين ڪندو هن جي پنهنجي زندگيءَ بابت ڪجهہ پڇڻ کان لهرائيندو رهيو. پر پنهنجي متعلق زندگيءَ متعلق اهڙي انداز ۾ ڳالهائيندو رهيو جڻ تہ انو سندس ڪو پراڻو دوست هو. هو چترڪار جون ڳالهيون حيرت مان ٻڌندو رهيو ۽ هن کي چترڪار لاءِ وري نئين سر، عجيب پيار هڪ عجيب پنهنجائپ محسوس ٿيڻ لڳي. شايد اهو پيار ان خواهش، ان ڪلپنا سان پيار هو جا هن جي ذهن ۾ هميشہ کان موجود هئي تہ هو بہ هڪ سٺي سهڻي زندگي گذاري هن لاءِ جڻ تہ چترڪار جي زندگي هڪ آدرش هئي، هڪ آئيڊيل هو ۽ ان آدرش سان پيار موٽ ڪائي هن جي دل ۾ چترڪار لاءِ محبت پيدا ڪئي. البت هن کي چترڪار جون ڪيترين ڳالهيون سمجهہ ۾ نہ ٿي آيون. چترڪار هن کي ٻڌايو تہ هو چترڪاري ان ڪري ٿو ڪري، جو هن کي سونهن سندرتا ۽ حسن جي تلاش آهي- اهڙو حسن، اهڙي سندرتا، اهڙي سونهن جا شايد هن پنهنجي ڪنهن اڳئين جنم ۾ ڏٺي هئي، يا ڪنهن سپني ۾ ڏٺي هئي، ۽ جڏهن اهو سپنو ٽٽو هو جڏهن اهو جنم پورو ٿيو ۽ هن اکيون کوليون تہ هن پنهنجي چوڌاري بدصورتيءَ بڇڙائي ۽ ڪوجهائي ڏٺي. هر قدم تي هر هنڌ تي انسانن جي چهرن ۾، انسانن جي دلين ۾، انسانن جي گهرن ۾، انسانن جي لڳ لاڳاپي ۾، ورچ وهنوار ۾، ڳالهائڻ ۾، اٿڻ ويهڻ ۾- زندگيءَ جي هر ڏاڪي تي! ۽ ان ڪوجهائيءَ جي گهنگهور اوندهہ کي ڏسي، هن پنهنجيون اکيون پوري ڇڏيون هيون. هن وري سپنن جي دنيا ۾ موٽي وڃڻ تي گهريو ۽ پوءِ هن رنگن جو سهارو ورتي هڙرادو حسن، هڙرادو سونهن پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، هن رنگن ۽ برش سان سونهن سندرتا جو تصور پيدا ڪري آس پاس جي گدلائي ۽ ڪوجهائيءَ کي وسارڻ تي گهريو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن انو چترڪار کان موڪلائي ٻاهر آيو تڏهن هن کي ائين محسوس ٿيو ته چترڪار ۽ هن جي وچ ۾ هڪ اڻاتو رشتو ناتو قائم ٿي چڪو هو ۽ هن کي جڻ ته اها پڪ ٿي ويئي ته هنن جي دوستي وڌندي رهندي ۽ هو چترڪار سان ملندو رهندو. هو چترڪار متعلق سوچيندي ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي بنگلي تي پهتو. اندر گهڙڻ سان ئي هن جي نظر منظور تي پئي. منظور ننڍي فيات گاڏيءَ جو بانيٽ کولي پاڻي وجهي رهيو هو. انوءَ کي ڏسندي ئي هو وڏي آيو.

"اڄ تون ايترو جلد ڳوٺان به ٿي آئين!" منظور هن جي آجيان ڪندي پڇيو.

هن وري ڳوٺ جي ياد پنهنجي ذهن ۾ به آڻڻ نه ٿي گهري پر منظور جڻ ته هن جي ذهن کي ڦرموٽيءَ وانگر ڦيرو ڏيئي، موٽ ڪارائي ڇڏي ۽ گهڙيءَ لاءِ ڳوٺ جا سمورا منظر هن جي اکين اڳيان تري آيا، ۽ هو اُداس ٿي ويو.

"خير ته آهي، ڳوٺ جو نالو ٻڌندي ئي اداس ٿي وئين؟"

"مڙئي خير آهي!"

منظور هن جي طبيعت کان چڱيءَ طرح واقف هو: جيڪڏهن انوءَ کي ڪا ڳالهه پسند نه هوندي هئي ته هو هڪدم تاڙي ويندو هو ته ان متعلق ڪجهه ڳالهائڻ نه ٿو گهري

"هت ڪهڙا حال آهن؟ سڀ ڪيئن آهن؟" انوءَ ڳالهه متائيندي چيو.

"سڀ نيڪ ٺاڪ آهي: في الحال ته بيڪار ويٺا آهيون. پر پاڻيان ٿو ته ڪا ڊيوٽي لڳڻي آهي!"

"ڪڏهن؟"

"اها خبر نه آهي. پر باجيءَ ٿي چيو ته به ٿي ڏينهن جيڪي مزا ڪرڻا هجنَو سي ڪري وٺو: ڪجهه ڏينهن کان پوءِ مڙئي ڪو ڳرو ڪم ڪلڻو پوندو!"

"گلو ڪيئن آهي؟"

"نيڪ آهي، پر پاڻيان ٿو ته هو اسان سان گهڻو وقت ڪو نه رهندو!" منظور ڪار جو بانيٽ بند ڪندي چيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"گلوءَ ۾ هاڻ اهو دم نہ رهيو آهي. هو تہ رڳو اهو ئي ٿو سوچيندو رهي تہ ڪو بجليءَ جو دڪان کولي روزي ڪمائي. هيءَ زندگي هن کي نہ ٿي آتڙي. ننڍي هوندي تہ ايترو ڀڄڻو ڪو نہ هو: هاڻ الائي ڇو ڪيڏي ٿيندو ٿو وڃي؟"

"سڀ ڪنهن جو هي ڪم بہ نہ آهي. هتي تہ شينهن جي دل ۽ چيتي جو جگر گهرجي!" منظور اهي لفظ چئي تہ ويو پر ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن کي خود انهن لفظن تي اعتبار ڪو نہ هو.

انو منظور کي اتي ئي ڇڏي پنهنجي ڪمري ڏانهن هليو آيو. هن کي پنهنجو ڪمرو ڄڻ تہ ڪجهہ بدليل بدليل ٿي لڳو. جيتوڻيڪ هر شيءِ اڳئين وانگر پنهنجي اصلوڪي جاءِ تي موجود هئي. فقط ڪجهہ ڏينهن اڳي هن پنهنجي ڪمري تي سرسري نظر وڌي هئي، پر هاڻ ڄڻ تہ هن جي دل جي اڳيان هڪ ديوار اُڀي ٿي بيهي رهي هئي، ڄڻ تہ تبديليءَ جو هڪ سمنڊ وقت جي انهن ٻن ڇيڙن جي وچ ۾ لنگهي آيو هو: ان سمنڊ مان ترڳندي، غوطا کائيندي جڏهن هو هن ڇيڙي تي، هن پَلَ تائين پهتو هو تيستائين سڀ ڪجهہ بدلجي چڪو هو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ ڪمري جي مختلف سامان کي ڏسڻ بدران هو پاڻ ڏسجي رهيو هو: ڄڻ تہ ڪمري جي هر شئي ۾ اکيون پيدا ٿي پيون هيون، جيڪي هن کي ڏسي رهيون هيون! هي پلنگ، هي ڪرسيون ۽ مينز هي ڪليءَ تي ٽنگيل سندس ڪپڙا، هوءَ ٽپائي ۽ ٽپائيءَ تي رکيل گلاس هن کي گهوري رهيا هئا. ڄڻ تہ هن کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. هنن ٻي جان شين جي انهيءَ گهورَ هن کي ٽڪائي وڌو! هن کي پهريون ڀيرو ٽڪ محسوس ٿيو. هن جي سَنڌَ سَنڌَ ۾ ٽُڪَ ڪنهن منفرد احساس وانگر اڀرڻ لڳو ۽ هو ڪپڙن متائڻ بنان هنڌ تي ليٽي پيو. هن جو ذهن هوندئن بلڪل خالي هو پر ليٽڻ سان ڄڻ تہ هن جي ذهن ۾ دونهون پرجندو ويو۔ ڪارو نيرو دونهون، جنهن ۾ مختلف شڪليون ابرڻ لڳيون: بي جسم ۽ سڃاڻپ کان ٻاهر، ۽ پوءِ اهي شڪليون گولائي اختيار ڪنديون ويون. ساڳئي وقت انهن جي ماپ، انهن جي هيئت گهٽجندي وئي، تان جو انهن جي ڊيگهہ ويڪر ۽ گولائي واريءَ جي اٽن جيتري رهجي ويئي، ۽ هن جي اندر جو ضدي ٻالڪ سڏڪا ڀري گهري ننڊ پئجي ويو!

اوچتو هن پنهنجو نالو پڪارجندو ٻڌو ۽ هو ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهيو. ڪمري ۾ شام گهڙي آئي هئي. ڪمري جون سموريون شيون ڌنڌليون ٿي ويون هيون. هن ڏٺو منظور واپس وڃڻ تي هو پر هن کي جاڳندو ڏسي، وري بيهي رهيو.

”يار، ڏاڍي ڪا ننڊ هُيئي؟ مون ته سمجهيو ته شايد اڄ اٿندين ئي ڪو نه!“
منظور کي ڪپڙي لٽي ۾ تيار ٿيل ڏسي، هن پڇيو: ”ڪاڏي تياريون آهن؟“
”ڪا خاص تياري ته ڪانهي. بس ائين ئي مَن ويڳاڻو ويڳاڻو ٿي پيو هو سوچيم ته تون هلين ته ڪٿان گهمي ڦري اچون!“
”ته پوءِ ويهه ته هلون ٿا.“ ائين چئي هو باٿ روم ۾ هليو ويو.
ٿڌي پاڻيءَ ۾ وهنجندي هن کان ڇرڪ ته شڪراني جو ٿڌو ساهه نڪري ويو. صاف. ٿڌيرو پاڻي ڇڻ ته هن جي سنڌن مان ٿڪَ جا ڳُنا ڇونڊي ڇونڊي، صابڻ جي گجي ۾ ڀاريندو ٿي ويو. ڪپڙا پائي ٻاهر نڪتو ته هن منظور جي منهن مان ٿي سهي ڪيو ته هو ڪيتري وقت کان هن کان ڪو سوال پڇڻ لاءِ دل من هٽندو رهيو هو. آرسيءَ تي بيهي ڦڻي ڏيڻ شروع ڪيائين ته هن کان رهيو نه ٿيو.
”يار، تو ۾ عجيب تبديلي اچي ويئي آهي. ائين پيو سمجهان ته تون ڏکويل ڏکويل پيو لڳين.“ منظور اونده ۾ تير هنيو.
هن کان ٿڌو ساهه نڪري ويو ۽ چيائين: ”ڏک ته زندگيءَ جو انعام آهن!“ اهي لفظ چترڪار چيا هئا. ۽ بي ساخته هن جي چپن مان نڪري ويا.
منظور انهن لفظن تي سوچيندو ئي رهيو. پوءِ هو ٻئي ڪار ۾ چڙهي ٻاهر نڪري آيا. شهر جي هڪ روشن رستي تي پهچڻ تي هن منظور کان پڇيو: ”ڪيڏانهن ٿو هلين؟“
”جتي ڏکن جي ڏنگ کي سهسائي وڃبو آهي.“ منظور به ڇڻ ته بي ساخته اهي لفظ چئي ڏنا. هن ڪو جواب نه ڏنو هن فقط منظور کي پاسيري نظر سان ڏٺو. منظور ڄڻ ته هن ان پاسيري نظر کان گهٻرائجي، ڪار هڪ ننڍي دروازي اڳيان بيهاري ڇڏي، جنهن تي ڳاڙهن اکرن ۾ ”زرين بار“ لکيل هو.
شام جي اونده شهر کي اداس پاڇولا بخشي ڇڏيا هئا. اهي پاڇولا شهري روشنين کان شڪست کائي، ماڻهن جي اکين ۾ کُپندا ٿي ويا. ۽ انسانيت جا ڏک روشنين جي هترادو قلعي ۾ ٿانون جي ڪنُ وانگر لڪندا ٿي ويا. زهر مانو ٿي، چپن تي اچڻ کان اڳ آس جي پيالي جي تري ۾ ويهندو ٿي ويو. بلڪل ان طرح جئن ڦتڪي لڳڻ سان پاڻيءَ جي لٽ تري ۾ ويهي رهندي آهي. ان کي لوڏڻ سان، جنبش ڏيڻ سان زندگيءَ جي اها ڪنُ، زندگيءَ جو اهو ميرانجهڙو زهر سموري ڏُک کي وِهُ بنائي ڇڏيندو آهي.
انوءَپهرين ته ڪجهه نه سمجهيو ته هو ڪٿي آيو هو. پر ماحول ۾ ڦهليل تيز بوءِ هن کي سڀ ڪجهه سمجهائي ڇڏيو. هن جي احساس تي هڪ

ڇهبڪ لڳو ۽ هن جي ڪنن جون پاپڙيون ٻرڻ لڳيون. هڪ ڪنڊ ۾ وهندي ٿي منظور آرڊر ڏنو: "وسڪي!"

وسڪيءَ جو گلاس پنهنجي سامهون ڏسي، ڪو وقت ته هو گلاس کي گهوريندو رهيو. هن شراب جو رنگ مختلف هو. هن ته سمجهيو هو ته شراب جو رنگ ڳاڙهو ٿي ٿيندو آهي- خون جهڙو ڇهڇ ڳاڙهو! منظور هن کي گهوريندو رهيو ۽ هن جي اکين ۾ ايندڙ ويندڙ رنگن کي جاچيندو رهيو ۽ پوءِ سندس ڪلهي تي پنهنجاپ مان هلڪو زور ڏيندي چيائين:

"ڏکن جي ڏار کي مٽو ڪرڻ لاءِ هن کان وڌيڪ ڪارگر ٻي ڪا به شئي نه آهي!"

"پر مون اڳ ڪڏهن به نه پيتو آهي، منظور!" هن خود محسوس ڪيو ته هن جي اعتراض ۾ ڪا جان نه هئي، ڇو جي پيڙا پيئڻ سان ماٺي ٿي سگهي ٿي، اهو آسرو به هن جي ان وقت ذهني حالت لاءِ ڪافي هو ۽ پوءِ هن خود گلاس کڻي چپن سان لڳائي ڇڏيو. وسڪيءَ جي ڪوڙاڻ ته ڳاڙهي جي ڪوڙاڻ کان وري به بهتر هئي. ڪجهه وقت کان پوءِ هن ائين محسوس ڪيو ڄڻ ته هن جي دل جي چوڌاري ٻڌل پنجوڙن جا رَسا هڪ هڪ ٿي ٽٽندا ٿي ويا. هو پاڻ کي نهايت هلڪو ۽ آزاد محسوس ڪرڻ لڳو. هن اهو محسوس ڪيو ته هن جي زبان ڪجهه چوڻ لاءِ آتي هئي. هن ڪجهه چوڻ ٿي چاهيو بنان سوچڻ سمجهڻ جي، محض ڳالهائڻ خاطر، محض زبان کي آزادي ڏيڻ خاطر! هن کي فقط ڪنن جي پاپڙين جي گرمي ستائيندي رهي. هن ذري ذري پنهنجي آڱرين سان پاپڙين کي ڇهي ٿي ڏٺو. ڇو ته ائين اهو ٻارڻ ڪجهه گهٽ ٿئي!

"ڪيئن، ڪجهه آئين لڏ ۾ يا نه؟" منظور اوچتو سوال ڪيو. ان سوال جي شرارت محسوس ڪري، هن جا چپ ڇُري مرڪ بنجي ويا. ۽ هن به شرارت مان چيو:

"يَرَ، وڏو واستو آهين. نيٺ شرابي به بنائيئي!" ان بيان ۾ نه شڪايت هئي، نه الزام.

"شرابي اهي آهن، جيڪي نشي لاءِ ٿا پين!"

"اسين پلا ڇا لاءِ وينا پيون؟".

"توري ڪوڙاڻ سان وِهه جهڙي ڪوڙاڻ کي وسارڻ لاءِ!" منظور به موڊ ۾ اچي ويو هو. هن کي اهو جملو ڏاڍو وڻيو.

"نيڪ ٿو چئين، هن زندگيءَ ۾ الائجي ڪهڙو ڪهڙو وِهه پيڻو ٿو پوي!"

گهڙيءَ لاءِ هن کي پنهنجي چاچي جو موت ياد اچي ويو ۽ گلاس مان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ وڏو ڊڪ پرينديءَ هن سوچيو ته هو منظور کي ٻڌائي ته "منظور ڪلهه رات منهنجو چاچو گذاري ويو. اهو چاچو جنهن مون کي ونجهه وڻي سيکاري، جنهن مون کي ملهه جا انگ سيکاريا، جنهن مون کي اڙٻنگ پاڏن تي چڙهڻ سيکاريو. هو غريب پنهنجو علاج به نه ڪرائي سگهيو ۽ چُڙي چُڙي مري ويو. "ائين ڇو ٿيو ٻڌاءِ منظور ائين ڇو ٿيو؟"

هن جي ذهن تي وري اداسي ڇانئجي ويئي. هن محض ڳالهائڻ خاطر منظور کي پنهنجي گهر متعلق ٻڌائڻ تي گهريو. پنهنجي پيءُ متعلق، پنهنجي ماءُ متعلق، پنهنجي ننڍپڻ متعلق. پر انهن خيالن ايندي، ڇڻ ته هن جي ذهن تي تالو لڳي ويو. نه هي ته هن جي دل کي اُڏوهيءَ وانگر کائيندڙ راز هئا: هن پنهنجي پاڻ سان وعدو ڪيو هو ته هو اهي راز ڪڏهن نه کوليندو. وسڪيءَ هن جي ذهن ۾ هڪ بلڪل نئون، هڪ عجيب سوال پيدا ڪيو هو. ائين ڇو ٿيو؟ هن ان تي سوچڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هن کي ائين محسوس ٿيو ته ڇڻ ته هن جي سوچ ڪنهن ڇوهي جي اثر کان دريا جي ڇولين وانگر هيٺ مٿي هيٺ مٿي ٿيندي تي رهي، ۽ پوءِ هو کلڻ لڳو.

"منظور هيءَ دنيا، هيءَ زندگي مون کي شڪست نه ڏئي سگهندي. آءٌ هن دنيا جو ڪنڌ مروٽي ڇڏيندس! آءٌ هن دنيا کي هن وسڪيءَ جي ڍڪ وانگر پي ڇڏيندس! آءٌ بادشاهه آهيان۔ هي سڀ ... ها، هي سڀ منهنجا نوڪر آهن، منهنجا ٻانها آهن. هو جيڪو هتي ويٺو آهي، ۽ هي جيڪو مڇن کي وٽي رهيو آهي!"... ۽ هن هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو!

"اڙي هن گنجي کي ته ڏس، بلب جي روشنيءَ ۾ ڪيئن نه هن جي روڏ پٽي چمڪي...منظور، تون ڳالهائين ڇو نه ٿو؟ هي دنيا ڪوجهن، ڪنن، بدصورتن سان ڇو ڀريل آهي؟ ماڻهو رنگين ڇو نه آهن: ڳاڙها، پيلا، ساوا، نيرا، گلابي ڇو نه آهن؟ هنن بوتلن وانگر؟ هي سڀ ڏس ته ماڻهن جا منهن ڪيئن نه وَٽيا سَٽيا پيا آهن. ڪيئن نه ڏنگا ڦڏا، چپا ۽ چٽيل ٿا لڳن! هن مڇن واري کي ڏس، هن روڏي کي ڏس، هن ڪاڻي کي ڏس، هن شيديءَ کي ڏس... هن اسٽول تي ويٺل اچي پتلون واري کي ڏس..." هو وري ٽهڪ ڏيڻ لڳو. زور زور سان ٽهڪ ڏيڻ لڳو.

"اڙي هن ٽيڏي کي ته ڏس... مون کي هنن سڀني کان نفرت آهي... هي سڀ بڇڙا ڇو آهن، منظور؟ هي سڀ ڪوجها ڇو آهن...؟"

هن کي هڪ هلڪي هڏڪي اچي ويئي. منظور اتي ويهي رهيو. "انو اٿ ته هلون!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ويهه يار اٿي ڇو بيٺو آهين؟ اڙي ڇوڪرا، وسڪي لائو!“

هاڻ هو تقريباً ڍلڻ لڳو هو. منظور ڪيس ٻانهن جو سهارو ڏيئي اٿاري بيهاريو ۽ ڪيس هلڻ لاءِ اشارو ڪيائين. هو اٿي بيٺو ۽ وري ڪلڻ لڳو. هن جي چپن ۽ اکين ۾ هاڻ هم آهنگي نه رهي هئي:هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته ڌرتي ٽيڏي ٿي پئي هئي. هن کي پنهنجي سامهون ويٺل ماٺهو پاڻ کان مٿي، ڄڻ ته ڇت تي ويٺل نظر اچڻ لڳا، ۽ هن کي ائين لڳو ڄڻ ته سوين اکيون هن کي گهوري رهيون هيون ـ آڏيون، ٽيڏيون، ترڇيون نظرون!

”هي سڀ مون ڏي ائين اکيون ڦوٽاڙي ڇو ٿا نهارن؟ مان ڪو هنن جي ڪڙئي تي ويٺو آهيان. مان ڪو هنن جي رن...“ اوچتو الائي ڪٿان هن کي نيٽ ڀهراڙيءَ واريون گاريون ياد اچي ويون.

”چپ ڪر ڙي، رن جا...“ مڇن وارو لومڙ ڏئي وڏي آيو. ٻانهون ڪنجي، هڪڙي هٿ سان انوءَ جي ڪلهي کي جهلي، ايترو ته زور سان ڌونڌاڙيائين، جو هن جو دماغ لاٽونءَ وانگر ڦرڻ لڳو ۽ هو ٿابڙجي ڪرسين جي پاسي پر ڪري پيو. هن کي ڪنهن به تڪليف جو احساس نه ٿيو پر اوچتو هن جو سمورو بدن ٽڪجي ويو. هن ۾ نفرت جو ديو موٽي آيو: اهو ديو جنهن کي خون جي اُڃ هئي. هن جو دماغ وري هڪ هنڌ بيهي رهيو ۽ هن ڏٺو ته منظور مڇن واري کي ڪجهه سمجهائي رهيو هو پر مڇن واري جي اکين ۾ شراب سان گڏ رت ڀري رهيو هو. هو ڪا گهڙي ذهن تي زور ڏئي مڇن واري کي ڏسندو رهيو. هو هن کان ڏيڍوٽو بدن جو هو ۽ ڪنهن آکاڙي جو پهلوان ٿي لڳو. انوءَ هڪ اونهو ساهه کنيو ۽ چپن جي اُساٽ کي روڪڻ لاءِ پنهنجي هيٺئين چپ کي زور سان ڪرٽڻ لڳو. چپ ڦاٽي پيو ۽ پنهنجي ئي خون جي سواد ڄڻ ته هن جي سموري بدن ۾ هڪ نئين لهر آڻي ڇڏي. مُڇن وارو منظور سان تيز تيز ڳالهائي رهيو هو ۽ سندس پٺ اُنوءَ ڏانهن هئي.ا وڇتو انوءَ جو هڪڙو هٿ پاڪر وانگر مڇن واري جي ڳچيءَ ۾ پئجي ويو ۽ ٻورڙو پوئتي هٽي هن زور سان پنهنجو گوڏو هن جي چيلهه جي پوري وچ تي ڦهڪائي ڪڍيو. مڇن واري جي وات مان ’اهہ‘ جو گهٽيل آواز نڪتو ۽ هو پوئين طرف ٻيٺو ٿي ٿابڙجي اچي انوءَ جي پيرن ۾ ڪريو. انوءَ وري به ڪيس ڳچيءَ کان جهلي اٿارڻ جي ڪوشش ۾ سامهون آٽي، باڪسرن وانگر هڪڙي خوفناڪ مڪ ڪاڏيءَ ۽ ڳل جي وچ ۾ اهڙي زور سان هنيس، جو هو غريب سامهون ٽيبل تان ٿابڙندو هڪ بند ڪئبن جي دروازي تي وڃي مٿي ڀر ڪريو! انو وري اڳتي وڌي ڪيس اٿارڻ لاءِ وڌيو پر منظور ڪيس ٻانهن کان

جهلي ٽڪرو ٻاهر ڪيڍي آيو. ٻار ۾ ويٺل ماڻهو به تيسين اٽي بيٺا ۽ چوٻول پئجي ويو. ماڻهو اڃا اهو ئي سوچي رهيا هئا ته هي ڇا ٿيو ۽ ڇو ٿيو ان ڪان اڳ منظور ۽ انو ڪار تائين پهچي ويا. گاڏي اسٽارٽ ڪيائون ته مڇن وارو ٻن چئن ماڻهن سان گڏ ٻاهر ايندو نظر آين. منظور هڪدم گاڏي گيئر ۾ وجهي، ايڪسيليٽر تي پير ڏنو ۽ "زون" ڪندي گاڏي اڳتي وڌي هلي ويئي.

گاڏيءَ جي رفتار جي ڪري ٿڌي ٿڌي هوا انوءَ جي ڳلن ۽ وارن سان ٽڪرڻ لڳي. هن جي سموري بدن ۾ ۽ خاص ڪري مٿي ۾ ڌنئون ڌنئون لڳيُ پئي هئي، جڻ ته ڌنوڻ پئي هلي. ان ٿڌي ٿڌي هوا لڳڻ سان آهستي آهستي هن جي رت جو دٻاءُ گهٽجڻ لڳو ۽ هن جو جسم به ڍرو ٿيڻ لڳو. هن جي رڳن جي ٽڪ ٽڪ گهٽجي ويئي، ۽ هن جڻ ته ڇوٽڪاري جو هڪ اونهو ساهه کنيو.

"يَرَ، تو هن ويچاري کي ذري گهٽ اڌت ماريو هو!" منظور ڳالهه ڇوري.

"هن مون کي گار ڏني... ۽ اڳرائي به ته هن ڪئي..."

"اڳرائي هن ڪئي، پر گاريون پهرين پاڻ ڏنيون!" منظور جمع ۾ چيو ته جيئن هن کي خراب نه لڳي.

"مون کي ڪجهه ياد نه آهي. مون کي هن ڌڪو ڏنو ته مون کي به خار اچي ويئي!" انوءَ پنهنجي ڳالهه جو بچاءُ ڪندي چيو.

"پر تو ۾ سگهه ڪيئن آئي؟ مون ته سمجهيو ته توکي هاڻي ڪلهي تي کڻي گهر پهچائڻو پوندو!" منظور کلي چيو.

"هن مُڇوءَ منهنجا نشائي توڙي ڇڏيا..." انوءَ کي 'نشا توڙڻ' جي فقري تي جڻ ته هڪ خوشي ٿيڻ لڳي. اهو فقرو به هن ڳوٺ ۾ موالين جي واتان ٻڌو هو.

"تنهنجا نشا توڙيائين ته وري سندس نشا به ته هوا ٿي ويا! يَرَ سچي، وڏو ظالم آهين: ري گناهه هن غريب موڇڙا ڪاڏا!"

"ظلم هميشه ري گناهه ٿيندو آهي! ... پر اهو ماڻهو هو ڪير؟"

"هوندو ڪو ويچارو ڏڪويل: پنهنجو غم غلط ڪرڻ آيو هوندو!"

الائي ڇو ان جملي انوءَ کي شرمسار ڪري ڇڏيو. جيڪڏهن ڪو ڏڪويل هوندو ته هن پاڻ وڌيڪ هن کي ڏڪويو. هن دل ئي دل ۾ سوچيو ته هو ان شخص کان هٿي ڏينهن تي معافي وٺندو. هن جو دماغ جڻ ته پنهنجي جاءِ تي موٽي آيو هو. ندامت جو احساس هن لاءِ بلڪل نئون هو ۽ ان نئين احساس هن کي وري اداس ڪري ڇڏيو. اداسيءَ جي احساس سان گڏ هن جي جسم ۾ ڪجهه سستي اچڻ لڳي. جڻ ته اداسي هن جي رڳن مان سَٽُ ڪڍندي ٿي ويئي. ان احساس کي دور ڪرڻ لاءِ هن اوٻاسيون ڏيڻ شروع ڪيون.

منظور وري هڪ گهٽيءَ ۾ مڙيو. گُنبذ تي گاڏي بيهاري ڇڏي. شهر جو هي حصو ٻه انوءَ لاءِ بلڪل نئون هو. ان گهٽيءَ مان هو وري ٻي گهٽيءَ ۾ داخل ٿيا ته هارمونيم ۽ ڍُڪڙن سان گڏ گهُنگهرن جو آواز هن جي ڪنَ تي پيو. ماڻهن جو هڪ هجوم هو. جو گهٽين جا چڪر ڪاٽي رهيو هو. هڪ گُنبذ تي هڪ پوڙهو چنبيليءَ جا ننڍا گلدستا ۽ هار ۽ گجريون وڪڻي رهيو هو. ڪي ماڻهو اهي وٺي کِڇيءَ ۾ وجهيو پئي هليا. هت ته هر قسم جا ماڻهو هئا: گوڏن سان، سٿڻ قميص سان، پتلونن سان، فل سوٽن سان. ماڻهن ٽوليون ٽوليون ٿا هي، مختلف دروازن ۾ جهاتيون پائيندا ٿي ويا.

"اڄ ته هڪ نئين دنيا جو سير ڪرايانءِ!"

"هت ڇا ٿيندو آهي؟" هن معصوميت مان سوال ڪيو.

"هن کي حسن جي بازار سڏبو آهي... هت جيڪي ڪجهه ٿئي ٿو سو پاڻ پنهنجي اکين سان هلي ڏس!" منظور هن جي ٻانهن ۾ ٻانهن ڏيندي چيو.

هو هن کي ڇڪڻ ته گهليندو هڪ ماڙيءَ تي وٺي ويو. ماڙيءَ جي ڏاڪڻ ايتري ته سوڙهي هئي، جو پيتين کان ڪلها بچائڻ لاءِ هنن کي تقريباً ٽيڏو ٿي لنگهڻو ٿي پيو. مٿي پهتا ته هنن کي هارمونيم جو هلڪو آواز ٻڌڻ ۾ آيو ان سان گڏ ڍُڪڙ جي سنهي ٿاپ: ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ ته پٽ تي ڪرڻ کان پوءِ ڪنهن ٿامي جي ٿانوَ جو پڙاڏو ٻُري رهيو هو. منظور دروازي کي ٿيلهو ڏيئي کوليو ته آواز بند ٿي ويو. هي هڪ عجيب ماحول هو: انوءَ ڏٺو ته هڪ چڱي خاصي خوبصورت ڇوڪري، زرق برق ڪپڙن ۾، گوڏن ڀر ويٺي هئي، ڄڻ ته ڪنهن جي انتظار ۾ هئي. ان جي پويان هڪ وچولي عمر جي مائي سونڙيءَ سان سوپاريون ڪتري رهي هئي. ان سان گڏ هڪ ڪرڙوڍ ماڻهو هارمونيم اڳيان رکيو ويٺو هو. سندس اکين ۾ ايترو گهڻو سرمو پيل هو جو هن جي اکين جي قدرتي اڇاڻ به لڪي ويئي هئي. ان ماڻهوءَ جي ڀر ۾ هڪ ٽيهارو ورهين جو نوجوان سنهين تلوار ڪٽ مڇن ۽ اڌ ڳل تائين پهچندڙ ڏاڙهيءَ جي قلمن سان هڪ گوڏي هيٺان ڍُڪڙ جهلي، اُن جون رَسيون ٺيڪ ڪري رهيو هو ان جي بلڪل پويان ڪاري شيرواني ۾ اڌڙوٽ عمر جو هڪ شخص گوڏا کوڙي ويٺل هو ۽ هنج ۾ گوڏن مٿان ستار رکيو ويٺو هو.

انوءَ منظور داخل ٿيا ته خوبصورت ڇوڪريءَ هڪ هلڪي مرڪ ۽ ادا سان جهُڪي، اهڙي طرح سلام ڪيو ڄڻ ته هڪ هٿ سان پاڻي پيئڻ لاءِ هٿ تي مٿي ڪنيائين، ۽ بجاءِ وات تائين آڻڻ جي، اهو هٿ نرڙ تائين کڄي ويو. هن کي ان انداز تي کل اچي ويئي. عجيب سلام هو هي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظور هن جي ٻانهن کي زور ڏيئي وڻ جو اشارو ڪيو. هو ٻه طول وهاڻن جي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو.

”ڇو اڄ محفل سرد آهي؟“ منظور ڳالهه ڇيڙي

”اوهان اچڻ ڇڏي ڏنو ته محفل سرد نه ٿيندي ته ڇا ٿيندو!“.

خوبصورت ڇوڪريءَ منهن ۾ شرير گهنڊ وجهندي چيو.

”مون جهڙا ٻيا به ته دل وارا اچن ٿا!“ منظور چيو ته هن جو ورهين جو واقف هو.

”ٻيا ته دل کڻي ٿا اچن، اوهين ته پاڻ دل کڻي ٿا وڃو!“ خوبصورت ڇوڪري ٺڙ جواب ڏنو ۽ منظور لاجواب ٿي ڦڪي کل کلڻ لڳو.

”هي ڪير صاحب آهي؟“ ڇوڪريءَ ڪجهه اهڙي طرح سان انورءَ ڏانهن اشارو ڪيو جو انورءَ جي دل دهلجي ويئي. بلڪل ائين جيئن ماڻهو ڪنهن جي اوگهڙ ڏسي وٺندو آهي. هن جي ان انداز ۾ چڻ ته هن کي ڪا اوگهڙ نظر اچي ويئي هئي.

”هي منهنجو دوست آهي، انور صاحب. هن ميدان ڪار زار ۾ اڄ پهريون قدم رکيو اٿس!“

”چشم ما روشن، دل ما شاد!“ ڇوڪريءَ هن ڏانهن همٿائيندڙ نگاهه وجهندي چيو.

”ته پوءِ ٿي وڃي ڪو غزل يا ڪا خواجه فريد جي ڪافي!“ منظور کلندي چيو.

ڇوڪريءَ اک جي اشاري سان هارمونيم واري ڏانهن ڏٺو ۽ هارمونيم واري غزل جي ڌن ڇيڙي، ستار واري ستار کي سڌو ڪري، تارن تي آڱريون رکي ڇڏيون. طبلي واري به ڌڪڙن تي ٻه ٽي هٿ هڻي، ٺوڪي وڄائي ، ساٿ ڏيڻ لاءِ ٻئي ڏڪڙ سيري پنهنجي ويجهو ڪيا. ۽ پوءِ هارمونيم جي آواز سان ملي هڪ سريلو آواز فضا ۾ ڦهلجڻ لڳو:

هستي اپني حباب ڪي سي هي: يه نمائش سراب ڪي سي هي!

آواز ڪان وڌيڪ انو ڳائڻ واريءَ جو انداز حيرت سان ڏسندو رهيو. جيڪي ڪجهه لفظن بيان نه ٿي ڪيو سو هن جي هٿ جي اشارن ۽ ادائن ادا ٿي ڪيو. لفظ ”هستيءَ“ ۾ هن ڪجهه اهڙي انداز سان پنهنجي سراپا ڏانهن اشارو ڪيو جڻ ته هن جي سموري شخصيت هن جي ميٺديءَ رتي هٿ تي اچي ويئي. لفظ ’حباب‘ جو اظهار ڪندي هن جو هٿ ڪجهه پنهنجي اُرهه

جو اهڙي طرح جائزو وٺي ويو جو انو شعر جي مطلب کي غلط سمجهي ويو ڇڙ هستيءَ بدران هن جو اُڌ حباب جي شڪل جو هو ۽ حباب جي شڪل جو تصور ڪندي ئي هن جي دل مان واهه واهه نڪري ويئي.

۾ پوءِ هن وري پنهنجي چپن ڏانهن اکين سان هلڪو اشارو ڪندي ڳايو:

نازڪي ان لبون ڪي ڪيا ڪهئي: پنکڙي اک گلاب ڪي سِي هي!

۽ هن جڏهن لفظ 'نازڪي' پنهنجي چپن مان ٿي ڪڍيو ته هن جا چپ مجسم نازڪي بڻجي ٿي ويا. ۽ هن بار بار ان شعر کي دهرائيندي 'نازڪي' ۽ 'پنکڙيءَ' کي اهڙي طرح ٿي ورجايو ۽ چپن کي اهڙي انداز سان ٿي بنايو. جو هر ويرو هن جي ذهن ۾ اها خواهش جاڳڻ لڳي ته هو انهن کي ڇُهي ڏسي ته چپ آهن يا گلاب جون پنکڙيون!

مير ان نيم باز آنکهون ۾: ساري مستي شراب ڪي سي هي!

ان شعر ته ٺهر ڪري ڇڏيو نيم باز اکين جو انداز ته هن کي ايترو وٺيو جو هو ٿوروا ڳيرو سري وينو ۽ هن کي پهريون ڀيرو محسوس ٿيو ته انهن اکين ۾ جيڪا دعوت هئي. جيڪي اشارا هئا. انهن جي ڪيفيت وسڪيءَ جي نشي کان به وڌيڪ هئي. هن جي ذهن ۾ وري وسڪيءَ جو سُرور سَرجڻ لڳو ۽ گهڙيءَ لاءِ هن اکيون بند ڪري، انهن نيم باز اکين جو تصور ڪيو. ان تصور کان هو ٻڃي ويو. هن کي پنهنجو جسم هوا جي جهوٽي ۾ هلڪي لهر سان جهولندو محسوس ٿيو ۽ هن اکيون کولي ڇڏيون!

۽ جڏهن هن ٻيو غزل ڇيڙيو:

لايا هي ڪتني دل پہ خرابي، اي يار تيرا حسن شرابي!

تڏهن هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هو هن جي دل جي ڳالهه تاڙي ويئي هئي. ڇا اهو ممڪن آهي ته هوءَ هن جا خيال به سمجهي ويئي؟ هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي چوري پڪڙجي پئي هئي. هو بار بار نظر بچائي، هن جي جسم جي انگ انگ کي ڏسندو رهيو هو: نيم باز اکين، پنکڙين جهڙن چپن، حباب جهڙي سيني ۽ سندس شرابي حسن جون سموريون ڏنگيتدڙ ڪيفيتون هن جي ذهن تي ڇِڻ ڇنينديون ٿي ويون!

الائجي ڪيڏي مهل منظور اٿي ٻيهي رهيو ۽ هو ڄڻ ته سپني مان جاڳي پيو. منظور ڪيسي مان ڪجهه نوٽ ڪڍي، هارمونيم تي رکي ڇڏيا. ۽ هن کي اکڻ جو اشارو ڪيائين. پهرين ته هن اهو اشارو محسوس به نه ڪيو پر جڏهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظور کلندي چيو: ”ڇو اڄ رات به هت رهڻ جو ارادو آهي ڪيئن؟“ تڏهن هو ڇرڪ پري اٿي ويهي رهيو.

”وهو نه ايجا ته رات جي هنج به نه پڻي آهي!“ هوءَ به هنن جي آدر ۾ اٿي ويهي رهي.

- ”نه هاڻ هلون ٿا. اسان جي هن همراهه جي مرڳو دل نه پڄي پوي!“ منظور شرارت مان چيو.

”ته هن کي ويهڻ ڏيو!“ هن پيار مان چيو.

انوءَ ڇوڪريءَ ڏانهن ڏٺو جنهن جي اکين ۾ دعوت ته هئي، پر پيار نه هو. جنهن جو هن کي شڪ پيو. هي کهڙو ڍنگ هو: آواز ۾ دعوت سان گڏ چڻ ته هڪ پيار پري التجا هئي، ۽ اکين ۾ ڪو به احساس نه هو سواءِ ڪجل جي ٻن سڌين ليڪن جي، جيڪي هر احساس جي جواب ۾ خاموش رهڻ تي هريل هيون! ڪاش ان دعوت ۾ پيار به هجي ها! هو شايد سڄي رات، زندگيءَ جي هر رات اُتي گذارڻ لاءِ تيار ٿي وڃي ها!

”جڏهن دل پڄي پئي ته وري اچبو!“ انوءَ بنان سوچي سمجهئي چيو.

ڇوڪريءَ کي ان جواب جي بلڪل اميد نه هئي. هن کي محسوس ٿيو ته هن جي دعوت ۾ جا ڇڪ هئڻ گهرجي ها، سا ادا نه ٿي سگهي، ۽ هڪ اڙٻنگ دل ڏانوڻ ۾ اچڻ کان رهجي ويئي.

هو منظور سان گڏجي بنگلي تي موٽي آيو. ان رات هو سڄي رات سمهي نه سگهيو. هن کي بستري ۾ عجيب اڪيلائيءَ جو احساس ٿيڻ لڳو ۽ ان اڪيلائيءَ جي احساس ۾ هن کي بار بار اُڃ ستائڻ لڳي. ٿڌي پاڻي پيئڻ سان هن کي چڻ ته گهڙيءَ لاءِ سڪون اچي ٿي ويو. ڪيڏي ڪيڏي مهل هن کي پنهنجي سيني تي بار محسوس ٿيڻ ٿي لڳو ۽ شايد هن خواب ۾ ڏٺو ته سوين هزارين گلاب جون پنکڙيون ڇپن جون شڪليون اختيار ڪري، سَرءُ جي پنن وانگر هن جي مٿان ڇٽنديون ڪرنديون ٿي ويون، ۽ ڪنئين اڌ کليل اکيون، شراب جون ڪٽوريون بڻجي، هن جي بند اکين ۾ گهڙنديون ٿي آيون، ۽ هن جي سموري بدن ۾ هڪ عجيب ڏڪڻي پئجيو ٿي ويئي. سڄي رات اٿين ڏڪندي، ڏنگجندي هن کي الائي ڪيڏي مهل ننڊ اچي ويئي.

❀

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صبح جو وري بہ سخت اُج هن جي ننڊ ڦٽائي وڌي. هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ تہ هن جي زبان ۾ ٻاهرا ڪنڊا ڄمي پيا هجن. هن جو تارون سڪي ٺوٺ ٿي ويو ۽ نڙيءَ جي پٽ ۾ هڪ ڪوڙاڻ. ڪتي اوڳرائي ٻڻجي ٿي ويئي. هو اٿي يڪ ساهي ۾ گلاس پاڻيءَ جا پي ويو. هن جو سڄو بدن ڇڄي رهيو هو. مغز ڳرو ڳرو محسوس ٿي رهيو هوس. ۽ مغز جي پٺ ۾ ڪياڙيءَ وٽ هلڪو هلڪو سور رکي رکي ڏنوڻ ٿي لڳو.

نوڪر ناشتو کڻي آيو تہ هن جي دل ڪجهہ بہ کائڻ تي نہ ٿي. فقط چانهن جو هڪ ڪوپ پي سگهيو. نوين بجي منظور آيو تہ هو اڃا تائين ائين ئي سست ويٺو هو.

"اُٿي تيار ٿي وٺ، اڄ ڪم تي هلڻو آهي!"

ڪم جو ٻڌي بہ جڻ تہ هن جي بدن ۾ ڪو بہ رد عمل ظاهر ڪو نہ ٿيو. هو هڪدم تيار ٿي منظور سان گڏ هيٺ لهي آيو. باجيءَ جي ڪمري ۾ قدم رکندي هن کي اڄ الائجي ڇو ڪو اوچتو پر ڄاتل سڃاتل احساس جاڳڻ لڳو. ان وقت هو سوچي نہ سگهيو تہ اهو ڇا جو احساس هو. ان احساس کي هو ڪو نالو ڪا صحيح سڃاڻپ ڏيئي نہ سگهيو.

"ڪيئن آهين انو؟" باجيءَ پاڻهہ مان پڇيو. هن ڏٺو تہ باجي جي اکين ۾ ڄڻ تہ ڪا شڪايت هئي، ڄڻ چوندي هجي: رات نہ آئين، اسان ڏاڍو انتظار ڪيو!

"جي، ٺيڪ آهيان!" انوءَ اتاولو ٿي چيو. ڄڻ تہ هن کي اها پڪ هئي تہ اهو سوال پڇيو ويندو ۽ هو اهوئي جواب ڏيندو.

"ڪجهہ سست ٿو لڳين: ڀانيان ٿي رات ننڊ ٺيڪ نہ ڪئي اٿئي!" باجي جي لفظن ۾ ٽوڪ هئي ۽ معنيٰ خيز نظرن سان منظور ڏانهن ڏٺائين. منظور ڳچو ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو. هن کي اهو احساس ٿيو ڄڻ تہ منظور جي ان طرح ڪنڌ جهڪائڻ مان باجي سڄي ڳالهہ سمجهي ويئي تہ هنن رات ڪيئن گذاري هئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ڇڱو پڌو: رات وري مال پهتو آهي. اهو ڪٿي پهچائي اچو. اڄ سلطان ۽ اويس ڪو نہ آهن. ان ڪري لاچار اوهين هئي وڃو. اڳي ئي دير ٿي وئي آهي. منظور کي خبر آهي تہ ڪٿي پهچائڻو آهي: پر خيال سان..." باجيءَ آخري فقرو ڪجهہ وڌيڪ سنجيدگيءَ سان چيو.

"جي." منظور ۽ انوءَ ٻنهي هڪ آواز ٿي چيو.

"هونئن تہ ڪجهہ ڪونهي، پر احتياط ضروري آهي." باجيءَ چيو. پنهنجي ٽيبل تي پيل هڪ وڏو "باڪس" ڪٺي کين ڏيندي چيائين "جيڪڏهن ڪا بہ رڪاوٽ ڏسو تہ ڪار کي روڪجو نہ.. ۽ باقي اوهان پاڻ سمجهو ٿا!"

منظور ۽ انوءَ جا هٿ بيساختہ پنهنجي پنهنجي کيسي ۾ پيل روالورن تائين وڃي پهتا، ۽ سندن چهري تي هڪ گنڀير مرڪ ڇانئجي وئي.

"بس وڃو...!" باجيءَ حڪم جي انداز ۾ چيو.

منظور "باڪس" کي ڪڇ ۾ ڪري ٻاهر نڪري آيو. انو بہ سندس پويان ٻاهر نڪري آيو. وڏي ڪاري ڪار ۾ جنهن تي ڪو بہ نمبر لڳل نہ هو منظور پويان ويهي رهيو ۽ انو ڊرائيور سان اڳين سيٽ تي وڃي ويٺو! روالور ڪڍي، سيف لاهي تيار ٿي ويهي رهيو. ڊرائيور کي منزل جي خبر هئي، ۽ ڪجهہ دير کان پوءِ هو هڪ وڏي بنگلي کان ٿورو پريرو بيهي رهيو. منظور دروازو کولي ٻاهر لٿو ۽ انوءَ کي اشارو ڪيائين. انو روالور وارو هٿ کيسي ۾ وجهي، منظور کان ڪجهہ قدمن جي فاصلي تي، هن جي پويان هلڻ لڳو. بنگلي جي دروازي تي هڪ پٺاڻ چوڪيدار اسٽول تي ويٺو هو. منظور ان سان ڪجهہ ڳالهايو ۽ دروازي ۾ هڪ ننڍو لنگهہ کلي پيو. منظور اندر لنگهي ويو ۽ انو بہ وڃي ساڻس گڏيو. وڏي شاهي 'لان' کي پار ڪري، هو هڪ وڏي دالان ۾ داخل ٿيا. دالان کان اندر وڃڻ واري دروازي تي منظور ٿي پيرا بجليءَ جي گهنٽي وڃائي. هڪ ديو جهڙي همراهہ دروازو کوليو ۽ منظور کي ڏسي چيائين "باس ڪاوڙيو ويٺو آهي. ايتري دير ڪبي آهي!" ۽ پوءِ الڳ هٽي هنن کي اندر وڃڻ لاءِ رستو ڏنائين. اتان ڪاهي پاسي هڪ ٻئي ڪمري جي دروازي تائين کين وٺي آيو. پاڻ دروازو کولي اندر هليو ويو ۽ گهڙيءَ کان پوءِ، کين اندر اچڻ جو اشارو ڪيائين.

اندر گهڙڻ سان انوءَ ڏٺو تہ آرام ڪرسيءَ تي، ڊگهي گاؤن ۾ هڪ همت پريو مڙس اڌ ليٽيو پيو هو. سندس پاسي کان ٽيبل تي ٽي ٽيليفون رکيل هئا، هڪڙو اڇو بيو ڪارو ۽ ٽيون سائو جنهن تي هڪ ڳاڙهي بتي پئي ٻري

سندس سامهون، ٽپائيءَ تي هڪ بوتل رکي هئي. انوءَ ڏٺو تہ اها وسڪيءَ جي بوتل هئي. هن جي اڳيان رکيل گلاس بہ وسڪيءَ سان ڀريل هو ۽ سوڊا جي ڪري پاڻيءَ جا آڙا مٿي چڙهندا ٿي ويا. هن جي اکين تي هڪ وڏو ڪارو چشمو چڙهيل هو جنهن هن جي اکين کي بلڪل لڪائي ڇڏيو هو. هنن کي ڏسي، هن ٽپائيءَ تان سگريٽ کڻي، لائيٽر سان دکائيندي هڪ ڊگهو ڪش هنيو ۽ پوءِ هن چيو:

"ڪٿي مري ويا هئا اوهين سڀ؟"

هن ڪجهہ اهڙي انداز سان چيو جنهن ۾ ڪاوڙ کان سواءِ عجيب نفرت ڀريل هئي. نفرت جو رڳو هلڪو احساس بہ انوءَ جي جسم ۾ آڪڙ پيدا ڪري وجهندو هو ۽ انوءَ کي پنهنجي ڳچيءَ جون تنتون سيٽجنديون محسوس ٿيون. هي ڪير ٿيندو آهي ائين ڳالهائڻ وارو؟ هن سوچيو: پر منظور کي چپ ڏسي، هو بہ چپ رهيو.

"جيڪڏهن ڪو ڇاپو لڳي ها تہ ڪير ذميدار هو؟ تون يا هوءَ نوابزادي؟ لکن جو مال بہ وڃي ها ۽ سموري ڪاروبار جي ستياناس ٿي وڃي ها... هي ڪير آهي؟ ڪو نئون رکيو اٿوَ ڇا؟"

انوءَ جي لوندڙين ۾ رت جو دٻاءُ تيز ٿي ويو. هن جي مُٺ روالور تي پڇي ويئي. منظور چيو: "جي نہ هي اسان جو پراڻو ساٿي آهي... استاد شيروءَ واري جهيڙي ۾ هي هو!"

"چڱو وڃو پر آئينده ائين نہ ٿئي!"

"جي!" منظور بلڪل مينهن ۾ پنل ڪانوَ وانگر جواب ڏنو ۽ چپ چاپ اهہ "باڪس" ميز تي رکي ڇڏيائين!

جڏهن هو ٻئي اچي ڪار ۾ ويٺا، انوءَ کان رهيو نہ ٿيو ۽ هن اتاولائيءَ مان پڇيو: "هي ڪير هو؟"

"باس!" منظور مختصر جواب ڏنو.

"باس؟ 'باس' ڇا ٿيندو آهي؟" هن کي ان لفظ جو اندازو تہ هو پر هن تعلق سان هن کي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي.

"دراصل باجي بہ هن جي پارٽن ڪم ڪندي آهي. اسان وارو بنگلو ۽ سمورو ڪاروبار هن جو آهي. اسين سڀ هن جا ماڻهو آهيون! هو تمام زوراور ماڻهو آهي. هن جو ڪو بہ دشمن دشمنيءَ جي حالت ۾ گهڻو وقت جيئرو نٿو رهي سگهي. هونئن تہ اسان جهڙا ڪيترا ماڻهو هن وٽ آهن. پر پوليس ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سندس وڏي پهچ آهي. هن جي سڌي لائين ملڪ جي صدر سان ڳنڍيل آهي!
ايئن سمجهه ته ملڪ جي هن حصي جو هو ئي بادشاهه آهي!“

انو هن انڪشاف لاءِ بلڪل تيار نه هو. ان انڪشاف کان پوءِ به هو اها ڳالهه سهڻ لاءِ تيار نه هو ته ڪوماٽهو هنن سان اهڙي نموني ڳالهائي.

”پر يار هن جي ڳالهائڻ جو طريقو ڪيترو نه اڏنگو هو!“ هن سمجهيو ته منظور ضرور هن سان ها ۾ ها ملائيندو.

”هن جو نمونو ئي اهڙو آهي: آخر به ته باس آهي!“

اهو ”آخر به ته باس آهي!“ جملو هن کي بلڪل نه وڻيو. پر هن ڪجهه نه چيو.

*

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻنگلي تي موٽي منظور باجيءَ جي ڪمري ۾ هليو ويو ۽ هو پنهنجي ڪمري تي هليو آيو. بوريت ۽ خفگيءَ کي هضم ڪرڻ لاءِ هو اخبار جا پنا اٿلائڻ لڳو. پوئين صفحي تي هڪ تصوير ۽ خبر پڙهي هو اُٿي ويٺو. تصوير ۾ چترڪار جو فوٽو ڏنل هو ۽خبر اها هئي ته ان ڏينهن آرٽس گئلري ۾ هن جي چترن جي نمائش هئي، ۽ ان جي هيٺان هن جي ڪن تصويرن جو مختصر احوال ڏنل هو. خبر پڙهي هن جي دل ۾ چترڪار سان ملڻ جي خواهش پڙڪي اٿي، ۽ هو جلدي جلدي سنيرا ڪپڙا پائي، ٻاهر نڪتو. ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي اخبار ۾ ڄاڻايل هنڌ تي پهتو. پر اتي پهچي، هو جڻ ته دروازي تي بُتُ بڻجي ويو. هيءَ ته دنيا ئي نرالي هئي: سهڻن سيبتن ڪپڙن ۾. ڪيترا ماڻهو ۽ زالون پٽ تي ٽنگيل تصويرون ڏسندا، هڪ ٻئي سان تصويرن تي بحث ڪندا، اڳتي وڌندا ٿي ويا. هن ڏٺو ته پريان هڪ ڪنڊ ۾ چترڪار ٻن زالن سان گڏ، هڪ تصوير ڏانهن منهن ڪري ڳالهائي رهيو هو. ڳالهائيندي ڳالهائيندي، چترڪار جي نظر هن تي پئي. هن زالن کي ڪجهه چيو ۽ هن ڏانهن وڌي آيو.

"اڄ اڄ انور، اتي ئي ڇو بيهي رهئين؟ مون کي الائجي ڇو پڪ هئي ته تون ضرور ايندين!"

"تون ياد ڪرين ۽ آءٌ نه اچان، اها ڳالهه ٺيڪ نه آهي." انورءَ کلي چيو. "پر يار ماڻهن جي هن ميڙ ۾ آءٌ بلڪل اوپرو ٿو لڳان. ۽ هي ماحول منهنجي لاءِ بلڪل نئون ۽ انوکو آهي!"

"نه نه، اهڙي ته ڪا ڳالهه ڪانهي، ائين ئي ته ماڻهو بين سان رلندو ملندو آهي!" چترڪار هن کي همٿائيندي چيو."اچ ته آءٌ تو کي پنهنجي ڪن دوستن سان تعارف ڪرايان!"

۽ چترڪار هن کي گهلي ساڳي ڪنڊ ۾ وٺي ويو. اتي پهچي هن چيو. "مسز انور هي آهي منهنجو نئون دوست! نالو هن جو به اتفاق سان انور آهي، ۽ انور هيءَ سورٺ آهي: هنن جي ڌيءَ..."

انوءَ کي اها خبر نہ پئي تہ ان تعارف جو ڪهڙو جواب ڏي. سو ڪجھ هٻڪندي هن هٿ سان سلام ڪيو. هن جي سلام ڪرڻ جو ڍنگ اهڙو اٻوجهو ۽ اتاولو هو جو سورٺ جي چپن تي مرڪ اچي ويئي. مسز انور جون اکيون هن جي چهري تي کُپي ويون، ڄڻ تہ ان منهن ۾ ڪنهن کي تلاش ڪري رهيون هيون. ۽ انو بہ اچرج مان مسز انور ۽ سندس ڌيءَ کي ڏسي رهيو هو. ههڙو حسن هن ڪڏهن بہ نہ ڏٺو هو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هو ٻئي انسانن بدران ڪنهن اچي ڳاڙهسري پٿر مان ٺهيل بت هيون، جن کي خدا واندڪائيءَ ۾ ويهي جوڙيو هو. اوچتو هن کي خيال آيو تہ هن مسز انور کي ڪٿي ڏٺو آهي، ۽ هن کي ياد اچي ويو: چترڪار جي ڪمري ۾ رنگن جي گلدستي مان اڀرندڙ خدائي حسن واري هيءَ تہ هئي. پر نہ هوءَ تہ ڪا ٻهراڙيءَ جي عورت هئي، ۽ هيءَ بلڪل شهري: ڪاري آچي گل سان ساڙهي، ٻانهن ۾ سنهي سهڻي واچ، ڪنن ۾ هلڪي نيري رنگ جا ننڍڙا ايرينگ ڳوٺاڻي ماحول جي ڪا بہ نشاني هن ۾ نہ هئي. تہ پوءِ ايتري مشابهت ڪيئن؟ ۽ سورٺ تہ هن دنيا جي مخلوق ئي ڪا نہ ٿي ڀائين. معصوميت ۽ بي پناهہ حسن جو عجيب مثال! ۽ انوءَ ڏٺو تہ ڪيترين زالون ۽ مرد تصويرن کي ڏسڻ جي بهاني مسز انور ۽ سورٺ کي ڏسي رهيا هئا. هن مسز انور جون نگاهون پاڻ تي ڄميل ڏٺيون تہ هو ششدر ٿي ويو ۽ واٽرن وانگر هيٺ مٿي نهارڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو. چترڪار بہ حيران هو تہ مسز انور انوءَ کي ايتري توجہ ۽ غور سان ڇو ڏسي رهي هئي. هن کي ڪا ڳالھ سمجھ ۾ نہ آئي.

"اوهان سان ملي ڏاڍي خوشي ٿي. هتي ئي رهندا آهيو يا..." مسز انور هن سان مخاطب ٿيندي چيو.

"جي، جي هتي ئي...!" هن هٻڪندي جواب ڏنو. هن کي پنهنجي حواسن تي قبضو ٽٽندو محسوس ٿيو ۽ هن جي ڪنن جون پاپڙيون ٻرڻ لڳيون هيون. بلڪل ان طرح جيئن وسڪي پيئڻ وقت ٿيو هو!

"ڇا ڪندا آهيو؟"

"نوڪري..."هن کي منظور جا لفظ ياد آيا تہ هو 'باس' جا ماٺو هئا.

"ڪنهن سرڪاري نوڪريءَ ۾ آهيو؟" مسز انور وري پڇيو.

"جي، جي نہ خانگي نوڪري!"

اهڙن سوالن جو هو بلڪل عادي نہ هو. چترڪار هن جي پريشانيءَ کي محسوس ڪري ورتو ۽ وچ ۾ ڇپائين. "آءَ انور کي تصويرون ڏيکاري تو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچان، ايڪسڪيوزمي!" ائين چئي انوءَ کي ٻانهن کان وٺي، هو ٻي تصوير تائين اچي پهتو. ان تصوير ۾ هڪ ماءُ هڪ ليٽيل ڪلنڊڙ ٻالڪ کي پيٽ تي چمي ڏيئي رهي هئي. ٻارڙي جي اکين جي چمڪ چئي ته تصوير کان ٻاهر نڪرڻ تي لڳي، ۽ انوءَ جي ذهن ۾ آرٽ گئلريءَ جي بدران پنهنجو ننڍپڻ اچي ويو جڏهن هن جي ماءُ هن کي پيٽ تي چميون ڏيئي، ٽڏڙا ڪڍي هن کي کلائيندي هئي: سڀ مائرون شايد پنهنجي ٻارڙن کي ائين ئي کلائينديون آهن. هن سوچيو! ڪيڏو نه دل لُڀائيندڙ منظر آهي اهو ۽ ان جي ياد ڪيتري نه تڙپائيندڙ. ٻين سمورين تصويرن مان هن کي اها تصوير وڻي، جنهن ۾ هڪ ٻالڪ ٻانهون مٿي ڪئي چڙهندڙ لهندڙ سج کي جهلڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. ٻار جي اکين ۾ هڪ اٿاهه امنگ هو ۽ سج جي شفق جي ڳاڙهي روشني ٻار جي ڳلن کي اهڙي سرخي بخشي ڇڏي هئي، جا فقط ڪنهن معصوم خوشيءَ ۽ معصوم تمنا جو حصو آهي!

"هيءَ تصوير سڀني کان سٺي آهي!" انوءَ چيو.

"منهنجي دل وٽان ڳالهه ڪئي اٿئي: هيءَ تصوير مون کي پاڻ به هنن سمورين کان وڌيڪ ٿي وڻي. ۽ سورٽ جي به اها ئي راءِ آهي. پر پهريون نمبر هن ٻئي نمبر تصوير کي ڏنو اٿن!"

هو وڌي اچي ان تصوير جي اڳيان بيٺا. ان تصوير ۾ هڪ عورت اڌ کليل اکين سان، ڪنهن عجيب موج ۾، ڪنهن عجيب امنگ ۾، گلاب جي هڪ پنکڙي چپن ۾ جهلي، هڪ عجيب مرڪ مُشڪي رهي هئي، ۽ انوءَ جي وات مان بي اختيار نڪري ويو:

"نازڪِي ان لبون ڪي ڪِيا ڪهَئيي،اِڪ پنکڙي گلاب ڪي سي هي!"

۽ پوءِ اهي لفظ چئي چڻ ته خود ئي هڪو ٻڪو ٿي ويو. هن کي خواب خيال ۾ اها ڳالهه نه هئي ته حسن جي بازار ۾ هڏل اهو شعر هوائين ورجائي ويندو!

"آهي ته اوپرو پر واهه جو عنوان ڏنو اٿئي! هڪڙو منٽ بيهه ته!" ۽ چترڪار ڪيسي مان هڪڙو ڳاڙهو چاڪ ڪڍي، ان تصوير جي هيٺان اهو شعر لکي ڇڏيو. چترڪار کي تصوير تي ڪجهه لکندو ڏسي، ڪيترا ماڻهو مڙي آيا. ماڻهو عنوان پڙهي 'واهه واهه' ڪرڻ لڳا. مسز انور به انّ عنوان جي ڏاڍي تعريف ڪئي. پر چترڪار چيو: "اهو داد ته انور کي ڏيو: تصوير ڏسي بي ساخته هن اهو شعر پڙهيو ۽ مون اهو عنوان قائم ڪيو!"

پنهنجي تعريف ٻڌي انو وري به پريشان ٿي ويو. خاص ڪري زالن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳيان الائجي ڇو حجاب کان هن جا ڪن ئي ڳاڙها ٿي ويا. ۽ ڪنن جي ان احساس هن کي بار بار ڪنن کي هٿ لائڻ تي مجبور ٿي ڪيو!

”سڀاڻي شام، سليم جي اسان وٽ دعوت آهي. جيڪڏهن اوهين اچي سگهو ته اسان کي خوشي ٿيندي“ مسز انور هن کي مخاطب ٿيندي چيو.

”ضرور ضرور آءُ انور کي پاڻ سان وٺيو ايندس!“ چترڪار هن کي ڳالهائڻ جو موقعو ئي نه ڏنو.

”ته پوءِ اسين هلئون ٿيون...“ مسز انور چيو.

”انور، وڃين متان، آءُ هنن کي گاڏيءَ تائين پهچائي ٿو اچان“. چترڪار جڻ ته ڪپڙن ۾ ئي نه ٿي ماپيو. اڄ هو بيحد خوش ٿي ڏٺو. انوءَ کي هن جي خوشي کانُ ڀڪندڙ ڇهري تي خوشي به ٿي ۽ ريس به ٿي: جڻ ته هن ۾ هڪ ڏبيل چڻنگ دکندي رهي ته ”ڪاش، آءُ هڙي زندگي گهاري سگهان ها!“

گئلريءَ مان آهستي آهستي ٿي ماڻهو گهٽجڻ لڳا. ۽ جڏهن آخري ماڻهو هليو ويو ته چترڪار هن کي وٺي ٻاهر آيو. ٻئي ڄڻا ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي چترڪار جي گهر پهتا. چترڪار جي ڪمري ۾ پهچي، هن جي نظر وري به ان رنگن جي ديويءَ تي پئي، ۽ هن جو اهو احساس جڻ ته يقين ۾ تبديل ٿي ويو ته اها تصوير مسز انور جي آهي يا سورٺ جي. فقط پوشاڪ ڀهراڙيءَ جي هئي. هن اڃا به چترڪار کي ان متعلق ڇورڻ نه ٿي گهريو. پر چترڪار هن جي نظرن جي منزل ڏسي ڇڪو هو ۽ ڪليل بستري تي پاڻ کي اڇلائيندي هن چيو: ”تنهنجي دل ۾ اڃا تائين اهو سوال پيو تڙپي ته هيءَ تصور ڪنهن جي آهي.ائين نه؟“

”ان ڏينهن ايترو نه، جيترو اڄ!“ هن پنهنجو ڏوهه قبوليندي چيو.

”تون سمجهين ٿو ته هيءَ مسز انور جي تصوير آهي. ائين نه؟“

”يا سورٺ جي!“

”خير سورٺ جي ته بلڪل ڪانهي. ڇاڪاڻ ته هن تصوير جي ڇهري ۾ جيڪا پختگي آهي سا سورٺ جي ڇهري ۾ شايد ڪجهه سالن کان پوءِ پيدا ٿئي. هن تصوير ۽ مسز انور ۾ مشابهت ضرور آهي، پر مون جڏهن هيءَ تصوير چٽي هئي، تڏهن منهنجي ذهن ۾ فقط عورت جي حسن جو ڪمال ۽ عورت جي سونهن جي انتها جو آدرش هو. اهو آدرش منهنجي ذهن جي گوشي گوشي ۾ موجود آهي ۽ اهو ڪڏهن به نه مٽجي سگهندو! اهو آدرش مسز انور کي ڏسڻ کان اڳ به موجود هو. هيءَ تصوير ته ان جي جهلڪ به ڪانهي، ۽ جڏهن اهو آدرش آءُ رنگن ۽ برش سان پيدا ڪري سگهندس، تڏهن ئي آءُ پنهنجي هن فن کي تڪميل تي سمجهندس!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”پر هيءَ ٻهراڙيءَ جي پوشاڪ، هي ٻهراڙيءَ جا رنگ؟“

”ٻهراڙي ته پنهنجي رڳ رڳ ۾ آهي دوست! منهنجي ٻاروتڻ جو حصو آهي، جيڪو ٻاروتڻ مون کان کسيو ويو...اڙي آءٌ وري تو کي پنهنجا سور ٻڌائڻ ويهي رهيس... ۽ اڳئين پيري وانگر پاڻ ٻئي روئڻ لڳنداسون...! تون ٻڌاءِ، ڪيئن آهين؟“

”مون کي خود ڪا خبر نه آهي: جڏهن کان ڳوٺان واپس آيو آهيان، زندگيءَ ۾ هڪ عجيب خال پيدا ٿي پيو آهي: پنهنجي پاڻ مان ويساهه نڪري ويو آهي، ۽ جن ڳالهين تي اڳي ويساهه هوندو هو انهن مان ويساهه گهٽجندو ٿو وڃي. ائين ٿو محسوس ٿئي ڄڻ ته زندگي مجبورن ۽ زبردستيءَ زنده رهڻ جو نالو آهي. آءٌ ڪو پڙهيل لکيل ڏاهو ڪو نه آهيان، پر ائين ٿو ڀانيان ڄڻ ته هر ڪنهن ماڻهوءَ جي هر ڪنهن قدم جي پويان خود غرضي يا خود پسنديءَ ڪارفرما آهي!“

ايتري تقرير انوءَ ڪڏهن به نه ڪئي هئي. چترڪار سان هن جي دل ايتري ته ٻجهي ويئي هئي جو هن بار بار اهو پئي سوچيو ته پنهنجي زندگيءَ جي سموري ڪهاڻي ڪيس ٻڌائي، ۽ ڪانئس پڇي ته سندس زندگيءَ جا مختلف موڙ عام ماڻهن جي زندگيءَ کان مختلف ۽ مخصوص ڇو بڻجي ويا. چترڪار ڪجهه وقت ته هن ڏانهن نهاريندو رهيو ۽ پوءِ چيائين ”ياٺو زندگي تمام ٿورن ماڻهن کي اهو سبق سيکاريندي آهي ۽ سي به گهڻي عرصي کان پوءِ. تو ايتري ٿوري ڄمار ۾ زندگيءَ جا اهي سچ ڳولي لڌا آهن. جيڪي ڏاها ۽ ڏاهپ جا ڏهيسر ڏکن سان ڏنگجي پوءِ لهندا آهن!“

”اها ته مون کي خبر ڪانهي، پر ڪالهه...“ ۽ انوءَ اوچتو رڪجي ويو. شراب جي ڳالهه چترڪار سان ڪرڻ گهرجي يا نه هو ڪو فيصلو ڪري نه سگهيو.

”ڇئه ڇئه، ماٺ ڇو ٿي وئين؟“

”ڪالهه ڪجهه پيئڻ کان پوءِ، آءٌ اتي ويٺل ماڻهن تي چٽرون ڪندو رهيس، ۽ مون ان وقت سمجهيو ته ڄڻ ته چٽر ڪرڻ جو مون کي حق هو. هڪ ماڻهوءَ مون کي گهٽ وڌ ڳالهايو ته آءٌ وڙهڻ لاءِ تيار ٿي ويس. ۽ هن غريب کي مون به تي ڏک هڻي ڪڍيا. هن کي مون جيڪو ڏک پهچايو سو محض خود پسنديءَ جي ڪري، ائين ڇو آهي، سليم؟ ائين ڇو آهي؟“ اهي لفظ هن ڄڻ پنهنجي پاڻ کي ٿي چيا.

چترڪار هن جي ان رنگ تي حيران ٿي ويو. هي معصوم روح جنهن ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيڪي پنهنجا خيما ڪوڙيو ويٺي آهي. ائين نہ ٿئي جو زمانو زماني جون حالتون هن کي نفرت ڪرڻ سيکاري ڇڏين. ۽ هن جو روح نيڪيءَ بدران اوگڻ ۽ بديءَ جو دئيت بنجي وڃي. بابا سان هن لاءِ ضرور مشورو ڪرڻ گهرجي. هن ڪجهہ سوچيندي چيو: "انور تون منهنجي بابا سان نہ مليو آهين. پرينهن ضرور اچ تہ ساڻس ملايانءِ: مون کي پڪ آهي تہ تون هن سان ملي ڏاڍو خوش ٿيندين!"

۽ ٿوري دير کان پوءِ هو چترڪار کان موڪلائي اٿيو. اڄ الائجي ڇو وري هن بنگلي تي وڃڻ نہ ٿي گهريو. رکي رکي هن کي چترڪار جي اها تصوير اکين اڳيان ڦرڻ لڳي، جنهن ۾ هڪ عورت پنهنجي ٻالڪ کي ٽڏڙا ڪڍي کلائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي: ڪيڏو نہ حسن هو انهيءَ عمل ۾ ۽ ڪيڏو نہ تڙپائيندڙ احساس! ان احساس کي هن پنهنجي ذهن ۾ محسوس ڪرڻ ٿي گهريو ۽ ان ڪوشش ۾ هو شهر جي گهٽين ۾ بي مقصد گهمندو رهيو ۽ جڏهن سڄ مستقبل ۾ جاڳڻ لاءِ ماضيءَ ۾ لهي پيو تڏهن هن پاڻ کي ساڳي بار جي دروازي تي ڏٺو. هن جي دل جي رفتار گهڙيءَ لاءِ تيز ٿي ويئي، پر پوءِ جڻ هن ڪو فيصلو ڪري ورتو ۽ هو بار ۾ داخل ٿيو. سامهون ٽيبل تي مڇن وارو همراهہ دروازي کي پٺ ڏيو ويٺو هو. هن جي مٿي تي هڪ پٽي ٻڌل هئي. هو سڌو ان ٽيبل تائين پهتو ۽ هن مڇن واري جي ڪلهي تي هٿ رکيو. مڇن واري جو هن کي ڏٺو سو اهڙيءَ طرح ڇرڪ پريو ٽپ ڏئي اٿيو جو ذري گهٽ ٽيبل اونڌي ٿيڻ تي هئي. هو قدَ ۾ تقريبن برابر ٿي لڳا، يا مڇن وارو ٻہ ٿي آڱر هن کان ننڍو هو. هو هڪ ٻئي جي سامهون گهڙيءَ لاءِ ائين بيهي رهيا ڄڻ تہ هڪ ٻئي جو قد ٿي ماپيائون. پوءِ انورءَ پنهنجو ڪليل هٿ اڳتي وڌايو ۽ چيائين:"يائو ڪلهہ نشي ۾ مون جيڪي ڪيو ان لاءِ معافي گهرڻ آيو آهيان!"

مڇن واري جو سمورو غصو سمورو ڪروڌ پاڻي ٿي ويو. گهڙي کن تہ انورءَ کي ڏسندو رهيو. انورءَ جي اکين ۾ ايتري نرمي ۽ معصوميت هئي، جو هن جي دل ڇُلڪي پئي، ۽ هڪ هٿ بدران هن ٻئي هٿ وڌائي انورءَ جي هٿ کي جهلي، کيڪاريندي چيو: "يَر، مون تہ ڪي بيا خيال پئي پچايا پر تنهنجو ڳڻ ڏسي منهنجي ڪاوڙ اڏامي ويئي! آءَ، اسان سان ويهي پيءُ!"

انورءَ جي دل کي اهڙو جهوبو آيو جو ذري گهٽ هن جي اکين ۾ پاڻي اچڻ تي هو. پر پاڻ تي قبضو رکندي کلندي هن چيو: "يائو آءٌ آهيان سيڪڙات، ڪالهہ مون پهريون پيرو پيتو هو. ائين نہ ٿئي جو آءٌ اڄ بہ آئوٽ ٿي وڃان!"

"رڪ ڏٽيءَ تي پيئڻ ۾ ڪٽي تون سيڪڙاٽ آهين. پر جهيڙي ۾ ته تون ڳرو لڳيو پيو آهين. ۽ آءٌ اڳيون ڏڪ اجا پيو پچايان." مڇن واري به ڪلندي چيو. ۽ پوءِ هو هنن سان پيئڻ ويهي رهيو.

مڇن واري جو نالو 'ابو' پالاري هو. هو مزورن جو جمعدار هو ۽ هن وٽ پنجاهي ماڻهو هئا. جن کي هو ٺيڪي تي ڪم ڪار وٺي ڏيندو هو ۽ گهڻو ڪري جهازن تي مال ڀوئڻ جو ڪم ڪندا هئا. ۽ هن کي جمعدار جي حيثيت ۾ ڪم ڪرڻو نه پوندو هو. جيڪا رقم ملندي هين. تنهن کي سڀ صلاح ڪري ورهائي کڻندا هئا. هن کي جهاز ڪمپنيءَ وارا ماڻهن جي حساب سان ٽونگي ڏيندا هئا. روزانو ڏهه پندرنهن رپيا ڪمائيندو هو. ٻه ٽي ڏينهن ٿيا ته هڪ جهاز تان هن کي ٽي سؤ رپيا بونس مليو هو اهو ويٺي يارن تي کپايائين.

"آءٌ دين دنيا ۾ اڪيلو آهيان: نڪو ٻار نڪو ٻچو. سو جي ڏوڪڙ ٽئي ته مڙئي چُڪي پي. ڏٽيءَ کي ياد ڪندا آهيون!"

هو ڪيترو وقت ويٺا پيئندا رهيا. ڳالهيون ڪندا رهيا. انوءَ کي هنن جي صحبت مان ايترو لطف آيو جو هن اڳ ڪڏهن به محسوس نه ڪيو هو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته پالاري هن جو ڪو ويجهو مائٽ هو. جڏهن هو اٿيا تڏهن انوءَ بل ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي، پر پالاريءَ ڪٽي ٻانهن کان جهليس. "ائين ڪڏهن نه ٿيندو: اسين مزور سهي، پر تون اسان جو مزمان آهين. اسان مزورن جي دل هيڏي آهي، ان کي ننڍو نه ڪر!" هن پنهنجي دل جي ڪشادگيءَ کي هٿ جي اشاري سان سمجهائيندي چيو ۽ انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي دل واقعي ايتري وڏي هئي، جنهن ۾ سمورو جهان سمائجي ويندو: هڪ مزور جي دل!

❋

بارڪان ٻاهر نڪتو ته هنَ پاڻ کي بنهه هلڪو ڦلڪو ٿي محسوس ڪيو. اڄ هن جي دماغ تي ڪو به بوجهه نه هو. اڄ هن کي ائين محسوس ٿي رهيو هو ڄڻ ته هو هڪ پکي هو جنهن اڏامڻ تي گهريو. اڄ هن جي چپن ۾ هڪ جدا لذت هئي، ۽ بار بار هن چپن جو اهو سواد محسوس ڪرڻ لاءِ چپن کي ڏندن سان چوسڻ تي شروع ڪيو. اڄ به هن جي ڪنن جون پاپڙيون گرم گرم ٿي ويون هيون، پر اڄ ... اڄ انهن ۾ ٻاهه جي ٿڌ بدران، سيءَ ۾ ڪنهن گرم ڪپڙي اوڍڻ سان جا آسيس ايندي آهي، سا آسيس هئي. ۽ ائين اڏامندو هو هو ان پاڙي ۾ پهتو جتي ڏينهن بدران رات جوان هوندي آهي. ساڳي ماڙيءَ تي چڙهندي، هن کي ڳائڻيءَ جا چپ ۽ گلاب جون پنکڙيون ياد اچي ويون. ۽ هن جي چپن تي مير جو غزل هُرڻ لڳو۔ ساري مستي شراب ڪِي سي هي!

اڄ محفل اڳي ئي گرم هئي. ڪيترا ماڻهو خوش پوش لباس، طول وهاڻن کي ٽيڪ ڏيو ويٺا هئا. ۽ اڄ ڳائڻ سان گڏ هوءَ نچي به رهي هئي، ۽ هن جي هر ادا تي هر نخري تي، هر ناز تي، گهنگهروءَ جي هر ڇڻڪي تي "واهه واهه!" "ماري وِڌءِ" "ڪجهه هيڏي پيي نهار!" جهڙا فقرا گونجي رهيا هئا. هو به جوتو لاهي، هڪ ڪنڊ ۾ پٺ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهيو. رقص ڪندي، هن انوءَ کي ڏٺو ۽ اکين ئي اکين ۾، ڄڻ ته اهو ئي چيائين، "ڀلي ڪري آيا، جيءَ ڪري آيا!" اڄ هن پئسن ڏيڻ جو هڪ نئون انداز ڏٺو. نچندي ڳائيندي ڪنهن هن کي رپئي جو نوٽ ٿي ڏيکاريو ۽ هن ان ماڻهوءَ جي اڳيان نچندي اتي ئي ويهي غزل جي مصرع ٿي ڳائي، تڏهن روپيو آچيندڙ ڄڻ ته هن تي احسان ڪندي، روپيو ڪيس ٿي ڏنو. ڪنهن ته وري پنهنجي سنگت جي ماڻهوءَ جي ڳل تي، يا سٿر تي رپيو جهلي ٿي ڏيکاريو ۽ هو ساڳيءَ طرح سان ويهي، اهو رپيو اتان ڪڍي هلي ٿي ويئي. پر رپيو ڪڍندي هن ان ماڻهوءَ کي رپئي واري جاءِ تي، ڳل تي يا سٿر تي، چهنڊي به ٿي پاتي. هن کي الائي ڇو اها ڳالهه نه وڻي. هن کي ماحول ۾ اُٻٽ ٿيڻ لڳي:

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهه دير ڪان پوءِ ٻڌندڙن جو هو ٽولو اتي بيٺو ۽ پاڻ ۾ مذاق ڪندي وڃڻ لڳو. هو پاڻ ۾ ٿي ڳالهائيندي، هن تي فقريبازي ڪندا ٿي ويا. هڪ چيو "عمر جي پڪي آهي!" ته ٻئي چيو "يرَ رات جو عمر ڪچي پڪي ڪير ٿو ڏسي!" هڪڙي ته ڏاڍيان چيو: "پڇوس ته ريٽ ڇا اٿس؟" ۽ ان قسم جا فقرا چوندا هليا ويا.

ڳائڻي به جڻ ته هنن جي وڃڻ ڪان پوءِ سامت جو ساهه کنيو ۽ هارمونيم تي پيل پئسن تي نظر وجهندي، انوءَ ڏانهن نهاريائين.

"اوهان جو دوست نه آيو ڇا؟" هن پڇيو.

"هن جو اچڻ ضروري آهي ڇا؟" خبر نه آهي ڇو هن کي منظور متعلق اهو سوال نه وڻيو.

"ضروري ته نه آهي. پر هن پئي چيو ته اوهين هن راهه ۾ اڃا نوان آهيو. تڏهن پڇيم. نه ته اوهين به اسان جي اکين تي!" هن پنهنجيون اکيون انوءَ جي اکين سان ملائيندي چيو. انوءَ تي الائي ڇو اداسي ڇانئجندي ويئي. هن جڻ ته ڪيس اڪيلائيءَ جو احساس ڏياري ڇڏيو. ان احساس کان پڇڻ لاءِ ئي هو هتي هليو آيو هو. هن کي بنگلي تي پنهنجي ڪمري جي اڪيلائي کان هاڻ وحشت ٿيڻ لڳي هئي.

هن جي اکين ۾ اداسيءَ جو رنگ ايندي ڏسي، هو جڻ ته گهبرائجي ويئي، ۽ هن هارمونيم واري ڏي ڏسندي اشارو ڪيو ۽ ساز وارن هڪ عجيب پرسوز ڌن ڇيڙي، پوءِ هن جو سُريلو آواز سراپا درد بڻجي ابريو:

ڪس سوتن ڪي لاگي نجريا،
ڪس بيرن ڪي لاگي هائي،
باجو بند کل کل جائي،
او بي دردي بالموا،
باجو بند کل کل جائي!

۽ 'باجو بند کل کل جائي' تي هن جي اکين ۽ سموري جسم ۾ سُپرد ڪي ۽ هيٺائيءَ جو ڪجهه اهڙيو ڏيکاءُ ابري آيو جنهن هن جي دل کي گائون مائون ڪري وڌو. هيءَ هڪ نئين اداسي هئي، جا ڏکوئيندڙ هجڻ سان گڏ عجيب سڪون کڻي تي آئي، ۽ پوءِ هن جڏهن ڳايو:

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪچي پريت ڪي ڪچي ڌاڳي
لاک جتن ڪرون گره نہ لاڳي.
چاهي مانو نہ مانو
جهوٽي تمري پريت ري، ريت ميت ري
باجو بند کل کل جائي، ري بي دردي بالموا!

تڏهن هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن جي دل جا ڪچا ڌاڳا ٽٽندا ٿي ويا. ۽ لکين جتن ڪرڻ جي باوجود هن جو ذهن ان کي ڳنڍي نہ ڏيئي سگهيو. هي ڪهڙو احساس هو جنهن ۾ هو پاڻ کي جهلجندو محسوس ڪري رهيو هو. هن ان حساس ڪان بچڻ لاءِ اٿي وڃڻ چاهيو پر اٿي نہ سگهيو. جڏهن هن ڳائڻ بند ڪيو تڏهن بہ گيت جا لفظ هن جي ڪنن ۾ ٻُرندا رهيا!

"ٻيو ڪجھ پيش ڪريان؟" هن سوال ڪيو.

"نہ نہ مهرباني!" هن ڄڻ گهبرائجي چيو. هو سوچڻ لڳو تہ پوءِ هو اتي ڇو ويٺو هو. هن کي منظور جا لفظ ياد آيا. "هي حسن جي بازار آهي، جتي حسن وڪامندو آهي!" ڇا هو حسن کي خريد ڪرڻ چاهي ٿو؟ جيڪڏهن نہ تہ پوءِ هت ڇو ويٺو آهي؟ هن جو هتي ڪهڙو ڪم هو؟ هن ڏٺو تہ سازن وارا ساز هڪڙي طرف رکي، اٿي ٻاهر هليا ويا. ۽ هو هن سان اڪيلو رهجي ويو. هن جي دل جي ڌڙڪڻ جي رفتار تيز ٿي ويئي.

"اوهين ڪجھ اداس ٿا لڳو!"

"نہ نہ اهڙي تہ ڪا ڳالھ ڪانهي، چڱو آءٌ هلان ٿو."

"گهڙي تہ وهو الائي ڇو مون کي ائين محسوس ٿو ٿئي تہ اوهان کي منهنجي ضرورت آهي!"

"ڇو؟ مون کي اوهان جي ڇو ضرورت ٿيندي؟"

"منهنجو نالو 'راڻي' آهي" هن شرارت آميز لهجي ۾ چيو. ڳالھ بدلائڻ سان هن ڪمال ڪري ڏيکاريو. هو اتي ويٺو. هوءَ بہ اتي ويٺي. هن ڪيسي مان ڪجھ نوٽ ڪڍي هن ڏانهن وڌايا. پر هوءَ هن کي ڏسندي رهي، ۽ پوءِ هن اهڙي حرڪت ڪئي، جنهن انوءَ جي جسم ۾ ڏڪڻي وجهي ڇڏي. هن وڌي انوءَ جو منهن پنهنجي ٻنهي هٿن ۾ جهلي ٿورو مٿي ڪري، سندس اکين ۾ گهڙيءَ کن لاءِ نهاريائين. هن جي جسم ۾ ڄڻ تہ وڄ لنگهي ويئي، ۽ هن جو منهن ڪنهن اجاتي باھ کان ٻرڻ لڳو. ان ڏڪڻي ۾ نوٽ هن جي هٿن مان ڪري پيا.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”اڙي، اوهين تہ ڏکو پيا!“ هن سندس منهن کي ڇهندي چيو.

”منهنجو نالو انور آهي!“ هن بہ پنهنجي پريشانيءَ کي لڪائڻ لاءِ ڳالهہ کي بدلائڻ جو سا ڳيو طريقو اختيار ڪيو.

”انور صاحب، آءٌ پنهنجا وڏا ڀاڳ سمجهنديس، جو اوهين ڏينهن جو هت اچو!“ هن آهستي چيو. عين ان وقت هارمونيم وارو داخل ٿيو: هن پٽ تي ڪريل نوٽن تي نظر وڌي ۽ هڪ عجيب مرڪ چپن تي آڻيندي سامهون ڪمري ۾ هليو ويو. انو ڪجهہ سوچيندو بوٽ پائي هيٺ لهي آيو.

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو سڄي رات ان نئين دعوت تي سوچيندو رهيو. ڏينهن جو هت ڇا ٿيندو هوندو؟ هن جي ذهن ۾ ڏينهن لاءِ ساڳيو ئي تصور قائم رهيو جهڙو منظر هن رات جو ڏٺو هو: نيم باز اکيون، شرابي ڪيفيت، گلاب جي پنکڙين جهڙا چپ، ۽ گهنگرن جي ڇما ڇم. هڪ سوال هن جي ذهن ۾ جاڳي اٿيو... ان ريشمي ماحول جي پٺيان ڇا هو؟ هن کي يقين ئي نہ ٿي آيو تہ ڏينهن جو ماحول بہ ايترو ڪئنرو، ايترو ريشمي، ايترو گداز هوندو پر ان کان سواءِ ٻيو ڪو منظر بہ تہ هن جي ذهن ۾ نہ ٿي آيو. ۽ اهي ئي خيال سوچيندي، هو سمهي رهيو. اِن رات هن هڪ عجيب خواب ڏٺو: ماحول ۾ ڪا گهڻي ڀير گهير نہ هئي، سواءِ ان جي تہ راڻيءَ بدران رقص ڪندي سورٺ هن لاءِ مرڪندي، گلابي پنکڙين جي ورکا ڪندي ويئي. پر هن ڏٺو تہ هو اڪيلو نہ هو چترڪار هن سان گڏ طول وهاڻي تي ويٺل هو. سندس ٻئي هٿ رنگ ۾ ٻريل هئا، ۽ هو نچڻيءَ جي هر تاثر کي رنگن ۾ لاهيندو ٿي ويو ۽ پوءِ هن ڏٺو تہ ڇهڇ ڳاڙهي رنگ جي هڪ چولي، چوهہ مان اچي، هن جي ۽ رقص ڪندڙ سورٺ جي وچ ۾ هڪ ويڇو وجهي ڇڏيو ۽ چترڪار ٿهڪ ڏيئي، پنهنجو برش ان ڇهڇ ڳاڙهي رنگ مان ٻريندو ڪنواس تي شڪليون ٺاهيندو ٿي ويو. انهن تصويرن ۾ هڪ شڪل ملنگ جي هئي، ۽ هڪ تصوير ننڍي استاد جي. هن کي ائين محسوس ٿيو تہ ڪنهن طرح ڇهڇ ڳاڙهو رنگ، جڏهن هن جي ويجهو ٿي پهتو تہ رت ۾ بدلجي ٿي ويو ۽ پوءِ سورٺ هن کان دور هٽندي ويئي. چترڪار بہ هن جي نظرن کان اوجهل ٿيندو ويو ۽ هو ان ڇهڇ ڳاڙهي رنگ ۾، رت جي دريا ۾ غوطا کائڻ لڳو. رت هن جي نڙيءَ کان هيٺ لهي، هن کي گهٽيندو ٿي ويو ۽ ان گهٽجڻ کان هو ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهيو ۽ هن ڏٺو تہ ٻاهر ڪافي اُس ڦهلجي چڪي هئي. هن کي سخت اڃ محسوس ٿي، ۽ ٻاٿ روم ۾ گهڙي هن پنهنجا چپ نل سان لڳائي ڇڏيا.

يارهين بجي ڏاري هو ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي ان بازار ۾ پهتو اتي جو منظر ڏسي، ڇرڻ تہ هو ڪنهن خواب مان جاڳي پيو. هت تہ ڪجهہ بہ ڪو نہ هو: نہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پان وارن جي دڪان تي ڪو هجوم هو نہ ماڻهن جي ايڏي پيھہ پيهان. گجرين وارا بہ نہ هئا. فقط بہ ٽي ھار پاڻ ۾ ڪنهن ڳالھہ تان وڙهي رهيا هئا. ۽ ڪتي جو هڪ پلونگڙو هنن جي جهيڙي ڪان ڊڄي ڪني پاڻيءَ جي ڪسيءَ ۾ پناھہ ڳولي رهيو هو. جيڪڏهن ڪجھہ گهمسان هو تہ فقط ٽرئفڪ جو ۽ هوٽل ۽ چانهن وارن جي آوازن جو! هو ڪجھہ سوچيندو ڏاڪڻ چڙهي ويو. ٻاهريون دروازو کليل هو ۽ هو اندر لنگهي وچئين ڪمري جي در تي پهچي جوتي لاهڻ لاءِ ڪشا کولڻ لڳو مگر ان ڪمري ۾ تہ ڪجھہ بہ نہ هو: رات جي وڇايل قالين بدران بہ ڪٺون پيل هيون جن مان هڪ تي بسترو وڇايو پيو هو ۽ ٻيو بسترو ويڙهيو ويتو ٿيل، پيرانديءَ ڪان پيو هو. هنجي بوٽ جي آواز تي اندرئين ڪمري مان راڻي ٻاهر نڪري آئي. هن راڻيءَ کي هن جي اکين سڃاڻڻ ڪان ئي انڪار ڪيو. سادي پيازي رنگ جي چولي ۽ سفيد شلوار ۾ راڻي جڻ تہ پنهنجو حسن ڪتي لاهي آئي هئي. سندس وار کليل هئا ۽ هن ڏنو تہ سندس ڳچيءَ پويان، ڦٽي وارن ۾ اٽڪي پئي هئي.اڻين ٽي پانيو تہ هوءَ چوڻي ڪندي اٿي آئي هئي. هن جي اکين ۾، جن اکين ۾، هن اها شرابي ڪيفيت ڏٺي هئي، جڻ تہ ٽڪ ۽ بيزاريءَ جا سفيد ۽ ويران ڏورا اڀري آيا هئا. هن جي پنبڻين هينان، پڙن سان تقريباً پورو گول ناهيندڙ نيرا ڪارا ٻڌ اُڀري آيا هئا. جن چپن کي هن گلاب جي پنکڙين جهڙو ٿي سمجهيو تن ۾ ڳاڙهاڻ بدران پيلاڻ ۽ سوڪڙا اچي ويئي هئي، ۽ هن جي چهري جي رنگت بہ هلڪي پيلي ڪٽڪ رنگي هئي. فقط هڪ ڳالھہ شايد پنهنجي اصل جاءِ تي موجود هئي، ۽ سو هو هن جو اُرھہ. هن کي پنهنجي اکين تي اعتبار ئي نہ پئي آيو. هو انهيءَ گومگو جي حالت ۾ هو تہ راڻيءَ چيو:

”اڄ اوهين اچي بہ ويا! ايترو سويري؟“

هو ان سوال تي گهبرائجي ويو. ڇا واقعي هن کي ايترو سوير اچڻ نہ گهرجي ها. ماحول جي ان تبديليءَ هونئن ئي هن کان موٽڻ جو فيصلو ڪرائي ڇڏيو هو.

”تہ پوءِ آءٌ وڃان ٿو وري پوءِ ايندس!“ ۽ هن وري هڪڙي جوتي جا کليل ڪشا ٻڌڻ شروع ڪيا.

راڻيءَ کي هن جي سادگيءَ تي پيار اچي ويو. هن اهو بہ اندازو لڳايو تہ صبح جي سادي سودي ۽ معمولي منظر جڻ تہ هن جي اکين تان پردو لاهي ڇڏيو هو ۽ هو جي هينئر ويو تہ وري واپس هرگز نہ ايندو. هوءَ اهو خيال ايندي ئي ڊڄي ويئي. هن وڌي انوءَ کي هٿ کان ورتو ۽ ڪيس کٽ تي وهاريندي چيائين:

"اڇڻ اوهان جي وس آهي، ڇڏڻ اسان جي وس! اوهين رڳو هت گهڙي وهو ته آءٌ هنن مٺن وارن جو ڪو بلو ڪري اچان!" راڻي اهي لفظ ڪجهه اهڙي سادگيءَ سان چيا، جو هو ارادو مٽائي، ڪليل هنڌ تي سولو ٿي ويهي رهيو. راڻي وري اندرئين ڪمري ڏانهن هلي ويئي. ڪجهه دير ڪان پوءِ هن جي ڪنن تي آواز آيو: "امي، هو اچي ته ڇئجانس ته پاڙي ۾ ويئي آهيان!"

پوءِ راڻي موٽي آئي. هيءَ راڻي هڪ مختلف راڻي هئي. رات جي راڻي ته نه پر يقيناً صبح جي راڻيءَ کان بهتر. هن جي اکين ۾ ڪجل جي ڏار ڪارن ڪارن بدن کي مات ڪري ڇڏيو. هن جي منهن جي رنگ جي پيلاڻ به لڪي ويئي هئي، ۽ ڇپن جي روءِ بدلجي گلابي گلابي ٿي ويئي هئي. هوءَ ڪپڙا بدلائي ڇهچ سائي رنگ جي شلوار قميص ۽ چُني پائي آئي هئي.

"اچو ته هوڏانهن هلي ويهون!"

هو چپ چاپ راڻيءَ سان گڏجي هليو. دروازي جي بلڪل پاسي ۾ هڪ ٻيو ڪمرو هو جنهن کي تالو لڳل هو. راڻي تالو کولي هن کي اندر وٺي آئي. ڪمري جي هڪڙي ڪنڊ ۾ هڪ ڪشادو پلنگ هو جنهن تي ريشمي هنڌ وڇايل هو؛ هڪ ڪنڊ ۾ ڊريسنگ ٽيبل هئي، جنهن تي ڪيترا پائوڊر ۽ تيل ڦليل رکيل هئا. بستري جي ويجهو هڪ ٽپائيءَ تي پاڻيءَ سان ڀريل جڳ ۽ ٻه گلاس رکيل هئا. ٽپائي جي اورئين پر ٻه آرام ڪرسيون پيون هيون. راڻيءَ اندر اچي اندران بونٽ ڏيئي ڇڏيو!

هو روزانو اچڻ لڳو. راڻي هن جي روزمره ۾ شامل ٿي ويئي. جنهن ڏينهن هونه وڃي سگهندو هو ان ڏينهن هو پنهنجي جسم ۾ پنهنجي ذهن ۾ هڪ اهڙو خال محسوس ڪندو هو جڻ ته ڪن ڏينهن جو بکيو رهجي ويو هجي، ۽ جڏهن ٻئي ڏينهن هو پهچندو هو ته راڻيءَ جي اکين ۾ به ڪيس هڪ دشمني نظر ايندي هئي: "ڪالهه نه آئين؟"

"ڪجهه ڪم تي پيو!"

"هون، ڪم تي پيو! ڇڏ ته ٻي ڪا ڳولي اٿئي جنهن نه ڇڏيو!"

راڻيءَ جي حسد جو اهو روپ هن لاءِ بلڪل نئون هو ۽ هن کي ڪيترو وقت پنهنجي صفائي پيش ڪرڻي پوندي هئي. ان جي باوجود راڻيءَ جي ريس ۽ شڪ نه لهندو هو. ۽ هن کي ڪلائڻ لاءِ . هن کي خوش ڪرڻ لاءِ هو راڻيءَ جي اهل ڪرڻ لڳندو هو. ڇپرا ڪيڏڻ لڳندو هو. هن جي خوشامد ڪندو هو ۽ جڏهن راڻي ڪُنڊ واري ڪمري جو تالو کوليندي هئي. تڏهن هو پنهنجي ڪاميابيءَ تي دل ئي دل ۾ مرڪڻ لڳندو هو!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪڙي ڏينهن صبح جو جيئن ئي هو تيار ٿي راڻيءَ ڏانهن وڃڻ لاءِ ٿي نڪتو تہ منظور سندس ڪمري ۾ هليو آيو:

”يار، تو سان ملاقات ئي نہ ٿي ٿئي، ڪيڏانهن تياريون آهن؟“

”بس، ائين ٿورو چڪر چاڙهي؟“ هن کي اڳي ئي دير ٿي ويئي هئي. راڻي هن جي انتظار ۾ هوندي. هن جي جسم تي اڳي ئي ڄڻ تہ ماڪوڙيون سرڻ لڳيون هيون.

”يارن سان بہ ڪا لِڪَ ڪبي آهي: چئہ تہ راڻيءَ ڏي ٿو وڃين!“

هو حيران ٿي ويو: منظور کي ڪيئن خبر پئي. هن راڻيءَ سان تعلق جي باري ۾ ڪافي احتياط ڪيو هو.

”يائو اهو نہ وسارج تہ راڻي ’رنڊي‘ آهي، جنهن جو خدا پئسو آهي. جڏهن تنهنجي کيسي مان پئسو ختم ٿيو ان وقت پاروتي مانيءَ وانگر ڪٽي ڦٽي ڪنديءَ!“ منظور ڄڻ تہ پنهنجو تجربو ٿي بيان ڪيو.

راڻيءَ جو هي روپ هن ڪڏهن بہ نہ سوچيو هو. ان ڪري جو راڻيءَ ۾ هن جي وچ ۾ پئسن جو ڪڏهن ذڪر بہ نہ آيو هو: فقط هڪ ڀيرو چرچي ۾ راڻيءَ چئي ڏنو تہ ”ياڳن وارو آهين: رات جو هن بستري جي قيمت تہ نوٽن جا بنڊل ۾ لڙڪ ٿيندا آهن!“

منظور جي لفظن هن کي راڻيءَ جي لفظن ۾ هڪ نئين اهميت محسوس ڪرائي. پر هن منظور اڳيان ڪجهہ بہ ظاهر ڪرڻ نہ ٿي گهريو ۾ ٻاهريون ٻنو رکي هو مرڪڻ لڳو.

”هل، باجي ٿي سڏئي!“

”ڪو تڪڙو ڪم آهي ڇا؟“ هن کي راڻيءَ جي اوسيئڙي جو خيال هو.

”مون کي ڪا خبر ڪانهي، پر ڪا ڳالهہ ڳري ٿي ڏسجي!“ منظور گنڀير ٿي چيو.

”چڱو هل تہ هلون!“

هو منظور سان گڏجي باجيءَ جي ڪمري ڏي آيو. اندر سڀ ڪرسين تي ويٺا هئا. سڀني جي منهن تي انتظار ۽ اون ڇانيل هئي. هو بہ وڃي هڪ ڪرسيءَ تي ويهي رهيو. ٿوريءَ دير کان پوءِ اندرئين ڪمري مان باجي ٻاهر آئي. سندس اکين ۾ اهو پيار نہ هو جيڪو هميشہ هن جي چهري تي هوندو آهي. انوءَ محسوس ڪيو تہ هنن ٿورن ڏينهن ۾ باجيءَ جي نرڙ تي گهنج پئجي ويا هئا. باجيءَ جي اچڻ تي سڀ اٿي بيهي رهيا. انوءَ کي هي اٿي بيهڻ ڀيريون پيرو ٻرو لڳو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باجي بہ هڪ آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهي. هونئن سيني کان حال احوال پڇندي هئي. پر اڄ سڌي سنئين موضوع تي اچي وئي.

"ڪجهہ ڏينهن کان مال اچڻ بند ٿي ويو آهي. ۽ اچڻ جو ڪو آسرو بہ ڪونهي. هي هيڏو سارو گهر ڪيئن هلندو ان تي بہ ڪجهہ سوچيو اٿوَ؟" باجيءَ تقريباً ڪاوڙمان چيو. ڪنهن بہ جواب نہ ڏنو.

"باس بہ پئسن ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي. ۽ سچ بہ آهي، جڏهن مال ئي ڪونهي تہ پئسا ڪٿان ايندا؟ پوليس جو هفتو بہ اجا ڪو نہ ڏنو اٿئون. اوهين اٿين ٻاهر پيا هلو. ڪنهن کي جهلي وڌائون تہ ڇڏائڻ لاءِ بہ پئسو ڪونهي!"

— سيني جي منهن تي ان ڳالهہ اهڙو اثر ڪيو جڻ تہ ڪنهن برفاني هوا جو جهوٽو سندن جسمن ۾ گهڙي آيو. منظور ڪرسيءَ تي ويٺي ويٺي پاسو بدلايو. اويس ڪجهہ ڪنگهي پنهنجو گلو صاف ڪيو. گُلو جڻ تہ پناهہ جي خيال کان انوءَ ڏانهن ڏٺو ۽ انو باجيءَ کي گهوريندو رهيو. هن کي ائين محسوس ٿيو جڻ تہ باجيءَ کي ڪنهن خوب دڙڪا ڏنا هئا، ۽ هوءَ سڄي رات روئندي رهي هئي. هن کي وسڪي پيئندڙ "باس" ياد اچي ويو!

"هاڻي يا تہ هن گهر کي ڇڏي ٽڙي پکڙي وڃو يا ڪجهہ ڪريو!" باجيءَ ڄڻ تہ الٽيميٽم ڏنو. گلوءَ کان تہ ڇرڪ نڪري ويو. سيني جي ذهن ۾ هڪڙو ئي سوال اٿيو تہ هن گهر کي ڇڏي پوءِ ڇا ڪندا؟ ڪنهن مل ۾ مزوري؟ ايترو وقت آرام ڪرڻ کان پوءِ هنن جا هڏ ٻارنهن ڪلاڪن جي پورهئي تي ورندا؟

هنن کي ٻئي ڪنهن هنڌ تہ نوڪري بہ ڪا نہ ملندي. جيڪڏهن هتان نڪرن تہ رات ڪٿي رهندا؟ هوٽل تي؟ پر گهڻا ڏينهن؟ جڏهن پئسا ڪٿي وين تہ پوءِ؟

"پو ڇا ڪجي؟" منظور ڄڻ تہ سيني جي پاران چيو ۽ سيني منظور ڏانهن شڪر گذاريءَ جي نظرن سان نهاريو.

"پوءِ پنهنجي همت ڪريو. يا تہ همت هاري وڃي ڪنهن مل ۾ مزوري ڪريو يا شينهن وانگر پنهنجو روز ڇني ڦاڙي کائو! هت آس پاس ڪيترا بنگلا آهن. جن جي تجوڙين ۾ ضرورت کان ٻاهر نوٽن جا بنڊل ڏٿيا پيا آهن. جن کي ڪو ڪتب آڻڻ وارو ڪونهي: اوهان ۾ ايتري مڙسي ڪانهي جو انهن تجوڙين جا منهن کوليو؟!"

انوءَ محسوس ڪيو تہ منظور کان سواءِ سيني جي منهن تي ڊپ ۽ اداسي ڇانئجي وئي. هن کي اهو بہ محسوس ٿيو ڄڻ تہ منظور کي اڳي ئي خبر هئي تہ باجي ڇا چوڻ واري هئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اوهان ٺيڪ ٿا چئو. مون کي هڪ تجويز سُجهي آئي آهي: هن رستي جي پرئين پر، چيڙي تي سيٺ برڪت عليءَ جو بنگلو آهي، ۽ روز شام جو سندس منشي مل جا پئسا آٽي سيٺ کي ڏيندو آهي. يا ته ان منشيءَ کي رستي تي حلال ڪجي يا وري رات جو..." منظور تجويز پيش اهڙي طرح ڪئي، ڄڻ ته اهو نهايت رواجي ڪم هو ۽ اهو روزاني ڊيوٽيءَ جو هڪ حصو هو.

"منشيءَ کي ڪٽڻ مان ڇا ورندو. هن وٽ پئسا ئي ڪيترا هوندا. رات جو ڪم وڌيڪ بهتر آهي. تون ۽ انو ٻاهرئين ڪم تي رهجو ۽ چوڪيدارن کي منهن ڏجو: باقي اج اويس پنهنجي هٿ جي صفائي ڏيکاريندو! گهٽائي ڏينهن ڪنهن تجوڙيءَ کولڻ جو موقعو نه مليو اٿس. گلوءَ سلطان اندر جو ڪم سنڀاليندا. بس وڃو!"

سڀ منهن لٽڪائي ٻاهر نڪتا. ان ڪم ۾ هنن جي پسند ناپسند کي ڪو دخل نه هو. هي حڪم هو جو هنن کي بجا آڻڻو هو.

گلو ۽ انوءَ سان گڏجي ٻاهر آيو. ٿوري ڪجهه وقت چپ چاپ هلندا رهيا. پوءِ گلوءَ پريل گلي سان چيو:

"انو يار مون کي ته هينئر کان ئي اچي ڏڪڻيءَ ڪنيو آهي."

"سڀ ٺيڪ ٿيندو، تون ڳڻتي نه ڪر!"

"انو تون مون سان آهين ته مون کي ڪا ڳڻتي ڪانهي، پر تون ته اڄ ڪلهه مون سان ڳالهائين به نه ٿو. الائجي ڪيڏي مهل اچين ٿو ڪيڏي مهل هليو ٿو وڃين!" هن جي شڪايت ۾ ڪيتري نه ڏکويل دوستي هئي، ڄڻ ته هن شڪايت ڪرڻ نه ٿي گهري، پر ڏک کان ڳالهه نڪري ويس.

انوءَ گلوءَ جي ڪلهن ۾ ٻانهن وجهي دلداريءَ جو هلڪو زور ڏنو ته گلوءَ جون واڇون ٽڙي پيون.

"يار، پيٽسان تون آهين ته منهنجي دل ٻيٺي تي ٿي پوي. پر منهنجي ته دپ کان ڪانچ ئي ڍري ٿي پئي آهي. هن ڪم کان پوءِ ته پڪ ئي پڪ آءُ بجليءَ جو دڪان کولي ويهندس: مون هڪڙو دڪان به ڏسي ڇڏيو آهي. ڏهه هزار پڳڙي ٿو گهري..." گلوءَ اشتياق مان چيو.

انوءَ گلوءَ ڏانهن ڏٺو. اها ڳالهه ڪندي هن جي منهن تي اهڙو رنگ ڦهلجي ويو جهڙو ٻارن ۾ ڪنهن رانديڪي جي سِڪَ ۾ ڦهلجي ويندو آهي.

هن وري به ڪيس دلداري ڏيندي چيو: "ڪوڙ پئسا، گلو جيسين تنهنجو يار انو جيئرو آهي، تيسين متان دل لاٽي اٿئي! چڱو آءُ هلان ٿو. مون کي ضروري ڪم آهي." گُلو هن کي پيار مان ڏسندو ئي رهجي ويو.

ٽئڪسيءَ ۾ انو سڄو وقت رات جي ايندڙ مرحلي تي سوچيندو رهيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ خاص جذبو هن جي رڳن ۾ گهڙندو ٿي ويو جنهن هن جي ڪنن جي پاپڙين ۾ باهه ٻاري ڏني. هن جي نڙي به ڪنبا ڪنبا ٿيڻ لڳي. هن جي دل ائين چاهڻ لڳي ته هو پنهنجو هيٺيون چپ ڪرٽي، پنهنجي ئي رت جي کاري کاري لذت محسوس ڪري، پر راڻيءَ جو خيال ايندي ئي هن اهو خيال ترڪ ڪري ڇڏيو. جڏهن هو ڏاڪڻ تي چڙهيو ته هن اندران زور زور سان کنهن جي ڳالهائڻ جو آواز ٻڌو. هو اتي ئي ڄمي ويو ۽ ڪن لائي ٻڌڻ لڳو.

"راڻي، آءٌ تو کي چتاءُ ڏيئي ٿو ڇڏيان: هن پنهنجي نئين يار مان جند ڇڏاءِ نه ته مون تي ميار نه رهندي. تن مهينن کان تو پائي به نه ڏني آهي: صوبيدار صاحب جا ٽي هفتا چڙهي ويا آهن. سيٺ اصغر کي تو به ٽي پيرا موٽائي ڇڏيو ۽ هن کي اها خبر پئجي وئي ته تون بيماريءَ بدران، پنهنجي نئين رنگروٽ سان ڪمري ۾ رهاڻ ڪري رهي هئينءَ. توکي خبر آهي ته رات جو ته هو اچي نه ٿو سگهي، ۽ ڏينهن جو ته هو توکي پئسا به وڏائي ڏيڻ لاءِ تيار آهي. آءٌ تو کي سياڻي تائين موقعو ڏيان ٿو: جيڪڏهن مون کي پئسا نه مليا ته هي جاءِ ۽ هن سموري سامان تان هٿ کڻڻو پوندءِ!"

گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي وئي، ۽ پوءِ پريان ڪمري مان پوڙهيءَ جي ڳالهائڻ جو آواز اچڻ لڳو جو انوءَ کي سمجهه ۾ نه آيو. وري هن ساڳئي مرد جو آواز ٻڌو. "مون کي به گهڻا ئي ڏينهن ٽاريو اٿئي: پلا اڄ ته..."

"نه نه، منهنجي طبيعت ٺيڪ نه آهي!" راڻيءَ ڪمزور آواز ۾ چيو.

"تنهنجي طبيعت ٺيڪ نه آهي يا هو تنهنجو يار اچڻ وارو آهي. هي ڪپڙا لٽا به ته ان لاءِ پاتا اٿئي يا بيماري ريشمي ڪپڙا پائڻ ۽ سينگار ڪرڻ سان لهندي اٿئي؟ اڄ ته آءٌ ائين ڪو نه ويندس... ڏاهي ٿيءُ، هل ڪول ڪوٺي!

انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته ڏاڪڻ چڙهندي هن جو پير کسڪندو ٿي ويو ۽ ٿاٻڙجي ڪرڻ جي ان احساس هن جي نڙيءَ جي ڪنڊن کي وڏيڪ تکو ڪري ڇڏيو.

"ڇڏ مون کي شوڪت خدا کي مڃ" راڻي نيزاريءَ مان چئي رهي هئي "ڏس ٻانهن نه مروڙ... اڙي، چوڙي، ڇڏ ظالم، منهنجي ٻانهن ٿي ڀڃجي..." راڻي تقريباً روئندي چيو آواز ويجهو ٿيندو ويو. دروازي جي پاسي واري ڪمري جي پر ۾ ٻن چٽن جي وچ ۾ هٿ ڪنس جو آواز جڏهن انوءَ جي ڪنن ۾ پهتو ته سموري رت جو وهڪرو هن جي لونڊڙين ۾ پهچي ويو ۽ هن در کي ڌڪو ڏيئي کولي ڇڏيو. راڻي هن ماڻهوءَ جي ياڪر مان پاڻ ڇڏائڻ جي ڪوشش ۾ ٻيٺي ٿي وئي هئي، ۽ هو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهو هن جي ٻانهن مروٽيندو هن کي پنهنجي ٻاڪر ۾ جهلي سندس ڳچيءَ تي پنهنجا چپ رکڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو.

انوءَ جي ٻانهن جون رڳون سيٽجي ويون. ۽ هن جا ٻئي هٿ ان ماڻهوءَ جي ڳچيءَ تائين وڃي پهتا. اوچتو ان ماڻهو راڻيءَ کي ڇڏي ڏنو ۽ پنهنجي ڳچيءَ مان انوءَ جا هٿ ڇڏائڻ جي ڪوشش ۾ انوءَ کي پنيري زور سان لت هنئي. هن جي بوٽ جي ڪڙي انوءَ جي مرئي تائين پهتي، ۽ هن جا هٿ ڍرا ٿي ويا. جيئن ئي هٿ ڍرا ٿيا، هن ماڻهو جهٽڪو ڏيئي پنهنجي ڳچي ڇڏائي، سامهون ٿي هٿ جي پٺ سان هڪ زوردار ٿڦڙ انوءَ کي وهائي ڪڍيو. ڏک لڳڻ سان انوءَ جو هيٺيون چپ ڦاٽي پيو ۽ هن کي پنهنجي رت جو ڇهرو ڇهرو سواد زبان تي محسوس ٿيو ۽ هن جي ڪنن جي پاپڙين ۾ رت مڙي آيو. اهو سڀ ڪجهه هڪ ئي وقت ٿيو ۽ ٻئي پل هن هڪ مڪ پاڻ ڏانهن ايندي ڏٺي. هن پنهنجي بدن کي هلڪو جهٽڪو ڏنو. ڏک گسي ويو. ڏک گسڻ سان هو ماڻهو پنهنجي ئي گٿل ڏک جي زور سان اڏ ڦري ويو ۽ ان وقت انوءَ جي مڪ هن جي ڪک ۾ ڪپي ويئي. هن ماڻهوءَ جا ٻئي هٿ پنهنجي ڪک تائين پهتا ۽ ٿورو جهڪي ويو. انو ٻئي هٿ بند ڪري، ٻــ هٿڙي مڪ هن جي جهڪيل ڪنڌ تي وهائي ڪڍيءَ .۽ هو بوٽ پر وڃي ڪريو. ڪرڻ شرط انو هڪڙي لت سندس اونڌي ٿيل ڳچيءَ تي هنئي ته هن کان هڪ گهٽيل ”اُهه“ نڪري ويئي. انو هن کي اٿارڻ لاءِ اڳتي وڌيو ته راڻي سندس آڏو اچي ويئي. هن پنهنجا هٿ ڍرا ڪري ڇڏيا. راڻيءَ چيو:

”بس بس، مرڳو مري نه پئي!“

راڻيءَ جي ان چوڻ ۾ ڊپ هو ۽ هڪ خوشي به ڇڻ ته هن جي مار کائڻ کان وڌيڪ هن کي ان احساس تي خوشي هئي ته هو مري نه پوي. شوڪت گهڙي کن اتي ئي پيو رهيو. پوءِ آهستي آهستي چرندي، هن پاڻ کي سڌو ڪيو. هن جي نڪ ۽ چپن مان رت نيڻيديون ڪري وهي رهيو هو. سندس اڳيان به ڏند پڄي پيا هئا. هواٽي بيٺو. سور ۽ پيڙا هن جي منهن جو پنو بنجي ويئي هئي. رومال ڪڍي نڪ تائين آڻيندي هن چيو: ”راڻيءَ سان ته آءُ پڇي رهندس، پر پٺ، هاڻ تون به پنهنجي سر جو خير گهرجانءِ. ڇڻ ته ماءُ تو کي ڄائوئي ڪو نه هوا!“

انو هن ڏانهن وري وڌڻ تي هو پر راڻيءَ جي ٻاڪر هن کي جڪڙي ڇڏيو.

”جيڪڏهن راڻيءَ کي تو وري هٿ لاتو آهي ته آءُ تو کي ڳولي ڳولي ماريندس! نڪر هتان، ڪتا!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شوڪت چپ چاپ ٻاهر هليو ويو. انوءَ وڏي ڪڙو ڍيڻي چڏيو. راڻيءَ پاسي وارو ڪمرو کوليو ۽ هن کي اندر وٺي آئي. شايد جهيڙي جي ڪري انوءَ کي راڻيءَ جي جسم جي ضرورت نہ رهي هئي، جڏهن تہ هن جي خواهش جو اهو بہ هڪ جواب هو. بستري تي وهڻ بدران هو آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.

”چو منا، ايترو پري ڇو ويهي رهيو آهين؟“

”اڄ ڳالهين ڪرڻ تي دل آهي. ٻڌاءِ تو کي گهٽڻ پئسن جي گهرج آهي؟“ انوءَ پهريون ڀيرو هن سان پئسن جي باري ۾ ڳالهايو هو.

”ڪجهہ بہ نہ آءٌ پاڻهي شوڪت کي منهن ڏينديس، انهن ماڻهن کي مون نوَ سال منهن ڏنو آهي. تون اڄ هيڏانهن اچي ويهہ!“ راڻيءَ هن جي ڳالهہ کي ڪو وزن نہ ڏنو. هن کي ان ڳالهہ تان ڪاوڙ اچڻ لڳي.

”هي شوڪت ڪير آهي؟ ۽ ڇا جا پئسا تي گهريائين؟“

”تون اهو ڇو ٿو پڇين؟“

”بس، آءٌ ڄاڻڻ گهران ٿو. تون منهنجي زندگيءَ ۾ ضرورت بڻجي گهڙي آئي آهين. مون کي ڪجهہ تہ ڄاڻڻ گهرجي!“

”تون انهن ڳالهين ۾ نہ پئو. تون بہ منهنجي زندگيءَ ۾ ضرورت بڻجي آيو آهين. مون ڪڏهن تو کان پڇيو آهي تہ تون ڪير آهين، ڇا ٿو ڪرين، ڇو ٿو ڪرين؟“

”پر اڄ جي واقعي مون کي مجبور ڪيو آهي تہ آءٌ تو کان ڪجهہ تنهنجي متعلق پڇان، هي شوڪت ڪير آهي؟“

”آءٌ هڪ ’رنڊي‘ آهيان، چڪلي ۾ ويٺي آهيان: منهنجو ڪم آهي ماڻهن کان پئسا ڦرڻ ۽ اهي پئسا... پاڻ لاءِ نہ پر شوڪت ۽ شوڪت جهڙن ٻين لاءِ ڪمائڻ تي آءٌ مجبور آهيان!“

هن ۾ هڪ نئين نفرت ايري آئي. هن جي اکين ۾ مستيءَ بدران نانگ جو وهہ پرجي آيو. ۽ هن چيو: ”تنهنجو منهن مون کي ڪجهہ اهڙو وٽي ويو جو آءٌ اهو وساري ويٺيس تہ آءٌ چڪلي جي رنڊي آهيان. آءٌ پنهنجو ڌنڌو وساري ويٺيس. مون تو کي هڪ ڏينهن مذاق ۾ چيو هو تہ تون ٻاڪن وارو آهين: رات جو هن بستري جي قيمت تہ نوٽن جا بنڊل ۽ لڙڪ ٿيندا آهن! خبر نہ آهي ڇو جڏهن کان تون هن بستري جو ڌڻي ٿيو آهين، مون هن بستري تي ٻئي ڪنهن کي هٿ رکڻ بہ نہ ڏنو آهي. نتيجو اهو ٿيو تہ نوٽن جا بنڊل اچڻ بند ٿي ويا!“

راڻيءَ جي لهجي ۾ چڙ سان گڏ هڪ بيزاري هئي: جڏهن تہ هن ڪجهہ ڳالهائڻ نہ ٿي گهريو ۽ محض انوءَ جي اصرار تي ڳالهائيندي پئي ويئي. انوءَ جي دل کي جهوبو اچي ويو ۽ هو اٿي هنڌ تي اچي ويٺو. هن پيار مان راڻيءَ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڪاڏيءَ کي مٿي ڪري سندس اکين ۾ نهارڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ان پيار کي محسوس ڪندي، راڻيءَ جي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا.

"چري، روئين ڇو ٿي؟" هن ڪيس مٿي ڏيندي چيو.

اهو جملو نه هو ڄڻ ته هڪ ڇوهو هو جنهن سڀ بند ٽوڙي ڇڏيا. ۽ هوءَ سڏڪا ڀري روئڻ لڳي. جيتري ٿي هن ڪيس دلداري ڏني، لڙڪن ۽ سڏڪن تيئن ٿي هن جي جسم کي جهوري وڌو ۽ پوءِ هن پاڻ تي ضبط ڪندي، هڪ ٽڏو ساهه کڻي چيو: "آءٌ اُتان جي آهيان، جتي ڪير جهڙي برف پهاڙن ۽ جبلن جي پوشاڪ آهي، جتي رات جو تارا اڪرونن جي وٽن ۾ اٽڪي پوندا آهن، جتي جڏهن بهار ايندو آهي ته هر پهڻ جي اوٽ مان ڪتوري ڪڙي پوندي آهي، جتي جڏهن برف ڳرڻ لڳندي آهي، ۽ نديون نالا پرجڻ لڳندا آهن، تڏهن ماٺهن جي مُکَ مان ماهيا ۽ هير جا آلاپ ڦٽي نڪرندا آهن، ۽ جتي جڏهن پهاڙن جي لاهين تي مڪئي پچندي آهي، تڏهن مڪئيءَ جي سنگن جي خوشبو آرس پيچندڙ جوانين کي پنهنجي پنهنجي دلاور جي ياد ڏياري ڇڏيندي آهي. ها، آءٌ اتان جي آهيان، جتي تو جهڙن ڳڀرن لاءِ اسين اڪروٽ جي وڻ جون لامون پيچي، دروازي جي اڳيان وڇائي ڇڏينديون آهيون ته ڏسون ته رانول پنهنجي راهه ۾ انهن کي اورانگهي، اسان کي ياد ڪري ٿو يا نه!

"آءٌ پندرهن سورنهن ورهين جي هيس جڏهن اڪرم سان منهنجو مڱڻو ٿيو هو!" اڪرم جي ياد ايندي، لڙڪ وري راڻيءَ جي ڳلن تي ياد جا ليڪا ڪيڻ لڳا.

"ماٺهن ليکي ته اسان جو مڱڻو ان ڏينهن ٿيو پر اسان جون دليون ته ان کان به گهڻو اڳ، شايد ازل کان به اڳ ۾ نيري جبل جي دامن ۾ ، پاڻ ۾ مڱجي چڪيون هيون. مڪئيءَ جي سنگن جي خوشبو اسان جي دلين ۾ اڳي ئي سمائجي ويئي هئي. مون کي ته اڪروٽ جي لامن وڇائڻ جي به ضرورت نه هئي. مون کي ته ان سوڻ کان سواءِ ئي پڪ هئي ته اسان جي در اڳيان لنگهندي، هو منهنجي چوٽيءَ لاءِ ڪيسري گلن جو جوڙو ڪُنڍيءَ ۾ اٽڪائي ويندو هو.

"۽ پوءِ هڪڙو سال اهڙو آيو جڏهن جبل ڪاوڙجي پيا، آسمان ڪاوڙجي پيو. جبلن جي سموري برف وڳهري اسان جي ڳوٺ کي ڪپي وئي. مڪئيءَ جا فصل پاڻيءَ جي اوڪ ۾ ٻوڙا ٻڌجي وهي ويا. منهنجو وڏو ڀاءُ پهن کي پنوهاريندي، ڪنهن ندي نالي جو بڪ ٿي ويو. سڄو ڳوٺ پاڻيءَ ۾ ترڪڻ لڳو ۽ ان پاڻيءَ ۾ ايتري تيزي هئي، جو مال ۽ ماڻهو ٻانگون ڏيڻ لڳا. منهنجي پوڙهي پيءُ، مون کي ۽ منهنجي ننڍي ڀيڻ کي سنڀاليو ۽ منهنجي ماءُ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي ننڍي ياءُ کي ٻانهن کان جهلي، ڪنهن محفوظ هنڌ تي پهچائڻ لاءِ پنهنجي گهر تي حسرت ڀري آخري نظر وڌي ۽ جبل جو رخ ورتو! هيٺ پاڻي مٿي پاڻي، زمين مان لٽندڙ پاڻي، آسمان مان وڏ ڦڙو پاڻي- ائين ٿي معلوم ٿيو جڻ تہ پاڻيءَ زمين کان ڪو پراڻو وير ٿي ورتو! اسان جا ڪپڙا پسي، بدن سان چهٽي پيا هئا. الائجي ڪيترو وقت اسين پاڻ کي پهڻن ۽ پاڻيءَ جي ڌڪڻ کان بچائيندا هلندا رهياسين، تان جو رات پئجي ويئي. جڏهن اڳيان ڪجهہ بہ ڏسڻ ۾ نہ ٿي آيو تڏهن بابا هڪ وڏي ڇپ جي آڙوڻي ويهي رهيو ۽ اسان ان ڇپ جي سهاري، سڄي رات سيءَ ۾ ڏڪندي، روئندي، سيءَ کي ڏڪائيندي گذاري ڇڏي! صبح ٿيو تڏهن بہ هيٺ چؤطرف پاڻيءَ جي نيراڻ ٿي نظر آئي. ميلن تائين اسان جي ڳوٺ جو پتو نہ هو ۽ اسين وري نڪري پياسين. منهنجو ننڍو ياءُ بک کان روئندو رهيو، امان ڪيس مانيءَ جي آسري تي پرچائيندي رهي. اسان جا پير پٿرن ۽ پاڻيءَ سُڄائي وڌا هئا. بابي ذري ذري آسمان طرف تي ڏٺو ۽ ڪانئس شوڪارو نڪري ٿي ويو جڻ تہ خدا سان شڪايت ٿي ڪيائين! ٻپهريءَ جو اسين هڪ اهڙي هنڌ پهتاسين، جتي ڪجهہ سوڪهڙو هو ۽ هڪ بہ گهر بہ نظر ٿي آيا. اسان وڏي هڪڙي جهوپڙيءَ تي آواز ڪيو تہ هڪ اڌڙوٽ ماڻهو ٻاهر نڪري آيو. اسان جي ماجرا ٻڌي، هن کي ڪجهہ رحم آيو ۽ مڪئيءَ جي ماني ۽ بصر جي هڪ بہ ڳنڍ آٽي ڏنائين. جڏهن پيٽ ۾ داڻو ويو تہ جڻ تہ دوزخ جو منهن کلي پيو. هو ان جهوپڙيءَ ۾ اڪيلو هو. اسان کي ٻاهہ ٻاري ڏنائين تہ جيئن اسان جا ڪپڙا سڪي پون، ۽ ائين ڪپڙا سڪائيندي، سيءَ ۽ ٿڪ کان چور اسان کي ننڊ اچي ويئي!“

انوءَ ڏنو تہ ڳالهائيندي ڳالهائيندي لڙڪ هن جي چولي ۾ ائين جذب ٿيندا ٿي ويا، جڻ تہ وڏ ڦڙو مينهن وسي، هن جي چولي کي پسائيندو ٿي ويو.

”هو بہ هڪ غريب ماڻهو هو. مينهن واءَ هن جي ننڍڙي مڪئيءَ جي ٻاري کي ناس ڪري ڇڏيو هو. تڏهن بہ هن اسان کي بہ ٿي ڏينهن اجهو ڏنو. هن اسان کي ڪاڏو ڏنو سڀ کان وڏي ڳالهہ تہ آٿت ڏنو. جڏهن ڪجهہ سوڪڙ ٿي تڏهن اسين وري پنهنجي ڳوٺ ڏانهن ورياسون. پر ڳوٺ ۾ تہ ڪاريءَ وارا ڪک هئا. جتي اسان جو گهر هو اتي اچا بہ پاڻيءَ جو ڊبو بيٺل هو. اسان وانگر هڪ بہ ڪٽنب بيو بہ موٽي آيو هو. پر هاڻ سوال تہ اهو هو تہ اَنُ نہ پاڻي، نہ اجهو نہ آسرو- رهبو ڪيئن؟ اسان جو چاچو بہ موٽي آيو هو. ان کان معلوم ٿيو تہ اڪرم ان ڏينهن ئي ڪجهہ ڪمائڻ لاءِ شهر هليو ويو هو. چاچو ۽ بابو گڏجي پاڻيءَ جي ڊُبن ۾ هيٺ ترائيءَ مان، ڪنهن ڪاڏي يا ٻئي سامان جي ڳولا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ نڪري پيا، ۽ شام تائين ڪجھ سنياريل سنگ ۽ ڪاٺيون کڻي آيا. امان ۽ آءٌ تہ جيئن تيئن ڪجھ سنگ ڪاٽي باھ جي آڏو سمهي رهيونسين. پر منهنجو معصومڙو ڀاءُ، سڄي رات سيئي تپ کان ھُڙڪندو رهيو ۽ صبح جو..." هوءَ وري اچي سڏڪن ۾ پئجي. انوءَ کي سمجھ ۾ نہ ٿي آيو تہ هن کي ڪهڙيءَ طرح سمجهائي، ڪهڙيءَ طرح دلداري ڏئي!

"صبح جو منهنجي منڙي ڀاءُ جو سڄو جسم سيئيجي نيرو ٿي ويو. چاچي ۽ بابي گڏجي ترائيءَ ۾ هن کي دفن ڪري ڇڏيو ۽ پوءِ اها صلاح ڪيائون تہ بابو بہ شهر ڪمائڻ هليو وڃي ۽ جيئن ڪجھ ڏوڪڙ ٿينس، تيئن سامان سڙو وٺي اچي، ۽ منهنجو پوڙهو پيءُ وري پهاڙ جهاڳيندو پنڌ نڪري ويو.

"هٿي ڏينهن هڪ پٺاڻ سان گڏ، اهو شوڪت اچي اتي نڪتو. هنن وٽ ڪاڏي جو الاهي سامان هو- ڪپڙي جا تاڪيا، ٽانوَ ٽپا، تيل ۽ ٻيون سموريون شيون هيون. چاچي هنن کي گهڻئي منٿون ڪيون، پر هنن کي رحم نہ آيو. آءٌ ان وقت ڪاٺين گڏ ڪرڻ لاءِ هيٺ ترائيءَ ۾ لهي ويئي هيس. جڏهن موٽي آيس تہ مون چاچي جي نيزارين ۽ هنن جي انڪار جي گفتگو ٻڌي، پر الائي ڇو جڏهن مون کي ڏٺائون تڏهن هنن جو لهجو بدلجي ويو. ۽ پوءِ شوڪت چيو تہ " اوهان جو حال ڏسي رحم تہ گهڻو ئي ٿو اچي، پر اسين بہ غريب آهيون. هي مال وڪڻي پيٽ پيا پاليون جيڪڏهن اوهان کي ڏيئي ڇڏيون تہ اسان جا پنهنجا ٻچا بک مرندا!"

"مون ۾ الائي ڪيئن همت اچي ويئي ۽ مون چيو:"اوهين اسان کي اوڌر تي شيون ڏيو: بابو شهر مان ڪمائي ايندو تہ اوهان جي پائي پائي چڪائي ڏينداسين!"

چاچي بہ منهنجي ڳالھ جي پٺڀرائي ڪندي چيو: "منهنجو ڇوڪرو اڪرم بہ شهر ويو آهي، اهو بہ ڪمائي ايندو. اوهان جو قرض پائي پائي ڪري چڪائي ڇڏينداسون" ۽ پوءِ چاچي کي هڪ پاسي تي وٺي ويا. هو ڪجھ وقت پاڻ ۾ ڳالهيون ڪندا رهيا ۽ پوءِ هنن هڪڙو ڪاغذ ڪڍي چاچي کان ان تي آڱوٺو هڻايو. ڪاغذ پاڻ وٽ رکي، هنن اسان کي ڪاڏو ڪپڙو ٽانوَ تيل ۽ ٻيون ڪيتريون شيون ڏنيون. هنن مان هڪڙو ڄڻو وري واپس هليو ويو. چئي ويو تہ هو وري سياڻي ٻيو سامان کڻي ايندو. چاچي کي سامان وٺندو ڏسي، ٻيا هڪڙو بہ گهر جيڪي آيل هئا، تن بہ اچي سامان ورتو ۽ سيني کان هنن ڪن ڪاغذن تي آڱوٺا هڻائي ورتا. ۽ ائين هفتو کن گذري ويو. پر نہ بابا آيو نہ ئي اڪرم آيو. ان هفتي اندر شوڪت اسان وٽ اچي ويندو هو ۽ همدرديءَ جون ڳالهيون ڪندو رهندو هو. امان تي تہ هن ڄڻ ڪو

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جادو ڪري ڇڏيو. اٿندي وهندي هن کي "امان، تون ويهه آءُ تو هي ڪري ڏيانءِ..!" "امان، تون گهڙي کن آرام ڪر" چاچو جهنگ مان ٿلهيون لامون وڍي آيو ته هن ڇپرو ۽ مَنهه ٺاهڻ ۾ به اسان جي مدد ڪئي. منهنجي ننڍڙي پيٽ کي ڪتڪتايون ڪري کلائي کلائي کيرو ڪري ڇڏيندو هو. هو ڇڻ ته اسان جي گهر جو ڀاتي بنجي ويو هو. هن جو پيو ساڻي روزانو ڪجهه نه ڪجهه اسان جي ضرورت جو سامان کڻي ايندو هو. چاچي کان صحيح وٺي سامان ڏيئي هليو ويندو هو ۽ پوءِ هڪ ڏينهن شوڪت مون سان ڳالهين ۾ لڳي ويو. مون کي شهر جون ڪيتريون ڳالهيون ٻڌايائين. ۽ چرچو ڪندي چيائين: "تون جا اڪرم جي آس لڳائي ويٺي آهين، سا دل ڏوئي دکيءَ ۾ رکڻ شهر جيڪو ويو سو قابو. اتي ڪنهن شهري ڇوريءَ جي عشق ۾ ڦاٿو ته تون ٿورئي ياد پوندينس!"

"منهنجي دل ۾ اُڌڪو پئجي ويو. ڪئين وسوسا وڪوڙي ويا. اهي ڳالهيون مون پنهنجي ساهيڙين کي ڪندي به ٻڌو هو ۽ هڪ به واقعا ڳوٺ ۾ اهڙا ٿيا هئا جو شهر ڪمائڻ ويا ته اتي جا ئي ٿي ويا. آءُ پنهنجي بي چينيءَ ۾ وَرَ وَرَ ڪري هن کان شهر جون خبرون پڇندي هيس، ۽ هو مرچ مصالحا وجهي ٻڌائيندو هو ۽ اڪرم جي ڳالهه ڪري وري مون کي هدڪ وجهي ڇڏيندو هو. پر هڪ ڏينهن مون کي پريشان ڏسي چيائين: "چريءِ تون فڪر نه ڪر. آءُ هاڻ ڇڻ اوهان جي گهر جو ڀاتي ٿي ويو آهيان. جيسين آءُ جيئرو آهيان، تيسين اڪرم تو سان دغا نه ڪري سگهندو!"

"مون پڇيو سو ڪيئن؟ ته چيائين، "آءُ تو کي شهر وٺي هلندس. اڪرم تو کي ڏسي، سڀ شيطانيون ڇڏي ڏيندو ۽ ڳوٺ موٽي ايندو!" اها تجويز جيتوڻيڪ مون کي پسند ڪا نه آئي، پر هڪ قسم جو آٿت ضرور اچي ويم. ٻه چار ڏينهن گذريا ته هن جو ساٿي موٽي آيو ۽ چاچي کي پاسي تي وٺي ويو. گهڻو ئي وقت پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهيا. ۽ پوءِ اسان جي ڇپري ڏانهن وڌي آيا جتي مون ۽ شوڪت پاڻ ۾ ڳالهيون پئي ڪيون. چاچي وڏي امان کي سڏ ڪندي چيو: "آءُ ڪجهه ڪم سان هنن سان گڏ ٿو وڃان. وري صبح جو موٽي ايندس." مون کان رهيو نه ٿيو. مون چيو "چاچا، ڪيڏانهن ٿا وڃو؟"

"ڏيءَ هنن کان جيڪو قرض ڪنيو اٿئون، سو لاهڻو آهي. هي هاڻ وڌيڪ دير نه ٿا ترسن!"

"مون شوڪت ڏي ٻاڏائيندڙ نظرن سان ڏٺو ته شوڪت اٿي بيٺو ۽ پنهنجي ساٿيءَ سان پشتو ۾ تيز تيز ڳالهائيندو رهيو ۽ پوءِ چيائين: "هي به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مجبور آهي. اڪرم به پئسا ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي، سو چاچي کي پوليس ٿاڻي تي وڃڻو پوندو!"

"پوليس ٿاڻي تي؟" امان پريان ئي دانهن ڪئي. "اڙي ابا شوڪت، تو کي ته اسان پنهنجو پٽ سمجهيو هو. تو ۾ اها اميد ته ڪا نه هئي؟!"

"چاچي، آءٌ ڇا ڪريان. مون سمجهيو ته اڪرم شهر مان ڪمائي اسان جو قرض ٿورو ٿورو ڪري لاهيندو..."

" پر ڇا ...؟"، مون کان رهيوُ نه ٿيو.

"مون ڇوڙ ته نه ٿي گهريو پر هي منهنجو ساٿي شهر ۾ اڪرم کي ڏسي آيو آهي. اڪرم ته اتي هڪ شهري ڇوڪريءَ جي چڪر ۾ اچي ويو آهي. شايد شادي ڪري اتي ئي رهي پئي!"

"مون کي ڄڻ ته نانگ ڏنگي وڌو. مون اڇل کائي چيو:"منهنجي حياتيءَ ۾ اڪرم ٻيءَ سان لائون نه لهندو. چاچا، آءٌ شهر وينديس ۽ اڪرم کي وٺي ايينديس! شوڪت، تو مون سان قول ڪيو هو ته تون اڪرم کي مون سان دغا ڪرڻ نه ڏيندين۔ چئه ڇا ٿو چئين؟"

"شوڪت گهڙي کن ته چپ ويٺو رهيو. چاچو پنهنجي پٽ جي ڳالهه ٻڌي ڪنڌ جهڪائي ويٺو رهيو. امان جي وات مان فقط هڪڙو ٿڌو ساهه نڪتو.

"آءٌ تو سان ٻڌل آهيان... پر جي اڪرم نه آيو ته؟"

"اها ڳالهه مون نه سوچي هئي. جي اڪرم منهنجي به ڳالهه نه مڃي ته پوءِ؟ منهنجي دنيا ڏانوا ڏول ٿيڻ لڳي. منهنجون ٽنگون جواب ڏيڻ لڳيون.

"ته پوءِ آءٌ پنهنجي هنن هٿن سان ڪيس خون ڪندس!" چاچي کي به جوش اچي ويو.

"پوءِ آءٌ شوڪت ۽ سندس ساٿيءَ سان گڏ شهر لاءِ سنبري نڪتيس. امان شوڪت کي دعائون ڪندي منهنجي پارت ڪيس. چاچي ڪجهه نه چيو. مجبوري ڇا ڇا نٿي ڪرائي!"

زالي گهڙيءَ لاءِ چپ ٿي ويئي. جڳ مان پاڻيءَ جو گلاس ڀري پي وري ڳالهه کي ڪنيائين، ۽ انو به حسرت مان هن جي ڳالهائيندڙ چپن ۽ روئندڙ اکين کي ڏسندو رهيو!

"اها رات اسين هڪ ٻئي ڳوٺ ۾ رهياسون. جنهن جاءِ ۾ اسين رهياسون اها ڳوٺ کان ٻاهر تي هئي، ۽ منجهس هڪڙو ئي ڪمرو هو. هڪڙي ئي کٽ هئي. هنن مون کي کٽ تي سمهاريو ۽ پاڻ ٻئي ڄڻا پٽ تي سمهي رهيا. آءٌ دل ئي دل ۾ اڪرم جا خيال پچائيندي سمهي رهيس. اوچتو مون کي پنهنجي نڙيءَ

تي ۽ هڪڙي ڳل تي ڪنهن جي هٿ هلڻ جو احساس ٿيو. آءٌ ڇرڪ ڀري جاڳي پيس. مون اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪنهن جي بار هيٺ آءٌ دٻجندي ويس. مون رڙ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪنهن مضبوط هٿ منهنجو وات بند ڪري ڇڏيو ۽ ائين... آءٌ پنهنجو ڪنوارپڻو وڃائي ويٺيس! سڄي رات هو ٻئي ڄڻا منهنجي جواني ۽ جسم کي لُٽيندا رهيا. منهنجي روئڻ تي کلندا رهيا. مون هنن کي نيزاريون ڪيون، پر هنن منهنجي هڪ نه ٻڌي، ۽ ٻئي ڏينهن هو مون کي هڪ موٽر ۾ چاڙهي شهر وٺي آيا. مون ۾ اجا به هڪ اميد رهجي ويئي هئي ته آءٌ اڪرم سان ملي سگهنديس. پر اڪرم جي بدران هو مون کي هڪ هيڙي بازار ۾ هڪ دُنبي زال وٽ ڇڏي ويا. ڪيترو وقت هو پاڻ ۾ پشتو ۾ ڳالهائيندا رهيا. ۽ پوءِ منهنجي سامهون ان دُنبي مائيءَ هنن کي سو سو جا ڪي نوٽ ڏنا ۽ هو هليا ويا. ۽ ائين منهنجي نئين زندگي شروع ٿي!

"اُن دنبي مائيءَ مون کي ڇتائي چيو ته "ڏس، مون تنهنجي سامهون تنهنجا پئسا هنن کي ڏنا آهن: جيڪڏهن فضيلت سان هلنديءَ ته چڱو کائينديءَ، چڱو پائينديءَ نه ته نه ته... هن هڪ نيٽ جي لڪڻ ڏانهن اشارو ڪندي چيو ته ماري ماري آءٌ ٻنڌي ٻنائي وجهنديسانءِ!"

"نيٽ جون مارون کائيندي کائيندي، روز هڪ نئين ماڻهوءَ جي ور چڙهندي، مون ڳائڻ سکيو، نچڻ سکيو ۽ جڏهن آءٌ ڳائڻ نچڻ ۾ پڙ ٿيس، تڏهن هڪ ڏينهن شوڪت وري کلندو اسان وٽ آيو ۽ وري به منهنجي سامهون هن دنبيءَ رَنَ کي ڪجهه نوٽن جا بنڊل ڏنا. ۽ مون کي هتي وٺي آيو. مون کي هن حياتيءَ جي آهستي آهستي خبر پئي: منهنجي سنڀال لاءِ هن ان عورت کي مقرر ڪيو جنهن کي آءٌ "امي" سڏيندي آهيان. هوءَ ايتري سخت ڪانهي، پر جيڪڏهن آءٌ سندس چيو نه ميڃان ته هوءَ شوڪت يا سندس ٻئي ساٿيءَ کي گهرائي وٺندي آهي، ۽ هاڻ مار بدران آءٌ سندن قرض ڳائي، نچي، ماڻهن کي پنهنجو جسم وڪڻي ادا ڪندي ٿي اچان!"

هاڻ هن جا لڙڪ سڪي ويا هئا. هن جي اکين ۾ هڪ نئون جذبو اڀري آيو هو. هن انوءَ جو هٿ هٿ ۾ وٺندي چيو:" مون کي هت اها خبر پئي ته شوڪت وارن جي رڳو آءٌ شڪار ڪا نه ٿي آهيان. هو ته فقط دلال آهن. پارٽي جا نرڪر آهن. هنن کي پئسا ڏيئي ڀهراڙين ۾ موڪلڻ وارا ٻيا آهن، جن جو هي هڪ باقاعدي ڪاروبار آهي. هي ماڻهو ڀهراڙين ۽ جهنگ جهَر ۾ غريبن جي غريبيءَ جو فائدو وٺي، مختلف طريقن سان، يا ته سڏو سنئون ڇوڪريون خريد ڪري ٿا وٺن، يا انهن کي مختلف قسمن جا دولاب، دوڪا، دڙڪا ڏيئي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇوڪريون ڪٽي ٿا اچن. هڪڙو طريقو هنن جو اهو به آهي ته شهرن ۾ توڙي ٻهراڙين ۾ هي ماڻهن کي قرض تي پئسا ڏيئي ڪاغذن دستاويز لکائي ٿا وٺن، ۽ انهن تي وياج ايترو ڳرو آهي جو هو وياج ۾ ئي سڄي عمر گذاريو ڇڏين، ۽ جڏهن موقعي جو فائدو وٺي هو ڪاغذن مُور جي گهر ڪن ٿا ته هنن غريبن جا اوسان خطا ٿيو وڃن. قرض نه ڏيڻ جي حالت ۾ هو خون ڪرڻ کان به نه ٽرندا آهن، نه ته هنن جو ٻيو وار آهي"ڇوڪريون!". قرض جي عيوض شادي ڪرڻ جي بهاني هو ڇوڪريون ڪٽي، وري انهن کي آٽيو بازار ۾ وهارين. پر انهن سيني جي پويان، ڪو هڪ ئي گروهه آهي، جو هنن کي پئسا ڏئي ٿو ۽ کين هر قدم تي مدد ڪندو رهي ٿو. هي سڄو پاڙو به ان گروهه جو آهي: اصل قرض کان سواءِ اسان کي هتان جي روزانو ٽيهه روپيه مسواڙ ڏيڻي پوي ٿي. ٽيهه رپيا هفتو پوليس کي ڏيڻو پوي ٿو ۽ سؤ رپيا هفتو سازن وارن جو ڏيڻو پوي ٿو- ۽ اسان کي فقط ٽي وقت ماني ۽ هي ڪپڙو لٽو نصيب ٿئي ٿو!

"ان ڏينهن جڏهن تون آئين ته آءٌ ڊڄي ويس: مون کي ائين لڳو ڄڻ اڪرم لنگهي آيو هو. پهرين ته آءٌ پڇي وڃڻ تي هيس. آءٌ هن کي ڪيئن منهن ڏيکاري سگهنديس: هو ڇا سوچيندو؟ بابا ڇا سوچيندو هوندو؟ منهنجي پيڙي ماءُ ڇا سوچيندي؟ پر پوءِ جڏهن غور سان ڏٺم ته تون اڪرم نه هئين. پر تنهنجي شڪل شبيهه هن سان اهڙي ملي ٿي آئي، جو آءٌ نون سالن جي پراڻي پريت تو کي اربي وينيس! ۽ جڏهن کان منهنجي پريت جي ورڻ وري انڪورجڻ شروع ڪيو آهي، تڏهن کان ...ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جي پير ۾ پيهڻ سان به منهنجي دل ڪارانجيو وڃي!"

انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي دل جي زمين ڦاٽي پئي هئي، ۽ راڻي ان ۾ سمائجندي ٿي ويئي، ۽ پوءِ هو ڪيترو وقت ڏکويل راڻيءَ کي دلداريون ڏيندو رهيو. راڻيءَ کي هن جي هنج ۾ سڏڪي سڏڪي ننڊ اچي ويئي، ۽ هو چپ چاپ اُتان لهي آيو. شام پنهنجيون ڪنيڙاتيون سوئڻ شروع ڪيون هيون، ۽ هو تڪڙو تڪڙو بنگلي تي اچي پهتو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن رات ننڊ جا نيڻ ٻُٽجي ڍرڪندي ويئي، تڏهن هن جو ٽولو ڳلوءَ کان سواءِ ٻنهي نمبر واري ڪار ۾ چڙهي، رستي جي ڇيڙي کان اڳيرو اونداهي گهٽيءَ ۾ لهي پيو. منظور چوڪيدار جي دروازو کولي ٻاهر اچڻ جي ڪيڏ تہ ڏاڍي سٺي ٿاهي هئي، پر اها ڪامياب ٿيندي يا نہ. ان جي ڪنهن کي بہ پڪ ڪا نہ هئي. آس پاس جو جائزو وٺندي، منظور هنن کي اتي ويهڻ جو اشارو ڪري، پاڻ اڪيلو رستي تي چڙهي آيو ۽ سگريٽ پيئندو بوٽ سان رستي تي جاڻي واڻي تيز تيز ٺڪاءَ ڪندو اڳتي وڌيو. رستي جي ٻئي پاسي کان هن ڳلوءَ کي سائيڪل تي چڙهي ايندو ڏٺو. سائيڪل جو پئڊل چيِن- ڪوَرَ سان لڳي، رات جي خاموشيءَ ۾ چڱو آواز ڪري، سائيڪل جي وجود جو اظهار ڪندو ٿي آيو. سيٺ برڪت عليءَ جي بنگلي جي ڪنڊ تي، ڳلو سائيڪل تان لهي پيو ۽ زور سان چيائين:

”يائي بنگلو نمبر 28 ڪٿي آهي؟“

”ڪنهن جو بنگلو؟“ منظور بہ اوترو ئي زور سان چيو.

”سيٺ برڪت عليءَ جو! هن جي تار آئي آهي!“ ڳلوءَ اچان ئي زور سان چيو.

”هي نمبر 27 آهي 28 نمبر هن کان پوءِ هوندو! اتي چوڪيدار کان پڇي ڏس!“

اچان هو پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا هئا تہ دروازو کليو ۽ چوڪيدار سِسي ٻاهر ڪڍي پٺاڻڪي اڙدوءَ ۾ چيو: ”ڪنهن جي تار آهي؟“

”سيٺ برڪت عليءَ جي. لالا، هي ڪهڙو بنگلو آهي؟“

”هيءُ ئي تہ آهي. مون کي ڏي تار!“

ڳلو سائيڪل کي ڪاهي، اڳتي وڌي آيو. منظور آهستي آهستي وري اڳتي هلڻ لڳو. ڳلو لالي کي هڪ لفافو آڇيندي چيو: ”هان، هن تي صحيح ڪري ڏي!“

چوڪيدار دونالي بندوق هڪ هٿ ۾ ڪٽي، دروازو کولي ٻاهر نڪري آيو. ڳلوءَ کيس هڪ ڪاغذ ۽ پينسل ڏني. لالو دروازي جي بجليءَ جي فانوس جي روشنيءَ ۾ صحيح ڪرڻ لاءِ، بندوق پنهنجي پيٽ جي آڌار تي بيهاري،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پني کي ديوار تي رکي صحيح ڪرڻ لڳو ۽ عين ان موقعي تي گُلوءَ سندس پنيري گردن تي، هٿ کي، سُبتي ڪهاڙيءَ جي ڦرَ وانگر وهائي ڪڍيو. اهو ڌڪ هنن جو آزمايل هو: لالي جي وات مان آهه بہ نہ نڪري سگهي، ۽ هو ائين ديوار جي پاسي ۾ گوڏن پرجُهڪي ويو. گُلوءَ هڪدم ڪيس سڌو ڪري، ڪپڙو سندس وات ۾ ڏيئي مٿان رومال ٻڌي ڇڏيو. تيسين منظور بہ موٽي آيو ۽ هن ڪيسي مان رسي ڪڍي لالي جون ٽنگون ٻانهون سوگهيون ڪري ٻڌي ڇڏيون. لالي کي کڻي بنگلي جي اندر آيا، ۽ هڪ چوکنڊيءَ ۾ سندس ئي کٽ تي ڪيس ليٽائي ڇڏيائون. پوءِ انو اويس ۽ باقي ساٿي بہ هڪڙو هڪڙو ٿي اندر پهچي ويا. لالي جي بندوق منظور اويس کي ڏيئي ڇڏي.

منظورگلوءَ ۽ سلطان کي اتي ئي ويهڻ جو اشارو ڪري، انو ۽ اويس کي ساڻ ڪري، گئريج جي پاسي مان سنهي گليءَ مان لنگهي، بنگلي جي پٺيان نڪري آيو. سامهون وري ٻيو چوڪيدار بندوق سامهون رکيو، ڪرسيءَ تي ويٺو هو. هو ٻئي نوڪرن واري گول لوهي ڏاڪڻ جي آڏڪ ۾ ساهہ روڪي ويهي رهيا. چوڪيدار جو منهن هنن ڏانهن هو ۽ هنن جي ٿوري ڪڙڪي تي سڄو ڪم خراب ٿيڻ جو خطرو هو. هو ان انتظار ۾ ويهي رهيا تہ چوڪيدار جو ڌيان ٻئي پاسي ٿئي تہ هو ڪنهن طرح هن کي سنڀالين. اوچتو هنن ڏٺو تہ چوڪيدار ڪيسي مان نسوار جي دٻي ڪڍي، ڏندن کي نسوار ڏيڻ لڳو. دٻلي ڪيسي ۾ وجهندي، اتفاق سان هيٺ ڪري پئي. ان جي ڪرڻ جي آواز تي هنن جون رڳون تاڻ تي ويون. جڏهن ئي چوڪيدار جهڪي نسوار جي دٻلي هيٺان کڻڻ جي ڪوشش ڪئي، تيڏهن منظور ڊوڙ پائي باز وانگر مٿس لامارو ڏنو. سندس هڪڙو هٿ چوڪيدار جي وات تي ڦهي ويو ۽ ٻي ٻانهن جي ٺونٺ سان ڳچيءَ ۽ ڪلهي جي ڦٽيءَ وٽ اهڙي زور سان ضرب ڏنائين جو چوڪيدار هڪ پاسي جهڪي ويو. وات واري هٿ سان ڪيس سنڀاليندي، هن هڪ هٿ جي پٺ سان ڳچيءَ جي پويان هڪ ٻيو اهڙو ڌڪ هنيس، جو چوڪيدار ڪنهن وڏيل ٻنڊ وانگر ٻوٽ پير وڃي ڪريو. ڪيسي مان رسي ڪڍي، هن جون ٻانهون ٽنگون ٻڌي، وات ۾ ڪپڙو ڏيئي، وري ڪيس کٽ تي ليٽائي ڇڏيائين. سندس بندوق کڻي وري، انوءَ جن ڏانهن موٽي آيو.

ٽيئي ڄڻا، پاڻ سنڀاليندا، نوڪرن واري ڏاڪڻ تي چڙهي، بنگلي جي ڇت تي چڙهي ويا. پلواڙي تان، آهستي آهستي هڪ ٻئي جي سهاري، هڪ وڏي ڪمري جي گئلريءَ ۾ لهي پيا. انوءَ ننڍي ٽارچ ٻاري ڪمري جو جائزو ورتو. ان ڪمري ۾ فقط بہ ٻار سُتل هئا. پير پير ۾ ڏئي هو ان ڪمري جو دروازو

کولي، ان جي پاسي واري ڪمري ۾ گهڙي آيا. ڪمري ۾ ڪنهن جي ڀڻ ڀڻ ساهن کڻڻ جو آواز ڄڻ ته اونده جي تهه کي لوڏي رهيو هو. پوءِ جڏهن انوءَ ٽارچ ٻاري ڪمري جو معائنو ڪرڻ لاءِ قدم اڳتي وڌايو ته هن جا قدم اتي ئي ڄمي ويا. هن جو ڏپ ته پَرَ ڪري اڏامي ويو. هن جي ذهن جي نفرت ڄڻ ته ميڻ وانگر ڳرڻ لڳي. سامهون هڪ ٻٽي پلنگ تي هڪ عورت سڌي سُتي پئي هئي، ۽ سندس ڏگهاريل ٻانهن تي ڪنڌ رکيو هڪ مرد پاسيرو اهڙي طرح ويڙهيو سيڙهيو ستو پيو هو ڄڻ ته ڪو ٻار ماءُ جي هنج ۾ ستل هجي! هي منظر ڪجهه اهڙو معصوم هو ۽ هن جي دل کي اهڙي طرح ڇهي ويو جو هو واپس ورڻ تي هو. هن ٻن انسانن جي هن معصوم منظر کي بگاڙڻ نه ٿي گهريو. پر منظور بندوق جي ڪنداڪ سان کيس اڳتي وڌڻ جو اشارو ڪندي، پلنگ جي هڪ پاسي کان ٿي بيهي رهيو. انو پلنگ جي ٻئي پاسي کان بندوق تاڻي بيهي رهيو.

ٽارچ جي روشنيءَ ۾ اويس پيٽ ۾ لڳل تجوڙيءَ کي غور سان ڏسڻ لڳو. کيسي مان ڪجهه اوزار ڪڍيءِ هو پنهنجي ڪم ۾ لڳي ويو. ڪافي وقت گذرڻ کان پوءِ اوچتو زال پاسو ورايو پر سندس ٻانهن مرد جي ڪنڌ هيٺان هٽڻ ڪري هن جي اک کلي پئي. انوءَ جي دل جو ڄڻ ته هڪ ڌڪ گسي ويو. هن عورت گهڙيءَ لاءِ ته پنهنجي سيرانديءَ کان ٽارچ جي روشني ڏسي، حيرت مان ٽارچ جي منهن ۾ نهاريو ۽ پوءِ هڪ ڪيڪ هن جي ڄڻ ته تارونءَ کي ڦاڙيندي، انوءَ جي هٿ ۾ وسامي ويئي. انوءَ جو هٿ اهڙو ته زور سان هن جي وات تي ڪپي ويو جو هن کي محسوس ٿيو ته هن کي سخت ايذاءُ ٿيو هوندو. هن کي پاڻ کان نفرت ٿيڻ لڳي. عورت ڪرڙيءَ وانگر ڪنبي رهي هئي. انوءَ پنهنجي احساس تي قابو پائيندي آهستي چيو "خاموش، نه ته هن بندوق جون گوليون اوهان ٻنهي جا دماغ ڏاري ڇڏينديون!"

زائفان ڄڻ ته سڌڪو پري پنڊ پهڻ ٿي ويئي، فقط سندس چپ ۽ ڳل انوءَ جي هٿ جي سختيءَ کان، پنل ڪپڙي جيان ڪوئجندا ويا. مرد بهراڻ ڪيڪ تي ڇرڪ پري جاڳي پيو. هن اٿڻ جي ڪوشش ڪئي. پر پنهنجي ڇاتيءَ تي بندوق جي نالي ڏسي، هو به سڌو ٿي سمهي رهيو ۽ سندس بدن جي ڏڪڻي کان پلنگ ۾ لرزش پيدا ٿي وئي...

"اويس، سگهو ٿي، اجا چا پيو ڪرين؟" منظور ڪاوڙجندي چيو.

"بس، ٻه منٽ!" هن تجوڙي کوليندي چيو. تجوڙي کلڻ جي آواز تي، منظور جي نظر اوڏانهن کڄي ويئي. نوٽن جو ٿهيون سليقي سان هڪ ٻئي جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مٿان ڏِگ ٿيل هيون. اوچتو ستل مرد موقعي جو فائدو وٺندي، منظور جي بندوق کي ڌڪو ڏيندي، پستول سان فائر ڪيو. هن خاموشيءَ سان وهاڻي هيٺان پستول ڪڍي ورتو هو. منظور ڪان رڙ نڪري ويئي. عين ان وقت انوءَ، مرد جي مغز جو نشانو وٺندي فائر ڪيو. هڪڙو پيو... ۽ هو "اڙي الا..." جي جگر ڏاريندڙ رڙ ڪندي بستري تي ڍُرڪي پيو.

"اڙي خدا جو قهر پويوَ..." زال هڪڙي چيٽ ڪئي، ۽ پنهنجي ڍُرڪيل مڙس جي مٿان اونڌي ٿي ڪري پئي. اويس تڪڙو تڪڙو نوٽن جا بنڊل هڪ ٿيلهيءَ ۾ وجهڻ لڳو. انوءَ بندوق ڪٽ تي رکي، کيسي مان روالور ڪڍيو ۽ وڌي منظور ڏي آيو. پستول جي گولي منظور جو ڪلهو ڦاڙي نڪري ويئي هئي، ۽ منظور پٽ تي ڍُرڪي پيو هو. هن سهارو ڏيئي منظور کي اٿاريو.

"هلڻ جهڙو آهين؟" انوءَ پڇيو.

"ها، پر جهَٽُ ڪريو" منظور سور ڪان ڪنجهندي چيو.

هو منظور کي سهارو ڏيئي ٻاهر وٺي آيا. دروازي تائين پهتا ته عورت رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون: "چور چور... خون خون ...!!!"

"انو هن عورت کي هميشه لاءِ خاموش ڪري ڇڏ نه ته سڀ جهلجي پونداسون!"

انوءَ هڪڙي هٿ ۾ ٽارچ ۽ ٻئي ۾ روالور جهلي وري ڪمري ۾ گهڙي آيو. عورت هن کي روالور سان ڏٺو ته اوچتو خاموش ٿي ويئي. انو ڪا گهڙي ان عورت کي ڏسندو رهيو. انهن اکين ۾ ڪيترو نه خوف، ڪيتري نه ڌڪار هئي! هو انهن اکين ڪان ڊڄي ويو!

"آءٌ تو کي مارڻ موٽيو هوس، پر ..." ائين چئي هن ڇت ڏانهن ٻه فائر ڪيا، ۽ وري ٻاهر نڪري آيو.

ٻارن جي ڪمري مان نڪرڻ بدران هو اندرين ڏاڪڻ تان هيٺ لهي آيا، ۽ دالان مان لنگهي، دروازو کولي ٻاهر پورچ وٽان نڪري آيا. ٻاهر نڪرڻ سان ئي هنن محسوس ڪيو ته پاسي وارن بنگلن ۾ بتيون ٻرڻ لڳيون هيون. هو تڪڙا تڪڙا دروازي ڪان ٻاهر نڪتا. سندن ڪار دروازي اڳيان پهچي چڪي هئي. گلوءَ ڊوڙي دروازو کوليو. ۽ پهرين منظور کي پويان وهاري، گلو ۽ اويس چڙهي پيا. انو ۽ سلطان اڳيان ويهي رهيا. ڪار بتيون ٻارڻ ڪان سواءِ هوا سان ڳالهيون ڪرڻ لڳي.

"مرزا، ڳاڙهي بنگلي تي...!" منظور ڪمزور آواز ۾ چيو ۽ ڪار اوچتو ٽرن ڪائي، بجائي بنگلي تي وڃڻ جي هڪ سوڙهي گهٽيءَ ۾ مڙي ويئي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اڙي ايڏانهن ڪاڏي..!" گلوءَ چڻ تہ تڙڪندي چيو.

"سڄو پاڙو جاڳي پيو آهي: بنگلي تي هلڻ خطري کان خالي نہ آهي... ۽..." منظور کي هڪ گهٽڪو آيو ۽ هو خاموش ٿي ويو.

انو سمجهي ويو تہ منظور کي ترت ڪا مدد نہ ملي تہ ايترو رت ڇڏڻ جي ڪري ختم ٿي ويندو. هن ڊرائيور کي چيو: "مرزا، منظور ڏڪجي پيو آهي، پهرين ان جو ڪو بلو ڪجي!"

"سڀ ٺيڪ ٿيندو..." مرزا چڻ تہ لاپرواهيءَ سان چيو ۽ انوءَ پهريون ڀيرو محسوس ڪيو چڻ تہ مرزا لاءِ هيءَ نهايت معمولي ڳالهہ هئي، چڻ تہ هو اهڙا ڪئين موقعا ڏسي چڪو هو ۽ انو سوچڻ لڳو تہ ڇا "مال" کان سواءِ باجيءَ وارا هي ڏاڙا ڦريون بہ هميشه ڪندا رهن ٿا يا هي پهريون موقعو هو؟ پوءِ هن کي باجيءَ جا لفظ ياد اچي ويا... "اويس کي بہ ڪيترا ڏينهن ٿيا آهن، جو پنهنجي استادي ڪا نہ ڏيکاري اٿس!"

ڪجهہ دير کان پوءِ، ڪار ڳاڙهي رنگ جي هڪ بلڊنگ جي ٻاهرئين ڦاٽڪ تي اچي بيهي رهي. مرزا لهي دروازي تائين ويو ۽ گهڙي کن چوڪيدار سان ڳالهائيندو رهيو ۽ پوءِ چوڪيدار دروازو کولي ڇڏيو.

ڪار اندر آئي تہ دروازو وري بند ٿي ويو. مرزا لهي وڏي دروازي تي بہ ٽي ڀيرا گهنٽي وڄائي. پهرين تہ اندران ڪو جواب نہ آيو. پر پوءِ دروازو کليو ۽ هڪڙو ڪرڙوڌ ماڻهو اوپاسيون ڏيندو نظر آيو. مرزا هن کي ڪجهہ آهستي چيو ۽ انوءَ کي ائين محسوس ٿيو چڻ تہ هن ماڻهوءَ کي ڦڙتيءَ جي سٽي لڳي ويئي هئي ۽ تڪڙو تڪڙو هن سان گڏجي ڪار تائين آيو. اويس ٽيلهو ڪٽي ان ماڻهوءَ جي حوالي ڪيو. ان ماڻهوءَ رڪائي مان چيو: "ڦتيل کي مٿي وچ واري ڪمري ۾ پهچايو!"

مرزا ۽ انوءَ هري هري ڪري منظور کي ٻاهر ڪڍيو. هو بلڪل بيهوش ٿي ويو هو. پورچ جي بتيءَ ۾ انوءَ ڏٺو تہ هن جو چهرو سڄو پيلو ٿي ويو هو ۽ سنلس بشرٽ ڏڪ واري جاءِ تي رت ۾ جمي ويئي هئي. مرزا منظور جي مٿئين ڌڙ کي تقريباً هنج ۾ کڻندي انوءَ کي ٽنگن کي مٿي کڻڻ جو اشارو ڏنو ۽ ائين ٽنگو ٽالي ڪندي هو ٽئي هن کي کڻي هڪ وڏي ڪمري ۾ پهتا. ڇڱو موچارو وڏو ڪمرو هو جنهن ۾ ٽي صاف سٿرا هنڌ پيل هئا. هن ڪمري جو ماحول بلڪل ڪنهن اسپتال جي ماحول وانگر هو بلڪ ڪٻٽن ۾ مختلف قسمن جون دوائون بہ سجايل هيون. هڪ ڪنڊ ۾ هڪ وڏي ٽيبل تي ڪجهہ دوائون ۽ مرهم پٽيءَ جو سامان پيل هو. هنن منظور کي هڪڙي پلنگ تي آرام سان ليٽائي ڇڏيو. ايتري ۾ هو موٽي آيو ۽ اڇڻ شرط ٽيبل کي سيري منظور جي هنڌ تائين آندائين. هڪ ڪئنچي کڻي هن منظور جي سڄي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بشرت ڪتري چڙهيءَ ۽ انوءَ ڏنو ته گولي ڪلهي جو هڪ چتڙ لاهي هن جي ٻانهن جي ڏوري مان آرپار هلي ويئي هئي ۽ هن جو سڄو پاسو رت سان ڀرجي ويو هو. ڪجهه وقت ٻانهن جو معائنو ڪنديءَ هن ماٺهوءَ چيو: "شڪر آهي جو هڏي کي ڪجهه نه ٿيو اٿس نه ته ٻانهن بيڪار ٿي وڃيس ها!" هو منظور جي ٻانهن کي اسپرٽ ۽ دوائن سان صاف ڪري هن جي پٽي ڪرڻ لڳو. پٽيءَ کان فارغ ٿي هن منظور جي ڏڍ ۾ هڪ انجيڪشن هڻندي چيو:

"منهنجو ماٺهو پاڻهي هن جي نظرداري ڪندو: اوهين هيٺ وڏي ڪمري ۾ وڃي لٽا متائي آرام ڪريو. صبح جون ڳالهيون صبح سان!"

مرزا ۽ انو چپ چاپ هيٺ لهي آيا. ڪپڙا متائي انو بستري تي ليٽيو ته سهي پر ننڊ هن کان ڪوهن جا ڪوهه دور هئي. هن کي رکي رکي ان زائفان جون اکيون ٿي ياد آيون: انهن اکين ۾ ڇا ڇا نه هو. قتيل ۽ مجروح هجڻ جو احساس، خوف، ۽ بي انتها ڏک: ڄڻ ته چوندي هجي "مون اوهان جو ڇا بگاڙيو هو؟ مون ته اوهان کي ڪو نه ڏکويو پوءِ اوهان مون کي ڇو ڏکويو؟" اهي اکيون ۽ اهي سوال هن جي اکين ۾ مرچ بڻجي هن کي ستائيندا رهيا. ۽ اوچتو هن کي اهو خيال آيو: "۽ جيڪڏهن اسين جهلجي پئون ها ته پوءِ؟!" ان خيال اچڻ سان ئي هو ڇرڪ ڀري اٿي ويٺو: جي اسين صبح ٿيندي جهلجي پئون ته پوءِ؟ هن کي ڄڻ پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو. هن ان عورت کي جيئرو ڇڏي ڏنو هو. هوءَ عورت هن کي ڪنهن به وقت سڃاڻي سگهي ٿي تڏهن ته منظور چيو هو ته هن کي ختم ڪري ڇڏ! باوجود ان غلطيءَ جي احساس جي جڏهن هن وري پنهنجي ذهن ۾ جهاتي پاتي ته هن کي يقين اچي ويو ته هو ڪنهن به طرح ان عورت کي ماري نه سگهي ها. هن جي اڳيان عورت جو روپ ته سانئڻ جو روپ هو يا وري راڻيءَ جو. ان روپ کي هو ڪيئن ماري سگهندو. هن جي نفرت ڪيتري به اُتل ڪائي وڃي، تڏهن به هن سوچيو ته هو ڪنهن زائفان کي ماري نه سگهندو ڪنهن عورت کي ايذائي نه سگهندو. ان سوچ تي ڄڻ ته هن کان اطمينان ۽ سڪون جو هڪ ٿڌو ساهه نڪري ويو!

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صبح جو اٿڻ سان هو منظور کي ڏسڻ ويو. اتي پهچڻ سان هن ڏٺو ته باجي منظور جي سيرانديءَ کان ويٺي هئي، ۽ هو ماٿهو هڪ انجيڪشن ڏئي رهيو هو.

"ڪا خطري جي ڳالهه ته ڪانهي، عبدو". باجيءَ هن ماٿهوءَ کي مخاطب ٿيندي چيو.

"نه، خطري جي ڪا ڳالهه ڪانهي. فقط بخار وڌڻ نه گهرجيس". عبدو سئي منظور جي ٻانهن ۾ تنبيندي چيو.

"چوڪري جي مڙئي پارت اٿئي. هي اسان جو خاص ماٿهو آهي، عبدو!" عبدوءَ جي منهن تي چاڻ پري مرڪ ڦهلجي ويئي.

"اوهين ڪو فڪر نه ڪريو!" عبدوءَ دلداريءَ جي انداز ۾ چيو ۽ ٻاهر هليو ويو.

هن جي وڃڻ کان پوءِ باجيءَ انوءَ ڏانهن ڌيان ڏنو. گهڙي کن ته هن کي عجيب نظرن سان ڏسندي رهي، پوءِ چيائين:"سيٺ تي فير تو ڪيو هو نه؟" انوءَ فقط ڪنڌ سان هاڪار ڪئي.

"تو وٽ روالور نه هو چا، جو تو چيرن واري بندوق استعمال ڪئي؟ جيڪڏهن چيرن جي ٺرڻ پکڙڻ جي ڪري بچي پوي ها ته پوءِ؟"

"مون کي ته ڪيس ڏک هڻڻ جو خيال ئي ڪو نه هو. جڏهن منظور تي فائر ڪيائين، تڏهن مون به فائر ڪيو. ان وقت اهو خيال ئي نه آيم ته بندوق استعمال ڪريان يا روالور ڪيڏي وٺان!" انوءَ کي سمجهه ۾ نه آيو ته باجيءَ اهو سوال چو ڪيو.

"منظور تو کي ڪو نه ٻڌايو هو ته سيٺ کي ڪيئن به ڪري ختم ڪرڻو هو؟" ان سوال ته انوءَ کي هيڪاري حيرت ۾ وجهي ڇڏيو.

"جي؟ جي نه!" هن مختصر جواب ڏنو.

"هون، ته پوءِ هن جي زال کي چو نه ختم ڪيوَ؟" باجيءَ وري پڇيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"هوءَ ختم ٿي ويئي! مون پاڻ مٿس به فائر ڪيا." انوءَ ڇاتي واٽي ڪوڙ ڳالهايو.

"بي وقوف! تنهنجا ٻئي نشانا خطا ٿي ويا. هوءَ اڃا جيئري آهي، ۽ ڇوي ٿي ته هوءَ خوني کي ڪنهن به وقت سڃاڻي وٺندي. پوليس اخبارن کي جيڪو بيان ڏنو آهي، ان مان سڌو سنئون تنهنجا اهڃاڻ ٿا ملن!"

انوءَ کي گهڙيءَ لاءِ ته ڏڪر چڙهي ويا. پر هن همت ڪندي چيو: "روشني ايتري جهڪي هئي، جو ان جو امڪان بلڪل گهٽ آهي ته هوءَ مون کي سڃاڻي سگهندي!" انوءَ ڇڻ ته پاڻ کي آٿت ڏيندي چيو.

"بهرحال ڪجهه ڏينهن تنهنجو ٻاهر نڪرڻ بند: جيسين ها هُو ٽري تيسين اوهين سڀ هتي ئي رهندا! چڱو آءُ هلان ٿي!"

باجي اٿي هلي ويئي. هو به هيٺ هليو آيو. هڪڙو نوڪر سندن ناشتو ڪمري ۾ ئي کڻي آيو. ناشتو ڪري، هو وريءَ مٿئين ڪمري ۾ موٽي آيو. هن منظور کان ڪيئي ڳالهيون پڇڻ ٿي گهريون. هن کي الائجي اها ڇو پڪ ٿي ويئي ته هي سمورو معاملو چڱيءَ طرح سوچيل سمجهيل هو. جيڪڏهن سيٺ برڪت عليءَ جي زال رڙيون نه ڪري ها، يا هو فائر نه ڪري ها، تڏهن به ڪم لٽي کان پوءِ سيٺ کي مارڻو هو. ڇو؟ - اها ڳالهه هن منظور کان معلوم ڪرڻ ٿي گهري، هن کي سيٺ لاءِ ڪا به همدردي نه هئي، مگر ڏوهه جي ترتيب کان هن کي غير واقف رکيو ويو، ان تي هن کي ڏاڍي خار آئي. هو منظور جي سامهون ڪرسيءَ تي ويهي رهيو ۽ منظور جي زرد زرد ڇهري ڏانهن گهوريندو رهيو. هن جي سامهون اهڙو ماڻهو هو جنهن کي ڪنهن ماڻهوءَ کي مارڻ ۾ ذرو به وسوسو نه ٿيندو هو. دل جي ڪئورتا ته هن جي پنهنجي دل ۾ به هئي، پر هن جي ڪئورتا شايد نفرت جو نتيجو هئي، ۽ منظور جي ڪئورتا ڇڻ ته اڳ رٿيل هئي. ائين ڇو آهي؟ هن کي ائين محسوس ٿيڻ لڳو ڇڻ ته هن جي دل ۾ هاڻ نفرت کان به نفرت ٿيندي ٿي ويئي: ٻين لفظن ۾ هاڻ هو پنهنجي پاڻ کي ڌڪارڻ لڳو هو. هو محض ٻين جي هٿن ۾ رانديڪو هو. باجيءَ جي هٿن ۾، منظور جي هٿن ۾ ۽ ...هن کي اهو به خيال ٿيو نهايت ئي هلڪو ۽ خفيف ته هو 'باس' جي هٿن ۾ رانديڪو هو. اهو باس ڪير هو؟ هو هنن سڀني جي زندگيءَ تي ايڏو حاوي ڇو هو؟ هن کي ننڍي هوندي جي پوپرين جو تماشو ياد اچي ويو. پتيلن جي ان ناچ ۾ نچائيندڙ جو هٿ لڪل هوندو هو ۽ هنن جي هن ناچ ۾ به نچائيندڙ جو هٿ هو- ڪنهن جو هٿ، باجيءَ جو يا باس جو يا اڃا ڪنهن ٻئي هو؟ نه نه، باجي خود هڪ پوپري، هڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پتلي هئي. جنهن جي واڳ ڏور شايد ٻين جي هٿ ۾ هئي. شايد منظور ان واڳ جو اڳيون ڇيڙو ڏسي چڪو هو!

هو انهن ويچارن ۾ هو ته گلو لنگهي آيو. گلوءَ کي ڏسي هو حيرت ۾ پئجي ويو. هي هڪ رات ۾ گلوءَ کي ڇا ٿي ويو هو: هن جو منهن پيلو پيلو اکين ۾ ڪن ورهين جو اوجاڳو سندس هيٺيون چپ ذري ذري نهايت هلڪي جنبش ڪرڻ ٿي لڳو ڄڻ ته ڪجهه چوڻ جو ارادو هجيس. پر چئي نه سگهندو هجي! ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ ته هن کي ڪنهن جيئري ئي قبر ۾ پوري ڇڏيو هجي، ۽ اتان رڙيون ڪندي ڀڄي آيو هجي!

”اڙي گلو خير ته آهي؟ هي تنهنجي منهن کي ڇا ٿيو آهي؟“

”يرَ پيٽسان سڄي ررر...رات ننڊ نه آئي آهي!“ هن ڏٺو ته گلوءَ جي آواز ۾ هڪڙيٽوءِ ٻاتاڻ اچي ويئي هئي، ۽ هن جي هٿن ۾ به هلڪي جنبش هئي. هن اٿي گلوءَ جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ورتو. گلوءَ جو هٿ ڄڻ ته سيئي تپ کان ڏکي، پاڻيءَ کان ٻاهر نڪتل مڇي وانگر ٽپڪا کائي رهيو هو. هيءَ ڪهڙي بيماري لڳي آهي هن کي، انوءَ سوچيو.

”گلو تنهنجي شايد طبيعت ٺيڪ نه آهي!“ انوءَ همدرديءَ مان چيو. ان همدرديءَ هن تي هڪ عجيب اثر ڪيو ۽ هو سجو ڪرڙيءَ وانگر ڏڪڻ لڳو. انوءَ ڪيس ڪلهن تي دلداري ۽ آٿت جو هلڪو زور ڏنو پر گلوءَ جي ڏڪڻي بند نه ٿي، ۽ پوءِ هن ڏٺو ته لڙڪ گلوءَ جي اکين مان وهي، ڳلن تان هيٺ لڙڻ لڳا، ۽ هن بي قابو آواز ۾ ٻاتائيندي چيو:

”انو هيءَ زندگي منهنجي لاءِ نه آهي. خدا جو قسم اسين هاڻ بلڪل پاپي بڻجي ويا آهيون... انو هل ته هتان نڪري هلون نه ته نه ته ته... ق ق... قاهيءَ چڙهنداسون...“

”پر ڪيڏانهن هلون؟ چريو نه ٿي... مڙس ماڻهو ٿي...“. انوءَ ڪيس سمجهائيندي چيو.

”هل ته ڳوٺ هلون... هر ۽ پاڃاري ته پاڻ کان ڪا نه وئي آهي: پنهنجي ابي ڏاڏي جو ڪم آهي... گهٽ ۾ گهٽ هي ڪِيس ته ڪو نه ڪنداسون!“

”هر پاڃاريءَ ۾ ڳوٺ وارا سکيا آهن. جو پاڻ سکيا ٿينداسون! ۽ هَرُ پاڃاري اسان کي ڪير ڏيندو زمين ڪٿان ايندي..؟“ انوءَ بي خياليءَ مان چيو.

”هتان جيڪي پئسا ملندا، انهن مان هلي ٻنيءَ ٽڪر وٺنداسون ... يا وڏيري کي منٿ ڪنداسون ته ...“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"۽ اُتي جي پوليس اسان جي ڳولا ۾ آهي. تنهن جو ڇا ٿيندو؟" انوءَ جي مرضي تہ نہ هئي، پر هن جي وات مان اهي لفظ نڪري ويا.

گلو گهڙيءَ لاءِ انوءَ کي ڏسندو رهيو. آهستي آهستي انهن لفظن هن تي اثر ڪيو ۽ نئين سر هن جي بدن ۾ ڏڪڻيءَ جي لهر لنگهي ويئي ۽ پوءِ ڄڻ تہ گهٽجندي چيائين:"پر هاڻ مون کان هٽ رهيو نہ ٿيندو... آءٌ ڇريو ٿي پوندس: هي منهنجي هٿن کي تہ ڏس..."

ائين چئي هن ٻئي هٿ کڻي آڏو جهليا. انوءَ کي پنهنجي اکين تي اعتبار نہ آيو. هن جا هٿ اهڙي نموني ڏڪي رهيا هئا، ڄڻ تہ هن کي نونئين وٿان ڪو ڏنپ ڏيئي رهيو هو. هن کي پنهنجي يار گلوءَ تي رحم اچي ويو. هن کي هن جي ننڍي هوندي جو ساٿ ياد اچي ويو ۽ هن وري بہ ڪيس پاڪر پائيندي چيو: "گلو رَکُ ڏٽيءَ تي، ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ تون پنهنجو بجليءَ جو دڪان کولي ويهي رهجانءِ. آءٌ باجيءَ کي پاڻهي سمجهائيندس!"

"... پڪ تو ڏين، يا ..." گلوءَ کي اعتبار ئي نہ ٿي آيو.

"پڪ، مڙساڻي ڏاڙهي...! هاڻ تہ کل...!"

"ير، پيٽسان... کل موڪلائي ويئي..." تڏهن بہ هڪ بيمار کل، هن جي ڏڪندڙ چپن جي لرزش ۾ سمائجي ويئي، ۽ گلو هيٺ هليو ويو. هو گهڙي سوچ ۾ ڪرسيءَ تي ويٺو رهيو. عبدو آيو ۽ اچي منظور جي نبض ڏٺائين، جڏهن ئي هن منظور جو هٿ مٿي کنيو، منظور اکيون کولي ڇڏيون. انهن اکين ۾ ڪيتري نہ پيڙا هئي!

"ڪيئن آهين؟" انوءَ پڇيو.

منظور جي منهن تي هلڪي مرڪ ڇانئجي ويئي. عبدو اشاري سان انوءَ کي ڳالهائڻ کان منع ڪئي. ۽ وري بہ هڪ سئي هڻي هليو ويو.

هنن کي ڳاڙهي بنگلي تي رهندي چار ڏينهن ٿي ويا. منظور جي طبيعت بہ سڌرندي ويئي، پر اجا ڪيس اٿي ويهڻ يا هيٺ لهڻ جي منع هئي. بوريت کان انور سڄو ڏينهن يا اوپاسيون ڏيندو رهندو هو يا ستو پيو هوندو هو. ڪيڏي ڪيڏي مهل منظور سان يا گلوءَ سان کل چرچو ڪري، وري وڃي سمهي رهندو هو. هن کي هاڻ عجيب بي ڍنگا خواب ستائڻ لڳا هئا. ڪن ۾ هو پاڻ کي منڊو تنڊو ٿيل ڏسندو هو تہ ڪڏهن هن کي ائين محسوس ٿيندو هو ڄڻ تہ بہ اکيون مسلسل هن جو پيڇو ڪنديون ٿي رهيون ـ اهي اکيون گهڙيءَ سيٺ برڪت عليءَ جي زال جون هيون تہ گهڙيءَ راڻيءَ جون. جيئن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئن ڏينهن گذرندا ويا، راڻيءَ جا خيال هن کي وڌيڪ ستائڻ لڳا. اڪين بند ڪندي ئي راڻيءَ جون اُڏ ڪليل اکيون پنهنجي سموري شرابي ڪيفيت سان هن جي اکين ۾ گهوري چونديون هيون ”چورا، نون سالن جي پراڻي پريت تو کي ڏيئي ويئي آهيان!“

هڪ ڏينهن صبح جو باجي مرڪندي هنن جي ڪمري ۾ داخل ٿي، ۽ کين کلندي خوشخبري ٻڌايائين تہ سيٺ برڪت عليءَ جا خوني لڌا آهن ۽ هاڻي هو ٻاهر نڪري سگهندا. انوءَ تي ان خبر جو الٽو اثر ٿيو: هن تي ڇرڻ وچ ڪري پئي... سيٺ برڪت علي جا خوني؟ هو ان متعلق سوچيندو باجيءَ سان گڏجي بنگلي تي پهتو. پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، هن تازي اخبار ڏٺي: پنئين صفحي تي ٻن ڇڙن جا فوٽا بہ ڏنل هئا۔ ٻئي جوان مڙس ٿي معلوم ٿيا ۽ سندن ڏاڙهيون وڌيل هيون۔ سندن اکين مان وحشت بکي رهي هئي. خبر ۾ شدمد سان شهرجي پوليس جي جانفشانيءَ جو ذڪر ڏنل هو. خبر پڙهندي انو مرڪڻ لڳو. ان خبر جي جا بلڪل هيٺان هڪ ٻي خبر تي هن جا مرڪندڙ چپ اوچتو بند ٿي ويا. ان خبر ۾ اهو ڇاڻايل هو تہ مشهور صنعتڪار نواب شرافت جهان دهلويءَ پنهنجي دوست سيٺ برڪت عليءَ جي موت تي غم ۽ غصي جو اظهار ڪندي، انهن پوليس وارن لاءِ ڏهن هزارن رپين جو انعام آڇيو هو جيڪي سيٺ برڪت عليءَ جي قاتلن کي پڪڙي قوم ۽ ملڪ جي خدمت ڪندا. ان خبر جي پاسي ۾ نواب صاحب پوليس جي هڪ وڏي آفيسر کي ان رقم جو چيڪ ڏيئي رهيو هو. نواب صاحب! انوءَ ذهن تي ٿورو ئي زور ڏنو تہ هن کي نواب صاحب سان ملاقات ياد اچي ويئي، ۽ هن جي اڏو ڪيترا پردا هٽي ويا!

٭

هو تيار ٿي ٻاهر نڪتو ۽ ٻاجيءَ جي ڪمري اڳيان لنگهندي هن کي ڇڻ ڪجهه ياد پئجي ويو. هو در تي ٺڪ ٺڪ ڪري اندر لنگهي ويو. ٻاجي ٽيليفون ڪرڻ ۾ مشغول هئي ۽ اندر گهڙڻ وقت هن فقط آخري لفظ ٻڌا: "جي، چڱو نواب صاحب!" ۽ ٻاجي انوءَ کي ائين بنا اجازت اندر ايندو ڏسي ڪجهه گهٻرائجي وئي. ٽيليفون بند ڪنديءَ هن تيزيءَ سان چيو: "بنان اجازت اندر اچڻ ڪڏهن کان سکيو آهين؟"

انوءَ ڄڻ ته ڪجهه ٻڌو ئي ڪو نه: "مون کي ڪجهه پئسا گهرجن!"

"مون تو کان پڇيو ته بنان اجازت اندر ڪيئن آئين؟" ٻاجيءَ هيڪاري ڪاوڙجي چيو.

انوءَ وڌيڪ سختيءَ سان چيو. "۽ مون چيو ته مون کي ڪجهه پئسا گهرجن!"

هن جي تيزيءَ کي ڏسي، ٻاجيءَ جو منهن ٽامڻي هڻي ويو. پر پوءِ اوچتو هن جي چهري تي مرڪ اچي وئي. هوءَ بلڪل مٺڻ بڻجي وئي. "پنهنجن سان ائين ڳالهائبو آهي، ڪنا ڇوڪرا! گهڻا پئسا کپنئي؟"

"ڏهه هزار!" هن بلڪل ئي مختصر جواب ڏنو.

"اڄ تو کي ڇا ٿي ويو آهي؟" ٻاجيءَ خانيءَ مان پئسا ڪڍيءَ کيس ڏيندي چيو.

"آءٌ اڃا ڇوڪرو نه آهيان، جڏهن اوهان مون ۾ اعتماد نه رکيو ته منهنجو به اوهان ۾ اعتماد نه رهيو آهي!" انوءَ پاڻ تي ضابطو رکندي چيو

"ڪهڙو اعتماد؟" ٻاجيءَ حيرانيءَ مان پڇيو.

"اوهان هن واقعي جي رٿا بابت مون کي اڳواٽ ڇو نه ٻڌايو؟" هن وري ٿوري سختيءَ سان چيو.

ٻاجي گهڙيءَ لاءِ هن کي ڏسندي رهي، ۽ پوءِ ڌيرج سان چيائين: "ڪي ڳالهيون اهڙيون آهن، جن جي ٻڌائڻ جو اڃا موقعو نه آهي!"

"مثلاً اهو ته هي سڀ ڪجهه نواب صاحب جي چوڻ تي ٿيو! منظور کي ته سڄي خبر هئي، پوءِ مون کي ٻڌائڻ ۾ ڪهڙو هرج هو؟" انوءَ شڪايت کان وڌيڪ ڪاوڙ مان چيو.

"وقت اچڻ تي پاڻهي تو کي ٻڌائجي ها!"

انوءَ کي جڏهن ته هڪ طرح جي خوشي ٿي. هن جو ڌڪ نشاني تي لڳو هو. چئبو اها ڳالهه صحيح هئي ته هن ڪمر جي پويان پتلين جو نچائيندڙ نواب صاحب هوا هو پئسا کيسي ۾ وجهي ٻاهر نڪري آيو ۽ هلڪيءَ دل سان هلندو اچي ٽئڪسيءَ جي انتظار ۾ بيٺو. ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي اچي حسن جي بازار کان ٻاهر لٿو. سڄي وات هو راڻيءَ جي شڪايتن جا جواب سوچيندو پئي آيو. راڻيءَ جي جاءِ اڳيان هن هڪ وڏو هجوم بيٺل ڏٺو. هن سمجهيو ته اهي ٺلها تماشبين هئا. پر پوليس وارن کي ڏسي هن جي دل ۾ ڪو خال پئجي ويو. هن جي دل زور زور سان ڌڪ ڌڪ ڪرڻ لڳي، جڏهن ته هن کي جيڪو انديشو هو سو پورو ٿي آيو. هن هڪ تماشبين کان پڇيو: "يائي، ڇا ٿيو آهي؟"

"متي رهندڙ طوائف کي ڪنهن چاقو هڻي خون ڪري ڇڏيو آهي!"

هن کي ائين محسوس ٿيو جڏهن ته هن جي ڪنن ۾ تاڙيون پئجي ويون ۽ هن کي ڪجهه به ٻڌڻ ۾ نه ٿي آيو. هيترو هل هنگامو هوندي به هن جي ڪنن ۾، هن جي دل ۾ ۽ هن جي ذهن ۾ ڪو به آواز نه هو. هلڪو ڪڙڪو به نه هو. اها خاموشي، اها ويراني هن جي ڪنن کان هيٺ لهندي هن جي پيٽ ۾ ڪاٺ هڻندي ويئي. هن ائين محسوس ڪيو ته هن جي پيٽ ۾ هڪ گهري کڏ پوندي ٿي ويئي: اها کڏ هڪ وڏو خال بڻجي ويئي، ۽ هن جي پٺيءَ جي ڪنڊي ۾ جڏهن ته ماڪوڙيون سرڻ لڳيون. ۽ پوءِ ٻئي هٿ پيٽ ۾ ڏيئي هن هڪڙو آت ڏنو ۽ هڪ وڏي الٽي جڏهن ته هن جي دل کي ساڻ ڪڍي ٻاهر نڪتي. هو يت جي ٺيڪ وٺي الٽيون ڪرڻ لڳو.

تماشبين حيرت مان هن کي ڏسڻ لڳو. پهرين ته هن سمجهيو ته ڪو پيتل آهي، پر هن جي الٽي ڪرڻ ۽ منهن ۽ اکين جي رنگت مان سمجهيائين ته ڪو بيمار ٿي ڏٺو.

"يائي، طبيعت ٺيڪ اٿئي؟" هن همدرديءَ مان پڇيو.

الٽيءَ کان پوءِ هن جو سڄو بدن ڪنبڻ لڳو ۽ ڏندن جي ڪڙڪي مان تماشبين سمجهيو ته هن کي سيئو تپ چڙهي ويو هو. هِن هُن کي ٻانهن جو سهارو ڏيئي اٿاريو ۽ کيس دلداري ڏيندي چيائين: "گهبراءِ نه، ٺيڪ ٿي ويندين. ٽئڪسيءَ ڪري ڏيانءِ!" هن شڪر گذاريءَ مان تماشبين ڏانهن نهاريو ۽ فقط ڪنڌ ڌوڻي "ها" ڪئي. تماشبين هن کي آڻي ٽئڪسيءَ ۾ وهاريو. ڏاڍي مشڪل سان ٽيڪسيءَ واري کي هن پنهنجي ائڊريس ٻڌائي.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿڌڪسيءَ جي هوا لڳڻ سان هن جي طبيعت آهستي آهستي ٺيڪ ٿيڻ لڳي. آواز هن جي ذهن ۽ دل ڪان ٿيندو هن جي ڪنن ۾ موٽي آيو: پر ڌڪڻيءَ هن کي نہ ڇڏيو. چوڪيدار جڏهن هن جي اها حالت ڏٺي تڏهن هن کي پاڻ پنهنجي ڪمري ۾ ڇڏي گلوءَ کي هدايت ڪري پوءِ ويو.

گلوءَ هن تي چار پنج ڪمبل وڌا، سوڙ گهرائي وڌي، پر هن جي ڌڪڻي نہ لٿي ۽ هو رکي رکي الٽيون ڪندو رهيو. گلوءَ کي اچي ڊپ لڳو تنهن باجيءَ کي چوائي موڪليو. باجيءَ کي پهرين تہ اعتبار ئي نہ آيو. جو انوءَ کي وناٽنس وٺي ڪلاڪ بہ نہ گذريو هو ۽ ان وقت تہ هو چاڪ چڱو ڀلو هو پر سندس حالت ڏسي هن کي اچرج وٺي ويو. لاچار ڊاڪٽر کي گهرايائين. ڊاڪٽر کي بہ ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي پر چيائين تہ شايد مليريا هجي يا ڪاڏي ۾ ڪا زهريلي شئي کائي ويو هجي. ڊاڪٽر هن کي سئي هڻي هليو ويو. ڪافي وقت ڏڪندي ڏڪندي هن کي ننڊ اچي ويئي. هو الائجي ڪيترو وقت ننڊ جي بيهوشيءَ ۾ پيو هو. ان ننڊ ۾ هن کي عجيب عجيب نظارا نظر آيا. ۽ خاص ڪري هڪڙو خواب تہ مسلسل هن جي اکين ۾ ڄمي ويو هو: رت جو هڪ دريا راڻيءَ جي نڙيءَ مان ڪنهن آبشار وانگر وهندي، چوطرف سرخي ڦهلائيندو رهيو. ۽ هن ڏٺو تہ ان آبشار ۾ ڪيتريون ئي آڌ ڪليل اکيون ڪي سڄيون ڪليل اکيون ڪي ڊپ سان پريل اکيون ڪي رحم ڪائيندڙ اکيون ڪي نفرت ڪندڙ اکيون ڪي رئندڙ اکيون ڪي کلندڙ اکيون ترنديون ٿي رهيون!

جڏهن هن پهريون پيرو اکيون کوليون تہ سامهون گلوءَ ۽ منظور کي ويٺل ڏٺائين. منظور جي هڪ ٻانهن ڳچيءَ ۾ ٻيل هڪ پٽي ۾ لٽڪيل هئي. پهرين گلوءَ هن کي اکيون کوليندي ڏٺو. ڇرڪ ڀري هن جي سيرانديءَ کان پهچي ويو.

”ڪيئن ٿو ڀانئين، انو!“ ان آواز ۾ ڪيتري نہ سڪ، ڪيتري نہ محبت هئي. گلوءَ جي اکين ۾ لڙڪ تري رهيا هئا. ۽ سندس هينيون چپ زور زور سان ڦڙڪي رهيو هو. هڪ ڪمزور مرڪ انوءَ جي چپن تي مڙي آئي: ”ڀانيان ٿو تہ جيئرو آهيان!“

ـيرَ پيٽسان، اسان جا تہ تو لاها پٽي ڇڏيا ها... اج چوٿون ڏينهن ٿيو اٿئي، جو مَسَ اکيون کولي ڳالهايو اٿئي؟“ گلوءَ پيار ڀري شڪايت مان چيو.

”مون کي ٿورو اٿاري ويهار!“

”نہ بابا نہ ڊاڪٽر منع ڪئي آهي!“

”اڙي گڏهہ آءُ ڪو نہ ٿو مران: هاڻ ٺيڪ آهيان!“ انوءَ ڪمزوريءَ کان وري اکيون پوريندي چيو. ”مون کي سگريٽ پيار!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظور خاموش هن کي ڏسندو رهيو. جڏهن انو اٿي ويٺو ته هن جون نظرون منظور جي اکين سان ٽڪرايون. منظور جي اکين ۾ بيماريءَ جي ڪري هڪ نواڻ اچي ويئي هئي. هو بنهه ڪمزور ٿي ويو هو. هن جي نظرن ۾ چڻ ته انوءَ کي سمجهڻ جو جذبو اچي ويو هو. هن چيو: "ائين بيمار ڇو آهي؟"

انوءَ سوال جو ڪو به جواب نه ڏنو. فقط چپائين: "تون ڏاڍو ڪمزور ٿي ويو آهين، منظور"

"پنهنجي شڪل ڏٺي اٿئي! باجي ته ڊڄي ويئي هئي ته تو کي الائي ڇا ٿي ويو هو!"

"واقعي منهنجو دماغ ان ڏينهن جاءِ نه هو!"

"سو ته باجيءَ به ٿي چيو." منظور ڄاڻي واڻي چيو.

"تنهنجو زخم ڪيئن آهي؟"

"آهستي آهستي ٺيڪ ٿيندو. ماس جو سڄو ٽڪر نڪري ويو هو. آهستي آهستي پرجندو! ۽ تنهنجو زخم ڪيئن آهي؟" منظور ڄڻ ته طنز ڪندي چيو.

"منهنجي زخم مان به ڳپل ماس ڪورجي ويو آهي!" هن به طنز جو جواب طنز ۾ ڏنو.

"چڱو ٺيڪ ٿي وڃ ته پوءِ ان جو ڪو علاج ڪبو!" منظور اٿندي چيو.

هو منظور کي ويندي ڏسندو رهيو. هن شخص لاءِ هن کي اهڙو پيار هو جنهن ۾ محبت کان وڌيڪ ياري نڀائڻ جو احساس هو. هن ساٿس اهڙو وڙ ڪيو هو جنهن کي هو زندگي ڀر نه وساري سگهندو. هن سوچيو: ڪاش، هو منظور جي محبت ۾ دوستي قائم رکي سگهي!

"گلو پاڻي ڏينم!"

گلو ميز تان پاڻيءَ جو ڀريل گلاس کڻي هن کي پيارڻ لڳو ته هن گلاس پنهنجي هٿن ۾ وٺي پيڻ کان اڳ چيو: "آءٌ ٺيڪ آهيان! هاڻ گلو هاڻ پاڻ هتي گهڻا ڏينهن نه رهنداسين. منهنجي دل ڪٽجي ٿي پئي آهي!"

"ير، تو ته منهنجو ساهه ڪڍي ڇڏيو هو: ننڊ ۾ الائي ڇا ڇا پيو چوندو هئين!"

"ڇا چوندو هوس؟"

"راڻي، شوڪت، باجي، باس ۽ الائي ڪهڙا ڪهڙا نالا پيو کڻندو هئين. ڪڏهن کلندو هئين ته ڪڏهن روئندو هئين. ڪڏهن 'منڙي'، 'پياري' پيو چوندو هئين ته ڪڏهن گارين جا ڏوڙيا هوندا هئا. مون ته سمجهيو ته ڪنهن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

توتي ڪو ڦيٽو پڙهي ڇڏيو هو ۽ تنهنجو دماغ هميشه لاءِ خراب ٿي ويندو!"

"منهنجون اهي ڳالهيون هئي ڪنهن تہ نہ ٻڌيون!"هن ٿوري فڪر مان چيو۽

"نہ نہ هت رڳو هڪ ٻہ پيرو روزانو ٻاجي ڊاڪٽر سان گڏجي ايندي هئي. باقي سمورو وقت آءٌ ويٺو هوندو هوس!"

انوءَ ڇڻ تہ چوٽڪاري جو ساهہ کنيو. هن نٿي چاهيو تہ ڪو هن جي دل جي دوزخ ۾ جهاتي پائي ڏسي: هي اهڙو دوزخ هو جنهن ۾ ڪنهن مهربان مالهيءَ ڪن گناهن جي پاداش ۾ هڪ ٻہ گل نڪيرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، ۽ عين ممڪن هو تہ انهن گلن جي طفيل اهو دوزخ بہ جنت بنجي وڃي ها. هن جي نفرت جو وڻ ٻنهہ ڪيچجي ڪري نہ پوي ها. تڏهن بہ ان جي ڇانوَ هن جي زندگيءَ تي ايترا گهرا پاڇولا نہ ڇڏي ها. ان ٽڌي ساهہ کڻڻ سان هن محسوس ڪيو تہ هن ۾ ريڙهيون پائيندڙ انسان بلڪل سڪرات ۾ هو ۽ نفرت جي ڌرتتيءَ تي هلڻ هاڻ هن جي زندگيءَ جو ورثو بنجي ويندو. هو گلوءَ جي مدد سان اٿي ويٺو ۽ هن کي پهريون پيرو احساس ٿيو تہ هو ڪيترو ڪمزور ٿي ويو هو. پر هن ڇڻ تہ پنهنجي ارادي جي قوت کي هڪ مهميز ڏني، ۽ ٻہ پيير ڪڻي وري ويهي رهيو. وري گهڙيءَ کان پوءِ اٿي، خود ٻاٿ روم مان ٿي آيو. آرسيءَ ۾ هن جيڪي ڏٺو ان کان هو ڀاڻ بہ ڊڄي ويو. هن جون اکيون ٽتل سرخ لوهہ جون ٽهيل ٿي معلوم ٿيون، جن ۾ هڪ نئين خوني لالاڻ اڃي ويئي هئي. منهن جي ڪمزوريءَ هن جي ڳلن جا هڏا ٻاهر ڪڍي ظاهر ڪيا هئا. جن هن جي منهن کي هڪ نئين سختي، نئين کهراڻ ادا ڪري ڇڏي هئي!

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڍاڪو ڏينهن آرام ڪرڻ کان پوءِ هو جڏهن ٻاهر نڪتو تڏهن هن کي دنيا بدليل بدليل نظر آئي. ان دنيا ۾ هن جو پنهنجو ڪجهه به نه هو. اها دنيا، هن لاءِ نه پنهنجي هئي نه پرائي. هن جو اِن دنيا سان نه اوپراڻ جو رشتو به نه هو. هو محض لاتعلق بي لاڳاپي، ڪٽيل لغڙ وانگر ان دنيا ۾ تيز ڪاٺڻ لاءِ نڪري پيو هو. بنان ڪنهن سوچڻ جي هو ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي ويهي رهيو. جڏهن ٽئڪسيءَ واري هن کان پڇيو: "ڪٿي هلڻو آهي؟"

"ڪٿي هلڻو آهي؟" جڻ ته هن پنهنجي پاڻ کان سوال پڇيو ۽ ٽئڪسيءَ وارو جواب بدران ساڳيو سوال ٻڌي، شيشي ۾ هن کي چتائي ڏسڻ لڳو ته هو هوش ۾ به هو يا نه. جڏهن ٽئڪسيءَ واري ٻيهر سوال ڪيو، تڏهن هن بي خياليءَ مان هڪ ائڊريس ڪيس ٻڌائي، ۽ ڪجهه وقت کان پوءِ هن پاڻ کي چترڪار جي دروازي اڳيان ڏٺو.

چترڪار جي ڪمري ۾ اڄ ته ڪيترائي ماڻهو هئا. ۽ هو ذري گهٽ واپس وڃڻ تي هو پر چترڪار جي نظر هن تي پئجي ويئي.

"اڙي، انور تون؟"

"آءٌ وري ٻئي ڪنهن وقت ايندس!" هن ٻين ماڻهن ڏانهن اشارو ڪندي چيو.

"اڙي هي سڀ پنهنجا دوست آهن. پر تون هئين ڪٿي؟" پوءِ هن جي منهن ڏانهن ڏسندي چيائين "هي تو کي ڇا ٿي ويو آهي: ڪجهه بيمار هئين؟"

"ها، بيمار ٿي پيو هوس!"

"تون ته اڌ به نه رهيو آهين. ۽ هي تنهنجيون اکيون اڃا تائين ڳاڙهيون ڳاڙهيون رت ٿيون پيون آهن. اڄ اڄ نه ... ويهي ڇو رهئين؟"

سليم هن کي وٺي اڳتي آيو ۽ ڪيس آٽي هڪ بزرگ جي اڳيان ويهاريائين. ان بزرگ جي منهن تي عمر کان سواءِ انتها درجي جي ذهانت، ۽ انتها درجي جي شرارت بکي رهي هئي. اها شرارت ايتري معصوم هئي، جو ائين ٿي معلوم ٿيو جڻ ته هن اڃا تائين پاڻ کي ٻار ٿي سمجهيو.

"بابا، هي آهي منهنجو دوست انور، جنهن لاءِ مون اوهان کي ٻڌايو هو.

هن کي اڳي ئي توهان سان ملائڻو هوم. پر بيمار ٿي پيو ۽ اڄ ڪيترن ڏينهن کان پوءِ مليو آهي، ۽ انور هي آهي منهنجو... منهنجو بابا... پروفيسر رشيد هي حميد آهي، هي نواز هي تنوير. هي... هي منهنجا ۽ بابا جا دوست آهن!"

انوءَ شرمائيندي سيني کي سلام ڪيو. سيني ڪيس سلام جو جواب ڏنو ۽ اٿي بيهي هن سان هٿ ملايو. خود پروفيسر به اٿي بيهي هٿ ملايو. اها ڳالهه هن کي ايتري وڻي، جو چترڪار ۽ پروفيسر لاءِ هن جي عزت ڀيڻي ٿي ويئي.

"ابا، واهه جو... دوست ڪيو اٿئي، جو تون بيمار ٿئين ته تنهنجي خبر تڏهن ورتائين، جڏهن تون ڪيس پاڻ ڀڏائڻ آئين!" پروفيسر کلندي چيو.

"بابا، سچ ته مون کي ڪا خبر نه هئي!" چترڪار پنهنجو بچاءُ ڪندي چيو.

"ها پٽ، ٻين جا بيمار دوست ته ريڊيو تي اعلان ڪرائيندا آهن ته يارو اسين بيمار آهيون، اچي پڇي وڃو!" پروفيسر معصوميت مان چيو ۽ سڀو ٽولو اچي ٽهڪن ۾ پيو. خود انوءَ کان به ٽهڪ نڪري ويو.

"پٽ، تون ايترو پري ڇو وڃي ويٺو آهين. چترڪار جي صحبت ڪا خاص صحت واري ڪانهي. هيڏي اچي منهنجي پر ۾ ويهه ته پاڻ دوستي ڳنڍيون!" پروفيسر شفقت مان چيو.

هي ڪهڙي قسم جا ماڻهو هئا ـ شفيق، ٻاجهارا، عزت ڏيندڙ! انوءَ سوچيو ۽ هنن ۾ ڪا به نفرت ڇو ڪو نه هئي؟

"اڙي ابا سليم، هَنَ هن نئين دوست جي محابي ڪا چانهن پيارين، ڪنجوس ڪنهن جاءِ جا...!" پروفيسر چترڪار کي مخاطب ٿيندي چيو.

سڀ وري کلڻ وڳا، ۽ چترڪار ڦڪو ڦڪو ٿيندي چانهن لاءِ پاسي واري ڪمري ڏانهن هليو ويو. جڏهن هو موٽي آيو تڏهن پروفيسر هن ڏانهن ڪجهه اهڙين نظرن سان ڏٺو جو وري اچي سڀ کل ۾ ڇٽڪيا.

"ڪٿي آهي چانهن؟"

"بس، اجهو آئي، بابا!"

"پاڻهي ته ڪڏهن به نه ايندي، ڪو کڻي ضرور ايندو هوندو!"

"ها بابا، نبُو ايندو هوندو!"

"اڙي، نبوءَ کي ڇا ڪبو، چئه ته نبو چانهن کڻي ايندو هوندو!". پروفيسر چترڪار کي تنگ ڪندي چيو.

چانهن پيئڻ کان پوءِ، جڏهن پيالن جو ٺڙڪو بند ٿيو تڏهن پروفيسر سيني ويٺل ماڻهن تي هڪ نظر وجهندي چيو:"سو مون تي ڳالهه ڪئي ته هي اسان جو سماج، هي اسان جو معاشرو پنهنجي پٺيءَ جو ڪنڊو يا مغزي ڏورو

جڏهن ته ٿي ٻيءَ ۾ گرفتار ٿي وڃائي چڪو آهي. اوهان کي ته خبر آهي ته علم بدن ۾ مغزي ڏورو ٿي آهي، جو اسان جي هن زنده رهڻ جي حقيقت کي حقيقت بڻايو بيٺو آهي. مغزي ڏوري کي نقصان پهچي ٿو ته يا ته ماڻهو اڌ رنگ ۾ ولڇجي ويندو يا بنهه مري پوندو. تيئن اسان جي معاشري يا سماج جو مغزي ڏورو اسان جا ڳوٺ، اسان جون ڀهراڙيون آهن. اسان جا هاري ناري ڪمي ڪاسبي آهن. اوهان انهن کي بيمار ۽ اپاهج رکيو ته سمورو سماج اپاهج ٿي پوندو. اسان جي سماج جي واڳ، سماج جي ناڪيليءَ جي مهار هڪ اهڙي ٽولي جي هٿ ۾ آهي، جنهن کي آٺ اَٺَ ـ ڪڙهو يا Octopus سڏيندو آهيان. اوهان مان ڪيترن شايد اهو اٺ ـ ڪڙو يا اٺ ٽنگو چئوس، ڏٺو ٿي ڪو نه هوندو. اهو جانور سمنڊ جي جانورن مان سڀني کان خطرناڪ آهي. ان کي اٺ زهريليون ٽنگون ٿينديون آهن. جن کي ڪُڪُڙ واريون ڪڙهون سڏجي ته مناسب آهي. ان اٺ ـ ٽنگي جي اڳيان ڪو به جيتامڙو آيو ته هن رڳو پنهنجي هڪڙي ڪڙهه ڪم آندي ته ڇڏ ته هن جي حياتي پوري ٿي. ان هڪڙي ڪڙهه جي زهر ۾ ايڏي ڇڪ آهي، جو اهو جانور پاڻهي ڇڪجي هن جي ٽنگن جي پنجوڙ ۾ ڦاسي پوندو... ۽ پوءِ ان جو نڪرڻ محال آهي! اوهين ان اٺ ٽنگي جون اٺئي ٽنگون واري واري سان ڪپيو پر جيڪڏهن هن جي ڪائو ٽنگ بچي ويئي ته نه رڳو اوهين ان جيتامڙي کي بچائي نه سگهندؤ پر اٺ ـ ڪڙهو به ان هڪڙي ٽنگ جي سهاري جيئرو رهندو ايندو ۽ هن جون نيون ڪڙهيون ڄمي پونديون. پر جيڪڏهن اوهان هن جي ڪائو ٽنگ ڪپي وڌي ته ٻيون ٽنگون به ست ڇڏي ويندس ۽ هن جو ست، هن جي جان، هن جي زندگي ڇيڇلائيندي دم ڏيندي! بلڪل ان طرح اسان جي سماج کي گرفتار ڪندڙ اٺ ـ ڪڙهي جي ڪائو ٽنگ آهي، ڳوٺ ۽ ڀهراڙين تي قبضو. جيڪڏهن هن جي اها ٽنگ مضبوط ٿي ويئي ته اوهين ان سان ڪڏهن به مقابلو ڪري نه سگهندؤ. اوهان ان اٺ ـ ٽنگي ٽولي کي سڃاڻو به ٿا. ڏسو نه هڪ طرف ناڻي تي، بئنڪن جي نالي ۾ هنن جو قبضو آهي ـ اها تي هڪڙي ٽنگ، ٻئي طرف ڪارخانا هنن جي ملڪيت آهن، ٽئي طرف زمين جون معدنيات هنن جي قبضي ۾ آهن. چوٿين طرف آمد رفت جا ذريعا هنن جي اثر هيٺ، پنجين طرف واپار ۽ تجارت هنن جي کيسي ۾، ڇهين طرف اوهان جي تعليم تي هو حاوي ۽ ستين طرف اوهان جي صحت صفائي هنن جي هٿ هيٺ! باقي اٺين جائداد آهي، زرعي زمينون ۽ انهن جي پيدائش. جيتوڻيڪ هنن جو اڻ سڌو قبضو انهن تي به آهي. پر سڌو سنئون

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هنن ان کي پنهنجي مٽ ۾ آڻڻ تي اچا هاڻ سوچيو آهي. اها آهي انين ڪڙهہ۔ ڪائو ٽنگہ. اها جيڪڏهن مضبوط ٿي ويئي تہ سماج جا اهي Octopus، ماڻهن کي پيڙي، نپوڙي، ڪوڪلو ڪري ماري اڇلائي ڇڏيندا!!"

"سائين مثال تہ واهہ جو ڏنو اٿوَ!" هڪ جوان سنجيدگيءَ سان چيو.

"پٽ، اهو هڻڻ نظامن جي بلنديءَ يا آخري طرح خاتمي جو هڪ نشان آهي تہ ملڪي سرمائي جي نمائندگي فقط چند ماڻهو ڪن. ۽ اهي ساڳيا ماڻهو زندگيءَ جي مختلف شعبن تي حاوي هجن. اوهين اخبارون کڻي ڏسو تہ جيڪي ماڻهو اڳي رڳو واپاري هئا، سي ئي هاڻ ملن جا مالڪ آهن، سي ئي بئنڪن جا ڪرتا ڌرتا آهن، سي ئي ملڪ جي تعمير جا، رستن، واهن، دريائن جا ٺيڪيدار آهن، سي ئي کاڻين ۽ معدنيات جا حصيدار آهن. پونجيواد جو اهو مثال تہ اهڙو آهي، جنهن لاءِ ٻئي ڪنهن ثبوت جو ضرور ئي ڪونهي. هنن جي پهچ ڪان فقط زراعت رهيل آهي. پر رفتہ رفتہ اتي بہ سڌي طرح سان هو هٿ اٽڪائيندا وڃن۔ ڇاڪاڻ تہ هنن کي ملن لاءِ، ڪارخانن لاءِ، لاٿين لاءِ مزور کپن. شهري مزورن جو تعداد ئي ڪيترو؟ ان هٿ چراند، ٻهراڙين ۽ ڳوٺن کي آهستي آهستي هضم ڪرڻ جو نتيجو اکين آڏو آهي. پر جڏهن هي اٿ –ٽنگو ماڊل فارم، مڪئنائيزڊ فارم، ڪئٽل فارم ۽ پولٽري فارمن جي نالي ۾ زمين تي ايندو، تڏهن ان جو هڪڙو نتيجو نڪرندو: هاريءَ کي قوت گذران لاءِ زمين کي ڇڏي مل مزور ٿيڻو پوندو. ٻهراڙيءَ جي آدمشماري مختلف حيثيت ۾ شهرن ڏانهن منتقل ٿيندي، هاري مل مزور بڻجندو. مل مزورن جي حالت اوهان ڏٺي آهي. ڪارخانا ۽ صنعتون اڳي ئي ٿوريون، جن ۾ هڪ سوچيل سمجهيل سازش تحت مزور ٻاهران گهرائي ڀرتي ٿا ڪيا وڃن. ان جا بہ سبب آهن: وطن کان دور، اتر کان ايندڙ مزور، پنهنجي مزوريءَ جي تحفظ خاطر، حق گهُرڻ کان ڪيٻائيندو. ٻيو تہ سنڌ جي شهرن تي غير سنڌي آباديءَ جو قبضو ڪرائي، جمهوريت جي نالي ۾ سنڌ تي سياسي ۽ معاشي قبضو ڄمائڻ ۽ قائم رکڻ لاءِ انهن کي استعمال ڪيو ويندو. آزاديءَ ۽ ورهاڱي جي نالي تي سنڌ ۾ وچولي طبقي کي تڙي ڪڍيو ويو. ان جي بدران هڪڙو نئون وچولو طبقو آندو ويو جنهن سمورين نوڪرين، واپار، جائدادن ۽ منڊين تي قبضو ڪرڻ ۾ ديرَ ئي ڪا نہ ڪئي. نتيجو اهو ٿيو آهي تہ سنڌ هينئر چئن ئي طرفن کان ڪوڙڪي ۾ ڦاٿل آهي. جڏهن هاري مل مزور بڻجندو جڏهن سنڌ ۾ نئون وچولو طبقو اُڀرندو تڏهن شهرن تي اڳي ئي ٻين جو قبضو هوندو. انهن جي قبضي کي قائم رکڻ لاءِ اُتر کان آندل مزورن

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ استعمال ڪيو ويندو. نئين سنڌي مزور ڪان زمين جو پورهيو به ويو ته صنعتن ۽ ڪارخانن جي مزوريءَ کان به آگونو! جيڪڏهن هنن ڪجهه گوڙ شروع ڪيو ته هنن خلاف به ڪارروائيون شروع ٿينديون: هڪڙو نشو ۽ ٻيو هٿيار!"

پروفيسر جي آواز ۾ گنيير تا سان گڏ هاڻ نااميدي به وڌندي ويئي، جنهن کي سيني محسوس ڪيو.

"اڄ سنڌ جي اڪثر ڳوٺن ۽ سنڌ جي شهرن ۾ سنڌي پاڙن ۾ نشي جيڪي هاڃا ڪيا آهن، سي ڏسڻا هجنو ته ڪراچيءَ جي لياريءَ ۾ چاڪيواڙي ۾ ابراهيم حيدريءَ ۾ وڃي ڏسو! حيدرآباد جي ڦليليءَ، ٽنڊي ولي محمد کي ڏسو! اُتر کان ايندڙ اهو زهر ڪيئن ٿو ورهائجي، ان جي پويان به وڏي رٿابندي آهي. چرس جو سمورو وڪرو پان جي مانڊڻين ذريعي ٿو ٿئي. پان جون مانڊڻيون ڪير ٿو هلائي، ان تي ڪڏهن سوچيو اٿوَ؟ سنڌي ماڻهو جيڪي پان تي ٽُوليون ڪندا هئا، سي اوچتو ئي اوچتو پان جا ايڏا شوقين ٿي پيا آهن، جو ننڍن ننڍن ڳوٺن ۽ شاهراهن تي، بس اسٽاپن تي پان جون مانڊڻيون کلي پيون آهن، جتي مانڊڻين وارا سنڌي شوقينن کي پان سان گڏ، هڪڙي سگريٽ مفت ۾ ٿا پيارين! اوهين پاڻ ٿا سمجهو ته انهن مفت جي سگريٽن ۾ ڇا پريل هوندو؟ جو جنهن هڪڙو به پيرو پان کاڌو ۽ مفت جي سگريٽ پيتي ته ٿئين پيري پان سان گڏ، هڙان پئسا ڏيئي اها سگريٽ وٺندو!"

پروفيسر ڪا گهڙي چپ ٿي ويو. هن جا ٻڌندڙ جڻ ته هن جي گنيير تا کان لنوائڻ لاءِ، ڪنڌ هيٺ ڪريو، جڻ زمين ۾ ڪجهه ڳولڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا.

"مون کي ڊپ آهي ته اهو وقت پري ڪونهي، جڏهن اهي پاڪڙيون هوٽلون- جتي "هوا ۾ اڙتا جائي ميرا لال دوپٽا ململ ڪا!"، قسم جا رڪارڊ ٿا وڄن، اهي پان جون مانڊڻيون جتي چرس جو زهر ٿو وڪامي، سنڌي قوم جي وجود کي اُڌوهي وانگر کائي کوکلو ڪري تاريخ جي "اگالدان" ۾ اڇلي ڇڏينديون! ان کي بچائڻ وارو ڪو به ڪو نه هوندو. وڏيرا اڳي ئي هنن جي مقرر ڪيل صوبيدارن ۽ ڊپٽين جي ڪيسن ۾ پيا آهن. اهي چوندن ته اُٿي بيهو ته اُٿي بيهي رهندا، چوندن ويهي رهو ته ويهي رهندا! انهن جو هنن پيو به بندوبست ڪيو آهي ته پنهنجي زالن ۽ سُريتن سان گڏ ڪين هيرامنديءَ جي معشوقن جي اهڙي هير وڏي اٿن جو اسان جي چڱن چڱن معتبرن هنن کي لاهور ۾ بنگلا وٺي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏنا آهن. ۽ باقاعدي هنن کي ماهوار خرچ پيا ڏين! رنگ تہ تڏهن ٿيندا جڏهن اهي ٻار جٽيندين ۽ انهن ٻارن جي حساب ۾ زمينون بہ لکي ڏيندا!“

هاڻ پروفيسر جي منهن تي ڪاوڙ جا آثار بہ ظاهر ٿيڻ لڳا هئا. پر تڏهن بہ هن ڌيرج سان پنهنجي ڳالهہ کي جاري رکيو.

”سڀ کان وڏي سازش اسان جي خلاف تعليم جي ميدان ۾ ٿي آهي. اسان کان اسان جي زبان کسي، هڪ اهڙي زبان مڙهي ويئي آهي، جنهن جو اسان جي تهذيب، اسان جي سياءَ، اسان جي سوچ، اسان جي تاريخ ۽ اسان جي ماڻهپي سان ڪو پري جو بہ لاڳاپو ڪونهي. ويچارا بنگالي ان سازش کي اُتنديئي سهي ڪري ويا. ۽ پنهنجا ڪونڌر مارائي، گهٽ ۾ گهٽ ان ميدان ۾ پاڻ بچائي ويا! اسان جي ٻارن کي اهڙي تعليم ڏني پئي وڃي، جيڪا هنن کان پنهنجي سڃاڻپ وساراڻي رهي آهي. اها تعليم بہ اهڙي زبان ۾ ڏني ٿي وڃي، جيڪا سوچڻ جي سرچشمن کي آفيم وانگر ڳهرائي، ماٺو ڪري، هميشه لاءِ سمهاري ڇڏيندي! نالي ۾ اڃا بہ سنڌي اسڪول آهن، پر ڏينهون ڏينهن انهن کي ڪنهن نہ ڪنهن بهاني سان بند ڪيو پيو وڃي. مون کي سڀ کان وڏي ڪاوڙ اسان جي اُستادن تي آهي، جيڪي نہ رڳو ان سازش کي سمجهي نہ سگهيا، پر جن سمجهيو سي رڳو پنهنجي روزگار بچائڻ خاطر يا تہ هنن جي لڏي ۾ شامل ٿي ويا، يا ٻنهہ ٽوٽ ٻڌجي، ڀنگ پي، ٽنگون ٽيڙي سمهي رهيا آهن!“

پروفيسر ماٺ ٿي ويو. سيني ڏٺو تہ پروفيسر جي اکين مان لڙڪ لڙي، سندس قميص ۾ جذب ٿيندا ٿي ويا. انوءَ کي الائي ڇو اهو محسوس ٿيو تہ پروفيسر نٿي چاهيو تہ هن کي ڪو روئندو ڏسي وٺي، ان ڪري هن پنهنجي ڪنڌ کي اهڙي طرح ڊاري ڇڏيو هو جيئن هن جي اکين تي ڪنهن جي نظر نہ پوي، هي ڪهڙي دنيا جا، ڪهڙي قسم جا ماڻهو هئا، جن کي پنهنجي دک درد کان وڌيڪ ٻين جي دک درد جو اونو هو!

”سائين، اوهان هڪڙي ٻي ڪارروائيءَ جو بہ تہ ذڪر ڪيو هو؟“ هڪڙي ننڍي نيتي جوان سوال ڪيو. ائين ٿي پانيو جڻ تہ پروفيسر کي ٻڌڻ جو هي آخري موقعو هو!

”پٽ، ٻي ڪارروائي آهي هٿيارن جي. اهي هٿيار بہ اُتر کان گهرايا ٿا وڃن. ۽ اهي شهرن ۾ اهڙن ٽولن ۾ ورهايا وڃن ٿا، جن کي وقت پئي ڪم آڻي سگهجي. اهي هٿياربند ٽولا هر انهيءَ ماڻهوءَ يا طبقي جي خلاف استعمال ٿيندا، جيڪو هنن جي اصل راند کي سمجهڻ يا روڪڻ جي ڪوشش ڪندو. مثلاً جيڪڏهن سنڌي مزورن کي شهرن ۾ اچڻ کان روڪڻ ضروري ٿي پيو تہ هنن ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڌمڪاءُ ڦهلائڻ لاءِ اهي استعمال ڪيا. شهر کان ٻاهر ڪارخانن ۾ جيڪي ٿورا گهڻا سنڌي مزور آهن، انهن جيڪڏهن پنهنجي حقن لاءِ آواز اٿارڻ جي ڪوشش ڪئي ته انهن خلاف ڪنهن به بهاني اهي هٿيار استعمال ٿيندا. نشي جي ڪاروبار خلاف جيڪڏهن ماڻهن ڪو گوڙ ڪيو ته انهن کي هيسائڻ لاءِ به اهي ئي هٿيار استعمال ٿيندا. اها رٿابندي رڳو اڄ جي لاءِ نه آهي، پر ايندڙ تاريخ ۾ جڏهن به انهيءَ اٿ-ڪڙهي کي ڪو خطرو محسوس ٿيو تڏهن اهي هٿيار استعمال ٿيندا، ۽ باقاعدي منظم طريقي سان سرڪاري سرپرستيءَ هيٺ استعمال ٿيندا. ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن اسين تاريخ کي سمجهون ٿا، ته هو به ماٺ ڪري، اکيون بند ڪري ڪو نه ويٺا آهن. اخبارون ڏسو رسالا ڏسو: هڪڙي پاسي ته سرڪاري دانشور آهن، جيڪي بنگالين، سنڌين، بلوچن ۽ پٺاڻن کي صحيح اسلام ۽ نظريو سمجهائڻ تي ڪالمن جا ڪالم ويٺا ڪارا ڪن. ٻيا وري غير سرڪاري دانشور آهن، جن وٽ عليڳڙهه جون ڊگريون آهن، جن وٽ ديوبند جون دستارون آهن، جن وٽ تبليغ جا پروانا آهن. انهن جي ڏور به انهن ساڳين جي هٿ ۾ آهي، ۽ هو غير جانبداريءَ جو ڍنڍورو ڏيندي اهو ٿا چون ته مون جهڙا ماڻهو سنڌين کي، بنگالين، پٺاڻن کي، بلوچن کي پنهنجي سڃاڻپ ڏيئي ڪبيرو گناهه ويٺا ڪن، جن خلاف جهاد ڪرڻ عين اسلام آهي!"

"پوءِ سائين نيٺ ڇا ٿيندو؟ اسين ڇا ٿا ڪري سگهون؟"

انوءَ ڏٺو ته اهو ساڳيو نوجوان هو جنهن پهرين به سوال ڪيو هو. هن وري پروفيسر ڏانهن نهاريو جنهن جي منهن تي وري ڪنهن عجيب نااُميديءَ جون ريکائون ڦهلجي ويون.

پروفيسر پنهنجي سامهون ويٺل ان نوجوان ڏانهن نهاريو پر اها نهار ان نوجوان کان گهڻو پري، آئيندي جي ڪنهن ڏنڌ کي گهوري رهي هئي، ۽ پوءِ هن جي آواز ۾ هلڪي ڏڪڻي اچي ويئي، جنهن سيني کي وري اُداس ڪرڻ سان گڏ، هڪ عجيب خوف ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو. ڄڻ ته پروفيسر مٿن ڪنهن اهڙي واردات جو ڏس ڏيڻ وارو هو جنهن کي روڪڻ کان هو بنهه بيوس لاچار هئا!

"ٿيندو اهو جيڪو هميشه تاريخ ۾ ٿيندو آيو آهي. اسان وٽ به ڪجهه وقت اندر هڪڙو وڏو ڌماڪو ٿيندو: اهڙو ڌماڪو جنهن جو بڻ بنياد ان وقت پئجي چڪو هو جڏهن هي ملڪ ٺهيو ۽ پوءِ ان تي جيڪا دوکي جي ديوار کڙي ڪئي ويئي، سا ڌڙام ڪري ڍهي پوندي. منهنجي اکين جي ديد گهٽجي ويئي آهي، پر منهنجي اندر جو نور مون کي اهو ڏيکاري رهيو آهي ته ان دوکي جي ديوار کي ڊاهڻ لاءِ اسان جا بنگالي ساٿي اهو ڌماڪو ڪندا. ظلم ۽

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر ماريت جڏهن هڪ حد تپي وڃي، ڪنهن قوم جي شناخت ختم ڪرڻ لاءِ، هنن تي ڪافر هجڻ جي تهمت هڻئي وڃي ته سمجهو ته اها قوم پنهنجي بچاءَ جو آخري هٿيار- بغاوت- کي هٿ ۾ کڻڻ ۾ دير ڪا نه ڪندي، بنگالي اهو ئي ڪجهه ڪرڻ وارا آهن: الله ڀلي سندن ساٿي ٿئي. ان قسم جون بغاوتون هزارين لکين جانين جي قرباني گهرنديون آهن. خدا ڪري ته ان ۾ انسانن جو رت ايترو نه وهي جو انسان جو انسانيت مان ايمان نڪري وڃي...!

"... پر بنگالي پنهنجي بغاوت ۾ ڪامياب ٿين يا نه، ٻنهي صورتن ۾ سنڌ جي ماڻهن لاءِ آءٌ هڪ خوفناڪ دور ڏسي رهيو آهيان: بنگالين ۾ سياسي شعور آهي، هڏي آهي، تعليم آهي ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه ته هنن جي ذهنن ۾ مونجهارا پيدا ڪرڻ جي، اسلام جي نالي ۾ تفرقي بازي پيدا ڪرڻ جي سازش کي سمجهڻ جي، ساڃهه آهي. ٻئي طرف سنڌي ڇڙ وڇڙ آهن: سندن سياسي شعور اڃا ٻانبڙا پيو پائي، منجهن علم ڪونهي، ڪين اسلام جي نالي تي ٻنيلاڻي سگهجي ٿو! بنگالين پنهنجي ٻنهي محاذن ۾ مورچن- شهرن ۽ ٻهراڙين- کي هڪڙي ئي سگهي ۾ پوئي، پنهنجي ڳچيءَ جو هار بنائي ڇڏيو آهي. سنڌي شهرن مان بيدخل ٿي رهيا آهن، سندن ڳوٺن جو به رت ست چوسي ڪين چيٽاڙيءَ مريض بڻائي ڇڏيو ويو آهي. پنهنجي شناخت ته پري رهي، سنڌ ۾ سنڌين جو وجود به اهڙي جوکم ۾ آهي، جو مون کي سموري تاريخ ۾ اهڙو دور نظر ڪو نه ٿو اچي! سنڌ جو رت شايد ڏاڍو مٺو آهي، جو هر ڄوران کي چهٽي پئي آهي. جڏهن ڄورن مان ئي اسين پنهنجي جند آزاد نٿا ڪري سگهون ته اٿ-تنگي سان ڪيئن پڇي سگهبو سو مون کي به سمجهه ۾ نٿو اچي...

"ممڪن آهي ته اوهان جوانن کي اهڙي مت اچي، جيڪا اسان جهڙن نوڙيءَ مان نانگ ڪرڻ وارن پِر- مٽڙين جي تجربن جي اُبتڙ ڪا نئين راهه ڳولي ڪڍن، ڪو سائنسي معجزو ڪري ڏيکارين. آجپو ۽ آزادي ڏاڍين قربانين کان پوءِ ملندي آهي. ڌارين ٻيٽڪي حاڪمن کان آجپو حاصل ڪرڻ ۾ جيڪي قربانيون ڏيڻيون پون ٿيون. ان جي مقابلي ۾ ديسي ٻيٽڪي راڄ مان جند آزاد ڪرائڻ ۾ اُن کان ڏهوڻيون قربانيون ڏيڻيون پون ٿيون. ڪڏهن ته قومون ايترو ماريون ويون آهن. ايترو ته چيٽاڙيون آهن، جو محسوس ئي ڪو نه ٿيندو آهي ته ڪو ان ۾ ساهه ۽ ساڃهه سگهه ۽ مت بچي به آهي يا نه. نالو ئي ميسارجي ويندو آهي، پر جيڪڏهن علم آهي، ساڃهه آهي، جذبو آهي، پنهنجي سڃاڻپ برقرار رکڻ جو اونو آهي، ته تاريخ جي ڪنهن به موڙ تي، قومي ڇوٽڪارو ملي سگهندو آهي.....

"ان ڪري جن ڪي اجا ڪجھ درد دل ۾ آهي، تن کي ان اٽ تنگي تي وار ڪرڻو پوندو. ان جي گردن تي وار ڪرڻ ۾ شايد اجا ڪجھ وقت لڳي ڇاڪاڻ تہ ڌرم ڪرم ۽ مذهب جي ڍال هن جي گردن آڏو آهي. ان ڪري اسين اوهين فقط اهو ئي ڪري سگهون ٿا تہ هن جي ڪائو تنگ کي مضبوط ٽيڪ نہ ڏيون. اوهين جوان ڳوٺن ۽ ٻهراڙين ۾ گهڙي پئو- کين تعليم ڏيو کين تربيت ڏيو کين پنهنجي خالق ۽ رازق هجڻ جو اعتماد ڏيو- اهائي هڪ خدمت آهي، جا اوهين بجا آڻي سگهو ٿا! باقي تاريخ جي سگهہ تي ڇڏي ڏيو!"

پروفيسر جي ڳالهائڻ جو انداز اهڙو هو جڻ تہ هو لفظن ۾ تصوير ڪڍندو ٿي ويو. ۽ ٻڌندڙن تي جڻ تہ هن جادو ڪري ڇڏيو هو. انوءَ لاءِ هي ڳالهيون نہ رڳو نيون هيون، پر هن جي دماغ ڪڏهن اهڙي ڪا گڏيل، مشترڪ ۽ اجتماعي ڳالهہ سوچي بہ ڪا نہ هئي. هن کي اڄ پهريون ڀيرو احساس ٿيو تہ ڪي انسان ٻين لاءِ بہ زندهہ رهي سگهن ٿا، ۽ اهڙي اجتماعي زندگي بہ ذاتي زندگيءَ جو هڪ حصو ٿي سگهي ٿي. پنهنجا ڏک درد ڪنهن ڪُلَ جي ڏکن دردن جو هڪ حصو بہ ٿي سگهن ٿا. پر هن کي حيرت ان ڳالهہ تي هئي تہ پروفيسر جيڪي ڪجھ چيو ٿي، ان ۾ سمايل سچ کي سمجهڻ ڪيترو نہ سولو ڪيترو نہ آسان هو. پر هي سچ انوءَ جي ذهن کان گهڻو ڳرا هئا: جيڪڏهن اهي سچ هن کي آئڙندا بہ، تہ بہ ايترو اوچتو ڪڏهن بہ نہ آئڙندا. سڄي محفل تي هڪ عجيب سنجيدگي سمائجي ويئي هئي، جنهن کي ٽوڙڻ جڻ تہ گناهہ هو پر اهو گناهہ وري بہ پروفيسر پنهنجي سِرَ تي ڪنيو.

"اڙي اوهين سڀ تہ اهڙا سنجيده ٿي ويا آهيو جڻ تہ ڪو اٽ- تنگو اوهان کي ڳڙڪائڻ وارو آهي!" پروفيسر کلندي چيو. سڀني جي چهرن تي مرڪ موٽي آئي. ڪجھ وقت تہ ائين ڳالهيون ٿينديون رهيون، ۽ پوءِ محفل ۾ آيل ٻاهريان ماڻهو موڪلائي هليا ويا.

"پٽ، تنهنجي چهري ۾ هڪ عجيب ڪشش آهي. ائين پيو سمجهان جڻ تہ مون تو کي ڪٿي اڳي ڏٺو آهي- ڪٿي؟ سو ياد نہ ٿو پوي، ۽ هاڻ آءٌ پوڙهو بہ ٻنهہ جهور ٿي ويو آهيان. ڇا ڪندو آهين؟"

"جي جي، نوڪري ڪندو آهيان!" انوءَ ايندڙ سوالن کان هينئر ئي گهبرائڻ لڳو هو.

"تنهنجي عمر تہ اجا پڙهڻ جي آهي، پر يانيان ٿو تہ حالتن تو کي ايتري ننڍي عمر ۾ نوڪري ڪرڻ تي مجبور ڪري وڌو آهي!"، پروفيسر جڻ تہ کيس جواب جي زحمت کان بچائي ڇڏيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"تنهنجا مائٽ ڪٿي ٿا رهن؟" پروفيسر اوچتو سوال ڪيو.

"مائٽ؟منهنجو ڪو به مائٽ ڪونهي!" هن ڪجهه اهڙي انداز سان جواب ڏنو جڻ ته پروفيسر بدران پنهنجي پاڻ کي جواب ڏيندو هجي!

"اوهو معاف ڪجانءِ! مون کي خبر نه هئي!" پروفيسر همدرديءَ مان چيو.

"هت ايندو رهه. تو کي ڏسي مون کي ڪي پراڻا زمانا ياد اچي ٿا وڃن! هاڻ اوهين هئي جوانڙا ويهي ڪچهري ڪريو. آءٌ پوڙهو مڙس وڃي ڪجهه آرام ڪريان!" پروفيسر اٿيو ته انو بي ساخته اٿي بيهي رهيو.ايتري ٿوري ملاقات ۾ هن کي پروفيسر لاءِ اٿاهه عزت پيدا ٿي پئي.

پروفيسر جي وڃڻ کان پوءِ چترڪار هن سان پنهنجي نين تصويرن متعلق ڳالهيون ڪندو رهيو. ۽ پوءِ هن اوچتو چيو:" يار ان ڏينهن تون مسز انور جي دعوت ۾ نه آئين. هنن تو کي ڏاڍو ياد ڪيو ۽ شڪايت پئي ڪيائون."

"آءٌ بيماريءَ جي ڪري اچي نه سگهيس!" انوءَ ڪوڙ ڳالهايو.

"هل ته هينئر هلون!"

"هينئر؟... نه نه وري ڪڏهن هئي پيري هلنداسون!" انو ان ملاقات جو تصور ڪندي ئي ڊڄي ويو.

"ڪو خاص ڪم ته ڪو نه اٿئي نه؟"

"نه ڪم ته ڪو نه اٿم."

"ته پوءِ هل ته هلون. هو ڏاڍا سٺا ماڻهو آهن. تنهنجي طبيعت وندري ويندي. هو اهڙا ماڻهو آهن جن لاءِ چئبو آهي ته "ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ منجهه اچي بوءِ بهار جي!"

چترڪار هن تي ايترو زور پريو جو هو نيٺ هلڻ لاءِ راضي ٿي ئي ويو.

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ٻئي ڄڻا جڏهن اتي پهتا ته مسز انور کي لان ۾ ڪو ڪتاب پڙهندي ڏٺائون. هنن کي ڏسي هوءَ جڏهن ته اتاولي ٿي اٿي بيهي رهي.

"سليم، تون ڪٿي هئين؟ ڪلهه ڇو نه آئين؟" هن جڏهن ته ناراض ٿي چيو.

"ڪلهه بابا جي هڪ دوست وٽ ويٺو هوس. اتان موٽندي دير ٿي ويئي. ان ڪري نه اچي سگهيس!" مسز انور جي ناراضگي گهٽ نه ٿي. پر انوءَ کي ڏسي، هن وڌيڪ ڪجهه به نه چيو. ان ڏينهن وانگر اڄ به مسز انور چتائي چتائي، هن جي منهن کي گهورڻ لڳي، ۽ هن کي اها گهور ڏاڍي ڏکي لڳي.

"اوهان ان ڏينهن اسان جي پارٽيءَ ۾ نه آيا؟" مسز انور هاڻ انوءَ سان شڪايت ڪندي چيو.

"ڪجهه بيمار ٿي پيو هوس. مون کي افسوس آهي جو آءٌ اچي نه سگهيس." هن مختصر جواب ڏنو. مسز انور هن کي وري نئين سر گهورڻ لڳي. ائين ٿي محسوس ٿيو جڏهن ته هن کي انوءَ جي شڪل پسند نه هئي. پر ساڳئي وقت ان ۾ ايتري ڪشش هئي، جو هن کي ڏسڻ کان رهي به نه ٿي سگهي. انوءَ کي ائين محسوس ٿيو جڏهن ته مسز انور کي هن جو اچڻ پسند نه هو ان حساس ٿي هن کي شرمندگي ٿيڻ لڳي. ائين ڇو آهي؟ هن جي شخصيت ۾ ڪهڙي ڳالهه آهي، جا هن جي قبولجڻ جي آڏو اچي رهي آهي، ۽ هن اها ڳالهه معلوم ڪرڻ لاءِ هڪ چور نظر مسز انور تي وڌي. غضب خدا جو! هوءَ ڪيتري نه حسين عورت آهي: اهڙي سونهن ته تصور ۾ به اچڻ ناممڪن آهي. هو اهو فيصلو ڪري نه سگهيو ته چترڪار جي ٺهيل تصوير وڌيڪ حسين هئي يا مسز انور پاڻ. ۽ خاص ڪري هن جي ڳچي، هن جون اکيون، هن جا چپ، هن جي پيشاني، هن جو نڪ، هن جي پيرن جي چاڻو هن جي ڳلن جو اپار، هن جي چپن جا رَنگ.. ڪنهن به ميڪ اپ کان سواءِ هي حسن، هيءَ سونهن هن دنيا جي معلوم ئي نه ٿي ٿي!

پوءِ اوچتو هن کي ائين محسوس ٿيو جڏهن ته مسز انور کي هو بنهه وسري ويو يا هُن هن تي ڪا نظر وجهڻ به نه ٿي گهري. هو چترڪار سان ڳالهين ۾ اهڙو محو ٿي ويئي، جڏهن ته هن جي موجودگي، هن جو وجود ئي نه هو: تصويرن،

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتابن، ڪپڙن، سير ڪرڻ، سمنڊ جي ڪناري، واريءَ ۾ چولين متعلق هو اهڙي طرح پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهيا، ڄڻ تہ اهي شيون هنن جي جسمن جو حصو هيون، هنن جي بنهه شخصيت جو جُزُ هيون، ۽ هنن انهن شين بابت ڪيتري نہ محبت، ڪيتري نہ پيار ۽ امنگ سان ٿي ڳالهايو!

انو سوچڻ لڳو تہ هنن جي ڳالهين ۾ هن جي حيثيت ڪنهن اوپري ماڻهوءَ جي هئي، ۽ پنهنجائپ ۽ ويجهائيءَ جي هن ننڍڙي دنيا ۾ هن جو ڪو بہ گذر نہ هو. ان ڪري هن کي موڪلائي هلڻ گهرجي. اجا هو اُٿڻ تي هو تہ سورٺ ڊوڙندي هنن ڏانهن آئي، پر انوءَ کي ڏسي هڪدم ڄمي بيهي رهي. هن کي ڪنهن ڏارئين ماڻهوءَ جي اتي هجڻ جي ڪا اميد ڪا نہ هئي. هوءَ ڪجهہ ايترو پريشان ٿي ويئي، جو هن لاءِ پنهنجي سهڪ تي قابو پائڻ مشڪل ٿي پيو هو ۽ هن کي اها سورٺ ڏاڍي وڻي، جا پنهنجي پريشانيءَ کي لڪائڻ لاءِ اک ۾ ڪک پوڻ جو بهانو ڪري اک کي مهٽڻ لڳي.

مسز انور ڄڻ تہ پنهنجو وجود وساري ويئي. هڪدم سورٺ وٽ پهچي ويئي:

"آءٌ صدقي وڃان! ڇا ٿيو منهنجي راڻي؟" انهن لفظن ۾ مسز انور جي سموري سونهن لهي آئي.

"الائجي، اک ۾ ڇا پئجي ويو؟"

"ڏسان تہ..." ۽ مسز انور هن جي اک کي هٿ جي ٻن آڱرين سان کوليندي، ڪجهہ نهارڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪيس ڪجهہ بہ نظر نہ آيو. پر ساڙيءَ جي پلاند کي اک تي رکي هڪ بہ ڦوڪون ڏنائين تہ سورٺ چيو "بس امي، پانيان ٺيڪ ٿي ويئي!"

ان سڄي وقت ۾ چترڪار ۽ انو اتي بيهي رهيا. مسز انور سورٺ سان گڏ وري اچي ڪرسيءَ وٽ پهتي.

"اڙي، اوهين بيٺا ڇو آهيو؟ ويهو نہ. هيءَ منهنجي ڌيءَ آهي سورٺ. هي سليم جو دوست انور آهي!"

سورٺ هن کي اڌ نظر سان ڏٺو پر ان نظر ۾ حجاب ۽ حيا جو اهڙو جادو هو جو انوءَ کي پنهنجي دل ننڍڙي ننڍڙي ٿيندي محسوس ٿي، ۽ ان سان گڏ هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن جي جسم ۾ هوا ڀرجڻ لڳي هئي، ۽ هو زمين کان مٿي کڄڻ لڳو هو: ههڙو احساس هن ڪڏهن بہ پاڻ تي حاوي ٿيندي نہ ڏٺو هو. عجيب نواڻ هئي هن احساس ۾!

"امي، پاپا جو ٽيليفون آيو هو تہ هو بس اچڻ وارو آهي!" سورٺ پنهنجي ماءُ کي مخاطب ٿيندي چيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ڪٿان ڪيائين ٽيليفون؟" مسز انور پڇيو.

"پراڻي بنگلي تان!"

"تو پڇيس ڪونہ تہ ايتري دير ڇو لڳي اٿس؟"

"مون شڪايت ڪئي تہ چيائين تہ ڪي ماڻهو ساڻس ملڻ آيا هئا. انهن سان ڳالهائڻ ضروري هو."

"تو سليم کي پنهنجي نئين تصوير ڪا نہ ڏيکاري؟" مسز انور ڄڻ تہ سورٺ کي ڪا ڳالهہ ياد ڏياريندي چيو.

"سليم کي منهنجي لاءِ وقت ئي ڪٿي آهي؟"

"ڏس، سورٺ پنهنجو وري جهيڙو ٿيندو: مون ڪڏهن انڪار ڪيو تنهنجي تصويرن ڏسڻ کان؟" چترڪارِ ڄڻ تہ خفي ٿيندي چيو.

"تہ هينئر وڃي ڏس نہ!" مسز انور چيو.

"نہ بابا نہ، آءٌ اڪيلو اهي تصويرون ڪڏهن نہ ڏسان. مرڳو رات جو خواب ۾ ڊيڄوڙو ٿيندم!" چترڪار کي شايد سورٺ کي چيڙڻ ۾ مزو ٿي آيو.

"امي، سمجهائينس نہ تہ ... پاڻ ڄڻ تہ ڏاڍيون سٺيون تصويرون ٺونا هي، هون! هڪ ٻن تصويرن جي تعريف ٿي تہ پاڻ کي عظيم فنڪار ٿو سمجهي. "ايگوئسٽ" ڪنهن جاءِ جو!" سورٺ هاڻ ناراض ٿي چڪي هئي، ۽ سندس منهن تي چترڪار کان وير وٺڻ جون ريکائون اڀري آيون هيون.

"فنڪار تہ سمورا ايگوئسٽ ۽ خود پسند ٿيندا آهن. مون کي تہ رڳو اهو اعتراض آهي تہ جيڪي فن جي نہ 'ف' ڄاڻن نہ 'ن' سي بہ ايگوئسٽ ٿيندا وڃن!" چترڪار ڄڻ تہ مسز انور کي دانهن ڏني.

مسز انور هڪ عجيب پياري نظر سان ٻنهي کي ڏسي رهي هئي. هي جهيڙو هي مزاح انوءَ جي ڪنهن تصوراتي دنيا ۾ بہ وارد نہ ٿيو هو. هو تہ محض ڳالهين ٻڌڻ جي بهاني سورٺ کي ڏسندو رهيو. هو هن حسن جي پيڪر کي ائين ڏسندو رهيو ڄڻ تہ فن جي بحث جو ڪو وڏو نقاد هو جو هنن جون ڳالهيون غور سان ٻڌي رهيو هو.

دراصل هو محض پنهنجي دل، پنهنجي ذهن ۽ پنهنجي جسم کي ان احساس کان آجو ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو جيڪو سورٺ جي موجودگيءَ جي ڪري پيدا ٿي رهيو هو ۽ اهو احساس هو هيتري معصوميت، هيتري سونهن سندرتا اڳيان هن جي پنهنجي شخصيت، پنهنجي ڪردار جي ڪُڄَسي ۽ ٻڇڙي هجڻ جو احساس! هن جو احساس شرمندگيءَ کان بہ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳيرو هو: هو پاڻ کي پهريون ڀيرو گنهگار محسوس ڪري رهيو هو ۽ ههڙي حسين ۽ پاڪيزه ماحول ۾ هو اچي ڄڻ ته ڪهر وانگر نازل ٿيو هو.

مسز انور چيو: "ڪير ايگوئسٽ آهي ۽ ڪير نه ان جو فيصلو هينئر ٿي سگهي ٿو: توُن پنهنجون تصويرون کڻي اچ!"

سورٺ ڪاوڙ مان اٿي گهر اندر هلي وئي، ۽ گهڙيءَ کان پوءِ به تصويرون پاڻ سان کڻي آئي. تصويرون چترڪار کي ڏيڻ جي بدران مسز انور جي اڳيان کڻي رکيائين. مسز انور مرڪندي چترڪار کي اشارو ڪيو.

چترڪار هڪ ويڙهيل تصوير کي کوليو ۽ انوءَ جي نظر به ان تصوير تي پئي: ان تصوير ۾ به سورج مکي گل سڄ جي ڪرڻن جي زَدَ ۾ ڏيکاريل هئا. هڪڙو گل انهن ڪرڻن جي ڪري ڪلندو ٽڙندو ٿي نظر آيو ۽ ٻيو ڪومائجندو مرندو ٿي نظر آيو. ٻئي گل هڪ ئي ڏانڊيءَ مان ڦٽي نڪتا هئا ۽ ٻنهي گلن کان ٿورو دور هڪ ڀؤنر پيو رهيو هو. تصوير ۾ سورج مکين جو پيلو رنگ ايترو ته گهرو هو جو سڄ جي ڪرڻن کي مات ڪندو ٿي نظر آيو ۽ جڻ ته اکين ۾ چڀي رهيو هو. ان ۾ سڄ جي ڪرڻن جي پيلاڻ ڪجهه اهڙي سرخيءَ سان گاڏڙ هئي، جا جڻ ته ڪومايل گل جي خون جو عڪس بڻجي وئي هئي. انوءَ کي تصوير بيحد پسند آئي. هن کي الائي ائين ٿو محسوس ٿيو ته اها تصوير مسز انور ۽ سورٺ جي زندگين جو عڪس هو. مسز انور 'ڪالهه' جو عڪس هئي، جو 'اڄ' جي سورٺ ۾ بکي رهيو هو ۽ هڪ سونهن محض ٻي سونهن کي جنم ڏيئي رهي هئي. چترڪار به ڪجهه وقت ته تصوير کي اهڙي نظر سان ڏسندو رهيو جڻ ته هن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي آئي. ۽ پوءِ ائين ٿي ڀانيو ته سمجهه سڄ جي ڪرڻن جي باکن مان هن جي چهري تي چانئجندي ٿي وئي. پر اها سمجهه شرارت جي گهُنڊ ۾ لڪندي ٿي وئي.

هن گنڀير ٿيندي چيو: "پيلورنگ بيماريءَ جو سمبل ۽ اهڃاڻ آهي، پر هت اها خبر نه ٿي پوي ته گل بيمار آهن، سڄ بيمار آهي يا ...!"

"ڇئه نه ڇُپ ڇو ٿي وئين؟" سورٺ شوخ ڪجهي چيو.

"يا ... فنڪار؟!" هن ساڳي گنڀيرتا سان چيو.

"يا پرکڻ وارا!" سورٺ ساڳي شوخيءَ مان چيو.

"۽ هي عنوان "ڪلهه ۽ اڄ" ته نهايت ئي غير موزون آهي! ڪيئن انور؟"

اوچتو چترڪار انوءَ کي مخاطب ٿيندي چيو. انوءَ کي ان سوال جي ڪا به اميد نه هئي. هو جڻ ته پنهنجي ڪنهن دنيا مان موٽيو جتان هن موٽڻ نه ٿي گهريو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”آءُ فنَ بنَ مان ڪجهه نه ڄاڻان. باقي تصوير نهايت سهڻي آهي. آءٌ جيڪر ان کي ”ڪرٽن جي دنيا“ سڏيان!“ انوءَ نهايت معصوميت مان جواب ڏنو.

”اڙي واهه اهو عنوان ته واقعي ڏاڍو سهڻو آهي!“ مسز انور کان بي ساخته نڪري ويو.

”ڪيئن سورٺ؟“

سورٺ جڏهن ته شڪر گذاريءَ جي نظرن سان هن کي ڏٺو. ان هڪڙي نگاهه هن جي وجود ۾ وجهون چمڪائي ڇڏيون. جڏهن ته يڪا يڪ هن جي آس پاس، هن جي چوطرف، حد نظر تائين هڪ اهاءُ بکڻ لڳو هو. ان عنوان تي چترڪار کان به جڏهن ته چرڪ نڪري ويو ۽ هُن به هڪ مجهيل نظر سان انوءَ کي ڏٺو. هن جي شرارت جو جڏهن ته ڪُنو پڇي پيو ۽ هن چيو:

”ان عنوان سان تصوير لاجواب شي ٿي پوي ٿي!“

”شڪر آهي مڃيئه ته سهي!“ سورٺ ڪيس چيڙائڻ لاءِ چيو.

چترڪار ڪجهه چوڻ تي هو پر دروازي مان هڪ ڪار جي اندر اچڻ جو آواز ٻڌي هن پاڻ کي روڪي ڇڏيو. ڪار کي ڏسندي مسز انور ۽ سورٺ هڪ نئين اتساهه مان اٿي بيهي رهيون. ۽ انوءَ ڏٺو ته هڪ قداور ماڻهو ڪار مان لهي، مرڪندو هنن ڏانهن اچڻ لڳو. انوءَ کي ائين محسوس ٿيو جڏهن ته ان ماڻهوءَ کي هن ڪٿي ڏٺو هو. پر هو فيصلو نه ڪري سگهيو ته ڪٿي ۽ ڪڏهن هن کي ڏٺو هئائين. سورٺ اڳتي وڌي ان ماڻهو تائين جڏهن ته ڊوڙندي ويئي. ”پاپا، اسان سورج مکين واري تصوير جو نالو مٽائي ”ڪرٽن جي دنيا“ رکيو آهي!“ ايندڙ ماڻهو پيار ۽ لاڏ مان هڪ ٻانهن سان ڀاڪر پائيندي چيو:”اڙي واهه نالو ته واهه جو آهي!“

”اهو نالو سليم جي هن دوست تجويز ڪيو آهي!“

ان ماڻهوءَ ڦيريون پيرو سامهون بيٺل اجنبيءَ ڏانهن نهاريو. انو سيني کي اٿي بيهندو ڏسي، خود به اٿي بيهي رهيو هو. ايندڙ ماڻهوءَ جنهن نگاهه سان هن اجنبيءَ کي ڏٺو اها نگاهه جڏهن ته ڪنوڻ وانگر انوءَ کي چنبڙي ويئي. ائين ٿي پانيو جڏهن ته ڏسندڙ ڪا وڃايل شي ڳولي لڌي هئي، ۽ اها نگاهه ڏٺل بدران ڏسندڙ کي ڏنگيندي ويئي. ان نگاهه جي ابتدائي اجنبيت ۾ هڪ اچرج، هڪ حيرت ۽ غير يقيني ڪيفيت پيدا ٿيندي ويئي. چترڪار به گهڙي کن ان نگاهه کي ڏسندو رهيو مسز انور به ان نگاهه ۾ نيڻ اٽڪائي ڇڏيا. سورٺ ۾ فقط ان نگاهه هڪ سمجهه ۾ نه ايندڙ جذبو پيدا ڪيو ۽ پوءِ چترڪار جي اکين ۾ هڪ ڄاڻ موتي آئي: هي به انور ڪيترو نه همشڪل هئا! چترڪار جڏهن ته ان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي ڪوجنا کي پاڻ تائين محدود رکڻ لاءِ ان نگاهه کي ڇنڻ لاءِ ڇيو هو تہ:

"هي منهنجو دوست آهي انور ۽ انور هي آهي سورٺ جو والد مسٽر انور!" انور انوءَ سان هٿ ملائيندي شفقت مان پڇيو: "ڪٿان جا آهيو اوهين؟"

"جي!؟" انوءَ اهڙيءَ طرح جواب ڏنو جنهن مان اها خبر نہ ٿي پئي تہ هن سوال نہ سمجهيو يا اها هن جي گهٻراهٽ هئي.

"منهنجو مقصد آهي، ڪٿان جا وينل آهيو؟"

"جي، هتي جو ئي..."

"خاص شهر جا، يا ...؟"

"جي ها، خاص شهر جو!" انوءَ کي هن پيري ڪوڙ ڳالهائيندي ڪا تڪليف نہ ٿي. هو ايتري ۾ پاڻ سنڀالي چڪو هو ۽ هر سوال لاءِ تيار هو.

"اوهان جو والد ڇا ڪندو آهي؟" انور هي سوال اهڙي انداز سان ڪيو جڻ تہ هن کي انوءَ تي اعتبار نہ آيو.

"'بزنس' ڪندو هو هتي، پر سال اڳ گذاري ويو" هن جي لهجي ۾ ڪا بہ اٽڪ نہ هئي.

"اوهہ، ڏاڍو افسوس ٿيو اهو ٻڌي. ڪهڙو ڌنڌو ڪندا هئا؟" انور اڃا بہ ڪنهن شڪ ۾ هو.

"جي، امپورٽ ايڪسپورٽ!"

"اوهہ، معاف ڪجو آءٌ ايترا ذاتي سوال اوهان کان پڇندو ٿو وڃان. آءٌ رڳو ان ڪري ٿو پڇان متان ڪا واقفيت نڪري پوي. مون کي بہ هن شهر ۾ ورهيہ گذريا آهن. ڪجهہ وقت کان ڌنڌو هونِ يا؟"

"جي ها، دراصل ڌنڌو تہ اسان جي ڏاڏي شروع ڪيو هو!"

انوءَ کي هاڻ ڪوڙ ڳالهائڻ ۾ جڻ تہ هڪ مزو پئي آيو.

"وڏي خوشي ٿي اوهان سان ملي... اوهين سليم جا دوست آهيو تہ جڻ تہ اسان جا دوست آهيو. هن گهر کي پنهنجو سمجهي ايندا ڪريو!"

"جي مهرباني!"

ان سڄي گفتگوءَ جي دوران مسز انور پنهنجي مڙس کي ائين ڏسندي رهي، جڻ تہ هن جي احساسن ۽ جذبن کي پروڙڻ ۽ انهن جي تہ تائين پهچڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. هن کي نہ رڳو ٻنهي جي شڪلين جي هڪجهڙائيءَ تي اچرج هو پر انور جي چهري جا غير يقيني تاثر هن لاءِ هڪ ڳجهارت بڻجي ويا هئا. ڇا هو هن جي نظرن ۾؟ انور هن کي اهڙين نظرن سان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چو تي ڏنو جن ۾ سيڪٽاپ لهي آئي هئي، پر ڪو شڪ ان سيڪٽاپ کي غير يقيني چو بڻائيندو تي ويو؟

انور جي انهن غير يقيني تاثرن ۽ سوالن کان پريشان نه ٿيندي به چڻ ته انوءَ جي ذهن جي هڪ خاص تند ڪنهن نامعلوم وسوسي کان لرزڻ لڳي هئي. هن جي دل اهو ٿي گهريو ته اهو سلسلو ختم ٿئي ته چڱو. ان جو هڪ سبب بيو به هو. انهن سوالن جي جوابن تي سورٽ جي منهن تي ورچي پوڻ جا آثار نمايان ٿيڻ لڳا هئا. ۽ الائجي چو هن نه ٿي چاهيو ته هن سان تعلق رکندڙ ڪنهن ڳالهه مان سورٽ ورچي پوي. هن چڻ ته ٻاڏائڻ واري انداز سان چترڪار ڏانهن ڏنو جنهن مرڪي ڳالهه کي ڦيرائيندي چيو: ”آرٽسٽ صاحب جي ٻي تصوير ڪٿي آهي؟“

سڀ چڻ ته هڪ غير حقيقي دنيا مان موٽي آيا. سورٽ وري پاڻ کي محفوظ ڪرڻ لاءِ ٻيءَ جي زياده ويجهو ٿي ويٺي ۽ ٻي تصوير جو ويڙهو کولڻ لڳي. جڏهن ڪاغذ کليو تڏهن چترڪار جي چپن مان هڪ اهڙي سيٽي جو آواز نڪتو جنهن کي محسوس ڪري هو پاڻ به گهبرائجي ويو. پر پنهنجي پاڻ تي ضابطو رکندي هن چيو: ”ميٽو پوندو ته ڪي آرٽسٽ ’شيزوفرينڪ‘ ٿين ٿا!“

هن اهو ڪجهه اهڙي انداز ۾ چيو جنهن مان اها خبر نه پئجي سگهي ته هن سنجيدگيءَ سان چيو يا چرچي مان. انوءَ کي اهو جملو سمجهه ۾ نه آيو: اهو انگريزي لفظ هن جي دنيا کان مٿيرو هو.

”بابا. ڏسو ٿا مون کي ’شيزو فرينڪ‘ ٿو سڏي!“ سورٽ منهن ۾ گهنڊ وجهندي چيو.

”چاچا، مون ته آرٽسٽ جي ڳالهه ڪئي. هيءَ آرٽيسٽ ٿوروئي آهي!“ چترڪار پنهنجو بچاءُ ڪندي چوٽ ڪئي.

انور ۽ مسز انور کلڻ لڳا. انو چترڪار کان تصوير وٺي غور سان ڏسڻ لڳو. هن کي اهو احساس هو ته سڀني جون نظرون هن تي هيون. هو انتظار ۾ هئا ته هن جي تصوير متعلق ڪهڙي راءِ هئي. هيءَ تصوير به هن کي ڏاڍي وڻي. ان تصوير ۾ مختلف رنگن جي گولن، ٽڪنڊن، چورسن ۽ مستطيلن جي بيهڪ مان هڪ عورت جي شڪل ٽن مختلف زاوين سان نظر ٿي آئي: هڪ زاوئي مان هن جي چهري تي هراس ڇانيل هو هڪ زاوئي ۾ ائين ٿي ڀانيو ته عورت پنهنجي پاڻ کي ڏسي خوش ٿي رهي هئي: ۽ ٽئين زاوئي ۾ اها ئي عورت ڪنهن هڪ عجيب ڏک جو احساس ظاهر ڪري رهي هئي. ان تصوير جي ٽنهي زاوين ۾ ايتري ڪشش هئي جو هو ڪو وقت انهن کي گهوريندو رهيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڇا خيال آهي تصوير متعلق، انور؟“ چترڪار هڪ معنيٰ خيز مرڪ سان پڇيو ڇڻ ته هن کي خاطري هئي ته هو ضرور تصوير جي ساراهه ڪندو.

”جي..“ ۽ هو منجهي پيو. هن کي اظهار جي لفظن جي کوٽ ستائڻ لڳي.

انور ڄڻ ته هن جي ازغيبي مدد ڪئي، ۽ هن سورٺ کان پڇيو.

”تصوير جو عنوان ڪهڙو مقرر ڪيو اٿئي؟“

”ڪو سٺو عنوان سُجهي ئي ڪونه ٿو. ”شخصيت“ ڪيئن ٿيندو؟“ سورٺ پيءُ کان سوال ڪيو.

”سٺو نالو آهي. پر هن ۾ هڪ شخصيت جي بدران ٽي شخصيتون آهن. ڇو نه نالو ”شخصيتون“ رکجيس!“ مسز انور چيو.

”آءٌ ته جيڪر نالو رکانس ”ديپ ۾ نڪريون!“ سليم وچ ۾ ڇٽي ڏنو ۽ مسز انور کان کل نڪري ويئي.

”تون آهين بہ تہ خالي ڍلو!“ سورٺ چترڪار جي دماغ ڏانهن اشارو ڪندي چيو. هن اهو ايترو بي ساخته چيو جو انور کان ٽهڪ نڪري ويو ۽ انوءَ کان بہ کل ڇٽي ويئي.

”انور، تنهنجو ڇا خيال آهي، ڇا نالو رکجيس؟“ چترڪار پاڻ تان کِلَ هٽائڻ لاءِ شرارت مان چيو.

”آءٌ ڇا چوان؟ آءٌ تہ جيڪر ان کي ’پاڇا ۽ پڙلاءَ‘ نالو ڏيان!“ اهو هن ايتري معصوميت مان چيو جو انهن لفظن جو اثر آهستي آهستي پيدا ٿيو ۽ سمورو مجموعي تاثر سورٺ جي هٿ جي جنبش مان ظاهر ٿي آيو: هن پنهنجي ننيڏڙي ”پرس“مان اتاولائيءَ مان هڪ ڪارو چاڪ ڪڍيو ۽ تصوير جي هيٺان عنوان لکيائين: ”پاڇا ۽ پڙلاءَ!“ هن اهي لفظ لکندي لکندي انوءَ بدران چترڪار ڏانهن هڪ عجيب نظر سان ڏٺو. جيتوڻيڪ اها نگاهه چترڪار تي ٿهلجي ويئي، پر انوءَ کي الائي ڇو پنهنجي ڪراين ۽ پيرن جي مُرين ۾ رت وڌيڪ تيزيءَ سان گردش ڪندو محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن جي هٿن ۽ پيرن ۾ نسون ڦنڊجڻ لڳيون هيون!

”يَر، تون پڪ ئي پڪ شاعر آهين. رکو اسان کان لڪائيندو ٿو وتين!“ چترڪار سنجيدگيءَ سان چيو.

”واقعي، نهايت سهڻو نالو آهي!“ انور ڪجهه سوچيندي چيو.

ان وقت هڪڙي نوڪر اچي چيو: ”سائين، ماني تيار آهي!“ هن جو اهو اطلاع ڄڻ ته هنن کي آرٽ جي دنيا مان موٽائي پيٽ جي هن دنيا ۾ ڪٺي آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مسز انور اٿي بيٺي ۽ چيائين: ”آءُ هلي ٿي ماني لڳرايان!“ ۽ گهر اندر هلي وئي. انور بہ اٿي بيهي رهيو ۽ چيائين: ”مون کي هاڻ اجازت ڏيو!“

”نہ نہ ائين ڪيئن ٿيندو ماني کائي وڃجو!“ انور شفقت مان چيو. انوءَ بيوسيءَ مان چترڪار ڏانهن ڏٺو پر چترڪار هن جي ڪا مدد نہ ڪئي. هو پنهنجي ڪنهن خيال ۾ گم، بوت سان گاهہ جي هڪ پوڙي کي سنواري سڌاري رهيو هو ۽ ان وقت سورٺ هن ڏانهن ڏٺو. ان نگاهہ ۾ ڪجهہ بہ نہ هو: هڪ عام نظر، هڪ بي ضرر نگاهہ، هڪ خالي نهار پر ان جو هن تي اهڙو اثر ٿيو جو هو وري ڪرسيءَ تي ويهي رهيو!

مانيءَ جي ڪمري ۾ گهڙندي، هن جيڪي ڪجهہ ڏٺو ان هن جي دل جي رفتار ئي سست ڪري ڇڏي. هڙي ماحول ۾ ماني کائيندڙ ماني کائيندا هوندا يا پنهنجي آس پاس خوبصورتيءَ کي ڏسند هوندا: ڪاٺي جي آبنوسي ميز ۽ ڪرسيون، ميز تي سجايل پليٽون، ڪانٽا ڇريون، خوبصورت گلاسن ۾ نيم ريشمي رومال ڪليل گلن وانگر سجايل، ميز جي عين وچ تي پڻ خوبصورت گلدانن ۾ تازا گل- هي اهڙو ماحول هو جوا ڪين ۾ گهڙندو ڪپندو ٿي ويو. ميز جي هڪ پاسي ڪان انور ۽ سورٺ ويٺا، ۽ سندن سامهون انو ۽ چترڪار ويٺا، ۽ مهڙ ۾ مسز انور ويٺي. ايتري خوبصورتيءَ جي باوجود ماني بلڪل سادي پر نهايت سوادي هئي: خالص سنڌي ماني، ان انداز سان، ايتري مقدار ۾ ايتري سٺي رڌل هن پهريون ڀيرو پنهنجي سامهون ڏٺي هئي. هو محض اچرج، ڪنهن اڄاتي پريشاني ۽ ٿڪائيءَ جي ڪري گهڻو نہ کائي سگهيو جيتوڻيڪ هن کي ماني ايتري وڻي، جو هن جي بک بيٺي ٿي وئي هئي، ۽ پهريون ڀيرو هن جي ذهن ۾ هڪ تمنا جاڳي اٿي: ڪاش، منهنجو ههڙو گهر هجي، ڪاش آءُ ههڙي پرسڪون زندگي، ههڙو پرسڪون ماحول ماڻي سگهان، جتي هر طرف سونهن سندرتا هجي، ڳالهائڻ ٻولائڻ جي سونهن، اٿڻ ويهڻ جي سونهن، ماحول جو حسن ۽ انسانن جي شخصيتن جي ڪيف آور خوبصورتي زندگيءَ کي هڪ نئون مفهوم نئين معنيٰ ڏيئي ڇڏي! ان خواهش، ان تمنا هن کي اداس ڪري ڇڏيو: اڻ ٽيٽي هميشه پهرين منجهائيندي آهي، پوءِ اداس ڪري وجهندي آهي ۽ آخر ۾ بغاوت جو جذبو اڀارڻ لڳندي آهي ۽ هن جي ذهن ۾ بہ اها اداسي ڪنهن بغاوت کي جنم ڏيڻ لڳي. ان نئين احساس کي لڪائڻ لاءِ هن مسز انور ۽ چترڪار جي ڳالهين کي ڌيان سان ٻڌڻ شروع ڪيو. سندن موضوع ايندڙ چونڊون هيون، جنهن ۾ پروفيسر کي بيهڻ جو خيال هو.. چترڪار چئي رهيو هو:

.بابا تہ ضد ڪريو ويٺو آهي. هن کي مزور انجمنن ۽ انٽيلجنشيا تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايترو پروسو آهي، جو هو اها ڳالهہ قبول ڪرڻ لاءِ تيار ئي نہ آهي تہ ڪو چونڊين جو فيصلو ووٽن جي بدران نوٽن ۽ ڌيڙ ڏئونس سان ٿيندو!“

”پٽ، هن ڪي تہ اهي ڏينهن ياد ٿا اچن جڏهن پنهنجن وڏيرن ۽ سرمائيدارن سان گڏ هن ”سرڪاري“ وڏيرن ۽ سرمائيدارن سان پڻ چوٽون کاڌيون هيون!“ انور پروفيسر جي بچاءَ ۾ چيو.

”پر هينئر تہ مقابلو ئي نئين نوعيت جو آهي. ناٽي سان گڏ بادشاهہ گرديءَ سان وڙهڻ دور انديشي تہ نہ چئبي نہ؟، چترڪار پنهنجي ضد تي بيٺو رهيو.

”جيڪڏهن بادشاهہ گرديءَ کان ڊڄي سڀ ماٺ ڪري ويهي رهن تہ هن ملڪ کي موجوده اوڙاهہ مان ڪير ڪڍڻ جي ڪوشش ڪندو؟“ انور جواب کان وڌيڪ سوال تي اهميت ڏيئي رهيو هو.

”۽ تنهن کان سواءِ اصولن لاءِ وڙهڻ بہ تہ ڪا ڳالهہ آهي!“ مسز انور هن جي ڳالهہ کي وزن ڏيندي چيو.

”آءُ تہ ان راءِ جو آهيان تہ سياست کي پاسيرو رکي ماڻهن جي سماجي تعليم ۽ تربيت تي ڌيان ڏجي تہ بهتر آهي. اسان جا ڳوٺ اسان جي لاءِ بهترين ميدان آهن، جتي ماڻهن ۾ پنهنجي جياپي جو احساس پيدا ڪجي، پنهنجي حالتن، پنهنجي ماحول، پنهنجي سماج ۽ معاشري جي موجوده حالت جو احساس پيدا ڪجي، ڪين زندگيءَ ۽ زنده هجڻ جي ضرورت ۽ حقيقتن جو احساس جاڳائجي...“

چترڪار جو آواز گهرو ۽ تيز ٿيندو ٿي ويو. انوءَ لاءِ هي ڳالهيون بہ بلڪل نيون هيون. هن جي سمجهہ کان مٿي هيون. هن ڪڏهن بہ انهن ڳالهين متعلق نہ سوچيو هو. باوجود ان جي هن کي انهن ڳالهين ۾ هڪ اهڙو سچ نظر آيو جنهن ۾ هڪ عجيب ڪشش ۽ جاذبيت پريل هئي. ان ڪشش جي باوجود هن جو ذهن انهن ڳالهين کي سمجهڻ، انهن تي سوچڻ لاءِ تيار نہ هو. هن جي ذهن جي تربيت اهڙي ڍنگ تي ٿيل هئي جو ان ۾ انهن ڳالهين لاءِ سوچ جو ڪو خانو ئي نہ هو. ان تي نئين سر سوچڻ جو امڪان بہ هن آڏو پيش نہ ٿيو هو ۽ هو وري چترڪار جي ڳالهين مان ورچي پيو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ چترڪار ڄاڻي واڻي هن کي پنهنجي هيٺاهين، الڳ ۽ باشعور ماڻهن جي دنيا کان ڪٽيل ماحول جو احساس ڏيارڻ تي گهريو ۽ ان ساڳئي احساس کان بچڻ لاءِ هن هڪ چور نظر سان سورٺ ڏانهن ڏٺو: سورٺ بہ ڄڻ تہ انهن ڳالهين مان ڪڪِ تي پئي هئي ۽ پنهنجي منهن پليٽ ۾ پيل هڪ هڏيءَ کي ڪانٽي سان ڇيڙيندي ريڙهيندي رهي ۽ ان هڏيءَ سان ڪيڏڻ ۾ هوءَ ايتري مصروف ٿي نظر آئي ڄڻ تہ هن جي لاءِ ان وقت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اها هڏي هڪ خاص مقصد ادا ڪري رهي هئي. انور ۽ مسز انور کي چترڪار سان ڳالهين ۾ محو ڏسي، هن ۾ جرائت موٽي آئي ۽ هن منهن سڌو ڪري سورٺ جي پٺيان ديوار کي گهورڻ شروع ڪيو. هن جون اکيون ديوار ۾ کتل هيون، پر هن جي نگاهه جي پاڇي ۾ رڳو سورٺ هئي، ۽ اها بي خبر سورٺ هن کي ڏاڍي وڻي. هن کي پنهنجي دل ميڻ وانگر ڳرندي محسوس ٿي، ۽ هن اهو محسوس ڪيو ته جي هو سموري حياتي هن کي ائين ڏسندو رهي ته هوند حياتي جڙي رهڻ لائق ٿي پوي! پر هن جي اها نگاهه هڪ نئين نگاهه سان ٽڪرجي ساڻي ساڻي ٿي پئي. هڏيءَ تان نظر هٽائيندي سورٺ به هن جي پٺيان ديوارکي گهورڻ شروع ڪيو، ۽ هن ائين ڀانيو ڄڻ ته هن جي اڳيان سموريون ديوارون ان نگاهه سان تحليل ٿي گم ٿينديون ٿي ويون. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ هن جي دل ان نگاهه جي ڪرڻ ڪان سورج مکيءَ وانگر کُلندي جهولڻ لڳي هئي ۽ پوءِ هن جي نگاهه ديوار تان هٽي محض هڪ گهڙيءَ هڪ پل لاءِ سورٺ جي اکين ۾ سمائجي ويئي. ان پل ان گهڙيءَ ۾ زمانا گذري ويا. ان پل ان گهڙيءَ ۾ هن جي دل تان سموريون ڪدورتون، سموريون نفرتون، سموريون برايون ڌوپجي صاف ٿي ويون. هن کي ائين محسوس ٿيو ته اها گهڙي اهو پل هن جي زندگيءَ جو هڪ مخصوص هڪ منفرد پل هو جيڪو هن جي زندگيءَ ۾ وري ڪڏهن موٽي نه ايندو. هن جو ساهه ان پل ۾ اٽڪي پيو. هن جو وجود ان پل جي پرستش ۾ جهڪي ويو ۽ پوءِ هن جي چپن جي ڪنڊن ۾ هڪ عجيب لرزش، هڪ نئين جنبش اچي ويئي، ۽ اهڙي ساڳي جنبش سورٺ جي گلابي پنکڙين جهڙن چپن تي مرڪ بنجي لرزي ويئي. سورٺ جون اکيون وري هيٺ جهڪي ويون. هن جي اکين جا پنبڙ انوءَ جي دل کي سميٽيندا پنوئر وانگر هن جي ڳلن تي پرڻ لڳا. هن جي دل به اتي ئي اٽڪي پئي ۽ جڏهن هن چترڪار جو سڏ ٻڌو تڏهن هن جو پنهنجو آواز ايترو هلڪو ايترو سريلو محسوس ٿيو جو هو خود پنهنجي آواز تي حيران ٿي ويو. خود چترڪار به ان 'جي' جي ميٺاج تي عجب کائيندو ڪجهه سوچيندو رهجي ويو!

❊

ان کان پوءِ، هو هر ہئي ٽئي ڏينهن چترڪار سان گڏجي انور جي گهر ايندو رهيو: خاموش، ڪم گو ۽ گم. هن سورٺ سان سڌو سنئون نہ ڳالهايو. سو نہ ڳالهايو. ايتري قدر جو چترڪار کيس چئي ڏنو: "سورٺ ۾ تو جڻ تہ پاڻ ۾ نہ ڳالهائڻ جو قسم کنيو آهي!"

هن کي چترڪار جي سادگيءَ تي پيار اچي ويو. هن تہ ائين ٿي سمجهيو تہ سورٺ سان ڳالهائڻ جي ڪري جڻ تہ هو هن کان دور هليو ويندو ۽ هن لاءِ سورٺ کان هاڻ دور ٿيڻ جو تصور بہ ڪهڪائيندڙ هو. ڳالهائڻ لاءِ تہ باقي دنيا هئي: انور ۽ مسز انور هئا، چترڪار هو پروفيسر هو. سورٺ ئي تہ هڪ اهڙو انسان هئي جنهن کي ڳالهائڻ کان پناهہ ۾ رکڻ ضروري هو. الائجي ڇو هن کي ائين محسوس ٿيندو هو تہ جيڪڏهن هو سورٺ سان ڳالهائيندو تہ ڪو بدسوڻ ٿي پوندو، ڪا اهڙي ڳالهہ ٿي پونديءَ جنهن مان هن جي سڪون کي جوکو پئجي ويندو. هڪ ڏينهن هو شام جو چترڪار سان گڏجي جڏهن اتي پهتو تہ فقط مسز انور موجود هئي. روايتي ڪيڪر کان پوءِ هو پنهنجي خاموشيءَ جو شڪار بنجي، ڪرسيءَ تي جهوٽا کائڻ لڳو. چترڪار ۽ مسز انور جي ڳالهين ۾ باوجود ڪوشش جي هو ڪا دلچسپي وٺي نہ سگهيو. اوچتو چترڪار چيو: "انور ڪجهہ نوان ڪتاب آيا آهن، آءُ ڏسي تو اچان!" ۽ هو مسز انور سان ڊرائينگ روم مان اٿي، پاسي واري ڪتابن جي ڪمري ۾ هليو ويو. هن جي ڪن تي فقط ڪن ڪتابن جي تعريف جو پڙلاءُ پوندو رهيو ۽ هو اهو سوچڻ لڳو تہ ڇيڙي ڪري هو هتان هليو وڃي.

ڊرائينگ روم تہ شروع کان هن جي لاءِ هڪ عجائب گهر کان گهٽ نہ هو: ننڍڙن مجسمن ۽ پتلن کان وٺي ائش ٽريئن تائين، هن کي هر شيءِ ۾ هڪ نئين ڳالهہ هڪ نئون حسن نظر ايندو هو. ان ڏينهن بہ جڏهن مسز انور ۽ چترڪار لئبريريءَ ۾ ڪتاب ڏسڻ لڳا تہ هو وڃي سورٺ جي هڪ خوبصورت پورٽريٽ جي اڳيان بيٺو. ان پورٽريٽ ۾ الائي ڇا هو جو هو جيترو وقت

ڊرائينگ روم ۾ ويٺو هوندو هو گهڙيءَ گهڙيءَ هن جي نظر اوڏانهن کڄي ويندي هئي. هن کي ائين محسوس ٿيندو هو ڄڻ تہ سورٺ جي اها تصوير نهايت هلڪي، اڻ ٻڌڻ جوڳي آواز ۾ چوندي هئي "انو!" هن کي پنهنجي حماقت تي کِل ۽ ڪاوڙ بہ ايندي هئي، پر هن جي ڪنن ۾ اها سرگوشي مسلسل هن جي ذهن کي جهنجهوڙڻ لڳندي هئي. اوچتو هن پنهنجي پويان ڪنهن جي موجودگيءَ محسوس ڪئي، ۽ تقريباً ڇرڪ ڀري هن صوفي تي ويهڻ جي ڪوشش ڪئي. پر پُٺيرو صوفي تي ويهڻ جي ڪوشش ۾ صوفي بدران، هن جي بدن کي ڪجهہ بہ ٽيڪ لاءِ ميسر نہ ٿيو ۽ هو هڪ هلڪي ڌڪاءَ سان، آڏڙجي پٽ تي ويهي رهيو. گهٻراهٽ ۾ هن جڏهن پاڻ کي مٿي ڪنيو تڏهن سورٺ جي منهن تي هڪ عجيب شوخ ۽ شرير مرڪ ڏٺائين. ککو وکو ٿيڻ جي بدران هن کي هڪ عجيب ڀؤ اچي ورايو: هيءَ تہ نهايت خراب ڳالهہ ٿي. هو سورٺ جي تصوير ڏسندي پڪڙجي پيو هو ۽ اهو هن جي نظر ۾ هڪ اهڙو گناهہ هو جنهن جي سزا ڪان بہ هو ڀڄي ويو!

سورٺ هن جي پريشاني ۾ ڀؤ کي پروڙي ويئي. هن جي چپن تي شرارت جي مرڪ همدرديءَ جي مرڪ بڻجي ويئي.

"اڙي اوهين ويٺا ڇو آهيو؟ وهو نہ!"

"جي، جي... ها!" هن کي پنهنجي پاڻ تي رحم اچڻ لڳو ۽ بنان ڪنهن مقصد جي هو ٽيبل تي پيل خوبصورت ائشٽري سان ڪيڏڻ لڳو

"چا پئي ڏٺوَ؟" سورٺ نهايت معصوميت مان سوال ڪيو.

ان سوال تہ هٽي وچي هنڌ ڪيو. هن کي چوري پڪڙجي پوڻ کان ايترو ڀؤ نہ ٿيو هو جيترو ان سڌي پڇا کان! ۽ ان ڀؤ کان لسي لسي ائش ٽري هن جي هٿن مان ڪري پيئي. "ٺڙم" ڪري پرزا پرزا ٿي ويئي. ان آواز سان گڏوگڏ، لئبروريءَ مان تيز تيز قدمن سان گڏوگڏ چترڪار جو آواز بہ آيو: "چا ٿيو؟

آواز اچڻ سان گڏوگڏ، سورٺ پنهنجي ننڍڙي هينڊ بئگ، ڀڳل ائش ٽري جي مٿان رکي ڇڏي، ۽ پير ۾ قالين تي اڇلائي ڇڏي

چترڪار ۽ مسز انور ڄڻ تہ ڊوڙندا اندر آيا. سورٺ چترڪار جي سوال جو جواب ڏيندي چيو: "بي خياليءَ مان هينڊ بئگ رکيم تہ ائش ٽري ڪري پئي ۽ ڀڄي پئي!"

"صدقو ٿي: پر مٺي، اوهين ايترو جلد ڪيئن موٽي آيا؟" مسز انور وڏي اچي سورٺ جي ڪلهن ۾ ٻانهن وڌي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ليڪچر ملتوي ٿي ويو. پاپا کي هُن بنگلي تي ويٺو هو سو مون کي هتي ڇڏيندو سڌو اوڏانهن هليو ويو!" سورٺ اعتماد سان جواب ڏنو.

"پيچڻ لاءِ فقط اها ئي ائش ٽري هئي ڇا؟ الا. ڪيتري نه خوبصورت هئي!" چترڪار افسوس ڪندي چيو.

"پيچڻ لاءِ ته پيون به ڪيتريون شيون آهن. پر في الحال ائش ٽري مان سڌَ پوري ڪئي اٿم!" سورٺ شوخيءَ مان چيو.

"مثلاً؟" چترڪار پَٽَ تان هٿئند بئگ کڻندي چيو.

"مثلاً ڪنهن فنڪار جي چِپي عينڪ به پيچڻ جهڙي شيءِ آهي!"

مسز انور کان کل نڪري ويئي: هن پيار مان پنهي کي ڏسندي چيو

"اوهان ته چيو هو ته اوهان جو صلح ٿي ويو آهي؟" ۽ پوءِ چيائين. "مني، مون سليم کي نوان ڪتاب پئي ڏيکاريا!"

"اجايو پئي وقت وڃائين. امان!" سورٺ ڪلندي چيو.

"باقي ٽورا بچيا آهن. اسين ڪتاب ڏسي ٿا اچون. تيسين تون پنهنجي ڪمري مان ٿي اچ!"

"جي چڱو" ۽ سورٺ هلي ويئي. چترڪار ۽ مسز انور لئبرريءَ ۾ هليا ويا.

اهو سمورو وقت انوءَ جي عجيب حالت هئي. ڇا هن جي دل جو ڌڙڪڻ ۽ ڇا هن جي شرمساري، هن جي نرڙ تي پگهر جون بوندون ڏنيَ ٻڄي پوسرڻ لڳيون هيون. هن پگهر اگهڻ لاءِ رومال نرڙ تائين آندو ته هن جي هٿن جي ڏڪڻيءَ ويتر هن کي ڪمزور ڪري وڌو. ان مهل سورٺ وري موٽي آئي، ۽ هن جي اها حالت ڏسي هن جي چپن تي مرڪ مڙي آئي. "ڪيترو نه شرميلو هو هي انور" هن سوچيو.

"هيءَ تصوير ڏسو نئين ٺاهي اٿم. ان جو عنوان به اوهان کي ڏيٺو پوندو!"

هوءَ جاٽي واٽي، هن جي شرمساريءَ جي احساس کي متاثر لاءِ، تصوير کڻي آئي هئي. هن تصوير ڏانهن هٿ وڌائيندي سورٺ ڏانهن ڏٺو. اڄ هن جي اکين ۾ نه فقط پنهنجائپ جي نرمي هئي، پر هڪ نئين سات، نئين گڏجاڻي، نئين همراهيءَ جا اهڃاڻ هئا. جڻ ته اهي اکيون چوڻ لڳيون هيون ته "اسان ۾ هڪ نئين راهه پيدا ٿي پئي آهي. اڄ ته گڏجي ان راهه جا مسافر بنجي، نوان ساٿي بنجي آئيندي جي اڻ ڏٺي ماڳ جا واٽهڙو بڻجي پئون!" انور جي اکين فقط شڪر گذاريءَ جو احساس کڻي، ان نگاهه جي موٽ ڏني. هن تصوير ورتي،

هڪ نئين جذبي سان ان کي ڏسڻ شروع ڪيو. تصوير ۾ هڪڙو نهايت خوبصورت ٻارڙو پنهنجي پيڳل رانديڪي تي چَپُ ڪيڏي روئي رهيو هو. تصوير ڏسي هن سورٺ ڏانهن ڏٺو: هن جي اکين ۾ هڪ شرير ۽ چنچل مرڪ نچي رهي هئي. ۽ هوءَ ڪل تي ضبط ڪندي، هڪ رسالي جا پنا اٿلائيندي رهي. انوءَ کان به کل ڇتي ويئي ۽ پوءِ ٻئي گڏجي کلڻ لڳا.

"هيءَ چَپُ ٽورو وڏو ٿي ويو آهي...!" انوءَ کلندي چيو.

"سچي؟ هن آرسيءَ ۾ ڪٽي پيئي ڏسو!" سورٺ کلندي چيو. انوءَ کان به ٽهڪ نڪري ويو.

❋

انوءَ جي زندگيءَ جو وهڪرو هاڻ لهواري بدران اوپارو وهڻ لڳو: هن کي پنهنجي موجوده زندگيءَ جي هر شيءَ کان بيچان اچڻ لڳي هئي. هن کي پنهنجي ساٿين جي منهن ۾ نوان نقشا نوان آثار نظر اچڻ لڳا. هن کي پهريون پيرو باجيءَ جي شڪل ۾ هڪ عجيب سختي ۽ چالاڪيءَ جا گهنج نظر آيا. باجيءَ جي ڪمري جي سجاوٽ مان ڪنهن سونهن بدران هن کي بدذوقي ۽ اجايو ڏيک نظر آيو. هن کي پنهنجي سمورن ساٿين اويس، سلطان ۽ منظور لاءِ دوستي ۽ پائپيءَ بدران هڪ نئين قسم جو جذبو اڀري آيو جنهن ۾ نفرت بدران چڙ ۽ ڪِڪِ تي ورچي پوڻ جو احساس وڌيڪ نمايان هو. هن کي پنهنجي ڪمري مان سُکَ ۽ سڪون بدران هڪ نئين بي آرامي، ۽ بندش جو احساس ٿيڻ لڳو. هيءَ دنيا هن جي دنيا نہ رهي هئي. ان احساس هن کي اداس ڪري ڇڏيو. ان اداسيءَ ۾ پشيمانيءَ جو عنصر بہ موجود هو ۽ پنهنجي پاڻ کان ڇڇڻ جو احساس پڻ. جيئن جيئن هو چترڪار ۽ سورٺ کي ويجهو ٿيندو ويو تيئن تيئن هن جي وجود ۾ هيجان، اٿل پٿل ۽ هلچل ايندي ويئي. جيئن جيئن وقت گذرندو ويو هن جي خيالن ۾ هر وقت سورٺ جو وجود سمائجندو تي ويو ۽ هو ان احساس کان ڊڄڻ ۽ گهبرائڻ لڳو تہ هن جي پنهنجي زهريلي وجود ۾ سورٺ جي خيال جو ڪو گذر بہ ناممڪن هو. ان احساس هن کي چيڙاڪ ۽ زود رنج بنائي وڌو. جيترو وقت هو بنگلي تي هوندو هو هو ڪنهن سان بہ سولي منهن نہ ڳالهائيندو هو. سڀ هن جي طبيعت جي ان موڙ کان ڪيٻائڻ لڳا هئا.

هڪ ڏينهن تہ گلوءَ کي هن اهڙي ڇڙٻ ڏني، جو هن جي اکين ۾ لڙڪ اچي ويا، ۽ انوءَ کي پاڻ تي ڪاوڙ اچي ويئي. ان خيال کان نہ تہ هن گلوءَ کي ڏکويو هو پر ان خيال کان تہ گلو کي ڏکوئڻ تي هن کي ڪو بہ ڏک نہ ٿيو ڪا بہ پشيماني نہ ٿي. منظور تہ هن کي چئي بہ ڏنو تہ هاڻ هن جي طبيعت اهڙي بدلجي ويئي هئي، جو هن کي ڪنهن ڪم تي وٺي وڃڻ ۾ مرڳو ڪم خراب ٿيڻ جو خطرو هو!

هڪڙي ڏينهن شام جو هو ٻاهر نڪرڻ تي هو تہ باجيءَ هن کي سڏايو. ان

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شام جو ڪجهہ مال هن کي باس وٽ پهچائڻو هو. منظور ٻئي ڪنهن ڪم سان ويو هو. ان ڪري ڪم هن تي ۽ گلوءَ تي هو. موٽر بہ منظور ڪاهي ويو هو. ان ڪري کين ٽئڪسيءَ ۾ وڃڻو هو. باجيءَ جڏهن هن کي هڪ ننڍو ٿيلهو ڏنو تڏهن پهريون ڀيرو هن جي هٿن ۾ هلڪي لرزش اچي ويئي. باجي هن کي اڄ مختلف نظرن سان گهوري رهي هئي. ۽ ان گهور کان بچڻ لاءِ هو تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري آيو. گلوءَ کي ساڻ ڪري هو بنگلي کان ٻاهر پهتو تہ پريان هڪ خالي ٽئڪسي لنگهي ويئي. هو وڏي اچي رستي جي پير ۾ بيٺو ۽ هن ڏٺو تہ پريان ساڳي ٽئڪسي هڪ وڏو گول چڪر ڪاٽي هنن ڏانهن موٽي رهي هئي. هن جي ذهن ۾ ڪا تند هڪ ڀيرو زور سان لرزي ويئي. ٽئڪسي هنن جي ڀرسان لنگهي تہ گلوءَ آواز ڏيئي ٽئڪسي کي بيهاري ڇڏيو.

”گلو ان کي ڇڏ، ٻي ٽئڪسيءَ ۾ هلنداسون.“ ٽئڪسيءَ جي بيهڻ کان اڳ انوءَ چيو.

.ساڳي ڳالهہ آهي، ٻي ٽئڪسي الائي ڪيڏي مهل ملي...“ ائين چئي گلو ٽئڪسيءَ ۾ پويان ويهي رهيو ۽ هن مال جو ٿيلهو کڻي پنهنجي پير ۾ رکيو.

لاچار انو بہ اڳين سيٽ تي ويهي رهيو. جڏهن ٽئڪسي ٻڌايل هنڌ ڏانهن هلڻ لڳي، تڏهن هڪ ڳالهہ ڏانهن وري بہ هن جو ڌيان ڪڇي ويو. هن چيو: ”ڀائي، ميٽر تہ هيٺ ڪر!“

”سائين، ميٽر جي ڪهڙي ڳالهہ آهي. اوهين امير ماڻهو آهيو جيڪي وٺيو سو ڏجو!“ ٽئڪسيءَ واري اهڙيءَ طرح چيو جڻ تہ هو ان سوال لاءِ اڳي ئي تيار هو.

اها ڪا نئين ڳالهہ نہ هئي، پر تڏهن بہ انوءَ کي اطمينان نہ ٿيو ۽ هن جو هٿ پتلون جي کيسي ۾ روالور تي ڄمي ويو ۽ اندرئي اندر هن ’سيف‘ لاهي ڇڏي. هن جي سموري جسم جون تنتون ڇڪجڻ لڳيون هيون. ۽ هو پاڻ تي ضابطي رکڻ لاءِ پنهنجي جاءِ تان هٿي اڳيرو رڙهي آيو. عين ان وقت هن کي پنهنجي پويان پوليس جي جيپ نظر آئي. رت تيزيءَ سان هن جي دماغ ۾ مڙڻ لڳو ۽ هن کي پنهنجي ڪنن جون پاپڙيون ڏنيجنديون محسوس ٿيون.

هن تيڏيءَ اک سان ٽئڪسيءَ واري ڏانهن ڏٺو. ٽئڪسيءَ وارو اطمينان سان شيشي مان پويان ايندڙ جيپ کي ڏسڻ ۾ محو هو.

انوءَ اوچتو هٿ وڌائي گاڏيءَ جو سئچ بند ڪري ڇڏيو ۽ هڪڙي هٿ سان ڊئش بورڊ کي جهليندي، هن ٽنگ وڌائي اوچتو بريڪ تي ڀيرڪوڙي ڇڏيو. گاڏيءَ کي هڪڙو زور دار جهٽڪو آيو ۽ گاڏي هلڪو موڙ کائي بيهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهي. ان اوچتي جهٽڪي جي ڪري ڊرائيور جي ڇاتي زور سان اسٽيرنگ تي لڳي، اهڙيءَ طرح موٽ کاڌي، جو انوءَ کي گهڙيءَ لاءِ اهو خيال ٿيو ته هن جو ڪنڌ نه بچي پيو هجي. ساڳيءَ گهڙيءَ ۾ پويان ويٺل گلو به اڇل کائي اچي اڳين سيٽ جي مٿان ڪريو. انوءَ رڙ ڪئي: "گلو بچ ته ڀڄون. پوليس!"

ائين چئي انو گاڏيءَ مان لهي هڪ طرف ڀڳو. عين ان وقت پنهنجي پويان هن هڪڙو وڏو ٺڪاءُ ٻڌو. هڪ گهڙيءَ طرف مڙندي هن ڏٺو ته جيپ بريڪ لڳڻ جي باوجود زور سان اچي ٽئڪسيءَ جي پويان ٽڪرائي. هن جي ٽنگن ۾ جيتري سگهه هئي، هو ڀڄندو رهيو. رستن جا ماڻهو حيرت مان هن کي ڏسندا رهيا. ۽ هو گهٽيون مٽائيندو وري هڪ وڏي رستي جي منڍ تي بيهي رهيو.

هو ٽئڪسيءَ کان ته گهڻو اڳي نڪري آيو هو پر هن اڃا به پاڻ کي محفوظ نه سمجهيو. سامهون هن هڪ بس تيزيءَ سان ايندي ڏٺي. رستي جي ٽرئفڪ جو خيال ڪندي، لوهه ڏيئي هو هلندي بس ۾ چڙهي پيو. هن جي سهڪڻ جي آواز تي، بس جي ڪنڊيڪٽر پڇ پڇ ڪندي چيو: "سالا، ائين ته مرن ٿا!"

هڪ خالي جاءِ تي وهندي، هن پنهنجي سهڪ تي ضابطو آڻڻ لاءِ سگريٽ ڪڍي دکائي، ۽ هڪ ڊگهو ڪش هڻندي پنهنجي ماحول جو جائزو ورتو. هن سان گڏ ويٺل توڙي هن جي سامهون ويٺل ماڻهو حيرت مان هن جي پريشاني ۽ بي چينيءَ کي ڏسندا رهيا. ڪن جي اکين ۾ همدردي هئي ته ڪن جي اکين ۾ محض تجسس. انهن نظرن کان تنگ ٿي، هو اڳئين اسٽاپ تي لهي پيو. ڪجهه وقت پيادل هلندو رهيو ۽ پوءِ هڪ دروازي تي روشنين ۾ لکيل لفظ 'بار' پڙهي، هو اندر لنگهي ويو. هو هن 'بار' ۾ ڪڏهن به نه آيو هو. پئندي به هن کي مهينا ٿي ويا هئا. انهن ڏينهن هن کي دراصل پيئڻ جو خيال ئي نه آيو هو. هڪ ٽيبل تي وهندي هن وسڪيءَ جو آرڊر ڏنو. وسڪيءَ جي ڀهرئين گلاس نه رڳو هن جي گهٻراهٽ کي گهٽي ڇڏيو هن ۾ اعتماد به موٽي آيو ۽ هو ٿڌي دماغ سان سموري واقعي تي سوچڻ لڳو. بار بار هن جي ذهن ۾ اهو شڪ ٿي جاڳيو ته هي سمورو معاملو هنن کي ڄاڻي واڻي جهلائڻ لاءِ رٿيو ويو هو: ڇا باجيءَ وارا هنن مان ڪڪ ٿي پيا آهن؟ پر ڇا هنن کي اهو ڊپ نه ٿي ٿيو ته جيڪڏهن هو جهلجي پيا ته هو پوليس کي سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏيندا؟ نه هنن کي ڪو به ڊپ نه هو. جيستائين پوليس کي نوٽن جا بنڊل ملندا رهندا، پوليس هنن کي هٿ به نه لائيندي، هن سوچيو. پر پوليس نيٺ به ته ڪيس چالان ڪندي، ۽ ڪورٽ ۾ جيڪڏهن هو سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏين ته پوءِ؟ پر به هو ڪورٽ کي ڇا ٻڌائي سگهندا؟ سمورا واقعا، جيڪي به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيستائين ٿيا آهن؟ نتيجو؟ باجيءَ وارن کي شايد ڪجهه نه ٿئي ۽ هو ڀئي۔ گلو ۽ هو۔ پڪ سان ڦاسي ڪائي ويندا! ان مهل سامهون دريءَ مان ٽڏيري هوا جو جهوٽو آيو ۽ هن جي جسم ۾ سياٽو پئجي ويو. هو ڪجهه وقت اتي ويٺو پيئندو رهيو ۽ جڏهن هن پنهنجي دماغي قوت کي سست ٿيندو ڏٺو تڏهن هو بل ڏيئي ٻاهر نڪري آيو. ٽئڪسيءَ ۾ چڙهي هو اتي آيو جنهن جاءِ کي وسارڻ لاءِ هن الائي ڪيترا جتن ڪيا هئا.

رالٽيءَ جي دروازي اڳيان پهچي، هن جي ذهن ۾ هڪ طوفان مچي ويو. رالٽيءَ جو تصور ڪندي، سڀ واقعا هن جي اکين اڳيان گهمي ويا. هن کي يقين ئي نه ٿي آيو ته اڄ هن جي آجيان ڪرڻ لاءِ رالٽي موجود نه هوندي. هو جڏهن متي پهتو ته گهنگهروءَ جي ڇم ڇم سان گهڙيءَ لاءِ ڇڻ ته رالٽي هن جي تصور ۾ موٽي آئي. اهو ئي وهڻ جو انداز اهي ئي سازن وارا. اها ئي پوڙهي، سوپاريون ۽ سوٽڙي.. هڪ ڇوڪري پير اڳتي وڌائي گهنگهرن جي پٽي ٻڌي رهي هئي، ۽ هن کي ڏسي جڏهن ڇوڪريءَ منهن متي ڪنيو تڏهن هن جي تصور جي دنيا ڪنهن شيشي جي رانديڪي وانگر ڪِري، چور چور ٿي ويئي. هن ڇوڪريءَ ۾ ڪپڙا لٽا ۽ سجاوٽ ته ساڳي هئي، پر رالٽيءَ جو ڪو به انگ نه هو الائي ڇو هن جي وات مان نڪري ويو.

"رالٽي ڪٿي آهي؟"

سازن جي ڇيڙ خاني اوچتو چپ ٿي ويئي. گهنگهرو ڇڻ ته پنهنجو ساهه روڪي ويهي رهيا. سوٽڙيءَ جي ڪتر ڪتر به روڪجي ويئي. سازن وارا هن کي سڃاڻيندي ماضيءَ جي غمخاني ۾ جهاتي پائي، خاموش نگاهن سان هن ڏي ڏسڻ لڳا. ڇڻ هن کي چوندا هجن: "هاڻ آيو آهين رالٽيءَ جي پڇا ڪرڻ؟" پوڙهيءَ جي اکين ۾ هڪ نفرت اڀري آئي، ۽ پوءِ ڪجهه ياد ڪري سندس نفرت چڙ ۽ لڙڪن ۾ بدلجي ويئي ۽ هن ڏکندڙ آواز ۾ چيو: "رالٽي؟ ٻاڻ ڪان پڇ نه ته رالٽي ڪٿي آهي؟"

شايد انوءَ جي اکين ۾ ڪجهه ايتري حسرت ۽ اداسي هئي، جو پوڙهيءَ جي ڪاوڙ لڙڪن ۾ وهي ويئي. هو خاموشيءَ سان ڪي گهڙيون لڙڪ ڳاڙيندي رهي ۽ پوءِ چيائين:

"اوهان تماشبينن جو ڇا، جو پڇو ٿا ته رالٽي ڪٿي آهي؟ هاڻي، هن ڪوٺي جي رالٽي هيءَ آهي!"

ڪوٺي جي هن رالٽيءَ ڏانهن جڏهن انوءَ ڏٺو تڏهن هوءَ ڪنڌ هيٺ ڪري، پنهنجي نهن جي پالش کي گهوري رهي هئي. هن جي چپن تي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لپسٽڪ جي لالائي ڇڻ تہ ڌارين تي معلوم ٿي. سندس اکين ۾ ڪجل جا ڏورا، اکين کي وڏو ڪري بدران ڏکيو ڪندا. سنهن پرن سان وچي مليا هئا. باوجود ميڪ اپ جي نڪ جي ڦلڙيءَ جو سوراخ ڇڻ تہ هڪ زخم وانگر اڀري بيهي رهيو هو. هو گهڻو وقت ان منهن ۾ نهاري نہ سگهيو ۽ وري اتي بيهي رهيو. گراهڪ کي ائين ويندو ڏسي، هارمونيم واري پوڙهي چيو: "سائين، ڪجھ ٻڌو ڪو نہ ٿا؟"

انوءَ کي هارمونيم واري پوڙهي تي رحم اچي ويو. اڄ الائي هنن کي رزق ملندو بہ يا نہ اهو سوچيندي هن کيسي ۾ هٿ وجهي ڏهين ڏهين جا ٽي نوٽ هارمونيم تي رکي ڇڏيا ۽ چيائين: "وري ڪنهن ٻئي دفعي، استاد!"

پوڙهي نوٽن کي ڏسي، ڇڻ تہ ڏنگجي ويئي، ۽ چيائين: "سائين، معاف ڪجو مون پوڙهيءَ جو ڇوڻ دل ۾ نہ ڪجو!"

انوءَ پوڙهي ڏانهن ڏٺو: انهن اکين ۾ واقعي راڻيءَ جو درد نمايان هو ۽ هن چيو: "نہ نہ اها ڳالھ نہ آهي. مون کي رڳو اهو پڇڻو هو تہ اهو ماڻهو ڪير هو جنهن ڪيس ماريو؟"

"تو کي سڌ ڪانهي ڇا؟، ۽ پوءِ ان سوال جو خود ئي جواب ڏيندي پوڙهيءَ رئندي چيو:"مئو شل خدا جو قهر پويس، مئو حرامي شوڪت هو بيو وري ڪير!"

"شوڪت؟... پوءِ پوليس ڇا ڪيو!"

"پوليس؟... پوليس هن بازار جي ٻن ماڻهن کي شڪ ۾ جهلي ويئي، جن کي بہ اکين ڏٺي شاهدي نہ هجڻ ڪري ڇڏي ڏنائون. پوليس کي تہ ڪپي پئسو سو دل تي ملين، سو شوڪت تي آڱر بہ نہ رکيائون!"

"تو تہ پوليس کي ٻڌايو هوندو نہ؟" انوءَ بي خياليءَ مان چيو.

"مون...؟ اسان کي هن بازار ۾ وهڻو آهي سائين! اهي ڳالهيون تہ روز پيون ٿين، ۽ شوڪت سان وير وجهي، آءٌ ڪيترو وقت جيئري رهان ها...دل جو سور دل ۾ رکي، ويٺي ڪيس پٽيان. من الله سائين اسان گنهگارن جي دعا نہ تہ پٽ ڪٽي قبول ڪري!"

شوڪت... شوڪت! هن جي ڪنن ۾ گهڙي لاءِ اهڙي زون زون ٿيڻ لڳي، جڻ ڪنن تان تاڙي لهڻ وقت ٿيندي آهي. هن جون ٻئي مٺيون ايترو پيڙجي ويون جو هن جون آڱريون ڏکڻ لڳيون، ۽ پوءِ هو ڪجھ سوچيندو ڪوٺي تان هيٺ لهي آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بنگلي تي پهچي، هو سڌو باجيءَ جي ڪمري ڏانهن هليو آيو. ڪمري جو دروازو بند هو ۽ اندران ڪنهن جي ڳالهائڻ جو آواز اچي رهيو هو. هن ڪن لائي ٻڌڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آواز ايترو گهٽيل هو جو هن جي سمجهه ۾ ڪجهه نه آيو. هن آگر سان ٺڪ ٺڪ ڪئي ته ڪنهن جي ڪرسي ريڙهڻ جو آواز ٻڌائين. دروازو کليو ته منظور کي پاڻ ڏانهن گهوريندي ڏٺائين. "تون ڪاڏي گم ٿي وئين، انو؟"

انوءَ کو به جواب نه ڏنو ۽ چپ چاپ هڪ ڪرسيءَ تي ويهي رهيو. باجيءَ به هن ڏانهن گهوري ڏٺو ۽ چيائين: "پي آيو آهين؟"

هن رڳو ڪنڌ سان هاڪار ڪئي ۽ پوءِ ڪنڌ هيٺ ڪري پنهنجي بوٽ ۾ نهارڻ لڳو. جڏهن هيو ڪو سوال نه ٿيو تڏهن هن خود پڇيو "گلو ڪٿي آهي؟"

"اسان کان تو پڇين؟ گُلوءَ جي خبر ته تو کي هوندي؟" باجيءَ ڪاوڙمان چيو ۽ انوءَ کي پڪ ٿي ته ڪاوڙ بنهه بناوٽي هئي.

"مون سمجهيو ته هيستائين اوهان کي خبر پئجي وئي هوندي!"، هن بلڪل معصوميت مان جواب ڏنو.

"اسان کي ته خبر پئجي وئي... پر پهرين تو کي اچي ٻڌائڻ گهربو هو. مال جو الڳ نقصان ٿيو... ماٺو جدا جهليو ۽ هيءُ رئيس پي ڪائي هاڻ گهر موٽيو آهي!" باجيءَ جي ڪاوڙ ۾ هاڻي ٽوڪ به اچي وئي. هن کي دل ٿي دل ۾ باجيءَ تي کل اچڻ لڳي. پر ٻاهران هو بلڪل مسڪين صورت بنائي ويٺو رهيو.

"جواب ڇو نه ٿو ڏين؟ وات ۾ مُڱ پيا اٿئي ڇا؟"

"عجيب ڳالهه آهي. پوليس کان پڇي نڪرڻ تي ساراهه جي بدران دڙڪا پيا ملن! اوهان جي اطلاع لاءِ عرض آهي ته پوليس منهنجي پويان هئي... ۽ جيڪڏهن آءٌ ان وقت ترت ئي بنگلي ڏانهن موٽي اچان ها ته... آءٌ به جهلجان ها، ۽..."

هاڻ هن کي ڪاوڙ اچڻ لڳي هئي، ڪاوڙ کان هن جملو به پورو نه ڪيو. باجي ڪجهه چوڻ تي هئي، پر منظور، جو هيستائين چپ چاپ هن کي ڏسندو رهيو هو، چيو "سو ته چڱو ڪيئي... پر گلوءَ کي ائين ڇڏي وڃڻ به ته ٺيڪ نه هو!"

"آءٌ ڇا ڪريان ها؟ گلوءَ کي چيم ته ڀڄ ته ڀڄون... مون سمجهيو ته گلو به ڀڄڻ ۾ ڪامياب ٿيندو... پر شايد هو ڀڄي نه سگهيو. ڪٿي آهي گلو؟"

"لاڪپ ۾، هيو وري ڪٿي هوندو...!" باجيءَ خار مان چيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"پوءِ ڪجھ بندوبست ٿيو يا ...؟" انوءَ کي ان سوال جو جواب اڳي ئي مُجهيو ٿي.

"هينئر جيڪڏهن ان پر هٺ وجهنداسون ته پوليس کي سورنهن آنا پڪ ٿيندي ته هو اسان جو ماڻهو آهي ۽ سچو ڪم اسان جو آهي!" باجيءَ بدران منظور جواب ڏنو.

"پوءِ گلوءَ جو ڇا ٿيندو؟ انو سوال پڇڻ کان رهي نه سگهيو.

"اها ئي ته فڪر جي ڳالهه آهي...اسان کي ڳڻتي ته اها آهي ته گلو آهي دل جو ڪمزور... متان هتان جو يا...باس جو نالو نه ڏئي وجهي. سڀ کان اهم ڳالهه اها آهي ته باس جو نالو نه ڪڍي!" منظور فڪرمند لهجي ۾ چيو.

"پوءِ ته ضروري آهي ته هن کي اتان ڪڍائجي... نه ته پوليس جي مار گلو سهي نه سگهندو ۽ ممڪن آهي ته هو سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏي!"

"اسين به اهو ئي پيا سوچيون. شام کان وٺي باس جا الاهي ٽيليفون آيا آهن ته ڪنهن طرح سان گلوءَ کي روڪجي ته هو ڪا ڳالهه ظاهر نه ڪري.." باجي به هاڻ ڪاوڙ تي ضابطو آڻي چڪي هئي.

"۽ اهو ڪم فقط تون ئي تو ڪري سگهين..."منظور هن ڏانهن سڌو سنئون نهاريندي چيو.

"سو ڪيئن؟... آءٌ ته هڪدم سجاڳجي پوندس... ڊرائيور مون کي چڱيءَ طرح ڏٺو هو...!"

"ڊرائيور جو فڪر ڪونهي... هن کي ڪو اهڙو ڌڪ لڳو آهي، جو اڃا تائين بيهوش پيو آهي... ۽ گلو تنهنجو دوست آهي، فقط تنهنجو چوڻ مڃيندو!" منظور ڄڻ هن جي خوشامد ڪندي چيو.

"پر آءٌ ڪيئن ڪري ٿو سگهان...هن سان هينئر ملڻ به ته جوکائتو آهي!" انوءَ کي به هاڻ مسئلي جي ان نئين رخ تي فڪر ورائي ويو.

"ان جو بندوبست اسين پاڻهي ڪنداسون... صبح جو صوبيدار سان ملي، ملاقات ڪنداسون!"

انوءَ ڪو به جواب نه ڏنو. هن کي خاموش ڏسي، باجيءَ هڪدم چيو:"ته پوءِ نيڪ آهي، اوهين وڃو آءٌ باس کي پاڻهي چئي ڇڏينديس!"

❋

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، هو ڪيترو وقت ان مسئلي تي سوچيندو رهيو. هن کي هڪ نئون شڪ جاڳڻ لڳو هو. هن کي اهڃا ته پڪ هئي ته پوليس هنن جي پويان ڪنهن جي چرچ تي پئي هئي، پر هنن کي جهلائڻ ۾ ايترو قيمتي مال هنن ڪيئن تي پوليس جي ور چڙهڻ لاءِ ڇڏي ڏنو اها ڳالهه هن کي سمجهه ۾ نه آئي. اها ئي هڪ ڳالهه هئي، جنهن مان هن کي اهو خيال تي ٿيو ته ممڪن آهي ته باجيءَ وارن جو ان ۾ هٿ نه هجي. پر جيڪڏهن هنن جو هٿ آهي ته پوءِ؟ هن جي بچي نڪرڻ تي هنن جي هيءَ چال ته سڌو سنئون هن کي گهر ويٺي پوليس جي ہوهي ۾ ڏيئي ڇڏيندي. گلوءَ سان هيٺر ملڻ ته ڄاڻي واڻي پنهنجي پاڻ کي جهلائڻو آهي، ۽ هن سوچيو ته ڇا به تي پوي، هو ٽاڻي تي نه ويندو. پر به هو صبح جو جواب ڇا ڏيندو؟ هن جو دماغ سوچڻ کان پڙ ڪڍي بيهي رهيو. هن جو سمورو بدن ڇوها ڇوها ٿيندو تي ويو. ”جيڪي ٿيڻو هوندو، سو ٿيندو!“ هن ڏاڍيان ڇيو ۽ پاسو ورائي سمهي رهيو.

صبح جو هن جي اک کلي ته اڃا اونده هئي. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هو ڪلاڪ کن مس ستو هو. هن جي بدن جي ٽوٽ اڃا تائين نه ويئي هئي. پهريون خيال جو هن جي جاڳ هن جي ذهن ۾ آندو سو گلوءَ جو هو. گلو... هن جي ننڍپڻ جو يار! گلوءَ سان گذاريل سموري زندگي هن جي اکين آڏو گهمي ويئي. هو ڪنهن به طرح گلوءَ کي بچائيندو چاهي ان لاءِ هن کي شهر جي سموري پوليس سان وڙهڻو پوي، گلو مار سهي نه سگهندو. پوليس جي مار جو تصور به ڏڪائيندڙ هو. هن جي خيالن جي سلسلي کي دروازي تي نڪ نڪ توڙي ڇڏيو. هُن اُٿي دروازو کوليو. نوڪر ناشتو کڻي آيو هو ۽ ان سان گڏ اخبار ايترو سويري ڪڏهن به ناشتو نه آيو هو ۽ اخبار ته هن جي ڪمري ۾ ڏهين يارهين بجي مس ايندي هئي!

هن ناشتو ڪندي اخبار جا پنا ورائڻ شروع ڪيا. پوئين صفحي تي گلوءَ جي تصوير تي هن جون اکيون ڄمي ويون. گلوءَ جو ڪنڌ هيٺ هو ۽ سندس هٿن ۾ هٿڪڙيون پيل هيون. هن کي ائين محسوس ٿيو گلو شرم بدران ڪنهن

شديد پيڙا جي ڪري گردن جهڪائي ڇڏي هئي. هن جڏهن خبر پڙهي ته هن کان ڇرڪ نڪري ويو. گلو ته سمورا راز ظاهر ڪرڻ وارو هو ۽ هي لفظ پڙهندي هن جو مغز گهوماتجي ويو:"پوليس جو خيال آهي ته هن ٽولي پنيان ڪن وڏن بااثر ماڻهن جو هٿ آهي، جن جا نالا عنقريب ظاهر ڪيا ويندا...!"

ڇا واقعي گلوءَ سڀ ڪجهه ظاهر ڪري ڇڏيو؟ ان کان به وڌيڪ هن جي دل ۾ گلوءَ لاءِ پيار ۽ رحم جا جذبا ايري آيا. ڪيترو نه ماريو هوندو هنن هن گگدام ڪي!

هو گلوءَ متعلق سوچيندي اٿيو ۽ تڙ ڪري، ڪپڙا پائي منظور جي انتظار ۾ ويهي رهيو. هن اهو فيصلو ڪري ورتو ته ڪنهن به قيمت تي هو گلوءَ سان ملندو ۽ ڪيس چوندو ته هو پوليس کي ڪجهه به نه ٻڌائي، ۽ ڪيس اها خاطري ڏياريندو ته هن کي هو ضرور ڇڏائيندو. چاهي هن کي ڇڏائڻ لاءِ ۽ پوليس کي پئسا ڏيڻ لاءِ اڪيلي سر هن کي ڌاڙو هڻڻو پوي. هن ڪجهه سوچيندي پنهنجي روالور کي غور سان جاچي ڏٺو: روالور ۾ ٽي گوليون هيون. ميز جي خاني مان گوليون ڪڍي هن سڄي مئگزين ڀري ڇڏي ۽ سيف چاڙهي وري پنهنجي کيسي ۾ وجهي ڇڏيو ۽ منظور جو انتظار ڪرڻ لڳو. پر منظور نه آيو. هن کي طرح طرح جا خيال ۽ انسنا ذهن ۾ اچڻ لڳا ۽ منصوبا ٺاهيندي ٺاهيندي هن کي وري ڪِهر ڪٽي ويئي.

جڏهن هن جي اک کلي ته ٻپهر اچي ٿيا هئا. ۽ ٺونٺو نوڪر ماني رکي هليو ويو هو. هو ماني کائي، ٻاهر نڪتو چوڪيدار کان منظور لاءِ پڇيائين ته هن ٻڌايس ته صبح جو نڪتل اڃا واپس نه آيو هو. هو وڏي رستي تي، ٽئڪسيءَ جي انتظار ۾ بيهي رهيو. ان وقت شام جي اخبار کڻي هڪڙو ڇوڪرو تڪڙو تڪڙو رڙيون ڪندو پئي آيو: "پوليس ٿاڻي تي حملو.. پوليس ٿاڻي تي حملو!"

ڇوڪرو ويجهو آيو ته هن اخبار ورتي. سرخيءَ تي نظر پوندي ئي هن جيُ دل ۾ جڻ ته تير ڪپي ويو. سامهون ئي سامهون تصوير ۾ لاڪپ جي سيخن اندر هڪ ماڻهو گوڏن ۾ منهن ڏيو پاسيرو ڪريل هو ۽ سندس گوڏن وٽ رت جو هڪ ڏبو هو!

"گلو!!!" هن دل ئي دل ۾ دانهن ڪئي. اخبار ۾ خبر فقط ايتري هئي ته ڪيٖ شاهينگ صبح جو ساجهر ئي، جڏهن لاڪپ تي فقط هڪڙو پوليس وارو پهري تي هو ٿاڻي ۾ اندر آيا. پوليس واري کان رائيفل ڦري ڪيس ٻڌي لاڪپ ۾ ڪالهوڪي جهليل هڪ ماڻهوءَ کي روالور سان شوٽ ڪري هڪ

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏي ڪاري ڪار ۾ چڙهي پڇي ويا. ڪار تي ڪو به نمبر ڪو نه هو. چيو تي ويو ته ڪل تي ڄڻا هئا ۽ منهن تي ڪارا نقاب چڙهيل هئن!

اخبار هن جي هٿن ۾ ڏڪڻ لڳي. هن جي سموري جسم ۾ سُيون سُيون چيڙ لڳيون. هن جي پيٽ ۾ ڪوهه جيان ڪاتي پوڻ لڳي. گلو! هن جي ننڍپڻ جو يار. جنهن هن جي لاءِ زندگي تياڳي ڇڏي، جنهن ڪنهن ڊپ ڊاءَ کان سواءِ هٿن جو پورهيو ڪري، رُک سُڪي ماني کائڻ تي گهري، جنهن کي هن زندگيءَ کان نفرت هئي، جنهن فقط هڪ ئي تمنا تي ڪئي ته هو پنهنجو ننڍڙو بجليءَ جو دڪان کولي، هن ڏوهه جي زندگيءَ کان جند آزاد ڪري، جنهن هن روز روز جي مرڻ کان بچڻ لاءِ مفلسيءَ کي به قبولڻ تي گهريو. جنهن جي ڇهري تي باوجود هيترين سختين جي ٻاراڻي معصوميت پئي وسندي هئي، جو ٻئي جو درد ۽ پيڙا ڏسي پاڻ درد ۽ پيڙا ۾ ونجي ويندو هو. جنهن کي ڇري چاقوءَ ۽ پستول جي ڏسڻ کان ئي ڏڪڻي وٺي ويندي هئي، جيڪو ڪمزور هوندي به بهادر هو جيڪو بهادر هوندي به ڪمزور هو. جنهن زندگيءَ ۾ ڪڏهن به پيار نه ڏنو هو تڏهن به ٻين کي پيار ڪندو هو جنهن کي هن خود چڙٻون ڏنيون. پر هو ڪيس اڳيئين وانگر پائيندو رهيو. جنهن ڪيس فقط ايتري نيزاري ڪئي ته انو هل ته هن اوڙاهه مان نڪري، جياپي جي ڪنهن ٿڌي ڇانوَ ۾ وهون!

هن جي جسم جي لرزش بند ٿي ويئي، ۽ هن جي اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا. هن جي دل چيو ته هو اوڇنگارون ڏيئي روئي. اڻين لڙڪ وهائيندو هو پنهنجي ڪمري ۾ پهچي، وهاڻي ۾ منهن لڪائي سڏڪا پريندو رهيو. هن کي روئندي ورهيه گذري ويا هئا. هن کي ياد به نه هو ته ڪو هن کي روئڻ ايندو به هو. پر جڏهن هن کي روئڻ آيو ته سانوڻ جو مينهن ٻڄي آيو ۽ سمنڊ جون ڇوليون ٻڄي هن جي دل جي ڪڪَ پَنَ کي لوڙهيندو ويو. پر پوءِ نفرت جو بند وري پنهنجي جاءِ تي اُيو تي بيهي رهيو ۽ هن جو روئڻ بند ٿي ويو. هن ۾ نفرت چڻ ته ڪنوڻ وانگر ڪنوندي، وراڪا ڏيندي داخل ٿي. هن کي اهو سمجهڻ ۾ دير نه لڳي ته گلوءَ کي هميشه لاءِ چپ ڪرائڻ وارا ڪير هئا. هو منهن ڌوئي هيٺ لهي آيو پر اڄ بنگلو سنسان هو. باجيءَ جو ڪمرو بند هو. هو ٻاهر نڪتو ته ننڍي فيات گاڏي اندر داخل ٿي. منظور سان گڏ باجي ويٺي هئي. هن جي دل چاهيو ته روالور سان اتي جو اتي ٻنهي کي ختم ڪري ڇڏي

"انو ڪاڏي سنبريو آهين؟" منظور گاڏيءَ مان لهندي چيو

انوءَ ڪو به جواب نه ڏنو. انوءَ جي اکين جي ڳاڙهاڻ ڏسي منظور سمجهي ويو ته هن جي دل ۾ ڪهڙو طوفان متل هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اڄ ته ڪجهه ڪچهري ڪريون!" منظور هن کي ٻانهن ڏيئي، اندر وٺي آيو.

منظور جي ڪمري تائين پهچڻ ۾ هن کي ائين معلوم ٿيو ته هن جو هڪڙو هڪڙو پير ڇه مڻ ٿي پيو هو. منظور کيس ڪرسي آڇيندي چيو: "مون کي گُلوءَ جو ڏاڍو ڏک آهي!" انوءَ کي منظور جي لفظن ۾ ڪو به ڏک نظر نه آيو ۽ هن رُڪائيءَ مان پڇيو.

"تون به هئين نه؟"

"نه نه. آءٌ اهڙو ڪميڻو نه آهيان، جو پنهنجي ئي ساٿيءَ تي هٿ هلايان!"

"ته پوءِ ڪير ڪير هو؟"

"هي ڪم باس جي پنهنجن ماڻهن جو آهي..." منظور ڪجهه سوچيندي چيو. "باس به لاچار هو... جڏهن به پنهنجي ئي ماڻهن مان ڪنهن جي ڦِٽڻ جو انديشو هوندو آهي ته باس جا پنهنجا ماڻهوان قصي کي منهن ڏيندا آهن..."

"ڳاڏي ته هتان جي هئي..."

"ڳاڏي برابر هتان ڳهرائي هئائون... پر پنهنجي ٽولي مان ڪو به نه هو." منظور ٿڌائيءَ سان چيو.

اوچتو انو اٿي بيٺو. "آءٌ هلان ٿو!" انوءَ چيو ۽ جيئن ئي هلڻ لاءِ پير کنيائين ته منظور کيس روڪي، زور ڪري ڪرسيءَ تي وهاري ڇڏيس.

"انو گلوءَ جو مون کي به سخت افسوس آهي... ايهرو نه ٿيءُ: تون اڪيلو باس سان ته ڇا هن جي ڪنهن هڪڙي ٽولي سان به پڄي نه سگهندين. رڳو اسان جو ٽولو ۔ن جو ڪونهي، اهڙا ته ڪئين ٽولا هن جي حڪم هيٺ آهن. تو ڪان وڏيڪ آءٌ هنن سان رهيو آهيان... تو سان الائي ڇو منهنجي ايتري دل آهي، ۽ ان ڪان سواءِ تو منهنجي جان بچائي آهي... اهو ٿورو آءٌ لاهي ڪو نه سگهندس. مون کي مجبور نه ڪر ته آءٌ به تنهنجو دشمن ٿي بيهان!..." منظور اهو سڀ ڪجهه ايترو ڌيرج سان چيو جو انوءَ جي دل کي جهوڀو اچي ويو.

"تون منهنجو دشمن ڇو ٿيندين؟"، انو نه چاهيندي به پڇي ويٺو.

"ان ڪري جو آءٌ به باس جو خاص ماڻهو آهيان... باس گلوءَ جو ڪم مون تي ۽ توتي رکڻ تي گهريو. هن تقريباً سمورا نالا پوليس کي ڏيئي ڇڏيا هئا... ۽ اڄ مئجسٽريٽ اڳيان هن جو بيان ٿيڻو هو... نه رڳو اسان سيٺي جي عزت خطري ۾ هئي، پر باس کي به پنهنجي سر سان لڳي ويئي. گلوءَ ته سيٺ برڪت عليءَ واري خون جو قصو به پوليس کي ٻڌايو هجي ته شڪ نه آهي... ۽ توکي ته خبر آهي ته سيٺ برڪت عليءَ جي زال سان باس جي شادي به ٿي ويئي آهي... برڪت عليءَ واري قصي جو هوئڻ ته مقصد رڳو واپاري چٽا

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيٽيءَ ۾ هن کي رستي تان هٽائڻ هو پر هاڻ ته هن جي زال ۽ زال سان گڏ سموري ملڪيت مرڳو باس جي گهر اچي ويئي آهي. اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن گلو سيٺ برڪت علي وارو تصو کولي ٻڌائي ها ته... خير. باس ته پاڻ بچائي وڃي ها، پر هڪ ته ٽولو سڄو جهلجي ها ۽ سيٺ جي زال کي شڪ الڳ ٿئي ها...۽ مصيبت ۾ وري به اسين سڀ اچون ها. باس جي پُٽ کان سواءِ بچڻ به ناممڪن آهي... ان ڪري گلوءَ کي چپ ڪرائڻ ضروري هو. مون ته باس کي ان ڳالهه تان لاهي ڇڏيو هو... ۽ تو سان پروگرام به طئي ٿي ويو هو... پر رات جو دير سان پوليس جي ڪن پنهنجن ماڻهن خبر ڏني ته گلو ته سمورا ڦاٽ ٿو ڦاڙي. صبح جو باجيءَ مون کي ٻڌايو ته ڪم لاهي ڇڏيائون!"

منظور جنهن نموني ڳالهه ڪري رهيو هو ان مان ائين ٿي معلوم ٿيو ته ڄڻ ته هن ۾ انساني جذبو هوئي ڪو نه: ٿڌو بي حس ۽ ڪورو انسان! ۽ شروع ۾ هن منظور کي ڪيترو نه همدرد ۽ سچو انسان سمجهيو هو. هن کي اهو يقين ٿي ويو ته وقت اچڻ تي منظور هن کي به باس پاران مارڻ کان نه گسندو. ان ڪري هن کي ڪجهه سنڀالي هلڻو پوندو. منظور ڄڻ ته سندس خيالن جو انت لهي ورتو.

"ٻڌ انو آءٌ تو کي هڪ دوست ۽ ساٿيءَ طور ٿو صلاح ڏيان...باس سان وير رکڻ جو خيال دل مان ڪڍي ڇڏ. اسان جهڙا سوين هزارين ماڻهو هن جي پناهه ۾ پيا پلجن. تون ڪنهن سان وڙهي ڪنهن سان وڙهندين. جيڪڏهن تون چاهين ته آءٌ باس سان ڳالهايان: تو کي هو ايترو ڏئي سگهندو جنهن مان تون ڪنهن ننڍي ڳوٺ ۾ پنهنجو پيٽ سٺو پالي سگهين. پر ان حالت ۾ تون وري هن شهر ۾ نه ايندين. ۽ باس جي ڪنهن به ماڻهوءَ سان ملڻ جي ڪوشش نه ڪندين. ٻي صورت ۾ تون اسان سان رهندو اچ. تنهنجو پگهار به وڌندو ۽ ان کان سواءِ مڪيه ڪمن مان حصو الڳ ملندءِ! تون پاڻ سوچ. ۽ مون کي ٻڌائج ته آءٌ باس سان ڳالهه ڇيڙيان. هونئن باس تنهنجي ڪم مان ڏاڍو خوش آهي!"

منظور جي انهن لفظن انوءَ کي منجهائي وڌو. اها ته هن کي پڪ هئي ته پهرين تجويز هڪ دوکو هئي. باس جي معاملن ۾ هو ايترو ته ڳوڙهو ورتل هو جوان ٽولي کان هن جي ٻاهر رهڻ کي هو هميشه جوکم سمجهندا. ۽ پوءِ گلوءَ وانگر هن کي هميشه لاءِ خاموش ڪرڻ ۾ خود منظور به نه هٻڪندو. ٻي تجويز به خطري کان خالي نه هئي. هڪ ته ٻاهريون خطرو ۽ ٻيو خود سندس باغي ذهن ڪيس ٽولي اڳيان ظاهر ڪري وجهندو. پر اها تجويزئي بهتر هئي، ۽ هن ڏيرج سان چيو:

”باس سان وير جي کهڙي ڳالهہ آهي. گلوءَ کي ڪنهن بہ طرح خاموش تہ ڪرائڻو هو. مون کي رڳو افسوس اهو آهي تہ اسان هن کي مهلت نہ ڏني. آءُ تہ مرڻ گهڙيءَ تائين اوهان سان آهيان...“

پوءِ ڪجھ سوچيندي چيائين:”منظور، تون ئي منهنجو دنيا ۾ اڪيلو دوست آهين ۽ تنهنجا بہ مون تي ٿورا آهن. سو جيسين تون آهين، تيسين منهنجو سر لڳبو!“

منظور جي منهن تي مرڪ اچي ويئي. خوشامد خدا کي راضي ڪري ڇڏي، هي تہ هڪ انسان هو ۽ اهو انسان جنهن جي زندگي جوکم جو هڪ بم گولو هئي!

”تہ پوءِ ملاءِ هٿ!“

منظور سان هٿ ملائڻ وقت، هن تنهان ئي وڏيڪ گرمجوشي ڏيکاري ۽ منظور سان ڪمري کان ٻاهر تائين گڏجي آيو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏينهن بہ رکي هو چترڪار سان ملڻ ويو. ان ڏينهن چترڪار سورٺ جي گهر بدران، هن کي اهڙي هنڌ وٺي ويو جتي هن زندگيءَ جو هڪ نئون رخ ڏٺو. هنن سان گڏ بہ ٻيا جوان ۽ ٽي ڇوڪريون ساڻ هيون. مزورن جي بستيءَ ۾ پهچي، چترڪار هن کي ٻڌايو تہ هفتي ۾ بہ پيرا هو مختلف مزور بستين ۾ وڃي دوائون، گرم ڪپڙا، صابڻ ۽ ٻيون ضرورت جون شيون ورهائيندا هئا. هنن جو مقصد خيرات نہ هو: هنن رڳو مزورن ۽ سندن ٻارن کي پڙهڻ تي آماده ڪرڻ لاءِ، اهي شيون کين ڏيڻ شروع ڪيون هيون. کين پڙهائڻ سان گڏ، هو صفائي سٿرائيءَ بابت کين سمجهائيندا هئا، ۽ کين سندن ذميدارين ۽ حقن بابت بہ ڪي ڳالهيون ٻڌائيندا هئا. پر هو اهو سڀ ڪجهہ خيرات ڏيڻ ۽ سماجي خدمت جي نالي ۾ ڪندا هئا نہ تہ ... نہ تہ ڪارخانن جي مالڪن جي چرچ تي هنن تي سرڪاري عتاب اچي وڃي ها!

انوءَ کي هنن جو مقصد بلڪل سمجهہ ۾ نہ آيو. جڏهن هو بستيءَ ۾ پهتو تڏهن هن کي پنهنجي ڳوٺ جي مفلسي وسري ويئي. هڪ وڏي گٽر جي بلڪل ڪناري، ڪکن ڪانن، اگهڙين ٽُڪڙين، ۽ پراڻين اخبارن مان ٺهيل جهوپڙين جو هڪ لامتناهي سلسلو هليو ٿي ويو. ان گٽر ۾ ٿلهي ڪاري نيري گپ ڪٿي آلي ڪٿي سڪل نظر آئي: جتي گپ آلي هئي، اتي ڪروڙين ڪينئان ائين سُري رهيا هئا، جو اها گپ جڻ تہ ساهہ کڻندي هيٺ مٿي ٿي رهي هئي. ڌپ ۽ بوءِ جو اهو حال هو جو پهرين ئي اُبهري سان هن جي دل آت ڏيڻ لڳي. هن رومال ڪڍي نڪ کي ڍڪي ڇڏيو. جڏهن هو گٽر ٽپي، جهوپڙين وٽ آيا، تڏهن ٻارن جو هڪ هجوم رڙيون ڪندو هنن ڏانهن ڊوڙي آيو. ڪارا ڪوجها، اگهاڙا، ڏٻرا ٻار جن جي بدن تي سالن جي مَرُ چڙهيل هئي، جن مان اڪثر ٻارن جون هڏيون ائين ٿي ڏٺيون جڻ تہ هڏ چم بدران سندن جسم وئنٽانين جا ٺهيل هئا. جيڪي ڪيڏي مهل بہ ٽُرڪي پوندا! سندن اکين، وات ۽ نڪ ۾ ريزش ۽ پچين جا لينگها بنان لاهڻ جي ٽڙپ تي ڄمي ويا هئا. سندن چمڙي مَرُ ۽ خشڪيءَ جي ڪري سيرون سيرون ٿي نظر

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آئي: بلڪل ائين جيئن ڪلراٺي ڪاري زمين، اُس جي ڪري پاڻي سڪڻ کان پوءِ سيرون سيرون ٿيل نظر ايندي آهي. انهن ٻارن مان اڪثر ٻار اگهاڙا هئا. جن کي ڪپڙا پيل هئا، سي ڪپڙا ته ٺهيو ليڙون به نه هيون!

ٻارن جي ان شور سان گڏ بستيءَ ۾ ڪنجهڻ ڪرڪڻ ۽ ڪنگهڻ جا آواز گڏجي مسجي عجيب پڙاڏا پيدا ڪندا ٿي ويا. هيءَ به انسان ذات هئي! چترڪار سان گڏ هڪ همراهه ڪجهه صابڻ جون چڪيون ٻارن ۾ ورهايون ۽ چيو: "سڀ صفائي ڪري اچو ته خرچي پوءِ ملندي!"

ٻارڙا ريهون ڪيڪون ڪندا، هڪٻئي کي ٺيلها ڏيندا، هڪٻئي کي جهوريندا بستيءَ جي نل ڏانهن ڀڳا، جتان ڪجهه زالون پاڻي ڀري رهيون هيون.

هڪ جهوپڙيءَ اڳيان، هنن ڪنهن کي سڏ ڪيو. پوءِ ڪنهن نحيف زناني آواز ۾ چيو: "اچو!"

انوءَ جيڪي ڪجهه ڏٺو سو هن وري ڪڏهن به ڏسڻ نه ٿي گهريو: جهوپڙيءَ جي هڪ ڪنڊ ۾ هڪ ماڻهو پٽ تي ستو پيو هئو. ان ماڻهوءَ کي ڏسي انوءَ کي پنهنجو چاچو علو ياد اچي ويو. فرق صرف اهو هو ته علوءَ جي بدن تي ڦاٽلڙي قميص به هئي، ۽ هن شخص جي بدن تي سواءِ هڪ ننڍڙي گوڏ جي ڪجهه به نه هو. هن کي ڏسڻ سان ئي هيبت وٺي ٿي ويئي. هن جي هڏن تي ماس ائين چنبڙيل هو جڻ ته ڪنهن ننڍڙي ٻار جي چمڙي زوريءَ هن ماڻهوءَ تي چاڙهي ويئي هئي، جنهن ڪري ايترو ڇڪجي ٽٽڪجي ويئي هئي! انوءَ کي اهو خيال جاڳيو ته هن جي پاسراٽين وچان هو هن جا ڦڦڙ ۽ دل به ڏسي ٿي سگهيو چاڪاڻ ته هن جي ڏکي ساهه کڻڻ تي ڪا شي زور سان اچي ٿي انهن پاسراٽين سان لڳي، ۽ هن جي نڪ جي چوٽين ۽ گلي مان ساهه جو آواز ڪجهه ائين ڦاٽي ٿي نڪتو جڻ ڪو ٻوڙو ٽانءُ زور سان وڄي رهيو هو. هر ساهه اچڻ تي هن جي اکين ۾ هڪ اهڙي اچل ٿي پيدا ٿي جڻ ته اجهو ٽيون ٻاهر نڪرن. هن جون اکيون ڪيتريون نه وڏيون هيون، ۽ انهن جي پيلاڻ، انهن جي اَڇَ ئي هن جي جٺري هجڻ جي دانهن ڏيئي رهي هئي!

چترڪار جو هڪ دوست، جو شايد ڊاڪٽر ٿي ڏٺو پنهنجي بئگ کڻي اڳتي آيو. بئگ مان انجيڪشن جو سامان ڪڍندي هن چيو: "ڪجهه پاڻي کپي!"

ان وقت انوءَ هن مائيءَ کي ڏٺو جا هڪ ڏکهو گهونگهٽ ڪڍيو پٽ تي ويٺي هئي، ۽ ڪنهن ميرانجڙي ڪپڙي ۾ چتيون وجهي رهي هئي. هوءَ اٿي، جست جي هڪ ٿانوءَ ۾ پاڻي کڻي آئي.

"پاڻي!" هن عورت مختصر ترين جواب ڏنو.

ان عورت جون ڪاريون ٻانهون ڪافي مضبوط هيون: سندس قد ننڍو هو بدن تي توري پيريل هئي. فقط ٻانهن ۾ هن جي ٻيهڻ جي اندازمان هن اندازو لڳايو ته سندس عمر ويهارو ورهيه مس هوندي. سندس آواز نهايت سنهڙو هو. ڊاڪٽر هڪ دوا پاڻيءَ ۾ ملائيندي ان زائفان کي چيو: "هيءَ دوا ڪلاڪ ڪلاڪ کان پوءِ پيارجانس. آءٌ سئي هٽي تو وڃانس. گوريون اچا ته هونديون نه؟"

"ها، اچا ٻن ڏينهن جون آهن."

"وڌيڪ ضرورت به نه ٿيندي!" ڊاڪٽر اهي لفظ ڪجهه اهڙي نموني چيا جو زال کان چرڪ نڪري ويو!

ڊاڪٽر هن جي ٻانهن ۾ سئي هڻئين ته هن جو بدن ڇڻ ته گهڙيءَ لاءِ آڪڙجي ويو ۽ ان سيٽ جي ڪري، هن جي وات مان 'آهه' جو لفظ رڳو هوا جو جهونتو بڻجي ٻاهر نڪتو.

"بيماريءَ هاڻ ته هن جي آواز کي به ڪائي ڇڏيو آهي!" انوءَ سوچيو.

سئي هٽي ڊاڪٽر هن جي نبض تي هٿ رکيو. ڊاڪٽر جي منهن تي پهرين ڪجهه گهٻراهٽ ظاهر ٿي، پر پوءِ ڇڻ ته سڪون موٽندو ٿي آيو. ڪو وقت ڊاڪٽر نبض تي هٿ رکي ويٺو رهيو ۽ پوءِ هن آهستي آهستي ٻانهن هيٺ رکي ڇڏي، ۽ وڏي سندس اکين کي هٿ سان بند ڪري ڇڏيو.

"شي وڃي ڏٺين کي پهتي!" ڊاڪٽر چيو.

انوءَ رڳو ان زال جي اوچنگار مان محسوس ڪيو ته هو مري چڪو هو. هن کي هن جي زندگيءَ ۽ موت ۾ ڪو به فرق سمجهه ۾ نه آيو. هن کي ائين محسوس ٿيو ته جيستائين هن جون اکيون کليل رهن ها، تيسين شايد هو زنده رهي ها. دنيا کي ڏسندو رهڻ ئي ته زندگي آهي، هن سوچيو! زال جي اوچنگارن تي، آهستي آهستي پاڙي مان زالون اندر اچڻ لڳيون، ۽ ڪجهه مرد جهوپڙيءَ جي دروازي اڳيان ڪنا ٿيڻ لڳا. هو به سڀ ٻاهر نڪري آيا. ٻاهر ڇڻ ته ماڻهن کي اڳي ئي خبر هئي، ۽ جهوپڙيءَ اڳيان ٻه ٽي ٽي ڄڻا ٿي پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهيا. هي مرد يا ته پوڙها هئا، يا بيمار! انهن کي ٻئي ڪنهن نالي سان سڏي به ته نه سگهبو! هنن مان ڪنهن جي به منهن تي ڏک جا آثار نه هئا ـ يا هنن جي منهن تي ڏک کان سواءِ ڪو ٻيو اثر ئي نه هو ـ ۽ هي نئون ڏک هنن جي منهن ۾ ائين گم ٿي ويو ڇڻ ته ڪا ننڍڙي ڇولي ڪنهن وير جي وَر چڙهي، ان ۾ هميشه لاءِ گم ٿي ويئي!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاهر نڪري چترڪار هڪ پوڙهي کي ڪجهه پيسا ڏيندي چيو: ”چاچا، توڻ وٽي ڪجهه ڪفن دفن جو بندوبست ڪري اچ!“

”هائو ابا، آءُ بس اجهو آيس!“

هڪڙو پوڙهو پنهنجي گهران هڪ پراڻي چادر کڻي آيو ۽ اڳيان وڃائيندي چيائين: ”ڊاڪٽر صاحب، بيهندؤ ڪيترو؟ هت ويهي رهو!“

”نه چاچا، وهون ڪو نه ٿا: تيسين اسين ٻن چئن گهرن مان مريض ڏسي ٿا اچون...!“

هنن جيڪي به گهر ڏٺا، تن جو نقشو گهٽو گهٽو ساڳيو ئي هو چنل ڦاٽل ليڙون ٽيل هنڌ، ميرا گندا ڇپا ٿانو سيناريل مٽ. گدلا ٻار، مرنديون جهرنديون جندڙيون...! ڪو گهر خالي نه هو جنهن ۾ ڪو بيمار نه هجي. ٻارن ۾ گهٽي بيماري اهڙي هئي جنهن ۾ هنن جون ٽنگون ٻانهون وِنٽاٽين جهڙيون سڪل ۽ تڙڪندڙ پر سندن پيٽ ڦوڪيل، ۽ پيلا ٽوٽريل منهن! زالن ۾ اڪثر زالون پيٽ سان هيون. جيڪي ٽوري ڪپڙي جي ڪري پنهنجي حالت لڪائيندي به لڪائي نه ٿي سگهيون! مردن ۾ يا ته سلهه هئي يا دم. چترڪار جي ساٿين کي ڏسي هنن جي منهن تي شوخي ۽ مرڪ موٽي ٿي آئي، ۽ هنن اهڙي طرح ٿي سندن آجيان ڪئي ڄڻ ته ورهين کان هنن جا منتظر هئا!

چترڪار هن کي ٻڌايو ته هنن ۾ اڪثريت اهڙن مزورن جي هئي جيڪي ملن ۽ ڪارخانن ۾ ڪم ڪندا هئا: ڪي گهوڙي گاڏيون، سائيڪل رڪشائون به هلائيندا هئا: ڪي ٻيا ڪم ڪندا هئا ته ڪن کي مهينن جا مهينا ڪم نه ملندو هو. جڏهن ڪين ڪم نه ملندو هو، تڏهن اڪثر چوريون ڪندا هئا، يا گهر جا ٽپڙ وڪڻي جُوا ڪندا هئا. ڪتندڙ جواري تاڙي پي پنهنجي زالن ۾ ٻاڪر ڪُتو وجهندا هئا، ۽ هاريل جواري ساڙ مان زالن کي ماريندا هئا. ٻنهي حالتن ۾ زالون هر سال ڪين ٻار ڄڻي ڏينديون هيون! جئن جئن ٻار وڌندا ٿي ويا، تئن تئن هنن ۾ نشو ۽ ڏوهه وڌندو ٿي ويو. اڻ پوري مزوريءَ مان پورت نه ٿيڻ جي صورت ۾ هو اهڙن طريقن سان پئسا ڪمائڻ تي هرکن ٿا، جن کي معاشرو سماجي برايون سڏي ٿو.

”ائين ڇو آهي؟“

اهو سوال سڄي وات هن جي ذهن ۾ ڏڙها هٽندو رهيو. هن ائين ڀانيو ڄڻ ته هن جي دماغ کي چترڪار ڪو ڪات هٽي ڇڏيو هو جنهن ۾ هڪ اهڙو لوگهو پيدا ٿي پيو هو جنهن مان هن کي ڪي نيون صورتون نظر اچڻ لڳيون هيون- تاڙي پيئندڙ سلهه ۾ ورتل مريض. قطار در قطار هن جي ان لوگهي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳيان لنگهندا تي ويا، ۽ هن کي عجب ان ڳالھ جو هو تہ انهن مان اڪثر ماڻهن جا منهن يا هن جي پيءُ سان ٿي مليا آيا يا چاچي علوءَ سان! ڪيترا ڏينهن هن جي ذهن کي اها مشابهت اڏوهيءَ وانگر کائيندي رهي. هن کي اهي شڪليون خواب ۾ ڊيڄارڻ لڳيون هيون- گند ۾ سُرندڙ ڪينئان، ماڻهن جي هٿن پيرن، منهن ۽ اکين مان وهندڙ رت ۽ پون، هڏن جا پڃرا، پيٽ سان ڙالون، ۽ ڦوڪيل پيٽن وارا ٻالڪ! ائين ڇو آهي؟ هن جا سمورا خواب هميشه ان خيال اچڻ تي ٽٽي پوندا هئا، ۽ هو ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهندو هو.

هڪ ڏينهن صبح جو سوير، منظور اچي هن کي اٿاريو ۽ هن کي تيار ٿيڻ جي هدايت ڪري پين همراهن کي سڏڻ لاءِ هليو ويو. جڏهن هو سڀ ڪار ۾ اچي ويٺا تڏهن منظور ڳالهه ڇيڙي:"باس جي مل ۾ مزورن هڙتال ڪئي هئي ۽ ڪي مزور ڪارخاني اڳيان پٿلي ماري ويهي رهيا. باس پوليس جي مددي سان انهن کي اٿارڻ جي ڪوشش ڪئي ته جهيڙو وڌي ويو ۽ مزورن پوليس سان منهن ڏنو. لاچار پوليس کي پهرين لاٺيءَ چارج ڪرڻي پئي، ۽ پوءِ هوائي فير ڪري هنن مزورن کي ڇڙ وڇڙ ڪرڻ جي ڪشش ڪئي. ان فائرنگ ۾ ٽي مزور مري پيا! هڙتالي مزور هيڪاري بگڙي پيا آهن. پر مزورن سان ڳالهائڻ لاءِ باس جو هلڻ ضروري آهي ته جيئن ڪو نتاهه ٿئي، پر ڪيس اهو خيال آهي ته متان ڪو دنگو فساد ٿي پوي، ان ڪري اسان کي هلڻ جو حڪم مليو آهي ته ڳالهين وقت اسين موجود هجون: متان ڪي مزور حملو نه ڪري وجهن!"

انو چپ چاپ ڪار جي ڪنڊ ۾ ويٺو رهيو. پيا سڀ تفصيل معلوم ڪرڻ لاءِ منظور سان سوال جواب ڪندا رهيا. پر هو خاموش هنن ڪان بي خبر جڻ ته جهوٽا کائيندو رهيو. هن کي باس يا باس جي مِل سان ڪا دلچسپي نه هئي. پر هو انڪار به نه ٿي ڪري سگهيو. هو ته باس جو هڪ پگهار دار نوڪر هو: انڪار ڪيئن ڪري؟ ۽ هو انهن مزورن متعلق سوچڻ لڳو جن جا ٽي ساٿي مارجي چڪا هئا. ڪهڙي ڳالهه هوندي جو مزور پنهنجا ماٺهو مارائيندي به نه ڳتا! هن سوچڻ جي ڪوشش ڪئي. پر عين ان وقت هڪ وڏي موٽر زوم مان هنن جي اڳيان لنگهي ويئي، ۽ پوءِ بلڪل هنن جي اڳيان اڳيان هلڻ لڳي. هنن مان ڪنهن چيو "باس!"

مٿيءَ جو هڪ ڳڪر هن جي ذهن آڏو اچي اکين کي پوسرائڻ لڳو.

ان ڪار ۾ پوئين سيٽ تي به ماڻهو ويٺل هئا. جن مان هڪڙو ته باس هو بئي کي انو شايد ڪو نه سڃاڻيندو هو. اڳين سيٽ تي ڊرائيور سان گڏ باس جو باڊي گارڊ ويٺل هو جنهن کي هن باس جي بنگلي تي پهرئين پيري به ڏٺو هو.

جڏهن اڳين ڪار رستي جي هڪ ڪابي موڙ تي مُڙي، تڏهن هن جي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ذهن اڳيان اهڙو موڙ اچي ويو، جنهن جي هڪ پاسي هن جي اصليت هن کي سڏ ڪندي ٿي آئي، ۽ ٻئي طرف اها زندگي هئي، جنهن کان فرار جي ڪوشش جي معنيٰ موت هئي. اصليت ۽ موت جو اهو ٻه- واٽو ڪيڏو نه ڏيچاريندڙ هو! اصليت موت کان وڌيڪ خونريز هئي، جتي هن جي چاچي علو جو لاش هن جي لاءِ پنهنجون اکيون اجا تائين کوليو انتظار ڪندو ٿي رهيو جتي هن جي ماءُ جا سڏڪا هن جي آتت جا منتظر هئا. جتي هن جي پيءُ جي تاڙيءَ جي ٻوءِ هن کي پنهنجي ڏکويل پاڪر ۾ آڻڻ کان ڪيٻائي رهي هئي! هن جي ذهن ۾ اهو سوال اوچتو اڀري آيو ته هن جي پيءُ تاڙي پيئڻ ڇو شروع ڪئي؟ الائي ڇو ان ئي وقت هڪ ٻيو خيال به هن جي ذهن ۾ اٿيو ته مزورن هڙتال ڇو ڪئي هوندي؟

هو منظور کان پڇي ويٺو: "مزورن هڙتال ڇو ڪئي آهي، منظور؟!"

اهو سوال هن ايترو وقت خاموش رهڻ کان پوءِ ڪيو هو. ان ڪري ان سوال لاءِ منظور بلڪل تيار نه هو. سپ ڄڻ ته ان سوال جي اوچتي ڏک کان ماٺ ٿي ويا، ۽ منظور ڪجهه سوچيندي، هلڪي کنگهڪار ڪندي چيو: "ڇون ته ته سندن مزوري وڌائي وڃي، کين صاف سترا گهر رهڻ لاءِ ڏنا وڃن، مل جي اسپتال ۾ ڊاڪٽر مقرر ڪيو وڃي وغيره وغيره... وڏي ڳالهه اها آهي ته چونڊون ويجهيون آهن نه. ان ڪري!"

"چونڊن جو ان سان ڪهڙو لاڳاپو؟" انوءَ معصوميت مان سوال ڪيو.

"چونڊن جي وقت ۾ مخالف ڌر جا ماڻهو ٻئي کي بدنام ڪرڻ لاءِ ماڻهن کي برغلائيندا رهندا آهن. باس جي مخالف بيهڻ وارن اميدوارن مان هڪڙو اهڙو ماڻهو آهي، جنهن کي ڪن ٻين ماڻهن جي مدد آهي. انهن ماڻهن سان ته باس ۽ اسين پڇي کائڻ جهڙا آهيون. پر اُن ماڻهوءَ جي پٺ پنهنجي ڪن ساٿين سان گڏجي هڪ "سماج سڌارڪ"، سوسائٽي ناهي آهي، جنهن جي طرفان هڪ به ڊاڪٽر، شاگرد ۽ ڪتابي ڪيڙا گڏجي مزورن جي بستين ۾ وڃي، مزورن کي باس ۽ ٻين ملن ۽ ڪارخانن جي مالڪن خلاف ڀڙڪائيندا ٿا رهن، مزورن کي مفت دوائون، مفت ڪپڙا ۽ ٻيو سامان ڏيندا ٿا رهن. ڪي مزورن جا اڳواڻ به هنن سان شامل آهن. وڏي ڳالهه ته هو مزورن کي پڙهائيندا آهن، ۽ انهن ڪلاسن ۾ هنن کي اهڙيون ڪي مرليون ٿا ٻڌائين، جو مزور پاڻ کي مزورن بدران مرڳو ملن جا مالڪ سمجهڻ لڳا آهن، ۽ حڪما حڪمي مزوريون وڌائڻ جون گهرون ڪندا ٿا وتن!"

انوءَ کي الائي ڇو پنهنجي بدن ۾ سُيون سُيون چڀنديون محسوس ٿيڻ لڳيون. هن آهستي چيو: "منظور تنهنجو پيءُ به ته هڪ مزور هو!"

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظور کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته انوءَ ڪيس ڀرپور ٺٺڙ وهائي ڪڍيو هو. هو پنهنجي ڪاوڙ الائي ڪيئن سهسائي ويو. سندس منهن ائين ڳاڙهو ٿي ويو ڄڻ ته اوچتو ڪيس تيز بخار اچي ويو هو ۽ پوءِ هن جي منهن جي ڳاڙهاڻ آهستي آهستي پيلاڻ ۾ تبديل ٿيڻ لڳي، ڄڻ ته شفق کان پوءِ صبح جي آخري ڪرڻن هن جي ذهن جي آڪاس تي پيلاڻ ڦهلائي ڇڏي هئي، ۽ سوچ جو سورج نئين صبح جي انتظار ۾ زمين جي سيني ۾ جذب ٿي ويو هو!

سوچ جي ان ٻڏندڙ سج کي ڏسڻ بدران، انوءَ سامهون نگاهه وڌي ته هڪ ڪارخاني جون چمنيون نظر آيس. هيءَ ڪهڙي عجيب منزل هئي، هن سوچيو. جئن جئن هنن جي ڪار ويجهي ٿيندي وئي، تئن هن کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ ته ڪو سمنڊ پريان گجي گجگوڙ ڪري رهيو هو جئن جئن هو ويجها ٿيندا ٿي ويا، اها گجگوڙ پڙاڏا ٻڌجندي، وڌيڪ ڀيڄاريندڙ ٿيندي وئي!

جڏهن ڪار بيهي رهي ۽ هو ٻاهر نڪتا، تڏهن هن جيڪي ڏٺو ان هن جي دل ۾ هلچل مچائي ڇڏي. ٻه ٽي هزار ماڻهو هڪ سمنڊ وانگر ڦهليل هئا، ۽ رڳو هنن جي پڙ پڙ ٻه هڪ گجگوڙ بڻجي ٿي وئي! جڏهن هن مزورن کي سندن بستين ۾ ڏٺو هو تڏهن هن جي دل ۾ هنن لاءِ همدردي، ڪهل ۽ رحم جا جذبا تقريباً نفرت ۽ ڌڪار جي انداز ۾ پيدا ٿيا هئا، ۽ هينئر انهن ساڳين مزورن کي ڏسي، هنن جي ڏيا، هيبت کان هن جي دل دهلجڻ لڳي هئي! هن کي ائين محسوس ٿيو ته هن سمنڊ کي موٽائڻ، هن پهاڙ کي اڳيان هٽائڻ ۾ هڪڙو باس ته ڇا سوين باس به ڊنل پلونگڙن وانگر پُڇ ٽنگن ۾ ڏيئي ڀڄي ويندا!

باس کي ڏسي، مزورن جي ان سمنڊ ۾ نفرت جي هڪ ويرَ اٿين لهي آئي، جو منظور جي اشاري تي هنن سيني پنهنجا روالور ڪڍي ٻاهر ڪيا ۽ باس کي وچ ۾ ڪري، هو مزورن جي وچان لنگهڻ لڳا.

"خوني"، "ڪتا"، "هش هش"، "پوش پوش"، "هتوبچو هتوبچو"، "سوئر"، "گونهه خور"، "مردار"...!"

هي لفظ هوئنئن ڪير هن کي چوي ها ته هو ان جو منهن پٽي ڇڏي ها، پر اڄ هن ڏٺو ته باس سوڌا سڀ هن جا ساٿي، ڪنڌ هيٺ ڪري، ڪارخاني جي دروازي ڏانهن هلندا رهيا. پوليس جي هڪ جٿي وٽ پهچندي، ڄڻ ته هنن سيني سامت جو ساهه کنيو. دروازي تي بيٺل پوليس جي هڪ آفيسر باس سان سلام ڪري هٿ ملايو ۽ چيائين "اڄ ته هنن جو مزاج ڪافي گرم آهي!"

"ڏٺو ويندو!" باس مختصر جواب ڏنو ۽ ڪارخاني اندر هليو ويو. هو به

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن سان گڏ اندر داخل ٿيا. گيٽ کان اندرئين طرف آفيس جي در اڳيان ٻه هڪ پوليس وارو بندوق کڻيو بيٺو هو.

هن منظور کان پڇيو: "باس سان اهو ٻيو گڏ ڪير آهي؟"

"مزورن کي مقرر ڪرڻ وارو ليبر آفيسر!"

هو اندر گهڙيا ته آفيس ۾ وينٽل تي ماڻهو اُٺي ٻيهي رهيا. انهن مان هڪڙو ماڻهو وڌي اچي باس سان مليو.

"اهو مئنيجر آهي،" منظور هن کي ٻڌايو.

آفيس کان وري اندر طرف هڪ ڪمري جو دروازو کوليندي، مئنيجر باس ۽ سندس ساٿين جي اندر وڃڻ تائين، دروازي جو هڪڙو تاڪ جهلي بيٺو. جڏهن هو اندر داخل ٿيا، ته پوءِ پاڻ به اندر هليو آيو ۽ دروازو خود بخود بند ٿي ويو!

منظور پنهنجي ساٿين کي ڪرسين تي ويهڻ جو اشارو ڪيو ۽ هو ڪرسين تي ويهي، پنهنجي پنهنجي سوچ ۾ غرق ٿي ويا. ڪجهه دير کان پوءِ، مئنيجر ٻاهر نڪتو ۽ آفيس کان ٻاهر هليو ويو. جڏهن واپس آيو تڏهن هن سان ٽي ڄڻا گڏ هئا: انو سمجهي ويو ته هي ضرور مزورن جا نمائندا هئا. هنن جي منهن تي هڪ عجيب گنڀيرتا هئي، ۽ ان گنڀيرتا سندن تيل هاڻن ڪپڙن کي هڪ عجيب حشمت ڏيئي ڇڏي هئي! الائي ڇو مئنيجر دروازو کولي، ان کي تاڪي ڏيئي ڇڏي، منظور اٿي بيهي رهيو. سندس هٿ ڪيسي ۾ هو، ڄڻ ته هو ڪنهن اوچتي حملي لاءِ تيار هو. هن جي اشاري تي ٻيا به تيار ٿي ويهي رهيا. جتي انو ويٺو هو اتان هوفقط مزورن جي پٺ ڏسي ٿي سگهيو. هنن جو آواز اهڙو صاف ۽ تيز هو جو ڄڻ ته هنن جي جسم ۾ ڪا نئين قوت پيدا ٿي پئي هئي!

"سيٺ، اسان کي اها ڳالهه هرگز قبول نه آهي. اسان جا ته سڌا سڌا شرط آهن: يا ها يا نه... ان جو ڪو ٻيو جواب آهي ئي ڪونه!"

"پر مؤلو ڊاڪٽر واري ڳالهه ته مڃيون ٿا. ڪوارٽرن لاءِ به سرڪار کي زمين لاءِ درخواست ڏني اٿئون. باقي مزوري چوڻ کان پوءِ وڌائينداسون!" اهو آواز مئنيجر جو هو.

"اوهين ڄاڻو اوهان جون چوڻ جاڻن: اسان کي مزوري هاڻي ئي وڌائي ڏيو. باقي ڪوارٽرن لاءِ، ڪارخاني جي پٺ واري زمين به اوهان جي آهي، ان تي ڇو نه ٿا نهرايو؟"

"اتي هڪ ٻه مشين لڳائڻي آهي!" هي آواز باس جو هو.

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”هي مشين ڪان بہ اسان جون حياتيون گهٽ ٿا سمجهو...!“ ان آواز ۾ هڪ عجيب ٽوڪ سان گڏ هڪ نئين ڪاوڙ اپرندي ٿي نظر آئي.

”هن مل مان اسان کي بلڪل نفعو ئي ڪونهي: جيسين نئين مشين نہ لڳي آهي، تيسين رڳو نقصان ئي نقصان آهي!“ باس چڙ ڪان وڌيڪ ڪڪ ٿيندي چيو. هو اهڙين ڳالهين ٻڌڻ جو عادي نہ هو!

”هي اوهان جو پوتا ميل آءٌ پاڻ سان کڻي آيو آهيان. اهو تہ چوي ٿو تہ اوهان جي مل هر سال اڳئين ڪان اڳرو نفعو ٿي ڪمائي!“

گهڙيءَ لاءِ تہ خاموشي ڇانئجي ويئي. پوءِ مئنيجر ڪجهہ کنگهڪاريندي چيو: ”اهو پوتا ميل تہ وڌيڪ ليسن وٺڻ لاءِ هٿرادو ٺاهيو ويو آهي تہ جيئن حڪومت نفعي جي لحاظ ڪان وڌيڪ پرمٽون ڏي!“

”جيڪڏهن اها هٿرادو آهي تہ اوهان جو ۽ بين آفيس جي ماڻهن کي جيڪو بونس مليو آهي، سو بہ هٿرادو آهي يا اهو صحيح آهي؟“

مئنيجر شايد اها ٽوڪ سهسائي نہ سگهيو ۽ هن جهڙ تہ ناراض ٿيندي چيو:”ان سان اوهان جو ڪجهہ نہ وڃي!“

”اسان جو ڪجهہ نہ وڃي؟ ائين نہ! پورهيو اسين ڪريون. مال اسين ٺاهيون. مال جي پيدائش اسين وڌايون. هٿ، ٻانهون، ٽنگون اسين ڪپايون، سلهہ ۾ اسين وٺجون. ۽ بائلر جي دوزخ اڳيان اسين ويهون. بجليءَ جي شاڪ ۾ اسين مرون. باقي بونس اوهان کي ملي، نفعو سيٺين کي ملندو رهي ۽ ... ۽ ان ۾ اسان جو ڇا وڃي! سيٺ، ڪن ڪولي ٻڌ. جيسين اسان جون گهرون پوريون نہ ٿيون آهن، تيسين هيءَ مل بند رهندي!“

هي لفظ نہ هئا، جهڙ تہ باهہ جون ڇڙوون هيون. جي جهڙ تہ ديوارن کي ساڙينديون. پڙاڏا ڪنديون، آفيس جي هن خال ۾ وچڻ لڳيون. ۽ پوءِ هو ٿيئي اتي ويهي رهيا.

”مولو تون تہ مڙس ٺاهوڪو آهين: تو مان اسان کي وڏيون اميدون هيون. مون تہ سيٺ کي چيو هو تہ تو کي اڄ ئي فورمئن ڪرڻ جو حڪم ڏي ۽ نورا، تو کي بائلر سيڪشن مان ڪڍي، سپروائيزر ڪنداسون. ۽ ڪريم، تنهنجي بونس وڌائڻ لاءِ تہ مون اڳي ئي هيڊانهن پنهنجي ليبر آفيسر کي اڳي ئي چٽي ڇڏيو هو! توهين تہ اسان جا پنهنجا آهيو: ڇو اهڙا ٿيا آهيو؟“

”مئنيجر صاحب، آءٌ فورمئنيءَ کي ٽڪ بہ ڪو نہ هڻان... هي سوال رڳو منهنجو نہ آهي: هي اسان سمورن پورهيتن جو سوال آهي! سندن ٻچڙن جي پيٽ جو سوال آهي، سندن اگهاڙن انگن جو سوال آهي، سندن اگهائي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سکڻائي جو سوال آهي، سندن جيئڻ مرڻ جو سوال آهي! اسان جا ته ساٿي پنهنجي جان ڏيئي چڪا آهن، تنهن جو اوهان کي ڪو فڪر به ڪونهي!“

انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته مولو ڪنهن انسان بدران واسينگ نانگ بڻجي ويو هو، جنهن جو هڪڙو هڪڙو لفظ ڏنگيندو ٿي ويو!

”اسان کي هنن جو ڏاڍو افسوس آهي... اسين انهن جو معاوضو ڏيڻ لاءِ تيار آهيون!“ باس نرميءَ سان چيو.

”معاوضو! ڄڻ ته اوهان جو معاوضو هنن جي رنن جي لڙڪن کي روڪي سگهندو هنن جي ٻچڙن کي پيءُ جو پيار موٽائي ڏيندو...! پر خير، جيڪي ٿيو، سو ٿيو پر جنهن ڳالهه لاءِ هنن گوليون سٺيون، ان ڳالهه جو فيصلو نه ٿيو ته هيءَ مل نه هلندي!“

”جيڪڏهن اسين ٻيا مزور پرتي ڪريون ته پوءِ؟“ باس هارڻ ڪاوڙجي چيو.

”ٻيا مزور پرتي ڪندؤ؟ هنن کي ڪارخاني ۾ گهڙڻ لاءِ اسان جي لاشن مٿان لنگهڻو پوندو سيٺ!“

”جيڪا اوهان جي مرضي! ڏسون ڪيترو وقت ٿا بنا مزوريءَ جي رهي سگهو. اوهين وڃي سگهو ٿا!“

”مزوريءَ سان ڪهڙو پيٽ ٿو ڀرجيسون، جو بنان مزوريءَ جي فرق پوندو سيٺ! بک ۽ فاقو ته اسان جي قسمت آهي... پر ڏسجو متان بک جي باهه ۾ اوهان جو هي ادمبر، هي ڪارخانو نه ٻارڻ بڻجي وڃي!“

مولوءَ جي آواز ۾ ڄڻ ته هن جي تقدير ڳالهائي رهي هئي، جنهن کي دنيا جي ڪا طاقت مٽائي نه ٿي سگهي.

”ڌمڪي ڏيندا آهيو... ڏسي رهنداسون اوهان جي دڙڪن کي...اوهان سمجهيو ڇا آهي؟“ باس ڪاوڙمان ميز تي مڪ هڻندي چيو.

ان مڪ جي آواز تي، چار روالور کيسن مان ٻاهر نڪري آيا. مولوءَ پنهنجي چوطرف پستول ڪليل ڏسي، چرين وانگر ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳو. اهي ٽهڪ يقيناً ڪنهن صحيح دماغ جي ماڻهوءَ جا نه هئا! پوءِ مشڪل سان هن پنهنجي کل روڪيندي چيو: ”واه ڙي سيٺ، واهه واهه! تون سمجهين ٿو ته اسين تنهنجي هنن ڀاڙي جي خچرن کان ڊڄي ويندا سون...! پليو آهين: اسين پوليس کان نه ڊناسون ته هنن وات ڳاڙهن چوڪرن کان ڇا ڊڄنداسون؟!“

اوچتو باس جو باڊي گارڊ، ڪارو ديو پنهنجي ڪرسيءَ تان اٿيو ۽ هن زور سان هڪ ٿڦڙ مولوءَ کي وهائي ڪڍيو. مولو به تيز ڪائيندو وڃي زور سان سيٺ جي پيرن ۾ ڪريو. ٿڦڙ لڳڻ سان، هن جي نڪ ۽ ڇپن مان رت

نيڻديون ڪري وهڻ لڳو. ڪنجهنديءَ هوءَ اٿي ويٺو: هن هڪ نظر سان سيٺ ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ هٿ وڌائي هن تيل هاڻي قميص سان پنهنجي نڪ کي صاف ڪيو. هن جي قميص جو اڳ رت سان ڳاڙهو ٿي ويو: هن جا ٻه ساٿي هن ڪاري ديو تي الر ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌيا، پر مولوءَ کين هٿ سان منع ڪئي، ۽ هن وري ٻه هڪ عجيب ڪل ڪلندي چيو: "نه بابا نه، هي ڏک، هي رت ته اسان جو مرڪ آهي! اسان جو رت پاڻهي پنهنجو رنگ لائيندو: هنن ڪتن سان منهن ڏيڻ مان ڪهڙو فائدو!"

باس، مئنيجر ۽ ليبر آفيسر ٻه اٿي بيٺا. مولو پنهنجو نڪ صاف ڪندو پنهي همراهن سان گڏجي ٻاهر هليو ويو!

باس ٻه ٻاهر نڪتو ته هي سندس پويان هليا آيا. ٻاهر گيٽ وٽ پهتا ته مولوءَ پوليس جي هڪڙي آفيسر کي چيو:"اوهان جي هونديءَ اسان کي اجهو هي انصاف مليو آهي!"

پوليس آفيسر رڳو ڪلها جهڪائيندي ماٺ ٿي ويو. جڻ چوندو هجي:"ياٽو اسين ٻه ته هنن جا ئي ملازم آهيون. اسين ڇا ٿا ڪري سگهون؟!"

باس ڪجهه وقت، مئنيجر ۽ ليبر آفيسر سان ڳالهائيندو رهيو ۽ پوءِ جڏهن هو ٻاهر آيا، تڏهن انوءَ هڪ عجيب حالت ڏٺي. هنن جي وچڻ جو رستو مزورن جو هي سمنڊ روڪي بيهي رهيو! انوءَ کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته ڪي سوين هزارين واسينگ ڦوڪون ڏيئي رهيا هئا. ميڙ جي اها موڊ ڏسي، باس ٻه اتي ئي ڄمي بيهي رهيو ۽ مُنجهي پوليس جي ٻن آفيسرن ڏانهن ڏٺائين، جيڪي هن کان ٿورو پرڀرو اچي رهيا هئا.

پوليس جو هڪڙو آفيسر اڳتي وڌي آيو ۽ هن اڳيان بيٺل مزورن کي چيو: "اوهان رستو ڇو جهليو آهي؟"

ڪنهن ٻه جواب نه ڏنو. فقط سندن اکين ۾ هڪ عجيب جوت جلندي رهي، ۽ الائي انوءَ کي ڇو محسوس ٿيو ته ان جوت ۾ رَتَ جي ٻارڻ جي روشني هئي!

"هٽو رستو ڏيو!" پوليس آفيسر رعب سان چيو.

مجمعي تي جڻ ته ڪو ٻه اثر نه ٿيو ۽ ديوار ٻڌيا بيٺا رهيا. پويان ڪنهن چيو:

"اهو ڪارو ديو اسان جي حوالي ڪريو ته رستو ڏينداسون!"

ان لفظ "ڪارو ديو" تي هڪ ٺهڪڙو مچي ويو. ان ٺهڪڙي ۾ خوشيءَ بدران هڪ عجيب نوڪ پرپل هئي!

"ڪارو ديو؟"

پوءِ پوليس آفيسر، باس جي باڊي گارڊ ڏانهن ڏٺو. ڪارو ديو ماڻهن کي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻ ڏانهن ڏسي، وسامجي ويو. هن جي اکين ۾ هاڻ ڏپ پرجندو آيو ۽ هو ڇڻ پنهنجو ذڪر ٻڌي سسندو تي ويو. هن جا اُپريل ڪلها، ڍرڪي پيا هئا.

پوليس آفيسر وري باس ڏانهن ڏٺو: هن ڪي باس جي اکين ۾ الائي ڇا نياپو مليو ۽ هن هڪدم ٻن ڇئن پوليس وارن کي ڪو حڪم ڏنو. پوليس وارا بندوقن ۾ سنگينون تنبي سامهون ڪندا اڳتي آيا، ۽ "هٽو هٽو... هٽجائو..." ڪندا ميڙ ۾ گهڙي پيا! هنن جي اچڻ تي، مزورن جي ميڙ ۾ هڪ پيچرو پيدا ٿيندو ويو: اڳيان پوليس وارا هلندا ويا، ۽ سندن پويان باس ۽ سندس ساٿي هلندا تي آيا. اوچتو انوءَ هڪ دانهن ٻڌي: دانهن تي هن نظر مٿي ڪنئي تہ هن ڪاري ديو کي مٿي کڄندو ڏٺو ۽ پوءِ ڪارو ديو هٽ هٽ مزورن جي هڪڙي ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين پهچي ويو!

ڪو اشارو ملڻ تي پوليس وارن پنهنجون رائفلون اپيون ڪيون. ننڍي قد جي هڪ همراهہ چيو: "فائر"!

سڌا فير مزورن جي مٿي کان ٿيندا، هوا ۾ پڙاڏا پيدا ڪندا ويا. ڪجهہ پوليس وارا لٺيون کڻي مزورن پويان ڪاهي پيا. اوچتو هن منظور جو آواز ٻڌو: "ڀڄو!"

هو ڀڄندا ڀڄندا پنهنجي ڪار تائين آيا. باس پنهنجي ڪار ۾ چڙهي، اڳي ئي روانو تي چڪو هو. مٿيءَ جي هڪ ڪڪر پويان، هن ڏٺو تہ باس جي ڪار هوا سان ڳالهيون ڪندي تي ويئي. اوچتو ڪار جي اڳيان مزورن جو هڪ هجوم وڌي آيو. ڪار ڍري تي ويئي. منظور سيني کي اشارو ڪري، هيٺ لهي پيو ۽ کيسي مان روالور ڪڍي زور سان چيائين: "هٽو نہ تہ..."

انوءَ کي الائي ڇا ٿيو هن زور سان منظور جي ٻانهن تي اهڙو زور سان ڌڪ هنيو جو هن کان دانهن نڪري ويئي، ۽ روالور وڃي مزورن جي وچ ۾ ڪريو: مزورن مان هڪڙي مزور اهو کڻي ورتو اڳتي وڌي آيو!

اوچتو انوءَ رڙ ڪري چيو: "ٻائو اسين بہ اوهان وانگر مزور آهيون: حڪم جا ٻندا! اسان جو اوهان سان ڪو جهيڙو نہ آهي!"

هڪڙي مزور ڏڪار مان چيو: "ٻاڙي جا خچرا!"

هجوم هنن تي حملو ڪرڻ وارو هو پر هڪڙي مزور زور سان چيو "ڇڏيو هنن کي! هنن جو ڪهڙو ڏوهہ؟ هن همراهہ تہ پاڻ پنهنجي ئي ساٿيءَ جي ذري گهٽ ٻانهن ڀڃي وڌي آهي، نہ تہ هن جي گولين سان اسان مان بہ چار ڇهٽا ڍيري تي پيا هجن ها!"

مزور پاڻ ۾ ئي زور زور سان دليل بازي ڪرڻ لڳا. انؤ موقعو ڏسي آهستي چيو: "توهين هاڻ هلو..."

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو چپ چاپ ڪار ۾ چڙهي پيا: اويس چيو "انو اچ نه...!"

"توهين هلو... آءُ پاڻهي ايندس!" انوءَ مختصر جواب ڏنو.

ڪار متيءَ جا ڪڪر اڏائيندي هلي ويئي. فائرنگ بند ٿي چڪي هئي.

هو انهن ٽي مزورن جي وچان لنگهندو ڪيسي ۾ هٿ وجهي، ڪنهن سوچ ۾ پاڻ کي ڳاريندو اچي پڪي رستي تي پهتو. هن جي ذهن ۾ عجيب طوفان متل هو. هن کي پڪ ٿي ته هاڻ منظورسان هن جي دوستي ختم ٿي چڪي هئي. هاڻ هن جو بنگلي تي موٽڻ به خطري کان خالي نه هو. پر هن کي الائي ڇو ائين محسوس ٿيڻ لڳو ته هو ضرور موٽي ويندو! پڪي رستي تي پهچي، پنڌ ئي پنڌ موڙ جي هٽي پاسي واري رستي تي هلڻ لڳو. هي رستو هن جي ڳوٺ ڏانهن ٿي ويو. هو پنهنجي اصليت ڏانهن موٽي رهيو هو ۽ جڏهن پنهنجي ماءُ جو ڏکويل چهرو هن جي تصور ۾ اڀري آيو ته هنجي ذهن جو طوفان بيهي رهيو. ان ۾ فقط ماءُ جي مامتا جي ٿڏيري ڏکويل هير گهلڻ لڳي هئي!

※

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن هو ڳوٺ جي قبرستان وٽ پهتو تڏهن هن کي پنهنجو چاچو علو ياد اچي ويو ۽ هن جي دل مان هلڪو سڏڪو نڪري ويو. هو ڪوشش ڪري، ماڻهن کان بچندو پاڻ لڪائيندو پنهنجي گهر تائين پهتو. اندر داخل ٿيڻ سان، هڪ زائفان هن کي ڏسي هلڪي ڪيڪ ڪئي، ۽ اندر صفحي ڏانهن ڀڄي،اندر ٻه ٽي زالون پٽ تي پٽلي ماريو ويٺيون هيون. انهن زالن سان گڏ هن جي ماءُ جو ڏيان ٻه هن ڏانهن ڇڪجي ويو جيڪا ڪنڌ جهڪايو منهن کي گنديءَ ۾ لڪايو ويٺي هئي!

"انو!" هن جي ماءُ کان رڙ نڪري ويئي.

هو وڏي ماءُ کي چنبڙي پيو. سانئڻ کان اوڇنگار نڪري ويئي. زالون ڪجهه حيران ۽ ششدر ٿي ويئون: "ائي امان تون عدت ۾ آهين، ڪجهه ته ويچار ڪر!"

"عدت؟! انوءَ جي وات مان سوال هڪ سڏڪو بڻجي نڪتو!

"ماسي ڪانان، هي مون ندوريءَ جو ڇوڪرو آهي، انو: شهر ۾ ڪمائيندو آهي! ڏٽيءَ جي واسطي ڪنهن سان ڳالهه نه ڪجو!"

زالن اهو ٻڌي نئين سر اوڇنگارون ڏيڻ شروع ڪيون:"آ، ابا پنهنجي بابل جو منهن ٻه نه ڏٺئي!" مائي خانان اوساريندي چيو! "ڇا ٿيو؟"انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن جي دل ۾ چڪ پوندو ٿي ويو.

"ابا، باهه لڳي مُئي پوليس کي: ڪارخاني ۾ ڪا هتتاڙ ٿي هئي: مُئن رئفلون هٽي، ٿي مڙس ماري وڌا!"، ماسي خانان وري اوڇنگار ڏني.

"هي جيڪو سليمان بروهي ڳوٺ وارو ڪارخانو آهي؟"

"هائو ابا، مُئن کي خدا خدا جو رسول هاڃي ۾ هڻندو!" ماسي ڪانان پاراتا ڏيندي چيو.

هڪڙي زال جي اوڇنگار تي تي ئي چار ئي زالون اوساري ڪيدي روئڻ لڳيون! مائي ڪانان ٻه نئين سر پار ڪيدي روئڻ لڳي! ان مهل انوءَ کي الائي ڇا محسوس ٿيڻ لڳو. اها هن کي پڪ هئي ته ان احساس ۾ ڏک نه هو. جيڪڏهن ڪو ڏک هو ته ان کي هو سڃاڻي نه سگهيو! هن کي فقط اهو محسوس ٿيو ته هن جي ڪن جون پاپڙيون ٻرڻ لڳيون هيون. هن جون مٺيون ڀيڙيون ٿي ويون، ۽ هن جي

دماغ ۾ ڪنهن هڪ ڳالهه تڪڙ جو نالو نه ٿي ورتو: فقط هن کي مزورن جي ميڙ جي گجگوڙ سمنڊ وانگر پنهنجي وجود ۾ موجون هڻندي ڪپر ڪيندي محسوس ٿي ۽ ان ميڙ ۾ هر مزور جي شڪل هن جي پيءُ جي شڪل سان ملي ٿي آئي!

اوچتو هن چيو: "امان، اٺي ته هلون!"

"ابا، ڪيڏانهن؟، ماڻس ڪان اڳ سيني زالن جڻ ته حيران ٿي يڪو سوال ڪيو.

"شهر!" هن مختصر جواب ڏنو.

"ابا، هوءَ عدت ۾ آهي! هوءَ ڪيئن هلندي؟" ماسي خانان ناراض ٿيندي چيو.

"ادت بدت مان آءٌ ڪجهه نه ڄاڻان! هاڻ هن جو هتي ڪير آهي، جو هتي رهندي؟"

"ابا، برادري ڇا چوندي؟" هڪ ٻيءَ مائيءَ چيو.

"برادري اهو چوندي ته پنهنجي پٽ سان گڏ شهر هلي ويئي!" هن چيو.

لاريءَ ۾ وهندي ئي هن کي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو: هو پنهنجي ماءُ کي ڪيڏانهن وٺي ويندو؟ هن کي ڪٿي رهائيندو؟ بنگلي تي هاڻ هن جي وڃڻ جو ڪو سوال نه هو. پوءِ هو ڇا ڪندو؟ مزوري.. ۽ هن کي مزورن جي بستي ياد اچي ويئي، ۽ هن جي بدن ۾ سيءُ پئجي ويو! پوءِ هن کي چترڪار ياد اچي ويو ۽ هن جي دل کي جڻ ته آٿت اچي ويو. چترڪار ضرور هن کي ڪا نوڪري يا روزگار هٿ ڪري ڏيندو: هن جو پنهنجو گهر هوندو جتي ڪم تان موٽڻ ڪان پوءِ هن جي ماءُ هن جي منتظر هوندي اهي انسنا اجا مڪمل ئي نه ٿيا هئا ته شهر اچي ويو ۽ هو ماءُ کي ٽئڪسي ۾ چاڙهي، هڪ هوٽل تي وٺي آيو. سانئڻ خاموش، زندگيءَ ڪان ڊڄندي، حيران پريشان ٿيندي پنهنجي تقدير جي بيڙيءَ کي پنهنجي هن شهري پٽ جي حوالي ڪري ڇڏيو!

جڏهن زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو هڪ صاف سٿري نرم بستري تي ليٽي ته هن جي اکين مان ننڊ پرّ ڪيدي اڏامي ويئي. هن جا هَڏَ پَٽَ تي سمهڻ جا ايترا عادي ٿي چڪا هئا، جو هيءَ نرمي هن کي چيڀڻ لڳي! جڏهن بيرو رات جي ماني کڻي آيو تڏهن هن کي هڪ اجاتي خوشيءَ ۽ نواڻ ڪان گرهه ئي هيٺ نه لٿو. پاروٿن ٽڪرن جي هيراڪ سانئڻ، هن تنوري مانيءَ کي حيرانيءَ ۽ اچرج مان ڏسندي رهي ۽ هن جي ڏکويل دل مان انوءَ لاءِ الائي ڪهڙيون دعائون نڪرڻ لڳيون!

❊

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انو ڪيس چئي ويو تہ هو ڪنهن جاءِ جو بندوبست ڪرڻ لاءِ ٿي ويو. اوچتو هن کي اهو خيال آيو تہ هو بنگلي تي وڃي، باجيءَ کان ڪجهہ پئسا وٺي اچي. جيڪڏهن منظور سان يا ٻئي ڪنهن سان وڙهڻو پيو تہ ائين بہ ڪندو! جڏهن بنگلي تي پهتو تڏهن باجيءَ جي ڪمري ۾ منظور سان گڏ هن شوڪت کي ڏٺو. شوڪت کي اتي ڏسي، هن کي ڇڙ ڪکر جو مانارو چنبڙي پيو ۽ هن کي تيسين ڏنگيندو رهيو جيسين باجيءَ کيس وهڻ لاءِ نہ چيو. شوڪت بہ ڪا گهڙي هن کي ڏسندو رهيو: پر پوءِ ڇڻ هن کي پٺ ڏيئي ويهي رهيو!

”تون ڪٿي هئين؟“ منظور هن کان پڇيو.

هن کي حيرت ان ڳالهہ تان لڳي جو منظورجي آواز ۾ ڪا بہ چڙ يا نفرت نہ هئي.

”آءُ ڳوٺ هليو ويو هوس: منهنجو ڳوٺ اتان پر ۾ ئي هوا!“ هن بہ پنهنجي آواز کي ڪوشش ڪري نفرت ۽ چڙ کان بچائيندي چيو.

”يَر. ڪالهہ جيڪڏهن تون اها اتڪل نہ ڪرين ها تہ سيٺي کي مزور جيڪر ڪچو ڳڙڪائي ڇڏين ها! آءُ تہ شوٽ ڪرڻ وارو هوس!“ منظور ڪلندي چيو.

”مون بہ اهو ئي سوچيو تہ هنن مان ڪو مري پيو تہ اسان مان ڪنهن کي بہ جئرو ڪو نہ ڇڏين ها!“ انو مرڪ جو جواب مرڪ ۾ نہ ڏيئي سگهيو.

”جيڪي هن ڪاري سان ڪيائون. ان مان تہ ائين ٿو ڀانئجي تہ چڱو ٽيو جو باس نڪري ويو...!“

”ڇو ڇا ٿيو؟ جئرو تہ آهي نہ؟“ انوءَ سوال پڇڻ کان رهي نہ سگهيو.

”ها. پر جيڪڏهن پوليس ڪيس نہ ڇڏائي ها تہ شايد ماري وجهنس ها! جيسين پوليس جا هٿ رسنس، تيسين تہ هن جو سنڌ سنڌ ڪري ڪٽيو هئائون!

جڏهن پوليس اچي کيس ڪنيو تڏهن هن جو منهن سڃاڻڻ جهڙو نہ هو: سندس منهن سڄي ڌڙ تي پيو هو ۽ هڪڙي ٻانهن ڪلهي وٽان ڪڍي ڇڏي هئائونس. جنهن ٻانهن سان هن مولوءَ کي ٺڪ هنيو هو ان هٿ جون چار آڱريون ڪپي ڇڏيون هئائونس. ۽ سڀ کان وڏيڪ سندس مٿيون چپ ۽ اڌ

نڪ ڪپي ڇڏيا اٿن! پوليس مولوءَ ٻين ڇوڏنهن ڄڻن کي جهلي آئي آهي، ٻه ڄڻا ٻيا به ڪجهه ڏکڄي پيا آهن!"

"ڪاري ڏيو" جي مارڪائڻ تي انوءَ کي جڏهن ته اڻ لکي خوشي ٿيڻ لڳي هئي، پر هن پنهنجي آواز ۾ ڳڻتي آڻيندي چيو: "پوءِ ته هيڪاري مزور هاڻ جهل ڪو نه ڏيندا."

"ها، پر..."

"پر ڇا..."

منظور ڪجهه سوچيندي باجيءَ ڏانهن ڏٺو باجي جي اکين ۾ هڪ نئين چمڪ اچي ويئي هئي، ۽ هن جڏهن منظوري ڏيندي چيو: "پلي، بڊائينس، ۽ اڄ ته هن کي به پاڻ سان وٺي ويندا نه؟"

"ها، انوءَ ڏهين بجي وڏي پارڪ ۾ چوندڻ جي باري ۾ هڪ وڏو جلسو آهي، جنهن ۾ باس جي مخالف پارٽيءَ وارا تقريرون ڪندا... اسان کي اوڏانهن هلڻو آهي. باس به پنهنجي ڪن ماڻهن سان اتي پهچندو... ۽ پوءِ ماڻهن جي گوڙ ۾ باس جي مخالفن کي سبق سيکارڻو آهي... سڄو سماجي سڌارو وسري ويندن!"

منظور کي ڪل اچي ويئي. انوءَ کي پنهنجي بدن ۾ ڪي ڪنوڻيون ڪنونديون محسوس ٿيون. پر هن چيو: "عام جلسي ۾ ڏينهن ڏٺي جو..."

"ان ڪان گهڻو اڳي فيصلو ٿي ويندو... اسين باس جي فون جي انتظار ۾ ويٺا آهيون!"

پوءِ منظور انوءَ کي ويجهو ڪري ڪن ۾ چيو: "انو تون رات نه هئين ته مزو ئي نه آيو... هي شوڪت باس جو خاص ماڻهو آهي: حسن جي بازار ۾ هن جي ڊيوٽي هوندي آهي... اهي سموريون جايون باس جون آهن، انهن جون مسواڙون، ۽ ڪن ڳاڻين کي قرض ڏيئي، قرض چڪائڻ جو ڪم سڄو شوڪت سنڀاليو ويٺو آهي. رات اسان، باس جي مخالفن مان هڪڙي جي ڌيءَ پڃائي آندي آهي... تون ڏسين ته ڏندين آڱريون اچي ويندئي... ان ڪم ۾ به شوڪت اسان جي مدد ڪئي: اهڙن ڪمن ۾ هن جو جواب نه آهي!"

"ڪير مخالف آهي؟" انوءَ کي خود به ان سوال تي اعتبار نه پئي آيو. پر هن جڏهن ته دل هٿن ۾ جهليندي سوال ڪيو.

"اڄ ته ڏيکاريانءِ... ڪو رئيس انور خان آهي: ان جي پئسي جي زور تي باس جو مخالف پروفيسر رشيد چوندڻ ۾ بيٺو آهي... هيءَ ڇوڪري شايد پروفيسر جي پٽ جي مڱ به آهي!"

باجيءَ جي بيڊ روم جو دروازو کوليندي، منظور انوءَ کي اشارو ڏنو ۽ انوءَ الائي

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيئن پاڻ تي ضبط ڪندو اوستائين پهتو: بستري تي هراسيل سورٺ پاسيري ليٽيل هئي. سندس وات ڪنهن رومال سان ٻڌل هو ۽ سندس هٿ سندس چيلهه جي پويان ٻڌل هئا. سندس ٽنگون سندس ئي رَئي سان ٻڌل هيون!

سورٺ دروازو کلندو ڏسي، پاسي ورائڻ جي ڪوشش ۾ صرف ڪجهه ورائي سگهي. هن جي ان هلڪي بيوسيءَ جي حرڪت تي انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن جي رڳ رڳ ۾ رت بدران تيزاب وهڻ لڳو ۽ ٻئي پَلَ ۾ هن ڪيسي ۾ هٿ وڌو.

منظور الائي ڇا سمجهيو تنهن انوءَ ڏانهن نهاري مرڪي ڏنو. روالور جي گولي هن جي مرڪ کي پرزا پرزا ڪندي، تارونءَ مان لنگهندي، کوپراٽيءَ ۾ ڪنهن هنڌ وڃي پهتي! منظور رڙ ڪرڻ کان سواءِ ئي سڪل ٻنڊ وانگر وڃي ڪريو. انوءَ منظور ڏانهن نهاريو بہ ڪو نہ ۽ دروازو کولي ٻاهر اچڻ سان ئي هن شوڪت ڏانهن فائر ڪيو. شوڪت جي دانهن ۾ ڪنهن پيڙا جي بدران محض حيرت هئي، ۽ ٻي گولي جڏهن باجيءَ جي نرڙ کي ڦاڙيندي، تيڙ ڪائي وڃي پٽ ۾ ڪتي، تڏهن انوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ هن جي دل تان هڪ ڳوراڻ لهي ويئي هئي!

هن جي مئگزن ۾ باقي بہ گوليون هيون، ۽ بنگلي ۾ الائي ڪير ڪير موجود هو. هو وري سورٺ جي ڪمري ۾ لنگهي آيو. منظور جي ڪيسي مان روالور ڪڍي، پنهنجو روالور وري ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيائين.

سورٺ جي وات تان ڪپڙو لاهي، سندس ٻانهون ٽنگون کولي، هن رڳو ايترو چيو: "تون اتي ترس... اڃان ڪي بدمعاش باقي آهن!"

ڪمري کان ٻاهر اچي هو تڪڙو باجيءَ جي دروازي جي اوٽ ۾ بيهي رهيو چوڪيدار ۽ اويس ڄڻ تہ سهڪندا اندر آيا. چوڪيدار جي هٿ ۾ دونالي هئي، ۽ اويس جي هٿ ۾ هڪ ننڍڙو پستول هو انوءَ هڪ ئي وقت فائر ڪندي اويس کي پويان زور سان لت هنئي. گولي چوڪيدار جي پٽ مان لنگهي، هن جي سيني کي ڦاڙي ٻاهر نڪري ويئي. اويس منهن ڀر وڃي ڪريو. انوءَ کي اويس کي ماريندي افسوس ٿيڻ لڳو پر ان وقت هو پنهنجي چپ کي ڪرتي، پنهنجي چپ جو ڪارو ڪارو رت ايترو تہ چٽي چڪو هو جو اهو افسوس فقط هڪڙي پَلَ جو هو. هن وري وار ڪيو: هڪ گولي، اويس جي ڪياڙيءَ کي ڦاڙي اتي ئي ڄمي ويئي، ۽ هن جي وات مان فقط هڪ ڍگهي "اون" نڪري گوليءَ جي پڙاڏي ۾ گم تي ويئي!

هو وڏي ڪمري ۾ آيو... هن سورٺ ڏانهن نهارڻ بہ نہ تي گهريو. هن وقت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن کي همٿ جي ضرورت هئي: هن ڪمزور ٽيڻ نه ٿي گهريو. "اچ ته هلون!" سورٺ گولين جي آوازن ۾ مرندڙ ماڻهن جي ڪيڪن کان ايترو ڌهلجي ويئي هئي، جو هن به ڪجهه ڪو نه ڪڇيو ۽ چپ چاپ هن سان هلي آئي. انو مکيه دروازي بدران، پٺئين دروازي ڏانهن ڀڳو هن کي پڪ ٿئي ته اتي فقط بورچي يا هڪ به نوڪر هوندا.

جڏهن هو پٺئين دروازي تي پهتو ته بورچيءَ ۽ هڪ نوڪر حيرت مان پڇيو: "ڇا ٿيو؟"

"ڀڄو پوليس!" انوءَ چيو ۽ هو ٻئي دروازي کان ٻاهر نڪري آيا.

ڪجهه وقت ته هو ڀڄندا بنگلن جي وچان گهٽون هٽندا رهيا. سورٺ جو خيال ڪري انوءَ کي آهستي آهستي هلڻو ٿي پيو: هڪ گهٽيءَ مان نڪرندي، هن هڪ خالي ٽئڪسي ڏٺي. هن ٽئڪسيءَ واري کي آواز ڏيئي بيهاري ڇڏيو.

جڏهن هو سورٺ جي گهر پهتا، تڏهن هن عجيب خاموشي ۽ ويراني ڏٺي: اڄ چوڪيدار به در تي ٻاهر بيٺل ڪونه هو. هو ٽئڪسيءَ کي بيهاري سورٺ کي وٺي اندر آيو. سورٺ هيستائين بلڪل خاموش هئي. پر ڊائنگ روم وٽ پهچندي، ڇڻ ته هڪ رڙ هن جي روح مان نڪري، انوءَ جي وجود ۾ وراڪا ڪائيندي، اندرين ڪمرن ڏانهن پهچڻ لاءِ بيتاب هئي: "امان...! پاپا...!"

مسز انور ڄڻ ته چرين وانگر پنهنجي ڪمري مان نڪري ڊوڙندي آئي. ايندي ايندي ڪيس ننڍي ٽيبل جي ڪُنڊ زور سان لڳي، پر ڄڻ ته هن کي ان جي پيڙا محسوس ئي نه ٿي! سورٺ کي ڀاڪر پائيندي، ڇميون ڏيندي روئندي، "منهنجي بابلڙي، منهنجي سورنڙي!" چوندي هن کي ڄڻ هڏڪي پئجي ويئي. انور به ڊريسنگ گائون جا ڪشا ٻڌندي ڄڻ ته ڊوڙندو آيو: هن ڏٺو ته انور جي منهن کي پريشانين ويران ويران ڪري ڇڏيو هو. ڄڻ ته هڪ رات هن کي اوچتو پوڙهو ڪري وڌو هو!

پر انوءَ ڏانهن هنن ڄڻ ته ڌيان ئي ڪو نه. هي منظر ايترو کهڪائيندڙ هو جو انوءَ جي دل ۾ وڍ پوڻ لڳا. ڳوڙها ڄڻ هن جي پيٽ جي ڪڏ مان وهندا، هن جي نڙيءَ کي گهٽيندا، اکين ۾ مڙن لڳا. هن ڏڪندڙ آواز ۾ چيو: "سائين، آءٌ هلان ٿو!"

ٻهريون پيرو انور هن کي ڇتائي ڏٺو. الائي ڇو هن اُن گهور جي موت به انور کي گهورڻ سان ڏٺي. ٻئي ڪا گهڙي هڪ ٻئي کي ڏسندا رهيا. ۽ پوءِ مسٽر انور چيو: "ترسو ته سهي... آءٌ اوهان جو هي تورو ڪيئن لاهي سگهندس...!"

"تورا لاهڻ لاءِ نه ڪيا آهن سائين! ۽ هي مون تورو ته پنهنجي پاڻ تي

... تي ڪيو آهي. پنهنجي ماءُ تي ڪيو آهي...!“

انور ... رهيو. هن انهن لفظن تي غور ڪرڻ به نه ٿي چاهيو. پر تڏهن به الاءِ ... ي وات مان نڪتو:

”... ڏا نڊين تي ڪندا آهن...!“

... ز ۾ الائي ڇو بي انتها پنهنجائپ اچي ويئي. اهو پاپوهه انوءَ کي ... رڻ وارو هو ۽ هن کي روئڻ کان هميشه جيان هينئر به ڇڙاڇڙ لڳي.

... سينئر ڏ... لاهڻ جو نه وقت آهي، نه موقعو..حياتي هوندي ته موٽي ...فقط ايترو ڪريو ته منهنجي ماءُ ”بيلاز“ هوٽل ۾ ڪمري نمبر 12 ۾ ترسيل آهي... جيڪڏهن آءُ نه موٽان ته ان جي پارت اٿوَ...!“

انو هن جي جواب ٻڌڻ تائين به نه ترسيو ۽ ڊُڪندو اچي ٽئڪسيءَ ۾ ويٺو. ان مهل هن فقط سورٺ جا سڏڪندڙ لفظ ٻڌا:”پاپا... خدا جي واسطي هن کي روڪيو... هو هن کي ماري ڇڏيندا...!“

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو جڏهن ميدان ۾ پهتو تہ سامهون ٽاور ۾ سادا ڏهہ ٽيا هئا. پارڪ ۾ هر طرف ماڻهو ئي ماڻهو هئا. ايترا ماڻهو هڪڙي هنڌ گڏ ٿيل ڏسي، هن کي وري هڙتالي مزورن جو هجوم ياد اچي ويو. سامهون ئي سامهون، هڪ وڏي ڊائس تي هن جي پهرين نظر پروفيسر رشيد تي پئي، جنهن جا اڇا وار هوا جي ڪري اڏامي سندس عينڪ جي شيشن تي پئجي رها هئا. ۽ هو بار بار هٿ سان انهن کي هٽائي، مزورن ۽ ماڻهن جي هن مجمعي کي ڏسڻ تي لڳو جيڪي مختلف نعرا هڻي رهيا هئا! هن جي بلڪل پنيان هن کي چترڪار سليم نظر آيو جيڪو اشاري سان، مائيڪ تي بيٺل همراهہ کي ڪجهہ سمجهائي رهيو هو جيڪو تقرير ڪرڻ جي ڪوشش ۾ مائيڪ کي سنڀالي نہ پئي سگهيو! هو چئي رهيو هو:

”...ڀهراڙيون اسان جي لاءِ زهر جو ڍُڪ بڻجي چڪيون آهن. اتي جي وڏيرو پوليس جي مدد سان اسان کي بيدخل ڪندو ٿو وڃي...۽ اسان جي جاءِ اهي پيا پرين، جن لاءِ نادر شاهہ چيو هو تہ جيسين هي مون سان آهن، ۽ منهنجا حمايتي آهن، تيسين منهنجي حڪومت دهلي تہ ڇا ڪابل کان بہ هلندي رهندي.. ۽ اسان جا شهر، اسان کان اسلام ۽ پاڪستان جي نالي تي کسيا پيا وڃن... ۽ جيڪڏهن اسين پورهئي لاءِ ڪارخانن جو رخ ٿا ڪريون تہ اتي زندگي جهنم جو بيو نالو آهي... جنهن جنم ۾ نہ رڳو اسين ٿا پسم ٿيون، پر اسان سان گڏ بين قومن جا ماڻهو بہ ساڳئي عذاب ۾ گرفتار ٿا ٿين... ٻڌايو تہ هاڻ اسين ڪيڏانهن وڃون؟

”سنڌ رڳو وڏيرن ۽ سيٺين جو نالو تہ نہ آهي: سنڌ منهنجو نالو آهي، تنهنجو نالو آهي، هن جونالو آهي، هن جو نالو آهي... سنڌ هاريءَ جونالو آهي، مزور جو نالو آهي، مظلوم جو نالو آهي...“

ان وقت مجمعي مان ڪنهن چيو: ...”ون يونٽ بابت ڳالهاءِ.. سنڌ ناهي تہ نہ ڀهراڙي آهي، نہ شهر آهن... اهڙو ملڪ نہ گهرجي، جنهن ۾ ”سنڌ“ نالي تي ئي بندش هجي...!“

ان آواز اچڻ سان ئي مختلف نعرا لڳڻ شروع ٿي ويا. هڪڙو ماڻهو هڪدم

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

استيج تي چڙهي آيو ۽ مائيڪ کي هٿ ۾ جهليندي نڙي ڦاڙيندي چيائين:"اسين پروفيسر رشيد کي ٻڌڻ آيا آهيون. اسان هتي پورهيت ۽ هاريءَ جو فلسفو ٻڌڻ ڪو نه آيا آهيون!... وطن هوندو ته فلسفا به پيا ٻڌبا...! جيڪڏهن بينگال ۾ پورهيت ۽ هاري، شاگرد ۽ استاد، سياستدان ۽ ڪلارڪ هڪ تي"سونار بنگلا" جونعرو هڻي سگهن ٿا ته اسين ڇو "سوني سنڌ" جو نعرو نه هڻون... پروفيسر رشيد کي گذارش آهي ته هو اچي تقرير ڪري..!"

انوءَ ڏٺو ته ماڻهن جي سمنڊ ۾ اتساهه هڪ وير وانگر اُڀريو ۽ "پروفيسر رشيد...پروفيسر رشيد....." جي نعري ۽ تالي سان سڄو وايو منڊل گونججي اُٿيو.

۽ پوءِ هن ڏٺو: پروفيسر چترڪار جي ڳلهي جو سهارو وٺندي اُٿيو ۽ مائيڪ تائين آيو. مجمعي تي سانت ڇڻ ڪنهن ڳگر وانگر ڇانئجي ويئي!

"منهنجا ماڻهو ٺو. آءٌ هاڻ مرڻ ڪنڌيءَ تي اچي پهتو آهيان: جڏهن انسان مرڻ وارو هوندو آهي، تڏهن هونئن ڪيڏو به ڪوڙو ڇو نه هجي، ان گهڙيءَ ضرور سچ ڳالهائيندو آهي....مون لاءِ به اها گهڙي اچي ويئي آهي، جيتوڻيڪ آءٌ پانيان ٿو ته مون ڪڏهن به ڄاڻي واڻي ڪوڙ نه ڳالهايو آهي......"

ميڙ ۾ ٿهڪڙو پئجي ويو. پر ان ٿهڪڙي ۾ هڪڙو اعتماد هو هڪڙو ويساهه هو جيڪو انوءَ پاڻ به محسوس ته ڪيو پر اُن کي سمجهي نه سگهيو.

"آءٌ چوندو رهيو آهيان ته اسان سان وڏو دوکو ٿيو آهي... پڙهيل ڳڙهيل، سمجهو سياسي ڄاڻ رکندڙ ماڻهن سان دوکو شايد جائز به هجي، جو هر ڪو چوندو ته ايترا هشيار ايترا سياسي ڄاڻ رکندڙ ماڻهو دوکو کائي وڃن ته اها سزا هنن پاڻ گهري ورتي آهي...پر سنڌ...سنڌي ماڻهن سان ...!"

پروفيسر جي نڙيءَ ۾ لفظ ڦاسي پيا...نه ڏسندي به، هن ڏسي ورتو ته پروفيسر جي اکين مان لڙڪ لڙي ڳالهائيندا رهيا!

پوءِ وري پروفيسر جو آواز پهرين جهيڻو پوءِ هوريان، ۽ پوءِ ڏاڍيان گونجيو:

".....سنڌجا ماڻهو... مسڪين مارو ماڻهو جن ڪڏهن ڪنهن سان دوکو دولاب نه ڪيو تن سان هن جي پنهنجن مون جهڙن يا مون پارن- وڏا دولاب ڪيا آهن... هنن کان جياپو کسي ورتو اٿن: هاڻ نه جي ٿا سگهن، نه مري ٿا سگهن... جن کي جيءَ ۾ جايون ڏنائون، سي جايون ته والاري ويٺا. پر مٽيءَ کي به مان نه ڏنائون...جن جي چوڻ تي پنهنجا چپ سِبي ويهي رهيا، انهن هنن جي ڪنن ۾ به شيهو اوتي ڇڏيو... هاڻ سنڌي انڌا، گونگا، ۽ ٻوڙا آهن...پر مون جهڙا ضعيف اڃا موجود آهن، جن جي ڪنن ۾ ٻڌڻ جي قوت

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باقي آهي. رڙيون ڪرڻ جي قوت باقي آهي، اڃا ديد بہ باقي آهي... سي ڪيهون ڪندي ٽا چون تہ

"سنڌڙي تي سر ڪير نہ ڏيندو
سهندو ڪير مياڻ اويارا!"

ماڻهن جي هن ميڙ مان جڻ تہ سيسرات نڪري ويو.

ان وقت انوءَ ڏٺو تہ باس پنهنجن ائن ڏهن ماڻهن سان گڏ، مجمعي کي چيريندو ڊائس تي چڙهي آيو... هائوڪار مچي ويئي... باس، مٿي چڙهي، پروفيسر جي بلڪل سامهون اچي بيهي رهيو. هن جي هٿ ۾ روالور هو ۽ هن جي ماڻهن جي هٿن ۾ ٽري ناٽ ٽري جون رائفلون!

"ويهي رهو.. ويهي رهو.. هنن کي هٽايو... هي ڪهڙي شرافت آهي...!

پانت پانت جا آواز انوءَ جون پاپڙيون پوسرائيندا رهيا. ۽ هو سَٽ ڏيئي، ٽڙندو ٽاٻڙندو ماڻهن کي چيريندو پروفيسر جي پر ۾ بيٺل چترڪار کي ڌڪو ڏيئي اڳتي وڌي آيو. ان وقت باس جو آواز هن جي ڪنن ۾ آيو:

"پروفيسر... منهنجي آڇ اڃا بہ قائم آهي...!"

چترڪار هن کي حيرت مان ڏٺو: انوءَ جو هيئيون چپ ائين وڍيل هو جڻ هن پنهنجي چپ کي پاڻئي چڪ پائي ڪپي وڌو هو. هن کي حالتن جي سنگينيءَ جو اندازو تہ هو پر ان جي اميد بلڪل ڪا نہ هئي تہ ڪو پروفيسر کي ائين ڏينهن ڏٺي جو هزارين ماڻهن جي اڳيان، نواب شرافت علي خان، ڪو نقصان پهچائيندو!

"انور تون؟! هي تنهنجي چپ کي ڇا ٿيو آهي؟!" هن ڳالهايو انوءَ سان، پر سندس اکيون ۽ ڪن پروفيسر ۽ اوچتو ايندڙ ماڻهن ڏانهن هئا.

"ها... آءُ ! پر هينئر ہڌائڻ جو وقت ڪو نہ اٿم: وقت مليو تہ چپن، ۽ دل جي زخمن تي ڳالهائيندا سون...!"

ائين چئي انو وڌي اچي پروفيسر جي پر ۾ بيهي رهيو. هن جون نظرون باس ۽ سندس ماڻهن جي هٿيارن تي ڪتل هيون. ان وقت ڊائس تي بيٺل ماڻهن جي دل ۾ هڌڪ پئجي ويو. جڏهن نواب شرافت علي خان پنهنجو روالور وارو هٿ مٿي ڪنيو. عين ان وقت ماڻهن ڏٺو تہ انوءَ جو هٿ بہ مٿي کڄيو ۽ ٻي گهڙيءَ هڪڙي گولي هن جي پنهنجي باس جو مغز ڏاري ويئي! هو جيئن ڪريو تيئن انوءَ جو هٿ بار بار مٿي کڄندو رهيو... ايستائين جيستائين هن محسوس ڪيو تہ هڪڙي پاسي کان پروفيسر ۽ ٻئي پاسي کان سليم چترڪار هن کي ياڪر ۾ آٽڻ ۾ پاڻ پتوڙي رهيا هئا!

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ميڙ ۾ ها هوڪار مچي ويئي. ماٺهو هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ لڳا. پوليس جو هڪڙو وڏواتالو هڪدم بندوقون تاڻيندي ڊائس تي چڙهي آيو انوءَ کي گهيري ۾ آڻي ڇڏيائون!

چترڪار اکين جي ڏنڊ مان، رگهو ايترو چيو: "انو تو هي ڇا ڪيو؟!"

انو ڪا گهڙي چترڪار کي گهوريندو رهيو ۽ پوءِ سندس ڪلهي تي هٿ رکندي، گُلوءَ واري نيٽ ڀهراڙيءَ واري لهجي ۾ چيائين: "پر پيٽسان هڪڙي اَٿَ ـ ڪڙهي کي مون پورو ڪري ڇڏيو: باقي تون ڄاڻ، پروفيسر ڄاڻي، سنڌ ڄاڻي... ۽ اوهان جو ايندڙ معاشرو ڄاڻي...!"

انوءَ جي آواز ۾ ڪو به ڊپ ڪو نه هو ڪا به هٻڪ ڪا نه هئي، فقط هڪ بي پرواهي هئي، جنهن ۾ اطمينان جي جهلڪ هئي.

پروفيسر رشيد به هن جا لفظ ٻڌا. ۽ هو پنهنجي عينڪ لاهيندو هن ڏانهن وڌي آيو. هن کي ياڪر ۾ ڀريندي چيائين: "پٽ! آءٌ پراڻي زماني جو ماڻهو آهيان. مون کي گانڌي جيءَ جي فقط هڪڙي ڳالهه وڻندي هئي ته تشدد سان ڪو به مسئلو حل ٿيڻو نه آهي... پر... پر سوچيان ٿو ته ڇاهي به تشدد آهي يا ٻيو ڪجهه.. خير تو سان هڪڙو وچن ٿو ڪريان ته تو جيڪا هيءَ جهور پوڙهي حياتي بچائي آهي، موتائي ڏني آهي، سا آخري پساهن تائين سنڌ ۽ سنڌ واسين جي آجپي لاءِ گذاريندس....!"

پروفيسر سڏڪن ۾ اچي پيو. صوبيدار هن کي ٻانهن کان جهليو. هن گهڙيءَ لاءِ صوبيدار جي اکين ۾ نهاريندي، سليم جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو: "سليم سورٺ جي پارت اٿئي!... ۽ امان کي چئجانءِ ته مون لاءِ روئي نه پر جي لڙڪ نه ٻيهنس ته انهن لڙڪن جي صدقي، مون کي ....مون کي بخش ڪري ڇڏي!"

انوءَ جي دل وري روئڻ لاءِ آتي هئي. هن ائين ڀانيو ته هن جي نڙيءَ ۾ ڪجهه اٽڪي پيو هو ڪا ڳنڍ اچڻ لڳي هئي. ۽ سندس اکين ۾ پتر پُرڻ لڳا هئا. رگهو ان احساس کان ته متان هو روئي ڏي، هو پوليس سان گڏجي ڊائس تان هيٺ لهي آيو!

ٻجاڻيءَ ڪان اڳ

... هن کي جڏهن ٻڌايائون ته هن جا آخري ملاقاتي آيا آهن، تڏهن هن ٿي دل اهو فيصلو ڪري نه سگهي ته هو ملاقات لاءِ وڃي يا نه. ڦاسيءَ جي سزا ڄي اعلان کان وٺي هن گهڙيءَ تائين، هن پاڻ کي نهايت هلڪو نهايت سڪون ڀانيو هو. هن ٿياس تائين انهيءَ ساڳئي سُڪون سان وڃڻ ٿي ٺهريو. هن دل جي بيابان ۾ ڪو به ڇو هو نٿي گهريو. هن هاڻ پنهنجي اندر ۽ اهر چُپ چُپات ٿي چاهي. هن کي ته هاڻ ڪال ڪوٺڙيءَ ۽ ان جي آس پاس جا آواز به ڪو نه وڻندا هئا. هن سوچيو هو ته ڇا اهو نٿو ٿي سگهي ته موت جي اعلان ۽ موت جي آخري گهڙيءَ تائين، هن کي ڪنهن اهڙي هنڌ رکن، جتي ڪو آواز نه هجي، ڪو ڪڙڪو به نه هجي، ڪا به بازگشت نه هجي، ڪو به پڙاڏو ۽ پڙلاءُ نه هجي! هن پنهنجي ذهن کي بنهه خالي ڪري ڇڏيو هو: حال ۽ مستبل هن لاءِ هو ئي ڪو نه. البت ماضيءَ جا ڪجهه منظر، پنهنجي سمورن گوندرن سان، ڪجهه وقت هن کي ستائيندا رهيا هئا. پر هاڻ ته هو انهن تي به حاوي ٿي ويو هو. هن چاچي علوءَ، پنهنجي پيءُ، پنهنجي ڏاڏي بابت سوچڻ ڇڏي ڏنو هو. سندن خيالن کي، پنهنجي ذهن جي چانئٺ ٽپڻ نٿي ڏنائين. فقط هو پنهنجي ماءُ ـ سانئڻ ـ کي وساري نه سگهيو. رکي رکي، اوچتو ئي اوچتو، هو هن جي ذهن جي رڻ ۾ گهڙي ٿي آئي، ۽ جڏهن هوءَ اندر ٿي آئي ته پوءِ خيالن جا قافلا بي ڏڙڪ اندر هليا ٿي آيا! انهن قافلن کي هو ڪنڌ ڏوڻي، موٽڻ لاءِ مجبور ڪندو هو پر ويندي ويندي اهي قافلا هن کي ڏاڍو ڪمزور، ڏاڍو روئڻهارڪو ڪري ويندا هئا!

هن جي ذهن جي چانئٺ ٽپڻ وارو هڪڙو ٻيو به هو: سورٺ! هن کي سمجهه ۾ نٿي آيو ته سورٺ کي ڪهڙو حق هو ته هوءَ هن جي بيابان ۾ ائين، ري ڪوٺئي، هلي ٿي اچي! هو وري ڪنڌ جهٽڪي، هن کي موٽائي ڇڏيندو هو.

هو ڳرن ڳرن قدمن سان ملاقات لاءِ آيو. دروازو هن تي بند هو. ان جي سيخن مان هن پري کان ڏٺو: سامهون ئي سامهون هن جي ماءُ جي ڳلهن ۾

sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻانهن وجهي، مسٽر انور- رئيس انور- ڪيس سنڀاليندو پئي آيو. هن جي ماءُ جون اکيون پري هونديون به هن کي پنهنجي دل وانگر بيابان لڳيون. ۽ پري هجڻ ڪري هو انهن جي رُڃ کي محسوس ڪري پئي سگهيو: هنن جي پٺيان مسز انور- مهرو- هئي، جنهن سان گڏ چترڪار سليم هو. هن ائين ڀانيو جڻ ته مسز انور انسان نه هئي، سليم جي ڪا پينٽنگ هئي، جنهن ۾ ساهه پئجي ويو هو يا ائين به ٿي ٿي سگهيو ته خود سليم مسز انور جي تخليق جو ڪو پاڇو هو!

۽ سڀ کان آخر ۾ هن پروفيسر رشيد کي ڏٺو جنهن سان گڏ سورٺ هئي! الائي ڇو هن جي ذهن ۾ اهو خيال اچي ويو ته ماضي ۽ مستقبل جو هي ڳانڍاپو ائين هو جڻ ته هن جي اندر جي بيابان ۾ زندگيءَ جو آخري آڇپو هو! ان آڇپي جي آجيان لاءِ وڏي اڇڻ جي خواهش جي باوجود. هن کي ڏانوڻ پئجي ويا. هن کي الائجي اوچتو ڇو اهو ورلاپ ورائي ويو ته انهيءَ ڳانڍاپي تي هن جو - حال جو- اولڙو نه پوي ته چڱو! ۽ هن پنهنجي پٺيان نهاريو جتي پهريدار پٺيون در بند ڪري رهيو هو... هو مڙيو ۽ وڏي پهريدار تائين آيو ۽ سندس ڪلهي تي هٿ رکي چيائين:

”ڀائو اهو دروازو بند نه ڪر. مون کي پنهنجي حال ڏي ورڻي هل...مون ۾ ماضي ۽ مستقبل سان آخري ملاقات جو حوصلو نه آهي...!“

پورو ٿيو

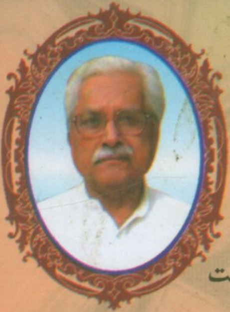

نالو: سراج الحق

ادبي نالو: سراج

جنم جو هنڌ: ٽنڊو ڄام

جنم جي تاريخ 24 آڪٽوبر 1933ع

تعليم: بي.اي(آنرز) ايم.اي(اڪنامڪس) ، ايل.ايل.بي

پيشو: اڳوڻو سي.ايس.پي آفيسر (رٽائرڊ) ، وڪالت/ صحافت

(اڳوڻو ايڊيٽر روزانه هلال پاڪستان ڪراچي)

ادبي حيثيت: ناول نگار، ڪهاڻيڪار، شاعر، ماهر لسانيات، محقق، نقاد ۽ صحافي

تصنيفون / ترجما

1. ڏکڻ مان ٿو سج اڀري (ترجمو: ڪرشچندر جو ناول: 1953ع)
2. سنڌ جي اقتصادي تاريخ: (اي پي چبلاڻي ۽ جي ڪتاب جو ترجمو: 1958ع)
3. چونڊ آمريڪي افسانا، غلام رباني ۽ سان گڏ (ترجمو: 1958ع)
4. اي درد هلي آءُ! (ڪهاڻيون: 1962ع)
5. علم معاشيات (1964ع)
6. سنڌي ٻولي (تحقيق: 1964ع)
7. پڙاڏو سوئي سڏ (ناول: 1970ع) ٻيو ڇاپو: 1981، ٽيون ڇاپو: 1988ع
8. مرڻ مون سين آءُ (ناول: 1988ع)
9. منهنجي دنيا هيڪل وياڪل (ناول 1988ع)
10. اڻون ماڻهو (ڪهاڻيون: 1985ع)
11. تنهنجي دنيا سپ رنگ سانول (ناول: 1989ع)
12. منهنجي دنيا مرگهه ترشنا (ناول: 1990ع)
13. پياسي ڌرتي رمندا بادل (ٽريالاجي: ناول)
14. آتم ڪٿا (زير تصنيف)
15. **History of Sindhi Language**
16. هلال پاڪستان اخبار جي ايڊيٽر طور لکيل ايڊيٽوريل، رتي جي رهاڻ، (ڪالم)، سياسي منظر نامو (ڪالم ۽ مضمون)، شاهه لطيف جي حوالي سان مقالا، ڪتابن جا مهاڳ لکيل ۽ ڇپيل

Rs. 400/-

Digitized By M. H. Panhwar Institute Of Sindh Studies, Jamshoro.
sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book